

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİNDE
BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA
MAKEDONYA KONUSU**

HAYRİ AHMED EMİN

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE KALAY

EDİRNE 2023

Tezin Adı: Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Bulgaristan Dış Politikasında Makedonya Konusu

Hazırlayan: HAYRİ AHMED EMİN

ÖZET

Çalışmanın ana hedefi Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne yönelik dış politikasını ve ikili ilişkilerdeki gelişmeleri sosyal inşacılık çerçevesi kapsamında kavramsallaştırılması ve analiz edilmesidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik politikası ve ikili ilişkiler uluslararası ve bölgesel konjonktüre, karar alıcıların değerlerine, dış politika görüşlerine iç ve dış etkenlere bağlı olarak şekillenmiştir. Ayastefanos Barış Antlaşmasıyla (1878) elde ettiği, ancak Berlin Kongresiyle (1878) revize edildiği toprakların bir parçası olan Makedonya, Bulgarlaristan'ın "Ulusal Birleşme" amacı güden "Ulusal Kurtuluş Mücadelesi" nin merkezinde yer almıştır. İkinci Dünya Savaşından sona oluşturulan Makedon kimliği ve ulusu, Soğuk Savaş sonunda bağımsız ulus devletine kavuşmuştur. Bu dönemden sonra, ilişkiler iç ve dış politikadaki milliyetçiliğin etkisi altında devam ederken, kimlik inşası süreçleri karşılıklı olarak etkileşime girmiştir. Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik yeni bir yaklaşım tesis etmesi gerekli olmuş, ilişkilerde kurallar ve kırmızı çizgiler belirlenmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan, Makedon kimliğinin inşası sürecine ve uzun zamandır var olan Makedonizm doktrinine yönelik tutumu yeniden belirlenmiş, Kuzey Makedonya'ya yönelik politikası da ulusal çıkarlarına, Kuzey Makedonya'nın Bulgaristan'a yönelik tutumuna ve çizilen kırmızı çizgelere bağlı olarak gelişmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı da dönemsel farklılıklar gösteren dış politika gelişmeleri ile Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile olan ilişkilerinin sosyal boyutu da dahil olmak üzere kimlik-dış politika ilişkisi bağlamında ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Dış Politika, Kuzey Makedonya, Makedonya Meselesi, Sosyal İnşacılık, Kimlik.

Name of Thesis: The Macedonian Issue in The Foreign Policy of Bulgaria in the Post-Cold War Period

Prepared by: HAYRİ AHMED EMİN

ABSTRACT

The main objective of the study is to conceptualize and analyze Bulgaria's foreign policy towards North Macedonia and developments in bilateral relations within the framework of social constructionism. In the post-Cold War period, Bulgaria's foreign policy towards North Macedonia and bilateral relations have been shaped depending on the international and regional conjuncture, the values of the decision makers, their foreign policy views, and internal and external factors. The territory of Bulgaria according to the San Stefano Peace Treaty (1878) included Macedonia, which was revised at the Congress of Berlin (1878). For a long time after that, Macedonia was at the center of the "National Liberation Struggles" of the Bulgarians, which aimed at "National Unification". The Macedonian identity and nation, which was built after the Second World War, attained an independent nation state at the end of the Cold War.. After this period, while the relations continued under the influence of nationalism in domestic and foreign politics, the processes of identity construction interacted with each other. It was necessary for Bulgaria to establish a new approach towards North Macedonia, rules and red lines were determined in relations. In this context, Bulgaria's attitude towards the construction process of Macedonian identity and the long-standing Macedonian doctrine has been redefined, and its policy towards North Macedonia has developed depending on its national interests, North Macedonia's attitude towards Bulgaria and the red charts drawn. Another aim of the study is to trace the foreign policy developments that show periodic differences, as well as the relations of Bulgaria with North Macedonia, including its social dimension, in the context of identity-foreign policy links.

Keywords: Bulgaria, Foreign Policy, North Macedonia, Macedonian Issue, Constructivism, Identity.

ÖN SÖZ

Araştırmanın en önemli neden, Balkanlar'ın siyasi açıdan bölgesel gelişmelerine ve Bulgaristan'ın komşu ülkelerle olan ilişkilerine duyulan ilgiden dolayıdır. Öncelikle bu çalışmanın meydana gelmesinde önemli katkıları bulunan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY ve çok değerli hocam Prof. Dr. Sibel TURAN'a içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Trakya Üniversitesi'nde öğrenimim süresince bilgilerinden yararlandığım tüm hocalarıma teşekkür ederim. Yaptığım bu çalışmamı öncelikle, tüm hayatım boyunca desteğini her an arkamda hissettiğim anneme, babama ve ailenin tüm fertlerine hediye ettiğimi ifade etmek istiyorum ve onlara teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak da, bana bu zorlu süreçte desteğini esirgemeyen ve cesaretlendiren sevgili eşim ve çalışmam boyunca en büyük motivasyon kaynağım olan çocuklarıma sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
Analitik Yapı.....	5
Temel Varsayımlar.....	6
Araştırma Soruları.....	7
Argümanlar	8
Yazın	14
Yöntem.....	16
1. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACILIK	
KURAMI.....	19
1.1. Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık	19
1.2. Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Sosyal İnşacılık	23
1.3. Sosyal İnşacılığın Yapan-Yapı İlişkisi	29
1.4. Sosyal İnşacılığın Anarşi Kavramı	33
1.5. Sosyal İnşacılık ve Söylem.....	36
1.6. Sosyal İnşacılık Bağlamında Devlet ve Dış Politika.....	41
1.7. Sosyal İnşacılık ve Kimlik Kavramı.....	49
1.7.1. Ulusal Kimlik Kavramı.....	52
1.7.2. Devlet Kimliği Kavramı	55
1.8. Ulus İnşası ve Ulus Devlet Kavramı	58
1.9. Milliyetçilik Kavramı	67
1.9.1 Milliyetçilik ve Dış Politika.....	71
1.10. Kolektif Hafıza Kavramı	76
1.11. Makedonizm ve Makedon Kimliğinin Oluşma Süreci.....	84
1.12. Bulgar Ulusal Meselesi ve Birleşme Ülküsü.....	97

2. BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MAKEDONYA MESELESİ VE BULGARİSTAN 99

2.1. Coğrafi ve İdari Bölge Olarak Makedonya	101
2.2. Makedonya'nın Demografik Yapısı	106
2.3. 19. Yüzyılda Makedonya Meselesi ve Bölge Ülkeleri	110
2.4. Ayastefnos Antlaşması ve Berlin Kongresi.....	113
2.5. Ayastefnos ve Berlin'den Sonra Bölge Ülkeleri'nin Makedonya Politikaları ...	115
2.5.1. Bulgaristan.....	122
2.5.2. Yunanistan	125
2.5.3. Sırbistan	127
2.6. Bulgar Ulusunun İnşasında Kilisenin Rolü	130
2.7. Makedonya Devrimci Örgütleri (VMORO, VMOK, VMRO).....	137
2.7.1. Makedonya'da Bazı Önemli Ayaklanmalar	142
2.7.2. VMRO	145
2.8. Balkan Savaşları Dönemi	155
2.9. Birinci Dünya Savaşı Dönemi	161
2.10. İkinci Dünya Savaşı Dönemi.....	168
2.11. Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan-Yugoslavya İlişkileri ve Makedon Meselesi	171
2.12. Savaştan Sonra Vardar Makedonya'sında Gelişmeler	178
2.13. Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan-Yugoslavya İlişkilerinde Makedon Meselesi.....	183

3. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA MAKEDONYA VE MAKEDON MESELESİ..... 193

3.1. Bulgaristan'da Demokrasiye Geçiş Süreci.....	194
3.2. 1989'dan Sonraki Hükümetlerin Dış Politika Atılımları.....	198
3.3. Yeni dönemde VMRO.....	204
3.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Makedonya'da Siyasi Gelişmeler.....	208
3.4.1. Makedonya'nın Arnavut Meselesi.....	222
3.4.2. Makedonya'nın Yunanistan ile İsim Sorunu	227
3.4.3. Makedonya'nın AB Üyelik Süreci	229

3.4.4. Makedonya’da Dış Aktörler	233
3.4.5. Makedon Ortodoks Kilisesi	236
3.5. Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya ile İlişkileri	238
3.5.1. Bağımsızlığının Tanınmasından Sonra İmzalanan Bazı İkili Anlaşmalar ...	252
3.6. Avrupa Birliği Perspektifinden Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya Politikası ...	253
3.6.1. Dostluk, İyi Komşuluk ve İş birliği Antlaşması ve İkili İlişkiler	255
3.7. Bulgaristan ile Kuzey Makedonya Arasındaki Anlaşmazlık Meseleleri.....	260
3.7.1. Tarih Meselesi.....	261
3.7.2. Makedon Kimliğinin ve Dilinin Tanınması.....	264
3.7.3. Azınlıklar Meselesi.....	268
3.7.4. Komünist Rejimi Mağdurları Meselesi.....	274
3.7.5. Bulgar Karşıtlığı	274
3.7.6. Ülkenin İsminin Yazılışı Konusu	276
3.8. Kuzey Makedonya’nın AB Üyeliğine Bulgaristan’ın Vetosu.....	276
4. BÖLÜM: ULUSAL KİMLİK İNŞASI VE BULGARİSTAN DIŞ	
POLİTİKASINDA MAKEDONYA KONUSUNUN ANALİZİ	294
4.1. Bulgar Ulusal Kimliğinin İnşası, Milliyetçilik ve Milliyetçi Söylem	294
4.2. Bulgaristan Bakış Açısından Makedon Ulus Kimliği	304
4.3. Bulgaristan’da Devlet Kimliği ve Dış Politikada Makedonya Konusu	309
SONUÇ.....	317
KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA.....	323

KISALTMALAR

- AB** – Avrupa Birliği
- ABBK** – Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi
- ABD** – Amerika Birleşik Devletleri
- AK** – Avrupa Komisyonu
- ALDE** – The Alliance of Liberals and Democrats for Europe
- AT** – Avrupa Topluluğu
- BİK** – Bölgesel İşbirliği Konseyi
- BKP** – Bulgar Komünist Partisi
- BM** – Birleşmiş Milletler
- BSP** – Bulgar Sosyalist Partisi
- BZNS** – Bulgar Çiftçi Partisi
- HÖH** – Hak ve Özgürlükler Hareketi
- EYMC** – Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti
- GDAÜ** – Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci
- GERB** - Bulgaristan’ın Avrupalı Gelişimi İçin Vatandaşlar
- KKO** – Kosovo Kurtuluş Ordusu
- KM** – Kuzey Makedonya
- KMC** – Kuzey Makedonya Cumhuriyeti
- MSC** – makedonya Sosyalist Cumhuriyeti
- NATO** - North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- NDSV (İSUH)** - İkinci Simeon Ulusal Hareketi
- OMO** – Birleşmiş Makedon Kuruluşları
- SAP** – İstikrar ve Ortaklık Süreci
- SDS (DGB)** – Sıyuz na Demokratiçnite Sili (Demokratik Güçler Birliği)
- SDSM** – Makedonya Sosyal Demokratlar Birliği
- SKM**- Makedonya Komünist Birliği
- SSCB** – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- UKO** – Ulusal Kurtuluş Ordusu
- VMORO** – İç Makedon ve Edirne Devrimci Örgütü

VMOK – Yüksek Makedon-Edirne Komitesi

VMRO – İç Makedon Devrimci Örgütü

VMRO-BND – İç Makedon Devrimci Örgütü-Bulgar Ulusal Birliği

VMRO-DPMN – Makedon Ulusal Birliğinin Demokrat Partisi

YKP – Yugoslav Komünist Partisi

YSFC - Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminin bitiminden sonra Doğu Avrupa ülkelerinde ve SSCB'nin sosyal politik ve ekonomi sisteminin çöküşü ile Balkan ülkeleri ve Bulgaristan yeni gerçeklerle karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin dış politikası uluslararası sistemdeki realitelerin değişen ve değişmekte olan karmaşık adaptasyon süreçlerinden geçmekte ve bu süreçler içerisinde Bulgaristan'ın uluslararası ilişkilerdeki rolü, imajı, gücü ve çıkarları ile ilgili yeni algıları gündeme getiren önemli değişimlere uğramıştır. Bu bağlamda, iç siyasi gelişmelerle birlikte, bölgesel politikalarını ve komşu ülkelerle ilişkilerini de yeniden yapılanması gerekmiştir. Bu uzun değerlendirme ve yeni yollar arama sürecinde genel amaçlar belirlenmiş, ancak hususi politikalar konusu ateşli tartışmalara neden olmuştur.

Ülkenin yeni dış politikasının şekillendirilmesini ülkede gerçekleştirilen demokratik reformlar belirlemiş ve farklı ülkelerle işbirliği içerisine girmesine ve özellikle Batı'ya yönelmesini sağlamıştır. Aynı zamanda da Yugoslavya krizinin çıkması ve dağılma sürecine girmesiyle bölgesel politikalarını ve ulusal çıkarlarını yeniden şekillendirmeye başlamasıyla, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kuzey Makedonya'ya (KM) yönelik de yeni politikalarını belirlemesi gerekmiştir. Aynı zamanda bağımsızlığını elde etmesinden itibaren iç ve dış politikasını meşkul eden Makedonya Meselesine ilişkin yeni oluşan koşullarda daha bağımsız bir politika oluşturma ve izleme fırsatı elde etmiştir. Uzun yıllar boyunca Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkilerinin gelişimi hem tarihsel hem de siyasi karaktere sahip faktörlerin etkisi altında kalmıştır. Tarihsel olarak bakıldığında Makedonya'nın Slav nüfusunun çoğunluğu Bulgar kimliğine sahipken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) çatısı altında özerk Makedonya Cumhuriyeti'nde, Bulgar karşıtlığı temelli Makedon bilinci ve ulusal kimlik oluşumu süreci başlamış, Belgrad yönetiminin desteği ile de Makedon alfabesi ve dili icat edilmiştir.

1991 yılında Yugoslavya'dan bağımsız hale geldiğinde Makedonya Cumhuriyeti ile Bulgaristan ilişkileri birçok çelişki ve tartışmalar eşliğinde devam etmiştir. İkili ilişkileri etkileyen kalıtsal durum, tecrit, negatif efsaneler sürekliliği ve

iletişim eksikliği iki ülke arasında işbirliğinin ciddi bir engeli olmuştur. Uzun yıllar boyunca ikili ilişkilerin gelişmesi yönünde çerçeve oluşturulamamıştır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Kuzey Makedonya'yı anayasal adıyla tanıyan ilk ülke Bulgaristan olmuştur. Ancak Bulgaristan, ayrı bir Makedon ulusunun varlığını ve ayrı bir Makedon dilini tanımayı reddetmiştir. Makedonların Bulgar ulusunun bir alt grubu olduğunu ve Makedonca dilin Bulgarca'nın bir lehçesi olduğunu iddia etmiştir.

Yeni bir devlet olan Kuzey Makedonya, ulus kimliğinin inşasını 1991'den sonra bağımsız bir devlet sorumluluğu altında devam ettirmiş, komşu ülkeler sınırları içerisinde yaşayan Makedon azınlıklarının haklarının savunulması yönde girişimlerde bulunmuştur. Bulgaristan'ın Pirin bölgesindeki Makedon bilincine sahip Bulgaristan vatandaşları anavatanları olan Kuzey Makedonya ile ilişkilerini tesis etme fırsatı elde etmiş ve demokrasi koşullarında kendi kuruluşlarını oluşturmuştur. Bu durum, yeni dönemde de Makedon meselesinin bir parçası olmaya devam eden Makedon azınlıkları konusu Bulgaristan'da belli başlı siyasi aktörleri ve karar alıcıları harekete geçirmiş ve haklarını kısıtlayıcı önlemler almaya itmiştir. İkili ilişkilerin gelişmesini engelleyen sorunların ortadan kaldırılması yönünde kararlı adımlar atılmaya başlanmışsa da, geçmişten kalma çözüme kavuşmayan sorunlar var olmaya devam etmiştir, ilişkiler zor dönemlerden geçmiştir. Kimlik, dil, ulus, kültür ve azınlık konuları her iki ülkede siyasetin malzemesi olmuş, milliyetçilik duygularının yoğunlaşmasına nefret söylemlerine ve eylemlerine neden olmuştur.

Bu dönemde her iki ülkenin de Avrupa Birliği (AB) ve NATO üyeliği süreçleri sözkonusudur. Bulgaristan'ın 2007'de AB üyeliğinden sonra Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne yönelik politikası farklı bir aşamaya girmiş, ilişkilerinde yeni fırsatlar doğurmuştur. AB üyesi olarak Bulgaristan birçok dış politika konusundaki pozisyonunu belirlemesini gerektirmiştir. Bu bağlamda, dış politika yönelmesi ve Makedonya ile ilişkilerin ulusal çıkarları konusundaki öncelikleri ve istikrarlı bir şekilde uygulamasına bağlı olarak şekillenmiştir. Anlaşmazlıkların temelinde yatan Kuzey Makedonya'daki Bulgar karşıtlığı, Bulgar tarihinin gasp edilmesi, Makedon ulusunun ve dilinin tanınmaması gibi meselelerin çözümü, Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği

müzakerelerine başlaması için önkoşul olarak gündeme gelmiştir. Nihayet 2017 yılında Makedonya'daki siyasi gelişmeler ve eski hükümetin düşürülmesi ve yeni hükümetin kurulmasıyla, iki ülke arasında “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması” imzalanmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. Bulgaristan için büyük fırsat teşkil eden bu dönemde, ikili ilişkileri olumsuz etkileyen konuların AB politikaları çerçevesinde çözülmesinden yana bir tutum izlenmiştir.

Bir devletin dış politika eylemlerini yorumlamak ve gelecekle ilgili tahminde bulunmak için öncelikle onun kim olduğunu anlamak gerektiği argümanı bu çalışmanın temel dayanaklarından birisidir. Bunun için devlet olarak Bulgaristan'ın kimliğinin ne olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, öncelikle bu kimliğin nasıl inşa edildiği, kurucu unsurlarının ne olduğu, devletin inşa süreci olarak dönemlendirilen bir zaman dilimi çerçevesinde, hem birim, hem etkileşim ve hem de yapı düzeylerinde ele alınacaktır. Bu çerçevede, Bulgar ulusunun ve devletin kimliğinin nasıl inşa edildiğinin ve Makedonya konusuna nasıl baktığının anlaşılması gerekli görülmüştür. İnşa süreci olarak yapılan dönemlendirme, devletin kimliğinin nasıl inşa edildiği bağlamında yapılacak bir analizin tarihsel geçmişi gözardı ederek hedefine ulaşmasının olanaklı olmayacağı varsayımıyla, milli bilinçlenme ve bağımsızlık mücadelesi sürecine girmesiyle bağlantılı olarak kurgulanmıştır.

Bu çalışma, Bulgaristan'ın karar alıcılarının ve çıkar gruplarının söylemleri, onların inançları, değer yargıları ve varsayımları doğrultusunda devlet kimliğinden ne anladıklarını ve Bulgaristan ve Kuzey Makedonya'nın kendi toplumlarının kimlik ve değerlerini nasıl algılayıp tanımladıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Bulgaristan-Kuzey Makedonya ikili ilişkilerinin kimlik-dış politika bağlamında analizini yapabilmek için kimlik faktörünü analizlerinin merkezine yerleştirerek tarihsel ve kültürel unsurları ön plana çıkaran sosyal inşacılık uygun bir yol olarak görülmüştür.

Sosyal İnşacı Kuramı, Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası Kuzey Makedonya ile ilişkileri konusunda seçtiği yolun araştırılması için kavramsal çerçevesini çizme fırsatını sunmaktan olduğundan, dış politikasındaki önceliklerini etkileyen içsel ve dışsal faktörlerin de analiz edilmesini kolaylaştırmıştır. Dış politikanın kendine has sosyal

karakterini hesaba katarak sosyal inşa teorisinin analitik ve yorumlayıcı önceliklerini sunmaktadır. Sosyal inşa yaklaşımı bağlamında Bulgaristan'ın dış politika yapımını kendi değerler ve etik boyutları içerisinde bir siyasi ve kamuoyu söylemi olarak da araştırmakta olup, aynı zamanda da içsel süreçlerinin dış politikaya yansımalarını da ortaya koymaktadır.

Çalışmanın temel amacı 1991-2022 yılları arasında uluslararası konjonktürünün ve bölgesel ve ulusal düzeydeki gelişmelerin etkisiyle, sosyal bir inşa sürecinde, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile yaşadığı çıkmazlar sosyal inşa kuramı çerçevesinde tanımlamaktır. Bu bağlamda belirtilen varsayımlar ile ilişkili olarak Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikası ve ikili ilişkileri sosyal inşacı perspektifinden ele alınıp, sosyal boyutunu da kapsayarak kimlik-dış politika ilişkisi bağlamında analiz edilmiştir. Ulusal ve bölgesel çıkarlar bağlamında Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası Kuzey Makedonya dış politikasında temel çizgilerini ve amaçlarını araştırmak diğer amaçlar arasındadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya politikasının ve ikili ilişkilerinin ana hatlarını çizmek, Bulgaristan'ın dış politikasında Makedonya Meselesini ele almak ve Kuzey Makedonya ile ilişkilerini sosyal inşacı bakış açısıyla analiz etmek; Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından 2022 yılına kadar Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya politikasının önceliklerini ve amaçlarını, ikili ilişkilerdeki sorunları ve süreçlerini tematik ve kronolojik olarak araştırmak da diğer amaçlar arasındadır.

Tez çalışması, Bulgaristan'ın 2020 yılında ikili ilişkilerdeki kimlik, tarih, kültür, milliyetçi söylemler ve eylemler vs. gibi anlaşmazlık konularının çözilememesinden dolayı Kuzey Makedonya'nın AB üyelik müzakerelerine başlamasına veto uygulaması ve 2022'de AB'nin müdahalesiyle geçici bir uzlaşmaya varılmasıyla son bulmaktadır. Çalışma Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile ilişkilerindeki mevcut ulusal kimlik inşası, tarihsel ve kültürel sorunlar, etnik azınlıklar, milliyetçilik tezahürleri gibi bir türlü çözilemeyen sorunlar etrafında devlet kimliği ile şekillenen politikaları kapsamakta olup, ikili ilişkilerdeki askeri, ekonomik, ticari vs. ilişkiler tezin kapsamı dışında kaldığından dolayı içeriğinde sadece kısaca değinilmiştir.

Bu çalışma, dış politika ve kimlik üzerine temellendirilmesinden dolayı, inşacı bakış açısı sınırları içerisinde ele alınacaktır. Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikasını ve Makedon meselesi bağlamında yeterli bir çerçeveye sahip olmayan inşacı yaklaşım, ulusal kimlik, devlet kimliği, milliyetçilik ve kolektif hafıza gibi yaklaşımlarla ve kavramlarla desteklenerek kuram ve kavramların uyumlaştırılması sağlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma, en genel anlamda kimlik unsurunun Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya dış politikasına etkisini sorgulamaktadır. Yapı ve yapan kavramsallaştırması bağlamında yapan olarak devlet, bir kimlik sahibi olduğu varsayımıyla yola çıkılmaktadır. Bu noktada, analiz birimi olarak devletin eylemlerini yorumlanacak ve bu eylemlerin nedenlerini araştırılacak ve analiz edilecektir. Kimlik kavramının dış politika bağlamında açıklayıcılığını ortaya koymak açısından, bu çalışmanın da kuramsal dayanağı olan inşacı bakış açısı, alanın en önemli teorisyenleri olan Alexander Wendt ve Nicholas Onuf'un yaklaşımlarından faydalanılacaktır. Bu çerçevede, kimlik perspektifinde dış politika analizi yapmanın inşacı yaklaşımla olanaklı olmakla birlikte, bu yaklaşımın dış politika analizi için yeterli derecede kapsayıcı olmadığı ve dış politikanın da tek bir yaklaşımın sınırları içerisinde kalamayacak kadar kapsayıcı olduğu varsayımına ulaşılmıştır.

Çalışmanın öznel araştırma nedeni, Balkanlar'ın siyasi açıdan bölgesel gelişmeleriyle ilgili olup, Bulgaristan'ın komşu ülkelerle olan ilişkilerini yakından takip edilmesinden dolayıdır. Bu açıdan Türkiye'de konuyla ilgili mevcut bilginin sınırlı olduğunu varsayıp, Bulgaristan'ın dış politikası hakkında teorik yaklaşımın desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Analitik Yapı

Dört ana bölümden oluşan bu tezin birkaç altbölüm ve paragrafları bulunmaktadır. Sorunsalın ve çalışmanın ana hatlarının ortaya konulduğu giriş bölümünün ardından kuramsal ve kavramsal çerçeveyi oluşturan birinci bölümde öncelikli olarak, çalışmanın kuramsal dayanağını oluşturan sosyal inşacılık kuramı ele

alınmıştır. Bu bölümde teorinin temel kavramları arasında yer alan yapı-yapan ilişkisi, konuya ilişkin kimlik çeşitleri, kimlik inşa süreçleri, ulusal kimlik, devlet kimliği, kimliklerin oluşturulmasının temel dayanağı olan kolektif hafıza, milliyetçilik ve dış politika kavramları açıklanacaktır. İkinci bölümde, konunun tarihsel arka planını oluşturmak açısından, Bulgaristan'ın Makedonya'ya bakışı, Makedonya politikası, tarihsel süreç içerisinde Makedon kimliğinin oluşumu ve Makedon Meselesi ele alınmıştır. Bu çerçevede Makedonizm/Makedonculuk (Makedon milliyetçiliği) kavramına da yer verilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası demokrasiye geçiş süreci, iç ve dış politikadaki değişimler ve dönüşümler, ardından, sosyal inşacı kuramı çerçevesinde, Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikasını şekillendiren çıkarlar ve ikili ilişkileri olumsuz etkileyen sorunlar incelenmiştir. Aynı zamanda da Kuzey Makedonya'daki siyasi süreçlere de değinilmiştir. Bu dönemde Bulgaristan'ın Avrupa Birliği (AB) perspektifiyle Kuzey Makedonya'ya yönelik politikaları ve dış politikası öncelikleri analiz edilmiş, Kuzey Makedonya ile ilişkileri çıkmaza sokan eylemler ve olaylar ortaya konulmuştur. Dördüncü ve son bölümde ise Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne yönelik dış politikasının sosyal inşacı bakış açısıyla analizi yapılacaktır, kimliğin dış politika üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Temel Varsayımlar

Bu çalışmanın temel varsayımları bağlamında devletin dış politika davranışlarının analizini yapabilmek için ve özellikle bir ülkenin idealler ve değerler doğrultusunda gelişerek, çıkarlarını, dolayısıyla dış politika davranışlarını belirleyen ve sosyal olarak inşa edilen devlet kimliği faktörüne odaklanılması ve kimlik inşası süreçlerinin analiz edilmesi gerekli görülmüştür.

Çalışmanın temel varsayımları: Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkilerindeki istikrarsızlığın ve kırılganlığının ana nedenlerinden birisinin tarihsel süreç içerisinde Makedon kimliğinin ve ulus inşasının Bulgaristan'ın

çıkarlarına aykırı olarak gerçekleşmiş olması sebebiyle, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikası, sosyal inşa süreci bağlamında yeniden tanımlanmıştır; Ulusal kimlik ile devlet kimliği arasında sürekli olarak bir inşa süreci içerisinde olup Bulgaristan'ın dış politika davranışlarına yön veren devlet kimliğidir; Bulgaristan'ın karar alıcılarının ve çıkar gruplarının söylemleri, onların inançları ve değerleri Bulgar toplumunun kimlik ve değerlerini nasıl algılayıp tanımladıklarını ortaya koyar; Bulgaristan'da ve Kuzey Makedonya'da aktörlerin ve çıkar gruplarının öznelerarası paylaştıkları normlar, değerler ve kimliklerle karşılıklı olarak etkileşime dayanan bir süreç içerisinde inşa edilmektedir.

Araştırma Soruları

Temel varsayımlardan yola çıkarak aşağıdaki soruların da yanıt bulması gerekmektedir:

- Bulgar ve Makedon kimlikleri arasında karşılıklı inşa süreci var mıdır?
- Bulgaristan'ın karar alıcıları ve çıkar gruplarının söylemleri, onların inançları ve değerleri kimlikle bağlantısı var mıdır?
- Tarisel süreç içerisinde Bulgaristan'ın Makedon Meselesine ve Makedon kimliğine bakışı nedir?
- Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkileri önceki dönemlere göre nasıl değişmiştir ve izledikleri yollar nelerdir?
- Sosyal inşacı bakış açısıyla kimlik, dış politika ve milliyetçilik ilişkisi nedir ve iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilemektedir?
- Devlet kimliğinin nasıl tanımlandığı karar alıcıların söylemlerinden anlaşılabilir mi? Eğer anlaşılabiliriyorsa, söylemler dış politika davranışlarını etkilemiş midir?
- AB üyelik öncesi ve sonrası Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya politikasındaki öncelikleri nelerdir ve ne şekilde değişmiştir?

- Sosyal inşa sürecinde ulusal düzeydeki toplumsal, siyasal ve kültürel yapılar ve gelişmeler ikili ilişkilere ve dış politika davranışlarına yansımış mıdır?
- Kuzey Makedonya politikasındaki etkenler, öncelikler ve perspektifleri nelerdir?

Argümanlar

Bulgaristan Devleti Makedonya'ya sahip olma arzusunu ve Makedonya'ya ilişkin geliştirmiş olduğu toplumsal hafızayı yüz yılı aşkın bir süredir sürdürmüştür. Bulgar milliyetçiliği Türk düşmanlığı ile birlikte Makedonya, Trakya¹, Batı Bölgeleri², Doburca olmadan düşünülemez. Düşman algısı ve irredentizm Bulgarların millet olma ve kimlik inşası süreci açısından önem arzemiş ve bu noktada Makedonya Meselesi Bulgarların bir nevi "Ulusal Andı" haline dönüşmüştür. 1878 Ayastefanos ve Berlin Kongresi'nden sonra Bulgar iç ve dış politikasında özellikle Makedonya Meselesi teamülleştirilmiştir. Bulgarların ve devletin milliyetçilik anlayışı bu teamüllerle anlaşılmıştır. Her milliyetçinin gönlünde muhakkak Makedonya idealinin bulunduğu söylenebilir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na kadar Makedonya'ya sahip olma olanakları savaşlarla mümkün olmuş olsa da, Soğuk Savaş ve sonraki dönemde, gerek uluslararası siyasetin farklı şekiller almasından dolayı, gerekse Bulgaristan'ın imkanlarının azalması ve Makedonya'nın ayrı bir devlet olması, bu seçeneği askıya almış, ilişkiler farklı yönde gelişmiştir. Yani Bulgaristan için Makedonya, sürekli peşinden koştuğu, koştukça uzaklaştığı, bir türlü ulaşamadığı bir ülkü haline gelmiştir. Buna

¹ Trakya bölgesi yaklaşık olarak Türkiye'nin Avrupa kıtası bölgesini ve Yunanistan'ın da Kuzeydoğu bölgesini kapsayan bölgenin adıdır. Bulgar tarih ve siyaset biliminde Trakya kavramı, 17 Mayıs 1913 Londra Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun Bulgaristan'a bıraktığı Kırklareli-Edirne arasındaki bölgeyi işaret etmektedir ve Edirne Trakyası olarak anılmaktadır. Edirne Trakyası (bulgarca: Odrinska Trakia) genellikle Makedonya ile birlikte zikredilmektedir ve geçmişte bölgede yaşayan Bulgar nüfusuyla bağlantılı olarak Bulgar Ulusal Meselesinin, yani Büyük Bulgaristan emellerinin bir parçasıdır.

² Batı bölgeleri, Bulgaristan'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Neuilly Barış Antlaşması ile Bulgar devletinden ayrılan ve Sırp, Hırvatlar ve Slovenler Krallığına (KSHS, 1929'dan beri Yugoslavya Krallığı) eklenen toprakların bir kısmını belirtmek için kullanılan siyasi-coğrafi ve tarihi bir terimdir. 1878 Berlin Kongresi'ne göre Batı Bulgaristan sınırı ile 1919 Neuilly Antlaşması hükümlerine göre çizilen sınır arasında kalan Batı Bölgeleri günümüzde Sırbistan sınırları içerisinde bulunmaktadır ve Bulgar azınlığının yaşadığı bölgedir.

rağmen Bulgar milliyetçi ruhu Makedonya'ya sahip olma arzusunu kaybetmemiş, dış politikada ise kırmızı çizgi olmaya devam etmiştir.

Tezde öne sürülen temel argüman, Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik politikaları siyasi konjoktüre, iç ve dış etkenlere bağlı olarak değişmiştir. Aynı zamanda, Bulgaristan'ın 19. Yüzyılda başlayan ve günümüze kadar devam eden “Makedon Sendromu”³, sadece Bulgaristan'ın dış politikasını değil, aynı zamanda iç siyaseti de etkisi altına almış, devletin Makedonya Meselesine bakışında değişim gözlemlenmemiştir. Bu bakış açısının değişmemesi ve Makedonya konusunun hala milliyetçilerin romantik hayallerini süslemesinin altında yatan temel neden kimlik inşasının sürekliliğidir. Bunun en önemli araçları, daha küçük yaşlardan itibaren kolektif hafızayı besleyen tarih ve edebiyat kitapları ve farklı düzeylerdeki anlatılardır. Bunun son noktasını ve en etkili kısmını siyasi söylemler ve eylemler gerçekleştirir.

Diğer yandan, Makedonlar Soğuk Savaş dönemi boyunca toplumsal kimlik inşası ile millet olma sürecinin temelini oluşturmuştur. Bağımsızlıktan sonra ulus inşa sürecini ayrı sınırlar içerisinde farklı bir süreç olarak devam ettirmişler ve günümüze kadar kimlik inşası eyleminde bulunmuşlardır. Bu sürecin temel destekleyici unsurlardan birisi Bulgar devletinin dış politikası ve Bulgaristan'daki siyasi seçkinler ve akademik çevreler olmuştur. Yani Bulgar devletinin Makedon milleti kimliğini inşa edilmesine ve Kuzey Makedonya'da milliyetçiliğin yoğunlaşmasına katkıda bulunmuştur. Nitekim Makedon devleti için, devletin ve milletin en kutsal simlegelerini tehdit eden aktörlerden birisi, Yunanistan'ın yanı sıra, Bulgar devleti olmuştur. Diğer yandan, Bulgaristan için de aynı görüş geçerlidir, çünkü Bulgar ulusunun kurucu ve birleştirici unsurları aynı zamanda Kuzey Makedonya'nın benimsedikleri, kendi ulusunu inşa etmek için kullandığı “malzemedir”. Bu karşılıklı olarak bir kimlik inşası oluşturma süreci sosyal inşacı paradigması için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu durum Bulgar devlet kimliğini ve siyaset kültürünü ortaya koymaktadır. Yani dış politika yapımında devlet kimliğinin etkisi altında çıkarlar, dost ve düşman algısının fazla değişmediğinin de bir göstergesidir. Yüzyıl önceki geleneksel anlayışın aynı şekilde devam ettiğini

³ Makedon Sendromu - Bulgar-Yugoslav ilişkilerinde kronikleşmiş Makedonya krizini ifade eder.

göstermektedir. Ancak günümüzdeki uluslararası ilişkiler konjunktürün ve koşulların geçmiş dönemlere göre farklı olması, uluslararası ve devletlerarası ilişkilerde farklı yöntemler izlenmesi, konuya ilişkin yaklaşımları ve politikaları da farklı yapmaktadır.

Bu çalışmanın ulusal kimlik ile devlet kimliği arasında sürekli olarak bir inşa süreci olduğunu da varsaymakta olduğundan, Bulgaristan Devletinin davranışlarında kimliğin etkisini incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada konuya kavramsal bir çerçeve oluşturmak adına önce sosyal inşacılık ve kimlik kavramı açıklanmıştır. Bir devletin dış politika eylemlerini yorumlamak ve gelecekle ilgili tahminde bulunmak için öncelikle onun kim olduğunu anlamak gerektiği argümanı bu çalışmanın temel dayanaklarından birisidir. Bunun için devlet olarak Bulgaristan'ın kimliğinin ne olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, öncelikle bu kimliğin nasıl inşa edildiği, kurucu unsurlarının ne olduğu, devletin inşa süreci olarak dönemlendirilen bir zaman dilimi çerçevesinde, hem birim, hem etkileşim ve hem de yapı düzeylerinde ele alınacaktır. Bu çerçevede, Bulgar ulusunun ve devletinin kimliğinin nasıl inşa edildiğinin ve Makedonya konusuna nasıl baktığının anlaşılması gerekli görülmüştür. İnşa süreci olarak yapılan dönemlendirme, devletin kimliğinin nasıl inşa edildiği bağlamında yapılacak bir analizin tarihsel geçmişi gözardı ederek hedefine ulaşmasının olanaklı olmayacağı varsayımıyla, milli bilinçlenme ve bağımsızlık mücadelesi sürecine girmesiyle bağlantılı olarak kurgulanmıştır.

Sosyal inşa sürecinde Bulgaristan'ın dış politikası ve Kuzey Makedonya ile ilişkilerindeki davranışlarının şekillenmesinde ulusal düzeydeki gelişmeler ya da iç unsurlar da en az dış unsurlar kadar etkili olmuştur. Hükümetlerin ve dış politikanın sergilediği bu milliyetçilik tarzı ırkçı ve aşırı milliyetçilikten farklıdır, ancak Bulgaristan örneğinde iç politikada bu tür siyasi oluşumlarla da iş birliği yapma eğilimleri ve milliyetçi kitlelerin ve seçmenin baskılarından etkilenme olasılığı yüksektir. Bu açıdan sosyal inşacı kuram, kimlik inşası, milliyetçilik ve dış politika açısından önemli bir altyapı oluşturmaktadır. Dış politikanın yapımından sorumlu olan öznelerin söylemleri, ulaşılmak istenen siyasi amaç doğrultusunda diğerlerinin düşüncelerini yönlendirmek için bir araçtır ve her zaman onların inandıkları şeyleri yansıtmamaktadır. Ancak söylemler onların devlet kimliğini nasıl tanımladıkları ve kendi toplumlarının kimliklerinden ne

anladıkları hakkındaki fikirlerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Bulgaristan dış politikasında ve Makedonya ile ilişkilerinde sosyal inşa yaklaşımı ve modelleri, söylem, algılama, değerler ve prensipleri de içine katarak, daha geniş analiz ve betimleyici imkanlar sunmaktadır.

İçsel alanda kimlik dinamiği sürekli canlı tutulmaya, yeniden uyandırılmaya çalışılır ve bu devletlerin içerdeki meşruiyeti için önemli bir dayanaktır. Ancak kimlik dinamiğini canlı tutmanın en önemli araçlarından birisi dış politikadır. Bu bağlamda dış tehdit unsuru dış politikanın kimliği koruyucu rolünün dayanağı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu şekilde devletler meşruiyetlerini dışarıdan ve içeriden gelecek tehditlere karşı koruma sorumluluğunu yerine getirmektedir. Bu açıdan dış politika ve kimlik arasındaki ilişkinin yapı-yapan kavramsallaştırmasında olduğu şekilde karşılıklı inşa edici olduğu söylenebilir. Kratochwill'e göre uluslararası ilişkilerde eylemler ancak özneler arası etkileşim ile anlamlı olabilir ve bu özneler arası bağlam da normlara dayanmaktadır. Normlar gerek doğrudan devlet kimliğini gerekse de kimlikten kaynaklanan politika çıktılarını etkileyerek devletlerden beklenen davranışı belirler. Bu bağlamda normlar, uluslararası ilişkilerin yapan'ları olarak devletlerin dış politika uygulamalarını düzenlerler. Normlar bu bağlamda aktörlerin kimliklerini biçimlendiren bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır, fakat normların etkisi devletlerin kendi içsel süreçler tarafından yorumlanmaktadır.⁴

Bulgar devletinin kimliği siyasi seçkinler ve karar alıcılar tarafından inşa edilmiş ve kurumsallaşmıştır. Bundan dolayı da dış politika yapılarının kimlikleri belirli bir çerçeveye yerleştirilmiştir. Dış politikanın belirli bir devlet kimliği çerçevesinde yürütülmesine ve kimlik inşasına katkı yapan etkenler ülkedeki elitler, iktidarlarda bulunan karar alıcılar, siyasi partiler ve hükümetlerin büründükleri kimlikler ve değerlerdir. Devlet kimliği de bu etkenlerin kimliklerine ve değerlerine göre şekillendirilmiş yapılar aracılığı ile oluşturulmuştur. Bu Bulgar toplumsal kimliğinin inşa sürecinde önemli rolü olan tarihsel anlatılar ve kolektif hafıza ile olmuştur. Tezin içerisinde de görüleceği gibi, bu süreç içerisinde Makedonya Meselesi içselleştirilerek bir

⁴ Friedrich Kratochwill, *Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, s. 23-35.

milli mesele haline gelmiş, dolayısıyla da en temel ulusal çıkar konuları arasında yer almakla kalmamış, bir ulusal ölkü haline gelmiştir.

Ulusal kimliklerin oluşması ideolojik bir altyapı gerektiren karmaşık bir süreçtir. Bu altyapı da genellikle kullanışlı bir geçmişin yaratılmasına dayanır. Bu bağlamda tarihsel anlatılar siyasal kültürün önemli bir kısmıdır ve vatandaşlık yasaları da bu kültürün içinde şekillenir. Bulgaristan ve Makedonya tarafında tarihi süreç içerisinde oluşan ulusal kimlikler ve ulusal çıkar algıları sabit veriler olarak kabul edilmektedir. Bu olaylar iki ölkenin de ulusal kimliğinde merkezi bir ulusal kimlik meselesi konumundadır. Tarihle beraber şekillenmiş olan mevcut ulusal kimlik algıları karşılıklı olarak dışlayıcıdır. İletişim söz konusu olmadıkça bu kimlikler uzlaşma seyrine uzak kalmaktadır. İnşacı Kuram'a göre, toplumların karşılıklı iletişimi ve devletler arası ilişkiler ulusal çıkar ve ulusal kimlik algılarını yeniden şekillendirmektedir. Bu yeniden şekillendirme eğilimi karşılıklı uzlaşma olmadan kalıcı ilişkiler kurabilmek, anlaşma sağlayabilmek mümkün değildir. Hükümetler düzeyinde ikili ilişkiler devam etse de bunun istikrarlı olmadığı ve kalıcı bir komşuluk ilişkisine dönüşmediği birçok örnekte görülmektedir. Zira uluslar kimlik ve kimliğin getirdiği temel argümanlar ile inşa edilip, şekillenmektedir. Bu anlamda bu çalışmada Bulgaristan'ın ve Makedonya'nın tarihsel arka planının ve coğrafi özellikleri eşliğinde Bulgar ve Makedon ulusun inşası ve devlet kimliğini oluşturan unsurlar irdelenmektedir. Karşılıklı etkileşim halinde olan toplumsal ve kurumsal kimlikler aktörlerin kimliklerini de etkileme kapasitesine sahip olduğundan, sosyal inşacılığın sunduğu önermeler doğrultusunda Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya dış politikası açıklanmaya çalışılmıştır.

Ulusal kimlik denildiğinde bir milletin ortak toplumsal kuralları, gelenekleri, dili, kültürü ve değer yargıları gibi unsurları anlamaktayız. Bu unsurlar Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasındaki ikili ilişkilerde ve geliştirilen ulusal kimliklerde önemli bir vurgu noktası olmaktadır. Her iki taraf da birbirini dışlayan, zıt ulusal kimlikler oluşturmuş ve zaman içerisinde bunu pekiştirmişlerdir. Bu kimliklerin merkezinde tarihte yaşanan olaylar mevcuttur ve hala canlı tutulmaktadır. Her iki ölkedeki ulusal kimlikler ve iki toplumun birbirleriyle ilişkileri analiz edilirken en önemli ve merkezi konular tarihi olaylar, tarihi miras, Makedon ulusal kimliğinin ve dilinin kökeni ve bu meseleler

etrafında oluşan, siyasi ve entelektüel çevrelerin başvurduğu negatif ve ötekileştirici milliyetçi söylem ve eylem dikkate alınmalıdır. Zira bu olaylar ikili ilişkilerde ve halkların ulusal kimliklerinde belirleyici ve sınırlandırıcı bir niteliğe sahiptir.

Ulusal kimlik inşasının genellikle kolektif hafıza ile yakın ilişkisi bulunmaktadır, zira ulus inşa sürecinde kolektif hafıza devletin ve toplulukların etkileşiminden beslenen ama aynı zamanda da onları besleyen bir olgudur. Kolektif hafıza ortak toplumsal payda oluşturduğu gibi, siyasal çatışmalarda merkezi rol de oynamaktadır. Kolektif kimlik üzerindeki etkisi ile ulusal kimliğin oluşmasında da önemli rolü vardır. Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile ilişkileri kimlik odaklıdır ve ulus kimliği inşası etrafında dönmektedir. Buna bağlı olarak da milliyetçiliğin farklı yönlerini iç politikada olduğu gibi, dış politikada da görmek mümkündür. Ülkelerde en büyük siyasi oluşumlar, yani iktidara gelen siyasi partiler genelde milliyetçidir, devletin ve milletin çıkarlarını ve egemenliğini savunmaları yönde sorumluluk ve görev üstlenmeleri nedeniyle geliştirdikleri milliyetçi politikalar dış politikada da hâkim olmak zorundadır. Devletlerin dış politikaları devletin ve milletin çıkarlarını savunmak olduğundan dolayı da dış politikanın milliyetçilik yanı ön plandadır. Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikasının özünde kimlik vardır ve dolayısıyla da milliyetçilik kaçınılmaz bir unsurdur.

Bu çalışmanın ana problem konusu, Bulgarsitan'ın Makedonya konusundaki pozisyonunu belirleyen temel etken Makedonya devletinin resmi açıklamalarında kimlik, tarih, dil gibi konuların nasıl tanımlandığıdır. Bulgaristan için bu öğeler Bulgar ulusu ve tarihi ile eşdeğerdir. Bu noktada, iki ülkenin iç ve dış politikalarını etkileyen anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bulgaristan için Makedon ulusal kimliğinin ve ulus devletinin, Bulgaristan çıkarlarına aykırı bir şekilde dış müdahale ile inşa edilmiş ve oluşturulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Makedonya coğrafi bölgesinde çıkarları olan Bulgaristan'ın en büyük rakipleri Yunanistan ve Sırbistan olmuştur. Bölgede nüfuz sahibi olabilmek için bu ülkelerin girdiği savaşlar sonunda bölge üçe bölünmüş ve böylece Makedon etnik kimliğinin inşasının temelleri atılmıştır. Tarihten günümüze kadar devam eden Makedonizm doktrininin etkilediği ikili ilişkiler karşısında, Bulgaristan ulusal çıkarları bağlamında dış politikasını yeniden gözden geçirmiştir. Günümüzde Kuzey

Makedonya kendi ulusu, tarihi, kültürü ve diliyle bağımsız bir devlettir. Soğuk savaş sonrası gelişen şartlar Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik politikasında dönüşüm için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu konuda Bulgaristan, dış politika bağlamında Kuzey Makedonya'ya yönelik tutumu, kimliklerin aynı kökene ve etnisiteye dayandığı gerekçesiyle bir “anavatan” gibi hareket etmesi, jeopolitik konjunktürün ve dış faktörlerin de etkisiyle, Kuzey Makedonya devleti ile ilişkilerin istikrarsızlaşmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın varsayımları bağlamında ortaya atılan başka bir iddia da kimlik ve dış politika arasında doğal bir bağ olduğu yönündedir. Bir devletin çıkarları öncelikle kendisini nasıl tanımladığına ve neyi temsil ettiğine bağlı olduğu için kimlikler çıkarların belirleyicisidir. Dış politika davranışları da değişime ve dönüşüme açık olan devlet kimliği tarafından belirlenen çıkarlar doğrultusunda gerçekleşir. Bu açıdan Bulgaristan-Kuzey Makedonya ikili ilişkilerinin kimlik-dış politika bağlamında kapsamlı bir analizini yapabilmek için kimlik faktörünü analizlerinin merkezine yerleştirerek, ilgili değerleri ve kültürel unsurları ön plana çıkaran sosyal inşacılık uygun bir yaklaşımdır.

Yazın

Bulgaristan'ın dış politikası bağlamında Kuzey Makedonya ile ilişkilerinin, bir araştırma konusu olarak siyaset bilimi açısından oldukça büyük potansiyeli bulunmaktadır. Türkiye'de konuyla ilgili yapılan araştırma bulunmamaktadır, ayrıca Bulgaristan'da da araştırmanın kapsadığı alana ve döneme ilişkin derinlemesine çalışmalara rastlanmamaktadır. Oldukça parçalı ve genellikle Bulgaristan'ın tarihi, toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmelerinin belirli alanlarını kapsayan, fakat genel olarak Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikası ile ilgili ve bu gelişmeleri uygun kuramsal çerçeve veya modeller bağlamında analiz eden ve öngörülerde bulunan siyasi araştırma bulunmamaktadır. Mevcut literatür taramasından ve değerlendirmesinden de görüleceği gibi son yıllarda, özellikle Balkanlar'da ve Avrupa'da konuya olan ilginin arttığı gözlemlenmektedir. Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya politikası üzerine yazılan

çeşitli telif eser ve makaleler vardır. Bulgaristan'ın bu dönemlerde dış politika bağlamında Kuzey Makedonya ile ikili ilişkileri sosyal inşacı yaklaşımla inceleyen kapsamlı çalışmalara rastlanılmamaktadır. Konuyla ilgili araştırmalar Bulgarca ve İngilizce kaynaklarda mevcuttur. Konuyla ilgili eserlerin çoğu Kuzey Makedonya'nın tarihi, güncel durumu, Makedonizm ve Makedon meselsine yönelik araştırmalardır. Çalışmanın teorik bölümünde dış politika alanında önde gelen yazarların eserleri ve araştırmaları esas alınmıştır. Ayrıca, bu temel çalışmaları tamamlayan araştırmacıların yayınları ve makaleleri de kullanılmıştır. Uluslararası İlişkiler alanında “sosyal inşa” üzerine çalışmalar yapan yazarlar arasında Alexander Wendt, Nickolas Onuf, Maya Zehfuss vs. gibi yazarlar bulunmaktadır. Sosyal inşa teorisi bağlamında dış politika analizi ile ilgili çalışmalarından da yararlanılmıştır. Ayrıca sosyal inşacılığın da kapsamı alanında yer alan kimlik, ulus inşası, milliyetçilik, kolektif hafıza gibi alanlarda temel eserleri bulunan yazarların kitaplarından ve makalelerinden de faydalanılmıştır.

Bulgaristan dış ve bölgesel politikası ve Kuzey Makedonya ile ilişkilerle ilgili çalışmalardan ve belli başlı düşünce kuruluşların eserlerinden de yararlanılmıştır. Konu ile ilgili araştırmalar ve yayınların yanı sıra, Bulgaristan dış politikasına ve Kuzey Makedonya ile ikili ilişkileri ele alan tartışmalar, sempozyum ve konferanslardan da faydalanılmıştır. Ayrıca, çeşitli kurumların dış politikaya ilişkin açıklamaları, bildirileri ve alınan kararlar da yer almaktadır. Basından, yabancı gazetelerin internet sayfaları, makale veri tabanlarından da yararlanılmıştır.

Tez, konusu itibarıyla bu alanda ilk olma özelliği taşıırken dolaylı olarak tezin konusuyla ilgili daha önce yapılmış doktora ve yüksek lisans tezlerine de rastlanılmamaktadır. Söz konusu tezle ilgili Türkçe literatürde makale çalışması da sayıca azdır. Bu açıdan çalışmada kullanılan Bulgarca kaynaklar bu alandaki literature ciddi katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Bu çalışma ilgili literatüre dayalı kuramsal bir araştırmadır. Bu süreçte, öncelikle ilgili literatür gözden geçirilerek kuramsal ve kavramsal çerçeve kavramlarının nasıl tanımlandığı ve bir birinden farklarının nasıl ortaya konulduğu etraflıca irdelenmiştir. Bu çalışmada konunun güncelliğini koruması sebebiyle son yıllarda yayımlanmış yerli ve yabancı eserlerden faydalanılmıştır. Söz konusu makalelere internet üzerinden ulaşılmış, kütüphanelerde ve elde bulunan belge ve kitaplardan faydalanılmıştır. Bu çalışmada elektronik veri tabanları ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Tez araştırması sosyal inşacı ontolojisi ve yorumlayıcı epistemoloji olmak üzere iki bileşimsel yaklaşımı algılamaktadır. Sosyal inşacı ontolojisi, Bulgaristan dış politikası ve Kuzey Makedonya politikasının ana hatlarını izah eden analitik çerçeve olarak sosyal inşacı uygulamasından oluşmaktadır. Sosyal olarak inşa edilmiş devletlerin sosyal olarak inşa edilmiş kimlikleri çıkarları belirlerken, çıkarlar da devletlerin eylemlerini ya da birbirlerine karşı olan dış politika davranışlarını belirlemektedir.

Bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı yaratma düşüncesiyle kimlik oluşumuna etki eden içsel süreçleri göz ardı ederek sistem düzeyinde devletlerarası etkileşimle şekillenen kolektif kimliklere ya da devlet kimliğine odaklanan Wendt, bileşik kimlikleri ya da ulusal kimliği analizinin dışında bırakmıştır. Bu nedenle bazı yazarlar tarafından eleştirilen bu yaklaşımın Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile olan ilişkileri gibi bir sorunsalın çözümünde oldukça yararlı ancak aynı zamanda eksik kalacağı düşünüldükçe, bu çalışmada devlet kimliğinin oluşumuna katkıda bulunduğu düşünülen içsel süreçler de analize dahil edilmiştir.

Söylem kavramını sosyal inşada popüler yapan Nicholas Onuf, söylemi dünyayı anlamının en önemli yolu olarak nitelendirmiş ve yapmakla eşdeğer görmüştür. Söylemler, fikirler ve anlamları arasında, aynı zamanda da “ulusal çıkarlar” ın belirlenmesinde denge ve aracılık rolü oynamaktadır.⁵ Bir devletin dış politika yapımına ve diğer devletlerle ilişkilerinde önemli rol oynayan kimlik ve etkileşim halinde olan

⁵ Onuf N., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia, University of South Caroline Press, 1989 s. 35.

milliyetçilik ve kimliği oluşturan unsurlar da sosyal inşacı perspektifiyle ele alınmıştır. Bu açıdan, konunun ele alınışı doğrultusunda bu çalışmada söylem analizi yönteminden de yararlanılmıştır. Bu çalışmada söylem öznelinin gerçekliği nasıl algıladıklarını belirleyen kendi fikirleri, inançları ve değer yargıları ile çelişen ifadelerden kaçınacakları varsayılmıştır.

Çalışmadaki epistemolojik yaklaşımın yorumlayıcı özelliği vardır ve dış politikadaki sosyal inşa teorisi çerçevesine dayanmaktadır. Böylece, konuyu uygun bir bağlama yerleştirmek, kavramsallaştırmak ve Soğuk Savaş sonrası dış politika bağlamında Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkilerini betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu sosyal inşa ontoloji tündengelim temeli üzerinde durmaktadır ve dış politikadaki sosyal inşa modeli tanımlamaktadır. Daha sonra bu model yorumlayıcı epistemolojinin mantığı ile tümevarım yoluyla da desteklenmektedir. Tümevarım yöntemi, sosyal inşa çerçevesine yerleştirerek Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya politikasındaki önemli olayları ve dönemleri de analiz edilmiştir. Yorumlayıcı niteliksel analiz Bulgaristan'ın bölgesel dış politikası bağlamında Kuzey Makedonya politikasını anlamak açısından önemlidir. İç ve dış şartları ve etkenleri de dahil ederek, her iki ülkenin de farklı hükümet temsilcilerinin ve çıkar grupları'nın tutumları ve söylemleri araştırılmıştır.

Kullanılan yöntemler söylem ve belge içeriği analizi içermektedir. İçerik analizi tekniklerinin özetleme tekniği kullanılmıştır. Söylem analizinde kullanılacak materyal, konuşma metinlerini, çeşitli resmi hükümet açıklamalarını, devletin ulusal strateji belgelerini, ulusa sesleniş konuşmalarını kapsayan resmi söylemler olup bunlar çalışmanın birincil kaynaklarını oluşturmuştur. Yazılı metinlerin esas alındığı bu çalışmada eldeki metinler özenle tasnif edildikten sonra analiz edilerek tümevarımcı bir yaklaşımla hipotezlerin çözümlenmesine varılmıştır. Gazetelerden elde edilen öznelerin değiştirilmeden aktarılan açıklamalarına da başvurularak söylemlerin eyleme dönüşüp dönüşmediği de irdelenmiştir. Bunun yanında kalitatif içerik analizine tabi tutulacak yerli ve yabancı bilim adamlarının kitap ve makalelerinin yanında çevrimiçi sayfalar ikincil kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın ana amacı probleme farklı bir perspektiften yaklaşp sosyal boyutu da dahil ederek daha doğru, eksiksiz ve kapsamlı analizler yapabilmektir. Buna dayanarak yöntemsel açıdan çalışmanın genelinde çevrimiçi sayfalar ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerde kalitatif içerik çözümleme yöntemine başvurulacaktır. Kimliğe yaptığı vurgu nedeniyle çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan sosyal inşa kuramı aynı zamanda söyleme yaptığı vurgu nedeniyle de çalışmanın yöntemlerinden birinin söylem analizi olarak belirlenmesinde etkili olmuştur. Çalışmada, hem anlama hem de anlamlandırma bağlamında yarar sağlayacağı düşünülen söylem analizi yöntemine de başvurulmuştur. Ayrıca bu kaynaklar vasıtası ile ulaşılan verilerin değerlendirilmesi nitel analiz tekniği kullanılarak yapılacaktır. Burada doküman analizi tekniği kullanılarak içerik analiz edilecektir.

1. BÖLÜM:

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACILIK KURAMI

Bu bölümde çalışmanın üzerine kurgulandığı kimlik ve dış politika bağlamında kimlik inşası, ulusal kimlik, devlet kimliği, ulus devlet, kolektif hafıza, dış politika ve milliyetçilik kavramlarına da yer verilmiş olup, sosyal inşacı paradigmasının kimlik ve dış politikaya nasıl yaklaştığı teorik çerçeve bölümünde belirtilmiştir.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısını ve ittifak sistemlerinin güç dengesine dayanan dünya düzenini kolayca açıklayan bireyci ve materyalist ana akım uluslararası ilişkiler (Uİ) teorilerinin, Soğuk Savaş sonrası belirsizliklerle dolu dünya düzenine dönüşmesini öngörememişlerdir. Soğuk Savaşın sona ermesini ve akabinde gelişen önemli olayları öngörememesi disiplinin mevcut varsayımlarının gözden geçirilmesini çok daha karmaşık hale getirmiş olan dünya politikasını açıklamak için yeni yaklaşımlara gereksinim duyduğunu ortaya koymuştur.

Sosyal İnşacılık, 1980’li yıllarda yükselişe geçen post-pozitivist muhalefetin etkisi altında gelişen ve özellikle 1990’lı yılların başlarında gündeme gelen etnik ve dinsel çatışmalar ile ideolojinin sonu tartışmaları esnasında güç kazanıp uluslararası ilişkiler yaklaşımları arasına yerleşmiştir.⁶ Uluslararası ilişkiler kuramında 1980’li yılların ikinci yarısında temelleri atılan sosyal inşacılık, 1990’ların sonunda merkezi ve saygın bir konuma yükselmeyi başarmıştır. Bu dönemde normlar, kurallar, söylemler ve kimlikler gibi inşacıların vurgu yaptığı unsurların uluslararası ilişkilerde daha çok önem kazanması sosyal inşacılığın yükselişine ivme kazandıran önemli dış gelişmeler olmuştur.

⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 6. baskı, Der Yay., İstanbul, 2014, s. 217.

Sosyal İnşacı çalışmaların en temel çıkış noktalarından biri, toplumsal ve kültürel boyutu 1980’li yıllarda özellikle neorealizmin hegemonyası altında oldukça göz ardı edilmiş disipline düşünsel ve toplumsal bir perspektif getirmek olmuştur. Maddi unsurların önemini yadsımaksızın, sosyal dünyanın oluşmasında ve ortaya çıkmasında düşünsel unsurların ortaya çıkarıcı ve kurucu rolüne vurgu yapmışlardır. Özellikle toplumsal nitelik kazanmış düşüncelerin, bilincin, algıların, kimliklerin, kuralların ve normların dünya politikasındaki rolüne dikkat çekmekte. Aktörlerin kimlik ve çıkarlarını ve uluslararası yapıları verili ve sabit almazlar, aksine araştırma konusu yaparlar. Bu bağlamda, dünya politikasının hakim kurallar, normlar ve kurumlardan müteşekkil toplumsal boyutu, sosyal ve kültürel yapıları, aktörlerin kimlik ve çıkarları en önemli çalışma alanlarını oluşturur.

Sosyal inşacılığın ilk teorik yaklaşımı olan idealizm savaşların önlenmesinde ve uluslararası düzenin sağlanmasında uluslararası kurumsallaşmanın, kuralların ve ahlaki normların önemine özel vurgu yapmıştır. Liberal görüşlü siyaset bilimcisi Karl Deutsch İkinci Dünya savaşından sonra kolektif kimliklerin kurulmasına bağlı olarak Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da çoğulcu güvenlik toplulukların ortaya çıktığını göstermiştir. Birtakım değerleri, normları ve kurumları paylaşan devletlerin, uluslararası ilişkilerin anarşik doğasına rağmen bir uluslararası toplum oluşturduğunu düşünen İngiliz Okulu da bugünkü Sosyal İnşacı yaklaşımların öncüsü konumunda değerlendirilmektedir⁷. Yani, uluslararası ilişkiler tartışmaları dünya politikasını anlamak için farklı yaklaşımlar sunmuştur. Uluslararası dünya maddi unsurlardan daha çok sosyal, düşünsel, kültürel ve normatif unsurlar üzerine kuruludur ve sosyal inşacılık da bu yaklaşımlardan birisidir. Bu noktada uluslararası ilişkilerin, realistlerin iddia ettiği üzere, sadece maddecilik ölçüsüne veya liberallerin savunduğu gibi sadece kurumsal seviyeye indirgenemeyeceğini savunurlar. İnşacılık teorisi, maddi güç yanında kültür, fikirler, dil, bilgi ve ideoloji gibi maddi olmayan gücün önemini de kabul eder, çünkü bu güç, dünya düzenini inşa etmek için bağlantı ve etkileşim sağlamaktadır. Zira maddi olmayan güç, öznelerarası ilişkileri inşa eder ve anlam vererek yeniden canlandırmaktadır. Maddi

⁷ Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ramazan Gözen (ed.), İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 332.

yapının, devletlerin kimliğinin, devletler arasındaki ilişkilerin ve diğer sosyal unsurların nasıl gerçekleştiğini ve anlaşıldığını açıklığa kavuşturur.⁸

Sosyal İnşacılığın kurucu isimlerinden Alexander Wendt, genellikle maddi olmayan dünyaya odaklanır ve dünyadaki maddi değişikliklerin sosyal dünya tarafından yapıldığını vurgular. Böylece güç dağılımı ve devletin askeri gücü doğrudan uluslararası sosyal yapı oluşturmaz. Yani sosyal inşacılık, realizm ve liberalizm gibi güç ve ticaret türünden maddi öğeler üzerinde yoğunlaşmak yerine, fikirlerin dünya siyasetindeki etkileri ve oynadıkları rol üzerinde durmaktadır⁹. Ama aynı zamanda da sosyal inşacı yaklaşımların maddi öğeleri tamamen redetmemekte, sadece kültürel yapıların, maddi yapılar üzerindeki önceliğini kabul etmektedir. Ayrıca, bu yapıların yalnızca davranışları düzenlemediği, aynı zamanda kimlikleri ve çıkarları da oluşturduğu varsayılmaktadır. Kimliğin anlamı ve çıkarın kapsamı ise büyük oranda insanlar arasındaki paylaşılan bilgilere bağlıdır¹⁰.

Sosyal olarak oluşan yapıların değişimi ise sistemindeki değişikliklerle alakalı bir durumdur. Yani yapıda değişimi mümkün kılacak şey bu doğrultudaki beklentilerdir. Dolayısıyla sosyal inşacı mantıktaki yapı, sabit ve değişmez bir şey olarak da görülmemektedir. Değişim, şarta bağlı olarak mümkündür. Bu haliyle yapı, bir anlamda, aktörler arasında paylaşılan anlayışlar, beklentiler veya bilgi olarak da tanımlanabilir. Yapılar, aktörlerin ve onların birbirleriyle olan ilişkilerinin doğasını işbirlikçi veya çatışmacı bir biçimde oluşturabilirler. Mesela “güvenlik ikilemi” bir sosyal yapıdır ve güvensizlik ortamında, devletlerin birbirlerinin niyetleri konusunda olumsuz varsayımlara sahip olduğu durumlarda ve öznelarası bir anlamlandırma ile ortaya çıkar. Bu durumda devletler, güvenliklerini “kendi kendine yardım” ilkesi doğrultusunda tanımlar. Güvenlik toplumu ise bunun tersine, devletlerin birbirlerine güvendiği, savaşa başvurmadan da sorunlarını çözebileceklerine inandıkları bir başka sosyal yapı türüdür. Kısacası, devletlerin birbirlerine yaptıkları, içinde oldukları sosyal yapıyı etkilemektedir.

⁸ A. Wendt, “Constructing International Politics,” *International Security*, MIT Press, v. 20/1, 1995, s. 70-75.

⁹ John Gerard Ruggie, “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge,” *International Organization*, 52/4, 1998, s. 867.

¹⁰ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, 1999, s. 193.

Örneğin bir devlet silahlanmaya başlarsa, diğerlerinde tehdit algısı oluşur ve onlar da silahlanmaya başlarlar. Bu da “güvenlik ikilemine” yol açar. Ancak ilgili devlet yeniden güven verici politikalara yönelirse, bu yapı üzerinde farklı bir etki doğurur. Bu durumda sistem “güvenlik toplumu”na doğru yönelecektir¹¹. Sosyal inşacılık, Geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarındaki güç ve çıkar vurgusunu tamamen dışlamamakla birlikte, temelde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir evrim geçirdikleri ve devlet davranışlarını anlamada bunların nasıl etkileri olduğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır¹². İnşacılık, iktidar siyaset teorisine, özellikle de küresel siyasetteki tehdidin ve çatışmanın baskın algısına meydan okumakta ve uluslararası siyasetin toplumsal boyutlarına odaklanarak tehdidin inşasını incelemek için tamamen farklı bir yaklaşım izlemektedir, dolayısıyla toplumun normlarını ve ortak değerlerinin etkisi altında kimlik oluşumu sürecini toplumsal olarak oluşturulmuş unsurlar olarak kabul etmektedir.

İnşacılık Uluslararası İlişkiler disiplinine özgü bir yaklaşım olmadığı, sosyal bilimlerin birçok dalında etkili olduğu görülmektedir. Dünya siyasetinin özüne dair belli varsayımlarda ve önermelerde bulunan özgün bir uluslararası siyaset teorisi de değildir. İnşacılık bu yönleriyle Feminizm, Eleştirel Teori ve Postyapısalcılık gibi uluslararası ilişkiler dahil sosyal bilimlerin birçok dalını etkileyen genel bir disiplinlerarası yaklaşımdır. Düşünsel kökenlerini öncelikle ve özellikle bilim felsefesinde ve sosyal teoride bulduğumuz değişik yaklaşımlar ve görüşler oluşturur. Kendi içinde çeşitli düşünceleri ve farklı yaklaşımları barındırmasına karşın, temelde sosyal gerçekliğin ve bilginin sosyal inşa edildiğini ifade eden genel bir bakış açısıdır¹³. Bu bağlamda sosyal inşacılık farklı disiplinlerden teorilerle birlikte çalışması gerekmektedir. Ancak inşacılık, uluslararası politikayı ve ekonomisini anlatabilen bir araştırma yaklaşımı sunmaktadır.

Sosyal inşacılığı uluslararası teoride düşünsel unsurları konu alan ve teorik çerçevesine katan diğer yaklaşımlardan farklı kılan nokta, onun düşünsel ve kültürel unsurlara gerek birincil ve özerk bir konum vermesi, gerekse de bu unsurların kurucu

¹¹ Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, 20/1, 1995, s. 73-74

¹² Stephen M. Walt, “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy*, No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Washingtonpost Newsweek Interactive, LLC, 1998, s. 29-46.

¹³ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 330.

gücüne ve rolüne vurgu yapmasıdır. Uluslararası ilişkiler teorisinde sosyal inşacılığın diğer disiplinlerden farkı, kendine özgü meta-teorik ve teorik çerçevesi özellikle rasyonalizm-inşacılık tartışması bağlamında şekillenmiştir.¹⁴ Kendi içinde çeşitli düşünceleri ve farklı yaklaşımları barındırmasına karşın, temelde sosyal gerçekliğin ve bilginin sosyal olarak inşa edildiğini ifade eden genel bir bakış açısıdır.¹⁵ Sosyal inşacılık genel olarak sosyal ilişkiler, özelde ise uluslararası ilişkiler için güçlü ve sistematik bir düşünme biçimidir.¹⁶ Buradan hareketle sosyal inşacılık, insan bilinci ve onun uluslararası hayattaki rolü ile ilgili önemli bir yaklaşım olduğunu söylememiz mümkündür.¹⁷ İnşacılar, bu düşünsel faktörlerin genellikle çok kapsamlı etkilere sahip olduğuna ve onların materyalist güç endişelerinin üstüne çıkabileceklerine inanırlar.

Bu açıdan, Sosyal İnşacılık bir uluslararası ilişkiler teorisinden ziyade, daha çok kuramsal bir yönelimdir. Ancak, uluslararası ilişkilere dair spesifik inşacı teorik yaklaşımlar diğer spesifik yaklaşımlarla karşılaştırılabilir. Jutta Weldes'in inşacı ulusal çıkar teorisi, Realist, Liberal veya Kurumsalcı bir dış politika ya da karar alma teorisiyle karşılaştırılabilir.¹⁸ Böylece uluslararası ilişkilerin sosyal doğası açısından oldukça önemli olan, sistem içindeki devlet ve devlet dışı aktörleri etkileyen, ama disiplinin hakim teorilerinin büyük oranda göz ardı ettiği tehditler, korkular, kimlik, kültür, söylem gibi birçok etkenin uluslararası ilişkiler analizlerine dahil edilmesi olanağı sağlanmaktadır.

1.2. Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Sosyal İnşacılık

Uluslararası ilişkiler disiplini incelendiğinde tek bir inşacı yaklaşımdan bahsetmek de mümkün olmadığı, dünya meselelerini farklı biçimlerde ele alan birçok

¹⁴ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 335

¹⁵ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 327-328.

¹⁶ Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, "Constructing Constructivism," V. Kubalkova, N. Onuf, P. Kowert (eds.), *International Relations in A Constructed World*, 1st Edition., Routledge, New York, 1998, s. 20-21.

¹⁷ J. G. Ruggie, *a.g.m.*, s. 878.

¹⁸ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 331-332.

inşacı yaklaşımın olduğu görülür. İnşacı yaklaşımlar arasındaki farklılıklar ise büyük oranda benimsenen epistemolojik konumlarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, sosyolojik inşacılık içerisinde yer alan “sosyolojik kurumsalcı” yaklaşımı Wendt, Ruggie ve Katzenstein’in kimlik ve dünya kültürü norm yönelimini içermektedir. Sosyolojik kuramsalcılar bu normların kurucu normlar olduğunu ve uluslararası ve ulusaşırı süreçlere küresel bir nitelik kazandığını iddia etmektedir. Buna göre dünya kültürünün bireylere göre ontolojik önceliği olmasından dolayı küresel normlar bireyleri veya aktörleri (devletler, şirketler, örgütler vs.) oluşturma ve kurma gücüne, kimliklerini ve çıkarlarını tanımlama kapasitesine sahiptir ve diğer birçok Sosyal İnşacı yaklaşımdan farkı devlet merkezci olmasıdır. Bu açıdan Wendt uluslararası sistemin kültürel yapıları ile uluslararası sosyal kimlikler arasında karşılıklı ve kurucu bir ilişki öngörmektedir ve devletlerarası pratiklere ve etkileşime ilişkin uluslararası siyasal ve diplomatik kültürü değil, daha kapsamlı ve derin olan dünya kültürünü referans alır. Sosyal teoriden aldığı “yapılanma” teorisi ve “sosyolojik etkileşimcilik” Wendt’in sosyal inşacı teorisinin altyapısını oluşturur.

Diğer yandan Ruggie inşacı yaklaşımları üç ana gruba ayırmaktadır. Bunlardan ilki, pragmatizmle epistemolojik benzerlikleri bulunan neo-klasik inşacılıktır. Öznelerarası anlamları açıklama ve konuşma faaliyetlerine yaptığı vurgu nedeniyle “konuşma faaliyeti teorisi” veya “dilci inşacılık” olarak da bilinir. Bu yaklaşımın ünlü isimleri arasında Kratochwil, Onuf, Adler ve Katzenstein bulunmaktadır¹⁹. Ruggie sosyal inşacı yaklaşımını klasik (nesnel yorumsalcı) sosyal teoriye, en temelde Emile Durkheim ile Max Weber’e borçludur. İkinci grubu ise post-yapısalcı ve post-modernist sosyal inşacılık oluşturmaktadır. Bu yaklaşım eleştirilere daha duyarlı, eleştirel düşünceye ve sosyal kurama yakın dil odaklıdır. Jurgen Habermas’ın “eleştirel eylem” (communicative action) teorisini uluslararası ilişkiler çalışmalarına uygulayan inşacıları da bu yaklaşım içinde değerlendirebiliriz. Burada ontolojik önceliklerini oluşturan veya analizin ve gerçekliğin kurucu birimleri, söylemsel pratikler olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın en temel iddiası, toplumdaki “hegemonik söylemin” disiplin yoluyla bir “doğrular rejimi” dayattığıdır. Bu akımın entelektüel kökleri Nietzsche, Foucault, Derrida gibi isimlerle

¹⁹ J. G. Ruggie, *a.g.m.*, s.881.

ilişkilendirilir ve günümüzdeki en önemli temsilcileri arasında Ashley, Campbell, Der Derian ve R.B.J. Walker gibi yazarlar vardır. Üçüncü kategori ise bu iki grup arasında yer almaktadır ve aslında ana akımın bazı görüşlerine de yakındır. Bu yaklaşımın en ayırt edici yanı, bilimsel realizmin felsefi doktrinine yakın oluşudur. Burada da bağımsız bir biçimde oluşan sosyal yaşamın öznelarası yanına sıklıkla dikkat çekilmektedir²⁰. Sosyal inşacılar, post-yapısalcılardan farklı olarak dilin (öznelarası) toplumsal anlam boyutuna vurgu yaparlar. Toplumsal anlamlar ve sosyal dünya dilin kullanılmasıyla kurulmaktadır. Dilin daha önceden oluşmuş mevcut yapıları değil, kullanımı ile ortaya çıkan veya kullanımdaki anlamı esastır, dolayısıyla dili kullanan ve konuşan özne sosyal anlamın ortaya çıkmasında, eşdeğer ifade ile sosyal inşa sürecinde etkindir.

İnşacılık türlerine ilişkin benzer bir ayrımı Checkel de yapmaktadır. Checkel'e göre de üç tür inşacılıktan bahsetmek mümkündür - geleneksel, yorumsamacı (interpretative) ve eleştirel/radikal inşacılıktır. Geleneksel inşacılık, uluslararası politik olayların şekillenmesinde ağırlıklı olarak normların rolü üzerinde durmaktadır ve kimlik meselesini daha az ele almaktadır. Bu kategoride yer alan araştırmacıların çoğu, epistemolojik açıdan büyük oranda pozitivisttirler ve farklı teorik perspektifler arasında 'bir köprü kurma' iddiasındadırlar²¹.

Uluslararası İlişkiler literatürü incelendiğinde, sosyal inşacılığın ortaya çıkışının genellikle "üçüncü tartışma" ile ilişkilendirilmektedir. Soğuk Savaş sonrası yıllarda, pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında ortak bir zeminin bulunmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Rasyonel tercih (rational choice) yanlısı aşırı rasyonalistler ile aşırı uluslararası ilişkiler karşıtı dekonstrüktivistler arasında yaşanan kutuplaşmaya karşın, bu dönemde yeni-kurumsalcılar ve sosyal inşacılar gibi rasyonalist ve reflektivist görüşlerin yakınlaştırılmasını amaçlayan çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır²².

²⁰ J. G. Ruggie, *a.g.m.*, s. 881-882.

²¹ Jeffrey T. Checkel, "Social Constructivism in Global and European Politics: A Review Essay", *Review of International Studies*, vol. 30, No.2, Cambridge University Press, 2004, s. 229-244.

²² Ole Waever, "The rise and fall of the inter-paradigm debate", S. Smith, K. Booth, M. Zalewski (Eds.), *International theory: Positivism and beyond* (pp. 149-185). Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.168, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511660054.009> .

Adler, ontolojik ve epistemolojik açılardan sosyal inşacılığı pozitivizm ile post-pozitivizm arasında konumlandırmıştır ve rasyonalizm ile reflektivizm arasında eşit mesafede durmaktadır²³. Adler, sosyal inşacıların uluslararası politikanın sosyal olarak oluşturulduğunu düşünmektedir. Bu açıdan bilişsel yapılar, maddi dünyayı anlamlı kılan unsurlar olarak görülür. Bununla birlikte, sosyal inşacılar maddi unsurların, merkez konumda olmaları da, dünyanın insan faaliyetlerini şekillendirdiği varsayımını da tamamıyla reddetmemektedir²⁴.

Çözümleme düzeyinde yapılan tercihle birlikte “sistemik-yapısalcı”, “birim-düzey” ve “bütüncül” (holistic) sosyal inşacı teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Alexander Wendt’in de sistematik yapısalcılığının disiplinde sosyal inşacılığı büyük ölçüde temsil eden bir teorik yaklaşım olması kendisinin ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin diliyle konuşmasına (pozitivist epistemoloji ve yönetimi kabul etmesine), teorik yaklaşımlar arasında hangisinin daha açıklayıcı olduğunun temel ölçütü olarak son aşamada ampirik çalışmaların olması gerektiğine inanmasına ve pozitivist epistemoloji ile post-pozitivist idealist ontoloji arasında bir “orta yol” bulmaya – daha doğrusu bir köprü kurmaya – çalışmasına bağlı olduğu kadar çözümleme düzeyi olarak uluslararası sistemi almış olması belirleyici olmuştur²⁵. Bir yandan doğa ile toplumun birliğini kabul ederken, diğer yandan toplumun kendine özgü ontolojik bir karakteri olduğu savunulmaktadır. Doğayı kesin bir biçimde sosyal olarak gören sosyal inşacılık, alternatif bir ontoloji olarak da değerlendirilebilir.

Birim-düzey yaklaşımı sosyal inşa süreçlerinin uluslararası sistem düzeyinden daha çok birim düzeyine gerçekleştiğini savunarak bakılması gereken alanın sistem değil, birimler olduğunu iddia ederler. Bunun yanında, sistemik inşacılık birimleri/aktörleri sabit veriler olarak çoğu kere değişimin ana kaynaklarını oluşturan devletin içindeki siyasal ve sosyal inşa süreçlerini teorik çerçevesine dahil edemez. Bu yüzden değişimi açıklamakta güçlük çeker. Bu noktada gerek sistemik, gerekse birim-düzey sosyal inşa

²³ Jörg Friedrichs, *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*, Routledge, London, 2004, s.108.

²⁴ Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics,” *European Journal of International Relations*, 3:3, 1997, s.324.

²⁵ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 358.

süreçlerini beraber teorileştirmeye çalışan yaklaşım ise bütüncül (holistic constructivism) olmuştur. Ancak bütüncül inşacılığın her iki analiz düzeyinde gerçekleşen sosyal inşa süreçlerini aynı anda sorunsallaştırarak teorik çerçeveye yerleştirmeye ve açıklamaya katma çabasının ne kadar başarılı olduğu tartışmaya açıktır. Sistemik ve birey-düzey inşacılığın bütüncül inşacılık karşısındaki avantajı teorik basitliği ile kapsama alanının belli ve sınırlı olmasıdır. Diğer yandan, bütüncül sosyal inşacılığın çekiciliği ise geniş teorik çerçevesi ile yüksek açıklama gücü potansiyelinden kaynaklanır, ancak kapsama alanının genişlemesi ile birlikte teorik basitliğini yitirmektedir. Farklı çözümleme düzeylerinde çalışmaları ve açıklama geliştirmeleri sosyal inşacıların analitik tercihlerini gösterir. Sosyal inşacı yaklaşımların teorik temellerini ve çerçevelerini, kavramsal çatılarını ve çalışma konularını anlamak için ise entelektüel kaynaklarını daha yakından tanımamız gerekir²⁶.

Ancak sosyal inşacılığın “üçüncü tartışma” içerisindeki “orta yol” konumu hakkında da tartışmalar vardır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, sosyal inşacı yaklaşımlarının çeşitliliğidir. Şöyle ki, bazı sosyal inşacılar ana akım teorilere yakınlık göstermekteyken, diğerleri ise reflektivizme daha yakındır²⁷. Özellikle radikal sosyal inşacıların pozitivist, materyalist ontoloji ile rasyonalist epistemolojiyi reddettikleri görülür²⁸. Sosyal inşacılık pozitivist ile post-pozitivist arasındaki boşluğu doldurma iddiası açısından da sınırlı bir kapasiteye sahip olduğu da iddia edilmektedir. Aynı zamanda, post-modern düşünürlerin radikal yaklaşımlarını ve aşırılıklarını reddederek, sosyal ilişkilere anlam yüklemeye çalışmaktadır²⁹.

İnşacılığın uluslararası ilişkiler teorileri arasındaki yeri konusunda başka bir ayırım ise epistemolojiyle ilgili olan ve bu nedenle aslında pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler ayırımına denk düşen temelci ve anti-temelci (foundationalist - anti-foundationalist) teori ayırımıdır. Temelci teoriler karşıt gerçeklik iddialarının doğru ya da yanlış şeklinde yargılanabileceği ortak zeminlerin var olduğunu iddia ederken, antitemelci teoriler, çatışan gerçeklik iddialarının değerlendirilebileceği tarafsız

²⁶ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 351

²⁷ J. G. Ruggie, *a.g.m.*, s. 881.

²⁸ Jörg Friedrichs, *a.g.e.*, s. 111.

²⁹ V. Kubalkova, N. Onuf, P. Kowert, *Constructing Constructivism...*, s. 20.

zeminlerin olabilirliği mümkün görmemektedir. Post-modernistler, bazı feminist teoriler ve çoğu normatif teori anti-temelci eğilimdeyken; “neo-neo sentez”, tarihsel sosyoloji ve Frankfurt ekolü anlamındaki eleştirel teori temelci eğilimdedir. Sosyal inşacılık ise ilginç bir şekilde bunların tam ortasında yer almaktadır³⁰.

İnşacılığın uluslararası ilişkilere bakışını ve bazı olguları daha iyi anlamak için sundukları ontolojik varsayımlarına bakmak gerekmektedir. Bu noktada inşacılığın derin ve kapsamlı ontoloji önerileri bulunmaktadır ve rasyonalist ontolojik temeli eleştiren bir teoridir. İnşacı felsefe ve sosyal teori uluslararası ilişkiler teorisinde inşacı yaklaşımların meta-teorik³¹ temellerini atmıştır. Metateorik açıdan sosyal inşacılığın yeri, Keohane’ye göre de, rasyonalizm ve refleksivizmin temelinde yer almaktadır³².

Bir meta-teorik yaklaşım olarak, inşacılığın ortak paydası ontolojik açıdan “sosyal gerçekliğin inşası”, epistemolojik açıdan ise “bilginin sosyal inşasıdır”. Böylece idealist ve bütüncül ontolojik önermeleri içeren bir felsefe ve sosyal teori olarak inşacılık uluslararası ilişkilerde maddeci ve bireyci rasyonalizm karşısında yer almaktadır. Bu geniş anlamıyla inşacılık, uluslararası ilişkiler teorisinde salt sosyal inşacılıkla sınırlı değildir. A. Wendt’e göre sosyal inşacılıkla birlikte İngiliz Okulu, Post-modernizm, Dünya Toplumu (World Society) Teorisi ve Feminizm topluma bakışlarında “idealist” ve “bütüncül” ontolojik temellere sahip yaklaşımlar olmalarından ötürü uluslararası ilişkilerde mevcut inşacı teorik yaklaşımları temsil eder³³.

Uluslararası ilişkiler disiplininde 1980’li yılların sonlarında başlayan, 1990’lı yıllarda olgunlaşan eleştirel dönem ya da pozitivizm-pozitivizm sonrası tartışması, “dördüncü tartışma” kapsamında yeniden canlandırılmıştır. Bu yeniden canlanma,

³⁰ Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği”, 8. Baskı, MKM, Bursa, 2013, s. 168.

³¹ Genel olarak teorisinin teorisi anlamını taşıyan meta-teori sosyolojik teorisinin temel yapısına ilişkin sistematik çalışma olarak tanımlanmakta olup, 1980’li yıllardan itibaren gündeme gelmiş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Yani diğer sistemleri analiz etmek için tasarlanmış bir teoridir Meta-teori, meta-çalışma kapsamında da değerlendirilmektedir ve genel olarak sosyolojik teoriye ilişkin çalışmalar yapmak anlamını taşımaktadır. Bu çerçevede meta-teorisinin sosyal dünyanın incelenmesiyle doğrudan değil, dolaylı bir ilgisi vardır. Meta-teorisinin kökenleri Aristoteles’e kadar uzanmaktadır.

³² Antje Wiener, “Constructivism: The Limits of Bridging Gaps,” *Journal of International Relations and Development*, 2003, s. 256.

³³ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 330.

uluslararası ilişkilerde her zaman iki ayrı anlatı olduğuna dair görüşe karşı, daha doğrusu bu iki anlatıyı bir araya getirmek amacıyla üçüncü bir anlatı ortaya koyma çabasının bir sonucu olarak 1989'da Nicholas Onuf³⁴ tarafından gündeme getirilip uluslararası ilişkiler disiplinine tanıtılmış ve özellikle Alexander Wendt'in çalışmaları ile kısa sürede kendini disipline kabul ettirerek popüler hale gelmiştir³⁵. Savunmacı neorealist Stephen Walt'a göre sosyal inşacılık, uluslararası politikanın analizinde üç standart yoldan birisidir. Realizm ve liberalizm, güç ve ticaret gibi maddi faktörlere vurgu yaparlarken inşacılık düşünsel faktörlere, yani toplum içindeki hakim söyleme vurgu yapar. Bu söylem inançlar ve çıkarlara yansiyarak onları şekillendirerek kabul gören davranış normları haline getirir. Aktörler çıkar ve kimliklerini bu normlara göre tanımlarlar ve davranışları da buna göre değişime uğrar.³⁶

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki tüm tartışmaların, özellikle "İkinci Tartışma" adı altında davranışsalci dönüşüm döneminde başlayan indirgemeci-sistemci, mikro-makro, aktör-sistem ikiliklerinin temelinde de yapan-yapı (agent-structure) tartışması yatmaktadır. Bu ikilik ve tartışmalar bir yanda aktöre, diğer yanda sisteme odaklanan dış politika ve uluslararası politika analizlerinin, yani uluslararası ilişkilerde bir dış politika-uluslararası politika ayrışmasının da nedeni olmaktadır. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde dış politika ya da uluslararası politikaya bakış açılarını, dolayısıyla analizleri biçimlendiren ve analizlerdeki ayrışmayı belirleyen yapan-yapı sorununun ele alınış biçimi olmaktadır.³⁷

1.3. Sosyal İnşacılığın Yapan-Yapı İlişkisi

İnşacıların temel varsayımı, uluslararası politikanın temel yapılarının sosyal olması ve bu yapıların aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını şekillendirmesidir. İnşacılara

³⁴ Nicholas Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia, 1989, s. 251.

³⁵ Turan S., Körüoğlu N.Ö., *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Dora, 2015, s. 67.

³⁶ Stephen M. Walt, *International Relations: One World, Many Theories...*, s. 29-46.

³⁷ Vendulka Kubalkova, "Foreign Policy, International Politics and Constructivism", Vendulka Kubalkova (Ed.), *Foreign Policy in a Constructed World*, M. E. Sharpe, NY- London, 2001, s. 16.

göre en önemli ilişki yapan-yapı (agent-structure) ilişkisidir. Ayrıca inşacılar, uluslararası yapıların fikirler tarafından tanımlanması ve devletlerin ve devletdışı aktörlerin kimlik ve çıkarlarının yapılar tarafından etkilenmeleri üzerinde dururlar. İnşacı yaklaşım, yapana öncelikli konuma getiren bireyci ve yapıya öncelik veren bütüncü ontolojilerin aksine, ontolojik eşitlik üzerine kurulmuştur. Yapı (structure) ve yapana (agent) tanınan bu eşitlik, pozitivist epistemolojik özne-nesne ayrımını da ortadan kaldırmaktadır.

Felsefî bir yaklaşım olmasının yanında inşacılık sosyal gerçekliğin oluşmasında sosyal aktörlerin, yapıların ve bilginin rolüne dair çeşitli varsayımları ve önermeleri içeren bir sosyal teoridir. İnşacı sosyal teorinin idealist ve bütüncül ontolojik bakış açısı özellikle maddecilik-idealizm ile yapan-yapı tartışması bağlamında belirginleşmiştir. Bu bakış açısı sosyal dünyaya ve bilgiye ilişkin olarak sosyal dünyanın ve bilginin öznelarası (intersubjective) veya sosyal boyutuna, toplumsal düşüncelerin kurucusu (constitutive) rolüne ve yapan-yapı ilişkisinin karışıklılığına, yapan ile yapının karşılıklı oluşumuna veya yapılanmasına (struction) vurgu yapan görüşleri barındırır. Bu görüşler bağlamında, sosyal inşacılar, toplumsal yaşamı oluşturan asli yapıların maddi unsurlardan değil, büyük ölçüde ortak düşüncelerden ve bilgiden kurulu olduğunu, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının ise verili ve sabit olmadığını, bilakis sosyal etkileşimle ortaya çıktığını idda eder. Bir başka ifadeyle, aktörlerin kimlik ve çıkarları sosyal yapılarla karşılıklı ilişkisi içerisinde sosyal olarak inşa edilmektedir³⁸. Kimliklerin birbiri ile ilişki halinde olmalarını öznelarasıcılık kavramı ile açıklayan sosyal inşacılık, kimlik inşasının aktörlerin eylemlerini ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple yapı ve yapının birbirlerini üretmesinde önemli rol oynayan toplumsal kimlikler aktörlerin kurumsal kimliklerini de etkilemektedir. Bu inşa süreci sürekli olduğu için de değişim de kaçınılmazdır. Böylece dış politika kimliği, dış politika çıkarları, değerleri ve prensipleri gibi kavramlar arasındaki etkileşimlerin ön plana çıkmasını mümkün kılmaktadır. Dış politika amaçları ve çıkarlarını arayan realist teorilerden farklı olarak, inşacı yöntem etkileşimlere yoğunlaşarak, belirli çıkarların ve amaçların anlamlandırılması,

³⁸ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 329.

ifadelendirilmesi, delillendirilmesi ve meşrulaştırılmasına ve sonuç olarak gerçekleştirilmesine önem vermektedir.

Nickolas Onuf, “birbirlerini inşa eden veya oluşturan insanlar ve topluluklar” dan bahsetmektedir. Yani, toplumun yapısını üreten ve zaman zaman da dönüştüren yapan anlatısından bahsetmektedir. Diğer ise, yapanların pratiklerini olanaklı kılan ve kısıtlayan yapının anlatısıdır. Bu iki anlatıyı bir araya getirme çabasının sonucunda farklı sentezler ortaya çıkmışsa da tümünün ortak özelliği, yapı ya da yapandan herhangi birine ontolojik öncelik vermekten kaçınmak olmuştur. Sosyal kuramda birey-devlet, aktör-sistem, parça-bütün, bireycilik-bütüncülük, mikro-makro, sübjektivizm-objektivizm gibi ikilikler arasındaki tartışmalar, günümüzün yapan-yapı tartışmasının öncülleri durumundadır.³⁹

Wendt’in ontolojisi sosyal gerçekliğin inşa edildiği görüşüne dayanmaktadır. Bu ontolojik konumuyla yapılanma kuramını takip eden Wendt, yapan ve yapıların eşit ontolojik konumlara sahip olduğu ve birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettikleri görüşüne katılarak, inşacı yaklaşımının temellerini hazırlarlar. Wendt’e göre yapan ve yapılar inşacı yaklaşımın çerçevesine uygun olarak öznelarası ilişkilerin ürettiği sosyal pratikler yoluyla inşa edilirler. Fakat bu yapanların yalnızca anlam ya da düşünceden ibaret oldukları anlamına gelmez.

Wendt’e göre yapılar, düşünsel unsurlar kadar maddi koşulları da içermekte olup, onları oldukları şey haline getiren anlamlar sayesinde bir etkiye sahip olabilirler. Bu şekilde Wendt, maddi güçlerin düşüncelerden bağımsız nedensel etkilerini reddetmemekte, fakat bu maddi güçlerin onlara yüklenen anlamdan daha az önemli olduklarını öne sürmektedir.⁴⁰ Wendt’in uluslararası ilişkiler dünyasının yapanları, kimlikleri sosyal olarak inşa edilmiş devletlerdir. Wendt’in bakış açısına göre uluslararası ilişkiler devletler, devletler arası etkileşimler ve devletler ile uluslararası yapının karşılıklı etkileşiminden meydana gelir. Bu bağlamda Wendt de geleneksel uluslararası ilişkiler

³⁹ Roxanne Lynn Doty, “Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory”, *European Journal of International Relations*, Cilt 3, No. 3, 1997, s. 365-392.

⁴⁰ Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 136.

kuramları gibi devlet merkezci bir kuram yaratmaktadır. Wendt'e göre devletler gerçektir, çünkü gözlemlenebilir etkiler yaratırlar. Devletler inanç, istek ve niyet gibi insani özelliklerin (*yapanlığı*) yükleyebileceği gerçek aktörlerdir. Yani, Wendt'in yaklaşımında "devletler de insandır".⁴¹ Analiz birimi devlet olan Wendt, anlamı yaratma işlevini devlete yükleyebilmek için devletlerin de insan olduğunu söylemeyi seçmiştir. Bu nedenle devletler de ne istediklerine karar vermeden önce kim olduklarını bilmelidirler.⁴² Önce kim olduklarını tanımlarlar ve daha sonra da ne istediklerine göre hedeflerini belirlerler. Bu nedenle devletin çıkarları kimliğine bağlıdır ve çıkarlarına göre şekillenen dış politika davranışları da onun kendi kimliğini ötekilere ya da diğer devletlere onaylatma çabasıdır.⁴³ Bu bağlamda Wendt'in yaklaşımında analiz odağı, devletler arası sistemde etkileşim yoluyla inşa edilen kimlik ve yapılar olmaktadır. Toplumun yapanları *bireyler/insanlar* olduğu gibi, uluslararası sistemin yapanları da devletler olmaktadır. Bu noktada, toplumun yapanları olarak insanlar verili ve sosyal etkileşim sürecine öncel kabul ettikleri gibi, devletler de verili ve sosyal sürece öncel olarak alınmaktadırlar. Aslında devlete yapanlık yüklemek onu bütüncül kabul etmeyi gerektirmez. Bu yapanlığın hükümetler aracılığıyla gerçekleştiğini kabul ettikten sonra devlete yapanlık yüklemek sorunlu olmayacaktır. Bu aynı zamanda analizlere içsel etkenleri de eklemenin bir yoludur. Wendt'in yaklaşımının dış politika açısından içsel etkenlere yer veremeyişinin ve bu bağlamda dış politikanın analizine uygun bir çerçeve çizemeyişinin nedeni de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Buna karşın Nickolas Onuf'a göre, devletlerin birer sosyal inşadan ibaret olduklarından anlamına gelmez. Onuf anlama kolektivist yaklaşır ve anlamın gerçek kaynağını toplumda arar. Bu da Onuf'un inşacılığını bireysel yorumlama eyleminden, kural oluşturma kolektif eylemine geçirir.⁴⁴ Sosyal yapıların öznelarası anlamlarla inşa edildiği noktasında birleşen Wendt ve Onuf anlamın ne olduğu konusunda ayrılırlar. Wendt'e göre gerçeklik kavramımız, bireylerin ona atfettikleri öznel anlamların bir

⁴¹ Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 215.

⁴² Ronen Palan, "A world of their making: an evaluation of the constructivist critique in International Relations", *Review of International Studies*, 26/4, British International Studies Association, 2000, 26, s. 575-598, : <https://www.researchgate.net/publication/231919529> , erişim: 17.04.2021.

⁴³ A. Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organisation*, Vol. 46, No. 2, MIT Press, 1992, s. 391-425.

⁴⁴ Polan, *A World of Their Making*, s. 582-583.

birleşimi olarak öznelerarasıdır. Yani, Wendt'e göre anlamlandırma, temelde bireysel zihinsel bir eylem olarak görülmektedir. Onuf'un yaklaşımında ise anlama kolektivist yaklaşılr. Bu şekilde bir bakış açısı da anlamı bireysel yorumlama eyleminden, kural oluşturma'nın kolektif eylemine götürür. Wendt'e göre, uluslararası politika analizi devletler sistemiyle ilgili olduğundan ve içsel inşa sürecini içermesi gerekmediğinden devlet verili kabul edilebilir. Bu bağlamda Wendt'in yaklaşımında analiz odağı, devletler arası sistemde etkileşim yoluyla inşa edilen kimlik ve yapılar olmaktadır. Wendt, devletler sistemindeki etkileşimin kurucu etkisine odaklanmak amacıyla devletin "bütüncül" aktör olarak inşasını öne çıkarmaktadır.⁴⁵ Bunun yanında Wendt'e göre, kimlik yapanın kendini anlamasına bağlı olsa da yeterli değildir. İnsan eylemleri sürekli bir "ben-öteki" kavramsallaştırması üretmekte, kimliğin yapanla özdeşleşmesi için diğer yapanların ya da ötekinin bu kimlik anlayışını kabul etmesi gerekmektedir. Kimliğin öznelerarası niteliği de öteki ile olan bu etkileşimden gelir.⁴⁶ Başka bir deyişle, her kimlik öteki içselleştirilerek inşa edilir. Kısacası, kimlik oluşumu süreci, salt belli bir kimliğe özgü bir özellikler kümesinin geliştirilmesi açısından düşünülemez. Belirtildiği gibi pozitif niteliklerin sıralanması, bir kimliği bireyleştirme, ya da özünü tarif etmede yeterli olmaz. Bunu başarmak için ek bir öge gereklidir, yani, inşa sürecinde kimliğe karşıt olarak oluşturulan bir "öteki" yi öne çıkarma ögesi⁴⁷.

1.4. Sosyal İnşacılığın Anarşi Kavramı

Sosyal inşacı yaklaşımların uluslararası anarşi gibi kavramlara yükledikleri anlamlar da geleneksel teorilerden farklıdır. Örneğin, uluslararası yapının maddi yeterlilikten değil, sosyal ilişkilerden oluştuğunu iddia edilmektedir⁴⁸. Bilindiği üzere neorealizm gibi geleneksel uluslararası teoriler yapıyı anarşik olarak nitelendirmektedir. Aslında neoliberaler de sistemi anarşik olarak görmektedirler. Ama onlara göre süreç,

⁴⁵ Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 195.

⁴⁶ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 224.

⁴⁷ Ernesto Laclau, *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*, (ter. Ahmed Fethi), Köprü kitapları, İstanbul, 2015, s.166-167.

⁴⁸ A. Wendt, *Constructing International Politics...*, s. 73.

sistem “kendi kendine yardım” ilkesine dayansa bile işbirliği davranışını yaratabilir. Neorealistler anarşik olan bu sistemde merkezi bir otorite ve güvenliğin olmadığını düşünmektedirler⁴⁹. İnşacılar, uluslararası siyasetin şekillenmesinde algıların olması gerektiğini savunurlar. Alexander Wendt’e göre kendi kendine yardım da, güç politikası da, birer uluslararası kurumdur, anarşinin temel özellikleri değildir. Bu nedenle, anarşiyi uluslararası sistemin değişmez temeli olarak değil, Alexander Wendt’in makalesindeki deyişiyle anarşiye “*Anarchy is What States Make of It*” (“anarşi devletlerin yaptığı bir şeydir”) anlayışıyla yaklaşırlar.”⁵⁰. Önemli olan devletlerin anarşiye verdiği anlam ve onu nasıl algıladıklarıdır. Yine Wendt’e göre dostlardan oluşan bir anarşi, düşmanların oluşturduğu anarşiden farklıdır. Devletler dostlarına kendilerini tehdit eden düşmanlarından farklı davranırlar. Bu yaklaşım sosyal inşacılığın dünya politikasını anlama ve açıklama teorisi olarak da kabul edilir.

Teorileştirme çerçevesi olarak uluslararası sistemi seçen Wendt maddeci ve bireyci ana akım rasyonalist uluslararası ilişkiler teorilerine kendi çalışma alanlarında ve düzeylerinde meydan okumayı ve böylece modern uluslararası teorinin en temel sorunsalı olan anarşiye yeni bir analitik ve kuramsal açıklama getirerek sosyal inşacılığın entelektüel gücünü göstermeyi amaçlamıştır. Bu çabasında önemli ölçüde başarılı olması, Wendt’in yaklaşımını uluslararası ilişkiler teorisinin merkezine taşımış ve sosyal inşacılığın güçlü bir açıklama çerçevesine sahip yeni ve meşru bir teorik yaklaşım olarak disiplinde tanınmasını sağlamıştır. Uluslararası ilişkiler teorisinde “anarşi” kavramı egemen devletlerin üzerinde merkezi bir siyasal otoritenin bulunmasını tanımlamaktadır. Egemen devlet ve uluslararası anarşi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar teorik düzlemde neorealizm ile neoliberalizm, meta-teorik düzlemde ise pozitivizm ile post-pozitivizm tartışmasına içseldir.⁵¹

Gelenksel teorilere göre devletler üst düzeyde kurumsallaşmış yapılardır ve anarşik bir görünüme sahip olan dünyada “yapan” (agent) vasıtasıyla faaliyetlerde bulunmaktadır. Sosyal inşacı mantığa göre anarşi kavramı, devletlerin üzerinde ve

⁴⁹ Wendt, Alexander, *Anarchy is What States Make of It...*, s. 393.

⁵⁰ Wendt, Alexander, *a.g.e.*, s. 395.

⁵¹ M. Küçük, *a.g.m.*, s.357-358.

onlara egemen olacak herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Bu açıdan anarşi, aslında “yapanların” ilişkilerini yürütme biçimlerinden dolayı doğrudan sorumlu olmadıkları bir ‘kural’ durumudur. Dolayısıyla anarşi, hiç kimseye özgü olmayan ve bu nedenle herkesin içinde birlikte yer aldığı, koordine edilemeyen çok sayıdaki faaliyetin istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir kural durumudur. Buna göre, eğer anarşi “yapan” ın niyetleri ile alakası olmayan bir kural durumu ise, uluslararası ilişkiler de gerçekte anarşik değildir. Onuf’un da belirttiği üzere, anarşi de bir kural durumudur, herhangi bir kuralın olmamasıysa anarşi değil, kaostur⁵². Sosyal inşacı yaklaşıma göre anarşide savaşın mümkün olması, her an savaş olabileceği anlamına gelmez⁵³.

Uluslararası sistemin inşacı bir okumasını yapan Alexander Wendt anarşinin üç farklı sosyal yapısını veya kültürünü keşfetmiştir: Bunlar Hobbesçu, Lockçu ve Kantçı yapılarıdır. Her bir anarşide başat bir rol yapısı (uluslararası kimlik ve çıkar yapısı) bulunmaktadır. Hobbesçu kültürde bu rol yapısı düşman, Lockçu’da rakip, Kantçı bir kültürde ise arkadaş veya dosttur. Her bir yapıda ilişkilerin niteliğine bağlı olarak farklı bir “Ben” ve “Öteki” ilişkisi bulunmakta. Devletler Hobbesçu kültürde birbirlerine düşmanca yaklaşır ve şiddet kullanımında hiçbir sınır tanımaz. Rakipler Lockçu kültürde (Vestfalya düzeni) kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için şiddet kullanmaktan kaçınmazlar, ancak egemenlik normlarının gelişmesine ve güçlenmesine bağlı olarak şiddet araçlarının kullanılması belli uluslararası kurallara bağlanmış, sınırlamalar getirerek azaltılmış ve sonuçta devletlerin ölüm oranı düşmüştür. Kantçı kültürün (post-Vestfalya düzeni) dostları ise, aralarındaki sorunları şiddete başvurmadan çözen ve ortak güvenlik tehditlerine karşı takım ruhu içinde hareket eden müttefiklerdir. Bu roller böylece uluslararası sistemin kültürel yapılarının özelliklerini ve işleyiş mantığını bize sunar. Bu kültürel değişim uluslararası sistem düzeyinde radikal bir kimlik ve çıkar dönüşümünü temsil eder⁵⁴. Buna göre, aynı zamanda kurucu olan normlar ve kurallar devletlerin kimliğini (*çıkarlarını*) da belirleyerek davranışlarına yön verir.

⁵² Nicholas Onuf, Constructivism: A User’s Manuel, *International Relations in a Constructed World*, Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, (Eds.), M.E. Sharpe, London, New York, 1998, s. 63-77.

⁵³ Wendt, Alexander, *Constructing International Politics...*, s. 77.

⁵⁴ M. Küçük, a.g.m., s. 362-365.

Yaygın kullanım şekliyle anarşi kavramı, kimin dost kimin düşman olduğunu anlamak açısından yetersizdir. Örneğin, ABD'nin askeri kapasitesi, Küba ve Kanada açısından farklı anlamlar taşımaktadır. Oysa klasik teoriler açısından bunların 'yapısal' fonksiyonu aynıdır. Kısacası, güç dağılımı her zaman devlet davranışlarını etkileyebilir, ama bu öznelerarası (intersubjectively) anlayışlara ve beklentilere göre değişir. İnşacı görüşe göre kolektif anlayışlar ve öznelerarası anlamlar, aktörlere maddi yeterliliklerini ve güçlerini nasıl kullanmaları gerektiği konusunda bir takım işaretler vermektedir⁵⁵. Dolayısıyla inşacılığın en ayırt edici yanlarından biri de uluslararası ilişkilerin temel bir takım kavramlarına yüklenen anlamları, öznelerarası nitelikte görüyor olmasıdır. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde sıkça vurgulanan devletler, egemenlik, anarşi, uluslararası kurumlar, ittifaklar, güç dengesi, büyük güçler, ulusal çıkarlar, güvenlik, tehdit, güvenlik ikilemi, aktörler ve olgular aslında bütünüyle maddi ve sabit olmayan sosyal inşalardır.

1.5. Sosyal İnşacılık ve Söylem

Son yıllarda, özellikle ABD ve Avrupa'da uluslararası ilişkiler kuramlarında söylem konusuna olan ilginin arttığı görülmektedir. Sosyal inşacılık paradigması söylem veya "söz edimi" kavramının tanımlamasını ve kavramsallaştırılmasını mümkün kılmakta olup, söylem teorisi temelinde dış politika, kimlik, çıkar, güç, değer ve kültür gibi kavramlarla ilişkilerini açıklamaktadır. Söylemler, fikirler, onların anlamları arasında ve ulusal çıkarların yapılandırılmasında önemli denge ve aracı işlevi görmektedir.

Sosyal inşacıların sosyal bilim felsefesinde ve sosyal teoride entelektüel köklerinin ve kaynaklarının zengin ve çeşitli oluşu inşacı çalışmaların değişik teorik, kavramsal ve analitik temeller üzerine gelişmesine ve farklı sosyal inşacı teorik yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda aralarındaki önemli farkları görmezden gelip genelleştirerek tanımlarsak: inşacı sosyal teoriden yararlanan, kurallara, normlara, kültür ve kimliğe vurgu yapan sosyolojik inşacılık ile Wittgenstein'in

⁵⁵ Emanuel Adler, *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics*, s. 322.

dil felsefesinden esinlenen, dile, söyleme ve iletişime vurgu yapan dil odaklı söylemsel inşacılıktan söz edebiliriz. Bu kollardan gelişen kuramsal çalışmalar bir yandan sosyal kuramdan belli yaklaşımları devşirmiş, diğer yandan dil felsefesinden, özellikle dilsel dönüşten etkilenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, dil odaklı sosyal inşacılığın kurucuları ve ilk temsilcileri Nicholas Onuf ve Frederich Kratochwil'dir. Dil felsefesinden esinlenen Onuf ve Kratochwil, özellikle “konuşma edimleri” (speech acts) teorisini uluslararası ilişkilere uygulayarak disiplinlerarası kuramsal yaklaşım olan dil-merkezli inşacı teorik yaklaşımlar geliştirdiler. Onuf kuralların, Kratochwil ise normların dilsel inşasına odaklanmıştır⁵⁶.

Onuf gibi yapılandırmacılar için kurallar inşacı analizin başlangıç noktasıdır, çünkü toplumsal kurallar, insanların ve toplumun birbirini oluşturma sürecini sürekli ve karşılıklı kılar.⁵⁷ Dünyanın sosyal olduğunun farkına varanlar için insanlar ve toplumlar tarafından ve bunların karşılıklı oluşumuyla yapılan inşa, yani yapan ve yapı, sosyal kuralların iki temel unsurudur. Bu nedenle kurallar, yapanlara seçenekler sunduğundan, onlara dünya üzerinde hareket etme fırsatı verdiğinden ve diğerlerini dünya içinde hareket etmekten alıkoyduğundan, bir toplumdaki aktif katılımcıların kim olduğunun işaretlerini ortaya koyar.⁵⁸ Özetle Onuf, kuralların toplumların sosyal inşasında ve dolayısıyla dünya siyasetinin sosyal gerçekliğinin inşasında önemli etkileri olduğunu belirtmektedir. Ruggie'nin belirttiği gibi, kurucu kurallar, tüm toplumsal yaşamın kurumsal temelidir. Uluslararası politika da dahil olmak üzere, bilinçli olarak organize edilmiş hiçbir insan faaliyeti alanı kuralsız düşünülemez.⁵⁹ Temelde kurucu kurallar, yapanlar ve onların içinde hareket ettikleri ve etkileşimde bulundukları sosyal ilişkiler tarafından açık ve ölçülemez olan sosyal hayatın nedensel olmayan açıklamalarını anlamak için kullanılan araçlardır.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu da söylemin, sosyal inşacılığın uluslararası ilişkilere bakışı açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğudur. Sosyal

⁵⁶ M. Küçük, *a.g.m.*, s.351-356

⁵⁷ Nicholas Onuf, “Constructivism: A User's Manuel”, *International Relations in a Constructed World*, Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, (Eds.), M.E. Sharpe, London, New York, 1998, s. 59

⁵⁸ *A.g.e.*, s.50-55

⁵⁹ Bkz. J. G. Ruggie, *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalism*, London: Routledge, 1998, s. 24.

inşacılık açısından söylem her türden sosyal ilişkiyi anlamak için kilit bir kavramdır. Konuşma faaliyetleri ve bunlara verilen yanıtlar, aslında insan hayatını anlaşılabilir kılmaktadır. İnsanlar dili, kendi ihtiyaçlarını hem göstermek hem de gidermek için kullanmaktadır. Bu nedenle, Onuf'un da ifade ettiği gibi, inşacılık açısından "söylemek yapmaktır". İnşacı perspektiften bakıldığında, "konuşmak, tartışmasız bir şekilde, dünyayı her ne ise o yapmanın en önemli yoludur"⁶⁰. Aynı zamanda söylem, inşacılığa göre çıkarları ve inançları yansıtmakta ve şekillendirmektedir. Dolayısıyla söylem, politik aktörlerin kendilerini ve çıkarlarını nasıl tanımladıklarına ilişkin belirleyici bir unsurdur⁶¹. Yani, kimlik-çıkarcı ilişkisinin önemli bir unsuru olarak söylemler, özellikle de bir toplum içerisindeki hakim politik söylemler, uluslararası ilişkiler analizleri açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, inşacılar toplumdaki hakim söylem üzerine odaklanırlar. Çünkü söylem çıkarlara ve inançlara yön verir, değerleri ve normları belirler. Bu bağlamda, inşacılık başlıca değişim kaynakları ve temelleri ile ilgilenir ve bu yaklaşım belirli ölçüde Marxizmin yerini almaktadır.

Eleştirel dilci inşacılar uluslararası ilişkiler teorisinde postyapısalcı ve postmodernist eleştirilere en duyarlı ve çok önem veren teorisyenlerdir ve kurallara ve normlara olmaktan ziyade, daha çok söylemlere odaklanırlar, ancak bununla da yetinmezler. Özellikle Michel Foucault'un güç kavramı, bilgi-iktidar ilişkisini söylemlerin sosyal ve siyasal inşa süreçlerine entegre ederler. Buna göre konuşma eyleminin kendisi güç ve iktidar ilişkilerinin ayrılmaz parçasıdır. Hakim siyasal ve toplumsal teorisyenler epistmoloji (dil) ile ontolojinin (öznelarası anlam) birbirinden ayıramayacağını iddia ederler. Dil (söylem, bilgi ve teori), çalışan sosyal dünyayı (ontoloji) büyük ölçüde inşa etmektedir. Sosyal inşacı proje içinde dil merkezli kuramsal yaklaşımlar sosyolojik yaklaşımlar kadar güçlü değildir ve merkezi bir konu edinmemiştir.⁶²

Söylem uluslararası ilişkiler ve dış politikada oldukça önemlidir. İnşacılık, küresel politika yapanların (agents) tarih anlatımları ve kendileri ve dünya hakkında

⁶⁰ Onuf, Nicholas, *Constructivism: A User's Manual*, s. 59.

⁶¹ Stephen M. Walt, *International Relations: One World, Many Theories*, s. 29-46.

⁶² M. Küçük, *a.g.m.*, s. 351-356

söylem geliştirmeleri yoluyla şekillenmekte olduğu anlayışı üzerinde durmaktadır⁶³. Bu yaklaşıma göre, kendi sosyal dünyalarını ve aynı şekilde uluslararası ilişkileri kuran insanlar yapanlardır. Fakat aynı zamanda insanların yapan konumuna gelmesinde kuralların da kurucu etkisi vardır. Böylece de kurallar insanlara ne yapmaları gerektiğini söyler, paylaşılan anlamları olanaklı kılar ve insanlara en temelinde kurala uyma/uymama seçenekleri sunarak bunlar üzerinden eylemde bulunulmasını sađlar⁶⁴. Aynı zamanda da Nicholas Onuf'a göre yapanların özgürlükleri, önlerindeki maddi ve sosyal sınırlılıkları anladıkları ölçüde artmaktadır. Yani konuşma eylemleri, dolayısıyla da kurallar yoluyla kendi sosyal dünyalarını inşa eden yapanlar, aslında dünyalarını kurarken bütünüyle özgür değillerdir.⁶⁵ Uluslararası ilişkiler dahil her tür sosyal ilişki her zaman için yapanların ve bu yapanların içinde yaşadıkları dünyanın birbirini karşılıklı olarak inşa ettiği bir süreçtir. Bu sosyal inşa süreci, konuşma ve konuşmanın türevi olan kurallar aracılığıyla gerçekeştirilir. Onuf'un yaklaşımında konuşmak yapmak demektir, çünkü insanlar dünyalarını konuşarak kurarlar. Bu argümanın temelinde konuşma eylemleri (speech acts) yatmaktadır.⁶⁶ Bu bağlamda, tezin konusu örneğinde olduğu gibi, tarih ve edebiyat anlatıları, basın, söylem, siyaset alanlarında karşılıklı olarak ötekileştirmek, nefret söylemleri, tarihi, kültürü, dili sahiplenmek, sıradan meseleleri siyasileştirmek vs. gibi eylemler kimlik inşasının araçlarıdır ve bir milletin kolektif hafızasını oluşturan temel ögelerdir.

Onuf sosyal inşacılığın temeline “edimi/eylemi” yerleştirerek, kuramı olgularda görmekte ve sözleri/fikirleri başlangıç kabul ederek tüm olguları dile bağlayan, dil dışındaki gerçeekliği reddeden yaklaşımların ortasına yerleştirmektedir. Onuf'a göre başlangıcı edim olarak kabul etmek, felsefi bir konum olarak birey ve toplumların birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiklerini kabul etmek demektir. Ama aynı zamanda da birey ve toplumların birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiğini söylemek, bunun yalnızca düşünceyle ya da dille yapıldığı anlamına gelmemektedir. İnşacılık, maddi ve sosyal olan arasında keskin bir ayrıma gitmez ve ikisinden birine diğerini yok sayacak şekilde

⁶³ Debrix, F., *Language, Agency and Politics in a Constructed World*, M. E. Sharpe, 2003

⁶⁴ N. Onuf, *Constructivism: A User's Manual*, s. 60.

⁶⁵ N. Onuf, *a.g.e.*, s. 65.

⁶⁶ N. Onuf, *World of Our Making*, s. 126.

üstünlük tanımaz.⁶⁷ Checkel'e göre manaların uyumlaştırılması, konuşma faaliyetleri ve metinsel analizler gibi konular dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Geleneksel inşacılar ise dili, daha ziyade araçların temel özelliklerinde değişikliklere yol açan nedensel bir mekanizma olarak görmektedirler⁶⁸.

İnşacılığın dış politika modeli, değerler ve normlar üzerine söylem aracılığı ile yapılandırılmış sürekli etkileşimde ve iletişimde olan kimliklere dayanmaktadır. Bu kimlikler söylem etkileşimi ortamında gelişir. Ortam iç, dış veya uluslararası olabilir. Kimliklerarası söylem etkileşimi sonucu çıkarlar oluşur, iletişim, işbirliği ve müzakere sürecine giren politika yapma seçenekleri netleşir. Böylece seçenek ve karar alma sürecine, oradan da yine kimlikleri etkileyen siyasi eyleme varılır. Buna göre bir konuşma eylemi sık sık benzer sonuçlarla tekrarlanırsa artık bir anlaşmaya/mutabakata dönüşür. İnsanlar sürekli yaptıkları birşeyi aynı şekilde yapmaya devam etmeleri gerektiğine karar verdiklerinde ise bu mutabakat bir kurala dönüşmüş olur. Yani devletler söylemleri ile kendilerini diğer devletlere karşı konumlandırırlar ve bu durum çıkarları belirleyen kimlik ile söylem arasında yakın bir ilişki meydana getirir. Söylem ve kimlik aynı gerçekliğin farklı yönlerini oluşturarak birbirlerini inşa etmekte, tamamlamakta ve dönüştürmektedir. Bunun yanında söylem öznelerarası etkileşim için büyük önem arz eder, çünkü özneler söylemler aracılığı ile iletişim kurarlar, anlaşırırlar ve niyetlerini belli ederler.⁶⁹

Konuşma edimleri teorisi öznelerarası anlamları ve sosyal dünyayı inşa ettiğini kanıtlamıştır. Dilin rolü sadece toplumsal alanlara değil, davranışlara da etki etmektedir. Bu noktada, normların ve bunların toplumsallaşma süreçleri yoluyla içselleştirilmesinin en büyük etkisi kimlik oluşumundadır. Kimlik oluşumunun incelenmesi, özellikle epistemik toplulukların yaratılmasına ve dış politika kimliğinde bir değişime katkıda bulunduğundan, dil ve söylemin rolüne merkezi bir odaklanma ile yapılandırmacı araştırmanın çok önemli bir bileşenidir.

Son olarak da, inşacı görüşler hem fikirler, normlar ve kurallar gibi kurumların dünya politikasındaki etkisi ve rolünü incelemeye dair ortak bir araştırma ilgisini

⁶⁷ N. Onuf, *World of Our Making*, s. 35.

⁶⁸ Jeffrey T. Checkel, *Social Constructivism in Global and European Politics*, s. 229-244.

⁶⁹ N. Onuf, *Constructivism: A User's Manual*, s. 66.

paylaşmaktadır, hem de kimlik, söylem ve dil gibi sosyo-kültürel faktörlerle ilgilenmektedirler.

1.6. Sosyal İnşacılık Bağlamında Devlet ve Dış Politika

Uluslararası ilişkilerde ana akım kuramlar tarafından göz ardı edilen kimliğin popülerlik kazanarak dış politika ile ilişkilendirilmesinde kimliği analizinin merkezine koyan sosyal inşacı kuramın etkisi vardır. İnşacıların en önem verdiği kavramlardan biri olan kimlik, toplumda öznelarası anlamlar dünyasında şekillenmektedir. Kimlik ve çıkar arasında bir etkileşim olduğunu ileri süren inşacılara göre devletler, toplumsal kimliklerinin sonucunda kendilerinden beklendiği gibi çıkarlarına uygun olarak davranmaktadır. İnşacılar bu noktada uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını açıklarken kimliklerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişiklikler devletlerarası ilişkilerin çıkarlar bağlamında reel politika perspektifiyle analiz edilmesini zorlaştırmıştır. Devletlerarası ilişkilerin analizinde kültür, kimlik, normlar, kurallar, inançlar, değerler ve fikirler gibi ana akım rasyonalist teorilerin göz ardı ettiği düşünsel faktörlerin ve iç siyasi yapıların da analizlere dahil edilmesi gerekli hale gelmiştir. Bu bağlamda, inşacılar sosyal normların dış politikayı şekillendirdiğine ve değiştirdiğine inanmaktadırlar.

Uluslararası ilişkilerdeki inşacı çalışmaların çoğu, uluslararası sistemde, özellikle de Alexander Wendt'in araştırmalarında, çok genel çıktılar elde etmeye çalışmaktadır. Örneğin bir Kantçı, Lockçu veya Hobbesçu dünyada yaşamak, bir anlamda, kaçınılmaz bir yapıdan veya insan doğası teorisinden ziyade, toplumsal olarak inşa edilmiş bir olgudur. Bununla birlikte, bazı önemli inşacı çalışmalar, daha ayrıntılı bir şekilde dış politika çıktılarına, derinlemesine incelenen araştırmalara odaklanmıştır. İnşacı analizler, belirli kararları açıklamaya çalışmaktan ziyade, bunun nasıl mümkün olabileceğini açıklayan sorulara odaklanma eğilimindedir ve bunun dış politikanın daha geleneksel analizlerine faydalı ya da düzeltici katkılar sunacağını gösterirler. Aynı

zamanda kültür, rol ve kimlik kavramlarına dayanan devletlerin genel dış politika yönelimlerini anlamaya çalışırlar.

Bir devletin dış politikasının inşasında birden fazla faktörün birincil rolü vardır. Tamamen belirleyici olmasa da, bir ülkenin ulusal kimliğinin hedeflerin belirlenmesine katkıda bulunduğu ve önerilen eylem rotasını veya planını şekillendirdiği iddia edilebilir. Uluslararası ilişkilerde ana akım kuramlar tarafından göz ardı edilen kimliğin popülerlik kazanarak dış politika ile ilişkilendirilmesinde analizinin merkezine koyan inşacılık etkisi vardır. Sosyal dünyanın öznelarası yolla oluşması argümanı sosyal inşacılığın temel ilkesidir. Sosyal dünyadaki özne veya nesneler tarafsız değildir, aynı zamanda ayrı bireyler tarafından belirlenmedikleri anlamına gelir. Bu sürekli kurumsal toplum uygulamasının sonucudur.

İnşacıların çoğunluğu, devlet kimliğinin bakış açısının dış politikasını önemli ölçüde belirlediklerini ifade ederler. Wendt'e göre, özneler kendilerini özne olarak tanımlamadıkları takdirde isteklerini tanımlayamazlar. Kimlik konuyu belirler, çıkarlar ise istediği konuyu temsil eder.⁷⁰ Yani dış politika belirli çıkarlara göre oluşturulur. Sosyal inşacılık bağlamında dış politikada karar alma süreçlerini analiz ederken, devlet kimliğinin her zaman dış politikayı belirlemesi sözkonusu olmayacağını da vurgulamak gerekir. Bu bağlamda, kararları birçok faktör etkileyebilir, maddi çıkarlar da dahil. Ancak, bu kararlara bağlı politikanın nasıl ve ne şekilde uygulandığı kimliğe bağlı olduğunu ifade eder inşacılar. Yani kolektif anlayışa bağlı olarak, devletin ve kimliğinin ne olduğu dış politika yapıcılarının içsel bir durumdur. Buradan çıkışla, dış politika yapıcılarının kim olduklarına ve ideolojik olarak bu kararları nasıl aldıkları son derece önemlidir. Yani, uluslararası ilişkilerde sosyal inşacılık paradigması homojen olmayıp, devletin kimliğine karşı farklı tutumlar, bu kimliğin inşası ve dış politika ile ilişkileri belirleyicidir. Özellikle sistem düzeyinde, Wendt'e göre devlet kimliği uluslararası sistemin anarşi kültürüne göre belirlenir, bu kültür ise devletler arası sosyal etkileşim aracılığı ile oluşur. Bu bağlamda devletin tutumunu belirleyen kimlik uluslararası sistemin veya sistemik faktörler tarafından belirlenir.⁷¹ Bazı inşacılar göre uluslararası

⁷⁰ A. Wendt, *Anarchy is what States Make of it*, s. 391-425.

⁷¹ Alexander Wendt, *Social theory of international politics*, s. 68.

normların önemine vurgu yaparak, öznelerarası anlamların yalnızca devletlerin ilişkilerini değil, aynı zamanda kolektif kimliklerini de geliştirir. Bu durum özellikle uluslararası veya hükümetlerarası kuruluşların devletlerin üzerindeki etkisinde görmek mümkündür. Dış politika, tanım gereği hem devlet içindeki hem de devlet dışındaki ortamda bulunan değişik karar vericiler tarafından ortaya konan aktör düzeyindeki bir faaliyettir ve bu yüzden devlet içindeki ve dışındaki yapılardan etkilenir⁷².

Burada Bulgar dış politikasında genel yönelimlerin, özellikle Soğuk Savaş sonrası yeni batıcı eğilimlerin, kimlik üzerinden açıklanabilmesi mümkündür. Sosyal inşacılığın vurguladığı gibi, uluslararası toplumda tanınma arayışı aslında kimlik ve çıkar edinme sürecinin önemli bir parçasıdır. Bulgaristan'ın 1990'lı yıllardan sonra Batı ittifakında yer alma girişimleri de en temelde yönetici Bulgar elitinin ve karar alıcıların Batılılaşma ve kimlik meselesi ile ilgilidir. Birim düzeyinde, kolektif kimliğin oluşmasını sağlayan devlete içsel kültürel, sosyal ve siyasi süreçlerden bahsetmek mümkün. Dış politika analizi açısından birim düzeyi daha önemlidir, zira kararlar devletin içinde alınır, kimliklerin oluşumu, kimliklerden ve söylemlerden oluşan sosyal bilişsel yapı da oradan başlar ve karar vericilerin kendilerini anlamalarını sağlar. Dış politikanın ampirik çözümlemesi açısından değerlendirdiğimizde, dış politika karar alıcıların belirli ideolojilere dayanarak aldıkları kararlar bakımından kimin ve ne şekilde söylemde bulunduğu son derece önemlidir. Her kararın bir gerekçesi bulunmaktadır, kimlik ise “öteki” ile inşa sürecindedir. Kimlik inşasının daima iki boyut vardır – “ben” ve “öteki”.

Karşılıklı etkileşim yoluyla oluşan ve çoğul olan kimlikler, aynı zamanda, aktörler arasındaki farklılıklara da işaret etmektedir. Sosyal inşa öncüsü yazarlara göre kimlik bir aktörün öteki ile girdiği ilişki sürecinde oluşturduğu benlik duygusu ve kendisini ayırt etmesini sağlamaktadır. Yani kimliklendirme ben ve öteki arasındaki ilişkinin bir ürünüdür. Bu olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Olumsuz kimliklendirmenin olduğu durumlarda, ötekine saygı göstermeksizin çıkarların tanımlandığı görülür. Bu durumda öteki, kendi tatmini için manipüle edilebilecek bir

⁷² Trine Flockhart, “İnşacılık ve Dış Politika”, *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Eds.), Nasuh Uslu (çev.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Ankara, 2016, s. 88.

nesne halini alır. Olumlu kimliklendirmede ise diğerinin refahı da göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla öteki, “ben”in bilişsel bir devamı olarak görülür⁷³.

Kimlik kavramı öteki ile girdiği ilişki sonucunda kim ve ne olduğunu algıladığı ve kendisini öteki ile karşılaştırarak tanımladığı prensibine dayanır. Böylece ulusal kimlik ve devlet kimliği ayrımını ortaya koymaktır. Özellikle Alexander Wendt ve Peter Katzenstein’in anlattığı devlet kimliği teorisi rasyonalist ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinden önemli farklılıkları bulunmaktadır. Rasyonalist teorilere meydan okuyan inşacılık, devlet kimliği kavramının rasyonel seçim kuramı için önemli alternatif teşkil edebileceği görüşündedir. Devlet kimliği, inşacıların üzerinde çalıştığı değerler, kültür, normlar, fikirler vs. gibi maddi olmayan unsurların temel olduğunu söyler. Kimlik, inşacılık kuramının temel argümanlarını destekleyen çok önemli sebep-sonuç ilişkisi temin etmektedir. Onuf, Adler ve Katzenstein’in de temsil ettiği eleştirel inşacılaşa göre devletin yapısı ontolojik değildir. Sosyal inşacılığın dış politikada büyük önem atfettiği kimliğin, güvenlik ile olan ilişkisini de yine inşacılık üzerinden değerlendirmek mümkündür. İnşacılara göre güvenlik kültür tarafından tarihsel bir süreçte şekillendirilmektedir. Katzenstein’in da altını çizdiği gibi, devletlerin askeri kararlarına dahi kültürel ve kimliksel nitelikler yön vermektedir. Devlet kimlikleri dış poitika ve güvenlik politikaları ile sürekli olarak inşa edilir ve yapılandırılır.⁷⁴ Daha orta yol izleyen inşacılar, devlet kimliği ile dış politika arasında yapılandırmacı bir ilişki olduğu varsayımında bulunurlar. Buna göre, devlet kimliğinin önemli ölçüde dış politikanın şekillenmesini belirler. Diğer taraftan ise dış politika hangi kimliğin inşa edildiğini ve eklemlendiğini gösterir. Bu kavramlar birbiriyle bağlı olduğundan dolayı sebep-sonuç ilişkisini takip etmek kolay değildir.

Wendt’e göre anarşi, güvenliğe yaptığı vurgu nedeniyle kimlik tanımlaması üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bu olumsuz kimliklendirme realist güç politikası sistemini inşa etmektedir. Risk faktörlerine bakan aktörler, kapasiteyi göz önünde tutarak birbirlerinin niyetlerini tahmin ederler ve nispi kazanç ya da kayıp esasına göre

⁷³ Alexander, Wendt, “Collective Identity Formation and The International State,” *American Political Science Review*, 88/2, APSA, 1994, s. 384-396.

⁷⁴ P. J. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, s. 1-32.

davranırlar⁷⁵. İnşacı yaklaşımlar ise, devletler arasında işbirliğine dayalı olarak bir takım kolektif kimliklerin oluşmasını mümkün görmektedir. Söz konusu kolektif kimlik oluşumu, aslında öteki'ne karşı olumlu bir kimliklendirme durumuna işaret etmektedir. Devletler kolektif kimlikler edinerek, içinde 'biz' olarak hareket edebilecekleri kurumlar oluşturabilirler.

Sosyal inşacılara göre uluslararası toplum devletlerin kimliklerini çeşitli şekillerde etkilemektedir. Normlar/kurallar olarak tanımlanabilecek olan ve devletlerin çevresel yapısını (uluslararası yapı) ifade eden kültürel ve kurumsal unsurlar, devletlerin çıkarlarını, politikalarını ve kimliğini etkilemektedir. Devletin kimliği ise çıkarlarını ve politikalarını etkilemektedir. Devletlerin kimliği aynı zamanda devletler arası normatif yapıları, yani rejimleri ve güvenlik topluluklarını (çevresel kimliği/uluslararası yapıyı) etkilemektedir.⁷⁶ Sosyal yapıyı inşa eden insanın eylemleri kendisi için bir anlam ifade eden nesneye doğru gerçekleşeceğinden dolayı ne istediğimiz kim olduğumuza bağlıdır.

Alexander Wendt, kimliğin ve uluslararası toplumsal yapıların karşılıklı olarak inşa edildiği ve bunların da çıkarları ve dış politikayı etkilediğini varsayan yapısalcı inşacı yaklaşımı, neorealizmin yapısalcılığından oldukça farklıdır. Neorealizmin maddi kapasitelerine dayanan açıklaması, Wendt'de sosyal ilişkilere, merkezi otorite yokluğu olarak tanımlanan uluslararası yapı ise toplumsal olarak inşa edilen bir yapıya dönüşmektedir.⁷⁷ Yani, insan topluluklarının ulus olma farkındalığına erişmeleri için dış dünya ile etkileşime girerek kendi farklılıklarını ötekinin varlığı ile anlamlandırır.

Aktörlerin kimlik ve çıkarlarının toplumsal olarak inşa edildiğini, bunların da çıkarları ve dış politikayı belirlediğini varsaymasıdır. Sosyal inşacılar dünya politikasının yeniden şekillenmesinde önemli rol oynayan temel normlar ve kurumsal değişimleri anlamamızı sağlamaktadır.⁷⁸ Kimlikler hem maddi hem de düşünümsel yapılarca şekillendiklerinden, devletlerin ya da diğer yapanların kimlik ve çıkarlara dayanan davranışları öznelarasıdır ve sosyal olarak inşa edilmiş olan kimlikler çıkarların

⁷⁵ Wendt, Alexander, *Anarchy is What States Make of It*, s. 400.

⁷⁶ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 501-502.

⁷⁷ T. Arı., *a.g.e.*, s. 499

⁷⁸ T. Arı., *a.g.e.*, s. 500

belirleyicisidir. İnşacılar göre, uluslararası ilişkilerin realistlerin iddia ettiği üzere sadece maddecilik ölçüsüne veya liberallerin savunduğu gibi sadece kurumsal ölçüte indirgenemeyeceğini savunurlar. Devletler arası ilişkilerin sabit bir ulusal çıkarlar arası ilişki olarak anlaşılmasından ziyade kimliklerin şekillendirdiği eylemler olarak anlaşılması gerekliliğine vurgu yaparlar. Bu bağlamda diğer bölge ülkelerine göre oldukça geç ortaya çıkan Kuzey Makedonya, devlet ve ulus kimliğinin inşası için tarihi, kültürel ve siyasi bir zemin bulması gerekmiştir. İnşa ettiği devletin ve ulusun dayanaklarının olması, özellikle tarihi ayağının sağlamlığı son derece önemli olmuştur.

İnşacı yaklaşımları disiplinin hakim teorilerden ayıran en önemli noktalardan biri de kimlik ve çıkar kavramlarını ele alış biçimleridir. Diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin aksine, sosyal inşacılık uluslararası ilişkilere normatif etkileri içeren bir model sunar. Bilindiği üzere neorealizm ve neoliberalizm aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını dışsal olarak verili faktörler gibi ele almaktadır⁷⁹. Wendt, bu teorilerin kimlik ve çıkar konusundaki görüşlerinin hatalı olduğunu düşünmektedir. Bu haliyle rasyonalizm, hem süreç hem de kurumlar için tamamıyla davranışsal bir kuramsallaştırma önermektedir. Buna göre davranışlar değişebilir, ama kimlik ve çıkarlar değişmez⁸⁰. Uluslararası politikanın sosyal oluşumunu analiz etmek, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını ve onların maddi ilişkilerini şekillendiren sosyal yapıları da analiz etmeyi gerektirir⁸¹. Buradaki temel varsayım, çıkarların kimliklere dayalı olduğudur. Bu, mantıksal olarak ne istediğimizin kim olduğumuza bağlı olduğu sonucunu verir. Yani sosyal inşacılıkta kimlikler, analitik açıdan çıkarlara göre öncelikli görülmektedir. İnşacılar, her kimliğin bir farklılığa işaret ettiği varsayımıyla, kimliklerin inter-aktif oluşumunda “ötekinin” rolünü de keşfetmişlerdir⁸².

Alexander Wendt gerek devletlerarası etkileşimi ve pratikleri, gerekse devletlerin sosyal aidiyetlerini yapısal özellikler olarak tanımlar. Kenneth Waltz ise uluslararası etkileşim dinamikleri ve uluslararası kurumlar gibi sistemik süreçleri birimlere ait özellikler olarak görmüş, yapı kavramına dahil etmemiştir. Devletlerarası

⁷⁹ J. G. Ruggie, *a.g.m.*, s. 862.

⁸⁰ A. Wendt, *Anarchy is What States Make of It*, s. 392.

⁸¹ A. Wendt, *Constructing International Politics*, s. 81.

⁸² J. G. Ruggie, *a.g.m.*, s. 873.

farklılaşma Waltz'ın ifade ettiği gibi “işlevsel” değil, Ruggie'nin gösterdiği gibi “mekansal/karasal farklılaşma” olarak ortaya çıkmıştır. (Ruggie – Community and Transfromation). Bir başka deyişle, devlete ait bir özellik olan karasallık, egemen devlet kimliğinin ortaya çıkmasını ve uluslararası sistemin bu kimlik temelinde yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Bu noktada Wendt, devletlerin sosyal kimliklerini veya uluslararası tanımlanmış rollerini idealist yapısal teorisinin anahtar kavramları yapar. Ulsulararası sosyal süreçler (kurumlar ve rejimler) böylece devletlerin kimlik ve çıkarlarını kurma noktasında yapısal bir nitelik taşır. Wendt uluslararası süreçleri ve devletlerarası etkileşim dinamiklerini “mikro-yapılar” olarak kavramsallaştırarak yapısal kuramına dahil eder. Devletlere tüzel bir kişilik (kimlik) vererek, onlara duygu, düşünce ve arzu yüklemiş, niyet ve amaç sahibi varlıklar yapmıştır. Wendt'in devletleri otistik değil, oldukça sosyal varlıklardır.⁸³ Böylece de, devlet kimliği devletin kendini tanımladığı ilkeler, eylemler, düşünceler ve normlardan meydana gelen objektif temellere dayanarak sübjektif nitelikli ulusal kimlik oluşturur.

Devletler fiziksel güvenlik, istikrar, diğer devletlerce tanınma, ekonomik gelişme gibi temel hedeflerden oluşan bir kimliğe sahiptirler. Ancak devletlerin bu hedeflerini nasıl geliştirecekleri sosyal kimliklerine bağlıdır. Bu kimliklerinin esasına göre devletler ulusal çıkarlarını inşa ederler, ama bu başlı başına bir anlam ifade etmez. Devletleri güç rekabetine yönlendiren ana neden, uluslararası sistemde üst otoritenin yokluğu değil, devletlerin bu duruma yükledikleri anlamdır. Tehdit algıları, nesnel koşullardan çok devletin kendi kimliği ve diğer devletleri nasıl gördüğüne, yani anarşinin tehditkar olarak yorumlanıp yorumlanmadığına göre belirlenir.⁸⁴

Ancak, güç dağılımı, anarşi ve askeri güç devletlerin kimliklerini ve ilişkilerini etkilemez. Devletin askeri gücü, diğer devletler için gücü korumak kadar tehdit edici bir güç olarak da anlaşılabilir. Bu nedenle, devletleri farklı yapılara sahip olduklarını düşünmek, gerçeği açıklamak ve anlamak için yeterli değildir. Herhangi bir devletin askeri yetenekleri ve uluslararası sistemdeki güç dağılımı müdahale edici unsurlardır, ancak devletler arasındaki ilişkileri açıklayamazlar. Aynı zamanda, devletlerin toplumsal

⁸³ M. Küçük, *a.g.m.*, s. 359-362

⁸⁴ A. Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 257.

yapısı devletler arasındaki ilişkileri belirleyen önemli unsurdur. İnşacılık teorisi, ortak kimliklerin, uzun bir geçmişe sahip ittifakları ve iki devlet arasındaki işbirliğinin ortak güvenlik sistemi için sağlam bir zemin olabileceğini öne sürmektedir. Yani bir devletin diğer devletler ile etkileşim sonucunda tanımladığı kimlik aynı zamanda dost, düşman ve rakip algısının da belirleyicisi olmaktadır. Sosyal etkileşim, kimlikler, kurallar ve normlardaki değişimler oldukça uzun ve zor bir süreçtir. Devletler yardımcı veya çatışmacı çok sayıda farklı sosyal kimliklere sahiptirler ve devlet çıkarları da bu yöndedir.

İnşacılık yaklaşımına göre, Soğuk savaş sonrası dünyadaki temel sorun farklı grupların kendi çıkarlarını ve kimliklerini görselleştirme yöntemidir. İnşacılık, fikirlerin, normların, değerlerin ve kimliklerin yapılandırma ve oluşturma yöntemlerine, gelişimine, devletlerin onları kavrama ve tepki verme şekillerini nasıl değiştirdiklerine odaklanır. Bu yüzden, örneğin Makedon kimliğinin farklı aktörler tarafından nasıl algılandığı önemlidir. İnşacı yaklaşımların çeşitliliği bu konulara farklı bakış açıları sunmaktadır. İnşacılığa göre, genel olarak devletlerin dış politika uygulamaları, göreceli olarak istikrarlı, kendileriyle ilgili özel beklentileri olan, kolektif olarak “anlamli yapılarda” etkin bir şekilde yer alan söylemsel faktörlerin ve sosyo-kültürel yapıların, özellikle kimliklerin, ürünü olduğu söylenebilir⁸⁵. En azından geleneksel inşacılar için, devletlerin ulusal çıkarlarının ve maddi hedeflerinin, etkileşim ve politika oluşturma sürecinde tamamen gözardı edildiği anlamına gelmez. Aksine, kimlikler çıkarların temelidir. Aktörler, sosyal anlamda bağımsız olarak, taşıdıkları bir menfaat “portföy”üne sahip değildir. Bunun yerine, kendi çıkarlarını, durumları tanımlama sürecinde belirlerler.⁸⁶ Başka bir deyişle, devletlerin dış politika alanında çıkarlarını ve uygulamalarını, büyük ölçüde güvenceye almak için, uluslararası sistemdeki devletlerin inşa ettiği kimlikler, ortak anlayışlar ve sosyo-politik durumları belirlemektedir.

Devletler parçası oldukları sosyal koşulların yorumlanma süreci ile çıkarlarını belirlerler. Yani, inşacılar devleti var olma amacı güden bir olgu olarak kabul etmekten ziyade, kimliğin ve devletlerin çıkarlarının tarihsel süreçlerin esnek birer yansıması olarak görürler. Aynı zamanda devletlerin kimlik ve çıkarlarının sistemin zorlaması ile

⁸⁵ A. Wendt, *Anarchy is What States Make of It...*, s. 66.

⁸⁶ A. Wendt, *a.g.e.*, s. 398.

şekillendiğini savunarak onları verili, sabit ve sosyal ortamdan bağımsız kabul etmiştir. Başka bir deyişle, normların düzenleyiciliğinin yanında kurucu olarak kimlikleri inşa etmesi sonucu çıkarlar belirlenmekte, çıkarlara göre de dış politika davranışları şekillenmektedir. Sosyal oluşum olan kimlikler, çıkarlar, düşman, tehdit, anarşi, egemenlik gibi kavramlar zamana göre değişime uğrayabilmekte ve devletlerin kimliği de sürekli olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bu durum devletlerin belli dönemlerde farklı dış politika davranışlarında bulunmalarına neden olurken, diğer devletlerle olan ikili ilişkilerinin seyrini de belirlemektedir.

Sonuç olarak, sosyal inşacı kurama göre, ideoloji, kimlik ve kültür gibi kavramlar, dış politikanın açıklamasında kilit rol oynamaktadır. Aynı zamanda dış politika, milli güvenliği ve milli çıkarları maksimize etmeyi amaçlayan bir alan ve milli kimliğin ve ülke sınırlarının yeniden üretildiği söylem stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama kimlik-dış politika ilişkisine işaret eder, milliyetçi ideolojinin sınırları içerisinde bir kavram olarak dış politikanın değerlendirilmesine hizmet eder. Bulgaristan dış politikası örneğinde, dış politika karar alıcıların Bulgaristan'ın tarihsel kökleri ve bölgedeki kültürel bağları konusundaki öznelerarası anlayışından kaynaklanan ortak normatif değerlerin etkisini gösteren önemli kanıtları ortaya koymaktadır. Aynı zamanda da, ticari araçlarla desteklenen ve politika değişikliğine ilkeli ve nedensel inançların yaklaşmasıyla şekillenen maddi çıkarlardan da sözedilebilir. Bir dizi koşullu şartın yerine getirilmesiyle birlikte dış politika yapımında dikkat edilmesi gereken hususlar, karar alıcıların, normatif inançları paylaşan etkin bir siyasi ortam ve özellikle de dış politika atamalarını kilit pozisyonlara kolayca getirebilen çoğunluk hükümetidir. Böylece politika girişimciliği için bir fırsat kapısı açılır.

1.7. Sosyal İnşacılık ve Kimlik Kavramı

Toplumsal, siyasal ve kültürel alanlardaki farklılıklar, sosyal bilimlerin kimlik çerçevesinde incelediği bir paradigmadır. Kimlik üzerine araştırmalar E. H. Erikson'un yayınlarıyla 20. Yüzyılın ortalarında yaygınlaşmaya başlamıştır. Berger ve Lukman'a

göre kimlik, bireyin belirli bir dünyada yerelleşmesi ve başarılı bir sosyalleşmenin sonucudur. Kimlik, sosyal ve beşeri bilimlerde giderek artan bir ilgi konusudur. Kimlik üzerine literatür, genel olarak iki kavramsal çizgiyi takip eder: kimliğin, bireylerin ve grupların dışında ve onlardan bağımsız bir gerçekliği olan dünyada yerleşik bir şey olduğu özcü veya ilkelci (primordial) çizgi ve çevrenin etkisiyle kimliğin zihinsel bir yapı olduğu inşacı veya söylemsel çizgi.

Sosyolojik bir kategori olarak “kişi” nin kendini ve ötekini tanımlamasının araçlarından biri olan kimlik, modern toplumla birlikte, farklı bağlamlar içerisinde gündeme gelmektedir. Bunun nedenlerinden biri, modern bir devlet biçimi olarak ulus-devlet rejimlerinin ortaya çıkmasıdır. Kimlik, kişinin “ben kimim” sorusuna verdiği cevap ve kendini tanımlamasının bir ifadesi olarak ‘bireysel kimlik’ ve “biz kimiz” sorusuna verdiği cevap ve sosyal aidiyetlerin çoğul ifadesi olarak ‘kolektif kimlik’ düzeyinde ele alınabilir. Kavrama ilişkin soyutlama düzeyi ne olursa olsun, kimlik, kişinin dahil olduğu sosyal ilişkiler içerisindeki yerini anlamlandırmasını sağlayan başlıca kavramlardan biridir.⁸⁷ Kolektif kimlikler, ortak bir kökenin, bir grup veya kişinin üyeleriyle veya bazı ideallerle paylaşılan değer özelliklerinin tanınması yoluyla gerçekleştirilir.

Sahip olunan toplumsal arka plan bağlamında ve tarihsellik çerçevesinde kimlik belirli bir anlam kazanarak, bireyler tarafından inşa edilmeye başlanır. Bu inşa sürecinde kimlik, farklı yaşamsal kalıplarla düzlemsel bir pratiği takip etmektedir. Yaşamsal kalıplar, bireyin psikolojik özelliklerinden bağımsız olarak ele alınamaz, çünkü kimlik, akademik olarak her şeyden önce psikolojik bir kavramdır. Tarihselliği ve toplumsallığı olmaksızın bir bireyi, insanı ve topluluğu düşünmek mümkün değildir. Toplumsallaşması, bir topluma doğması ve tarihin her anında farklı bir yapıyı türetebilme kapasitesi nedeniyledir ki soyut, ütöpik ve ahistorik bir bireyden söz edilmez. Tüm bu özellikleri ile birlikte ele alındığı takdirde ancak bir kimlik ve bununla bağlantılı olarak kimlik oluşumu söz konusu olmaktadır.⁸⁸ Bir başka ifadeyle kimlik, varlığını sürdürmesi

⁸⁷ Polat S. Alpman, *Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım*, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21 (2), 1-28, 2018.

⁸⁸ Celalettin Yanık, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı. 20, s. 225-237, 2013.

için toplumun gerçekleştirmiş olduğu bir inşadır. Bireylerin nesnel gerçeklik olarak algıladığı ve üyesi olduğu toplum ile olan ilişkileri kimlik aracılığı ile temsil edilmektedir. Kolektif bir yapı içerisinde birey, bireysel özelliklerinden arınarak toplumsal yapının kendi muhtevasında bir yer edinmeye çalışır. Bu nedenle sosyal kimlikteki asıl vurgu kolektifliğe yöneliktir. Bu noktada kolektif kimlik, belirli bir alanda sınırları belli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak sınırlandırılabilir. Bu anlamda etnik kimlik ve ulusal kimlik bunun versiyonudur. Toplumsal ve tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirilecek olan bireyin, topluluk veya grup normlarına dayalı olarak geliştirdiği kolektif kimlik algısı, etnisite ve etnik kimlik yaratımı sürecinde etkilidir. Etnisite, halihazırdaki toplumsal, kültürel ve siyasal olayların temel varyantlarını anlamada ve milliyetçilik gibi bir siyasi ve ideolojik içeriğe sahip bir kavrayışı idrak etme noktasında önemli bir işleve sahiptir. Etnisite ile doğrudan bağlantılı olarak ele alınacak etnik kimlik, bir inşa sürecini kapsamaktadır. Çünkü ulus-devlet oluşumu sonrasında etkili olan belirli bir etni hakim hale getirilir. Ancak ulus-devletin kurulması için de öncelikli olarak belirli bir etni belirlenir daha sonra ise bu etniye uygun bir ulus kavramsallaştırması ve siyasal formülasyon şekillendirilir.⁸⁹

Kimliklerin inşası ve dönüştürülmesi ülke içindeki ve dışındaki söylemsel pratiklerin bir arada etkileşime girdiği bir süreçtir. Her iki söylemsel uyulama ile politikalara, siyasetçilere, olaylara ve devletlere anlamlar yüklenmektedir. İnşa süreci başlı başına siyasi bir süreçtir ve bu süreçte oluşan kimlikler hem ulusal hem uluslararası siyasetteki olumlu veya çatışma içeren iletişim süreçleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu iletişim süreçleri sırasında ulusal kimliği şekillendiren toplumsal güçler ulusal çıkarlar üzerinde de iktidar sahibi olmaktadır.⁹⁰

Kimlik, “ben” ve “öteki” arasındaki ilişkilere bağlı olarak dil ve temsil gibi sembolik unsurların nasıl şekillendiğine odaklanan sosyal inşacılık kuramında yapı devlet, yapan ise bireydir. Bu iki aktör arasındaki etkileşim, karşılıklı bir dönüşüm sürecini oluşturur. Bu sürecin en önemli dayanağı ise tarih ve kültürün ortaya koyduğu bütüncül değerler sistemidir. Bu bütüncüllük, realistlerin savunduğunun aksine, devleti

⁸⁹ Celalettin Yanık, *a.g.e.*, 2013.

⁹⁰ Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground...”, s.336.

sosyal bir alan, uluslararası sistemi ise sosyal ilişkilerin oluşturulduğu bir totalite olarak değerlendirir. Buna mukabil uluslararası sistemi organik bir bütün olarak açıklayan fonksiyonalist (işlevselci) teorisyenler de bu kategori içinde yer almaktadır. Bunlardan birisi olan Pareto'ya göre, sistemi oluşturan bir bütün, parçalardan oluşur. Her parçanın birbirinden bağımsız ve özerk bir işlevi vardır. Ayrıca birbirinden bağımsız ve özerk işlevi olan parçalar arasında da işlevsel bir ilişki bulunur. Kimlik konusunda sosyolojik bilginin üretilmesine ilişkin sosyal inşacı yaklaşım, sadece kimliklerin sosyal bir varlık olarak ne olduğuna, nasıl oluştuğuna ve ne işe yaradığına değil, aynı zamanda kimliklerin kendilerini sürdürmelerine neden olan dinamiklere de odaklandığı için etkisini sürdürmektedir. Sosyal süreci hızlandıran, değişim ve dönüşüme sürekliliğini kazandıran ve kimliklerin ve çıkarların yeniden üretilmesini sağlayan unsur, aktörün sürece dahil olmasıdır. Sosyal İnşacılara göre birey kendisini kendi ve öteki dikotomisi üzerinden tanımlar. Bu tanımlama, bireyin benliğinin bilincine varmasını ve çıkarlarını tespit etmesini mümkün kılar. Kimlik ve çıkarlar arasındaki korelasyon zaman içerisinde kendini yeniden üretmeye devam eder.⁹¹

Son olarak, kimlikler sosyal iletişimlerle inşa edilmekte, söylemler aracılığıyla da tekrar inşa, değişim, uzlaşma gibi süreçlerden geçmektedir. İnşacı Kuram, kimliklerin sosyal iletişimle kurulduğunu kabul ederken bu kimliklerin her zaman meydan okumalara ve uzlaşmalara açık olduğunu da belirtmektedir.

1.7.1. Ulusal Kimlik Kavramı

Ulusal öz-farkındalık kadar ulusal kimlik de modernitenin, inşa edilmekte olan veya halihazırda inşa edilmiş bir ulus-devletin olgusudur. Başka bir deyişle, ulusal kimlik bir yurttaşlık kimliğidir, bireylerin siyasi bir aidiyet duygusuna sahip yurttaşlar olarak tanımlanmasının özel bir biçimidir. Ulusal kimlik, bir ulusun etnik kökeninin belirli kültürel-siyasi semboller ve standartlar temelinde gerçekleştirildiğinde, belirli bir

⁹¹ Hüsamettin İnaç, Mohammed R. Sada, "Ulus İnşası ve Uluslaşma", *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 1 (1), s. 6-19, 2021.

olgunluk derecesi olarak yorumlanabilir. Anthony Smith, ulusal kimliği, tarihsel mekan, ortak mitler, yaşam tarzı, dil, ortak ulusal devlet sembolleri ve ayrıca ortak öz-farkındalık gibi temel özelliklerle ilişkilendirir. Anderson'a göre ulusal kimliğin oluşumunda devletin ve devlet kurumlarının rolü belirleyicidir. Ona göre ulusal kimlik, siyasi bir topluluğun unsurlarının varlığının varsayımıdır. Bununla birlikte, kimliğe yönelik bu yaklaşımlar, çoğunlukla Batı Avrupa'daki ülkeler ve ulusal kimliğe devlet ve kanun önünde eşitlik fikirlerinin hakim olduğu sözde sivil milliyetçilik için geçerlidir.⁹² Ernest Gellner, ulusal kimliğin, ulusal devlet ve ulusal ideolojinin etkisi altında yaratılan siyasi kökenli olduğuna dikkat çeker.⁹³

Ulusal kimlik anlayışları nesilden nesile pasif ve bilinçsizce aktarılmazlar. Tarih yazımı aktif bir süreçtir ve seçkinler bunu ulus inşa etme sürecinde yaygın şekilde kullanır. Belli tarihsel anlatıların kurumsallaşması da siyasal bağlam ve iradede bağımsız düşünülemez. Bu bağlam dahilinde üretilen ve anlatılan tarih farklı ülkelerde farklı kimlik ve azınlık politikalarının kabul görmesinde ya da reddedilmesinde önemli rol oynarlar. Bu doğrultuda, Doğu Avrupa ulusal kimliğinin, özellikle Bulgaristan'ın da dahil olduğu Balkanlar'ın, milliyetçi özellikleri oldukça baskındır. Bu nedenle, Smith Doğu milliyetçiliğini "tarihsel" olarak adlandırır. Bu tarihsel kimlik, etnik unsurun ve mitolojik milliyetçiliğin egemen olduğu belirli bir ulus-devlet tipine dayanmaktadır.⁹⁴ Yalnızca Balkan bölgesinde değil, bir bütün olarak dünyada yeni bir etnisite ve ulusal kimlik yükselişi fikrine baktığımızda, Smith'in tezi önemlidir. Postmodern küreselleşen dünyada, çeşitli kriz koşullarında, kimliğin unsurları arasında değişmeyen tek şey tarihtir. Bu noktada, siyasi elitlerin ulus ve devlet kimliği inşası süreçlerinde oynadığı rol son derece önemlidir. Siyasi elitler, siyasi partiler, çıkar grupları, sivil toplum kuruluşları ve karar vericiler gibi dış politika üzerinde etkisi olan bir dizi aktörü içerir. Bir devletin stratejik ihtiyaçları veya rekabet eden aristokrat ve entelektüel seçkinlerin hedefleri gibi önemli hedeflere ulaşmak için tutarlı ulusal kimlikler inşa edebilirler.⁹⁵ Siyasi elitler, kendilerini milliyetçi olarak tanımlayabilirler, milliyetçi duygulara hitap eden siyasi

⁹² Anthony D. Smith, *National Identity*, Harmondsworth: Penguin, 1991.

⁹³ Gellner, E., *Nations and Nationalism*, Second edition, Oxford: Blackwell, 1983.

⁹⁴ A. D. Smith, *a.g.e.*, s. 90-96.

⁹⁵ A. Smith, *a.g.e.*, s. 95-96.

platformlar benimseyebilirler ve ulusal çıkarlara hitap ederek belirli davranışları haklı gösterebilirler. Ayrıca, belirli ulusal öz-imgelerini veya ulusal çıkar vizyonlarını destekleyerek, dış politika üzerinde nüfuz sahibi olmak için rekabete başvurup milliyetçiliği kullanabilirler ve etkileri hangi görüşün hakimiyet kazandığından kaynaklanabilir.⁹⁶ Bununla birlikte, siyaset seçkinleri tamamen stratejik aktörler olmayabilir. Dış politika karar vericileri de, sıradan vatandaşlar gibi, sosyal bilişsel yapıların üyeleridir. Diğer devletleri anlamaları, kendi devletlerini anlamalarıyla bağlantılıdır, bu da ülke içinde çoklu kimlikler tarafından inşa edilen söylemsel bir oluşumdur.⁹⁷ Diğer kimlik türleri gibi, ulusal kimlik de söylemsel oluşumlarla birlikte, dünya ile ilgili bazı eylemleri diğerlerine göre daha anlaşılır ve bir “ulusal çıkar” ı tasavvur edilebilir yapar.

Sonuç olarak, İnşacı Kuram’da devletler insanlar gibi sosyal aktörlerdir. İnsanlarda olduğu gibi devletler de kurallar, normlar ve meşruiyet arayışındadırlar. Bununla beraber, kendilerine kimlikler oluşturma ve oluşturdıkları kimlikleri ifade etme ihtiyacı duymaktadırlar. Sosyal bir aktör olmak sabit verilerle değil sosyal yapıdaki değişikliklerle beraber hareket edilebildiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda inşacı kuram, ulusal çıkar ve ulusal kimlik meselelerini açıklamakta etkin bir yaklaşım olması nedeniyle, ulusal çıkarları ve ulusal kimlikleri sabit kabul etmeyerek uluslararası ve ülke içinde şekillendirilen ve değiştirilen bir konumda tutmaktadır. Sosyal İnşacı Kuram’a göre, insanoğlu sosyal ortamında geliştirdiği kimlikle hareket etmektedir ve bu kimlikten etkileniyorsa devletlerin de bu şekilde davranışlar sergilediği çıkarımı yapılacaktır. Dolayısıyla ulusal çıkarlar geliştirilmiş olan ulusal kimlikten etkilenmektedir. Ulusal kimlikler uluslararası ve ülke içindeki güçler ve dinamiklerle şekillenmekte ve değişmektedir. Ulusal kimliklerde değişiklikler olduğunda bu değişimler ulusal çıkarları etkilemekte ve bu çıkarların değişmesine de yol açmaktadır. Bu nedenle devletlerin dış politikada aldıkları kararları analiz etmek için sadece o devletin ulusal çıkarlarına bakmak yeterli olmamakta ve ulusal kimlikleri de incelemek gerekmektedir. İnşacı Kuram’a göre

⁹⁶ H. Mylonas, N. Shelef, N., “Which land is our land? Domestic politics and change in the territorial claims of stateless nationalist movements”, *Security Studies*, 23 (4), 754-786, 2014.

⁹⁷ Ted Hopf, *Social construction of international politics: Identities and foreign policies*, Moscow, 1955 and 1999. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002, s. 37.

ulusal kimlikleri ve ulusal çıkarları şekillendiren en önemli etken devletlerin iletişimleri ve etkileşimleri olmaktadır.

1.7.2. Devlet Kimliği Kavramı

Devlet kimliği ile ulusal kimlik kavramları birbirine benzese de aralarında ayrım yapmak gerekir. Ancak ulusal ve devlet kimlikleri, her zaman olmasa da, çoğu zaman belirli bir dereceye kadar örtüşür. Devlet kimliği genellikle, çoğu inşacının sosyal olarak paylaşılan inançlar olarak tanımladığı kültürün bir parçası olarak görülür. Kültürün bu tanımı, kelimenin geleneksel anlamlarından oldukça farklı ve daha dardır. İnşacılar, devletlerin normları sadece kendi çıkarlarına olduğu için değil, aynı zamanda kimliklerine içselleştirdikleri için de takip ettiğini iddia ederler. Bu amaçla Wendt, kültürel normların içselleştirilmesinin üç derecesinden bahseder: İçselleştirmenin birinci derecesi, neorealist bakış açısıyla, bir devlet, kültürel normlara uymaya zorlandığında ortaya çıkar. Söz konusu normlar, Hobbesçu anarşinin “öl ya da öldür” normu gibi oldukça olumsuzdur. Bir devletin kendi çıkarına olduğu için normlara uyduğu şeklindeki neoliberal açıklama, Wendt’in tipolojisindeki ikinci derece içselleştirmeye karşılık gelir. İçselleştirmenin üçüncü derecesi, inşacı varsayıma göre, bir devlet meşru olarak algıladığı kültürel normları gözlemlediğinde gerçekleşir. Bir normu meşru olarak algılamak, temelde, karşılık gelen bir kimliğe sahip çıkarak o normun kendi üzerindeki iddialarını tamamen kabul etmek anlamına gelir.⁹⁸ Devletlerin normları meşru görüp görmediği nihai olarak kimliklerine bağlıdır.

Benzer bir argüman Peter Katzenstein tarafından ileri sürülmüştür. Katzenstein liberal yaklaşımların düzenleyici normları ile aktörlerin kimliklerini tanımlayan ve çıkarlarını şekillendiren kurucu normlar arasındaki farkları ifade etmektedir. Yani uzun vadeli çıkarlar açısından değerlendirilen diplomatik ilişkileri düzenleyici normlar, uygun davranış standartları alalına girer ve kolektif hafızanın oluşturduğu kimlik bakış açısından

⁹⁸ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 250-273.

ayrı tutulmaktadır.⁹⁹ Bu da Wendt'in içselleşme derecelendirmesinin ikincisine tekabül eder. Normlar, inşacı paradigma içinde devlet kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Devlet kimliği kavramı olmadan, normların inşacı açıklamaları, neoliberallerin önermelerinden pek farklı olmayacaktır. Bu bağlamda, Katzenstein normları aktörlerin belirli kimlik çerisinde uygun davranışına yönelik kolektif beklentiler olarak tanımlayarak kimliğe açık bir gönderme yapar.¹⁰⁰ Zira devlet kimliği kavramının hem kültürün temel bir bileşeni ve bir normlar kümesi olması, inşacı argümanların çoğunu bir arada tutar.

Bir devletin ulusal kimliğinin en önemli özellikleri arasında tarihsel gerçeklik bulunmaktadır, zira ulusal kimlik bir dizi şartlara ve deneyime dayanır. İnsanlarda olduğu gibi, bir devletin de sadece bir ulusal kimliği yoktur. Devlet kimliği, kültür, normlar veya fikirler gibi inşacı yaklaşımlar tarafından yaygın olarak kullanılan birkaç kavramdan yalnızca biridir. Toplulukları birbirine bağlayan ortak ulusal kimlik anlatıları bir topluluğu diğer uluslarla da ilişkilendirirken, “Benlik” ve “Öteki” hakkındaki ortak inançlar olarak anlaşılan devlet kimliği, ulusal toplumun “Bizliğini” sürdürmede önemli bir rol oynayabilir. Eleştirel inşacılar, devlet kimliğinin içeriğinden çok, kimlik söyleminin yarattığı sınırları vurgular. Kimliğin yalnızca söylemde var olduğunu, dış politika analizinde açıklayıcı bir değişken olacak kadar asla istikrarlı veya güvenli olmadığını savunurlar.¹⁰¹

Sosyal bir kurgu olan uluslararası yapıda devletler önce kimlikler oluşturmakta, oluşan bu kimlikler motivasyonlarını, dış politika kararlarını ve ulusal çıkarlarını etkilemektedir. Devletlerin birbirleriyle olan iletişimleri sırasında yenilenmekte ve ulusal çıkarlar da bu yönde yeniden şekillenmektedir. Buna göre, uluslararası politika ve devletlerin dış politika kararları kalıplaşmış değildir aksine her zaman değişime açıktır ve ikili ilişkiler ve iletişimle beraber değişkenlik gösterebilmektedir. Bu doğrultuda, Kimlik inşası süreci hiçbir zaman tamamlanmadığı ve sürekli olduğu için devletin kimliği ve hatta varlığı kendi başına güvenli olamaz ve “tehlike söylemi” ile sürdürülmelidir. Sosyal

⁹⁹ Peter J. Katzenstein, *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*, Ithaca, London, Cornell University Press, 1996, s. 150.

¹⁰⁰ Katzenstein, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁰¹ Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge University Press, 2002.

inşacı bakış açısıyla ele alındığında, bir devletin kimliği aynı zamanda onun tercihleri ve eylemleri anlamına gelmektedir. Etnisite, din ve kültür gibi pek çok unsurdan etkilenerek şekillenen kimlik, devletlerin kendi stratejilerini belirlediği gibi, diğer devletlerin eylemlerini önceden belirleyebilme imkanı da yaratmaktadır. Kimliklerin aynı zamanda devletlerin hareketlerinin tahmin edilebilirliğini de sağlar ve belirsizliği azaltır. Kimlik “ötekinin” eylemlerini tahmin etme amacına da hizmet ettiği için, belirsizlikleri azaltarak, bireyin ve toplumların düzen ve istikrara dayalı güvenlik arayışlarını da kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla Wendt’in öne sürdüğü gibi, kimlik ve değerler devletin çıkarlarını şekillendirir ve bu da devletin davranışına yön verir.¹⁰² Devlet davranışını açıklamak için, devlet eylemlerine yön veren çıkarlardan sorumlu kimliği belirlemek her zaman kolay değildir. Yani, devletin dış politika davranışındaki değişikliklerin kimlik değişikliğinden mi yoksa diğer faktörlerden mi kaynaklandığını belirlemenin güvenilir bir yolu yoktur.

Bununla ilgili olarak, Kowert, devletlerin “iç” ve “dış” kimliklere sahip olduğunu savunur. İç kimlikler devlet bütünlüğünü sağlar ve dış kimlikler farklılık oluşturur, bu ikisi birbiriyle ilişkilidir ve birbirini destekler. Devletler, mantıksız görünen, ancak sözde bir ulusal karakterle tutarlı olan dış politikalar benimseyebilirler. Teorisyenler kimliği zaman içindeki davranışlardan, belirli tarihsel veya coğrafi ortamlardan ve milletler arası siyasi, ekonomik veya kültürel farklılıkların algılanmasından çıkarmaya yönelmişlerdir.¹⁰³ Ulus-devletler, Brubaker’ın ifade ettiği gibi, ulus olma derecelerinde de farklılık gösterebilir.¹⁰⁴

Devletlerin tehditkar ve öngörülemez bir uluslararası ortamla başa çıkmak için istikrarlı kimliklere ihtiyacı vardır. Yetkililer, dış politikaları haklı çıkarmak için kimliklere ve gerekli rutinlere başvurur ve kimliklerle bağdaşmayan tutarsız politikalar ve içerdikleri değerler cezalara neden olabilir.¹⁰⁵ Kısacası, tutarlı olarak kendini

¹⁰² A. Wendt, *a.g.e.*, s. 231.

¹⁰³ P. A. Kowert, “National identity: Inside and out”, in G. Chafetz, M. Spirtas, & B. Frankel (Eds.), *The origins of national interests* (1-34). London: Frank Cass, 1999, s. 21-33.

¹⁰⁴ R. Brubaker, *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe*. New York, Cambridge University Press, 1996.

¹⁰⁵ J. Mitzen, “Ontological security in world politics: State identity and the security dilemma”, *European Journal of International Relations*, 12 (3), 341-370, 2006.

tanımlama, dış politika rutinleri tarafından sağlanır ve sürdürülür. Ulusal kimlikler, rekabet halindeki yerel seçkinler ve uluslararası toplumun diğer üyeleri tarafından devletlere empoze edilir. Devlet kimliğinin iç boyutu, devletin kendi içindeki seçkinler ve genel halk tarafından sahip olunan temsillere ve buna karşılık gelen inançlara atıfta bulunurken, diğer devletlerdeki seçkinler ve halk arasındaki bu devlete ilişkin temsiller ve inançlar, devlet kimliğinin dış boyutuna aittir. Yani devlet kimliği siyasetine katılanlar devletin hem içinden hem de dışından gelir. Yurtiçi siyasi aktörler, dış kimliğin farkındadır ve onu etkilemeye çalışırken, dış aktörler de benzer şekilde iç kimlik siyasetinin farkındadır ve etkilemeye çalışırlar. Çoğu zaman, Bulgaristan ve Kuzey Makedonya örneğinde olduğu gibi, dış kimliğe yönelik etkileme girişimlerini içsel kimliği hedef alanlardan ayırmak zor olabilir. Devlet kimliğinin hem iç hem de dış boyutları, zorunlu olarak, devletin uygun davranışına ilişkin çoklu, genellikle çelişkili temsilleri ve inançları içerir. Baskın temsilleri ayırt etmek genellikle mümkün olsa da, önerilen kimlik kavramsallaştırması, baskın olmayan etkili temsilleri de içerir. Bu tür baskın olmayan temsiller, devlet kimliği siyaseti sürecinde siyasi desteği veya muhalefeti harekete geçirmek için kullanılır ve zamanla mevcut hakim temsillerin yerini alabilir.

1.8. Ulus İnşası ve Ulus Devlet Kavramı

Ulus inşası kavramı, ulus, ulusal kimlik, ulus-devlet ve milliyetçilik gibi bazı anahtar kavramlar olmadan anlaşılamaz. Ulus kavramı birçok bilim adamı tarafından tanımlanmıştır. Ulus terimi bazen devlet terimiyle eşanlamda veya bir arada kullanılır, ancak bu yalıdır, çünkü bu terimler farklı kavramlara atıfta bulunur. Modern anlamıyla ulus, aslında birçok durumda aynı dile ve aynı etno-kültürel özelliklere sahip nüfusun çoğunluğunun oluşturduğu, ancak buna ek olarak etnik-kültürel tutumları farklı olan, farklı bir dil konuşan, ancak bu toplulukla özdeşleşenler nüfus gruplarını da içine alabilen bilinçli ve arzulanan bir siyasi topluluktur. Daha geniş anlamda, ulus fiilen kalıcı siyasi bütünleşme iradesini birleştirir. Ama yine de, bir milleti tanımamızı sağlayan bir takım işaretler, bu olgunun ne olduğu konusunda bize mutlak bir açıklama verebilmiş değildir. Devlet, tanım olarak toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet

veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık ve siyasal bir birliktir.¹⁰⁶ Ulus ise, ulusal egemenlik iddiasıyla ulusal bir birim oluşturan, birbirini bir bütün olarak tanıyan bir grup insandır. Yukarıda da belirtildiği gibi, ulusun temel özelliği ortak tarihtir. Orta ve Doğu Avrupa’da 18. Yüzyılın sonlarında Büyük Fransız Devrimi ile ortaya çıkan devlet ulusu kavramına ek olarak, Almanya, Avusturya ve İsviçre’nin Almanca konuşulan bölgelerine yaşayan çeşitli kültürel ve dilsel toplulukların yaşadığı bölgelerde, etnik ve kültürel ulus anlamında kültürel ulus kavramı gelişmiştir.¹⁰⁷ İmparatorluklar çağının sona ermesi ile beraber art arda gelen devrimler beraberinde yeni bir devlet örgütlenmesini getirmiştir. Böylece toplumsal ve siyasal hayatın oluşumu ve gelişimi ulus devletler üzerinden şekillenmiş ve bu oluşma durumunun felsefi arka planını milliyetçi ideoloji doldurmuştur. Milliyetçi söylem ile şekillenen bu yeni devlet biçimi beraberinde bir ulus olma durumunu ve bu ulusa uygun insanın inşasını da getirmiştir. Bu manada ulus, modern döneme ait ve onunla anlam kazanan bir olgudur. Sosyolojik açıdan ulus aynı kültür ve egemenlik alanı üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışma süreçleriyle birlikte yerel kültürlerin standartlaşarak merkezi iktidar tarafından desteklenen bir üst kültür ile bağlanmasını ifade eder. Siyasal açıdan ise ulus hem bir bireyler topluluğu olarak oluşturulan bir grup, hem de diğer uluslara göre siyasal bir bireyi temsil etmektedir. Michel Foucault’a göre tarihsel süreç içerisinde artık kendini anlatan devlet değildir, başka bir şey kendisini tarihsel anlatının nesnesi olarak ön plana çıkarmaktadır. Bu şeyin adı ulustur. Milliyet, ırk, sınıf gibi kavramlar bu ulus kavramının etrafında kendisini üretecektir.¹⁰⁸

Bugünkü anlamıyla ulus kavramı, 19. Yüzyılın sonlarına doğru bir alan olarak modernizm tarihinin seyri ile yakından ilgilidir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ulusların kendi kaderini tayin etme hakkının yanı sıra “ulusal azınlıkların” haklarına saygı gösterilmesi ilkesi ilan edilir, bu da onların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduklarını ifade eder. Bu ilke, Machiavelli’nin “devlet aklı” doktrinine karşı çıkarak, bu özelemlerin güç hakkıyla bastırılmasına ve ulusal azınlıkların kademeli olarak veya zorla

¹⁰⁶ Max Weber, *Economy and society* (Vol. 1), Berkeley, University of California Press, s. 54.

¹⁰⁷ Bkz. Friedrich Meinecke, *Cosmopolitanism and the National State*, Princeton University Press, 2016.

¹⁰⁸ Rıfat Aydın, “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, c. 6, sayı 1, s. 229-256, 2018.

asimile edilmesine veya sınır dışı edilmesine izin verir. Ulusal self-determinasyon ve devlet egemenliği, bir ulus-devlet için merkezi öneme sahiptir. Ulusal kendi kaderini tayin ilkesini kabul etmek, uluslararası sistemde temel gerilimleri beraberinde getirir.¹⁰⁹ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Afrika ve Asya'nın dekolonizasyon süreci ulus kavramı ile özdeşleşmiştir. Son zamanlarda bu fikrin karmaşıklığı ve sorunsalı, eski Yugoslavya ve SSCB gibi ülkelerin topraklarında yaşayan eski siyasi toplulukların çöküşü ve yeni siyasi toplulukların ortaya çıkması ile kendini göstermiştir.

Bilim dünyasında ulusun kökeni ve özü hakkında, kimliğin kökeni gibi, ilkelci (primordialist), modernist ve postmodernist (konstrüktivist) teoriler mevcuttur. İlkelciler ulusu temelci bir yaklaşımla, tarihsel bir dayanağı olan bir insan topluluğu olarak görürler. Etnisite ile birleşen bu ilkelcilik, insan etnik topluluklarının kabileden aileye, milliyete ve gelişmenin uzantısı olarak ulusa evriminin izini sürmeyi mümkün kılar.¹¹⁰ Modernist bakış açısına göre, modern çağda uluslar, feodal ilişkilerin yerini yeni burjuva ilişkilerin alması ve buna bağlı olarak sanayileşme, ulusal piyasalar, birleşik bir laik eğitim sistemi, matbaanın gelişimi, iletişim vb. gibi değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Klasik modernizmin önde gelen temsilcilerine göre, ulusun ortaya çıkışı endüstriyel toplum ve kapitalist üretim tarzı ile bağlantılıdır. Doğu Avrupa örneğinde ise geçmişin mitleri/efsaneleri olan ulusal kurtuluş hareketleri ve ulusal uyanış ve nihayetinde ideal bir vatan anlayışıyla bağlantılıdır. Gellner'e göre ulusun başlıca yapısal ilkeleri kültürel topluluk (okuryazarlık şartıdır) ve gönüllülük ilkesi, yani grup üyelerinin birbirlerine karşı belirli hak ve yükümlülüklerini kabul etmeleri, en geniş anlamda ulusal ve etnik topluluğa dönüşmesi ile sonuçlanmalıdır.¹¹¹

Ulusla ilgili teorilerin üçüncü açıklaması inşacı yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temsilcileri, ilk iki ekolün en başarılı görüşlerinden bazılarını birleştirmeye çalışmıştır ve ulusu evrensel bir olgu olarak görmemiştir. Başka bir deyişle, ulusal-etnik toplulukları daha yüksek bir ulusal düzeye taşımıştır. Anthony Smith, ulusların şu ölçüde gerçekten

¹⁰⁹ Bkz.J. Mayall, *Nationalism and international society*, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1990.

¹¹⁰ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*, First Edition, Routledge, London and New York, 2005.

¹¹¹ E. Gellner, *a.g.e.*, s. 82-83.

modern bir olgu olduğunu belirtir: 1. *Uluslar ortak haklar ve yükümlülükler bağlamında birleşik bir üstün hukuki sistemi ve ulusun bağımsız olması halinde de vatandaşlık önerirler*; 2. *Birleşik bir ekonomiye ve işbölümüne, belirli bir toprak sınırları içerisinde serbest dolaşıma dayanır*; 3. *Tercihen doğal sınırları olan, bir alana ihtiyaç duyarlar*; 4. *Gelecek nesilleri yeni ulusun “vatandaşları” olarak sosyalleştirmek için birleşik bir siyasi kültür, kamusal eğitim ve kitlesel bilgilendirme sistemi öngörürler*. Aynı zamanda Smith, modern ulusların eski köklerine de dikkat çekmektedir. Ulus yapıcı halkların tarihi ile ilgili konumları, etnik unsurları, kültürel anıları vs. öznel olarak, birçok ulusun modern öncesi izleri bulunmaktadır.¹¹² Modernleşme bilim adamları ve daha sonra da çeşitli inşacı kollar, ilkelci görüşün sınırlamalarına işaret etmişlerdir. Ulusların modern öncesi etnilerin doğal bir sonucu olduğu görüşü, genellikle sahadaki gerçeklere karşılık gelmeyen fenotipik özellikleri varsaymaktadırlar.¹¹³ Dahası, inşacılar, Renan’ın iddia ettiği gibi, ortak etnik niteliklerin mutlaka ortak bir ulusal kimlik anlamına gelmediği veya bir ulusa sadakat hakkında herhangi bir şey ima etmediği yönde görüşlerini eleştirmektedirler.¹¹⁴

Ulus kavramına yüklenen anlam, sosyal inşa süreçlerinin gerçekleştiği çevrenin kültürüne bağlıdır. Örneğin Alman bakış açısına göre, Alman bilim literatüründe “Devlet ulusu ve Kültür ulusu” kavramı mevcuttur. Yani devletin yarattığı bir ulus ve aynı kültüre ait, üyelerinin bir araya gelmeden de var olabilen ve bireyselliğini koruyabilen bir ulus sözkonusudur. Bu anlayışa göre Almanca konuşanların hepsi Alman’dır ve ulusal aidiyetin temeli dil, soy, kültürdür. Ulusun bu kavrayışı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veya Osmanlı Devleti koşullarında ortaya çıkan Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa’da ve Balkanlar’daki ulusların oluşumunda da uygulanmaktadır. Alman sosyal inşasında ulus, her zaman toprak bütünlüğü ve birleşme arzusuyla bağlantılıdır, günümüzde ise buna Nasyonal-Sosyalizmin yol açtığı travmaları unutmama hedefi de eklenmiştir. Ulusun sosyal inşası, kolektifin kendi kaderini tayin etme ve kültürel kimlik gibi temaları kapsayan romantik bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Doğal bir etno-

¹¹² A. Smith, *National Identity*, s. 106

¹¹³ R. Brubaker, *Nationalism reframed*, s. 83.

¹¹⁴ E. Renan, “What is a Nation?” J. Hutchinson ve A. D. Smith (Ed.) *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 17-18.

dilbilimsel fenomen olarak ulusa vurgu yapılmıştır. Yani Alman ulusalcılığı ırka ve etnisiteye bağlı bir özelliği vardır.¹¹⁵

İngilizlerin “ulus” anlayışı, yalnızca devlet egemenliğine sahip bir ulus anlamına gelir. Ulusu milliyetçilikle ilişkilendirme eğilimi de yaygındır. Örneğin Gellner, “Milletler ve Milliyetçilik” adlı eserinde ulus kavramından çok “milliyetçilik” olgusuna daha fazla yer ayırmıştır. İngiliz filozof, milliyetçilik teorisini eksiksiz bir şekilde geliştirmiştir. Toplumun temeline kültürü ve örgütlenmeyi yerleştirmiş, milliyetçiliği kültürel benzerliğin ve toplumsal bağların temeli olduğu bir siyasi ilke olarak tanımlamıştır. İngilizler, ulusu İngilizleri, İskoçları, İrlandalıları ve Gallerlileri kapsayan bir siyasi birlik sağlaması ile ilişkilendirilmiştir. Ulus, İngiliz siyasetinde güçlüdür, ama aynı zamanda çelişik duygular uyandıran bir güçtür.¹¹⁶ Fransa’da ulus anlayışı 1789 devriminden sonra oldukça gelişmiş, milliyetçilik, ilerici özgürlük ve eşitlik fikrine bağlılık biçimini almıştır. Devrim’e kadar, Fransızlar kendilerini esas olarak yaşadıkları bölgeleriyle veya dinleri (Katolik veya Protestan) ile tanımlarlar. Fransa’nın bir cumhuriyet olarak ilanından sonra herkes resmen eşit vatandaş, yani Fransız olmuştur. Fransızların ulus anlayışı, bireylerin tarihsel, kültürel, dilsel veya dinsel faktörlere dayalı tek bir kimlik etrafında birleştiği bir topluluk türüdür. Siyasi bir varlık olarak ulus, büyük Avrupa devletlerinin kuruluşundan doğan bir kavramdır ve coğrafi koşullanmanın yanı sıra örgütlenme ile de betimlenir. Aynı zamanda aynı Anayasa ile yönetilen kişilerden oluşan bir tüzel kişiliktir.”¹¹⁷

Başka bir deyişle, bir ulusun sosyal inşası, süreçlerin gerçekleştiği kültürel çevreye bağlıdır. Ulusun oluşumu devletin oluşumundan önce geldiğinde, ulus, siyasi üssü devlet olan sivil bir topluluk olarak inşa edilir. Tam tersi olduğunda ise ulus, etno-kültürel bir topluluk olarak düşünülür. Başka bir ifadeyle, ulus inşası, bir devletin ulusal kimliğinin oluşturulması sürecini ifade etmektedir. Ulus inşası, devletin uzun vadede istikrarlı ve baki kalmasını temin etmek üzere birey ile devletin özdeşleştirilmesini

¹¹⁵ R. Brubaker, *Nationalism reframed...* s. 85-90.

¹¹⁶ Gellner, *a.g.e.*, s. 95.

¹¹⁷ R. Brubaker, *Nationalism reframed*, s. 90.

amaçlar. Modern çağlarda devletlerin meşru otoritesi çoğunluğun iradesine bağlıdır.¹¹⁸ Ulus inşası bu çoğunluğun oluşturulması sürecine karşılık gelmektedir. Ulus inşacıları hükümet programları, askere alım, okullaştırma gibi vasıtalarla ulusal toplumun geliştirilmesi noktasında inisiyatif alan kişileri ifade eder ve sosyal uyum ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek üzere muhtelif propaganda araçlarını kullanmayı içerebilir. Literatürde ulus inşası, modern devletin ve ulusal topluluğun sınırlarının uyumlu hale geldiği süreç olarak tanımlanmaktadır. İstenilen sonuç, ulusal entegrasyonun sağlanmasıdır. Bu konuda yapılan araştırmalar en büyük ayrımın, ulusal bütünleşmeye götüren nedensel yolun olduğunu göstermektedir. Böylece ulus inşası, sanayileşme, kentleşme, toplumsal seferberlik gibi iç içe geçmiş yapısal bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu, zaman içinde ve belirli koşullar altında değişebilen, belirli bir kurucu hikaye doğrultusunda bir devletin homojenleştirilmesini amaçlayan kasıtlı devlet politikalarının bir sonucudur. Bu bağlamda, Mariya Todorova etnik çatışmaların sebebini, salt etnik farklılıktan ziyade, ülküleştirilmiş bir ulus devlet içerisindeki etnik çeşitliliğe bağlamaktadır. Todorova, “Balkanizm” (Balkanlaşma) kavramını da bu bağlamda açıklamaktadır.¹¹⁹

Modern çağda ulus inşası, bağımsızlığını yeni kazanmış ulusların veya toplulukların bir anayasal düzeni, ulusal hükümeti, yargı, güvenlik, siyasi ve idari kurumları, ulusal bir eğitim sistemi, finans sistemi, bir ulusal ekonomisi, ticareti, ortak semboller ve değerler vs. ile egemen bir devletin sınırları içinde bir araya geldiği süreçtir. Ulus inşası, Balkanlar’da olduğu gibi, sömürgeci güçler veya imparatorluklar tarafından etnik, dinsel veya diğer sınırlara bakılmaksızın bölünmüş topraklardaki nüfusu yeniden tanımlama girişimlerini de içermektedir.¹²⁰ Özellikle eğitimin ulus inşası sürecinde önemli bir faktör olduğuna inanılır. Daha derin bir düzeyde, ulusal kimlik kasıtlı olarak farklı etnik grupları bir ulus haline getirerek inşa edilir.¹²¹ Ancak konu ile ilgili

¹¹⁸ Harris Mylonas, *The Politics of Nation-Building: Making Co-Nationals, Refugees, and Minorities*, New York, Cambridge University Press, 2012, s. 17.

¹¹⁹ Mariya Todorova, *Bilgariya, Balkanite, Svetit: İdei, protsesi, Sibitiya (Bulgaristan, Balkanlar, Dünya: Fikirler, Süreçler, Olaylar)*, Prosveta, Sofya, 2010, s.28-29.

¹²⁰ Anthony Smith, “State-Making and Nation-Building” in John Hall (ed.), *States in History*, Oxford, Basil Blackwell, 1986, s. 228–263.

¹²¹ Bkz. Harris Mylonas, “Assimilation and its Alternatives: Caveats in the Study of Nation-Building Policies”, In *Rethinking Violence: States and Non-State Actors in Conflict*, eds. Adria Lawrence and Erica Chenoweth. BCSIA Studies in International Security, MIT Press.

teorisyenlerin tartışmaları her topluluğun ulus olup olamayacağına, ulus-devletin evrensel bir olgu olup olmadığına ve ulus olmak için belirli şartların ve koşulların oluşması mı gerektiğine yönelik olduğunu görmekteyiz. Örneğin Anthony Smith her toplumun belirli evrelerden geçerek ulus olabileceğini ifade etmiştir. Zira toplumların ilkesel kökleri tarihi gelişim seyri içinde değişmeden günümüze kadar taşınmıştır.¹²² Ernest Gellner bu görüşe karşı çıkarak, ulus olmanın modern bir olgu olduğunu, modernleşme sürecinden geçmeyen toplumların ulus olamayacağını savunur. Gellner modernleşmeyi ve ulus olmayı toplumların bireyleşmesi, bireylerin de rasyonelleşmesi, kültürel ve dini kimliklerin yerini ulusal kimliklerin almaya başlaması ile ilişkilendirir. Bireyin rayonelleşmesi ile anlam kazanan vatandaşlık ise devlet ile bütünleştğinde karşılıklı etkileşime girer.¹²³ Eric Hobsbawm ise geleneksiz toplumların uluslaşamayacağını, ulus olmak için gelenek icat edilmesi gerektiğini savunur.¹²⁴

Smith'in ulus tanımında, ulusun her şeyden önce “bir topluluk” olduğuna ısrar eder. İnsanların doğru ya da yanlış, belirli bir bölgenin kendilerine ait olduğuna inandıkları fikrine dayanan bir topluluktur. Ona göre ulusun ikinci özelliği ise bir topluluğun üyelerinin, az ya da çok, ortak noktası diğer uluslarınkinden farklı mitler, anılar, semboller, gelenekler vs. gibi özelliklere sahip olmasıdır. Üçüncü özellik ise bu ulusların üyeleri ritüelleri, törenleri, kamusal davranış kurallarını içeren bir kamusal kültürü geliştirmiş olması ve o milleti başka bir milletten ayıran semboller, bayraklar, marşlar, pullar, paralar ve daha birçok şeyden oluşan bir siyasi kültürün oluşturulmuş olmasıdır. Nitekim toplum üyeleri ortak geleneklere ve yasalara uymaları gerekmektedir.¹²⁵

Buna benzer, fakat farklı bakış açısından bir tanımlama da Benedict Anderson'dan gelmiştir. Anderson, ulusları “Hayali Cemaatler” olarak gördüğünü öne sürmüştür ve ulusu sınırları ve egemenliği olan siyasi bir topluluk olarak tanımlamıştır. Ona göre millet hayalidir çünkü mensupları çoğu zaman hemşehrilerini tanımazlar, ama

¹²² Anthony Smith, “State-Making and Nation-Building”, s. 228–263.

¹²³ Gellner, *Nations and Nationalism*, s. 8-20.

¹²⁴ Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 170-183.

¹²⁵ A. Smith, *National Identity*, s. 98.

onlarla bir birlikteliğinin olduğuna dair bir fikre sahiptirler. İkinci olarak, ulus, kesin sınırları olduğu için sınırlı olarak tasavvur edilir. Milyonlarca insanı kapsayan en büyük ulusun bile sınırları vardır ve bu sınırların ötesinde başka uluslar vardır. Üçüncüsü, ulusun egemenliğini feodalizmin çöküşüne bir yanıt olarak tahayyül etmektir. Ulus, egemenlikle tasavvur edilir, çünkü ulus kavramı, egemenliğin hükümdardan alınıp halka devredildiği belirli bir tarihsel bağlamda ileri sürülür, Avrupa monarşilerinin mutlak gücünden ayrılması örneği gibi. Dördüncüsü, bir ulus bir topluluk olarak tasavvur edilir, çünkü en karmaşık eşitsizlik ve sömürü biçimlerinde bile daima güçlü, yatay bir yoldaşlık olarak düşünülür. Aynı zamanda toplumların kimlik inşa edebilecek kapasitelerinin olmadığını da ifade etmiştir.¹²⁶

Bu doğrultuda Gellner ulusal kimliğin inşa edilebilmesinin ilk şartı olarak, geçmiş tarihsel hafıza ve bu hafızanın yaşandığı müşterek toprak gösterilmektedir. Nitekim vatan fikri, tarihsel bellekle kamu kültürünün birleşiminden tezahür eder. Ulusal kimlik, ikinci olarak, halk üzerine inşa edilir. Zira ulusun gerçek varisi, temsilcisi ve ulusal kimliğin asıl taşıyıcısı olan halktır. Ulusal kimlik geriye dönük ya da ileriye dönük olarak inşa edilebilir. Köklü bir geçmişe ve uzun bir tarihsel tecrübeye sahip olan uluslar geçmişte yaşanan ortak kader ve değerler üzerinden ulus inşasını tercih ederler. Bu kabil yapılar geçmiş tarihsel tecrübeyi ileriye dönük hedefler için çarpıtarak bugünkü siyasal yönelimlerine referans haline getirirler ve bu sayede halihazır eylem ve söylemlerine tarihi kullanarak meşruiyet kazandırmış olurlar. Bu noktada tarih yazımı önemli bir kriter haline dönüşür. Nitekim güçlü ve sağlam bir tarihsel tecrübeye sahip olmayan toplumlar, ortak bir trajedi ve seçilmiş bir travma üzerinden insanları ulus kategorisi altında birleştirmeye çalışırlar.¹²⁷ Anthony Smith'in de ifade ettiği gibi, milliyetçiliği anlamadaki temel soru geçmişin geleceği şekillendirmede oynadığı roldür. Yani milliyetçilik söz konusu olduğunda en az yaşanan geçmişin kendisi kadar geçmişin nasıl yorumlandığı da önemlidir. Ulusal kimlik inşası ideolojik altyapı gerektiren karmaşık bir

¹²⁶ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Edition, London-New York, Verso, 2006, s. 6-22

¹²⁷ H. İnaç, M. Sada, "Ulus İnşası ve Uluslaşma", s. 6-19.

süreçtir. Tarihsel anlatılar siyasal kültürün önemli bir kısmıdır ve vatandaşlık yasaları da bu kültürün içinde şekillenir.¹²⁸

Ulus inşası stratejileri aynı zamanda kolektif kimliklerin, ortak pratikler, sembolik işaretler ve ritüeller vesilesiyle milli şuur, bilinç ve duygu ve düşünceleri de canlı tutmaktadır. Krizler ve tehditleri önlemede işleve göre bu stratejiler, ötekinin inşasını da sürekli bir biçimde yeniden kurgular. Hobsbawm'a göre "rutinleştirilmiş sembolik ritüeller" olarak tanımlanan bu stratejiler, ulusal istikrarı sağlamada hayati roller üstlenirler. Özetle bu stratejileri ortaya koyacak olan devlettir. Önce ulus-devlet inşa edilir, devlet kendi ideolojisi üzerinden halkı vatandaş haline dönüştürür ve ulusalcı düşünce toplumda hakim hale getirilerek homojen bir toplum ortaya çıkarılmış olur.¹²⁹

Modern dönem, ulusların ve ulusal devletlerin oluşma dönemidir. Etnik-ulusal bir topluluktan ulus ve ulusal devlete geçiş ancak devletin kurulmasıyla mümkün olmuştur. Ulus devlet birçok içsel ve dışsal faktörün etkisi altında tarihsel süreçte ortaya çıkmıştır. Aynı devlete ya da ulusa ait olma fikri veya bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlanma, milli devletin yaşamında temel kurucu bir unsurdur. Jürgen Habermas ulus devletleri üç aşamada açıklamıştır. İlk olarak bu devletler, birbirinden ayrı yaşayan etnik grupların barışçı yollarla tek tek devletleşmesiyle değil, komşu bölgelere, soylara, yerel kültürlerle, dil ve din topluluklarına sirayet ederek ortaya çıkmıştır. Ulus devletin bu şekilde gerçekleşmesi, tarihsel bakımdan da ilktir. İkinci olarak yeni ulus devletler de genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş topluluklar pahasına oluşmuştur. Ulus devlet, homojen bir halka dayanmak zorunda olduğu halde, bu ikinci tip ulus devlet, homojen bir topluluğa dayanmamakla beraber, homojen bir toplum oluşturmak ister. Son olarak, etno-milliyetçi akımların ortaya çıkmasıyla gerçekleşen yeni ulus devletler ise, neredeyse her zaman kanlı saflaştırma töreleriyle gerçekleştirilmiştir ve yeni azınlıkları sürekli yeni baskıların altına almıştır.¹³⁰ Ayrıca, ulus-devletler militarizmden ayrılamaz, çünkü çoğu zaman savaş yoluyla kurulurlar ve ardından komşularının hasım hatıralarını taşırlar. Milliyetçilik devletleri savaşıma

¹²⁸ Meral Uğur Çınar, "Kolektif Anlatı ve Vatandaşlık Kimliğinin İnşasına Dair Sorular, Cevaplar ve Yeni Sorular", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (26), 135-156.

¹²⁹ H. İnaç, M. Sada, "Ulus İnşası ve Uluslaşma", s. 6-19.

¹³⁰ R. Aydın, "Ulus, Uluslaşma ve Devlet", s. 229-256.

itebilir, ancak savaş tarihsel olarak ulus-devlet de kurmuştur. Savaş ve güvensizlik, ulus inşasının önemli itici güçleridir.¹³¹ Jeopolitik olarak istikrarsız bölgelerdeki ülkeler, dış tehlikeler karşısında yurttaş sadakatini artırmak için ulusal içerikli kitlesel eğitim yoluyla ulus inşasına daha fazla yatırım yapmaktadır.¹³²

Son olarak, Bulgar ve Makedon kimliklerinin kuramsal olarak mümkün olup olmadığı sorusuna bakıldığında, milliyetçilik alanında çok önemli çalışmaları bulunan Gellner, Anderson, Hobsbawm ve Breuilly başta olmak üzere modernist düşünürlerin çalışmalarını ele almak gerekmektedir. Bu çalışmaların da ortaya koyduğu üzere, milletler gibi, milli kimlikler de, çoğu kez kabul edildiği gibi varoluştan itibaren gelmiş ya da verilmiş değil, zaman içerisinde belli sosyal, siyasi ya da toplumsal şartlar ve faktörlerin etkisiyle sosyal olarak inşa edilmişlerdir ve sosyal ilişkiler kurulmadan önce var olamazlar.

1.9. Milliyetçilik Kavramı

Ulustan ve oluşmasından bahsederken milliyetçilik kavramına da değinmek gerekir, zira ulus devletin oluşumu milliyetçilikle yakından ilişkilidir. Ulusun tanımı ve milliyetçiliğin kökenleri hakkındaki tartışmalar ne olursa olsun, çoğu akademisyen, siyasi ve ulusal birimin birbiriyle uyumlu olması gerektiğini savunan bir siyasi ilke olan milliyetçiliğin modern zamanların en güçlü ideolojilerinden biri olduğu hakkında hemfikirdir. Alman bilim adamı Ulrich Beck ulus üzerine yapmış olduğu çalışmasında “ulusların en büyük düşmanı milliyetçiliktir” ilkesini öne sürmüştür.

Milliyetçilik çalışmalarında da, kimlik kavramında olduğu gibi, ilkelci ve modernist paradigmalardan bahsedebiliriz. İlkelci paradigma ulusların ilkel başlangıcı hakkındaki tartışmalarla ilgilidir. Modernist paradigma ise ulus ve milliyetçiliğin tarihsel

¹³¹ Charles Tilly, “Western state-making and theories of political transformation”, in C. Tilly, (Ed.), *The formation of national states in western Europe*, Princeton, Princeton University Press, NJ, 1975, s. 601-638.

¹³² Keith Darden, Harris Mylonas, “Threats to territorial integrity, national mass schooling, and linguistic commonality”, *Comparative Political Studies*, 49 (11), 1446-1479, 2016.

söylemine odaklanmaktadır. Milliyetçilik araştırmalarında önde gelen gelenek, temellerindeki baskın fikirlerin Weberci ya da tarihsel yaklaşımdan gelen Batı Avrupa ya da Anglosakson gelenektir. Bu yaklaşım içinde milliyetçilik, kökleri, doğumu, gelişme aşamaları ve zamansal sınırları olan bir süreç olarak görülmektedir.¹³³ Bu yaklaşımın destekçileri için milliyetçilik, güçlü bir sosyal ve tarihsel gerçeklik rolü oynayan uluslardan doğar. Milliyetçilik, bazı temsilcileri tarafından gerçek veya potansiyel bir ulus olarak görülen bir nüfusun özerkliğini, birliğini ve kimliğini elde etmek ve korumak için ideolojik bir harekettir. Eric Hobsbawm milliyetçiliğin siyasi yönünden bahsetmektedir, önceliğin kültürde değil, siyasette olduğunu vurgulamaktadır. Milliyetçilik, öncelikle kendilerini ulus olarak gören grupların bir devlet içinde örgütlenmelerini sağlayan siyasi programdır. Etnisite, bu açıdan, ortak kimlik tespiti için olası seçeneklerden yalnızca biridir.¹³⁴

Milliyetçilik kimlik, etnisite ve etnik kimlik kavramlarıyla ortak yöne sahiptir. Çünkü milliyetçilik hem dil ve din gibi kolektif yapılarla beslenmekte hem de etnisite gibi ayırıcı ve ayırıcı vasfı ile birlikte farklılık yaratma duygusunu bireyler üzerinde oluşturabilmektedir. Bu çerçevede milliyetçilik, düşünce olarak ifade edilebilecek bir ideolojidir. Bir ideoloji olarak milliyetçilik, ulusun yanı sıra toplumsal yaşamın doğal temelidir, dolayısıyla da ulus ve ulusal devletlerdir. Bir ideoloji olarak ele alınan milliyetçilik, benzer şekilde grupların kendilerini bir ulus olarak tanımlamalarında özellikle de bağımsız bir ulusal devlet olarak adlandırmalarında teşvik edici bir yönü kendi içinde barındırmaktadır.¹³⁵

Tarihsel olarak, milliyetçilik, ulus ve ulus-devletler ile birlikte, sanayi toplumunun doğal seyrini izlemiştir, çünkü kültür ve kitlelere erişilebilirlik onun ortaya çıkmasında gerekli bir faktördür ve milliyetçilik devlet kurucu milletlerin devletlerinde gelişir. Bu açıdan, milliyetçilik, milletleri inşa etmesi ve ulus-devlet yapılanmasını ortaya çıkarması bağlamında iki önemli işlevi yerine getirmiş ve uluslararası sistemde köklü

¹³³ Anthony D. Smith, *Nationalism in the Twentieth Century*, ANU Press, 1979.

¹³⁴ Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge University Press; 2nd edition, 2012.

¹³⁵ C. Yanık, "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik...", s. 225-237.

dönüşümlere neden olmuştur.¹³⁶ Gellner milliyetçiliği, kısaca, siyasi ve ulusal birimin uyumlu olması gerektiğini savunan siyasi bir ilke olarak tanımlar.¹³⁷ Ancak kavram, çeşitli olguları tanımlamak için de kullanılmıştır. Bazı teorisyenler, milliyetçiliğe dışarıdan gelen nüfuzün etkisini azaltma ve bir ulusun üyeleri ve algılanan toprakları üzerinde hakimiyet arzusu gibi amaçlar da yüklemiştir. Aynı zamanda, Greenfeld'in de vurguladığı gibi, milliyetçilik ulusal kimliği, ulusal bilinci ve ulusal ideolojileri kapsayan bir şemsiye terim olarak da kabul edilebilir.¹³⁸ Benedict Anderson, inşacı bir bakış açısıyla, milliyetçilik ile modernleşme arasında bağlantı olduğunu ve ulusları milliyetçiliğin doğurduğunu, milliyetçiliği geçmişteki emperyal, sömürgeci veya kabilesel siyasi topluluğun yeniden kavramsallaştırılması mekanizması olarak yorumlamaktadır.¹³⁹

Uluslararası ilişkiler teorileri de şartlı olarak milliyetçiliği önemli bir bağımsız değişken olarak kabul eder. Uluslararası güvenlik teorileri, milliyetçiliği savaşa yol açan karar verme sürecinde bir yanlış algılama kaynağı olarak değerlendirir.¹⁴⁰ Hiper milliyetçilik, devletler diğerlerinin niyetlerini ve kendi kabiliyetlerini yanlış değerlendirmeleri sonucunda saldırgan dış politikalar üretir. Bu algısal önyargılar göz önüne alındığında, bir devlet, karşı tarafın davranışına düşmanlık ve sınırsız revizyonizm atfederken, kendi eylemlerinin açık bir şekilde iyi huylu olduğunu varsayar. Bu olumsuz sarmal sonunda savaş çıkar. Milliyetçiliği doğası gereği savaşa eğilimli olarak ele almak yerine, milliyetçi ideolojinin etkilerinin milliyetçiliğin türüne, diğer ideolojilerle birleşimine veya müsamahakar koşullara göre nasıl değiştiğine göre değerlendirmek gerekir. Zira milliyetçi ideolojilerin hepsi aynı içeriğe sahip değildir, dolayısıyla şiddet olasılığını milliyetçiliğin yoğunluğu değil içeriği belirlemesi daha olasıdır. Kohn yurttaşlık milliyetçiliği ile etno-organik milliyetçilik arasında önemli bir ayrım yapmıştır. Etno-organik milliyetçilik, yurttaşlık milliyetçiliğine göre şiddete daha yatkındır. Başka

¹³⁶ Yusuf Ziya Bölükbaşı, *Milliyetçilik ve Dış Politika: Türkiye'nin Kuzey Irak ve İsrail Politikalarına Teorik Bir Bakış*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009, s. 1-2.

¹³⁷ Gellner, *Nations and nationalism...*, s. 1-2.

¹³⁸ Liah Greenfeld, *Nationalism: Five roads to modernity*, Harvard University Press, Cambridge, MC, London, 1992, s. 3.

¹³⁹ Benedict Anderson, *Imagined Communities*, s. 85-96.

¹⁴⁰ John Mearsheimer, "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 15 (1), 5-56, 1990.

bir deyişle, “biz” duygusuna dayalı topluluklar, damgalama yoluyla saldırganlığı ve çatışmayı teşvik eder.¹⁴¹

Bir ulusun ne olduğu anlayışına bağlı olarak, iki ana milliyetçilik türüne ayrılır: Batı Avrupa ve ABD’ye özgü *sivil veya politik* ve genellikle Doğu Avrupa’daki ulus-devletlerin inşasının özelliği olan *etnik veya etno-milliyetçilik*’tir. Sivil milliyetçilik, modern devletlerin oluşum döneminde, devletin meşruiyetini, ortak öz-farkındalık, kültür unsurları ve ortak vatandaşlık kavramlarına dayalı bir sivil ulusun sağlamlaştırılmasını haklı çıkaran ve aynı zamanda da etnik, dini ve diğer çeşitliliğin korunması için siyasi fikir olarak ortaya çıkmıştır. Etno-milliyetçilik, çok etnikli toplulukların koşullarında, her şeyden önce 19. Yüzyılda Doğu Avrupa’da ve daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde doğan, başka bir tarihsel kökene sahip bir olgudur. Bu görüş, ulusun daha yüksek bir etnik topluluk biçimi olduğu anlayışına dayanan bir ideolojik ve politik öneridir. Bu topluluğa üyelik, derin tarihsel nesnel (örneğin dil, bölge) ve öznel (mitoloji) özelliklere dayalıdır ve devlete büyük önem atfedilir.¹⁴² Milliyetçiliğin bu türü Bulgaristan ve Kuzey Makedonya örneği için uygun bir örnektir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Fransız milliyetçilik modeli devletin ulustan önce geldiği bir siyasi projedir. Alman ulusu ise her şeyden önce romantik bir projedir, dilsel bir birlik olarak kültürel topluluğun organik sistemidir, bu nedenle ulus devletten önce oluşmuştur. Alman modeli farklı kültürlerle etkileşim sonucu zamanla dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşmüş model Doğu milliyetçiliğinin temellerini oluşturmuştur.

Roger Brubaker, milliyetçiliği iyi (sivil, yani Batı Avrupa) ve kötü (etnik, yani Doğu Avrupa veya Oryantal) olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre uluslar ve milliyetçilik gerçek varlıklar olarak anlaşılmamalıdır. Uluslar her şeyden önce kurumsal varlıklardır, gerçek topluluklar değildir, belirli uygulamaların tanımlanması için sadece kategorilerdir. Bu uygulamalar da milliyetçi ideoloji ve küresel bir devletler arası sistem tarafından belirlenir.¹⁴³

¹⁴¹ Kohn, *The idea of nationalism*, s. 53.

¹⁴² Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*, s. 54-55.

¹⁴³ R. Brubaker, *Nationalism reframed...*, s. 84-86.

Milliyetçilik ve toprak bütünlüğünün çatıştığı bir başka yöntem de irredantizmdir. Yani, bir devletin başka bir devlet içinde ikamet eden bir akraba grubuyla ortak etnik bağlara dayalı toprak iddialarında bulunduğu durumdur. İrredentizmin sadece bazı durumlarda ortaya çıkar ve bir ülkenin kendi kendini yok etme riskine rağmen irredentist politika genellikle iç güçler tarafından yönlendirilir. Başka bir deyişle, milliyetçilik iç siyaseti etkileyen bir güçtür ve bu da daha sonra dış politika kararlarını etkiler. Bir devletin dış politika hedeflerinin, revizyonist müdahalelerini haklı çıkarmak için yurtdışında ortak etnik kökenlerin yetiştirilmesine yol açması bile mümkündür. Bu çerçevede irredentizm, revizyonizmin özel bir biçimidir ve komşu devletten gelen askeri müdahaleler veya misilleme yoluyla komşu devletler arasında devletler arası savaşa yol açar.¹⁴⁴ Diasporalar, menşe ülkede ve ikamet edilen ülkede dış politikayı etkileyen aktörler olarak kavramsallaştırılmıştır.¹⁴⁵ Etnik lobilerin dış politika üzerindeki etkisi, etnik tercihlerin çoğulculuğu ile ikamet ettikleri ülkenin ulusal çıkarları arasındaki uyumluluğuna bağlıdır.

1.9.1 Milliyetçilik ve Dış Politika

Milliyetçilik, devlet seçkinlerinin dış politikayı şekillendirme ve uygulama biçimini belirleyen önemli bir ideolojidir ve dış politika ile arasındaki ilişki çok çeşitli nedensel yolları kapsamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, milliyetçilik bir ideolojidir, ancak milliyetçiliğin ulusal kimlik gibi farklı olguların bir nedeni olarak kullanılması, salt bir ideolojinin ötesinde çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Milliyetçiler, milliyetçiliği dış politika ile ilişkilendiren birçok teoride kilit aktörlerdir, ancak yine de etkileri ve siyasi hedefleri ülkelere ve ülkenin tarihine göre önemli ölçüde değişmektedir. Sosyopolitik bir birim olarak ulus-devletin kendisi de uluslararası

¹⁴⁴ Harris Mylonas, *The Politics of Nation-Building...*, s. 43-45.

¹⁴⁵ Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2007). The Israel lobby and US foreign policy (no. 11). New York: Macmillan.

sistemde bir aktördür. Genellikle ulusal çıkarları da tanımlayan bir tür kurucu hikaye ile birlikte homojenleştirici bir zorunluluk tarafından teşvik edilen bir durumu ifade eder.¹⁴⁶

Milliyetçi ideoloji, bireyler, siyasi seçkinler veya devlet başkanları kendilerini bu ulus kavramsallaştırmasıyla özdeşleştirdiklerinde karar verme davranışı üzerinde doğrudan etkisi olan milliyetçiliğin içeriğine veya türüne atıfta bulunur. Ulusal özdeşleşme ülke içi uyumu yaratır, ama aynı zamanda bir dış grubu da belirler ve bu iç ve dış grupların sınırları, milliyetçilik yoğunlaştığında bir çatışma hattı haline gelir. Dolayısıyla da devlet ve bölgesel kimlikler, diğer siyasi birimlerin, yan, dış grupların olumsuz imajlarını yaratır.¹⁴⁷ Bir grup içi yaratmanın mutlaka bir “öteki” yarattığı inancı, grup üyeliğini ve olumlu grup içi önyargıları vurgulayan sosyal kimlik kuramına dayanmaktadır. Tezimizin konusu ile ilgili örnek verilecek olursa, Bulgaristan’da ve Kuzey Makedonya’da iç siyasetteki grupların ve aktörlerin milliyetçi tutumları ve söylemleri, aktörlerin iç politikadaki gücüne bağlı olarak, devletin dış politikası üzerinde de etkisini göstermektedir. Bu da dönüşlü olarak, karşı tarafta bir “öteki” yaratmaktadır.

Milliyetçiliği monolitik olarak gören akademisyenler, milliyetçiliğin karanlık tarafını vurgularlar ve böylece milliyetçilik ile uluslararası işbirliğinin birbiriyle çeliştiğini öne sürme eğilimindedirler. Buna karşılık, diğer akademisyenler, genellikle yönetimin kolektif bilincinin bir gruptan veya bir yönetim seviyesinden diğerine aktarılmasından kaynaklanan kolektif hafızada kaymalar olduğunda, milliyetçilik türünün kimliklerin değişebileceğinden daha önemli olduğunu savunurlar. Onlara göre, milliyetçilikteki çeşitliliği ulusal özdeşleşmenin yoğunluğu açısından ölçmek, olgunun yalnızca bir boyutunu kapsar. Ancak, sosyal kimliğin, “öteki”ne damga vurarak inşasını gerektirmeyen başka temelleri de vardır. Örneğin, karşıt olmayan milliyetçiliği dışsal bir “öteki”ye karşı nefret ve korku duymadan ulusal gurur üretme olarak kavramsallaştırır. Bir “öteki” den ayrılma süreci, aynı zamanda kişinin “kendisine” yaklaşmasını da içerir. Böylece, milliyetçiliğin farklı türlerinin dış politika üzerinde farklı etkileri vardır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Roger M. Smith, *Stories of peoplehood: The politics and morals of political membership*. New York: Cambridge University Press, 2003.

¹⁴⁷ Gretchen Schrock-Jacobson, “The violent consequences of the nation: Nationalism and the initiation of interstate war”, *Journal of Conflict Resolution*, 56 (5), 825-852, 2012, s. 829.

¹⁴⁸ Richard Ned Lebow, *The politics and ethics of identity: In search of ourselves*, Cambridge, U.K., Cambridge University Press, 2012.

Milliyetçiliği veya ulusal kimliği dış politikaya bağlayan mekanizmalar, farklı analiz düzeylerinde yer alır. Dolayısıyla, ulusal kitleleri bir analiz birimi olarak ele almanın birkaç temeli vardır. Bununla birlikte, ulusal kitleler sabit değildir. Milliyetçilik, yalnızca yaşanan bir gerçekliği yorumlar ve ona uygun bir tutum sağlarsa özdeşleşmeyi tetikler.¹⁴⁹

Milliyetçiliği veya ulusal kimliği dış politika tercihlerine çeviren mekanizmalar oldukça fazladır. Örneğin, sosyal kimlikler, ideolojiler, duygusal diplomasi gibi teoriler sadece bazılarıdır. Kimlik ve davranış arasındaki ilişki tek yönlü değildir. Kimlik çıkarları belirler, daha sonra davranışı belirlediği varsayılır. Başka bir deyişle, milliyetçilik her zaman bağımsız bir değişkendir. Ancak davranış, çıkarları ve kimlikleri de şekillendirebilir. Bireyler, siyasi partiler veya devletler kendi kimliklerini ihlal edecek şekilde hareket ettiklerinde, bu gerilimi kabul etmek genellikle kimliklerin yeniden tanımlanmasına yol açar. Bu nedenle dış politikanın milliyetçiliğe ve ulusal özdeşleşmeye neden olması muhtemeldir.¹⁵⁰ Milliyetçilik ve ulusal kimlik tarafından yönlendirilen davranışlar, bireysel politika tercihlerini etkileyebilir ve bu da kamuoyunu şekillendirebilir ve dolayısıyla da dış politikayı etkiler. Akademisyenler milliyetçiliği ve ulusal kimliği, güç kullanımı, uluslararası uyum, göç ve asimilasyon gibi çeşitli dış politika tutumlarıyla ilişkilendirir. Diğer bir deyişle, dış politika alanı, milliyetçi söylemin üzerinde kurulduğu ve milliyetçiliğin yeniden ve sürekli bir biçimde üretildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan, milliyetçilik kimlik inşası, uluslararası ilişkiler ve dış politikanın doğasındadır ve dış politika yapım süreci üzerinde etkisi bulunmaktadır¹⁵¹. Bunun örneklerine bu tez içerisinde sıklıkla rastlamak mümkün olacaktır.

Milliyetçilik ile dış politika arasındaki nedensellik ilişkisi de etkileşimli olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu eklektizm, milliyetçilik ve savaş çalışmalarında göze çarpmaktadır. Bu bağlamda milliyetçilik farklı şekiller alır. Örneğin, belirli bir milliyetçi ideoloji etnosentrizm biçimini aldığı veya üstünlüğü ve kültürel homojenliği

¹⁴⁹ William Bloom, *Personal identity, national identity, and international relations*, Cambridge, U.K., Cambridge University Press, 1990, s. 52.

¹⁵⁰ Richard Ned Lebow, *National identities and international relations*. Vol.2, Cambridge, U.K., Cambridge University Press, 2016, s. 71-72.

¹⁵¹ Yusuf Ziya Bölükbaşı, *Milliyetçilik ve Dış Politika...*, s. 1-2.

vurguladığında, bu, militarizm, anti-komünist duygu, savaş ahlakına inanç gibi dış politika konularına karşı çelişkili tepkiler olasılığını artırır.¹⁵² Kamuoyunun siyasi karar almadaki rolü de son derece önemlidir, sadece demokratik siyasette değil, otoriter siyasette de etkili olduğunu belirtmekte fayda var. Hem demokrasiler hem de otokrasiler için milliyetçilik, konsensüsten sapanların vatanseverliğini sorgulayarak dış politika söyleminin kavramsal sınırlarını her zaman daraltır.¹⁵³ Milliyetçilik, hükümet içindeki milliyetçi hizipler iktidar için yarışırken dış politika sonuçlarını da etkileyebilir. Politika tercihleri ulusal kimliğe çok yakından bağlıdır, öyle ki siyasi tartışmalar bir ülkenin ulusal kimliği üzerindeki tartışmalardan ayırt edilemez. Bu düşünceye göre, milliyetçi gruplar kontrolü ele geçirdiklerinde veya dış politika üzerinde ağır basan bir etkiye sahip olduklarında, ister irredentist politikalar, ister azınlıklara yönelik ayrımcılık veya devlet sınırlarının yeniden çizilmesi gibi, ideolojik hedefler ön plana çıkmaktadır. Cottam’a göre, eğer milliyetçi etki güçlüyse, o zaman prestij, haysiyet ve ulus-devlete duyulan saygı, dış politikanın arkasındaki birincil motivasyon olabilir, ancak, eğer devlet çokuluslu ise, o zaman devletle özdeşleşme ulus-devletlerdekinden daha azdır. Farklı ulusal kimlik türleri, farklı dış politika çerçevelerini destekler.¹⁵⁴ Örneğin, mitolojilerden ziyade siyasi kurumlara dayanan ulusal kimliklerin hem yasalıcı hem de misyon duygusuna sahip olma eğilimindedir, kültürel ve ulusal kimlikler, yönetimin statüsünü benzersiz bir kültür ve büyük bir güç olarak onaylayan dış politikalara yol açar.¹⁵⁵ Ulusal kimlikler arasındaki ilişki de dış politikayı önemli ölçüde etkileyebilir, özellikle tarihin rejimin meşruiyeti için vazgeçilmez olduğu durumlarda. Ulusal kimlik, grubun kendi ayırt edici kimliğini yükselten grup içi ve karşıt grup dışının idealleştirilmesidir. Ulusal kimlik boşlukları, karşıtlığın ne kadar önemli ve hassas olduğunu gösterir. Boşluk ne kadar az ise, devletlerin ikili ilişkileri geliştirmesi o kadar kolay olur. Boşluklar karşılıklı saplantılarla genişletilebilir veya diplomasiye yönelik pragmatik yaklaşımlarla

¹⁵² Jon Hurwitz, Mark Peffiey, “How are foreign policy attitudes structured?”, *American Political Science Review*, 81 (4), 1099-1120, 1987.

¹⁵³ Charles F. Furtado, “Nationalism and foreign policy in Ukraine”, *Political Science Quarterly*, 109, 81-104, 1994.

¹⁵⁴ Richard W. Cottam, *Foreign policy motivation: A general theory and a case study*, Pittsburgh, PA, University of Pittsburgh Press, 1977.

¹⁵⁵ İlya Prizel, “National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine”, *Slavic Review-Russian, Soviet, and Post-Soviet Studies* 103, New York, Cambridge University Press, ss. xii, 443, 1998.

daraltılabilir.¹⁵⁶ Başka bir görüşe göre, en kalıcı husumetler post-kolonyal devletlerin halkları arasındadır, çünkü bağımsızlık sonrası kimliklerinin komşularıyla olan çatışmalarıyla şekillenir.¹⁵⁷ Ayrıca milliyetçiliğin etkileri her zaman dışsal değildir. Genellikle doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası olaylar tarafından tetiklenirler. Ulusal kimlik dinamiği yerel ve uluslararası analiz düzeylerini etkileyen önemli bir modeldir. Uluslararası olaylar, ulusal kamuoyuna, ulusal kimliklerine yönelik bir tehdit gibi veya ulusal kimliklerini geliştirme fırsatı gibi algılanacak şekilde sunulur.¹⁵⁸

Dış politika tercihleri, ulusal olarak kendini tanımlamayı tetikleyebilir. Özellikle “beşinci kollar” biçiminde tezahür eden rekabet, yönetici siyasi elitleri ulus inşasına katılmaya teşvik etmektedir. Bir ülkenin dış politika hedeflerinin revize edilmesi veya edilmemesi, statükocu dış politika hedeflerinin izlediği ulus inşası politikaları üzerinde etkisi vardır. Ulusal kimlik, milliyetçilik yoğunlaştığında militarize olabilen bir grup içi ve grup dışı sınır oluşturur.¹⁵⁹ Milliyetçiler, iktidarlarını haklı çıkarmak için tarihsel mitleri kullanırlar. Yayılmacı politikaları haklı çıkarmak için milliyetçi mitleri kullanan seçkinler, kendi propagandalarına ikna olacak kadar ideolojik hayal kırıklıkları yaşayabilirler. Benzer şekilde, Balkan Savaşları tarihi efsanelere dayalı milliyetçilik olarak bilinir. Bulgaristan’ın 20. Yüzyıl boyunca katıldığı savaşlar, belirli ölçüde, Bulgar ulusunun “Ulusal birleşme mücadelesi” adınadır ve Makedonya bu birleşmenin bir parçasını oluşturmaktadır.

Ancak, milliyetçi ideolojiyi doğası gereği şiddet yanlısı olarak kabul etsek bile, onun dış politika üzerindeki etkisi, kurumsal açılımlar ve elitlerin milliyetçiliği, siyasi amaçlar için kullanma teşvikleri tarafından şartlandırılabilir. Demokratikleşme sürecinin veya kısmi demokratikleşmenin saldırgan dış politikalar üretmek için milliyetçilikle etkileşime girmektedir. İstikrarlı demokrasiler pasifist eğilimler sergilerken, demokratik geçiş sürecindeki devletler daha kavgacıdır. Gelen demokratik düzen tarafından tehdit edilen görevdeki seçkinler, halk desteğini desteklemek ve demokratik siyasette rekabet

¹⁵⁶ Gilbert Rozman, “Introduction: Conceptualizing national identity gaps within East Asia”, In G. Rozman (Ed.), *National identities and bilateral relations: Widening gaps in East Asia and Chinese demonization of the United States*, Stanford, CA, Stanford University Press, 2013.

¹⁵⁷ R. N. Lebow, *National identities and international relations...*, s. 68-69.

¹⁵⁸ W. Bloom, “Personal identity, national identity, and international relations”, s. 81-82.

¹⁵⁹ G. Schrock-Jacobson, “The violent consequences of the nation”, s. 825-852.

etmek için milliyetçi retoriğe ve savaşı stratejilere başvurmaktadır. Becerilerine, varlıklarına ve demokratik kurumların gücüne bağlı olarak bu seçkinler, kolektif iyiye dair farklı vizyonlar ve grup üyelerini belirleme kriterleri taşıyan farklı milliyetçilik türlerine başvurmaktadır.¹⁶⁰ Soğuk Savaş döneminden sonra Bulgaristan'ın girdiği demokratikleşme süreci boyunca Kuzey Makedonya dış politikası ortaya atılan bu iddia ile belirli ölçüde örtüşmektedir.

1.10. Kolektif Hafıza Kavramı

Hafıza konusu birçok sosyal bilim bağlamında ele alınmıştır. Her biri hafıza kavramını farklı bir şekilde yorumlasa da, hepsi hafızayı geçmişle ilişkilendirmiştir. Hafıza terimi psikoloji biliminden gelmektedir. Psikologlar, uzun süreli ve kısa süreli olmak üzere birkaç farklı tür hafızadan bahseder. Bunlar epizodik (belirli olaylara dayanan ve semantik), anlamsal, işlemsel (bedensel veya motor becerileri) ve anlatısal hafıza türleridir. Felsefe bilimi, hafızanın zamansallığı ve bilincin tarihselliği konusuyla ilgilenir. Antropolojide hafıza, maddi ve manevi mirasın nesiller arasında aktarmanın bir yoludur. Tarih yazımında, tarih bir topluluğun hafızasıdır ve “hiper hafıza” olarak değerlendirilir. Sosyoloji için hafıza, toplumsal koşulların insan bilincini zaman içerisinde nasıl yapılandırıldığını ve şekillendirdiğini incelemek için kullanılabileceği ölçüde önemlidir. Hafıza daima oldukça esnek ve genellikle öznel olan “zaman” ve “geçmiş” kavramlarıyla ilişkilendirilir. Geçmişin korunmasına hizmet eden çok sayıda farklı kurumun varlığı sözkonusudur, ancak bu tezin temel kuramı olan sosyal inşacılığı destekleyen “kültürel hafıza” alanı olan kültürolojik araştırmalara sevk etmektedir.

Bu noktada iki ana hafıza tipine değinebiliriz. Bunlar kolektif (kültürel hafıza) ve bireysel (genellikle kültürel hafızanın bir bileşenidir). Kolektif hafıza, kendi sosyal şartlandırmasına sahip bireysel hafıza temelinde inşa edilir, fakat kişisel hatıralar ve deneyimler temelinde değil, insanların sosyal bilincindeki kolektif geçmişin yeniden

¹⁶⁰ Edward D. Mansfield, Jack Snyder, “Democratic transitions, institutional strength, and war”, *International Organization*, 56 (2), 297-337, 2002.

inşası üzerine konumlandırılır. Ortak geçmiş ve onun şimdiki zamanda yeniden inşası, bir grubun gerçek bir topluluk hissiyatı ve aidiyeti için gereklidir. Her toplumun bireyleri, korunması ve sürekli onaylanması gereken “kolektif kimliklerini” inşa ederek bir sosyal aidiyet bilincine sahiptir. Bu da, her zaman bu hafızayı taşıyan toplum üyeleri ile mümkün olur. Kendilerini bir topluluk olarak tanımlamak ve tanıtmak için buna ihtiyaç duyarlar.

Bu anlamda kolektif hafıza çalışmalarının kurucusu olarak nitelendirebileceğimiz Maurice Halbwachs, “Kolektif Hafıza” adlı çalışmasında hafızanın tamamen bilimsel, tıbbi temelinden soyutlanmış ve onu toplumsal bir olgu olarak değerlendirmiştir ve “grup hafızası” ve “ulus hafızası” gibi kavramları kullanmıştır. Kolektif hafıza ancak, topluluktaki katılımcıların gerçek zamana uyarlayarak paylaştığı grup, zaman ve mekan ilişkisi ile değişmez bir şekilde bağlantılı olan hatıraları inşa eden ve örgütleyen bir “toplumsal çerçeve” içinde mümkün olur. Halbwachs, bireysel ve kolektif hafıza arasında önemli bir ayrım yapar, çünkü ona göre yalnızca hissedilen bireysel olabilir ve hafıza olarak anılar her zaman düşünmekle ilişkilidir ve bu da farklı sosyal grupların etkisi altına girmektedir. Birey her zaman bir kolektif topluluk sınırları içerisinde hatırlar.¹⁶¹ Bu da bizi kolektif hafızanın temelinde yatan süreçlere götürmektedir. Bunlar, geçmişi canlı tutan ve muhafaza edilmesini sağlayan, belirli bir toplum üyelerinin aralarındaki sürekli iletişim ve sosyalleşme süreçleridir.

İletişim, kolektif hafızanın canlı kalmasını sağlar. Bu, Jan Assmann’ın “Kültürel Hafıza” eserinde birbirinden ayırdığı iki tür kolektif hafızadan (iletişimsel ve kültürel hafıza) biridir. Assmann’a göre, bireyin iletişimsel süreçler sayesinde bireysel hafızasını oluşturma fırsatına sahip olur. İletişim yeteneğinin kaybıyla veya sosyal ilişkilerin zamanla kesintiye uğramasıyla, özünde yine sosyal bir fenomen olan unutma sonucu ortaya çıkar. Assmann’a göre unutma olgusu belirli bir kuşağın yalnızca bireyin çağdaşlarıyla paylaştığı anıları kapsayan iletişimsel hafızanın sona ermesiyle ortaya çıkar. İletişimsel hafıza, o hafızanın taşıyıcılarıyla birlikte doğar ve ölür onlarla birlikte yenisi ortaya çıkar. Doğası gereği iletişimsel hafıza geçmişi korumaya yönelik birşey değildir,

¹⁶¹ Bkz. Maurice Halbwachs, *The Collective Memory*, Harper & Row, 1980.

üyelerin yakın geçmişleriyle ilgili ortak bilgi ve hatıralara sahip bir toplumda örgütleyen ve kendilerini bir grup olarak tanımlamaya hizmet eden sosyal bir çerçevedir.¹⁶²

Kolektif hafızanın diğer türü olan kültürel hafıza, geçmişle çok daha yakından ilişkilidir. Kültürel hafıza “hatıraları yakalamak” gibi süreklilik özelliğine sahip sembolik modeller kullanır ve bunlar nesilden nesile aktarılır. Bu işaret sistemleri, hafızayı koruyan ve geçmişe kutsal bir karakter kazandıran modelleri temsil eder. Aynı zamanda, grubu tanımlamaya, ortak geçmişini tüm özellikleriyle ve yönlendirici modelleriyle sürekli güncellemeye yönelik işlevlere sahiptirler. Assmann, miti/efsaneyi önemli bir hafıza modeli olarak işaretler ve kültürel hafızada efsane ve tarih arasındaki benzerliğin açıklamasını yaparak, gerçek tarih yerine sadece hatırlanan tarihin esas olduğunu öne sürer. Sembolik ve törensel karakterleriyle, sürekli güncellenen belirli davranış normlarını aşılarlar. Gelenekler, daha genel anlamda, anımsatıcı işleve sahiptir ve onları uygulamakla geçmiş güncellenir ve süreklilik sağlanır. Böylece, zaman içinde meydana gelen değişikliklere rağmen bir grup kimliğinin korunması mümkün hale gelir. Bu, gelenekleri özel bir kültürel hafıza modeline dönüştürür.¹⁶³

Bu bağlamda, Bulgaristan’ın ve Bulgaristan’da özellikle farklı milliyetçi grupların Makedonya’ya ilişkin tarih, semboller, törenler gibi anımsatıcı işleve sahip eylemleri gerçekleştirerek, grup hafızanın sürekli olarak güncellenmesi sağlanmaktadır. Özellikle, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’ni sonlandıran Ayastefanos Antlaşması’nın imzalandığı 3 Mart 1878 tarihinin resmi olarak 1991’de Büyük Millet Meclisi tarafından Bulgaristan’ın ulusal günü ilan edilmesi iyi bir örnektir.¹⁶⁴ Bulgar ulusu için bu tarih birkaç açıdan önemlidir. Birincisi, Ayastefanos Antlaşması ile Bulgaristan sınırları içerisine Makedonya ve Trakya bölgelerini kapsayacak şekilde genişlemiş, “Bulgar ulusal birleşmesi ülküsü” nispeten gerçekleşmiştir. Bu antlaşma Berlin Kongresi ile revize edilmiş olsa da sonraki yıllarda Bulgaristan Makedonya’ya dair politikasını Ayastefanos Antlaşmasını esas alarak sürdürmüştür. İkincisi, Bulgar ulusal kimliğinin ve devletinin

¹⁶² Bkz. Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge University Press, 2011.

¹⁶³ Jan Assmann, *a.g.e.*, s. 35-40.?

¹⁶⁴ 1944’te Komünistlerin iktidara gelmesiyle 3 Mart 1878 tarihi şovenistlerin kutladığı bir gün olarak ilan edilmiş ve bir daha kutlanmamıştır.

inşasının temellerini oluşturan “Türk” düşmanlığı ve “Rus” dostluğunu ifade eden kolektif hafızayı canlı tutmaktır. Dolayısıyla 3 Mart Bulgar milliyetçileri için önemli tarihlerden birisidir. Ancak 3 Mart’ın ülkenin milli günü olarak seçilmesi, başta Makedonya olmak üzere tüm komşu ülkeler için son derece kışkırtıcıdır ve birkaç ülkeden toprak ilhak etme isteklerini açıkça simgelemektedir. Aynı durum Kuzey Makedonya için de geçerlidir. Makedonlar kolektif hafızayı canlı tutarak, ulus kimliğinin inşasını gerçekleştirmek amacıyla tarihi olayları kendi lehine yorumlamış ve sürekli bir düşman tehdidi söylemlerine başvurmuştur. Günümüz Makedonya’sının milli günleri arasında 24 Mayıs Slav yazı dilini icat eden Kiril ve Metodiy kardeşleri anma gününü, 11 Ekim 1941 tarihinde Vardar Makedonya’sında Bulgar işgalcilere karşı Halk Ayaklanması gününü, 8 Aralık Ortaçağ Bulgar ilim adamı olarak bilinen Aziz Kliment Ohridski gününü saymak mümkündür.

Halbwachs, geleneği bir model olarak değil, hafızanın bir deformasyonu olarak ele alır, çünkü tarihin de sahip olduğu hafızanın örgütlenmesini ve evrenselliğini “gelenek” kavramına yerleştirir. Ona göre toplumsal hafıza, çoğu zaman anlaşıldığı gibi tarihsel hafıza ile değil, sosyal hafıza ile eş anlamlıdır. Hatta tarihi hafıza olarak reddetmiş ve bunun nedeni onun evrenselliğine bağlamıştır, çünkü her kolektif hafıza bir tür öztanımlama ile bağlantılıdır, yani gelenek gibi, tamamen doğru olmayan yalnızca nesnelleştirilmiş hafıza biçimleri yaratan tarihsel hafızanın aksine, gruba özgüdür ve onun zamansal belirlenimiyle bağlantılıdır. Kısaca topluluğun hafızası kolektif olarak şartlandırılmış olsa da, yine de şeklini kendisi yaratan bireyin mülkiyetinde kalır.¹⁶⁵

Bireysel hafıza, öznenin kişisel deneyimleri ve duygularıyla yakından ilgilidir. Kişisel tecrübenin hatırası bireyde kendi yaşamının boyutlarını özetleyen kişisel anılar çerçevesini şekillendiren bir hafıza oluşturur. Öznenin hafızası, içinde bulunduğu toplumun diğer üyeleriyle sürekli etkileşim halinde olmasına rağmen, onlarla bütünleşmez. Bununla birlikte, Halbwachs’ın hiçbir bireysel hafızanın izole ve kapalı kalamayacağı ve bireyin kendi hafızalarını canlandırması için grubun ona verdiği başlangıç noktalarına her zaman bağımlı olduğu şeklindeki tezini de ele almak gerekir.

¹⁶⁵ Maurice Halbwachs, *The Collective Memory*, s. 82-84.

Halbwachs iki tür hafızayı birbirinden ayırır. Kolektif zaman, kolektif mekan ve kolektif tarih, sürekli olarak bir tür dışsallaştırmaya veya dışarıdan etkiye maruz kalan kişisel anılarımızın sosyal çerçevesini oluşturan faktörlerdir. Bununla birlikte, kişisel hatıraların korunması, dışarıdan gelen hatıralar üzerinde daha güvenli bir güç ve kontrol sağlama özelliğine sahip olan öznenin hafızasının özerkliğini varsayar. Halbwachs'a göre hafızamız öğrenilmiş tarihe değil, yaşanmış tarihe dayanır ve otobiyografik ve tarihsel hafızayı birbirinden ayırır. Kolektif hafıza, kimliğini diğer bireylerle birlikte yaşayarak zor elde edebilen birey için bir gerekliliktir. Öznenin belirli bir grup içinde yalnızca kendi özerk hafızasına sahip bir birey olarak var olması mümkün değildir ve kişinin kimliğini kaybetme tehdidi vardır. Gruptaki diğer kişilerle hatıra alış-verişi ve anıların örgütlenmesi, özneyi sosyal çevrede düzenlemeye ve yönlendirmeye ve kişinin kendi kimliğini inşa etmesine ve sürdürmesine hizmet eden kişisel düşüncelerin kaybını ifade eder. Hafızanın dışarıdan getirdiği referans noktaları çoğu zaman birey için yanıltıcı olabilir. Bu noktada, kolektif hafızanın bireye yanlış bir bilinç yerleştirmesi de mümkündür.¹⁶⁶ Bu örnek tezimizin konusu olan Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkileri için uygun bir örnektir.

Hayden White, tarih ve kolektif hafıza arasındaki ayrımın gerçekte o kadar katı olmadığını ortaya koyar ve tarih anlatısının da bir edebi yönü olduğunu ve geçmişte yaşanan olayları bir olay örgüsü içerisine dizip o şekilde anlamlandırabileceğini öne sürer. Yani yaşanan olayların birbirinden bağımsız olaylar olarak ele alınmasındansa bir öykü halinde birbirine bağlanmasıdır. İnsanlar sosyal olguları anlatı şeklinde anlar, değerlendirir ve iletirler. Daha da ötesi, Smith'in de vurguladığı gibi, toplumsal ve siyasal kimlikler anlatılar yoluyla inşa edilir. Anlatılar, geçmişe dair birbirinden bağımsız gibi görünen imge ve olaylar etrafında bir anlam örgüsü kurarlar.¹⁶⁷ Bu açıdan, özellikle okullarda okutulan resmi tarih kitapları ile birlikte edebiyat kitaplarının da önemi büyüktür. Assmann, efsaneyi, anıları “yakalayan” ve nesilden nesile aktaran sembolik modellerle işbirliği yapan, kolektif hafızayı önemli bir hatıra figürü olarak ele almıştır.¹⁶⁸ Tarih galipler tarafından yazılır, ancak yalnızca bir süreliğine, çünkü uzun vadede tarihsel

¹⁶⁶ Halbwachs, *a.g.e.*, s. 87-88 ?

¹⁶⁷ M. U. Çınar, *Kolektif Anlatı ve Vatandaşlık Kimliğinin İnşasına Dair*, s. 135-156.

¹⁶⁸ Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization*, s. 55-57.

bilgi kazanımları yenilenlerden gelir. Belirli bir topluluğun kolektif hafızası ile üyelerinden herhangi birinin bireysel hafızası arasında bir çatışma ortaya çıkabilir. Bireysel hafızaların sosyalleşmesi olarak, kolektif hafıza, bireysel hafızanın kültürel, tarihi, ulusal, ideolojik ve iktidar özellikli çoklu kullanıma ve istismara tabi tutulduğu uzun bir süreçtir. Bu nedenle, bazı bireylerin hafızası yalnızca belirli olay ve gerçeklerle ilgili anılarını kaybetmekle kalmaz, aynı zamanda gerçek dışı anılar da kazanır. Geçmişin bir tür toplu veya organize olarak unutulması yoluyla güçlendirilen sosyal ilişkiler, daha özerk bir hafızaya sahip bireyler tarafından kasıtlı olarak koparılır. Geçmişteki bir olayın kolektif anlatısından bireyin anılarının çıkarılması olarak tanıklık örneğini verebiliriz. Tanık, yakın geçmişte yaşanan bir olayın tartışılmaz bir hafıza taşıyıcısı olarak kabul edilir. Bu açıdan, özellikle son yıllarda, Makedonya ile ilgili tarihi olaylar ve kahramanlar sürekli olarak kamuoyunun gündeminde tutulur, Kuzey Makedonya'nın tarihi ve kültürel iddialarını boşa çıkarma çabaları yürütülmektedir.

Kolektif hafıza, Fransız tarihçi ve araştırmacı François Hartog'un kullandığı anlamda, tarihsellik türleri arasında merkezi bir yer tutar. Daha geniş bir anlamda, tarihsellik türleri, zamanın ve uzamın geçmişini ve geleceğini kapsar. Yazar bu hareketi, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki net bir ayrımın olmaması ile açıklar ve günümüzde var olan bir zaman kriziyle tanımlar. Kavramın daha dar anlamlarından biri, onu belirli bir toplumun kendi geçmişine karşı tutumunu anlamak için bir araca dönüştürür. Hartog'a göre geleneksel toplumlardan farklılık gösteren yeni toplumların hafızası işlevini değiştirerek, şimdiciğin, yani geçmişin bugün açısından değerlendirilmesine olanak sağlayan bir aracı haline gelir ve hafıza anıların biçimini alır. Bir toplumda, bireyin hafızasının kolektif hafızadan tamamen soyutlanmasının ve kapatılabilmesinin bir yolu olmasa da, kişisel hatıralarını kendi referans çerçevesi olarak koruyabilmeli ve ona içinde bulunduğu sosyal gerçeklikte yönelim kazandırabilmelidir.¹⁶⁹

Halbwachs'ın önemli tezlerinden biri, kolektif hafızanın silinmesiyle ilgilidir. Ona göre kolektif hafızanın çöküşü tarihsel hafıza ile buluşma noktasında başlamaktadır. Buna göre, tarihsel hafıza dışsal, yani bölgesel toplulukla ilgili etik bir konumda yer alır.

¹⁶⁹ Bkz. François Hartog, *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time*, Columbia University Press, 2016.

Bu nedenle, her iki hafızayı da birbirinden ayırmak gerekiyor, çünkü yaşayan kolektif hafıza, tarihsel anlatının gerçeklerini çok daha az bir ölçüde muhafaza eder ve içerisinde daha çok geçmişle ilgili fikirleri barındırır. Farklı zaman dilimlerinde toplumsal gelişmeyi kapsayan tarihsel hafızanın aksine, kolektif hafıza sürekli olarak yenilenir ve süreklilik kavramına dayanır. Bu varsayım, tarihteki kahramanlara ilişkin anlatılarla onaylanır. Ayrıca, diğer teorisyenler gibi Halbwachs da “unutulma” kavramına da oldukça büyük önem veriyor ve bireyin ancak kendisini ilgilendiren olayların kolektif hafızanın ortak çerçevesindeki yerini bulmayı başardığı taktirde hatırlayabileceğini ifade ediyor. Unutmak, bu çerçevenin tamamının ya da bir kısmının ortadan kalkmasıyla açıklanabilir.¹⁷⁰ Buna ilaveten Renan uluslar için önemli olan bireylerin pek çok ortak noktası olması kadar, pek çok ortak şeyi unutmış olmalarının da önemli olduğunu öne sürmektedir.¹⁷¹ Bazı anıların unutulması veya çarpıtılması da bu çerçevenin zamanla hareket etmesiyle açıklanır. Toplum, zamana ve koşullara bağlı olarak geçmişle farklı şekillerde yüzleşir.¹⁷² Başka bir deyişle, unutmanın yeni kimlikteki yapılandırıcı rolü nedeniyle, kolektif hafızanın oluşumunda da önemli rolü vardır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Halbwachs’ın kolektif hafıza kuramı bazı değişikliklere uğramıştır. Bunlardan en önemlisi Fransız tarihçi Pierre Nora’nın “hatıra mekanları” kavramı üzerine yaptığı çalışmadır. Nora, dünya çapındaki modernleşme süreçlerinin neden olduğu kolektif hafızaların çoğullaşmasına ve tarih üzerindeki baskılarının güçlenmesine vurgu yapmıştır. Ona göre bu, tarih ve hafıza arasında daha net bir ayrım çizgisinin kurulmasına ve hafızanın nispeten bağımsız bir bilimsel alan olduğunun farkına varılmasına yol açmaktadır. Tarihsel ve kolektif hafıza kavramlarının birbirine karşı konumlandırarak, “hafıza” kavramının daha iyi anlaşılabilceği sonucuna varmaktadır. Yorumlar arasındaki çelişkinin, tarihteki bilginin göreliliğinin ve geçmişin politik kullanımlarının üstesinden gelmek ancak bu şekilde mümkün olduğunu varsayar. Bu tartışma, tarihin, geçmişe ait imgelerin ve bunların kullanımlarının, daha geniş zaman ve olay kesitlerinin ele alınmasını mümkün kılar. Ona göre kolektif hafıza, geçmişin

¹⁷⁰ Halbwachs, *The Collective Memory*, s. 95-96.

¹⁷¹ E. Renan, “What is a Nation?” J. Hutchinson ve A. D. Smith (Ed.) *Nationalism* içinde (17-18), Oxford, Oxford University Press.

¹⁷² Halbwachs, *The Collective Memory*, s. 55-59.

kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu, yaşayan bir topluluk tarafından yaşanmış veya efsaneleştirilmiş bir deneyimin, bilinçli veya bilinçsiz, hatırası ve hatıralarının bir koleksiyonudur. Daha sonra Nora'nın bu tezi farklı teorisyenler tarafından, yalnızca “hafıza-tarih” ikilisinin değil, aynı zamanda yukarıda da değinildiği gibi “hafıza-unutma” karşıtlığının bir işlevi olarak öne sürülmüştür. Burada “hafıza-tarih” ikilisi “hafıza-unutma” çiftine karşı koyabilmek için sürekli olarak toplumun ve tarih biliminin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Nora, toplumsal hafıza tanımının yol açtığı diğer kuramsal sorunların yanı sıra, son yüzyılda tarih ile hafıza arasında ortaya çıkan uçurumun tarih bilimi için taşıdığı anlamı üzerinde durarak, “yeni” tarihin üzerine yeni görevler yüklemiştir. Ona göre kolektif hafızanın izi sürülmelidir ve yerleri tespit edilmelidir. Yani, bir toplumun, bir milletin, bir ailenin, bir etnik grubun, bir partinin, her ne olursa olsun, hatıralarını gönüllü olarak muhafaza ettiği veya kişiliğinin bir parçasını gerekli bir ihtiyaç olarak yeniden keşfettiği yerlere gidilmesi meselesidir. Bu yerler arşivler, kütüphaneler, müzeler, mezarlıklar, mimari anıtlar gibi anma yerleri, amblemler, tarih dersi kitapları, kahramanlar, otobiyografiler veya dernekler gibi işlevsel yerlerdir. Burada Pierre Nora'nın kullandığı kolektif ve bireysel hafıza, hafıza mekanları, miras ve ulusal tarih kavramları arasındaki bağlantılar, kolektifin kendi zaman kavramlarını ve geçmişinin anlatısını nasıl inşa ettiği konusunda temel oluşturur.¹⁷³

Kolektif hafızanın aktarılması söz konusu olunca medyayı da ele almadan geçmek mümkün değildir. Nitekim son yıllarda kolektif hafıza literatürü de bu konuya eğilmiş bulunuyor. Burada medyanın (basın, radio, tv, sinema vs.) bir olayın kolektif hafızada ön plana çıkmasında, belli biçimde şekillenmesinde ve daha empatik ve dayanışmacı bir siyasal iklimin yaratılmasında oynadığı rol kastedilmektedir. Bu noktada medya, seremoniler kanalıyla arzu edilen toplumsal birlik ve dayanışma tablosuna katkı sağlarken, aynı zamanda da bu süreçte hatırlamanın vuku bulduğu yer olarak meşruiyetini artırmaktadır. Benedict Anderson bu yönde devletlerin haritalar, müzeler ve nüfus sayımları yoluyla toplulukları nasıl şekillendirdiklerini izah etmiştir. Dolayısıyla, kolektif hafıza genellikle devlet destekli politikalarla şekillenirken, devlette hakim olan grup ve söylemde meydana gelecek keskin değişiklikler kolektif hafızanın içeriğini de

¹⁷³ Pierre Nora, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, *Representations*, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, s. 7-24, University of California Press, 1989.

etkileyebilir ve o zamana dek marjinal olarak varlığını sürdüren hikayelerin baskın hale gelmesini sağlayabilirler. Kolektif hafızanın toplulukların kimlik inşasında oynadığı önemli rolü bizi siyasal kurumların yapısı üzerinde kolektif hafızanın rolünü de düşünmeye sevk etmektedir.¹⁷⁴

19. ve 20. Yüzyılda Makedonya coğrafi bölgesinde yaşayan halkların devlet ve siyasete dair toplumsal veya kolektif hafızası bölge tarihini algılama biçiminde önemli bir yer tutmaktadır. Halbwachs'ın kolektif hafızanın silinmesine ilişkin tezi ve Pierre Nora'nın "hafıza mekanları" ya da "tarih-hafıza" ve "hafıza-unutma" tezleri ile bağlantılı olarak, Makedonya coğrafi bölgesinde yaşamış bölge halklarının hafızalarında, bahsedilen yerlerin en önemlileri arasında ulusal kurtuluş mücadelelerinde yer almış kahramanlar ve kişilerdir. Makedonya örneğinde, kahramanlarla ilgili algılar, bölge sakinleri tarafından VMRO gibi örgütlere verilen genel değerlendirme ve özellikle de daha sonraki süreçlerde Makedon sorunu hakkında ifadeler açısından önemlidir. Örneğin Gotse Delçev, Yane Sandanski veya İvan Mihaylov gibi şahsiyetlere ilişkin kolektif hafıza daha büyük bir duygusal yoğunluğa sahiptir ve aynı zamanda da onlar hakkındaki fikirlerin birbirinden çok farklı olduğu görülmektedir. Bu durum Makedonya bölgesinin her bir kesiminde farklı kolektif hafıza deneyiminden ve tarihi süreç içerisinde farklı yönlerde işleyen ulus inşa süreçlerinden kaynaklanmaktadır.

1.11. Makedonizm ve Makedon Kimliğinin Oluşma Süreci

Bulgaristan'ın Makedon kimliğine ve devletine bakışını ve Makedonya politikasını anlayabilmek için Makedonizm (Makedonculuk/Makedon milliyetçiliği) kavramını anlamak gerekir. Ayrıca tarihteki Makedonya coğrafi bölgesinde kimlik türlerinin doğası ve çeşitliliğinin anlaşılması Makedonizm'in anlaşılması ile ilişkilidir. Makedonizm kavramı zamana, mekana ve kişilere göre farklı anlamlar taşımakla birlikte, farklı değer yüklemeleri de sözkonusudur. Herşeyden önce Makedonizm, tarihte ve günümüzde Makedon kimliğinin ve bağımsız Makedon ulusunun, dilinin ve kültürünün var olduğunu kanıtlamaya çalışan bir siyasi doktrin ve ideolojidir. Makedon milliyetçiliği

¹⁷⁴ M. U. Çınar, *Kolektif Anlatı ve Vatandaşlık Kimliğinin İnşasına Dair Sorular*, s. 135-156.

olarak da bilinen Makedonizm ilk olarak 19. Yüzyılın sonlarında Makedonya bölgesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan özerkliğini isteyen ayrılıkçılar arasında oluşan genel bir milliyetçi fikir ve kavramdır. Fikir, 20. Yüzyılın başlarında, Makedonya Slavları arasında etnik milliyetçiliğinin ilk ifadeleriyle birlikte gelişmiştir. Makedonizm Makedonya'da Slav dilini konuşan Ortodoks Hristiyan nüfusunun Bulgar etnik grubundan bilinçli bir şekilde kimlik farklılığını vurgulamak için kullanılmıştır ve Makedon milliyetçiliği ile eşanlamlıdır. Ancak daha geniş bir bağlamda, Makedon devleti tarafından desteklenen Bulgar diline ve kültürüne bir karşı çıkış olarak bölgesel dil, kültür gibi özellikleri olan aşırı duyarlılığı da içerisinde barındırmaktadır. Bu tanımla birlikte terimi başka özellikleriyle de betimlemek mümkündür. Ancak, günümüz Kuzey Makedonya'sında milliyetçiler kendini "Makedonist" ifadesiyle değil, Makedon olarak tanımlarlar, ama Bulgaristan'da Bulgar akademisyenler tarafından sıklıkla kullanılan bir terim olduğunun da altını çizmek gerekir. Bundan dolayı, Makedonizm'in doğuşunu ve farklı evrelerini, Makedon kimliğini, Bulgaristan'ın Makedonya tarihinin anlatısını ve Kuzey Makedonya politikasını anlamak açısından son derece önemlidir.

Bulgar araştırmacılara göre, Makedonizm veya Makedonculuk 19. Yüzyılın ikinci yarısında Sırp'ların Makedon kimliği oluşturma propagandasının bir aracı olarak ortaya çıkan bir fikirdir¹⁷⁵. 20. Yüzyılın başında da Makedonizm fikirleri bölgenin dışında yaşayan bir grup entellektüel tarafından yaygınlaştırılmaya başlanmıştır. Makedonya'da Birinci Dünya Savaşından sonra popüler hale gelmeye başlasa da, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Makedon Slavları arasında çok bilinmemektedir. İlk defa siyasi olarak Makedonların ayrı bir ulus kimliği İkinci Dünya Savaşı döneminde kullanılmış, Sırp yönetiminin gayretleri ile de Makedon dili resmi dil olarak benimsenmiştir. Ayrı bir Makedon ulusu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'nın bir parçası olarak Makedonya Halk Cumhuriyeti kurulduğunda tanınmıştır. Savaştan sonra Makedonizm doktrini Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi olmuş, Makedon bilincinin, kültürünün ve dilinin temelini oluşturmuştur.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Bkz. K. Tsirnuşanov, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁷⁶ Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vipros: Vznikvane, Evolyutsiya, Sıvremennost - 1944-1989* (Makedon meselesi: köken, evrim, modernite – 1944-1989), İkinci baskı, Makedonski Naučen Institut – Sofya, 2014, s. 26-40.

Makedonya Bilim ve Sanat Akademisi'nin 1993 tarihli "Makedonya'nın Yunanistan ile İlişkileri" adlı eserinde yazarlar, Makedon halkının Eski Makedonlar ile Slavlar arasındaki etnik karışımın ürünü olduğunu öne sürmüşlerdir. Yazarlar, Makedon halkının Orta Çağ'dan itibaren tüm Makedonya coğrafi bölgesine yayıldığını iddia etmektedir. 19. yüzyıl boyunca ulusal bilincin geliştiğini ve 1900 gelindiğinde Makedonların artık bir ulus bilincine ulaştığını, coğrafi Makedonya'nın ise Makedonların ulusal anavatanı olduğunu savunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Makedonya Cumhuriyeti'ndeki tarihi ve etnolojik literatür, 19. Yüzyılda yaşamış olan Georgi Pulevski, Dimitır Çupovski ve Krıste Misirkov gibi Makedonistlere oldukça fazla yer vermiştir.¹⁷⁷ Bu da kimlik sorununun modern kavrayışında derin bir iç çelişki oluşturmuştur. Bir yandan, Makedon ulusunun Antik Çağ veya Erken Orta Çağ ile organik ve tarihsel bağlantısının değişmemiş olması, diğer yandan, yukarıdaki adı geçen kişilerin Makedon kimliğinin öncüleri oldukları vurgusu, meseleyi Gellner'ın 19. Yüzyıl milliyetçiliğinin bir ürünü ve sonucu olarak ulus anlayışı ile yorumlanmasına sevk etmektedir.¹⁷⁸

Bilimsel literatürde Antik Çağlarda Yunan kimliğinden farklı olarak bir Makedon kimliğinin varoluşu hakkında farklı görüşlerin bulunmasıyla beraber, Antik Makedonya henüz Yeniçağ öncesi Helenleştirildiği bildirilmektedir. Ortaçağlarda Roma İmparatorluğu döneminde Rumlaştırılan ve Hıristiyanlaştırılan Makedonya bölgesi, Bulgar ve Sırp krallıkları döneminde ise Slavlaştırılmıştır¹⁷⁹. Tarihçi Blaje Ristovski'ye göre Makedon devleti ve kimlik fikirleri 15. ve 18. Yüzyıllar arasında, Makedon Slavlarının katılımı olmadan Makedonya dışında doğmuş, 18. ve 19. Yüzyıllarda ise Makedonya'da Bulgar kavramı ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır.¹⁸⁰

Yukarıda adı geçen yazarların ve fikir babalarının ne ölçüde modern Makedonizmin öncüsü olduğu muğlaktır, ancak hepsinin Makedonya bölgesinin farklı coğrafi, etnografik ve kültürel bütünlüğünü vurguladıkları bir gerçektir. Tabi ki,

¹⁷⁷ Dimitır Beçev, *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*, The Scarecrow Press Inc., Lanham, Maryland, Toronto, Plymouth, 2009.

¹⁷⁸ Bkz. E. Gellner, *Nations and Nationalism*, s. 103-106.

¹⁷⁹ Bkz. Johannes Engels, "Macedonians and Greeks", *A Companion to Ancient Macedonia*, J. Roisman, I. Worthington (Eds.), Massachusetts, Wiley-Blackwell, 2010, s. 81-98.

¹⁸⁰ Blaje Ristovski, *Makedonskiot narod i makedonskata natsiya*, Mislra, Üsküp, 1983, s. 66-67.

aydınlanma ve devrimci hareketlerin önemli isimlerinin bölgenin özgünlüğünü ve 19. ve 20. Yüzyıllar arasında bölgenin baskın Bulgar etnik özelliğini de inkar etmediklerini ve sorgulamadıklarını belirtmek gerekir. Çelişkili bir şekilde, bölgenin Slav nüfusu, tarihte kalan eski adını bu şekilde öğrenip algılamıştır. “Makedon” terimi ve türevleri ilk başta Bulgarca ile eşanlamlıdır ve yerel isim olarak tamamlayıcı bir ifade olarak kabul edilmiş, daha sonra ayrı bir etnocoğrafik varlık anlamı kazanmıştır. Tabi ki, bölgenin üç bölümünün de (Pirin, Vardar, Ege) altbölge koşulları ve özellikleri dikkate alınmalıdır. Makedonya bölgesinin ancak Berlin Antlaşması’ndan sonra saptanan, nispeten yeni bir zihinsel yapı olduğunu not etmek önemlidir. Balkan ulusal politikaların bu coğrafi bölgeye yönelik politikalarının bir tür ürünüdür. 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başında, bu kümelenme, irredantizm ile bölgenin tek ve bölünmez bir varlık olarak sürdürülmesini gelecekte “anavatan” a tam katılım garantisi olarak gören resmi Bulgar devleti tarafından aktif olarak desteklenmiş ve onaylanmıştır. Bu anlamda, “Makedon” sıfatı “Bulgar” ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır, ancak aynı zamanda “Bulgar” dan özgüllük ve bağımsızlık ifade eden yeni bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Makedon ifadesi bazen de bir üstünlük duygusu ifade etmiştir. Makedonların “en hakiki ve en saf Bulgarlar” anlayışı, 19. Yüzyıldan itibaren yaratılan ve büyük ulusal topluluk çerçevesinde sembolik ve kimlikel öneme sahip bir söylemdir. Savaşlar dönemine kadar gündeminde bölgenin özerkliğine ilişkin farklı fikirler yer alan VMORO (İç Makedon-Edirne Devrimci Örgütü) ve daha sonra da VMRO (İç Makedon Devrimci Örgütü), bu sürece önemli katkılarda bulunmuştur.¹⁸¹

Bu bağlamda, 1903 yılında, Makedonizm’in yaygınlaştırmasına yönelik faaliyetler yapan “Makedon Bilim Edebiyat Derneği” kurucularından Krste Misirkov’un Sofya’da yayınlanan “*Za Makedonskite raboti*” [Makedon İşlerine Dair] isimli kitabında, Makedonların Bulgarca ve Sırpça’dan farklı kendi dilleri, tarihi ve siyasi programlarının var olduğunu yazmıştır¹⁸². Tüm bu önkoşullar, Makedonizmin ve Makedon kimliğinin kademeli olarak oluşumuna yol açmış, zamana ve koşullara bağlı olarak Bulgar

¹⁸¹ Mihail Gruev, “Nasilie i İdentitnot: Pirinska Makedonia v Etnonatsionalnite Politiki na Komunističeskiya Rejim v Bulgariya”, *Nasilie, Politika i Pamet*, Ed. M. Gruev, V. Tepavičarov, P. Grueva, V. Popova, M. Kostadinova, Sofya, 2011, s. 50-68.

¹⁸² Kristyo Mañev, *Sırbija i Sıbsko-Bılgarskite Otnoşeniya: 1804-2010*, Paradigma, Sofya, 2014, s. 320.

milliyetçiliği ile birlikte var olmuş, bazen de bilinçli bir farklılık duygusuna dönüşmüştür. Dolayısıyla, Makedonculuk ve Makedon kimliği ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde ulusal bir kimlik biçiminden çok bir bölgesel kimlik ifadesi olduğu sonucuna varılabilir. Bu gelişmeler 19. Yüzyılda “milliyetçilik yüzyılı”na denk gelmiştir. Aynı zamanda da, Anthony Smith’in ulusal kimliğin oluşumu için işaret edilen genel bir tarihsel bölge veya anavatan varsayımı, ortak efsaneler ve tarihsel anılar özellikleri de mevcuttur.¹⁸³

Makedonya ve Makedonizm ile ilgili Bulgar yazarların eserlerinde çarpıcı yorumlar bulunmaktadır. Örneğin 1792’de Spiridon Gabrovski “*İstoriya vo kratse o bolgarskom narode slavenskom*” (Slav Bulgarlarının Kısa Tarihi) adlı eserinde Bulgarların eski çağlara kadar uzanan bir millet olduğunu ve kahramanlıklarını anlatmış, eski İliryalılar’ın ve Büyük İskender’in de Slav asıllı Bulgarlar olduğunu yazmıştır. O dönemlerde Büyük İskender’in imparatorluğundan bahsederek kimlik meşruiyeti arayan başka Bulgar yazarlar da mevcuttur. Milli bilinçlenme döneminde, Bulgar tarih yazarlarının eserlerindeki hikâyelerin anlatımıyla eski İliryalılar veya Makedonlar gibi farklı milletlerin tarihlerini ve yaşadıkları olayları sahiplenme arzularının bulunduğu bir göstergesidir¹⁸⁴.

19. Yüzyılda Makedonya’da uygulanan Yunan eğitimi Slav nüfusa Büyük İskender’in ve babası II. Filip’in Yunan kahramanları olduğunu anlatmış ve Helenleştirme propagandası yapılmıştır. Yunanlılar bölgede yaşayan Slav halkına kendilerinin, o dönemlerde Bulgarlara hitap edildiği gibi “barbar Bulgar” ve “Tatar” olmadıklarını, İstanbul’daki Fener Rum Kilisesine sadık kalmaları gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuştur. Yunanlıların bu gayretleri başarısız olmuş, fakat bölgede yaşayan Bulgarlar “Makedonya” ve “Makedon” isimlerini ve sıfatlarını benimsemiş ve Yunan asimilasyonuna karşı kullanmışlardır. İlk başlarda bu sadece yerel bir vatanseverliktir ve Bulgar kimliğini reddetme anlamına gelmemektedir¹⁸⁵. Bu bağlamda, Anastasia Karakasidu’nun Makedonya bölgesinde yapmış olduğu araştırmaya göre 20.

¹⁸³ Mihail Gruev, “Nasilie i İdentiçnot”, s. 23-30.

¹⁸⁴ Nikolay Aretov, “Bilgarskoto Vızrajane I Svetovnata Tsivilizatsiya: Paisiy Hilendarski i Yeroshimonah Spiridon”, *Proglas Dergisi*, 8. Cilt, sayı 1, 1994, s. 50-63.

¹⁸⁵ Bkz. Çavdar Marinov, *Makedonsko Praşane od 1944 do Dnes: Komunizmot i Natsionalizmot na Balkanot*, Darko Stojanov, Petar Todorov (çev.), FOOM, Üsküp, 2013, s. 30-31.

Yüzyılın başlarında Makedonya'daki etnik toplulukların varlığının teorik ve ampirik olarak tutarsız olduğunu iddia etmesi Yunan milliyetçileri kızdırmıştır¹⁸⁶.

Ünlü Bulgar yazarı Petko Raçev Slaveykov 1871'de "Makedonya" gazetesinde yayınlanan "Makedon Meselesi" başlıklı yazısında yersiz iddialarından dolayı Makedoncuları eleştirmiştir. Tarihçi Tsoço Bilyarski'ye göre Slaveykov'un eleştirileri, dönemin Bulgar diline Makedon lehçesini yerleştirmeye çalışan Dimitır Makedonski (1871), Veniamin Maçukovski, Kuzman Şapkarev vs. gibi bir grup Makedonyalı Bulgar aydınlarına yöneliktir.¹⁸⁷ Dimitır Makedonski, Makedonların "temiz Bulgar", aynı zamanda da Slav olan eski Makedonların halefleri olduklarını iddia etmiştir.¹⁸⁸ Tarihçi Hristo Hristov, 19. Yüzyılın sonlarında, ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde, Makedoncuların Büyük Sırbistan doktrini tarafından araç olarak kullanılmalarına rağmen, popüler olmadıklarını yazmıştır. Hristov, Büyük Sırbistan doktrininin fikir babası olan Sırp başbakanı, siyasetçisi, diplomatı ve entelektüeli Stoyan Novakoviç'in (1895-96) Makedonizm'in kurucusu olduğu görüşündedir. Amacının Makedonya'da ayrı bir Slav milletin oluşturulması ve Bulgar etnisitesinden ayrılmasıdır.¹⁸⁹ Bu bağlamda, 1888'de Stoyan Novakoviç, Makedonya'da yaşayan Slavların ne Sırp, ne Yunan, ne de Bulgar olmadıkları, Makedon oldukları tezini ortaya atmıştır¹⁹⁰. Aynı zamanda Novakoviç, Sırp başbakanı İliya Garaşanin'in 1844'te ortaya attığı Sırp dış politikasının ana hatlarını oluşturan "Naçertanie" projesinin devamcısı ve Panslavizm hareketinin destekçilerindendir. Bulgar tarihçilere göre, Sırların o dönemlerde Vardar bölgesinde, Bulgarlar, Yunanlılar ve Osmanlı Devleti karşısında zayıf pozisyonundan dolayı Makedonizm fikrini beslediklerini yazmıştır. Novakoviç'in Güney Sırbistan fikri ve Makedon ulusu fikri Bulgar karşıtı bir fikirdir. Novakoviç, 1888 yılında bir Sırp diplomatı olarak bulunduğu İstanbul görevi sırasında bir raporunda Sırbistan'ın Makedonya'daki temel amacının, Bulgar propagandasının ve Bulgar Ekzarhlığının çalışmalarını boşa

¹⁸⁶ Viktor Roudometof, *Collective Memory, National Identity and Ethnic Conflict: Greece, Bulgaria and the Macedonian Question*, Praeger, London, 2002, s. 47.

¹⁸⁷ Tsoço Bilyarski, "Petko Raçev Slaveykov i Skandala po Makedonskiya Vipros v Bilgarskiya Vızrojdenski Peçat Prez 70-te Godini na XIX v.", *Site Bulgari Zaedno*, <http://www.sitebulgarizaedno.com>, (10.10.2021).

¹⁸⁸ Çavdar Marinov, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁸⁹ Hristo Hristov, "Sanstefanski Miren Dogovor i Berlinski Kongres", s. 467...

¹⁹⁰ Bkz. K. Mañev, *Sirbiya i Sırbisko-Bulgarските Omoşeniya*, s. 320.

çıkartmak olduğunu, Bulgarlar'ın Makedonya'da büyük etkinliğinin olmasından dolayı sadece Sırpçılık fikri ile sarsılmayacağını, ancak Bulgar etkisine şiddetle karşı çıkacak bir unsurun olması gerektiğini, Bulgarların etkisini ancak ayrı bir Makedon kimliği ve Makedon dili gibi olguların zayıflatacağını bildirmiştir. Ayrıca Makedonların Bulgar olmadığı kuruntularına kapılınmaması gerektiği yönde uyarılarda bulunmuş, Bulgarlar'ın Makedonya'da yaşayan halktan vazgeçtiklerinde ancak Makedonya halkının Sırlara katılacağı görüşünü beyan etmiştir. Bu noktada Makedon dili üzerine çalışmalar yapılmış, okullarda okutulmak üzere Makedon alfabesi yazılmıştır. Novakoviç'e göre Makedonizm sadece Bulgarlar için tehlikelidir, Sırlar'ın endişelenmelerine gerek yoktur¹⁹¹. Stoyan Novakoviç'in bu çalışmaları Makedonizm doktrininin ilk tezahürüdür. Sırların bu çalışması Makedonya bölgesinde yaşayan halkın dönüştürülüp, Bulgar etnisitesinden ve kültüründen koparılması açısından ve bölgede umut verici bir Bulgar karşıtı propaganda aracı olarak etkili bir yöntemdir. Bu yönde benzer bir yorum Sırp akademisyen Jovan Cviiç (1865-1927) tarafından da gelmiştir. Cviiç'e göre 19. Yüzyıl sonunda ve 20. Yüzyıl başında Makedonya'daki Slavların herhangi bir ulusal bilincinin olmadığını, hangi ülkenin sınırları içinde yer alacaklarına bağlı olarak kolaylıkla Sırp veya Bulgar olabildiklerini savunmaktadır. Makedon tarihçisi Stoyan Kiselinovski'ye göre 19. Yüzyıl sonunda ve 20. Yüzyıl başında, birisi Bulgar etnisitesi ve tarihi eğilimli, diğeri ise Makedon etnisitesi ve tarihi ağırlıklı olmak üzere iki Makedon hareketi gelişmeye başlamıştır. Birincisi Bulgar devleti çatısı altında birleşmeyi amaçlayan tek millet, tek devlet ve tek dil için mücadele eden bir hareket, diğeri ise Makedon dilinin gelişmesini, Makedon ulusunun inşasını ve Makedon devletinin kurulmasını amaçlayan Makedon ulusal hareketidir. Bu ikincisi Makedonya'daki Slavların ayrı bir millet olduğunu, Makedon milleti tezini savunmaktadır. Kiselinovski'ye göre bu eğilimin temsilcisinin Krste Misirkov'tur.¹⁹² 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında Makedon Slavlarının Bulgar kökenli olduklarını savunan Bulgar aydınlarından farklı olarak, Makedonların Bulgarlar'dan ve Sırlar'dan ayrı bir millet olduklarını iddia eden bazı yabancı araştırmacılar da vardır. Yirminci yüzyılın başlarında Sırbistan, Bulgarların Makedonya'daki etkinliğini azaltıp kendi nüfuz alanını genişlemek amacıyla

¹⁹¹ Bkz. K. Tsirnuşanov, *a.g.e.*, s. 27-33.

¹⁹² K. Mañev, *Sırbija i Sırbisko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 320-321.

Makedoncuları fikirlerini yaymaları için teşvik etmiştir.¹⁹³ Tarihçi İvan Katirciev'e göre 20. Yüzyılın ilk yıllarında Makedonizm fikirleri, genellikle Makedonya dışında faaliyet gösteren bazı entelektüel gruplar tarafından yaygınlaştırılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan Çarlığının bölgedeki etkinliğinin zayıflamasıyla, Makedonizm fikirleri daha popüler hale gelmiştir.¹⁹⁴

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde “Makedon Sorunu”, farklı bir şekil almış ve aynı zamanda siyasi ve ideolojik temelli uzun süreli kanlı çatışmaların nedeni haline gelen bir alan olmuştur. Bu dönemlerde, bir yandan Bulgar vatanseverliğinin elbisesine bürünen bölgesel Makedonizm, diğer yandan da yeni, Komintern'in (Komünist Enternasyonel) dünya proleter devleti yaratmaya yönelik küresel stratejik planları doğrultusunda empoze ettiği doktrinsel Makedonizm sözkonusudur. Günümüz tarih yazımında oluşturulan Makedonizm'in “Bulgar karşıtı” fikrinin aksine, başlangıçta Makedon nüfusunun Bulgar etnik kökenini bir seçenek olarak dışlamadığının, sadece halihazırda yetersiz veya kabul edilemez gören genellikle solcu siyasi çevrelere sunulan başka bir alternatif olduğunun da altını çizmek gerekir. Zira o yıllarda ayrım çizgisinin etnik ve milli temelli olmadığını, ancak siyasi ve ideolojik olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu nedenle, bu dönemde çeşitli Makedon lehçelerinde yayınlanan ilk edebi eserler, Bulgarlar ve Makedonların özgürlük ve sosyal adalet için birlikte savaştığı geçmişin “ilerici” mücadelelerine yer verilmektedir.¹⁹⁵

Ocak 1934'te Komintern'in Makedon meselesine ilişkin yayınladığı bir yönergede Makedon ulusunun ve dilinin tanınması önerisinde bulunmuştur¹⁹⁶. Böylece, ilk kez bir uluslararası kuruluş ayrı bir Makedon halkının ve Makedon dilinin varlığının

¹⁹³ Bkz. K. Tsirnuşanov, *a.g.e.*, s. 27-33.

¹⁹⁴ Vladimir Jovanovski, “Veruvam vo Natsionalniot İmunitet na Makedonetsot”, İvan Katirciev ile Mülakat, *Kotle Forum*, <http://kotle.ca/ekskluzivno/item/345-veruvam-vo-nacionalniot-imunitet-na-makedonecot>, (11.11.2022).

¹⁹⁵ M. Gruev, “Nasilie i İdentičnost”, s. 50-68.

¹⁹⁶ Komintern Balkanların ulusal meseleleriyle de yakından ilgilenmiştir. 1934'te Stalin'in fikri üzerine, Bulgaristan'ın “ulusal birleşme” ilkesine dayalı ülkedeki ve civarındaki Bulgar topluluklarını birleştirme arzusuna ve diğer Balkan devletlerinin Bulgar nüfusu yaşadığı topraklar üzerindeki iddialarına bir çözüm olarak ayrı “Makedon”, “Dobruca” ve “Trakya” milletleri oluşturulması, kararı alınmıştır. Bu amaçla, Komintern öncülüğünde kabul edilen bir direktifin uygulanması yönünde, Bulgar Komünist Partisi'ne yakın VMRO-Birleşik ve Dobruca Devrimci Örgütü oluşturulur ve VTRO'nun (Dahili Trakya Devrimci Örgütü) Trakya'daki halef örgütlerinin bölgenin ulusal ve sosyal kurtuluşu için çalışmalarına yönelik girişimlerde bulunulmuştur.

tanınmasına yön vermiştir. Bu dönemin Makedonistleri arasında en etkili isimlerden birisi VMRO-Birleşik liderlerinden Dimitır Vlahov'tur. Moskova'daki Bulgar komünistlerinin çoğunluğu Komintern kararına katılmasa da yeni siyasi çizgiye uymuşlardır. Böylece Komintern politikası kademeli olarak empoze edilmiş, BKP, YKP ve Yunan Komünist Partisi Makedonya bölgesinde yeni bir milli bilincin oluşması için çalışmalara başlamışlardır. Bu bağlamda, 1938'de ayrı bir Makedon dili oluşturmak amacıyla Bulgaristan'da "Makedon edebiyat çevresi" oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Makedonya'daki Slav nüfusunu "Makedonlaştırma" eğiliminde, 1945'e kadar pek ilerleme kaydedilmemiştir. O zamana kadar bu süreç, öncelikle Vardar Makedonya'daki komünist direnişe katılan bazı solcuları katılmıştır. Süreç, özellikle Bulgar yönetiminin bölgeden çekilmesi ve Bulgaristan ve Yugoslavya'da komünist partilerin iktidara gelmesi sonrasında planlı bir şekilde yoğunlaşmıştır. Tabi, bu planların gerçekleştirilmesi, kaçınılmaz olarak, BKP (Bulgar Komünist Partisi) ve VMRO-Birleşik tarafından da kabul edilen milliyetçiliklerin kademeli olarak tasfiyesi fikri için önkoşulların yaratılması ve yok edilmesi ile gerçekleşmiştir. Aralarında sürekli bir personel ve kaynak akışı olan bu iki yapı, siyasi program olarak şunları gündeme getirmiştir: "Coğrafi ve ekonomik sınırları çerçevesinde özgür ve bağımsız bir Makedonya'nın oluşturulması ve bağımsız bir siyasi yapı olarak ayrılarak, gelecekteki Balkan Federasyonu'nun eşit üyesi olması". Ancak aynı zamanda, eski İç Örgüt'ün (VO) ideolojik ve örgütsel halefi olduğunu iddia eden Makedon hareketindeki siyasi sağda yer alan VMRO "Makedonya Makedonlar'ındır" sloganıyla çıkmış ve bunu kendi davası haline getirmiştir. Böylece VMRO'nun yeni hedefi bağımsız Makedonya olmuştur.¹⁹⁷ Aslında, VMRO Makedon kimliğini Bulgar kimliğinin tamamlayıcısı olarak görmeye devam etmiştir, ancak Bulgar devleti bağlamında ve özellikle Pirin Makedonya'daki varlığını Makedon kimliği aracılığıyla anlamlandırmıştır. Pirin bölgesi, ulusal ve bölgesel arasındaki böylesine karmaşık bir müdahalenin gelişmesi için uygun bir yer haline gelmiştir. Pirin Makedonyası, savaş döneminden itibaren, yerel Ortodoks halkının sayısını aşan büyük bir mülteci kitlesinin odak noktası haline gelmiştir. Bu ciddi demografik hareketler, bölgedeki düz yerleşimlerdeki Müslüman nüfusun önemli bir bölümünün kitlesel olarak

¹⁹⁷ M. Gruev, "Nasilie i İdentičnost", s. 50-68.

zorla sınır dışı edilmesi de eşlik etmiştir.

1930'ların başında, Pirin Makedonyası, VMRO'nun resmi ve yarı resmi varlığına fırsat sağlayan neredeyse tek bölge olarak kalmıştır. Siyasi ve paramiliter şemsiye altında, savaş arası dönemde, çeşitli kırsal, kültürel-egitimsel, sivil, mali vb. örneğin, Makedonya Parlamento Grubu, Makedonya Ulusal Bankası, Makedonya Kooperatif Bankası, daha sonra Makedonya Bilimler Akademisi'ne dönüşen Makedonya Bilim Enstitüsü, Makedonya Hayırsever Kardeşliği, Makedonya Ulusal Komitesi, Makedonya Gençlik Birliği, vs., doğrudan veya dolaylı olarak VMRO ile bağlantılı yasal olarak faaliyet gösteren yapıların sadece bir kısmıdır. Hepsi "Makedon" sıfatına vurgu yapıyor ve aynı zamanda bunların "Bulgar" kurum ve kuruluşları olduğunu da açıklıyor. Çokanlamlılık ile ifade edilebilecek bu durum Bulgaristan bağlamında olumsuzlukla eşanlamlı haline gelmiştir. Kullanım ve anlam karmaşası Pirin Makedonya'sında sıradan halk arasında daha da karmaşık ve çelişkili çağrışımlara neden olmuştur. Belirtilen "Makedon" sıfatının çokanlamlılığı bölgede sağcı (Mihaylovistler) ve solcu Makedoncular arasında kanlı çatışmalara neden olmuştur.¹⁹⁸ Böylece, Pirin Makedonyası, Bulgar vatanseverliğinin bir tezahürü olarak düşünülen bölgesel Makedonizm ile etnik ve ulus üstü Komintern Makedonizmi arasında kanlı bir çatışma meydanı haline gelmiştir. Eşzamanlı olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, bugün de Makedon ulusal kimliğinin temellerinde yer alan, yeni Makedonculuk (Yugoslav Makedonculuğu) oluşmaya başlamıştır. Yugoslav Makedonizmi Komintern Makedonizmi'nin bir türevi olarak ortaya çıkmış, ancak onunla özdeş kabul edilememiştir. Özünde, Makedon etnik kökeninin Bulgar etnik kökeninden net bir şekilde ayrılması sözkonusudur. Bulgar karşıtlığı ile birlikte, Sırp karşıtı olduğu da değerlendirilebilir. Sırp etnik grubuyla ilgili net bir sınır çizgisi çizmeye çalışmış ve böylece onun açık asimilasyonist niyetlerine karşı çıkmıştır. Bu tür Makedon milliyetçiliğini anlamak için, Frederick Barth'ın etnik grup ve sınır arasındaki ilişki kavramı özel bir öneme sahiptir. Ona göre etnik gruplar birbirleriyle ilişki dışında var olamazlar. Bir dizi kültürel farklılıklar ve benzerliklerle birbirleriyle ilişki

¹⁹⁸ M. Gruev, *a.g.m.*

içerisindedirler. Burada “sınır” kavramının temel bir unsur olduğunu öne sürmektedir.¹⁹⁹ Barth’ın tezi, modern Makedonizm anlayışının temeli olarak kabul edilebilir. Yugoslav Makedonizmi sadece kendini korumayı garanti altına almakla kalmayıp, aynı zamanda sınırlar koyarak meşruiyet aramasının nedenlerini anlaşılır kılıyor.

Yugoslav Makedonculuğunun ağırlık kazanmasıyla, bölgesel Makedonculuk ve Komintern Makedonculuğu gibi alternatifler kademeli olarak reddedilmiştir. Bu, 2 Ağustos 1944’te Tito’nun Yugoslavya’sının kurucu bir parçası olarak Makedonya Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla olmamıştır. Bu süreç oldukça karmaşıktır ve daha iki savaş arası dönemde başlamıştır. Bu süreç kendi dilini yaratma fikriyle de bağlantılıdır. Aslında, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Pirin Makedonya toprakları, eski Komintern ve Yugoslav Makedonizm türleri arasındaki rekabetin arenası haline gelmiştir. Bu dönemde henüz Yugoslav Makedonizmi Komintern Makedonizmi ile içiçe olduğu dönemdir. Yugoslavya’nın savaş sırasında ve sonrasında uluslararası siyasette aldığı farklı pozisyonu ve Tito’nun Komünist Hareket içindeki nispeten bağımsızlığı ve ağırlığı nedeniyle, Yugoslav Makedonizmi yeni kurulan cumhuriyet karşısında yalnızca resmiyet kazanmakla kalmamış, aynı zamanda sınırın her iki tarafındaki etnik süreçlerde de aktif bir ülke statüsü de kazanmıştır.

1944 ile 1948 arasındaki dönem Yugoslav Makedonizminin kuluçka dönemidir. Bu dönemde Pirin Makedonyası halkına yönelik yoğun Makedonlaştırma süreci yürütülmüş. Bu dönem Yugoslav Makedonizmi ile Komintern Makedonizminin yollarının ayrıldığı dönemdir.²⁰⁰ Pirin bölgesinin kitlesel olarak Makedonlaştırılması sürecinin, 1944 sonrası YSFC Arnavut, Bulgar ve Yunan Komünist partileri tarafından da desteklendiği ve Komintern’in Balkan Federasyonu kurma çabalarına yönelik bir politikası olduğu bilinmektedir. Pirin Makedonya’sında yaşayan vatandaşlar bir süreliğine resmen Makedon olarak tanımlanmıştır ve yapılan plan işe yaramıştır. Hatta Bulgar komünistleri, 1948’deki Tito-Stalin bölünmesinden sonra bile bu politikayı bir süreliğine

¹⁹⁹ Fredrick Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Waveland Press, Long Grove, Illinois, 1998.

²⁰⁰ M. Gruev, “Nasilie i İdentičnost”, s. 50-68.

sürdürmüşlerdir. Bulgar komünistleri, Makedonları Bulgar ulusunun bir yan kolu olarak görseler de Üsküp merkezli komünist rejimin izlediği çizgi farklıdır.

Dolayısıyla, Komintern'in bu politikası bölge ülkelerindeki Slav halklar üzerindeki başarısı yaşadıkları ülkeye göre farklılık göstermiştir. Bulgaristan ve Yunanistan'da bu süreç 1950'lerden sonra durdurulmuştur, ancak Yugoslavya'da, Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla kalmamış, yeni bir ulus, kültür ve yeni bir Slav dili kodlanmıştır.²⁰¹ 1944'ten sonra Makedonya Halk Cumhuriyeti özenle yoğurulmuş sosyalizm ve milliyetçilik karışımı bir temel üzerine inşa edilmiştir. Bunun meşrulaşması Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinin kuruluşu sırasında 1903 ayaklanmasına benzetilerek "İkinci İinden" olarak ifade edilmiştir. Ancak 1945 sonrası Makedon sosyalist tarihçiliğine göre ilk İinden Ayaklanması (2 Ağustos 1903) özünde bir burjuva-demokratik devrimidir ve kitleleri entegre edemediği için başarısızlığa uğramıştır. Bunun aksine "İkinci İinden" (1944) başarılıdır, çünkü komünistler kitleleri mücadelelerinde birleştirebilmişlerdir. Bu dönemde Halk Meclis Başkanı Lazar Kolişevski'nin yapmış olduğu anma konuşmasında cumhuriyetin bilimsel ve Marksist bir tarihi açıklamaya muhtaç olduğunu savunmuştur.²⁰² 1946'da Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin Yugoslavya sınırları içerisinde federatif devletlerden biri olarak kurulmasından sonra ülkenin tarihi ve etnisitesi etkin bir şekilde inşa edilmeye başlanmıştır.²⁰³ 1948'de Tito ile Stalin'in arasının açılmasıyla Kominformbüro BKP'nin Makedonya sorununa ilişkin görüşlerini yeniden gözden geçirilmesini dayatmıştır. Böylece eski Komintern Makedonculuğu 1960'ların başına kadar varlığını sürdürmüştür. Daha sonra BKP eski geleneksel tamamlayıcı veya gizli Makedonizm tezlerine dönmüştür. BKP'nin Makedonya sorununa ilişkin ulusal tarihyazımı, Makedon ulusunun var olduğunu, ancak ona ait olmak isteyenleri kapsadığı tezini ortaya atmıştır. Makedon ulusu ile Bulgarlar arasına sınır koymanın mümkün olmadığını, çünkü bu iki halkın "yan yana" ve "el ele" ulusal kurtuluşları için ve ortak düşmanları olan "monraşi-faşist diktatörlüğü"ne karşı savaştığı görüşleri yaygınlaşmaya başlamıştır.²⁰⁴ Yani ayırım

²⁰¹ Bkz. Stoyan Germanov, *a.g.e.*, s.36-40.

²⁰² Viktor Roudometof, *a.g.e.*, s. 61.

²⁰³ Bkz. Dimitir Beçev, *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*, The Scarecrow Press Inc., Lanham, Maryland, Toronto, Plymouth, 2009.

²⁰⁴ M. Gruev, "Nasilie i İdentičnost", s. 50-68.

çizgisi yeniden “ilerici-gerici” eksenine dönmüştür.

Aralık 1956 yapılan nüfus sayımı Bulgaristan’ın Pirin bölgesinde yaşayan halkın yaklaşık 70%’nin Makedon olduğunu göstermiştir. Ancak 1958’de Bulgar Komünist Partisi bu konudaki politikasını değiştirmeye karar vermiş ve ayrı bir Makedon ulusunu tanımasından vazgeçmiştir.²⁰⁵ Ancak 1960’larda BKP çevrelerinde giderek güçlenen Bulgar etnik milliyetçiliği ve özellikle de yeni komünist lider Todor Jivkov’un eski enternasyonalizmi ihmal etme rotasını izleyerek Makedon ve Makedonizm meselesine yönelik tutum farklı bir hal almaya başlamıştır. Komünizm ile milliyetçiliğin bir arada varoluşu hakkındaki tartışmayı yorumlayan ve diğer Sovyet yanlısı rejimlerdeki benzer süreçlerle karşılaştıran, Mariya Todorova, komünizm öncesi milliyetçiliğin egemen Marksist jargon terimleriyle süslenmiş hali olarak “ideolojik nominalizm” kavramını kullanmıştır. Yani, Doğu Avrupa’daki devlet komünizmi ile milliyetçiliğin birbirini devam ettiren hatlar olarak tanımlamıştır.²⁰⁶ Bu kozmopolit evrenselci bir ideoloji ile tikelci romantik inanç arasındaki çelişkiden oluşan bir çıkış yolu arayışı ifadesidir. Burada, 1960’lı yıllarda Bulgaristan ve Yugoslavya’nın izlediği farklı sosyo-politik yolların çok farklı sonuçlara yol açtığını belirtmek gerekir. Yugoslavya’nın dünyaya daha açık olması, Makedon kimliğinin Yugoslav versiyonunu daha arzu edilir ve daha prestijli yapmıştır. Yeni Makedonculuğun önemli bir dayanağı ortak bir coğrafi varlık fikridir. 19. Yüzyıldaki Bulgar ulusal doktrininin ruhuna uygun olarak Makedonya, uzun süreli bir aradan sonra tek bir coğrafi ve ekonomik bütün olarak görülmektedir. Mekan ve uzam ile olan derin iç bağlantı, özellikle yeni Makedonculuğun özelliğidir. Hem Pirin hem de Vardar’ın ima edildiği “vatan toprağı”na, birlik kavramının sürdürüldüğü derin, kutsal, sembolik bir anlam atfedilir.²⁰⁷ Yeni Makedon kimliğinin başka bir dayanağı, ortak bir tarihsel geçmiş fikri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960’lardan beri Yugoslav Makedonyası ile Pirin Makedonyası halkları arasında devam eden aile ve akrabalık ilişkileri, radyo ve televizyonlar aracılığı ile aktarılan resmi tarihsel anlatılar vs. etkili araçlar teşkil etmiştir.

²⁰⁵ Bkz. Stoyan Germanov, *a.g.e.*, s. 50-60.

²⁰⁶ Mariya Todorova, *Bulgaristan, Balkanlar...*, s.142-143.

²⁰⁷ M. Gruev, “Nasilie i İdentičnost”, s. 50-68.

Son olarak, tarihi geçmişi yorumlama farklılıklarına göre Makedonizm'in farklı türemeleri oluşmuştur. Örneğin 19. Yüzyılın sonunda Sırp propagandası sonucu oluşan Sırp Makedonizmi ve aynı dönemlerde ortaya çıkan VMORO'nun ideolojisinden türeyen Bulgar bölgesel vatanseverliği gibi. Ayrıca 1930'larda Komintern çevrelerinde ortaya çıkan VMRO-Birleşmiş Makedonizmi, İkinci Dünya Savaşı sırasında faaliyet gösteren ve savaş sonrası Makedon milli kimliğinin inşası sürecinin temellerini oluşturan Yugo-Makedonizmi (Yugoslavya Makedonizmi)²⁰⁸ ve Kuzey Makedonya'nın eski başbakanı Nikola Gruevski döneminde (2006-2016) daha popüler hale gelen Antik Makedonizm'den söz etmek mümkündür.²⁰⁹ Günümüzdeki Makedon milliyetçilerine göre Makedonya coğrafi bölgesindeki Slavlar, bölgedeki diğer milletlerden farklı olarak kendi köklü tarihine ve geleneklerine sahip ayrı bir millettir. Bazı yazarlar kendi görüşlerini destekleme amacıyla bölgenin tarihine atıflarda bulunarak, günümüz Makedonyası'nın Antik Makedonya'nın devamı olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Bulgar tarihçilerine göre, Makedonizmin, Sırp bilim adamlarının 19. Yüzyılın sonunda ürettikleri Büyük Sırbistan Doktrini'ne dayanan, Bulgarlar aleyhinde doğru olmayan görüşleri desteklemektedir. Makedonya ve Makedon ulusu konuları üzerinde akademik çevreler uzun bir süredir tartışmalar yapmaktadır. Bazıları Makedon ulusunun varlığını savunmuş, bazıları ise tutarsızlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Araştırmaların ve bilimsel iddiaların birçoğu Bulgar, Makedon, Sırp ve Yunan milliyetçilerin hoşuna gitmemiştir.

1.12. Bulgar Ulusal Meselesi ve Birleşme Ülküsü

Bulgar Ulusal Meselesi, öncelikle Bulgar ulusunun oluşması ile ilgilidir ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma ve Balkanlar'da yaşayan Bulgarları birleştirme mücadelesidir. 3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşmasıyla nispeten ulaşılmış olsa da 1878 Berlin Kongresi'nin kararları sonucunda ulusal mesele farklı bir boyut kazanmıştır. Balkan yarımadasında yaşayan Bulgarları Ayastefanos Antlaşmasında yer alan sınırlar

²⁰⁸ Loring Danforth, *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World*, Princeton University Press, NJ, 1995, s.167.

²⁰⁹ M. Gruev, "Nasilie i İdentičnost", s. 50-68.

içerisinde birleştirme mücadelesine dönüşmüş, farklı bölgelerde ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bulgar Ulusal Meselesi Makedon Meselesi, Trakya Meselesi (Edirne bölgesi), Batı Bölgeleri, yani 1919 Neuilly Antlaşması sonucu Sırbistan sınırları içerisinde kalan Bulgar azınlığı meselesini ve Doburca bölgesindeki Bulgarların birleştirilmesini kapsamaktadır. Esasında “Ulusal Birleşme Mücadelesi”, 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başında olgunlaşmaya başlayan, ulusun ve devletin uzun vadeli stratejik hedefi doğrultusunda, “Bulgar ulusal doktrini” kapsamında yer alan “Bulgar Ulusal Ülküsü” nün bir parçasıdır. “Bulgar Ulusal Ülküsü” belirli tarihsel hedefleri, görevleri ve ulusal değerleri yansıtan dinamik bir yapıdır. Ayrıca, ulusun siyasi felsefesinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır ve ulusal öz farkındalığın temelini teşkil eder ve ulusal çıkarları, ulusal politikanın içeriğini tanımlayan bir ifadedir. Bulgar Ulusal Ülküsü, belirli etnik, demografik, jeopolitik, kültürel, ekonomik ve diğer çıkarlara hizmet amacıyla, Bulgar ulusunun oluşum sürecinin belirli bir aşamasında ortaya çıkmıştır ve ulusun gelişmesi, ulusun tüm üyelerini içerisine alan bağımsız ulusal sınırlar içerisinde mümkün olduğunu savunmaktadır. En önemlisi de, ortak bir devlette birleşmiş tüm Bulgarların özgürlüğü, Bulgaristan’ın kalkınması ve dünya çapındaki Bulgarların refahına ilişkin özlemi ve gayretleri içermektedir. Bulgar Rönesansı döneminde ve sonrasında, ülkü haline gelecek olan üç temel hedef belirlemiş ve tanımlamıştır. Bunlar bağımsız bir Bulgar Ortodoks Kilisesi, ulusal özgürlük ve ulus devletinin kurulması, Bulgar etnisitesinin sınırlarını içine alacak bir Birleşmiş Bulgaristan. Bulgar devletinin kurulmasıyla ilk iki hedef gerçekleşmiş, üçüncü hedef doğrultusunda da harekete geçmiştir. Bu noktada, Makedonya’ya ve Trakya’ya sahip olma hayalleri ulusal ülkünün bir parçasıdır ve Bulgar ulusal çıkarları, “Ulusal Ülkü” nün bir işlevidir. Bulgar Ulusal Doktrini ise, Bulgar ulusunun ve devletinin tarihsel özemleri, geleceği ve hedefleri, Bulgar Ulusal Ülküsü’nün ve ulusal çıkarlarının gerçekleştirileceği yötmelerini kapsayan görüş ve ilkeler sistemidir. Bulgar ulusal doktrini, ulusun deneyimini, olgunluğunu ve kararlılığını yansıtır. Nesillerin antlaşmalarını anlamlandırır, bugünü analiz eder, gelişiminin geleceği hakkında tahminler yürütür ve planlar yapılır.

2. BÖLÜM:

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MAKEDONYA MESELESİ VE BULGARİSTAN

Bu bölümde tarihsel süreç içinde Makedon Meselesi, (Makedonya Meselesi veya Makedonya Sorunu) araştırılacaktır. Bu bağlamda da Bulgaristan'ın Makedonya Meselesine bakışı ve bu yönde dış politika davranışları ve bölgesel politikaları sosyal inşacı bakış açısıyla kısaca ele alınacaktır. Ayrıca, Makedonya politikasını şekillendiren çıkarlar ve Soğuk Savaş öncesi yıllarda yaşanan kimlik inşa süreçleri ve değişimler incelenecektir. Bulgar ve Makedon etnik kimliklerinin Doğu Ortodoks Hıristiyanlığı ile ilişkilendirilmesi, ayrıca da Slav kimlik anlayışının da etkin olması, Osmanlı hakimiyetinden kurtuluşundan günümüze kadar etkisini sürdüren Makedon meselesi ve onun şekillendirdiği, konjonktüre ve karar alıcılara göre değişen dış politika ilkeleri üzerinde durulacaktır.

Geçmişten beri Makedonya ismi coğrafi, siyasi ve tarihi bölgeyi ifade etmek için kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir. Osmanlı döneminde bölgenin idari adı Vilayet-i Selase'dir ve resmi belgelerde Makedonya adı kullanılmamıştır, fakat Avrupa ülkeleri ve bölge devletleri, özellikle 19. Yüzyıldan itibaren Makedonya adını kullanmışlardır. Osmanlı Devletinin bölgeden çekilmesiyle, farklı etnik grupların bölgeye ilişkin farklı terminoloji kullanması veya siyasi anlamlar yüklemesi bu bölgenin temel çelişki ve anlaşmazlık kaynaklarından birisi haline gelmesine sebep olmuştur.

Esasında Makedonya Meselesi Avrupa'nın büyük güçleri tarafından 18. Yüzyıl sonlarından 20. Yüzyılın başlarına kadar süren Şark Meselesi'nin bir parçası olarak görülmüştür. Farklı din, dil ve kültürlerin var olduğu Makedonya coğrafyası 19. Yüzyılın başlarından itibaren, Avrupa'daki devrim hareketleri, uluslaşma ve toplumsal değişimden, Balkan yarımadasındaki savaşlardan, göçlerden ve sosyal ve ekonomik sorunlardan etkilenmiştir. Makedon Meselesi sorunsalı 19. Yüzyılın sonlarından günümüze kadar Güney Balkanlar siyasetini meşgul eden konulardan birisidir. İlk başlarda Makedon Sorunu Bulgaristan'ı, Yunanistan'ı ve Sırbistan'ı, devletlerinin etnik,

dilsel ve dini açıdan Makedonya nüfusuna kendi ulusal kimliğini dayatabileceği bir çatışmanın içine çekmiştir. Böylece, her devlet Makedonya topraklarının kendisine sahip olduğu konusunda ısrarcı olmuştur.

1877-1878 Türk-Rus Savaşını sonlandıran Ayastefanos Antlaşması yeni kurulan Bulgar Prenslığı'nın Makedonya'yı sahiplenmesine ve artık dış politikası olan bir aktör olarak hareket etmeye başlamasına sebep olmuştur. Ancak Berlin Kongresi'nin çizilen sınırları revize etmesinden sonra, Bulgarlar Makedonya konusunda rövanşist ve irredentist bir dış politika izlemiştir. Hala Osmanlı hakimiyeti altında bulunan bölgede Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan destekli çeteler kurulmuş, kaos ortamının hakim olmasına yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Çetelecilik faaliyetleri bir taraftan Osmanlı idaresine karşı eylemlerde bulunurken, diğer yandan da birbiriyle çatışmışlar, bölgede hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Silahlı mücadelenin yanı sıra, eğitim, kültür ve dini faaliyetlerle bölge halkının kimliğini ve özbilincini kendi lehine değiştirme çalışmaları yürütülmüştür. Bu tür faaliyetler İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdüğü söylenebilir.

Bulgaristan'ın 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılda müdahil olduğu bütün savaşların temel amaçları arasında Makedonya daima var olmuştur. 1912-1913 Balkan savaşlarından sonra, Osmanlı devletinin bir parçası olan Makedonya coğrafi bölgesi üç Balkan devleti arasında paylaşılmıştır. Böylece Güney bölgesi (Ege Makedonyası) Yunanistan Krallığı'na, Kuzey bölgesi (Vardar Makedonyası) Sırbistan Krallığı'na, Kuzeydoğu bölgesi (Pirin Makedonyası) ise Bulgaristan Krallığı'na geçmiş olsa da Makedonya mücadelesi devam etmiştir.

Balkan Savaşlarından sonra yeniden çizilen sınırlar, Bulgaristan'ın Makedon Meselesine farklı bir açıdan bakmasına sebep olmuştur. Bir taraftan bölgenin tanımı ile ilgili tartışmalar devam ederken, diğer yandan bölgede yaşayan halkların etnik ve milli menşesi ve konuştukları dilin tanımlanması ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bulgar milliyetçiliği ise Makedonların hangi tarafa ait olmaları gerektiği, buna kimin karar vereceğini ve değişimin gerçekleşmesi için stratejinin ne olacağı ile ilgili arayışlar içerisine girmiştir. Bu dönemden itibaren, bir yandan Bulgar Ulusal Hareketin

Makedonya iddiaları, “kaybedilen topraklar” için tazminat taleplerine dönüşmüş, diğer yandan ise Bulgaristan’ın bölgeye ilişkin dış politika davranışları rövanşist bir çizgide devam ederken, Sırbistan ve Yunanistan da statükoyu sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Makedonya Cumhuriyeti YSFC’yi oluşturan altı kurucu cumhuriyetinden biri haline gelmesiyle ve Bulgaristan’daki rejim değişikliği nedeniyle, Makedon Sorunu geçici olarak rafa kaldırılmıştır. Ancak Bulgaristan için mesele asla çözülmemiş, iç ve dış politikasını meşgul etmeye devam etmiştir. Dahası, kendi sınırları içerisinde kalan kısmını da kaybetmenin eşiğine gelmiştir.

Savaş sonrası dönemde, Bulgaristan için kötü şartlar getiren Versay sistemi koşullarında, SSCB’nin yeni kurulan Doğu Bloku liderliğinde ve ülkede iktidarı ele geçiren yeni bir siyasi ideoloji olan komünizm, ülkenin Makedonya politikasında köklü değişimlere sebep olmuştur. Bu dönemde Bulgaristan’ın Makedonya politikası, Yugoslavya ile federal bir devletin oluşturulması ve Makedonya meselesinin kendiliğinden ortadan kalkmasını öngören Komintern çizgisinden devam etmiştir. Fakat 1950’lerden sonra Bulgar politikası Makedonya konusunda farklı bir tutum izlemeye başlamıştır. Bulgaristan’ın Yugoslavya ile Barış ve Dostluk Antlaşması’nın imzalanması, savaş sonrası uluslararası izolasyondan çıkılması, SSCB’nin Yugoslavya ile ilişkilerin soğuması ve Bulgaristan devlet başkanının değişmesiyle başlayan yeni dönemde, Makedonya politikasında yapılan hatalardan geri dönülmüş ve eski rövanşist tutum izlenmeye devam edilmiştir. İktidara Todor Jivkov’un gelmesiyle, Bulgar politikasında Pirin bölgesinde ve ülkedeki azınlıklara yönelik, günümüz literatüründe “komünist milliyetçiliği” olarak adlandırılan bir milliyetçi tutum izlenmeye başlamıştır. Makedonya Meselesi sadece 19. Yüzyılda Balkan devletleri ilişkilerindeki temel konu olarak ortaya çıkmakla kalmamış, sonraki yüzyılda da ayrışma noktası olmaya devam etmiştir.

2.1. Coğrafi ve İdari Bölge Olarak Makedonya

Geçmişte Makedonya ismi coğrafi, siyasi ve tarihi bölgeyi ifade etmek için kullanılmış ve stratejik öneme sahip bir bölge olarak, birçok devlet ve siyasi egemenlik

sınırları içinde yer almış, önemli savaşlara ve anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Makedonyalı Filip ve oğlu Büyük İskender dönemlerinde Makedonya Krallığı'nın çekirdeğini oluşturmuştur. Daha sonra Roma ve Bizans imparatorluklarının bir parçası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle, farklı etnik grupların bölgeye ilişkin çeşitli terminoloji kullanması veya siyasi anlamlar yüklemesi, bu bölgenin temel çelişki ve anlaşmazlık kaynaklarından birisi haline gelmesine sebep olmuştur. Tarihte bölge, Balkan Yarımadası içerisinde belirgin sınır değişikliklerine maruz kalmıştır. Coğrafi bölge olarak bakıldığında, farklı araştırmacıların ve bölgede yaşayan etnik grupların fikirlerinde uyuşmazlıklar görülmesi mümkündür.

Coğrafi olarak, Makedonya sınırlarının net olmamasıyla birlikte, 19. Yüzyıl sonlarında kuzeyde Karadağ ve Şar Dağları, doğuda Rila ve Rodop Dağları, güneyde Selanik, Olimpos Dağı ve Pindus Dağları boyunca Ege kıyısı ve batıda Ohri ve Prespa Gölü ile çevrili olup, yaklaşık 25 bin milkare ve 2 milyon nüfusa sahip Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinin bir parçasıdır.²¹⁰ Tarihe baktığımızda bölgenin sınırlarının sıklıkla değiştiğini görmekteyiz. Örneğin Roma ve Bizans dönemlerinde Makedonya bölgesinin sınırları, Antik Çağlardaki Makedonya'ya göre biraz farklıdır. Bizans dönemindeki Makedonya idari bölgesi günümüz Edirne bölgesi ile örtüşmektedir. Osmanlı döneminde ise kayıtlarda Makedonya ismi coğrafi ve idari bölge olarak değil, Kosova, Selanik ve Manastır bölgesi *Vilayat-ı Selase* ve Rumeli Eyaleti'nin bir parçası olarak geçmektedir.²¹¹ Kısaca bölgenin tarihine bakacak olursak, Antik çağlarda günümüz Kuzey Makedonyası'nın büyük bir kısmı Trakların bir devleti olan Payonya Krallığı sınırları içerisindeydi. Diğer bölgeler ise İliryalı Dardani ve Encheale ve Molosyalı Pelagones ve Lyncestea adlı kabileler paylaşmaktadır.²¹²

Makedonya'nın etimolojik kökeni antik çağlarda var olan Makedon Krallığı'ndan gelir. Akademik çalışmaların Makedonya isminin kökenine ilişkin birçok

²¹⁰ Barbara Jelavić, *İstoria na Balkanite – XX vek*, Mirela Hristova (ter.), 2. cilt, AMAT-AH, Sofya, 2012, s. 95.

²¹¹ Kaya Bayraktar, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Bilig*, 2014, sayı 69, s. 1-28.

²¹² N.G.L. Hammond, “İllyrs, Epirus and Macedonia”, *The Cambridge Ancient History: The Expansion of the Greek World, Eighth to Sixth Centuries BC*, John Boardman and N. G. L. Hammond (Eds.), Volume 3, Part 3, Cambridge University Press, 2008, s. 284.

önerileri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Yunanca *yüksek, uzun, büyük* vs. anlamına gelen “*Makedonos*” isminden türemiştir ve M.Ö. 8. Yüzyıla dayanmaktadır. Diğerlerine göre ise eski Yunan tanrısı *Zeus*’un veya *Aeolus*’un oğlu *Makedon* ve *Prometheus*’un oğlu *Deukalion*’un kızı *Tiya*’nın birleşimidir.²¹³

Kaynaklar ilk Makedon devletinin ortaya çıkışını M.Ö. 8. veya 7. Yüzyılın başlarında olduğunu haber vermekte. Makedonya krallığı Antik ve Klasik Yunan devletinin çevresinde yer almış, daha sonra da Helenistik Yunanistan’ı egemenliği altına almıştır. M.Ö. 356’da Makedonyalı II. Filip Yukarı Makedonya’yı krallığına katmıştır.²¹⁴

Daha sonra, oğlu Büyük İskender *Payonya*’nın geri kalanını *Scupi* (Üsküp) bölgesi ile birlikte dünyanın bir kısmını eline geçirmesiyle Doğu Akdeniz bölgesi tarihinde Helenistik Çağın başlangıcını belirler. Makedonyalı V. Filip, *Scupi* hariç, bölgenin geri kalan topraklarını da ele geçirmiştir. Makedon krallığı Roma İmparatorluğu’nun M.Ö. 146 yılında bölgeye gelmesiyle ve Makedonya’yı egemenliği altına almasıyla son bulmuştur. Roma İmparatorluğu sınırlarına dahil edildikten sonra bölge Makedonya eyaleti olarak adlandırılmıştır. Roma cumhuriyeti döneminde Makedonya eyaletinin sınırları batıda Adriyatik denizine, güneyde ise günümüz Yunanistan’ın ortalarına kadar uzanmaktadır.²¹⁵

M.S. 550-580 yıllarında Slavların akınına uğrayan bölgede zamanla Birinci Bulgar Devleti kurulmuştur. M.S. 580 yıllarında Balkanlar Slavlar tarafından istilaya uğramış ve Bizans İmparatorluğu’nun elinde sadece müstahkem şehirleri ve kıyılar kalmıştır. 680’lerde Avar kağanlığını terk eden Kuber Han liderliğinde Ön Bulgarlar, Slavlar ve Bizanslılardan oluşan bir grup Manastır civarına yerleşmiştir. Asparuh Han’ın 681’de Pliska’da kurduğu Birinci Bulgar Devleti (681-1018) sonraki hükümdarlar tarafından Makedonya bölgesine doğru genişletilmiştir.²¹⁶

²¹³ Bkz. Grigor Velez, *İstoria na Bulgarite ot Makedoniya: Drevnost i Srednovekovie*, 1. cilt, İztok-Zapad, Sofya, 2016.

²¹⁴ Stefan G. Chrissanthos, *Warfare in the ancient world: From the Bronze Age to the fall of Rome*, Praeger, London, 2008, s. 75.

²¹⁵ John Vanderspoel, “Provincia Macedonia”, *A Companion to Ancient Macedonia*, Joseph Roisman, Ian Worthington (Ed.), Blackwell Publishing, 2010, s. 257-259.

²¹⁶ Frederick B. Chary, *The History of Bulgaria*, Greenwood, ABC-CLIO, LLC, 2011, s. 3.

Bununla bilikte, bölgeler coğrafi olarak adlandırılmayıp ordu birliklerine tekabül ettiğinden dolayı da *Atina'lı İrini* döneminde (797-803) Makedonya eyaletinin sınırları Trakya'ya kaymıştır. Bizans İmparatorluğu'nun en başarılı hanedanlarından biri olan Makedon hanedanının kurucusu olan I. Basileos da adını doğduğu yer olan Makedonya bölgesinden aldığı bilinmektedir.²¹⁷

Bulgar Hanı Krum 808 yıllarında Serez'e doğru ilerler ve I. Presyan döneminde (836-852) Makedonya Slavları Bulgar yönetimine girer. I. Boris döneminde ise (852-889) bölgedeki Slavlar Hristiyanlığı kabul eder, Ohri kasabası ise önemli eğitim ve kültür merkezlerinden birisi olur. Bölge I. Simeon (Büyük Simeon) döneminde (893-927) Bulgar krallığının sınırları içerisine dahil edilir ve 971 yılından sonra Bulgar Krallığı'nın başkentleri sırayla Üsküp, Prespa, Ohri ve Bitolya'ya (Manastır) taşınır ve günümüz Arnavutluğu ve Kuzey Makedonyası Bulgar Çarlığı'nın sınırları içerisindedir.²¹⁸

Makedonya'nın iç kısımları, Bulgar devletinin varlığını sona erdiren ve Bizans otoritesini orta ve kuzey Balkanlar'da genişleten II. Basileos'un (II. Vasiliy) seferlerine kadar Bulgarların elinde kalmıştır. Bulgarlar bölgede Bizans İmparatorluğu ile sürekli mücadele içerisinde olmuştur. 1014 yılında Birinci Bulgar İmparatorluğu çarlarından Samuil'in (997-1014) ordusunu yenen ve "Bulgar-kıran" lakabını alan II. Basileios komutasındaki Bizanslılar Kuzey Makedonya da dahil olmak üzere, Balkanlar'da kontrolü sağlamıştır. Bundan sonra Makedonya, IV. Haçlı Seferi'ne (1204) kadar Bizans kontrolü altında kalır.²¹⁹ Daha sonra Makedonya'nın büyük bir kısmı 1246'da İznik İmparatorluğu'nun kontrolüne geçer, ancak kuzey bölgeleri Sırp ve Bulgarlar arasında paylaşılır. 13. Yüzyılda bölge I. İvan Asen'in kurduğu İkinci Bulgar Devleti (1185-1396) sınırlarına dahil olur. Bizans İmparatorluğu bölgeyi iç sorunlarla meşgul olan Bulgar devletinden kısa süreliğine geri alır. Ancak 14. Yüzyılda, Bizans zulmü altında ezilmelerinden dolayı Sırp Çarı Stefan Duşan'ın hakimiyeti altına girer, Üsküp ise başkent olur. Stefan Duşan'ın 1356 yılında ölümünden sonra bölgeye Prilep krallığının başına geçen Kral Vukaşin

²¹⁷ Bkz. Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, 1997, s. 417-436.

²¹⁸ Bkz. İvan Snegarov, *İstoriya na ohridskata arhiepiskopiya*, 1. cilt, 2. baskı, Marin Drinov Yay., Sofya, 1995 (1924), s. 26-31.

²¹⁹ Bkz. W. Treadgold, *a.g.e.*, s. 805-810.

Mrnjavčević ve daha sonra da oğlu Marko hükmeder.²²⁰ Makedonya 1389 yılında I. Kosova Savaşı'nda Sırp ordusunu yenen Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçtikten sonra 20. Yüzyılın başlarına kadar Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır. Ancak Makedonya coğrafi bölgesinin adı, antik çağlardan sonra, parçası olduğu devletlerin idari yapısına göre birçok kez değiştiğini ve bu isimle tanımlanmadığını görmekteyiz. Makedonya coğrafi bölgesinin daha önce de zikredildiği gibi Osmanlı resmi belgelerinde *Vilayat-ı Selase* adıyla yer aldığı, Osmanlı bürokrasisinin resmi yazışmalarında Makedonya tabirini kullanmayı uygun bulmadığı anlaşılmaktadır. 1878 ve sonrasında kaybedilen topraklardan dolayı Balkanlar'da yeniden yapılması ihtiyacı duyulan idari organizasyonla, Osmanlı tebasının önemli bir kısmını barındıran Makedonya, Selanik, Manastır ve Kosova eyaletleri arasında taksim edilmiştir. Ancak bu tarihten sonra Vilayat-ı Selase'ye bağlı kazaların bu vilayetler ve onlara bağlı kazalar arasındaki dağılımı birçok defa değişikliğe uğramıştır.²²¹

Makedonya deyimi Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlılar tarafından ortaya atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu toprakların adı Rumeli olup, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden meydana geliyordu. Makedonya'nın özellikle Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında çetin mücadelelere konu olmasının, stratejik ve ekonomik olmak üzere, iki önemli sebebi vardır. Stratejik bakımdan Makedonya'nın önemi, Orta Avrupa'yı Akdenize bağlayan Morava ve Vardar nehirlerinin meydana getirdiği iki büyük vadiye sahip olmasıdır. Vardar vadisi Selanik'e kadar uzanır. Bu bölgedeki bütün fetihler bu vadilerden yapılmıştır. Ekonomik bakımdan ise coğrafi yapısı genellikle dağlık olan Balkanların, en bereketli toprakları da, bu vadiler sebebiyle Makedonya'dadır. Bu iki faktörün dışında, Makedonya'yı bir çatışma konusu haline getiren bir başka faktör de bu toprakların etnik ve dini yapısıdır.²²²

Alman coğrafyacıların bölgeye ilişkin oluşturduğu etnik ve dini tabloda yer alan Makedonya terimi Avrupa literatüründe ilk defa ... tarihinde kullanılmıştır.²²³ Bölgenin

²²⁰ Bkz. Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium: 1261-1453*, Second edition, Cambridge University Press, 1993, s. 255-275.

²²¹ Kaya Bayraktar, *a.g.m.*, s. 1-28.

²²² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1789-1914*, 14. Baskı, İstanbul, 2014, s. 567.

²²³ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, Şirin Tekeli (çev.), 6. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, s.97.

Osmanlı hakimiyeti altında bulunduğu dönemlerde Avrupa’da antik çağların kültürel mirasının yeniden canlandırma gayretlerinin etkisiyle Makedonya ismi yeniden ortaya çıkmıştır. Yani Osmanlı egemenliği altında olan Helenistik kültürün ve eski Hristiyan devletlerin yeniden canlandırılması ve popülerleştirilmesi çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²²⁴ Aynı zamanda Berlin Kongresi’nden sonra siyasi tartışmalar bağlamında kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti de bu coğrafi terimi daha çok 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle Berlin Antlaşması’ndan sonra siyaset terminolojisinde kullanmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgeden çekilmesinden sonra Makedonya bölge ülkelerinin anlaşmazlık meselesi olmaya devam etmiş, özellikle Bulgaristan’ın Balkan savaşlarından İkinci Dünya Savaşı’na kadar bütün savaşlara katılması için temel nedenlerden birisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze kadar, Makedonya bölgesi üç devletin sınırları içerisinde kalmıştır – Bulgaristan (Pirin Makedonyası), Yunanistan (Ege Makedonyası) ve Kuzey Makedonya (Vardar Makedonyası).

2.2. Makedonya’nın Demografik Yapısı

Tarih boyunca göçlerin ve savaşların çok yoğun olarak yaşandığı ve farklı devletlerin sınırları içerisinde kalmış olan bir bölge olan Makedonya’nın demografik yapısı da oldukça karışıktır. Bu açıdan bölgenin coğrafik sınırları içerisinde yaşayan en büyük grupların Müslümanlar, Bulgarlar, Yunanlar ve Sırlar olduğunu görüyoruz. Dilsel olarak bu çeşitlilik rakamı daha da fazladır. Makedonya’yı bir çatışma konusu haline getiren faktörlerden birisi bu toprakların etnik yapısıdır. Üzerilerinde yaşayan halkların kökenlerine göre, Makedonya bir etnografya müzesi gibidir.²²⁵ Berlin Kongresi’nden sonra, bölgenin önemi ve sorunları artınca, nüfusa ilişkin birçok araştırma ve istatistik toplanmıştır ve sonuçlar genellikle araştırmayı yürütenlerin çıkarlarını yansıtmaktadır. 19. Yüzyıl sonlarında nüfusunun yaklaşık 2 milyon olduğu Makedonya’da, en az sekiz farklı millet yaşıyordu: Türkler, Bulgarlar, Rumlar, Sırlar, Arnavutlar, Ulahlar,

²²⁴ B. Jelavic, *Balkanlar Tarihi – 20. Yüzyıl*, s. 91.

²²⁵ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 567.

Yahudiler, Çingeneler vs. gibi karışık bir etnik yapıya sahiptir. Türkler, Arnavutlar ve Müslüman olan Bosna-Hersekli Güney Slavlar nüfusun neredeyse yarısı kadardır. 1906 yılında Osmanlı nüfus sayımına göre Müslümanlar 1.145.849 kişi, Patrikhane'nin yetkisi altında bulunan Ortodoks Rumlar 623.197; Bulgar Eksarhlığı'na mensup Bulgarların sayısı da 626.715'tir. Patrikhane ve Eksarhhane için verilen rakamlar yanıltıcı olabilir, zira Sırp'ların o dönemde güçlü bir ulusal örgütü olmadığından herhangi bir kiliseye dahil olabiliyorlardı. Bulgar Eksarhlığının yetkisi dışında bir bölgede yaşayan Bulgarlar Rum kilisesine dahil olabiliyorlardı.²²⁶

Bölge nüfusuna ilişkin farklı kaynaklarda farklı görüşler ve araştırmalar mevcuttur. Vilayet-i Selase'nin nüfusu üzerine araştırmacıların verdikleri rakamlar büyük oranda birbirini tutmamaktadır. Bu çerçevede 1902 tarihli Osmanlı resmi rakamlarına göre bölgede çoğunluğu (%53.7) Müslüman olmak üzere yaklaşık 3,5 milyona yakın kişi yaşamaktadır. Müslüman nüfus içinde Arnavutlar yaklaşık % 55, Hristiyanlar içinde ise Bulgarlar %40 oranında ağırlığa sahiptirler. Diğer yandan Müslüman ve Hristiyan Arnavutlar genel nüfusun % 38'ni teşkil ederlerken, bölgedeki asayişsizliğin kaynağı olan Bulgarlar %17,5 civarında bir ağırlığa sahiptirler. Kaynaklarda Bulgarların sözkonusu üç vilayette toplam nüfusunun 593 bin olduğu belirtilmektedir.²²⁷ Bölgenin müfettişi olan Hüseyin Hilmi Paşa 1904 yılında yaptırmış olduğu bir nüfus sayımına göre bölgenin etnik ve dini dağılımı şöyledir: Müslüman (çoğu Türk, birazı Arnavut) 1.508.507, Bulgar: 896.497; Rum: 307.000; Sırp: 100.717 ve Ulah: 99.000. Toplamı ise 2.911.700 kişi olarak tespit edilmiştir.²²⁸

Bağımsızlık hareketlerinin hız kazandığı dönemlerde, her etnik unsur kendi varlığını daha fazla gösteren nüfus istatistikleri yayınlayarak, Makedonya'dan daha fazla pay kapma gayreti içine girmişlerdir. Bu dönemde Makedonya'da yaşayan etnik unsurların her biri bir takım tarihi gerekçelere ve nüfus varsayımlarına dayanarak, Makedonya'nın bir bölümünün veya Bulgar iddialarında görüldüğü gibi, tamamının

²²⁶ B. Jelaviç, *Balkanlar Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 95-96.

²²⁷ K. Bayraktar, *a.g.m.*, s. 1-28.

²²⁸ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 567-568.

kendilerine ait olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır.²²⁹ Bulgar kaynaklara göre, 19. Yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın ilk yıllarında yaklaşık 52% oluşturan Slavların çoğunluğu, entellektüel ve siyasi elit dahil, kendilerini Bulgar olarak tanımlamakta, konuştukları dilin ise Bulgarca'nın bir lehçesi olarak bilinmektedir. Bu konuda en önemli kaynaklardan birisi Bulgar etnograf Vasil Kınçov'un 1900 yılına ait "*Makedonya: Etnografya ve İstatistik*" adlı eseridir. Kınçov, 1880-1890 yıllarında Makedonya'da yaşayan farklı etnik gruplar üzerine tarihsel bakış açısıyla ayrıntılı bir tablo çizmiştir. Haritalar kullanarak antik çağlardan 19. Yüzyıl sonlarına kadar farklı dönemlerde bölgenin etnik sınırlarını çizmiş, yerel halkların yaşam tarzlarını, örf ve adetlerini anlatmıştır. Kınçov çalışmasında bahsettiği Müslüman Bulgarlar ve Müslüman Yunanlar olarak adlandırdığı nüfusun Pomaklar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk nüfusunu da Müslüman ve Hıristiyan olarak ayırdığı görülmektedir. Toplam nüfus aşağıdaki gibidir:²³⁰

Etnisite	Hristiyan	Müslüman	Yahudi	Toplam
Bulgar	1,032,533	148,803		1,181,336
Türk	4,240	494,964		499,204
Yunan	214,329	14,373		228,702
Arnavut	9,510	119,201		128,711
Ulah	77,267	3,500		80,767
Yahudi			67,840	67,840
Çingene (yaklaşık olarak)	19,500	35,057		54,557
Rus	4,000			4,000
Çerkez		2,837		2,837
Sırp	400	300		700
Ermeni	300			300
Zenci (siyahi)		200		200
Gürcü	60			60
Batı Avrupalı ve Levantalı	8,810		200	9,010
Toplam	1,370,949	819,235	68,040	2,258,224

Kınçov, Ayastefanos Antlaşması sonrası Makedonya nüfusunu şöyle vermektedir:²³¹

²²⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, "*Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*", Yayın No: 29., Ankara, 1996.

²³⁰ Kınçov, Vasil, *Makedonya: Etnografya ve İstatistik*, Birinci Baskı, Bilgarsko Knijovno Drujestvo, Sofya, 1900, s.289.

²³¹ Vasil Kınçov, *Makedonya: Etnografya ve İstatistik*, 1. Baskı, Bilgarsko Knijovno Drujestvo, Sofya, 1900, s. 296.

Etnisite	Hristiyanlar	Müslümanlar	Yahudiler	Toplam
Bulgar	1,030,000	148,800		1,178,000
Türk	4,240	408,160		412,400
Arnavut	25,500	156,200		181,700
Yunan	73,000	920		73,920
Ulah	55,400	3,500		58,900
Çingene	18,000	31,000		49,000
Yahudi			12,300	12,300
Çerkez		2,837		2,837
Diğer	1,500			1,500
Toplam	1,207,640	751,417	12,300	1,971,357

Yine 1904 tarihli bir başka istatistiğe göre toplam 2.782.000 nüfusun 1.100.000'ini Müslümanlar, 792.000'ini Bulgar Eksarhlığı'na bağlı Hristiyanlar, 810.000'ini Rum Patrikhanesi'ne bağlı Hristiyanlar oluşturuyordu. Buna göre nüfusun yaklaşık %40'ı Müslümandır.²³²

Bölgenin etnik yapısının ve istatistiklerin birbiri ile tutarsızlığı Bulgarların, Sırpların ve Yunanlıların bölge üzerinde irredentist politikalara zeminin hazırladıklarının bir göstergesidir ve Makedonya'ya göz dikmelerinin önemli bir etkenidir. Bununla birlikte bu üç devletin bölgeye yönelik tarihi hak iddiaları da beraberinde gelmektedir. Ancak her halükarda, özellikle 19. Yüzyıl sonlarında ve 20. Yüzyıl başlarında Bulgar nüfusu Slav Hristiyanlar arasında çoğunluk teşkil etmekte olduğu açıktır. Nitekim tarihin ilerleyen safhalarında ve günümüzde Bulgaristan ile Kuzey Makedonya ilişkierinde en fazla tartışılan tarihi konulardan birisi de bölgenin demografik yapısıdır.

Son olarak, 19. Yüzyılın sonlarına kadar etnik aidiyet ve ulus bilincinin insanlar için fazla anlam taşımamaktadır. Bu dönemlerde Makedonya'da yaşayan Slav nüfusu bölgeye iddiası olan her devlet için kendisinin bir parçası olmuştur. Bu sebeple Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan bölge halkının özbilincini kendi lehine inşa etme

²³² K. Bayraktar, *a.g.m.*

konusunda, şiddet ve savaş dâhil gerekli tüm yöntemlere başvuracak kadar ısrarcı olmuşlardır.

2.3. 19. Yüzyılda Makedonya Meselesi ve Bölge Ülkeleri

Makedonya Meselesi veya Makedonya Sorunu, 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında ve sonrasında Makedonya topraklarının, nüfusunun ve tarihi mirasının aidiyeti sorunu olarak bilinmektedir. Ayrıca Makedonya Sorunu 19. Yüzyıl Osmanlı döneminde Avrupa'nın Büyük Güçleri tarafından Şark Meselesinin bir parçası olarak görülmüştür. Farklı din, dil ve kültürlerin var olduğu Makedonya coğrafyası 19. Yüzyılın başlarından itibaren, Avrupa'daki devrim hareketleri, uluslaşma ve toplumsal değişimden, Balkan yarımadasındaki savaşlardan, göçlerden ve sosyal ve ekonomik sorunlardan etkilenmiştir.²³³ Bu gelişmelerin etkisiyle 1850'li yıllardan itibaren Bulgar milliyetçiliğinin yükselişi ile Makedonya, özellikle Yunanlar ve Bulgarlar arasındaki rekabet alanına dönüşmüştür. Aralık 1876'da Avusturya-Macaristan, Rusya ve İngiltere İmparatorlukları Balkanlar'da iki ayrı yarı otonom vilayet oluşturulmasını, Makedonya bölgesinin yönetimini de Bulgaristan'a bırakılmasını planlamışlardır. Ancak Sultan Abdülhamit'in 23 Aralık'ta Anayasal yönetime geçildiğini duyurması bu girişimleri sonuçsuz bırakmıştır.²³⁴

Makedon Meselesi sorunsalı 19. Yüzyılın sonlarından günümüze kadar Güney Balkanlar siyasetini meşgul eden konulardan birisidir. İlk başlarda Makedon Sorunu Bulgaristan'ı, Yunanistan'ı ve Sırbistan'ı, devletlerinin etnik, dilsel ve dini açıdan Makedonya nüfusuna kendi ulusal kimliğini dayatabileceği bir çatışmanın içine çekmiştir. Böylece her devlet Makedonya topraklarının kendisine sahip olduğu konusunda ısrarcı olmuştur.²³⁵ Bulgarların'ın Makedonya ile bütünleşme planları, farklı unsurların oluşturdukları ulusal çeteler ve örgütler arasında kavgaya dönüşmüş, bölgede

²³³ Bkz. Barbara Jelavić, *Balkanlar Tarihi* – 20. Yy., s. 95-100.

²³⁴ K. Bayraktar, *a.g.m.*, s. 1-28.

²³⁵ L. M. Danforth, "Ancient Macedonia National Symbols", *A Companion to Ancient Macedonia*, Joseph Roisman, Ian Worthington (Ed. J.), Wiley-Blackwell, UK, 2010, s. 574.

büyük bir kaos ortamı oluşmuştur. Avrupa devletleri Şark Meselesi olarak addedikleri Makedonya Meselesine müdahil olmuşlar, çetelere ve Balkan devletlerine Osmanlı'nın bölgeden çıkarılması için destek sağlamışlardır.²³⁶ Esasında Makedonya Meselesi bölge ülkelerin her biri için farklı bir anlam taşımaktadır ve her ülkenin bu soruna bakış açısı ve yaklaşımı farklıdır. Her ülke bu sorunu kendi menfaatleri açısından değerlendirmektedir.

Bulgarlara göre, Makedonya Meselesi “Bulgar Ulusal Meselesi” nin ayrılmaz bir parçasıdır. Makedonya Meselesi’nde Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Bulgarlar üzerinde etkili olmuştur. Ayastefanos Ateşkesi ile kurulan Bulgar Prenslığı Balkan yarımadasında geniş topraklara sahip olmasından sonra, 1878 Berlin Antlaşması ile elinden çıkan Makedonya ve Trakya bölgelerinin geri kazanma mücadelesidir. Simeon Radev²³⁷ eserlerinde, Makedonya Meselesi’nin Ayastefanos Antlaşmasıyla tayin edilen Bulgaristan sınırlarının Berlin Kongresi ile revize edilmesinden dolayı ortaya çıktığını bildirmekte ve bunun için Avrupa devletlerini suçlamaktadır²³⁸.

Bulgaristan tarihinde, Makedonya Meslesi, coğrafi bölge olan Makedonya’nın Bulgaristan devleti ile bütünleşme mücadelesi olarak algılanmaktadır. Yani Bulgarların Makedonya’ya sahip olmayı meşru olarak algılamalarının temel nedeni tarihsel olarak Makedonya ve halkının Bulgar topraklarının ve toplumunun bir parçası olduğuna, yani Bulgar olduklarına inanmalarıdır. Zira Makedonya bölgesinin Osmanlı’dan kurtuluş mücadelesi Bulgar Ulusal Meselesi’nin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Böylece modern Bulgar ulusu Makedon topraklarını, kültürünü ve halkını yeniden ele geçirme fikri üzerine inşa edilmeye başlanmıştır. Nitekim çözüme ulaşmamış bir Makedon Meselesi Bulgar olmanın değer ölçüsü haline gelmiştir.

Bu durum doğal olarak Bulgar milliyetçileri için acı bir darbe olmuştur. O andan itibaren, Ayastefanos Antlaşması’nın çizdiği sınırı devletin doğru sınırı olarak kabul

²³⁶ K. Bayraktar, *a.g.m.*, s. 1-28.

²³⁷ Simeon Radev - Bulgar tarihçi, yazar, diplomat, devrimci. 1879’da Osmanlı İmparatorluğu’nun Makedonya bölgesinde doğmuştur. Galatasaray lisesi ve Cenevre üniversitesi mezunu. Makedon devrimci örgütlerinde ve Sofya Makedon Göçmenleri Derneklerinde yer almıştır.

²³⁸ Simeon Radev, *Diplomatičeska İstoria na Osvobojdenieto na Bulgariya*, Yayınlanmamış El Yazısı, Sky Print, Sofya, 2016, s.244.

etmişler ve gerçekleşmesini ulusal bir hedef haline getirmişlerdir²³⁹. Esasında Makedonya sorununun Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları birer ateşleyici faktör olmuşlardır. Bulgarlar, bütün Makedonya'yı içine alan büyük bir Bulgaristan yaratmış olan Ayastefanos'u unutamamışlardır. Berlin Antlaşması, Makedonyayı'da, Doğu Rumeli'yi de bu Büyük Bulgaristan'dan ayırıp Tuna ve Balkan dağları arasında küçük bir Bulgaristan'ın varlığını kabul etmişse de, 1886'da Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesi, Bulgarlar için "Büyük Bulgaristan" istikametinde atılmış önemli bir adım sayılmıştır. Ayastefanos ve Berlin ile ilgili bir diğer nokta ise Doğu Rumeli'nin Bulgaristanla birleşmesi olayında Bulgarların, Rusya ile aralarının açılıp Bulgaristan Prenslığının Rusya'dan kopması, Bulgarların bağımsızlık ve milliyetçilik duygularını da kamçulamıştır. Bulgar milliyetçiliğinin hedefi, Doğu Rumeliden sonra Makedonya idi. Artık bunun mücadelesine başlanmıştır.²⁴⁰

Makedonya sorununun altında yatan esas sebep bölge ülkelerinin bu toprak parçasına sahip olma arzularıdır. Bu sebeple de özellikle Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar bölgedeki dengeleri ve genel durumu, çeşitli araçlar ve yöntemlerle, kendi lehine çevirme çabaları yürütmüştür. Bu noktada bölgede çıkarları olan taraflar arasında bir mücadele başlamıştır. Bu mücadelenin araçları olarak papazlar, öğretmenler, propaganda ve silahlı çetelere başvurulmuştur. Makedonya bölgesinde bu propaganda faaliyetlerini, özellikle silahlı çeteciliği Bulgarların yanı sıra Rumlar ve Sırlar da yürütmektedir. Makedonya anlaşmazlığı Osmanlı devletinin Avrupa kısmını bir çatışma alanına çevirmiştir.

Makedonya sorunu, Osmanlı Devleti'nin Girit ve Ermeni sorunları ile uğraştığı bir sırada gelişen, milletlerarası bir nitelik kazanan ve 20. Yüzyılda da devam eden bir meseledir. Hatta denebilir ki, 1878'den sonra Balkan diplomasisi, giderek patlayıcı bir madde niteliği kazanan Makedonya sorunu etrafında dönmüştür²⁴¹. Esasında Makedonya'nın kime ait olduğunu konusu, gerek tarihi açıdan, gerekse coğrafi konumu ve siyasi durumu açısından oldukça tartışmalıdır ve Makedonya Sorununun ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra, bölge

²³⁹ Barbara Jelavić, *İstoria na Balkanite: XVIII-XIX yy.* (Balkanlar Tarihi: XVIII– XIX yy), Mirela Hristova (çev.), 1. Cilt, s. 371.

²⁴⁰ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 569-570.

²⁴¹ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 567.

lkelerinin Osmanlı devletini bölgeden çıkarmak için yaptıkları işbirliği, diğer yandan da daha Osmanlı'nın Balkanlar'a gelmesinden öncesine dayanan ve çöküşüne kadar devam eden, Makedonya üzerinde emelleri olan Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan başta olmak üzere, ulusal devletlerin birbiriyle olan çıkar mücadelesidir. Makedonya zerindeki bu mücadele bağımsızlıklarından sonra bölge lkelerinin "Büyük Devlet" olma emellerine dönüşmüştür. Nitekim bunun açık bir örneğini 1877-78 Türk-Rus Savaşından sonra yapılan savaşlar, 1912-13 Balkan Savaşları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında da görmekteyiz.

Osmanlı devletinin bir parçası olan Makeodnya coğrafı bölgesi, Balkan savaşlarından sonra Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında paylaşılmıştır. Böylece Güney bölgesi (Ege Makedonyası) Yunanistan Krallığı'na, Kuzey bölgesi (Vardar Makedonyası) Sırbistan Krallığın'a, Kuzeydoğu bölgesi (Pirin Makedonyası) ise Bulgaristan Krallığın'a geçmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonya Cumhuriyeti YSFC'nin altı kurucu cumhuriyetinden biri olduktan sonra, Makedon meselesi farklı bir evreye girmiştir.

2.4. Ayastefnos Antlaşması ve Berlin Kongresi

Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisiyle sonuçlanan 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası iki imparatorluk arasında 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos (Yeşilköy) Barış Antlaşması imzalanmıştır. Ayastefanos Antlaşması'nın en önemli hükümleri Bulgaristan'a ait olanlardır. Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı büyük bir Bulgaristan Prensliği ortaya çıkılmıştır. Bu Prensliğin sınırları, kuzeyde Tuna'ya, doğuda Karadeniz'e, güneyde Ege Denizi'ne ve batıda da Arnavutluğa dayanmaktadır. Yani Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya, Bulgaristan sınırları içinde kalmıştır (Madde 6).²⁴²

²⁴² Hristo Hristov, "Sanstefanski Miren Dogovor i Berlinski Kongres", *İstoria na Bılgariya: Bılgarsko Vıзраждане: 1856-1878*, Krumka şarova ve Kolektif (Eds.), 6. cilt, Bulgar Bilimler Akademisi, 1987, s. 466.

Toprakları Makedonya ve Trakya'yı ve günümüz Bulgaristan'ını kapsayacak büyük bir Bulgar devletini yaratan Ayastefanos Antlaşması ile Balkanlar'da Bulgarlar lehine adeta küçük bir imparatorluk kurulmuş, Balkan devletleri ile Büyük Güçler arasındaki güç dengesini alt üst etmiştir.²⁴³ Başta Büyük Britanya ve Avusturya-Macaristan olmak üzere Büyük Güçlerin tepkileri o kadar şiddetlidir ki Rusya, 1878 yılının Haziran ve Temmuz aylarında yapılan ve 13 Temmuz günü imzalanan Berlin Kongresi'nde yeni bir anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Berlin Kongresi ile Ayastefanos'un oluşturduğu devletler üç bölüme ayrılmıştır: Yarı özerk bir eyalet olan Koca Balkan sıradağlarının kuzeyindeki topraklarda yer alan özerk Bulgaristan Prensliği, güneyde Doğu Rumeli ve Osmanlı yönetimine iade edilen Makedonya. Sırbistan ve Karadağ daha az toprak almış, Yunanistan ise Tesalya'yı ve Epir'in bir kısmını almıştır. Dolayısıyla hiçbir Balkan ülkesi Berlin Anlaşması'ndan memnun değildir ve bu durumun uzun sürmesi beklenmemiştir. Özellikle Bulgar yöneticiler, Ayastefanos'un kurduğu Bulgaristan'ın bölünmesinden hayal kırıklığına uğramışlardır.²⁴⁴

Bulgaristan, Ayastefanos'ta olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı özerk bir prenslik olmuştur. Bulgaristan'ın sınırları çok daraltılmıştır. Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya geri alınmıştır. Doğu Rumeli'de özerk bir yönetim kurulmak ve Makedonya'da da ıslahat yapılmak şartı ile buraları Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Bu şekilde Bulgaristan, Tuna nehri ile Balkan dağları arasına sıkışmıştır. Bulgaristan'ın bu şekilde küçültülmesi ve özellikle Makedonya'dan ve Ege'den uzaklaştırılması, hem İngiltere'nin ve hem de Avusturya'nın isteklerinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.²⁴⁵

Rusya, Büyük Güçler tarafından zımnen Bulgaristan'ın koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Büyük Güçler Bulgaristan prensi olarak Aleksandır Batenberg'i tayin etmişler ve bir Anayasa kabul edilmiştir. Kısa bir süre sonra 1885'te Doğu Rumeli bir ayaklanma sonucu Bulgaristan Prensliği ile birleşmiştir. Berlin Kongresi Balkan ulus devletlerinin oluşum için bir dönüm noktasıdır ve Antlaşma metni de dönemin ulusal bağımsızlık

²⁴³ Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun Son Nefesi: Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, Timaş, İstanbul, 2014, s. 85-86.

²⁴⁴ B. Jelaviç, *Balkanlar tarihi 20.yy.*, s. 17-18.

²⁴⁵ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s. 526.

hareketlerine yön veren en önemli belgedir. Balkan ülkelerinin her birinin Makedonya üzerinde hak iddiaları vardır. Yunanistan Makedonya, Trakya ve Epir'in tamamını kazanmayı ümit etmektedir. Sırbistan da Makedonya'ya bakmaktadır. Bulgaristan için, Ayastefanos sınırları devletin doğru ana hatlarını belirlemiştir. Arnavutlar, yine Makedonya ile aynı zamana denk gelen nüfuslarının yaşadığı toprakları birleştirebilecekleri bir geleceği beklemektedirler.²⁴⁶ Berlin Antlaşması'ndan sonra kurulan Bulgaristan Prensliği sınırları dışında, özellikle Makedonya ve Trakya'da büyük bir Bulgar nüfusu kalmıştır. Ayastefanos Antlaşması'nın sefasını süremeyen Bulgarlar, Prenslik dışında kalan Bulgar nüfusunun yaşadığı toprakları sınırları içerisinde katmayı “Bulgar ulusal ülküsü” nün önemli bir parçası olan “Bulgarların ulusal birleşmesi” olarak nitelemiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir.

Sonuç olarak, Ayastefanos Antlaşması'nı revize eden Berlin Antlaşması'na göre Bulgaristan Prensliği, Osmanlı Devleti'ne bağlı vasal bir devlet olmasına karşın kendi anayasasına, bayrağına, marşına ve dış politikasına sahip olmuştur. Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı İmparatorluğu kendisine tabi olan Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Karadağ'ın kendi başlarına birer prenslik olmalarını kabul etmiş, Makedonya bölgesi ise Osmanlı devletine iade edilmiştir.

2.5. Ayastefnos ve Berlin'den Sonra Bölge Ülkeleri'nin Makedonya Politikaları

Berlin Kongresinden sonra bölgede herkesin herkese karşı olduğu bir ortam oluşmuştur. Aslında mesele, bir taraftan Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne karşıdır ve bölgeden çıkarılması için ortak hareket etmişler, diğer taraftan da Osmanlı mirasının, yani Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'nın paylaşımı konusunda birbirine karşı olmuşlardır. Arnavutluk, Makedonya ve Trakya bölgeleri anlaşmazlıkların merkezidir ve bu bölgelere sahip olmalarını destekleyen ülkelerin kiliseleri, okulları, çeteleri bulunmaktadır; herkesin kendine ait nüfus politikası, istatistikleri, etnik, tarihi, stratejik politikaları ve

²⁴⁶ B. Jelaviç, *Balkanlar Tarihi 20. yy*, s. 17-18.

bunları destekleyen argümanları vardır. Esasında, Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar arasındaki Makedonya anlaşmazlığı ilk defa 19. Yüzyılın 60'lı yıllarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde Sırbistan Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü faaliyetlerine komşu ülkeleri de dahil etmeye çalışmaktadır, ancak hiç birisi iş birliğine yanaşmak istememiştir. 19. Yüzyılın sonuna doğru ve 20. Yüzyılın başlarında Makedonya anlaşmazlığı daha da şiddetlenmiştir, zira Osmanlı'nın Rumeli topraklarının paylaşılması öngörülere artmıştır.²⁴⁷

19. Yüzyıl sonunda ve 20. Yüzyıl başında Makedonya'da Karadağ ve Romanya gibi devletlerin de bir siyaseti vardır. Romanya bölgeden toprak elde etme iddiasında bulunamayacaktır, ancak meseleyi başka taraftan çıkar elde etmek için kullanmak isteyecektir.²⁴⁸ Romanya'nın amacı bölgedeki Ulahların siyasi desteğini alarak, bölgedeki koşulların değişmesi durumunda Bulgaristan aleyhine tazminat talebinde bulunmaktır. Aynı zamanda Romanya bölgede Romence konuşan Ulahlar arasında ulusal bilinçlendirme politikası izlemiş, Romanya lehine faaliyet yapan çeteler de kurulmuştur. 1879'da kurulan "Makedon-Romen Aydınlanması" Cemiyeti'nin eğitim, yayın ve Romanya yanlısı propaganda faaliyetlerinde bulunduğu, Romen okulları açtığı bilinmektedir. Romanya'nın 1902-1904 reform faaliyetlerine sessiz kalmasına karşın, 1905'te Osmanlı Devleti Makedonya'da yaşayan Ulahların varlığını tasdik eden ferman çıkarmıştır. Bu belgeyi esas alarak bölgedeki faaliyetlerine hız veren Romanya'nın Yunanistan ile ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Makedonya'daki Yunan çeteleri Romanya'nın tarafına geçen Ulah halkına baskılar ve saldırılar düzenlemiştir. Buna karşın Romanya'da Yunan karşıtı gösteriler ve ülkede yaşayan Yunanlılara baskılar yapılmıştır. Bulgaristan'ın Yunanistan ile ilişkileri de buna benzemektedir.²⁴⁹

Ayastefanos ile tayin edilen Bulgaristan sınırlarının bölünmesi Bulgarlar için acı bir gerçektir. Bu yüzden, Bulgarlar milliyetçileri Bulgaristan'ın doğru sınırlarını Ayastefanos sınırları olarak kabul etmiş ve bunun gerçekleşmesi de milli bir amaç

²⁴⁷ Bkz. Mançev, Kristyo, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 321.

²⁴⁸ B. Jelavić, *Balkanlar Tarihi 20.yy*, s. 97.

²⁴⁹ Ali Arslan, *Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 2003, cilt 0, sayı 4, 2013, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/952/10726>

addedilmiştir²⁵⁰. Berlin Antlaşması hükümlerine uygun olarak, önce Makedonya'nın otonomisini, daha sonra da tamamının Bulgaristan Prensliğine bağlanması yönde planlar yapmıştır, ancak Sırbistan ve Yunanistan buna karşı çıkmıştır. Sırbistan ve Yunanistan bölgenin nüfuz alanlarına göre paylaşılması, daha sonra da her ülkenin kendi payına düşen alanın kendisine bağlanması taraftarıdır. Osmanlı devleti ile sınırı olmayan Romanya nüfuz alanı iddiasında bulunamamıştır, fakat Bulgaristan aleyhine tazminat talebi çıkışları yapmıştır. Karadağ ise Kuzey Arnavutluk, Kosova ve Sancak bölgesine göz dikmiştir. Tüm devletlerin biribiri ile anlaşmazlığı bulunmaktadır, ancak hepsi Makedonya'nın tamamının Bulgaristan'a bağlanmasına karşıdır ve Bulgaristan'a karşı işbirliği yapma fikrine açıktır. Böylece bölge ülkeleri “denge” politikası izlemeye başlamış, birisinin en ufak bir hatası diğerlerini harekete geçirecektir.²⁵¹

Osmanlı Devleti'nin özerk bölgesi olan Doğu Rumeli'nin (Rumeli-i Şarkî) savaşız olarak 6 Eylül 1885'te Osmanlı'dan ayrılıp Berlin Antlaşmasına aykırı olarak Bulgaristan Prensliği ile birleşmesi, Rusya'yı rahatız ettiği gibi bölge ülkelerini de tedirgin etmiştir. Sırbistan ve Yunanistan'ın bölgede denge unsuruna önem atfettiklerinden Bulgaristan'ın 1885'te Doğu Rumeli'yi ilhâkı denge bozucu bir hareket olarak görmüş, Makedonya ve Trakya'nın da dahil edilmesi dengeleri altüst etmiştir.²⁵² Yunanistan, İpir bölgesini ve Makedonya'nın bir kısmını ilhak ederek, Bulgaristan topraklarının büyüdüğü oranda büyüceğini açıklayarak tehdit etmiştir. Sırbistan ise, bu ilhakı tehdit olarak görmesi nedeniyle Batı Bulgaristan'ı alarak dengenin yeniden sağlanacağı gerekçesiyle Bulgaristan'a savaş açmıştır. Aynı zamanda Makedonya'daki kültürel ve dini propaganda faaliyetlerini arttırmıştır. Ancak kısa bir sürede (13-28 Kasım 1885) Bulgaristan'a yenik düşmüştür. Karadağ bu durumu fırsat bilerek Arnavutluk ve Sancak vilayetine doğru genişlemeye çalışmıştır. Bulgaristan Prensliği ile Sırbistan Krallığı 3 Mart 1886'da imzaladıkları Bürkreş Antlaşması ile “on günlük” Bulgar-Sırp

²⁵⁰ Jelaviç, Barbara, *İstoria na Balkanite XIX. vek, 1. Cilt*, (“Balkanlar Tarihi XIX yy”, 1.cilt), AMAT-AH, Sofia, 2012, s.371.

²⁵¹ Bkz. Georgi Markov, *Balkanizatsiyata: Geopolitiçesko yavlenie v Konfliktoznanieto*, Voenno İzdatelstvo, Sofya, 2011, s. 64-67.

²⁵² Lev Troçki, *Balkanite i Balkanskata Voyna*, çev. Vladimir İgnatovski, İztok-Zapad, 2015, s. 28.

savaşına son vermiştir. Sırbistan savaşta yenik düştüğü halde, Avusturya'nın arabuluculuğu sayesinde bir kayba uğramamıştır.²⁵³

Bulgar Prensi I. Ferdinand Saksoburggotski (Saxe-Coburg-Gotha), Makedonya'daki toprak hedeflerine büyük bir gücün yardımı olmadan ulaşamayacağını ve bu yardımın ancak Rusya'dan gelebileceğini anlamıştır. Birleşmeden dolayı Rusya ile bozulan ilişkileri yeniden kurmak zorunda kalmıştır²⁵⁴. Balkan devletlerinin Makedonya faaliyetleri, kendi milletini yabancı asimilasyonundan korumak, farklı etnik grupların içiçe yaşadığı bölgelerdeki halkı etkisi altına almak ve nüfuz alanı oluşturmak, farklı rekabet alanlarında ise galip gelmekten ibarettir. Amaçlarına ulaşmak için devletler din, eğitim, ulusal ve siyasi propaganda faaliyetlerinin yanı sıra teşkilatlar, ajanlar, çeteler, terör eylemleri vs. gibi tüm araçlara ve yöntemlere başvurmuşlardır. Bu faaliyetler sürekli olarak, bölgede ve Avrupa'da siyasi konjoktüre bakılmaksızın, sürdürülmüştür.²⁵⁵ Böylece, kimlik ve ulus inşasının gerekli altyapısının hazırlayıp, vakit geldiğinde, yerel halkın da desteğini alarak, rakiplerine göre daha avantajlı durumda olmaları için, bir nevi hazırlık aşaması olmuştur. Bölge devletlerinin herbirinin Makedonya'ya sahip olmak için kendine göre tarihi, ulusal, uluslararası ve siyasi gerekçeleri vardır.²⁵⁶

19. Yüzyıl sonlarına doğru Makedonya tüm Balkan ülkelerinin dahil olduğu bir mücadele alanına dönüşmüştür. Osmanlı devleti Berlin Kongresinin hükümlerini korumla yükümlüken, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan, yasal olarak, eğitim ve kültür faaliyetlerine hız vermiş, yasadışı olarak da çetecilik, ayaklanma ve komitacılık gibi silahlı mücadeleye başlamışlardır. Bu ülkeler Makedonya'nın Müslüman olmayan nüfusu üzerinde ulusal kimlik inşası ve kendi lehine özbilinç aşılama peşindedir. Diğer yandan da Osmanlı idaresine karşı silahlı eylemler düzenleyerek bölgenin istikrarsızlaştırılmasını hedeflemektedir. Böylece, Avrupalı devletlerin de müdahalesiyle, bölgede oluşacak olan krizi fırsata çevirip kontrolü herkes kendi lehine sağlamaya çalışmıştır.

²⁵³ B. Jelaviç, *Balkanlar Tarihi* 20 yy., s. 37-38

²⁵⁴ B. Jelaviç, *Balkanlar Tarihi* 19. yy, s. 377.

²⁵⁵ Bkz. Ahmet Altıntaş, "Makedonya sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 7, sayı 2, 2005, s. 69-91.

²⁵⁶ Bkz. Kristyo Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 321-323.

Omanlı Devleti 1880 yılında Girit’de yapılacak olan ıslahata benzer bir “Rumeli Vilayeti Nizamnamesi” hazırlayıp devletlerin bilgisine sunduysa da, hiçbir devletin buna ilgi göstermemesi üzerine, Padişah II. Abdülhamit de bu nizamnameyi onaylamamış ve yürürlüğe girmemiştir.²⁵⁷ 1889’dan sonra Sırbistan’ın girişimleriyle, hala Osmanlı hakimiyeti altında olan Makedonya bölgesinin paylaşılması konusunda Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde bölgede çetecilik faaliyetlerine hız verilmiş, çoğu zaman Osmanlı idaresine karşı ortak hareket etmiş olsalar da birbiriyle de karşı karşıya gelmişlerdir.²⁵⁸ Fakat 1897 yılı geldiğinde Makedonya iyice karışmış bulunmaktadır, çünkü komitacılar Makedonya’nın her tarafında tedhiş, soygunculuk, adam kaçırma ve dağa kaldırma faaliyetlerine büyük bir hız vermiş bulunuyorlardı. Yerel zenginler kaçırılarak fidye istendiği gibi, Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek için yabancılar da kaçırılıyor ve bunlardan da kurtuluş parası isteniyordu. Çeteciler, bu paralarla silah sağlamaya çalışıyorlardı. Özellikle yabancıların kaçırılmasında ödenen fidyeleri, Osmanlı Devleti tazmin ediyordu ki, bu suretle Osmanlı Devleti, vasıtalı bir şekilde, komitacıların silah masraflarının bir kısmını kendi üzerine almış gibi oluyordu. 1897 yılında Makedonya’da tedhiş hareketlerinin birdenbire hızlanması Makedonya sorunu ile ilgili gelişmelerde bir dönüm noktası teşkil etmiştir.²⁵⁹ Zira bu tarihten itibaren, özellikle Rusya ve Avusturya’nın harekete geçmesi ile sorun milletlerarası bir nitelik kazanmaya başlamıştır. 1897’de Osmanlı Devleti’nin başında bir yandan Girit, diğer yandan da Ermeni sorunu vardır. Her iki sorunda da, İngiltere, Osmanlı Devleti’ne ağır baskılar yapmaktadır. İngiltere’nin bu baskıları ise Almanya, Avusturya, Rusya ve Fransa için de endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Rusya ise İngiltere’den endişe ettiği kadar, kendi etkisinden çıkmış bulunan Bulgaristan’ın da Balkanlar’da büyümesini istemiyordu.

Bu dönemde, Balkanlar’da statükodan yana olan Rusya dış politika hedeflerinin Uzak Doğu’ya kayması sonucunda, Rusya’nın Balkan politikasında bir durgunluk yaşanmıştır. Viyana Hükümeti ise bu fırsattan yararlanmaya çalışmıştır.²⁶⁰ Bu sebeple,

²⁵⁷ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 571.

²⁵⁸ Bkz. K. Mançev, *Sırbıya i Sırbisko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 321-323.

²⁵⁹ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 571

²⁶⁰ Bkz. Sevilya Aslanova Saylak, *Osmanlı - Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)*, *Akademik Bakış*, cilt 10, sayı 19, 2016, s. 107-139.

Avusturya ile Rusya birbirine yaklaşmış ve 8 Mayıs 1897’de Balkanlar’daki statükoyu korumak amaçlı Golouchowski-Mouraviev Antlaşması imzalamışlardır.²⁶¹ Bu ortamda, Makedonya Komitesinin de baskısıyla Bulgar hükümeti 1899 Ocak ayında Osmanlı Devleti’ne bir muhtıra vererek, Makedonya’ya özerklik verilmesini istemiştir. Ayrıca “Özerk Makedonya” valisinin de başkent Selanik halkı tarafından seçilmesi teklifinde bulunmuştur. Buna diğer Balkan devletleri ile Avrupa devletleri ve tabi Osmanlı Devleti de itiraz etmiştir. Çünkü hepsi “Özerk Makedonya”nın kısa sürede Bulgaristan’ın kontrolü altına gireceğini biliyordu. Lakin isteğinin reddi üzerine Bulgaristan, Makedonya Komitesi’nin tedhiş faaliyetlerine daha yoğun bir destek vererek Osmanlı Devleti’ni sıkıntıya sokmaya devam etmiştir.²⁶²

Makedonya’da 1900’lerin başında yeniden ortaya çıkan çeteler ve Osmanlı Devleti’ni hedef alan milliyetçi faaliyetler Büyük Devletlerin dikkatlerini bölgeye çekmeyi amaçlamıştır. Bunun sonucu olarak bölgeye ilişkin, özellikle Hristiyan halkın huzurunun sağlanması amacıyla bir çok ıslahat reform programları ortaya konmuş olsa da hiçbiri işe yaramamıştır. Son olarak, 1902’de Bulgar çetelerin düzenlediği Yukarı Cuma (bugün Blagoevgrad) ve 1903’te Aya İlya (İlinden) ayaklanmasından sonra Avusturya ve Rusya İmparatorları “Mürzsteg Programı” denen ıslahat esaslarını, diğer devletlerin de onayı alındıktan sonra 9 Ekim 1903’te Babıali’ye bildirilmiştir. Padişah Abdülhamit Mürzsteg Programını kabul etmek istemediyse de, devletlerin Makedonya için Hristiyan bir genel vali tayinini isteyecekleri şeklinde tehditler üzerine programı kabul etmiştir.²⁶³

Ancak Mürzsteg Programından kimse memnun olmamış, tasarı bölgede işleri daha da karıştırmıştır. Özellikle Makedonya vilayetlerinin, bölgeye idari kolaylık sağlamak amacıyla, etnik ve dini açıdan yeniden düzenlenmesini öngören maddesi Balkan devletleri tarafından Makedonya’da ulusal bölgeler yaratmak olarak algılandığı için sorunlar daha da artmıştır.²⁶⁴ Sırbistan ve Yunanistan Makedonya’daki reformların Bulgaristan’ın lehine olduğunu düşünmüş, Makedonya’ya bağımsızlığın verileceği

²⁶¹ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s. 572.

²⁶² F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 573.

²⁶³ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 574.

²⁶⁴ S. A. Saylak, *a.g.m.*, s. 124.

endişesiyle, bölgenin barıştan uzak olduğunu göstermek için silahlı eylemlere başvurmuşlardır. Yunan çeteleri Bulgar köylerine baskınlar ve saldırılar düzenlemiştir. Dolayısıyla, Yunanistan için Aya İlyas Ayaklanması Yunan karşıtı bir eylemdir. Sırlar da silahlı propagandaya başvurmuş ve 1902’de Makedonya’da çetelerin teşkilatlandırılmasından sorumlu Belgrad’ta “Glavni odbor” (Merkezi komite) kurulmasından sonra Bulgar çeteleri ile silahlı çatışmalara girilmiştir. Sonuç olarak Mürzsteg Programı da bölgenin barışı için yeterli olmamıştır.²⁶⁵

Büyük Devletler Mürzsteg Programı’nı da Makedonya sorununun çözümü için yetersiz gördüklerinden, 1905 yılından itibaren Makedonya’nın “mali yönetimi”ni de üzerlerine almışlardır. Bu da kendi aralarında yeni görüş ayrılıklarına ve çatışmalarına sebep olmuştur. Makedonya sorunu, 1912-1913 Balkan Savaşları’nda Makedonya’nın paylaşılmasına kadar devam etmiştir²⁶⁶. Bu dönemde uluslararası düzeyde meydana gelen iki önemli gelişme, Büyük devletlerin Makedonya politikasında bir değişimin başlamasına öncü olmuştur. Birincisi, Balkanlar’daki Rus etkinliğini azaltan ve reform tasarısında Avusturya-Macaristan’ı üstün duruma getiren ve Rus yenilgisiyle sonuçlanan 1904-1905 yılları arasındaki Rus-Japon Savaşıdır. Diğer ise, 1904 yılında gerçekleşen İngiliz-Fransız Antantıdır. Rus-Japon Savaşı’nın yıkıcı sonuçları ve ülkenin içinde bulunduğu kriz ortamı, Çarlık diplomasisinin, uluslararası çatışmalardan uzak durmasını gerektirmiştir. Bu savaşla, Balkan meselelerinde 1897’den beri geçerli olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya arasındaki işbirliğinin temeli yıkılmıştır. Savaşın çıkmasından hemen sonra Rusya Bulgaristan’ın Makedonya’da bir isyan çıkarmak için göstereceği her çabayı düşmanca bir eylem olarak göreceğini Sofya’ya iletmiştir.²⁶⁷

Makedonya üzerinde emelleri olan Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan bölgeyi her işgal ettiklerinde kendilerini kurtarıcı olarak tanıtmışlar, ancak işgalci gibi davranmış, yerel halkı kendine benzetmeye çalışarak, onları “soydaş” yapmışlar, halkın görüşü ise kimseyi ilgilendirmemiştir. Daha 1903 yılında Avusturya-Macaristan’ın Manastır konsolosu Viyana’daki Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği bir raporda şunları yazar:

²⁶⁵ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 575.

²⁶⁶ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 575.

²⁶⁷ S. A. Saylak, *a.g.m.*, s. 127.

“Komite (VMORO) Bugarlardan, Yunanlılardan, Ulahlardan, Müslümanlardan ve Hristiyanlardan kaba ve küstah bir şekilde para almaktadır. Vermek istemeyen Hristiyanlar öldürülüyor, Müslümanların ise malı ve mülkü yakılıyor... Ceza eylemleri çetelerin olağan yöntemleri olmaya devam ediyor...”. Tabi, Yunan ve Sırp çeteler de Bulgarlar’dan farklı değildir, özellikle Balkan Savaşları esnasında.²⁶⁸ Bu ortamdaki rekabete bir de silahlı çeteleri eklediğimizde durum daha da vahim olmuştur. Makedonya’daki sorunlar Balkan devletleri arasında savaş çıkaracak kadar ciddi ve karmaşıktır. 1903 yılında Makedonların ayrı bir millet olduğunu savunan Bulgar asıllı edebiyatçı ve dil bilimcisi Krıste Misirkov böyle bir ortamın etkisi altında kalmış olduğu anlaşılmaktadır.

Bölge ülkeleri, toprak iddialarının en önemli argümanları arasında ulusal üstünlüğün, yani bölgede yaşayan milletin kendilerinden olması, toprak ve devlet faktörlerinin örtüşmesi olduğunun farkındadır ve bu yönde üstünlük sağlanması için her yola başvurulmuştur. Bulgaristan’ın bölgeyi alma girişimi, 1878’de İngiltere ve öteki büyük güçler tarafından engellenmiştir. Daha sonra bölge üzerinde hak iddia eden Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan, Birinci Balkan Savaşı sonunda Osmanlı devletinin bölgedeki egemenliğine son vererek 1913’te Makedonya’yı üçe bölmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı’nda Bulgaristan, bölgenin Sırbistan’a ait bölümünü kendi topraklarına kattıysa da, 1919’da kendi topraklarının da bir bölümünü kaybederek bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Makedonya’nın Sırbistan’a ait bölümü, Yugoslavya’yı oluşturan altı Cumhuriyet’ten biri olmuştur.

2.5.1. Bulgaristan

Bağımsızlığının daha geç gerçekleşmesinden dolayı Bulgar devleti dış politika yapımına ve egemen bir aktör olarak bölgedeki çıkarlarını savunmaya başlaması Sırlara ve Yunanlılara göre daha geç olmuştur. Bulgarların kendi devletlerini kurmasından sonra

²⁶⁸ Mançev, Krıstyó, *Sırbıya I Srıbsko-Bulgarskite Otnoşeniya: 1804-2010 (Sırbistan ve Sırp-Bulgar İlişkileri: 1804-2010)*, Paradigma, Sofya, 2014, s.333.

Makedonya bölgesindeki faaliyetlerin de boyutu değişmiştir. Makedonya'daki bu gergin ortam sırasında, 1890'da Bulgar Ekzarhlığı'nın Üsküp ve Ohri kasabalarına piskopos tayin etmesi Sırları oldukça rahatsız etmiş, bölge ülkelerinden yardım istemiştir. Yunanistan ile Sırbistan arasında Makedonya'da Bulgar propagandasına karşı iş birliği görüşmeleri yapılmış olsa da, iki ülkenin Makedonya'da ve Arnavutluk'ta birbirine zıt çıkarları olmasından dolayı anlaşma sağlanamamıştır.²⁶⁹

Tarihi açıdan, Bulgaristan'ın en önemli argümanı Ortaçağlarda Makedonya topraklarının Bulgar devletinin bir parçası, Ohri ise bir dönem Bulgar devletinin başkenti olmasıdır. Fakat benzer argümanlar Sırbistan'ın ve Yunanistan'ın da vardır. Bununla birlikte, bölgede yaşayan Slavların çoğunun Bulgarca konuşmaları, 1870'te Bulgar Ekzarhlığı kurulduğunda Makedonya'da yaşayan Ortodoks Hristiyanların Bulgar kilisesi piskoposluğu kapsamı alanına girmiş olmaları Bulgaristan için bir avantajdır. Kağıt üzerinde kalmış olsa da, 1876 İstanbul Tersane Konferansı Makedonya'nın neredeyse tamamının, özerkliği istenen Bulgaristan'ın Batı Otonom bölgesine geçmesinin kararlaştırılması, 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nın da Makedonya'nın tamamını Bulgaristan Prensliğine vermiş olması, en önemli gerekçeleri arasındadır. Nüfus açısından üstünlüğü Makedonya'daki Slavların yaklaşık 52% kendisini Bulgar olarak tanımlamasıdır. Makedonca ise Bulgar resmi dilinin lehçesi olarak kabul edilmektedir. Uluslararası hukuk açısından güçlü argümanı ise Berlin Antlaşmasının 23. maddesine göre, Osmanlı Devleti'nin Avrupa bölgeleri için, Girit örneği gibi, bir yönetimim sağlaması yükümlülüğünün olmasıdır. Yani Bulgarlar Makedonya'nın özerk statüsüne gelecekte Bulgaristan'a ekleneceği ümidiyle bakmaktadır. Nihayetinde de siyasi argüman olarak, Bulgaristan'a Makedonya'dan kendilerini Bulgar olarak tanımlayan büyük sayıda mültecilerin gelmesini kabul etmiştir. Yani Bulgaristan Prensliği'nin öncelikli amacı, Makedonya ve Trakya bölgelerinde Bulgar unsurunun varlığını kabul ettirip, Berlin Antlaşması'nın bu bölgelere ilişkin hükümlerine göre otonomi elde etmek ve nihayetinde Bulgaristan'a bağlamaktır. Bu yönde Bulgarların mantıklı gerekçesi sözkonusu bölgelerde yaşayan Bulgar nüfusunun diğerlerine göre daha fazla olması, eğitim ve kültürel faaliyetlerin yükselişte olması ve en önemlisi de Bulgar Ekzarhlığı'nın bu

²⁶⁹ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 195-197.

yöndeki faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde meşru faktör olmasıdır. Kilise ve okul sayısı ve 1895'ten sonra da örgütleriyle, nüfuz alanı açısından, bölgenin lideri Bulgaristan'dır. Eğitim faaliyetleri alanındaki ciddiyeti, 1904 yılında Makedonya'daki Bulgar okullarının sayısının 1141 olması net bir şekilde göstermektedir. Başka kaynaklara göre, 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başında Bulgarlara ait 1273 ilkokul, 87 ortaokul ve 13 lise bulunmaktadır. Bu okullardaki öğrenci sayısı ise 78 bin, öğretmenler de 2 bin civarındadır.²⁷⁰ Bulgar Prensliği'nin elini güçlendiren diğer bir faktör ise 1893-1894 yıllarında Makedonya'da kurulan ve geniş komiteler, çeteler ve teşkilatlar ağı oluşturan VMORO'dur (İç Makedon-Edirne Devrimci Örgütü). Dolayısıyla, durumun doğal akışına bırakıldığı taktirde, özellikle Sırbistan bölgedeki hakimiyetini kaybedecektir. Bu açıdan, bölge ülkelerinin genel politikaları Makedonya ve Trakya'nın, Osmanlı'nın dağılmasıyla, Bulgaristan'a bırakılmayıp etki alanlarına bölüşülmesi olmuştur.²⁷¹ Ancak Bulgaristan'ın böyle bir senaryoyu reddetmesi üzerine, Sırbistan ve Yunanistan süreçlerin doğal akışını değiştirmeye yönelik Bulgar karşıtı politikalar izlemiştir. Böylece 1890'da Sırbistan ve Yunanistan, Bulgaristan'ı aradan çıkarıp, Makedonya'nın paylaşımına ilişkin görüşmeler yapmış, Makedonya ve Trakya'da propaganda yöntemleriyle Sırp ve Yunan ulusal bilincin aşılmasına ağırlık verilmiştir. Görüşmelerde Güney Makedonya Yunanistan'a, Kuzey Makedonya ise Sırbistan'a bırakılması konuşulmuş, ancak Orta Makedonya için taviz verilemediğinden dolayı paylaşılammıştır. 1899'da görüşmelerin yenilenmesine rağmen aralarındaki anlaşmazlıklar ile birlikte Bulgar karşıtı işbirliği de devam etmiştir.²⁷²

19. Yüzyılın sonlarından 20. Yüzyılın ortalarına kadar Makedonya'daki ayaklanmalar, silahlı çatışmalar ve bölgenin istikrarsızlığı sebebiyle, kendilerini Bulgar olarak tanımlayan büyük bir nüfusun Bulgaristan'a sığınması Makedonya üzerindeki Bulgar tezlerini daha güçlü kılmıştır. Bulgar Prensi I. Ferdinand Sakskoburggotski, 5 Ekim 1908 tarihinde (eski tarih ile 22 Eylül) Tırnova'da, tek taraflı olarak Bulgaristan Bağımsızlık Bildirgesi ile istiklaliyetini ilan ederek Osmanlı'dan siyasi ve finansal

²⁷⁰ K. Mançev, *Sırbija i Srbsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 317-322.

²⁷¹ Bkz. F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s.570-573.

²⁷² K. Mançev, *Sırbija i Srbsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 321.

bağılılığına son vermiştir.²⁷³ Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Prens I. Ferdinand “Bulgarların Çarı” tacını giymiştir. Bu olayların başkent Sofya’da değil de Orta Çağ Bulgar Krallığı’nın başkenti olan Tırnova’da olması çok anlamlıdır. Bulgarlar çok geniş toprakların özlemi içindedirler ve Ayastafenos Bulgaristan’ı bu özlemin temelini teşkil etmektedir. Aynı zamanda da ilk hedeflerinin Makedonya olduğunu göstermektedir. Bulgarlar’ın Makedonya’da, diğer Balkan devletlerine nazaran çok daha iyi imkanlar içinde bulunması bu açıdan önemlidir. Bundan dolayı, Makedonya’da en fazla ve etkin kışkırtma unsuru Bulgarlar olmuş ve Bulgar Ekzarhlığı da, dinsel bakımdan Makedonya’ya egemen olması dolayısıyla bu kışkırtmada etkin bir rol oynamıştır. Bulgar çetecileri (komitacıları) Sofya ve Selanik’ten yönetilirken, Makedonya’daki Sırp, Bulgar ve Yunan konsolosları da bu topraklardaki kışkırtmaların önde gelen aktörleri olmuştur.²⁷⁴ Bu durumu fırsat bilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1908’de Bosna-Hersek’i ilhak ederek uluslararası kriz yaratmıştır. Bulgaristan’ın bağımsızlığı ise Büyük Devletler tarafından 1909 yılında tanınmıştır.²⁷⁵

2.5.2. Yunanistan

Yunanistan, Ayastefanos Antlaşması’ndan ve bölgede çıkarlarına karşı koyabilecek bağımsız bir Bulgaristan’dan rahatsız olmuştur. Berlin Antlaşması’ndan sonra Yunan dış politikası İngiltere desteği ile Balkanlar’da sıcak bir döneme girmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı sonucu imzalanan Ayastefanos Antlaşması, bilindiği gibi Ege Denizi’ne kadar inen ve Makedonya’yı da içine alan büyük bir Bulgaristan yaratıyordu. Bu büyük Bulgaristan Yunan politikasını bir şoka uğratmıştır. Ancak 1878 Berlin Kongresi’nin bu antlaşmayı tashih edip Makedonya ve Batı Trakya’yı Osmanlı Devleti’ne iade etmesi, Yunanistan’a artık izleyeceği politikanın kimlerle yandaş olacağını bir kere daha hatırlatmıştır. Yunan Krallığı bu dönemde Batı Trakya’da Bulgar ahali ve Bulgar çeteleriyle, Makedonya’da ise Bulgar ve Sırp çeteleriyle mücadelele

²⁷³ Richard. J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Secon Edition, Cambridge University Press, 2005, s. 130-131.

²⁷⁴ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 634.

²⁷⁵ B. Jelaviç, *Balkanlar Tarihi 20. yy*, s. 46-47.

başlamıştır. Kuşkusuz, Makedonya'yı Megali İdea'nın en önemli parçalarından biri olarak gören Yunanlılar için de asıl tehlike Slavizm'dir. Bu bakımdan Makedonya'daki Bulgar-Yunan mücadelesi Helenizm-Slavizm ekseninde gelişmiştir.²⁷⁶ İzlediği aktif politika gereği Kasım 1894'te krallık, ordunun yönetiminde ve zenginlerden toplanan mecburi yardım ile “Etnik-i Eteriya” denen cemiyeti kurmuştur.²⁷⁷ Cemiyet, Makedonya'da Bulgar ve Sırp çetelerine karşı savaşı ve çatışmaları örgütlemiştir. Bu dönemden itibaren Makedonya ve Batı Trakya, Avrupa politikasının *barut fıçısı* haline gelmiş ve Yunan dış politikasının İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa güçlerinin desteğini arama çabası artmıştır.²⁷⁸

Yunanlılar'ın, Fenerli Rumlar vasıtasıyla Balkanlar'da bir Hristiyan Ortodoks topluluğu meydana getirerek Türkler'i Balkanlar'dan çıkarmak ve Bizans'ı ihya etmek ideali oldukça eskidir. Makedonya Meselesi'ne taraf olan ruhani idarelerden Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ise, Yunan Megali İdeası'nı hazırlayan kaynaklardan sadece birisidir. Diğer kaynaklar, mitolojik veraset iddiaları ve eğitim kurumları vasıtasıyla harekete geçirilmişlerdir.²⁷⁹ Yunanistan'ın Makedonya'ya ilişkin Bulgaristan'a benzer argümanları ve iddiaları vardır. İstanbul Patrikhanesi, Atina hükümetinin desteği ve bazı faaliyet gösteren cemiyetlerle, etkinlik açısından Bulgaristan'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. İstanbul Patrikhanesi bölgede etkin olan Bulgar Ekzarhlığını ciddi bir rakip olarak görmektedir ve bölgedeki en büyük rakibi Bulgarlar'dır. Ayrıca tarihte bölge Bizans İmparatorluğu sınırları içerisindeydi. Yunanistan'ın bölge halkına ilişkin en önemli propaganda tezi “zorla Slavlaştırılmış Yunan halkı” olmuştur. Yunanlılara göre, Makedonya'daki nüfusunun çoğunluğu, İstanbul Patrikhanesi yetkisi altında olmalarından dolayı, “Slavofon Yunanlılar”, yani Slavlaştırılmış Yunanlılar ve bundan dolayı da Slavca konuşan Yunanlılar olarak tanımlamaktadır. Bu propagandayı Yunan devleti, İstanbul Patrikhanesi ve bölgede faaliyet gösteren bazı cemiyetlerle birlikte

²⁷⁶ Mithat Aydın, “Osmanlı Makedonyasına Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri”, *Belgi Dergisi*, C.2, sayı 18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2019, s. 1587-1606.

²⁷⁷ Hasip Saygılı, “Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti”, *Güvenlik Stratejileri dergisi*, Yıl 11, Sayı 21, 2015, s. 147-185.

²⁷⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi: Seçme Eserleri III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2008, s.190

²⁷⁹ Güler Yarcı, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, Sayı 1, 2013, s. 76-114.

yürütmüştür. 1904 yılında yapılan bir Yunan istatistiğine göre Makedonya'daki Yunan nüfusu 652 000'dir, 1900'de Yunan okullarının sayısı ise 613'tür. İkinci Balkan Harbi (1913) ile Yunanistan ve Sırbistan arasında sınır oluşturulmuş, ardarda yapılan savaşlar boyunca (1913, 1915, 1918, 1941, 1944) Bulgaristan'a karşı birlikte hareket etmişlerdir.²⁸⁰

2.5.3. Sırbistan

Sırbistan'ın bölgeye yönelik politikası, Sırbistan'ın önemli devlet adamlarından İliya Garaşanin'in 1844 tarihli "*Načertanije*" (Tasarı) olarak bilinen stratejik planı anlayışı doğrultusundadır. İçeriği ve amacı itibarıyla "*Načertanije*" belgesi, Sırp milletinin ve Büyük Sırbistan devletinin çıkarları ve bölgedeki Slav devletleri ve halklarını bir çatı altına toplayarak Güney Slav Devletinin kurulmasının bir konseptidir.²⁸¹ Ayrıca stratejik açıdan bakıldığında Sırbistan'ın denize tek çıkış yolu Vardar ovası üzerinden Selanik'tir. Bu açıdan Makedonya'nın en az batı kısmına sahip olması gerekmektedir.

Sırpların Makedonya bölgesindeki faaliyetleri 1860'lı yıllardan sonra, Osmanlı'nın Sırbistan'dan çekilmesinden sonra başladığı bilinmektedir. 1867'de Bükreş'te, Rusların girişiyle, Sırp resmi yetkililerin ve Rusya'da ve Romanya'da göçmen olarak bulunan Bulgar kanaat önderleri ve tüccarlarından oluşan, Rusya yanlısı siyasi ve toplumsal kuruluş olan "*Dobrodetelna drujina*" (Erdem birliği) üyelerinin biraraya gelmesiyle, "Sırp-Bulgar siyasi yakınlaşması ve dostluğu" kurulmuştur. Bu dönemlerde Rusların Panslavizm politikasının bir parçası olarak Balkanlarda Sırp'lar'dan ve Bulgarlar'dan oluşan düalistik bir Güney Slav devletinin kurulması planları vardır.²⁸² Ancak "*Dobrodetelna Drujina*" nin hazırlamış olduğu tutanağa göre Makedonya

²⁸⁰ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 318-324.

²⁸¹ R. Cramton, "Was the First World War the Turning Point at Which Bulgarian History Failed to Turn?", *Balkan Legacies of the Great War*, Othon Anastasakis, David Madden, Elizabeth Roberts (Eds.), Palgrave Macmillan, 2016, s. 51.

²⁸² Rusya'nın bilgisi dahilinde, 1861 yılında "*Dobrodetelna drujina*" kuruluşu Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgarların oluşturacağı Türk-Bulgar düalistik devleti kurmaları teklifini sunmuştur. Devletin başına da Osmanlı sultanı getirilecektir, Avusturya-Macaristan örneği gibi.

bölgesinin Bulgar toprakları sınırları içerisinde kalması Sırların projeden vazgeçmesine sebep olmuştur. Böylece, ilk defa Bulgarlar ve Sırlar arasında Makedonya tartışması yaşanmıştır.²⁸³ Böylece 1867’de Sırlar, Yunanistan ile Makedonya’da Bulgarlara karşı ortak işbirliği içerisinde hareket etme görüşmelerinde bulunmuşlarsa da, Makedonya konusunda anlaşmaya varılamamıştır.²⁸⁴

93 Harbi’nden sonra Sırbistan, güneyde toprak kazanmayı umut etmiştir. Ayastefanos’la yaratılan büyük bir Bulgar devleti bu umutları boşa çıkarmıştır. Ancak 1878 Berlin Antlaşmasıyla bağımsızlığını kazanan Sırbistan, bölgede hakimiyetini genişletmek için Rusya’dan uzaklaşarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yakınlaşmış ve Makedonya bölgesine olan ilgisi daha da artmıştır. Bölgede Bulgar Ekzarhlığına ait yerleşim yerlerini işgal ederek sırplaştırma süreci başlatmıştır. Sırbistan Prensliği’nin işgal ettiği bölgeler Balkanlar’da ve Makedonya’da Sırp propagandası alanı olmuştur.²⁸⁵ Berlin Anlaşması’nın Sırbistan’ı ilgilendiren önemli maddeleri arasında, Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından yönetilmesi, Sırbistan ile Karadağ’ı bölen Yeni Pazar Sancağı’na asker yerleştirilmesi olmuştur. Aynı zamanda, Makedonya’nın Osmanlı Devleti’nin elinden çıkması durumunda başka bir gücün, özellikle de Avusturya-Macaristan’ın denetimi altına girmesinden endişe duymuş, Rusya’nın desteğini alarak, kendi doğal alanı olarak gördüğü bölgede hakimiyet kurmayı amaçlamıştır.

Bu dönemlerde Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan ile kıyasladığımızda, Makedonya’nın kuzeyi hariç, bölgede fazla etkili değildir. Zira uzun yıllar bölge halkı İstanbul Rum Partikhanesi’ne bağlı olarak yaşamış olmasından dolayı, Sırlar etki alanı oluşturacak bir temel inşa etme gayretindedir. Güney Makedonya’yı Yunanistan’a bırakarak Kuzey ve Kuzeybatı Makedonya’ya yönelmiştir. Sırbistan etkinlik açısından üçüncü sırada gelmekte olup, en güçlü varlığı Makedonya’nın kuzey bölgesindedir. Bu bölgelerde Sırp konsoloslukları, kiliseler, dini okullar, cemiyetler etkili olarak faaliyet

²⁸³ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 177-179.

²⁸⁴ Stefan Doynov, *Bilgarite v Ukrayna i Moldova prez Vızrajdaneto: 1751-1878* (Rönesans Döneminde Ukrayna ve Moldova’daki Bulgarlar: 1751-1878), *Akademično İzdatelstvo Marin Drinov*, Sofya, s. 149-152.

²⁸⁵ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 192-193.

göstermiştir. Bu doğrultuda, Sırp propagandası ve kimlik inşasını desteklemek amacıyla bölgede yaşayan Slav halkların Sırp asıllı olduğunu kanıtlamak için “Makedonija i Stara Sırbija” (Makedonya ve Eski Sırbistan) adlı kitap yayınlanmış ve bölgede temel propaganda aracı olmuştur.²⁸⁶

Makedonya’da Bulgar kilise ve eğitim faaliyetlerine karşı koymak amacıyla 1886’da Sırp dışişleri güdümünde çalışan, ulusla bilinç alışama amacıyla “Sveti Sava” Cemiyeti, “Knyaginya Lübitsa”, “Narodna otbrana”, “Sırbo-Makedonci” (Sırp Makedonları) gibi birçok cemiyet kurulmuş, Sırp okulları, kültür merkezleri açılmıştır. Makedonya’daki propagandalarını yönetmek amacıyla 1889’da Sırbistan Dışişleri Bakanlığında “Siyasi ve eğitim birimi” kurulmuştur. Yüzyılın sonlarında Sırbistan Prensliği ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Konsolosluk Konvansiyonu ile Üsküp ve Selanik gibi şehirlerde Sırbistan konsoloslukları açılmış, sırplaştırma politikasına destek olacak eğitim faaliyetlerine hız verilmiştir.²⁸⁷

Bulgar çetelerinin faaliyetlerinin aktifleşmesiyle ve Aya İlyas Ayaklanması’nın da etkisiyle, Sırp çeteleri kurulmaya başlamıştır. O dönemlerde en önemli örgütleri, Makedonya ve Kosova’dan Sırp önderler, entellektüeller ve subaylar tarafından Belgrad’da kurulan “Glaven Komitet”tir. Sırbistan hükümeti resmi olarak Müritz Reformlarına karşı çıkmamıştır, ancak Osmanlı’nın Makedonya’daki Sırp nüfusunun varlığını kabul etmesini ve Sancak bölgesinde de reformların yapılmasını talep etmiştir. Uluslararası politikanın oldukça gergin olduğu bir dönemde, Rusya’nın Japonya ile savaşa tutuşması Sırbistan’ı ve Bulgaristan’ı desteksiz bıraktığı bir dönemde, Avusturya-Macaristan’ın bölgeye göz dikmesi Sırbistan’ı Bulgaristan ile anlaşma arayışlarına sevk etmiştir. Görüşmeler sırasında Sırp diplomasisi Makedonya’nın bağımsızlığı fikrine, Üsküp vilayetinin Eski Sırbistan sınırları içerisinde kalması şartıyla, olumlu yaklaşıp da, 1904 yılında imzalanan ve tarihe “Gizli Antlaşma” olarak geçen Bulgar-Sırp Antlaşması iki ülke arasındaki Makedonya anlaşmazlığı ve Avusturya-Macaristan’ın karşı politikaları yüzünden fiilen uygulanamamıştır. Ancak Sırbistan’ın Makedonya politikası

²⁸⁶ Bkz. B. Jelavić, *Balkanlar Tarihi 20.yy.*, s. 95-100.

²⁸⁷ Bkz. B. Jelavić, *a.g.e.*, s. 95-100.

ve Vardar Makedonyası'nı ilhak etme emelleri değişmemiş, bölgedeki Sırp çetelerin Bulgar karşıtı silahlı eylemleri devam etmiştir.²⁸⁸

Kısa süre sonra bu faaliyetlerin neticeler vermediğini anlayan Sırp hükümeti “Makedonizm” (Makedonculuk) fikri üzerinde çalışmaya başlamıştır. Yukarıda da bahasedildiği gibi, Makedonculuk fikrinin temel savı Makedonya nüfusunun Bulgar veya Sırp olmadığı, fakat kendine özgü kültüre ve tarihe sahip bir halkın olduğudur. Bu yöndeki çalışmaların altyapısı hazırlanırken yerel lehçede, biraz da sırpça katılarak, literatür basılmıştır.²⁸⁹ Sırplar, özellikle Balkan Savaşlarından sonra, Makedonya halkını Osmanlı döneminde aidiyetlerini, dilini ve kültürünü unutmuş olan “Pravi srbi” (gerçek Sırplar) olarak tanımlamıştır.²⁹⁰

2.6. Bulgar Ulusunun İnşasında Kilisenin Rolü

Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşu, Bulgar halkının uyanış dönemindeki dini ve milli mücadelelerinin ve ulusal bir kimliğin tanıma ihtiyacının bir ifadesidir. Özellikle Makedonya'daki Bulgarların, Rum Patrikhanesi'nin yetki alanından çıktıktan sonra, milli ve dini kimliklerinin inşasındaki önemi büyüktür. Bulgar Eksarhlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Bulgarlar arasında geniş ve verimli bir kilise, eğitim ve kültür faaliyeti geliştirmiş, yeni okul ve kiliselerin açılmasıyla ilgilenmiş ve böylece Bulgar milli bilincini uyanık tutmuştur. Kaynaklar, Bulgar topraklarında İstanbul Rum Patrikhanesi'nden bağımsız bir kilise teşkilatına duyulan ihtiyaç, Bulgarlar'ın 864'te Hristiyanlığı kabul etmesi kadar erken bir tarihte ortaya çıktığını haber vermektedir. Knyaz I. Boris (852 - 889), Doğu ve Batı kiliseleri arasında diplomasi yürüterek Bulgar kilisesini oluşturmayı başarmıştır.²⁹¹

²⁸⁸ Elena Statelova-Stoyço Grınçarov, *İstoriya na nova Bulgariya: 1878-1944*, 3. Cilt, Anubis, Sofya, 1999, s. 184-185.

²⁸⁹ Kosta Tsirnuşanov, *Makedonizmit i sprotivata na Makedoniya sreštu nego*, Sofya, Sofya Üniversitesi Yay., 1992, s. 27-33.

²⁹⁰ K. Tsirnuşanov, *a.g.e.*, s. 11-19.

²⁹¹ Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, s. 11-16.

Preslav Halk Konseyi'nin 893 yılında Simeon'un Bulgar hükümdarı seçilmesiyle birlikte, ibadette Yunan dilinin Slavca ile değiştirilmesine karar verilmiştir. Hükümdarlığı sırasında Çar I. Simeon (893 – 927) Rum din adamlarının yerine Bulgar din adamları tayin ettiği ve halefi I. Peter'in (927 – 970) döneminde Bulgar Eksarhlığı patrikhaneye dönüşmüştür. Daha sonra patrikhane, Bulgar Çarlığı'nın yeni başkenti Ohri'ye taşınmıştır. Birinci Bulgar Çarlığı'nın (1018) sona ermesiyle Bulgar Patrikhanesi'nin de sonu gelmiştir. Bizans İmparatoru II. Basileios, Bulgar Patrikhanesini Rum Patrikhanesi'nin egemenliği altına almış ve Bulgar otosefal Ohri Başpiskoposluğu kurulmuştur. II. Basileios'un buyruklarına göre, Ohri başpiskoposu Bulgar kökenli olmalıdır, ancak Bulgar Patriği Debreli Joan'ın (1018 – 1037) ölümünden sonra bu kurala uyulmamıştır. Daha sonra Bulgar Patrikhanesi yeni başkent Tırnova'ya taşınmıştır. İkinci Bulgar Çarlığı'nın yıkılmasından sonra, otosefal Tırnovo Patrikhanesi de ortadan kalkmış ve piskoposlukları Rum Ekümenik Patrikhanesi'nin yönetimine geçmiştir. Ancak Ohri Başpiskoposluğu bağımsızlığını korumuş ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks Hristiyanlar üzerinde belirli ölçüde manevi otoriteye sahip olmuştur. Ayrıca Ohri Başpiskoposluğu'nda, tüm başpiskoposlar ve piskoposlar Rum kökenli değildir. Slav dilinin piskoposluk bölgelerinde kullanılması da hiçbir direnişle karşılaşmamıştır. İstanbul Rum Patrikhanesi ile olan anlaşmazlık, 1767'de Ohri Başpiskoposluğu'nun bağımsızlığının kaldırılmasıyla sona ermiştir.²⁹²

Bulgar Eksarhlığı kurulmadan önce, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Bulgarlar Rum Patrikhanesi'nin sorumluluk alanına dahildir. Rum Patrikhanesi tüm Ortodoksların dini ve idari sorumluluğunu yürütmektedir. Bundan dolayı da Bulgarların Osmanlı Devleti nazarında kendi adlarına faaliyette bulunan herhangi bir dini ve siyasi temsilcileri bulunmamaktadır. 18-19 Yüzyıllarda gelişen milli ve etnik bilinçlenme ile birlikte, Bulgarlar, üzerlerinde Rum hegemonyasını daha fazla hissederek olmuş, patrikhanenin kendilerine yönelik politikalarını baskıcı ve asimilasyona yönelik olarak değerlendirmeye başlamışlardır. Bulgarların çoğunlukta olduğu bölgelerde dahi

²⁹² Dimitır Tsuhlev, *İstoriya na Bulgarskata tsirkva: Pırvi period (864-1186)*, 1.cilt, Sveta Sofia Yay., 1911, https://www.pravoslavieto.com/history/BPC_history_864-1186_Tsuhlev.htm#gen1 , (02.10.2022).

ibadetlerin ve Bulgar çocukların okuduğu okullarda eğitimin Rumca yapılması, etnik kimliklerinin kaybı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bulgarlar, Patrikhanenin politikalarına karşı tepki göstermişler ve kendi milli kiliselerini kurmaya yönelik faaliyetlere girişmişlerdir. Böylece, Bulgar milli hareketi ilk olarak Osmanlı Devleti'ne karşı değil, Rum Patrikhanesi'ne karşı örgütlenmeyle başlamıştır. Bulgar uyanışı, milli kimliğinin oluşumu ve etnik bilinçlenme olarak bilinen bu örgütlenmelerin başında genellikle din adamları gelmiştir. Bulgar din adamları, mümkün olduğu yerlerde, ayinleri Bulgarca yapmalarıyla, dini ve kültürel faaliyetleri ve Bulgarca eğitimin yaygınlaştırılması, okul sayısının artırılmasını ve yayıncılık faaliyetleri ile de Bulgarlar arasındaki milli uyanışın temelini oluşturmuştur. İlk yıllarda, Bulgarlar, kendi papazlarını seçme talepleriyle başlayan ve ayinlerin Bulgarca yapılması ve Bulgar okullarının açılması talepleriyle devam eden Bulgar kilisesinin kuruluşu süreci yaklaşık kırk yıl sürmüştür. Bu talepler ve Rum Patrikhanesine baş kaldırmalar ilk olarak 1833'te Üsküp ve Samokov'ta başlamış, Makedonya'nın diğer bölgelerinde, Trakya ve Miziya'da²⁹³ devam etmiştir.²⁹⁴

Rum Patrikhanesi'nin etkisini kırabilecek tek Hristiyan güç olan Vatikan'a bağlı Katolik kilisesi, 1830 yılında resmileşmesiyle ve Ermeni Katolik Patrikliği'nin kurulmasıyla, Bulgarlar Katolik mezhebine geçmeye, kendilerine ait bir başpiskoposluğa sahip olmaya ve kendi kilise hiyerarşilerini oluşturmaya da başlamışlardır.²⁹⁵ 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra ise Ortodoks inancını devam ettiren Bulgar çoğunluğu kendi bağımsız kiliselerini kurmak için çalışmalarını hızlandırmışlar, İstanbul'da bir kilise açarak devlet tarafından bu kilisenin ve cemaatinin Rum Patrikhanesi'nden ayrı olarak tanınmasını sağlamışlardır. Bu çerçevede, 1845 yılında Osmanlı hükümetine müracaat eden Bulgarlar, resmi makamlarla temas kurmalarını sağlayacak bir temsilci ve

²⁹³ Miziya Roma döneminde, Kara denize kadar uzanan Tuna nehrinin güneyi ile Makedonya bölgesinin kuzeyi arasındaki bölgeye verilen isimdir. Geçmişte Bulgar siyaseti, coğrafya ve tarih bilimi bu adı kullanmıştır. Günümüzde Miziya coğrafya biliminde kullanılır ve sadece Bulgaristan toprakları içerisinde bulunan Tuna nehrinin güneyi, Balkan sıradağlarının kuzeyi ve Karadeniz arasındaki bölge için kullanılır ve herhangi bir siyasi veya idari statüsü yoktur.

²⁹⁴ Hristo Temelski, "Pravoslavieto v Bılgariya", *Bulgar Patrikhanesinin resmi sayfası*, <https://bg-patriarshia.bg/history>, (03.10.2022).

²⁹⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2017, s. 29-30.

yine İstanbul'da bir Bulgar Kilisesi ile birlikte bir matbaa ve okul açılması talebinde bulunmuşlardır. Osmanlı hükümeti bu müracatı hemen onaylamasa da, bu yöndeki taleplerini yıllar içerisinde yenilemişler ve bir Papaz evinin açılmasına mücadele edilmiştir. Bu durum Bulgarlar'ın Rum Patrikhanesi'nden bağımsızlığını kolaylaştırmış, bu yöndeki çalışmaların da yoğunlaşmasıyla, Rum kilisesi ile Bulgar din adamları arasındaki sorunlar artmıştır.²⁹⁶

Bulgarların kendine özgü bir kiliseye sahip olmaları isteği 1820'lerde ortaya çıkmaya başlamış ise de, konunun alevlenmesi 1856 Islahat Fermanı ile olmuştur. Islahat Fermanı, gayrimüslim unsurların dinsel örgütlenmelerinde geniş yetkiler tanımıştır. İşte bu durum üzerine, İstanbul'daki Bulgarlar da kendi milli kiliselerini gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. 1860 Mart'ında, bunlar, Fener Rum Patrikliği'ni ve Rum Ortodoks papazların dinsel yetkilerini artık tanımayacaklarını bildirmişer ve 1860 Nisanı'nda paskalya töreninde, Rum Patriği'nin ismini zikretmeyip Osmanlı padişahlarının adını zikretmişlerdir. Bunun üzerine, Bulgarlar ile Rum Ortodoks kilisesi arasında bir mücadele başlamıştır. Bu mücadelede Ortodoksların koruyucusu Rusya zor durumda kalmıştır. Rusya, esasında Rum Patrikhanesini, ekümenik bir müessese olması dolayısıyla desteklemektedir. Fakat Bulgar Patrikliği'nin kurulmasına karşı çıktığında da, Bulgarların, Rusya'nın Slavları korumadığı iddiasını ortaya atmalarından, Batı'nın ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de kışkırtması ile Roma Kilisesi'ne bağlanma yoluna gitmelerinden korkmuştur.²⁹⁷

Nihayetinde 1870 yılında Sultan Abdülaziz'in yayınladığı Eksarhlık Fermanıyla bağımsız Bulgar Kilisesi kurulmuş, I. Antim ise Eksarh olmuştur.²⁹⁸ Eksarhlık Fermanına dayanarak, Osmanlı idaresi ve Rum Patrikhanesi'nin gözetimi altında Makedonya'da referandum yapılmıştır. Referendum sonucu Makedonya'nın büyük bir kısmını oluşturan

²⁹⁶ E. R. Güllü, Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (1), 350-361, 2018.

²⁹⁷ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 568-569.

²⁹⁸ Bulgar Eksarhlığı, 28 Şubat 1870 tarihinde Sultan Abdülaziz'in Fermanıyla kurulmuş ve 1953 yılında Bulgar Patrikhanesinin kuruluşuna kadar varlığını sürdüren Bulgar Ortodoks Kilisesinin yüksek ulusal teşkilatıdır.

Üsküp, Manastır ve Ohri bölgeleri, Bulgar Eksarhlığı sorumluluk sınırlarına alınmıştır.²⁹⁹ Bulgar Eksarhlığının Makedonya ve Edirne bölgesinde eğitim faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla Slavların çoğu çocuklarını Bulgar okullarına göndermeye başlamıştır. Bu durum Rum ve Sırp kiliselerinin propaganda faaliyetlerini engellemiştir.³⁰⁰ O dönemlerde okullar genellikle kiliselere bağlı olduğundan dolayı, Bulgaristan kendi papazları vasıtasıyla, Makedonya Bulgarları üzerindeki propagandasında büyük avantajı bulunmaktadır. Bu sebeple, Yunanistan ve Sırbistan aynı şekilde hareket edince, Makedonya’da üç devletin mücadelesinde, papazlar ve öğretmenler etkin bir araç haline gelmiştir. Bu mücadelenin birinci aracı, papazlar ve öğretmenler, eğitim politikası ve propaganda ile Makedonya Bulgarları arasında Bulgaristanla birleşme arzularını kamçılar olmuştur.³⁰¹

Bulgar Eksarhlığı, kuruluşundan Bulgaristan’ın bağımsızlığına kadarki süreçte Bulgar milli bilincin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle Makedonya ve Trakya bölgesinde açtığı okullarda eğitim ve kültür faaliyetlerini yönetmiş, piskoposluklarını örgütleyerek Rum Patrikhanesi ve Katolik Kilisesi’nin etkinlik alanlarına girmiş, Yunan ve Sırp propagandasına karşı mücadele vermiştir.³⁰²

Aynı zamanda Berlin Antlaşması’nın Bulgaristan’ın sınırlarını daraltmasıyla Bulgar kilisesinin Makedonya faaliyetleri de olumsuz etkilenmiştir. Eksarhlığın Piskoposluk bölgesi üç siyasi bölgeye bölünmüştür: Bulgar Prensliği, otonom Doğu Rumeli Vilayeti ve Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Makedonya ve Trakya bölgeleri. Makedonya’da Bulgar kilisesinin zayıflaması en çok Sırp ve Rum kiliselerinin işine gelmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı devleti sınırları içerisinde bulunan Makedonya ve Trakya bölgeleriyle iletişimin daha kolay sağlanması açısından, Eksarh I. Yosif Eksarhlığın merkezinin İstanbul’da kalmasını istemiştir. Bu çerçevede, II. Abdülhamid ile görüşmesinde Eksarh I. Yosif Bulgar kilisesinin ve tebasının Osmanlı devletine olan

²⁹⁹ Dimitır Kosev, “Borba za Samostoyatelna Natsionalna Tsirkva”, *İstoria na Bulgariya: Bulgarsko Vizrajane: 1856-1878*, Krumka Şarova ve Kolektif (Eds.), 6. cilt, Bulgar Bilimler Akademisi, Sofya, 1987, s. 172-175.

³⁰⁰ Bkz. Anastasia Karakasidu, *Jitni Polya Kıravı Hilmove: Prehodi Kym Natsionalnoto v Gritska Makedoniya 1870-1970*, Aleksandır Nikolov (terc.), Ciela, Sofya, 2008, s. 110-120.

³⁰¹ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, s. 569.

³⁰² Hristo Temelski, a.g.m., <https://bg-patriarshia.bg/history>, (03.10.2022).

sadakatının devam edeceğini bildirmiş, karşılığında ise Bulgarların dini hak ve özgürlüklerinin korunacağına ilişkin sultanın sözünü almıştır. Bir Osmanlı kurumu gibi faaliyet yapan Bulgar Eksarhlığı'nın finansmanını Bulgaristan Prensliği üstlenmiştir.³⁰³

Berlin Antlaşması ve Bulgaristan Prensliğinin Doğu Rumeli ile birleşmesinden sonra, Eksarhlık, Makedonya ve Edirne bölgelerindeki Bulgar kiliselerinin yeniden faaliyete geçirilmesine ve eğitime ağırlık verilmesine daha fazla önem vermiştir. Bu çerçevede, Balkan Savaşlarına kadar Eksarhlığın Makedonya'da 16 piskoposluk bölgesi vardır, Makedonya ve Trakya'da yaklaşık 1600 kilise ve 73 manastırı faaliyete geçirmiş, ilk ve orta okullar, pedagoji okulları, kız ve erkek liseleri, meslek liseleri gibi eğitim müesseselerinden ibaret 1400 civarında da okul açmış, 1892'de İstanbul'da ruhban okulu kurmuştur.³⁰⁴

Rum Patrikhanesi sultanın bu fermanını ve Bulgar Kilisesi'ni tanımadığını beyannameyle ilan ettiği gibi, eksarhhaneye bağlı olan bütün Bulgar toplumunu hizipçi olarak ilan etmiştir. Kilisenin bağımsızlığından sonra Bulgarlar imparatorluk sınırları içerisindeki etki alanını genişletmeye başlamış, Rum Patrikhanesiyle olan mücadele sıklıkla Osmanlı idaresine her iki tarafın da şikayetleri şeklinde gelişmiştir. Bulgar kilisesinin bağımsızlığı Sırp ve Romen kiliselerini de cesaretlendirmiş ve Rum Patrikhanesi'nden ayrılışlarına sebep olmuştur. Rusya'nın Bulgar ve Sırp kiliselerine verdiği desteğe karşın Rum Patrikhanesi'nin en büyük destekçisi İngiltere olmuştur.³⁰⁵

Rum-Bulgar kiliselerinin çekişmesi ilerleyen süreçte artarak devam etmiş, özellikle Makedonya'da daha da belirgin olmuştur. 1908 yılında meşrutiyetin ilanı ve Bulgaristan Çarlığı'nın bağımsızlığı sonrası dönemde Makedonya'da Rumlarla Bulgarlar arasındaki en önemli çatışma konularından birisi 1910 yılında yürürlüğe giren "Kiliseler ve Mektepler Kanunu" olmuştur. Kanuna göre, bu iki cemaatten herhangi birinin sayısı toplam nüfusun üçte birinden az ise, sayısı çok olan diğer tarafa ait olacağı belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, o tarihlere kadar Rum Patrikhanesi'ne bağlı olmaya devam eden birçok Bulgar kilise ve mektebi eksarhlığa devrediliyordu. Rum Patrikhanesi için kayıp teşkil

³⁰³ Dimitır Kosev, *a.g.m.*, s. 172-179

³⁰⁴ Hristo Temelski, *a.g.m.*, <https://bg-patriarshia.bg/history>, (03.10.2022).

³⁰⁵ Dimitır Kosev, *a.g.m.*, s. 176.

eden bu durum itiraz konusu olmuş, Avrupalı devletlerin müdahale etmesi çağırısında bulunulmuştur.³⁰⁶ Eksarhlığın Rum Patrikhanesi ile çatışması 1945 yılında iki kilise arasındaki çatışmanın bitirilmesine kadar devam etmiştir.³⁰⁷ Balkanlarda yaşayan Bulgarların dini merkezi olarak Bulgar Eksarhlığının idaresi ise 1946 yılında komünistlerin iktidara gelip kapatana kadar İstanbul'da kalmıştır. 10 Mayıs 1953 yılında Bulgar kilisesinin aldığı kararla Eksarhhane Bulgar Patrikhanesine yükselmiştir.³⁰⁸

Sonuç olarak, 1860'ta Bulgar ulusal hareketi bağımsız bir Bulgar kilisesinin tanınması için kendi kilise mücadelesine başladığında, temel iddiası tamamen etnolojik temellere dayanıyordu. Yani Bulgarların Rum kilisesinden ayrılıp, kendi kiliselerini kurmaları, Bulgarlarla Rumlar arasında sadece dini değil, siyasi açıdan da bir mücadelenin başlangıcı olmuştur. Osmanlı döneminde kilise sadece dini bir kurum değildir, aynı zamanda siyasi özerklik anlamını taşıyan bir yapıdır. Bulgaristan'ın ulusal bir kilise için yürüttüğü mücadele, dini inançla özdeşleştiren tüm Osmanlı idare anlayışına doğrudan bir meydan okumayı gerektiriyordu. Bunun nedeni, Bulgarların kendilerine ait bir devlete sahip olmamasıydı, en azından 1878'e kadar, ve bu nedenle, doğrudan bir Bulgar kilisesine bağlanabilecek bölgesel bir siyasi birim yoktu. Dolayısıyla böyle bir kilisenin yetki alanını belirlemek için sınırlarını çizmek gereklidir. Örtülü olarak bu, Bulgar ulusunun toprak sınırlarının da belirlenmesi anlamına geliyordu. Temel mesele, Yunan-Ortodoks halkların kesin olarak Yunan veya Bulgar olarak tanımlanması ile ilgilidir. Bulgarların Rumlardan bağımsız kendi kiliselerine sahip olması, millet olarak tanınmaları ve ulus kimliğinin inşası anlamını taşımakta olup, uyanış dönemlerinin başlangıcıdır ve Bulgaristan'ın bağımsızlığına giden yoldaki temel taşlardır. Dini özerklik konusu Bulgar ulusal örgütü için kurumsal bir çıkış elde etme arzusundan doğduğu da denebilir.

³⁰⁶ E. R. Güllü, *a.g.m.*, s. 350-361.

³⁰⁷ E. R. Güllü, *a.g.m.* s. 350-361.

³⁰⁸ Hristo Temelski, *a.g.m.*, <https://bg-patriarshia.bg/history>, (03.10.2022).

2.7. Makedonya Devrimci Örgütleri (VMORO, VMOK, VMRO)

Bulgar Ulusal Meselesi dahilinde kurulan farklı örgütlerin hedeflerinden biri Osmanlı'nın Makedonya ve Edirne bölgelerine önce özerklik kazandırarak, sonraki aşama olarak Bulgaristan sınırlarına katmayı amaçlayan devrimci ulusal bağımsızlık hareketi başlatılmıştır. Sözügeçen bu bölgelerde örgütlenme faaliyetleri Berlin Kongresi'nden hemen sonra başlamış ve ilk olarak “Edinstvo” (Birlik) devrim komitesi kurulmuştur. Yine Makedonya'yı Osmanlı'dan alma amacıyla 1885 yılında Filibe'de kurulan BTCRK (Bulgar Gizli Merkez Devrim Komitesi)³⁰⁹ Doğu Rumeli'nin Bulgaristan Prensliği ile birleşmesinde önemli rol oynamıştır. Sonraki yıllarda Bulgaristan Prensliği, Makedonya ve Trakya'da aynı amaçla birçok örgüt kurdurmuştur.³¹⁰

Bu ortamda, 1893'te İngiliz Başbakanı William Gladston'un yaygınlaştırdığı meşhur “*Makedonya Makedonyalılarındır*” sloganıyla Makedonya-Edirne İç Devrimci Örgütü (VMORO) kurulmuştur. Bu slogan, esas itibarıyla, Makedonya bölgesinde yaşayan Bulgarların ulusal kurtuluş mücadelesinin bir şiarı olmuştur. Örgütün kuruluş amacının Makedonya ve Edirne bölgesinin Osmanlı Devleti içerisinde, Berlin Antlaşmasının 23. maddesi gereğince, ayrı bir siyasi otonomiye kavuşması ve bölgede yaşayan hristiyan halkın yaşam şartlarının iyileştirilmesidir. Bu amaçlara ulaşmak için örgüt kuruluş belgelerinde devrimci yöntemlerle mücadele edeceğini beyan etmiştir. Willim Gladston “Makedonlar” ifadesiyle bölgede yaşayan farklı etnik ve dini unsurların toplamını kastetmiştir ve o dönemlerde bölgede hakim olan karışıklığın son bularak bölgenin bağımsızlığını elde etmesi yönünde göndermelerde bulunmuştur.³¹¹ Makedonya coğrafi bölgesinde yaşayan Bulgarlar'ın ve VMORO örgütünün de istedikleri böyle bir bağımsızlıktır. Ancak VMORO bölgedeki diğer halkları ve uluslararası camiayı amaçlarının doğruluğuna inandıramamış ve başarısız olmuştur. Üsküp'ün İngiliz

³⁰⁹ Bulgar Gizli Merkez Devrimci Komitesi (BTCRK) 1866'da kurulan Gizli Merkez Bulgar Komitesi'nden (TCBK) ve 1870'de kurulan Bulgar Devrimci Merkez Komitesi'nden farklıdır.

³¹⁰ Crampton, *A Concise History of Bulgaria*..., s. 97-98.

³¹¹ Andrey Pantev-Rumen Genov, *William Gladston ve Bulgarlar: Politika na Pravedna Strast*, Tangra Tanakra, Sofya, 1999, s. 166.

Başkonsolosu Rafael Fontana Selanik’te görev yapan İngiliz Başkonsolosu Alfred Bilioty’ye göndermiş olduğu meşhur mektupta şöyle yazmaktadır: “Onlar (VMORO) genel bir Bulgar ayaklanması için çalışmaktadır, “Makedonya Makedonyalılarıdır” amacına ulaşmak için katliamlar yapmaya hazırlanmaktadırlar. Şüphesiz bu “Makedonya Bulgarlarıdır” anlamına gelmektedir.”³¹²

Örgütün farklı dönemlerinde farklı isimleri olmuştur. 1893 yılında kurulduğunda ilk adının tam olarak ne olduğu bilinmese de, günümüze kadar ulaşan ilk tüzüğüne göre, adı Bulgar Makedon-Edirne Devrimci Komitesi (Bilgarski Makedono-Odrinski Revolyutsionen Komitet-BMORK) veya Makedon Devrimci Örgütü veya Komitesi’dir (MRO/MRK), ancak 1896’da Komitenin ilk Selanik Kongresinde adı BMORK (Bulgar Makedon-Edirne Devrimci Örgütleri) olarak değiştirilmiştir.³¹³ Daha sonra bölgede yaşayan diğer etnik grupları da örgüte dahil edebilmek amacıyla adı TMORO (Gizli Makedon-Edirne Devrimci Örgütü) olarak değiştirildiği tahmin edilmektedir. Bağımsızlık tezlerini güçlendirmek amacıyla da 1905 yılına örgüt VMORO (İç Makedon-Edirne Devrimci Örgütü) olarak değiştirilmiştir.³¹⁴ Dolayısıyla, 23 Ekim 1893 tarihinde Selanik’te kurulan VMORO bu örgütlerin en büyüğü ve en etkilisi olmuş ve bir süre sonra Balkan siyasetinde Bulgarların çıkarlarını gözetken güçlü bir yapıya dönüşmüştür.³¹⁵

VMORO örgütü, 1860’larda ve 1870’lerde Georgi Rakovski, Vasil Levski, Lüben Karavelov, Hristo Botev, Stefan Stambolov gibi Bulgar Uyanışı tarihinin en önemli isimleri tarafından kurululan, Osmanlı devletine karşı Bulgar Ulusal Bağımsızlık Devrim Hareketini başlatan BRCK’nın (Bulgar Devrimci Merkez Komitesi) varisi ve ideolojik mirasçısı olarak kabul edilmiştir. VMORO’nun kurucuları arasında Bulgaristan

³¹² Macedonian Heritage, an online review of Macedonian Affairs, History and Culture, *The Events of 1903 in Macedonia, as Presented in European Diplomatic Correspondence*, <http://www.macedonian-heritage.gr/OfficialDocuments/events.html> (18.08.2022).

³¹³ Tsoço Bilyarski-Todor Petrov (derleyen), *VMORO Prez Pogleda na Neynite Osnovateli: Spomeni na Damyar Gruiev, Hristo Tatarçev, Ivan hacimikolov, Anton Dimitrov, Petur Poparsov*, Voenno İzdatelstvo, Sofya, 2002, s. 54.

³¹⁴ Duncan Perry, *The Politics of Terror: The Macedonian Liberation Movements (1893-1903)*, Durham, Duke University Press, 1988, s. 40-41.

³¹⁵ Konstantin Pandev, *Natsionalnoosvoboditelno Dvijenje v Makedoniya i Odrinsko 1878-1903*, Gutenberg, Sofya, 2000, s. 76-77.

tarahinde önemli yer tutan Gotse Delçev, Damyan Gruev, İvan Hacınikolov, Hristo Tatarçev vs. gibi isimler de bulunmaktadır.³¹⁶

Aynı zamanda, 1895'te Sofya'da, Makedonya ve Trakya göçmenlerinin Makedon-Edirne Komitesi (MOK) yönetim organı olan Yüksek Makedon-Edirne Komitesi (Vırhoven Makedono-Odrinski Komitet/VMOK) kurulmuştur. Kuruluş amacı Makedonya'nın Bulgar Prensliği lehine bağımsızlığı yönünde faaliyetlerde bulunmaktır. General İvan Tsonçev, Albay Yankov ve Yüzbaşı Aleksandır Protogerov gibi Bulgar subayların elinde olan ve "vırhovistler" olarak adlandırılan VMOK yönetimi VMORO ile işbirliği içerisinde olmuştur.³¹⁷

VMORO üyelerinin büyük bir kısmı Makedonya'daki Bulgar kilisesi mensubu, çoğunlukla entelektüeller, öğretmenler, din adamları ve Bulgar ordusu subaylarıdır. Ayrıca Makedonya'nın yanı sıra Trakya, Bulgaristan Prensliği, Dobruca ve Besarabya gibi bölgelerden de üyeleri bulunmaktadır ve etkili bir üye toplama yöntemleri vardır.³¹⁸ Örgüt, kuruluşundan sonra silahlanıp Osmanlı idaresine karşı gerilla taktikleri uygulamış, "devlet içinde devlet" kurarak vergi toplamaya başlamış, bölgenin kaderini değiştirecek ayaklanmalar düzenlemiştir.

Kuruluş toplantısında, Makedonya ve Edirne Trakyası'nda yaşayan Bulgarların birleştirip Sırp propagandasına karşı koymaları, ilerleyen zamanda da Berlin Antlaşmasının 23. Maddesine göre bölgelerin özerkliği ve nihayetinde Bulgar topraklarına katılmasını gündeme getirmiştir. Hristo Tatarçev, Büyük Güçlerin ve bölgedeki diğer küçük devletlerin tepkisine yol açacağından dolayı, Makedonya'nın doğrudan Bulgaristan'a bağlanmasını göze alamadıklarını ifade etmiştir. Damyan Gruev, örgütün amaçlarını açıklarken şunları ifade etmiştir: "*Biz Bulgarız ve daima Bulgarların birleşmesi için çalışacağız. Diğer formüllerin tamamı bu amacın vasıtalarıdır*". Örgüt kurucularından Hristo Tatarçev bu yönde şunları söylemiştir: "*...Büyük Devletlerin karşı çıkacağından ve komşu ülkelerin ve Türkiye'nin de emellerinden dolayı Makedonya'nın*

³¹⁶ Tsoço Bilyarski-Todor Petrov, *VMORO Prez Pogleda na Neynite Osnovateli*, s. 115.

³¹⁷ Tsoço Bilyarski, Tsoço, *Knjajestvo Bulgariya I Makedonskiyat Vipros: Protokoli ot Kongresi na VMORO 1895-1905*, 1. Cilt, İvray, Sofya, 2002, s. 7-10.

³¹⁸ Tsoço Bilyarski-Todor Petrov, *VMORO Prez Pogleda na Neynite Osnovateli*, s. 54.

*Bulgaristan ile doğrudan birleşmesini isteyemedik. Özerk bir Makedonya Bulgaristan ile birleşmesi daha kolay olacağını düşünüyorduk...*³¹⁹.

Örgütün kuruluş aşamasında kurucuların oluşturduğu grup “Berlin Antlaşması’nın Makedonya’nın siyasi haklara sahip olmasına ilişkin verdiği hakları kazanma komitesi” olarak adlandırılmıştır³²⁰. 1894 yılında örgüt tüzüğüne ve teşkilat kurallarının yazılmasından sonra propaganda amaçlı gazeteler de yayınlamıştır. Örgütün il kongresinin düzenlendiği 1896 yılında BMORK (Bulgar Makedon-Edirne Devrimci Kimiteleri) adını alarak ilk defa Edirne “devrim bölgesine” dahil edilmiştir. BMORK tüzüğünde Makedonya ve Edirne bölgelerinin tam siyasi özerkliğinin kazanılması, bu amaçla da Bulgar halkının bilincinin uyandırılması, yayın organları veya sözlü olarak devrimci fikirlerin yayılması ve toplu bir ayaklanma gerçekleştirilmesi vs.” ifadeleri yer almaktadır. Daha sonra Sofya’da yurtdışı temsilciliği kurulmuş ve başına Gotse Delçev ve Görçe Petrov getirilmiştir. Temsilciliğin ana görevlerinden birisi, VMOK (Yüksek Makedon-Edirne Komitesi) ile bağlantıda olmasıdır.³²¹

VMORO’nun var olmasını sağlayan maddi kaynaklar farklı yollardan elde edilmiştir. Bunlardan birisi Bulgar devletinin finansmanıdır. Genel olarak, VMORO’nun devlet tarafından finanse edilmesinde bir döngüsellik vardır ve sürekli değildir, bu da devrimci eylemcileri rahatsız etmiştir. Bunun başlıca sebebi, Bulgar yöneticilerin örgüt üzerinde daha güvenilir bir kontrol uygulamak için bireysel devrimci akımlar arasında bir denge sağlamaktır. Diğer önemli kaynaklar arasında üyelik aidatı ve zengin Bulgarlardan toplanan bağışlar vardır.³²² Örgütün büyümesiye birlikte, silah, mühimmat ve geçimi sağlamak için finans kaynakları ihtiyacı giderek artmış, üyelik ücretleri ve gönüllü bağışları yetersiz kalmıştır. Bu kereden sonra örgüt gelirlerini arttırmak için şiddete başvurmuştur. Ayrıca, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ilerleyen zamanda, bölgede karışıklık yaratıp, Büyük devletlerin dikkatini çekmek için faaliyetlerde bulunulmaya

³¹⁹ Bilyarski, Tsoço, *Kniajestvo Bilgariya i Makedonskiyat Vipros*, s. 90-95

³²⁰ Konstantin Pandev, *Natsionalnoosvoboditelno Dvijenje*, s. 76-77.

³²¹ Tsoço Bilyarski-Todor Petrov, *VMORO Prez Pogleda na Neynite Osnovateli*, s. 115.

³²² Bilyarski, Tsoço, *Kniajestvo Bilgariya i Makedonskiyat Vipros*, s. 85, 89.

başlanmıştır. Örgüt, yağmalama, soygunculuk, fidye almak için zengin Türkleri ve yabancıları da kaçırmaya başlamıştır.³²³

Başlangıçta VMORO, amaçlarının Berlin Kongresi'nin 23. ve 62. maddelerine göre kararları doğrultusunda olduğunu açıklamıştır. Berlin Antlaşması'nın bu maddeleri, 1878'den itibaren Doğu Rumeli'dekine benzer bir özerkliği ve reform uygulamasını öngörmüştür. Örgütün Makedonya ve Edirne bölgesinin kısa bir sürede Bulgaristan Prensliğine katılması fikrini gündeme koymamasının sebepleri arasında Büyük Güçlerin karşı koyma olasılığı, Balkan devletlerinin olası askeri müdahalesi, bölgenin komşu ülkeler arasında bölünmesi endişesi, yerel nüfusun etnik olarak çeşitliliği ve yöneticilerinin bir kısmının cumhuriyetçi görüşleri bulunmaktadır.³²⁴

Ağustos 1903 yılında düzenlenen Aya İlyas ayaklanmasından sonra örgüt çözülme sürecine girmiş, iç kavgaların baskısı ve özellikle sosyalist fikirlerin artan etkisi altında kalmış, örgütün Yane Sandanski liderliğindeki sol akımı güçlenmiştir. Makedonya ve Edirne'deki milletlerin kendi kaderini tayin hakkının demokratik bir şekilde gerçekleştirilebileceği bir devlet birliği olarak Balkan Federasyonu fikri doğmuştur. Özellikle 1905'te Rila Kongresinden sonra, örgütün yönetimini üstlenen sol kanat yeni bir tüzük kabul ederek, Bulgar devleti ile temaslarını kestiğini duyurmuştur. 1908'de Bansko'da sol kanadın düzenlediği genel kongrede örgüt yeni bir Makedon-Edirne Devrimci Örgütü (MORO) oluşumuna gitmiştir. Kongre sırasında sol kanat fikir adamlarından olan Pavel Deliradev sunduğu raporunda ilk kez Makedonya ve Trakya Bağımsız Federe Birliğinden bahsetmiştir.³²⁵

1910'da Genç Türkler'in siyasi hareketlerinden endişe duyan örgüt, adını Bulgar Halk Makedon-Edirne Devrimci Örgütü olarak değiştirerek, yeniden silahlı saldırılara başlamıştır.³²⁶ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sol kanadın bir kısmı eski VMORO'nun Geçici Temsilciliğini kurduktan sonra, Bulgar hükümetine şunları

³²³ Bilyarski, Tsoço, *a.g.e.*, s. 90-95.

³²⁴ Bkz. K. Tsirnuşanov, *Makedonizmit i sprotivata*, s. 121-123.

³²⁵ Tsoço Bilyarski, *Knjažestvo Bulgariya i Makedonskiyat Vipros*, s. 199-203.

³²⁶ Zorka Pirvanova, "Vizstanovyavane na Viorijenata Borba i Vizstanovyavane na VMORO", *Natsionalnoosvoboditelno Dvijenie na Makedonskite i Trakiyskite Bulgari 1878-1944*, 3. Cilt, Makedonski Naučen İnstitut, Sofya, 1997, s. 218-257.

yazmıştır: “Mesele, Bulgar milletinin dışa bağlı siyasi yönetimden kurtulması mümkün olup olmadığıdır? Bu soruya Makedon Bulgarları olumlu yanıt veriyor ve bunun için tek çözümün doğal coğrafi sınırları içinde, sayıları ne olursa olsun, tüm nüfusun eşit olduğu bağımsız bir Makedonya’nın kurulması olduğunu görüyorlar. Bu aynı zamanda Makedon Bulgarları’nın Bulgar hükümetine yönelik görevini yerine getirme çağrısıdır...”³²⁷

29 Eylül 1918 tarihli Selanik Antlaşmasıyla Bulgaristan Çarlığı Birinci Dünya Savaşına son vermesinden sonra, Bulgar ordusuyla içiçe olan VMORO tamamen dağılmış ve yeni örgütlenmeye gidilmiştir.³²⁸ Eski VMORO’nun bazı solcu yönetim üyeleri 1930’ların başında Komintern’in “Ulusların kendi kaderini tayin hakkı” politikasının etkisi altında Makedonizm fikirlerini benimsemiş olsa da, 1944’ten sonra Bulgaristan ve Yugoslavya’da komünistler iktidara geldikten sonra, ayrı bir Makedon ulusu ve devleti oluşturma yönündeki baskıcı bir Bulgar karşıtlığının hayalkırıklığını yaşamışlardır.³²⁹

2.7.1. Makedonya’da Bazı Önemli Ayaklanmalar

Berlin Kongresi’nden sonra Makedonya’da ilk ayaklanma Kresna-Razlık (1878-1879) ayaklanmasıdır. Ayaklanma, “Edinstvo” (Birlik) teşkilatının öncülüğünde Kresna ve Razlık bölgelerinde düzenlenen ve Berlin Kongrenin Makedonya bölgesini Bulgar Prensligi dışında bırakması kararına karşı yapılmıştır. Ayaklanmanın amaçları, 10 Kasım 1878’de “Makedonya Geçici Bulgar Yönetiminin Çağırısı” adlı belgede açıklanmaktadır.³³⁰ Bu dönemde VMOK tarafından yapılan başka bir ayaklanma da 1895’te Çete Eylemi ve 1902’de Yukarı Cuma ayaklanmalarıdır. Bu ayaklanmalardan sonra VMOK, VMORO ve Bulgar devleti ile araları açılmış ve 1903’te örgüt Bulgaristan’da yasaklanmış, 1905’te ise tamamen kapanmıştır. Örgütün askeri kanadı devrimlere devam etmiş, Balkan savaşları ve Birinci Dünya savaşından sonra bazı üyeleri

³²⁷ Todor Petrov, *Viorijenata Borba na VMORO v Makedonia i Odrinsko 1904-1912*, Voenno İzdatelstvo, Sofya, 1991, s. 75-77.

³²⁸ K. Tsirnuşanov, *Makedonizmit i sprotivata*, s. 120.

³²⁹ Bkz. Stoyan Germanov, *a.g.e.*, s. 10-40.

³³⁰ Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, s. 85.

1919'da kurulan VMRO'ya katılırken, bazıları da Makedon Göçmen Dernekleri Birliği'ni kurmuştur.³³¹ VMORO, VMOK'un da desteği ile Makedonya ve Trakya'da bazı önemli ayaklanmaları düzenlemiştir. 2 Ağustos 1903'te Makedonya'da ve 19 Ağustos 1903'te Edirne'de Aya İlya (İlindensko-Preobrajensko Vıstanie) Ayaklanması bunların en önemlilerindendir.³³²

Ocak 1903'te Selanik'te aldığı kararla VMORO, yüzbaşı Aleksandır Protogerov'un önderliğindeki VMOK ile yeniden iş birliğine girmiştir. Ayaklanma, Makedonya ve Trakyalı Bulgarların ulusal kurtuluşunu amaçlamış, iki önemli dini bayram arasında patlak vermesinden dolayı Aya İlya adını almıştır. Ayaklanmadan sonra Makedonya'da Osmanlı idaresi güvenlik önlemlerini arttırmış, aynı zamanda da örgüt ve çetelerle silahlı çatışmalar da şiddetlenmiştir. Akabinde örgüt, Selanik'te düzenlediği bir toplantısında Makedonya'da ve Edirne'de daha büyük ayaklanma tertibi yönünde kararlar almıştır. Ancak örgütün Sofya temsilcilerinden Gotse Delçev acele edilmemesinden yana olmuş, Bulgar devletinin desteği olmadan başarısız olunacağı görüşündedir. Ancak Makedonya'ya gittiğinde, Dame Gruev'in de telkinleriyle, karara dahil olmuştur. Gotse Delçev bu dönemde birçok silahlı eylemde bulunmuştur ve nihayetinde, ayaklanmalardan önce silah arkadaşı Dimitır Guştanov ile birlikte Osmanlı askeriyeye girdikleri bir çatışmada öldürülmüştür. Ayaklanma Bulgar devletinin bilgisi ve gizli desteği dahilinde yapılmış olsa da, Bulgar hükümeti, destek veremeyeceğinden dolayı, ayaklanmanın 1904 yılına ertelenmesinden yana olmuştur.³³³ Buna rağmen Makedonya'nın birçok yerinde ayaklanma başlatılmış ve ömrü 10 gün süren Kruşevo Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Örgüt Yunan ve Ulahları Osmanlı idaresine karşı ortak mücadeleye davet çağrısında bulunmuştur.³³⁴ Ayaklanma kısa sürede Osmanlı askerleri tarafından bastırılmıştır. Kruşevo Cumhuriyeti, Büyük devletlerin dikkatini çekmesinden dolayı ayaklanmanın en

³³¹ Tsoço Bilyarski, *Knjaestvo Bulgariya i Makedonskiyat Vipros*, s. 7-10.

³³² Duncan Perry, *The Politics of Terror*, s. 136.

³³³ Krasimir Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, VMRO Vakfı, Zahariy Stoyanov, Sofya, 2013, s. 55-69.

³³⁴ Angel Dinev, *İlindenska Epopeya: Razvoja na Makedonskoto osvoboditelno Dvijenje*, 1. Cilt, Naroden Peçat, Sofya, 1946, s. 334.

büyük başarısıdır. Makedonya'daki ayaklanmalar Trakya bölgesi için de bir teşvik olmuş, bölgede ömrü 20 gün olan Stranca Cumhuriyeti kurulmuştur.³³⁵

Tikveş Ayaklanması, Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra, 15 Haziran 1913'te, VMORO'nun Vardar Makedonyasında Sırp yönetime karşı düzenlediği silahlı bir isyanıdır. Ayaklanma, Mayıs 1913'te Londra Antlaşması'ndan sonra yeni Sırp rejimine karşı düzenlenen ilk silahlı ayaklanmadır. İkinci Balkan Savaşı'nın başlamasından bir gün önce, Tikveş ovasında bulunan yerleşim yerleri Negotin, Kavadar ve Vatasha Sırpların elinden alınmış, ancak Bulgar birlikleri bölgeye giremediği için bölgedeki diğer yerleşim yerleri alınamamıştır. Sonraki günlerde çeteciler ele geçirdikleri yerlerden çekilmek zorunda kalmış, Sırpların gelmesiyle de yerel Bulgar halkı acımasız bir zulme maruz kalmıştır. Bulgar kaynaklarına göre ayaklanmanın kısaca sebebi, Tikveş bölgesinde Sırp idari ve askeri yetkililerinin Bulgar halkına uyguladığı baskı ve şiddettir. Daha Aralık 1912'nin başında, Kavadar Bulgar belediye yönetimi Sırpların eline geçmesiyle, halk Sırplaştırmaya çalışılmış, karşı gelenler öldürülmüş veya tutuklanmıştır. Tikveşli tüm Bulgar rahipler ve öğretmenler kovularak, yerlerine Sırplar tayin edilmiştir.³³⁶

İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra imzalanan Bükreş Antlaşması'nın revize edilmesini isteyen Bulgaristan ve İkinci Balkan Harbi sırasında Sırp makamlarının Vardar Makedonyasında yaşayan Bulgar özbilincine sahip halka yönelik baskıların yoğunlaştırılmasını da bahane ederek, VMORO, Arnavutlarla ittifak halinde, Sırp yönetime karşı Ohri-Debre ayaklanmasını düzenlemişlerdir. Bulgaristan'ın Üsküp, Ohri, Manastır ve Debre mitropolitleri sınır dışı edilmiş ve bölgede kalan halk, Sırp çetesi "Kara El"nin de katılımıyla, toplu tutuklama ve baskılara maruz kalmıştır.

Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra, 11 Ağustos 1913'te VMORO Merkez Komitesi Antlaşmanın revize edilmesi için büyük güçlere talepte bulunma kararı almıştır. Aksi takdirde örgütün Vardar ve Ege Makedonyası'nın kurtuluşu için devrimci mücadelesini sürdüreceğini de bildirmiştir. Özellikle Makedonya

³³⁵ Duncan Perry, *The Politics of Terror*, s. 137-139.

³³⁶ Dimitir Gotsev, "Makedoniya po Vreme na Voynite 1912-1918", *Makedonia – Istoria i Politicheska Sıdba 1912-1941*, Petir Petrov (Ed.), 2. Cilt, Znanie, Sofya, 1998, s. 30-32.

mültecileri adına büyük devletlerin misyonlarına bildiriler yazılmış, görüşmeler yapılması için de temsilciler gönderilmiştir. Ancak Bükreş Antlaşması'nın gözden geçirilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. VMORO Merkez Komitesinin aldığı 21 Ağustos 1913 tarihli kararla silahlı mücadele yapılacağını tüm örgüt üyelerine bildirmiştir. Hazırlıklar yapılımlırken, Bulgar hükümeti de Yane Sandanski'yi Arnavut hükümetiyle ortak eylem yapılması yönde müzakere etmesi için görevlendirmiştir. Ekim 1913 başında yapılması kararlaştırılan ayaklanma Eylül ayında başlamış, yaklaşık 4 gün süren çatışmalar sonunda, Sırp ordusu, Sırp çetelerinin de desteği ile ayaklanmayı bastırmıştır.³³⁷

2.7.2. VMRO

VMRO (İç Makedon Devrimci Örgütü) Makedonya Bulgarlarının Ulusal Kurtuluş Örgütünün ve VMORO'nun (İç Makedo-Edirne Devrimci Örgütü) varisidir. Balkan Savaşları'ndan sonra VMORO üyeleri Sofya'da düzenledikleri gizli bir toplantıda, örgütü VMRO olarak yeniden kurmuşlardır. Bazı kaynaklara göre örgütün adının değişmesi, Edirne'nin savaştan sonra Batı Trakya bölgesinde VTRO (İç Trakya Devrimci Örgütü) adı altında ayrı bir örgütün kurulmasından dolayıdır. Böylece VMRO sadece Makedonya bölgesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. VMRO devrimci faaliyetlerini devam ettirebilmesi adına Bulgaristan siyasetinde etkin rol üstlenmiş, hükümetlerle ve siyasi partilerle işbirliği içerisinde olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Makedonya'nın yeniden Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında paylaşılmasından sonra Todor Aleksandrov VMRO örgütünü yeniden canlandırmayı hedeflemiştir.³³⁸

Örgütün yapısı, çeteler, üyeler ve çalışma sistemi eski örgütün yapısına göre kurulmuştur, Makedonya'nın siyasi özerklik kazanmasını ve başkenti Selanik olan Bulgarların çoğunlukta olduğu bağımsız bir devlete dönüşmesini temel amaç olarak

³³⁷ Dimitır Gotsev, "Makedoniya po Vreme na Voynite 1912-1918", s. 30-32.

³³⁸ Dimitır Gotsev, *a.g.m.*, s. 89-91.

edinmiştir. Bu yöndeki çalışmalarını, uluslararası izolasyonda bulunan Aleksandır Malinov hükümeti de desteklemiştir. Bu doğrultuda VMRO Bulgaristan'daki şubelerini de kurmuştur. Şubat 1920'de örgütün yönetimi Vardar ve Ege Makedonyasında çetecilik faaliyetlerini ve silahlı eylemlerini yenilemesi yönünde karar almış, Bulgaristan'ın Vardar Makedonyası ile sınır hattı boyunca kontrol noktaları kurmuştur.³³⁹

VMRO Makedonya'nın Sırplastırılmasına karşı mücadele vermiş, fakat örgütün farklı isteklerinde olan kanatları da vardır. Solcular, Makedonya'nın Balkan federasyonundan bağımsız coğrafi sınırları içerisinde birleşmesini isteyen VMRO'nun geçici temsilciliğini kurmuştur. Sağcılar ise Todor Aleksandrov ve general Aleksandır Protogerov'un temsilciliğinde Makedonya'nın Bulgaristan ile birleşmesini isteyen Makedon örgütlerinin yürütme komitesini kurmuştur. Neuilly Antlaşmasından sonra, solcuların kurduğu temsilcilik faaliyetlerine son verilmiş, sağcıların kurduğu komite ise VMRO'nun eski birimlerini yeniden faaliyete geçirmiş, tekrar Makedonya'nın bağımsızlığı konusuna dönmüştür. Balkan komünist partileri ile işbirliğine girilmesiyle, Balkan devrimci cephesi, "Özgür Halk Cumhuriyetleri Federasyonu" bünyesinde bağımsız ve birleşik bir Makedonya'dan yana olan başka bir kanat da ortaya çıkmıştır. Nihayetinde VMRO'nun başına İvan Mihaylov geçmiş ve "Makedonya için otonomi" sloganının yerini, Vardar, Ege ve Pirin Makedonyasını kapsayan "Makedonya'nın bağımsızlığı" almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Makedon kurtuluş hareketi", ilk olarak VMORO ile başlayan ve geri dönüşümü olmayan bölünmeler yaşamıştır.³⁴⁰ 1919'da Neuilly Antlaşmasının getirdiği ağır şartlar sebebiyle Batılı ülkelerle iyi ilişkiler sürdürmeye çalışan Başbakan Aleksandır Stamboliyski, Makedon kurtuluş hareketinin ve Makedonya Bulgarları'nın tepkisine yol açmış ve hainlikle suçlanmıştır. 1919'da göreve gelmesiyle başbakan Stamboliyski Bulgaristan'ı İttifak Devletleri'nin safında savaşa dahil olmada sorumlu kişilerin tutuklanmasını emretmiştir. Tutuklananlar arasında general Aleksandır Protogerov ve Todor Aleksandrov gibi eski VMORO yönetiminde yer almış kişiler de vardır. Yugoslav Krallığı, adigeçen bu iki kişinin teslim edilmesini istese

³³⁹ Krasimir Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 127-134.

³⁴⁰ Krasimir Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 127-128.

de, Stamboliyski bu talebe sessiz kalmıştır. Bu sürede mahkûmlar cezaevinden kaçmayı başarmış ve Pirin Makedonyasında VMRO örgütünü yeniden yapılandırmış ve güçlendirmiştir.³⁴¹

1920’de Yugoslavya Krallığı’nda yapılan seçimlerde, VMRO bölgede yaşayan halk arasında ajitasyon yaparak yönetime geçmek isteyen Yugoslav komünistlere destek vermiştir. Sonuç olarak, Vardar Makedonyasında komünistlerin toplam 45 sandalyanın 18’ini alması hükümetin dikkatini bölgeye çekmiş, VMRO’nun devrimcilik faaliyetlerinin tekrar başladığının tespit edilmesi üzerine, harekete geçilmiştir. Böylece Vardar ve Ege Makedonyasında Sırp ve Yunan orduları ve karşı çete örgütleri VMRO ile yeniden silahlı çatışmalara başlamıştır.³⁴²

Oldukça güçlü bir teşkilat yapısına sahip olan VMRO’nun 1923-1924 yıllarında Vardar ve Ege Makedonyasında faaliyette olan birçok silahlı çetesi vardır. Bunların çoğu bölgeye Bulgaristan’dan geçmektedir. Bu çetelerinin geçmesini engellemek amacıyla Yugoslav hükümeti Bulgaristan ile sınırını sıkı kontrol altına almıştır.³⁴³ Bu dönemde örgütün yurtdışı bağlantıları ve faaliyetleri de oldukça güçlüdür. VMRO yönetim kurulu üyesi Petır Çaulev Roma’dan örgütün Batı Avrupa faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Bu ortamda örgüt uluslararası desteğe başvurmuş, Yugoslavya Krallığı, İtalya, Avusturya, Macaristan ve Arnavutluğun desteklerini almayı başarmıştır. Ayrıca Yugoslavya’da yasal faaliyetler yürütmek amacıyla Arnavut devrimcilerle ve Hırvat Köy Partisi ile anlaşma imzalamış, Türkiye ile de Mart 1920’de Ege Makedonyası’nda Bulgar-Türk ortak hareket etme sözleşmesi yapılmıştır.

VMRO’nun devrimci hareketinin en büyük destekçileri Makedon Bilim Enstitüsü ile birlikte, 1920’lerde Bulgaristan’da kurulan Makedonya Göçmenlerinin ve Mültecilerinin Kültür ve Eğitim Dernekleridir (SMKPBB, MDD, MJS, MMKPS, MSD “Vardar”, İlinden Teşkilatı vs.). VMRO yönetiminin başına İvan Mihaylov’un geçmesiyle Batı Avrupa ve Amerika’da Makedon göçmenlerinin kurmuş olduğu

³⁴¹ Dimitır Tülekov, *Obreçeno Rodolyubie: VMRO V Pirinsko – 1919-1934*, Neofit Rilski, Blagoevgrad, 2001, s. 5-15.

³⁴² Dmıtar Taşıç, “Deystviyata na VMRO v Kralstvoto na Sırbi, Hırvati i Sloventsı Prez Esenta na 1920 g.”, *Voenno istoričeski sbornik*, Sayı 4, 2007, s. 31-37.

³⁴³ K. Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 127-142.

dernekler de, propaganda ve yayın faaliyetleriyle VMRO'ya destek vermiş, Vardar Makedonyası'nda TKPOMB (Makedon Bulgarlarının Gizli Kültür ve Eğitim Teşkilatı) ve MMTRO (Makedon Gençlik Devrimci Örgütü) gibi gizli casus örgütleri de faaliyete geçmiştir.³⁴⁴ Cenevre'de 1927-33 yılları arasında VMRO'nun "*La Macedoan*" isimli gazetesi yayınlanmıştır.³⁴⁵

30 Mayıs 1921'de savunma bakanı Aleksandır Dimitrov Belgrat ziyareti sırasında Yugoslav başbakanı Nikola Paşiç'e Makedonya'ya çetelerin girmesine izin verilmeyeceği konusunda söz vermiştir. Çiftçi hükümeti (BZNS) ise yeni kurulan siyasi bir teşkilat olan VMFRO (İç Makedon Federatif Devrimci Örgütü) VMRO ile mücadelesini desteklemiştir. Böylece Çiftçi hükümeti ile VMRO arasında anlaşmazlığın başlamasıyla, VMRO birçok hükümet görevlisine suikast düzenlemiştir. Bunu üzerine Pirin Makedonyası bölgesinde "savaş durumu" ilan edilmiş, örgüt üyelerine karşı takip başlamıştır. Aynı zamanda VMRO içerisinde de bölünmeler yaşanmış, Todor Aleksandrov karşıtları ayrı örgütlernemelere giderek, birbiriyle mücadeleye girmiştir.³⁴⁶

Örgüt, Makedonya'nın gelecekte ne şekilde var olacağı ile ilgili, *federalistler* ve *özerkçiler* olmak üzere, iki temel görüş arasında ayrılık yaşamıştır. Her iki taraf da Makedonya'nın bağımsızlığı konusunda hemfikirdir. Ancak bu fikrin içeriği ve gerçekleştirme yolları ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Todor Aleksandrov başkanlığındaki özerkçiler, Makedonya Bulgarları'nın çıkarlarına aykırı olmadığı sürece Bulgaristan çıkarları ve politikalarının yanında olduğunu beyan etmiştir. Federalistler Makedonya Bulgarları'nın ve diğer halkların bölgesel çıkarlarını ön planda tutmuştur. Bu açıdan federalistlerin görüşleri Bulgaristan'dan ayrı bir "Bağımsız Makedonya"dır. Bu görüş aynı zamanda Komintern'in de görüşleriyle uyusmaktadır. Federalistlere göre, bağımsız Makedonya'nın çıkarları büyük devletler nezdinde itibarı zedelenmiş, Todor Aleksandrov gibi kişiler tarafından savunulamayacağı görüşüdür.³⁴⁷

³⁴⁴ K. Tsirnuşanov, *a.g.e.*, s. 129-131.

³⁴⁵ K. Karakaşanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 197-200.

³⁴⁶ Dimitir Gotsev, "Makedoniya Sled Pırvata Svetovna Voyna", *Makedonia – İstoria I Politicheska Sıdba 1912-1941*, Petır Petrov (Ed.), 2. Cilt, Znanie, Sofya, 1998, s. 107.

³⁴⁷ Bkz. Dimitir Beçev, *Historical Dictionary...*

Federalistler ilk başlarda BZNS hükümetine, daha sonra Komintern ve Moskova'nın da desteğine başvurmuşlar ve nihayetinde Bulgar Komünist Partisi ile birleşmişlerdir. Özerkçilerin temel destekçisi ise Bulgar monarşisi, Askeri Birlik İttifakı ve Halk İttifakı partisidir. 23 Mart 1923 tarihinde Bulgaristan ile Yugoslavya arasında sınırların güvenliğine ilişkin imzalanan Niş Antlaşmasıyla Çiftçi hükümeti VMRO ile karşı karşıya gelmiştir, çünkü antlaşma genel olarak örgüte yöneliktir. Çiftçi hükümetinin temel amacı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra izolasyonda kalan Bulgaistan'ı ve komşu ülkelerle ilişkilerini yeniden tesis ederek bu durumdan çıkarmaktır. Bu bağlamda Bulgaristan'ın Sırbistan'ın desteğine ihtiyacı vardır. Ancak Sırbistan buna karşılık Bulgaristan'ın Makedonya'daki çıkarlarından vazgeçmesini, dolayısıyla da VMRO'nun tasfiyesini istemiştir. Bu açıdan VMRO, BZNS hükümetine bir engel teşkil etmiştir.³⁴⁸

VMRO Vardar, Ege ve Pirin bölgelerinde Sırp, Yunan ve Bulgar güvenlik güçleriyle çatışmalar yürütmektedir. Yine 1923'te yedek subayların bir kuruluşu olan "Askeri Birlik" hükümete yönelik planladığı "Dokuz Haziran Darbesi" çerçevesinde VMRO ile işbirliği yapmıştır. VMRO yapılan darbede doğrudan görev almasa da, Sırbistan sınır hattını korumakla yükümlü olmuş, çetelerinden birisi de başbakan Aleksandır Stambolisyski'yi öldürmüştür.³⁴⁹

Komintern'in desteği ile Bulgar Komünist Partisinin düzenlediği "Eylül Ayaklanması" (1923) sırasında Bulgar Komünist Partisi (BKP) ile VMRO arasında yapılan bir görüşmede, Pirin Makedonyası'nın ayaklanmanın etkisi altında kalmaması şartıyla, VMRO tarafsız kalmayı kabul etmiştir. Buna rağmen komünistler Yukarı Cuma ve Razlık bölgesine girmiştir. Bu durumda VMRO müdahale ederek, ayaklanmayı bastırmıştır.³⁵⁰ Aleksandır Tsankov hükümetinin, İngiltere ve Fransa'nın girişimleriyle, Sofya, Köstendil, Petriç gibi şehirlerde Makedon mültecileri aktivistlerine yönelik baskılar uygulaması VMRO ile ilişkilerini bozmuştur.³⁵¹ Bulgaristan'daki siyasi ortamın karmaşıklığı ve siyasi oluşumların çoğu ile anlaşmazlığı, VMRO'yu yeni işbirliği arayışlarına itmiştir. Darbeden sonra VMRO Makedonya'daki devrimci harekete destek

³⁴⁸ K. Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 143-153.

³⁴⁹ Dimitir Beçev, *Historical Dictionary*, s. 213.

³⁵⁰ Dimitir Tülekov, *Obreçeno Rodolyubie*, s. 34.

³⁵¹ Dimitir Tülekov, *a.g.e.*, s. 35-37.

için Moskova ve Komünist Enternasyonal ile müzakere yapmak üzere temsilci göndermiştir.³⁵² VMRO'nun Merkez Komitesi'nin sol kanat temsilcisi Dimitır Vlahov, 9 Nisan 1924'te Viyana'da Petır Çauvel ile birlikte, SSCB ve Komintern temsilcisi Solomon Goldstein (Çerski), Bulgar Komünist Partisi temsilcisi ve Makedon Federatif Örgütü temsilcisi arasında gizli işbirliği protokolü imzalamıştır. Bunun üzerine 29 Nisan 1924 tarihinde VMRO "Makedon kurtuluş hareketinin" birleşmesi ve VMRO'nun Balkan devrimci cephesine dahil olması bildirisi yayınlamıştır.³⁵³ İmzalanan bu belgeleri VMRO kamuoyuna manifesto şeklinde bildirmeyi planlamış, 1924 yılının Mayıs ayında "Mayıs Manifestosu"³⁵⁴ hazırlamıştır. Ancak imzalanan protokollere rağmen, Viyana toplantısı tarafları VMRO'nun Makedonya'daki federalistlerin çete faaliyetlerinin sonlandırılmasına ilişkin taleplerini yerine getirmemiştir. Böylece Todor Aleksandrov ve Aleksandır Protogerov manifestonun açıklanmasında kararsız kalmış, hala Viyana'da bulunan Dimitır Vlahov ve Petır Çauvel'i geri çağırarak, federalistlerle ve komünistlerle bağlantılarını kesmeleri istenmiştir. Herşeye rağmen "Mayıs manifestosu" basına yansımış ve bunun sorumlusu Dimitır Vlahov olmuştur. VMRO başkanı Todor Aleksandrov ve Aleksandır Ptorogerov bunu redetmişler ve yurtdışındaki üyelerin komünistlerden uzak durmaları talimatları vermişlerdir.³⁵⁵

Mayıs manifestosundan sonra VMRO yurtiçinde ve yurtdışındaki etkinliğini kaybetmiş, içerisinde bölünmeler yaşanmıştır. Yeni başkanı İvan Mihaylov (Vançe) Makedon devrimci hareketin bölücü kanatlarını yok etme çabasına girişmiştir. Komünistlerle birlikte, Aleksandır Tsankov hükümeti de VMRO'nun karşısına geçmiştir. Eylül ayaklanmasının önderleri olan Georgi Dimitrov ve Vasil Kolarov VMRO'nun Viyana sözleşmesinden vazgeçtiğini anlayınca sol görüşlü Soviyet yanlısı "VMRO-Birleşik" örgütünü kurma kararı almıştır. Todor Aleksandrov hükümetle olan ilişkilerini düzeltme ve çıkan sorunları giderme girişimlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda,

³⁵² K. Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 155-162.

³⁵³ K. Karakaçanov, *a.g.e.*, s. 155-162.

³⁵⁴ Mayıs Manifestosu, Makedonya İç Devrimci Örgütü'nün 6 Mayıs 1924'te Viyana'da imzalanan Makedon halkına ve Makedon devrimcilerine hitaben bir çağrıdır. Belgede Makedon kurtuluş hareketinin tüm kanatlarının "Birleşik Balkan devrimci cephesinde" birleştirilmesi ve Komintern ile yakın işbirliği çağrısında bulunmaktadır. Manifesto, "Makedon" halkı ile diğer Balkan halkları arasında ayırım yapmıştır ve bu nedenle bu eylem bugün Kuzey Makedonya'da ayrı bir Makedon ulusunun resmi olarak tanınması yolundaki temel kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.

³⁵⁵ Dimitır Tülekov, *Obreçeno Rodolyubie*, s. 48.

Aleksandır Protogerov ile çıkan görüş ayrılıkları örgüt içerisinde cepheleşmeye kadar varmıştır. Bunun sonucu olarak da 31 Ağustos 1924 tarihinde Todor Aleksandrov suikastle öldürülmüştür. Olay yerinde birlikte olan Aleksandır Protogerov ise sağ bırakılmıştır.³⁵⁶

12 Eylül 1924'te Todor Aleksandrov'un sekreteri İvan Mihaylov Yukarı Cuma kasabasında, tarihine "Yukarı Cuma olayları" olarak da geçen toplantı düzenlemiştir. Toplantı günü VMRO silahlı çeteleri kasabanın giriş ve çıkışlarını kapatmış, devletin güvenlik birimleri ve hükümet ise olaylara tarafsız kalmıştır. Toplantının en önemli konuları VMRO'nun kaderi ve Merkez Komitesi başkanı Todor Aleksandrov'u öldürenleri yakalayıp cezalandırmaktır. Toplantıdan sonra örgüt içerisindeki aşırı solcular tasfiye edilmiş, yurtiçinde ve yurtdışında iki yıl içerisinde 76 kişi öldürülmüştür, bu sayıda Viyana toplantısına katılan solcu Dimitir Çaulev de vardır.³⁵⁷

VMRO'nun tüzüğüne ve kurallarına aykırı olarak Merkez Komite başkanlığını devralan İvan Mihaylov (Vançe) yeni bir kongre hazırlığına girişmiş ve 9-12 Şubat 1925 tarihlerinde düzenlenen kongrede Makedonya'nın kendi coğrafi sınırları içerisinde siyasi özerkliği yeniden tüzüğe konulmuş, sahada taktik değiştirmiştir.³⁵⁸ O dönemde örgütün yaklaşık toplam 15 bin üyesi vardır. Aynı yıl Bulgar ordusu VMRO'yu tam teçhizat silahlandırmış ve Ocak 1926'da sadece Pirin Makedonyasında örgütün artık 6714 silahlı adamı olmuştur.³⁵⁹ 1925 yılına kadar Makedonya'nın üç bölümünde de solcu federatif çeteler VMRO'nun yok edilmesine yönelik harekete geçtilerse de, VMRO Makedonya bölgelerini federalistlerden temizlemeyi başarmıştır. 1924'ten sonra Yunanistan'da ve Sırbistan'da VMRO ile mücadele için paramiliter gruplar kurulmuş, bu gruplara Viyana'da kurulan "VMRO-Birleşik" de destek vermiştir. 1925'te Yunan general Teodoros Pangelos'un emriyle Yunan ordusunun Pirin Makedonyası'na girdiğinde Bulgar ordusunun yerine Bulgar ordusuna destek veren VMRO çeteleri ile karşılaşmıştır. Ocak 1925'te VMRO'nun sürekli istihbarat birimi de kurulmuş, Bulgaristan, Makedonya ve Avrupa'da ciddi haber alma ve karşı istihbarat faaliyetlerine başlamıştır. Aynı

³⁵⁶ Dimitir Tülekov, *a.g.e.*, s.55.

³⁵⁷ K. Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 161-162.

³⁵⁸ K. Karakaçanov, *a.g.e.*, s. 162-164.

³⁵⁹ Dimitir Tülekov, *Obreçeno Rodolyubie*, s. 120-122.

zamanda da suikastler ve çete faaliyetleri devam etmiştir. 28 Haziran'da Osogovo dağlarında 12 kişilik VMRO çetesi yaklaşık 2 bin kişilik Sırp ordusuyla çatışmaya girmesi, 26 Sırp askerinin ölümü ve 35'inin de yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Yugoslavya Krallığı Bulgaristan'a karşı savaş hazırlığına başlamış, ancak İngiltere, Fransa ve İtalya'nın karşı çıkması sonucu, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya VMRO, VTRO (Trakya İç Devrimci Örgütü), VZRO (Batı Bölgeleri İç Devrimci Örgütü), VDRO (Doburca İç Devrimci Örgütü) tasfiye edilmelerine ilişkin Bulgaristan'a nota göndermişlerdir. Uluslararası baskılar sonucu sınır hatlarındaki kontrol ve güvenlik tedbirleri de arttırılmış, Köstendil ve Petriç bölgelerinde savaş durumu ilan edilmiş, sınırlardan dışarıya silahlı çetelerin çıkmasını engellemek için önlemler alınmıştır.³⁶⁰

Bu dönemlerde, VMRO lideri İvan Mihaylov Bulgaristan'ın Makedonya politikasını eleştirmiş ve Yugoslavya'nın Bulgaristan'da oluşturmak istediği Bulgaristan karşıtı Yugoslav azınlığı konusunda bazı öngörülerde bulunmuştur. 1920-1934 yılları arasında Sırp'ların Vardar Makedonyası'nda Sırplaştırma politikalarının ve Bulgar karşıtı eylemlerinin arttığı bir dönemde, VMRO Sırp makamlarına ve paramiliter "Bulgar Çetecileriyle Mücadele Kuruluşu"na karşı silahlı eylemlerde bulunmuş, dönemin içişleri bakanı Jika Laziç dahil olmak üzere, birçok siyasi ve askeri yetkililere suikastlar düzenlemiştir. 1927'de Üsküp'te VMRO üyelerine karşı kovuşturma ve adli sürecin başlatılması ve baskılardan dolayı, örgüt üyelerinden Mara Buneva Üsküp savcısı Velimir Preliç'e yönelik suikast gerçekleştirmiştir.³⁶¹ VMRO başkanı İvan Mihaylov ile başbakan Andrey Liyapçev arasında yapılan bir gizli görüşmede, VMRO çetelerinin sınırı geçmelerine son vermelerine karşın Pirin Makedonyasında örgütün tasfiye edilmeyeceği kararlaştırılmıştır. Buna rağmen çeteler Makedonya'da devrim faaliyetlerine devam etmiştir.³⁶² 1928'de İvan Mihaylov ve Aleksandır Protogerov arasındaki gerginliğin artması, Protogerov'un öldürülmesiyle sonuçlanmış, ancak örgütte "Mihaylovistler" ve "Protogerovistler" den oluşan yeni bölünmeler ve aralarında çatışmalar yaşanmıştır. 1931'de başbakan Andrey Liyapçev örgütteki iç hesaplaşmanın son bulması için bazı

³⁶⁰ K. Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 164.

³⁶¹ K. Karakaçanov, *a.g.e.*, s. 170-174.

³⁶² Dimitir Kosev, *Vınşnata Politika na Bulgariya pri Upravlenieto na Andrey Liyapçev: 1926-1931*, Zahariy Stoyanov, Sofya, 2014, s.213-217.

girişimlerde bulunduysa da, “Protogerovistler” cephesi Sofya’daki Yugoslav konsolosluğunun da kışkırtmalarıyla federalistler ve komünistlerle işbirliği yaparak, iç kavga devam ettirilmiştir.³⁶³

Protogerov’un öldürülmesinden sonra İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanlıkları VMRO’nun ciddi bir şekilde zayıfladığını düşünerek, uluslararası izolasyonda bulunan Bulgaristan’a ve başbakan Liyapçev hükümetine örgütün kapatılması için baskı yapılması yönde harekete geçmişlerdir. Bu girişime destek vermesi için İtalya’dan da destek istemişlerdir. İtalya bu girişime kesin olarak karşı çıkmış, yakın ilişkilerinden dolayı Bulgaristan’ın da bu müdahaleye karşı gelmesini tavsiye etmiştir. İngiltere ve Fransa hükümete baskı yapmış, daha önce Bulgaristan’ın İngiliz ve Amerikan bankalarından Makedonya, Doburca ve Trakya bölgelerinden Bulgaristan’a sığınan Bulgar sığınmacılar ve ülkenin istikrara kavuşması için talep ettiği borç kredisinin verilmemesi ile tehdit etmiştir. Bu baskı iktidar partisini ve hükümeti krize sokmuş ve hükümetin istifasına sebep olmuştur.³⁶⁴

1929’da kral I. Aleksandır Karacorçeviç ülkede sıkı rejim uygulamasına geçince Bulgar azınlığı da zor duruma düşmüştür. Uzun zamandır VMRO’nun suikast hedefinde bulunan I. Aleksandır Karacorçeviç, Çar III. Boris’in davetiyle Bulgaristan ziyaretinde bulunduğu dönemde Yugoslavya, VMRO konusunda Bulgaristan’a yönelik baskılarını arttırmıştır. Dış devletlerin baskısı ve Çar III. Boris’in de müdahalesiyle VMRO saldırıları askıya almıştır. VMRO’nun zayıfladığı bu dönemde Sırp karşıtı Hırvat ve Arnavut devrimci örgütlerle işbirliği yapmış, Yugoslav karşıtlığı Versay Barışının revize edilmesinden yana olan Almanya, İtalya ve Macaristan tarafından da desteklenmiştir.³⁶⁵

VMRO içerisindeki kavgalar ve Pirin Makedonyası bölgesindeki eylemleri yerel halkı da olumsuz etkilemesi sonucu, siyasi eleştiriler de artmaya başlamıştır. Nihayetinde, 1934 yılında aşırı sağcı “Zveno” partisinin VMRO örgütünü yasaklamasından sonra, faaliyetleri siyasi suikastler yapmakla sınırlı kalmıştır. En önemli suikastlerden birisi, Versay Sistemine karşı olan tarafların da desteği ile Yugoslav kralı I. Aleksandır

³⁶³ Dimitir Tülekov, *Obreçeno Rodolyubie*, s. 170.

³⁶⁴ Dimitir Kosev, *Vınşnata Politika na Bulgariya*, s. 283-284.

³⁶⁵ Dimitir Kosev, *a.g.e.*, s. 280-287.

Karacorceviç'e yönelik olandır. Yugoslavya Kralı I. Aleksandır Karacorceviç 9 Ekim 1934 yılında Fransa ziyareti sırasında, Fransa dışişleri bakanı ile araçta hareket halindeyken VMRO devrimcisi Vlado Çernozemski tarafından suiikast sonucu öldürülmüştür.³⁶⁶ Kimon Georgiev hükümeti, “19 Mayıs Darbesi”nden sonra VMRO’yu yasaklasa da, üyelerinin bir kısmı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca, 1936-38 yılları arasında VMRO ile bağlantıda olan tüm dernek ve kuruluşlar, Makedon mültecilerinin kültür ve eğitim dernekleri dahil, yasaklanmıştır.³⁶⁷

İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde VMRO’nun eski üyelerinin bir kısmı komünist çetelerine karşı kullanılmıştır. VMRO’nun sol kanadı komünistlerle birleştikten sonra bölgede komünist direnişe katılmışlar ve partizan hareketlerinde yer almışlar, Makedonizm ve ayrı bir Makedon ulusu fikirlerine sahip çıkmışlardır. VMRO ve VMRO eski üyelerinin bazıları Yugoslav Komünist partisi ve Bulgar Komünist Partisi yönetimlerine girmişlerdir. Bu ortamda Pirin Makedonyasında VMRO’nun eski üyeleri “Goryan çeteleri” kurmuş ve komünistlere karşı direniş başlatmıştır. Vardar Makedonyasında ise gizli devrimci örgütler kurulmuştur. Komünist yönetimler bu örgütleri tasfiye etmişler, kurtulmayı başaran üyeler Batı Avrupa ve Amerika’ya kaçmışlardır.³⁶⁸

VMRO, kuruluşundan sonra devrimci propagandası için geniş bir siyasi ve toplumsal elit yaratmıştır. Pirin Makedonyasında kurduğu teşkilatın bölgeyi tekeline geçirip siyasi partileri ve hareketleri yasaklaması, demokratlar, çiftçiler, komünistler dahil tüm siyasiler tarafından eleştirilmiştir. Buna karşılık VMRO çeteleri silahlı eylemlere başvurmuştur. Pirin bölgesinde “devlet içinde devlet” kurulmasının sonucu bölgedeki istikrarsızlığa rağmen, örgüt başkanı İvan Mihaylov Çar III. Boris ve dönemin bazı hükümetleriyle iyi ilişkilerini korumayı başarmıştır.³⁶⁹ 1942’nin sonlarında Çar III. Boris, İvan Mihaylov’u Bulgaristan’a dönmesi için bizzat davet ettiği bilinmektedir, ancak Mihaylov kabul etmemiş ve Çar’a karşı olumsuz görüşünün ifadesi olarak “Bölücü

³⁶⁶ Georgi Markov, *Pokuşeniya, Nasilie i Politika v Bilgariya: 1878-1947*, Voenno İzdatelstvo, Sofya, 2003, s. 268-276.

³⁶⁷ N. Nedev, *Tri Dirjvni Prevrata ili Kimon Georgiev i Negovoto Vreme*, Ciela, Sofya, 2007, s. 329-335.

³⁶⁸ Aleksandır Grebenarov, *Legalni i Tayni Organizatsii na Makedonskite Bejantsi v Bilgariya: 1918-1947*, Makedonski Naučen Institut, Sofya, 2006, s. 342-363.

³⁶⁹ K. Karakaçanov, *VMRO-İstoria na Edna Borba*, s. 227-236.

Çar” diye hitap etmiştir. Bazı kaynaklara göre, Çar III. Boris’in Ağustos 1943’te Hitler ile yaptığı görüşmede, Bulgar Çarlığı’na bağlı, belirli özerk haklara sahip olacak olan Büyük Özerk Makedonya kurulması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Çar III. Boris buna olumlu bakmış ve İvan Mihailov’un iyi bir devlet adamı olabileceği cevabını vermiştir³⁷⁰. Komünistler iktidara geldikten sonra VMRO’yu faşist örgüt olarak ilan etmiştir. Komünist tarihçilere göre de VMRO bir faşist kuruluştur, üyeleri ise halk düşmanlarıdır.

2.8. Balkan Savaşları Dönemi

Osmanlının çöküşe geçmesi bölge ülkelerinde Makedonya’ya sahip olma ihtiraslarını arttırmış, bölgenin paylaşılması öngörülerini güçlenmiş, anlaşmazlıklar ise daha da derinleşmiştir. 20. Yüzyıl başında Osmanlı’nın ekonomik ve askeri olarak zayıflaması, farklı milletlerin ayaklanmaları, bağımsızlık mücadeleleri, Jön Türk ihtilali, Trablusgarp Savaşı gibi birçok iç ve dış siyasi gelişmeler, Balkan ülkelerini Osmanlı devletine karşı savaşa girmelerini cesaretlendirmiştir. Birinci Balkan Harbi’nin (8 Ekim 1912 - 30 Mayıs 1913) önkoşulları oluşturan sebepler arasında Osmanlı Devleti’nin askeri ve siyasi olarak zayıflaması, Rumeli topraklarında Hırsitiyanların yaşadığı bölgelerde yapılan ıslahatların başarısızlığı, Büyük Güçlerin Balkanlar’daki anlaşmazlığı, Makedonya ve Trakya bölgelerinin özerklik mücadelesinin başarısız olması, Osmanlı devleti aleyhine ulusal birlik ve bölgesel genişleme arayışlarında olan Balkan devletleri arasında yapılan ittifaklar zikredilmektedir.³⁷¹

Berlin Antlaşması’nda umduğunu bulamayan Bulgaristan, 1908 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, Balkanlar’da daha etkin bir politika izlemeye başlamış, hala Osmanlı hakimiyeti altında olan Trakya ve Makedonya bölgelerinin alınması için koşulların oluştuğu kanaatine varmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yine

³⁷⁰ Georgi Markov, *Pokuşeniya, Nasilie i Politika v Bulgariya*, s. 253-254.

³⁷¹ Report of the International Commission to Inquire Into the Causes and Conduct of the Balkan Wars, Carnegie Endowment for International Peace, Division of Intercourse and Education, Publication No.4, Washington D.C., 1914, <http://www.pollitecon.com/html/ebooks/Carnegie-Report-on-the-Balkan-Wars.pdf> (15.10.2022), s. 44-47.

1908 yılında Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ise Sırbistan'ı aynı yönde bir politika izlemeye itmiştir. Trablusgarp savaşı çıkınca Osmanlı Devleti, bir tedbir olmak üzere Makedonya'ya asker yığmaya başlamıştı. Bu da Balkan devletlerini bir an önce harekete geçmeye sevk etmiştir. Balkan devletleri aralarında ittifak arayışlarına girmiştir. Rusya'nın Balkanlar'da iki temel politikasından biri Slavları birleştirip Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarını Balkan Slavları arasında paylaştırmaktır, ikincisi de Rusya'nın boğazlara, yani "Rus Gölü" nün kapısına yerleşmektir.³⁷²

Mart 1911'de hükümetin başına geçen başbakan İvan Evstratiev Geşov'un öncelikli hedefi Makedonya ve Edirne meselelerini ele alıp, Ayastefanos Bulgaristanı'nı hayata geçirmektir³⁷³. Bununla beraber Bulgar başbakanı İvan Geşov, Fransa'dan dönüşünde Belgrad'ta Sırp başbakanı Milovanoviç ile görüşmüş, 11 Ekim 1911'de Sırp-Bulgar ittifakının esaslarını kararlaştırmıştır. Bu esaslar, Bulgaristan veya Sırbistan bir saldırı halinde ortak savunma, herhangi bir devletin Makedonya ve eski Sırbistan'ı ele geçirme teşebbüsüne karşı ortak karşı koyma ve yine Makedonya ile eski Sırbistan'ı kurtarmak için Osmanlı Devletine karşı ittifak yapmaktır. Bu esasların en önemli noktaları Makedonya topraklarının paylaşılmasıdır.³⁷⁴ Geşov'a göre bu ittifak 1904 yılındaki anlaşmanın yeniden hayata geçirilmesidir ve reformlara ilişkin maddelerde Makedonya'nın otonomisini talep etmek, mümkün olmadığı takdirde ise paylaşmak olmalıdır.³⁷⁵

Bu sırada Rusya, çıkarlarının çatışmaması için Bulgaristan ve Sırbistan arasında arabuluculuk ve düzenleyicilik yapmaya başlamıştır. 29 Şubat 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan arasında bir askeri ve siyasi ittifak antlaşması imzalanmıştır. Sonraki aylarda ek antlaşmalar da buna dahil edilmiştir. Antlaşmalar'ın Makedonya bölgesine ilişkin bölümleri, Makedonya tartışmalı ve tartışmasız olmak üzere iki bölgeye ayrılmıştır. Tabi, öncelikle Makedonya'nın bir özerk bölge olması yönde anlaşmaya varılmıştır. Tartışmasız olan bölge Bulgaristan'a dahil edilecektir, tartışmalı bölge ise Rusya'nın hakimliği ile paylaşılacaktır. Bu plan Makedonya'nın özerkliğine kavuşamaması

³⁷² Bkz. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s.637-641.

³⁷³ İvan E. Geşov, *Balkanski Sıyuz*, Bilgarska İstoria, Sofya, (ilk baskı Mayıs 1915), 2018, s.8.

³⁷⁴ Bkz. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s.637-638

³⁷⁵ İvan E. Geşov, *Balkan Birliği...*, s.18.

durumunda uygulanacaktır.³⁷⁶ Geşov hükümeti Sırbistan ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapılan ittifaklara benzerini Yunanistan Krallığı ve Karadağ Krallığı ile de yapmıştır. Teknik olarak Balkan Birliği Bulgaristan'ın Sırbistan ve Yunanistan ile ayrı olarak imzaladığı ve Karadağ Krallığı'nın da kabul ettiği, ikili antlaşmalardan oluşmaktadır.³⁷⁷

Bu anlaşmalar, Rusya'nın hamiliği ve gözetimi altında Osmanlı Devleti'ne saldırı, askeri protokoller ve Makedonya'nın paylaşılmasını içeren gizli eklerinden dolayı, tarihe gizli antlaşmalar olarak geçmiştir.³⁷⁸ Balkan Birliğinin öncü devleti Bulgaristan'dır ve birlik onun etrafında kurulmuştur. Nitekim, toprak konusunda en geniş ihtirasa sahip olan da Bulgaristan'dır.³⁷⁹ Balkan Birliği'nin ana hedefi Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarını paylaşmak olmuştur.³⁸⁰ Başka bir nedeni ise Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Makedonya'da destekledikleri çetelerin arasındaki ateşkestir. Bulgaristan, diğer Balkan ülkeleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı askeri işbirliğine girip, Makedonya'nın tamamını almaktan taviz verdiğini göstermeye çalışmış, asıl planını gizlemiştir.³⁸¹ Balkan Birliği kurulduktan sonra bu devletler, Osmanlı Devletiyle savaş çıkarmak için bahane yaratmaya başlamışlardır. Bulgar ve Yunan çetecileri faaliyetlerini birdenbire arttırmıştır. Makedonya'da bombalar patlamaya başlamıştır. Çetecilerin faaliyetleri 1912 Ağustos ve Eylül aylarında Müslüman halka yönelmeye başlamıştır. Türkler de karşılık verince, Bulgaristan ortalığı ayağı kaldırılmış, devletlere şikayete başlamıştır. Bulgaristan'ın amacı, Osmanlı'nın İtalya ile savaş halindeyken savaş başlatmaktır. Sofya'da Osmanlı Devleti aleyhine gösteriler yapılmış ve katılımcılar savaş istemiştir. Yunanistan 1912 Ağustos'u'nun ikinci yarısından itibaren Osmanlı sınırlarına asker yığmaya başlamış, Karadağ ise 1912 yılında Sırbistan ile sözlü anlaşmayı yapınca, daha o tarihten itibaren Osmanlı sınırlarında olayları kışkırtmaya başlamıştır. Eylül ayı geldiğinde, Osmanlı-Karadağ münasebetleri iyice gerginleşmiştir.³⁸²

³⁷⁶ Veličko Georgiev-Stayko Trifonov, *İstoria na Bilgarite 1878-1944 v dokumenti*, 2.cilt, Prosveta, Sofya, 1996, s. 11-14.

³⁷⁷ İvan E. Geşov, *Balkan Birliği...*, 41-46.

³⁷⁸ Bkz. İvan E. Geşov, *Balkan Birliği...*, s. 115-118.

³⁷⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s.641.

³⁸⁰ İvan E. Geşov, *Balkan Birliği...*, s.8-20.

³⁸¹ Kristyo Mançev, *Sırbija i Sırbsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s.328-329.

³⁸² Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s.642.

Birinci Balkan Harbi başladığında Osmanlı Devleti'nin askeri, ekonomik ve siyasi durumu oldukça kötüdür ve Balkan Birliği ülkeleri Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarının çoğunu ele geçirmiştir. Sırlarla Bulgarlar arasında Makedonya'nın bağımsızlığına kavuşması yönünde anlaşma yapıldıysa da, Balkan Savaşları sırasında Sırlar tartışmalı bölgenin tamamını, tartışmasız bölgenin de büyük bir kısmını işgal etmiş, Yunanistan Makedonya'nın güneyini, Bulgaristan ise doğusunu sınırları içerisine katmıştır.³⁸³ Savaşın sonuna doğru Balkan ülkeleri arasında yeni anlaşmazlıkların meydana gelmesiyle, yeni bir kriz doğmuştur. Bu sırada Sırlar ve Yunanlılar Balkan Birliği içerisinde bir ikili ittifak görüşmeleri başlatmışlar, Makedonya'da da Bulgar karşıtı ortak faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Böylece Balkan Birliği ittifakının çözülmeye başlamasıyla, ortaya Makedonya ve Arnavutluk üzerinde yoğunlaşan yeni ittifaklar çıkmaya başlamıştır.³⁸⁴

Savaşı sonlandıran Londra Antlaşması (17-30 Mayıs 1913) Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesini düzenlemiş, ancak Makedonya çatışmasına son vermemiştir. Bu yüzden, daha Londra Barış görüşmeleri devam ederken Balkanlar'daki durum oldukça gerginleşmiştir. Savaş sonrası oluşan sınırlar yüzünden tüm devletler huzursuz kalmıştır. Çünkü, bu devletler, toprak paylaşımının adaletsiz ve taraflı olduğunu, Bulgaristan'ın hak ettiğinden daha fazla toprak aldığı kanaatine varmıştır. Bu yüzden Yunanistan ve Sırbistan savaş öncesi anlaşmaları ihlal ederek Bulgaristan'a karşı gizli ittifak kurmuş, Makedonya'daki tartışmalı toprakları işgal etmişlerdir.³⁸⁵ Haziran 1913'te Bulgar ordusu Makedonya'daki Sırp ve Yunan ordularını tartışmalı bölgeden çıkarmak istemiş, ancak başarısız olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti, kaybettiği toprakları yeniden kazanmak istemiştir. Romanya da bu ortamdan yararlanıp, karlı çıkmak amacıyla, Güney Doburca'ya girmiştir. 1913'teki bu anlaşmazlıklar, Bulgar tarihinde Müttefikler Arası Savaş olarak da bilinen İkinci Balkan Savaşı'nı başlatmıştır. Bulgaristan'ın daha fazla toprak almasını kabul etmeyen Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Birinci Balkan Savaşı'na katılmayan Romanya birleşerek, Bulgaristan'a saldırmış ve ağır yenilgiye uğratmıştır. Bulgaristan savunmaya geçmek için birçok yerdeki askerlerini geri çekmiştir.

³⁸³ R. J. Crampton, *Concise History of Bulgaria...*, s. 132-133.

³⁸⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s.653-659.

³⁸⁵ Bkz. R. J. Crampton, *Concise History of Bulgaria...*, s. 133-135.

Daha sonra cephe değişmiş, Bulgaristan ile Romanya, Yunanistan ile Sırbistan arasında savaş devam etmiştir. Bir ay süren İkinci Balkan Savaşı 28 Temmuz 1913'te imzalanan Bükreş Barış Antlaşması ve 16 Eylül 1913 İstanbul Antlaşmasıyla sona ermiştir.³⁸⁶

Harpten sonra Sırbistan ve Yunanistan işgal ettikleri toprakları payaşmış, aralarına da sınır çekmiştir. Ancak Makedonya'nın paylaşımı konusunda anlaşmazlığa düşmeleri nedeniyle, savaş sonunda Makedonya üç parçaya bölünmüştür. Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a vermiştir. Makedonya ise fiili olarak üç devlet arasında paylaşılmıştır. Sırbistan Krallığı Vardar Makedonyasını, Yunanistan Krallığı Ege Makedonyasını, Bulgaristan Çarlığı ise Pirin Makedonyasını sınırlarına katmıştır.³⁸⁷ Bu toprak paylaşımı bölgedeki farklı etnik ve dini topluluklara da olumsuz yansımıştır. Yeni siyasi sınırlar içerisinde kalan yüz binlerce yerel halk azınlık durumuna düşmüş, çoğunluğu fiziksel ve ekonomik baskılara maruz kalarak, kendi ulus-devletlerine ve anavatanlarına sığınmıştır. Bulgar kaynaklara göre, İkinci Balkan Harbi'nden sonra Bulgaristan binlerce sığınmacı almıştır, yaklaşık bir milyon civarında Bulgar da komşu ülkelerde azınlık olarak kalmıştır.³⁸⁸ Bu açıdan İkinci Balkan Harbi'nin sonuçları Bulgaristan için bir faciadır. Bulgar tarihe “Birinci Ulusal Felaket”³⁸⁹ olarak geçmiştir.

³⁸⁶ Göş.yer.

³⁸⁷ İvo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1984, s.317.

³⁸⁸ Stayko Trifonov, *İstoriya na Bulgariya: 1878-1944*, Bulvest 2000, 1994, s. 125.

³⁸⁹ Bulgar tarih bilimindeki “ulusal felaketler”, Bulgaristan'ın toprak kaybına uğratan İkinci Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan barış anlaşmalarının son derece olumsuz sonuçlarını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. “Birinci ulusal felaket” İkinci Balkan Harbi'nden sonra ortaya çıkmıştır. Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Sırbistan arasında imzalanan Bükreş Barış Antlaşması, Bulgaristan'dan, savaş sırasında kazanılan Bulgarların yaşadığı bölgeler olan Vardar Makedonyası, Ege Makedonyası ve Güney Dobruca'yı Bulgaristan'dan almıştır. İstanbul Barış Antlaşması ise Edirne Trakyasını elinden alır. Sözleşmelerin sonuçları Bulgarlar için korkunçtur. Bulgaristan'ın “tahıl ambarı” olan Güney Dobruca'nın ellerinden alınması ekonomide büyük krize yol açmıştır. Ayrıca, kaybedilen topraklardan binlerce Bulgar mülteci Bulgaristan'a sığınmıştır. İkinci Ulusal felaket, Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucudur. Paris Barış antlaşmalarının bir parçası olan Neuilly Antlaşması, Bulgaristan'dan savaş sırasında kazanılan Ege Trakyasını (Batı Trakya) ve Batı bölgelerini (Sırbistan'ın doğusu) almıştır. Buna ek olarak, ülkenin silahlı kuvvetlerinin sayısı ciddi şekilde sınırlandırılmıştır. Ayrıca Bulgaristan'a 2.250.000 altın frank tutarında tazminat cezası uygulanmıştır. Bazı günümüz araştırmacılarına göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ın Makedonya, Batı bölgeleri ve ilhak ettiği Batı Trakya'dan çekilmesi “Üçüncü ulusal felaket” olarak nitelenmektedir. Buna ek olarak, ülke fiilen Sovyet askeri işgali altına girmiş ve daha sonra müttefiklere tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda, o zamana kadar aktif olarak savaş alanında yer almayan Bulgaristan, eski müttefiki olan Hitler Almanyası'na karşı savaşmak zorunda bırakılmasına rağmen, savaştan sonra “savaşan ortak” statüsü verilmemiştir. Paris Barış

Barış Antlaşmaları Balkan ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmamıştır. Bu savaş ile sınırların kısmen değişmesi gerilimi daha da arttırmıştır. Bulgaristan antlaşmanın kararlarını nihai olarak kabul etmemiştir.³⁹⁰ Balkan Birliği'nin dağılmasından sonra, eski üyeler Avrupa'da farklı ittifaklar arayışına yönelmişlerdir. Bulgaristan, Bükreş Antlaşması'nı revize etmek için Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğundan destek istemiştir.³⁹¹ Balkan Savaşları sırasında Balkanlar'da kurulan savaş zamanı statükosu Birinci Dünya Savaşı ile değişmiş, 1915 yılında Sırbistan ve Karadağ'nın işgaline kadar sürmüştür.

Balkan Savaşları sonucunda Sırbistan topraklarını genişletmiş ve Sırp olmayan büyük bir nüfusa sahip Yeni Pazar Sancağı, Kosova ve Makedonya'yı ele geçirmiştir. Ele geçirdiği bölgelerde, etnografik istatistikleri asimilasyon, sınır dışı etme ve şiddet yöntemleriyle kendi lehine değiştirmek olmuştur. Sırplastırma süreci Birinci Dünya Savaşında Sırbistan'ın işgal edilmesine kadar devam etmiştir. Ancak bu sefer Bulgaristan aynı politikaları izlemiş, demografik istatistikler Bulgaristan lehine işlemeye başlamıştır.³⁹²

Tarih yazımı Balkan devletlerinin savaşa grime güdülerinin başında “ulusal kurtuluş ve birleşme” geldiğini yazmaktadır. Bulgar tarihçiliği Birinci Balkan Savaşı'nı heyecanla anlatır, İkinci Balkan Savaşı'nın ise “Bulgar halkının ulusal kurtuluş mücadelelerinin devamı” olduğunu öne sürer, ancak yapılan hatalar ve yanlış politikalar “Bulgar ulusal meselesinin” “anında çözüm arzusu”nu başarısızlıkla sonuçlandırmıştır. Bu durum diğer ülkeler için de geçerlidir. Savaşların tek sebebinin “ulusal kurtuluş” olmadığı da bir gerçektir. Yani Balkan devletlerinin büyüme arzusu, toprakları genişletme ve hegemonistik ihtiraslar daha önemsiz değildir. Devlet yöneticilerine göre Makedonya, Edirne Trakyası, Kuzey Dobruca ve Bulgaristan'ın Batı bölgeleri gibi bölgeler Bulgar ulusal çıkarları ve ulusal birleşme ülküsü ile örtüşmektedir. Bulgaristan, Birinci Dünya

Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, ülkede totaliter bir komünist hükümet sistemi kurulmuştur. Bulgaristan'ın Yugoslavya'ya dahil edilmesi ve Pirin Makedonyasını ülkeden koparılması ve nüfusun da ulussuzlaştırılması girişiminde bulunulmuştur.

³⁹⁰ Stayko Trifonov, *İstoriya na Bulgaria*, s. 129-130.

³⁹¹ Stayko Trifonov, *a.g.e.*, s. 66-67.

³⁹² Krysto Mançev, *İstoria na Balkanskite Narodi: 1945-1990*, 4. Cilt, Paradigma, Sofya, 2006, s. 270-271.

Savaşı'na da bu çıkarlar adına katılmış,³⁹³ İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Bulgaristan dış politikasının ana hedefleri olmaya devam etmiştir.

2.9. Birinci Dünya Savaşı Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Balkanlardaki çatışmalar yenilemiş, ülkelerin sınırları ise yeniden değişme uğramıştır. Bulgar Çarı I. Ferdinand ve Vasil Radoslavov hükümeti, ülkedeki muhalefetin protestosuna rağmen, İkinci Balkan Savaşı'nda kaybettiği toprakları ve özellikle Makedonya'nın tamamını vaat eden Almanya ile ittifak anlaşmaları imzalayarak, İttifak Devletleri'nin tarafında yer alma kararı almıştır. İtilaf Devletleri Bulgaristan'ı kendi taraflarına çekmeye çalışmışlarsa da Makedonya'nın küçük bir parçasından fazlasını vaat edememişlerdir. Ayrıca Güney Doburca konusunda, Romanya'nın kesin olarak İtilaf Devletleri'nin yanında yer alacağından dolayı, müzakere etmek dahi istememişler.³⁹⁴ Böylece, 14 Ekim 1915'te rövanşist politikalar izleyen Bulgaristan ilk olarak Sırbistan Krallığı'na savaş açmış, buna cevap olarak da İngiltere ve Karadağ, sonra da Fransa, Rusya ve İtalya Bulgaristan'a savaş ilan etmiştir. Buna rağmen, kısa sürede, Bulgaristan nerdeyse Makedonya'nın tamamını ele geçirmiştir. Bulgaristan, 1918 yılında İttifak Devletleri'nin zayıflayıp, ağır yenilgiler almaya başlamasına kadar, bölgedeki hakimiyetini korumuştur. Ancak, bu noktadan sonra İtilaf Devletleri güçleri karşısında ağır yenilgiler alarak gerileme durumunda kalmıştır. 29 Eylül 1918'de Selanik Antlaşmasıyla Bulgaristan Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrılmıştır.³⁹⁵ Savaşın'tan sonra, Bulgaristan'ın kaybettiği diğer topraklarla birlikte, Vardar Makedonyası Müttefik Devletlerin yanında yer alan Sırbistan'a geri verilmiştir.³⁹⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde iki temel eğilim vardır – birisi, Versay statükosunun korunması, diğeri ise barış antlaşmalarının revizyonudur.

³⁹³ Bkz. Kristyo Mañev, *Sırbıya i Sırbısko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 331.

³⁹⁴ R. J. Crampton, *Concise History of Bulgaria...*, s. 137-139.

³⁹⁵ Plamen Tsvetkov, *Svetit na Megamitovete: Niyakoi Politiceski I İstoriografski Mitove na XX vek*, NBU Yay., Sofya, 2008, s.326.

³⁹⁶ Bkz. Kristyo Mañev, *İstoria na Balkanskite Narodi*, s. 270-273.

Bulgaristan, Paris Barış Konferansı çerçevesinde imzalanan Neuilly Antlaşması'ndan (27 Kasım 1919) memnun değildir. Bu barış ile Bulgaristan Güney Doburca'yı Romanya'ya, Tsaribrod ile Strumitsa bölgesini Yugoslavya'ya, Batı Trakyayı da Yunanistan'a bırakmak zorunda kalmıştır. Antlaşmaya göre, ordusu 25 000 kişi ile sınırlandırılacak, deniz ve hava kuvvetleri lağv edilecek, mecburi askerlik de kaldırılacaktır. 1920 yılından itibaren, büyük bir kısmının Yugoslavya lehine olmak üzere, 37 yılda iki milyar 250 milyon altın Frank tazminat borcu ödeyecektir.³⁹⁷ Antlaşma ile Makedonya topraklarının yüzde 50'si Yunanistan'ın, yüzde 40'ı Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ve yüzde 10'u Bulgaristan'ın eline geçmiştir. Ayrıca, savaştan sonra Bulgaristan'ın en büyük sorunlarından birisi, savaşlardan kaçıp Bulgaristan'a sığınan mülteciler sorunudur. Neuilly Antlaşmasıyla Bulgaristan Makedonya ve Trakya bölgelerinden Bulgar mültecileri kabul etmeye mecbur bırakılmıştır.

Bu açıdan, Bulgaristan, barış antlaşmalarının revizyonununun yanadır, ancak bunu savaş yoluyla yapması imkansızdır. Bu yüzden barışçıl yollarla bunu denemek istemiştir, barış antlaşmaların revize edilmesine imkan veren Milletler Cemiyeti Sözleşmesine ve Büyük Devletlerin Bulgaristan'ın ticaret yollarının Ege Denizi'ne çıkış özgürlüğüne garanti vermelerine ilişkin Neuilly Antlaşmasının 48. maddesine başvurmuştur.³⁹⁸ Barışçıl revizyonizmin başka bir mekanizması da azınlıkların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına ilişkin sözleşmedir. Azınlıkların korunması sözleşmesi Bulgaristan için Neuilly Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olup, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya ile azınlıklar konusunda ayrı sözleşmeler imzalanmıştır.³⁹⁹ Aynı zamanda, Antlaşmanın barışçıl revizyonu taraf ülkelerin (Yugoslavya, Romanya, Yunanistan) rızası olmadan da mümkün değildir. Bulgar devleti o dönemde bulunduğu uluslararası tecrit koşullarında, herhangi birşeyin elde edilemeyeceğinin farkında olmasına rağmen iki savaş arası dönemde bu yönde politika izlemiştir. Bu doğrultuda, Bulgaristan'ın iki seçeneği vardır. Birisi, Yugoslavya ve Fransa ile yakınlaşıp Ege denizine çıkış arayışları, ikincisi de, Yunanistan ve Türkiye ile yakınlaşıp, İtalya ile işbirliği yaparak Batı bölgeleri, Makedonya ve Güney Doburca'yı hedeflemektir.

³⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, 19. Baskı, Timaş, İstanbul, 2014, s. 139.

³⁹⁸ Krıstyo Mañev, *Sırbıya i Sırbısko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 339-341.

³⁹⁹ Neuilly Antlaşması, azınlıkları Koruma Bölümü, madde 49-57.

Aleksandır Stamboliyski hükümeti (BZNS) Yugoslavya ile yakınlaşma ve Ege denizine çıkış arayışlarını seçmiş, Makedonya'yı arka planda bırakmıştır. Böylece Bulgaristan politikasındaki öncelikler değişmiştir.⁴⁰⁰

Yugoslavya statükodan yanadır, zira savaş sonuçlarından memnundur. Bu yüzden de Küçük Antant ve Balkan Antantı gibi revizyonist karşıtı ittifaklarda yer almıştır. Ancak Yugoslavya'nın nihai hedefi, Versay statükosuna dayanarak pozisyonunu güçlendirip, Balkanlarda hegemoni kurmaktır. Bulgaristan ile ilişkilerini de bu çerçevede yürütmektedir. Neuilly Antlaşması imzalanırken Yugoslavya Krallığı başbakanı Nikola Paşiç bir memorandum sunarak, Bulgaristan ile sınırlarının revize edilmesini ve Vidin, Bosilegrad, Tsaribrod, Strumitsa'yı (Bulgaristan'ın Batı bölgeleri) talep etmiştir. Batı Trakya ise Antant devletlerinin yönetiminde kalmış, daha sonra da Yunanistan'a verilmiştir. Versay sistemi Yugoslavya'yı bölgenin güçlü ülkesi yapmış olsa da, Sırp, Hırvatlar ve Slovenlerle birleştirip tek millet yapmayı başaramamıştır.⁴⁰¹ Versay statükosu koşullarında Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan ile Makedonya konusunda zıtlığa devam etmiş, durum savaş öncesi gibi olmuştur - her devlet Makedonya'nın kendine ait bölgesinde güçlü hale gelmiştir. Özellikle nüfusun asimilasyonu konusunda her ülke kendine göre başarılı olmuştur.⁴⁰² Bu ortamda, herkese karşı olan ve Makedon halkın çıkarlarını koruduğunu iddia eden VMRO örgütü gözardı edilemeyecek bir aktördür. Ayrıca Makedonya çıkmazına bir de Balkan ülkelerinde faaliyet gösteren komünist partileri dahil olmuştur.⁴⁰³

Bu dönemde Bulgaristan, komşularla olan ilişkilerine ve çözüme ulaşmamış sorunlara odaklanmıştır. Bulgaristan'ın Makedonya politikası, Yugoslavya Krallığı ile ilişkilerinden dolayı inişli-çıkışlıdır ve istikrarsızlık hakimdir. Yugoslavya krallığı ile ilişkilerini belirleyen en önemli konular Batı bölgelerdeki Bulgar azınlığı, Makedonya meselesi, Bulgaristan'daki Sırp karşıtı göçmenler, Sofya-Belgrat yakınlaşmasını engellemeye çalışan ve Makedonya'da Sırp karşıtı silahlı eylemler yapan VMRO örgütü vs. gibidir. Ayrıca Yugoslavya Bulgaristan'ın yakınlaşma tekliflerine soğuk durmuştur,

⁴⁰⁰ R. J. Crampton, *Concise History of Bulgaria...*, s. 144-145.

⁴⁰¹ Kristyo Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 339.

⁴⁰² Kristyo Mançev, *a.g.e.*, s. 390.

⁴⁰³ Kristyo Mançev, *a.g.e.*, s.339.

VMRO ise kesin olarak karşı çıkmıştır.⁴⁰⁴

1923'te Aleksandır Stamboliyski (BZNS) hükümetine yönelik yapılan “Dokuz Haziran Darbesi” ve başbakanın öldürülmesinden sonra, Bulgaristan’ın Makedonya politikası değişmiştir. Yerine gelen Aleksandır Tsankov hükümeti ülkede baskıcı bir rejim kurmuş, Yugoslavya ile Niş Antlaşmasına aykırı olarak VMRO’nun Makedonya’daki faaliyetlerini desteklemiştir.⁴⁰⁵ Yugoslav hükümeti Bulgaristan’ı uyarmış, Makedonya’da VMRO ile mücadele etmek üzere “Bulgar haydutları ile mücadele birliği” adı altında paramiliter örgüt kurmuş ve güçlü bir Bulgar karşıtlığı başlatmıştır. Yunanistan’ın da kurduğu “Yunan-Makedon Yumruğu” benzer bir örgüttür. Bulgar çeteleri de bunlara karşılık verip, suikastler düzenlemeye başlamıştır.⁴⁰⁶

1924 yılında Tırleş köyünde Yunan askeri tarafından köylülerin öldürülmesiyle iki ülke arasında çıkan gerginlik 29 Eylül 1924 tarihinde Bulgaristan ve Yunanistan dışişleri bakanları tarafından imzalanan “Kalfov-Politis” adını taşıyan ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin protokol imzalanmış ve iki ülke Milletler Cemiyeti kontrolü altına girmiştir. Bulgaristan’ın ekonomik durumunu ve mülteci sorununu incelemek üzere ülke ziyareti yapan Cenevre Uluslararası Çalışma Bürosu temsilcilerinin raporuna göre, 1913-1923 yılları arasında ülkeye sığınan mültecilerin sayısı 211 194 kişidir. Bulgar kaynaklara göre bu rakam 300 bin civarındır⁴⁰⁷.

Savaşın sonra Yunanistan, Ege Makedonyasında başarılı bir Yunanlaştırma politikası yürütmüştür. Bulgaristan’a ve Neuilly Antlaşması’na yönelik tutumu sınırların korunmasından yanadır ve 1930’da bu statükoyu politikasının temel prensipi haline getirmiş, “Megali İdea” fikrinden de vazgeçmiştir. Makedonya’nın kendisine düşen payının asimilasyonunu, Neuilly Anlaşması’na dayanarak, Bulgaristan ile karşılıklı göç konvansiyonunun imzalamasından sonra gerçekleştirmiştir. Savaş sonrası statükoya ilişkin tutumu riyakardır. Bulgar kaynaklarına göre, Yunanistan karşılıklı göç antlaşmasını ihlal etmiş, fırsat buldukça Yunan olmayanları Bulgaristan’a sınırdışı etmiş,

⁴⁰⁴ Krıstyo Mançev, *Sırbıya i Sıbsko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 339-141.

⁴⁰⁵ Dimitır Kosev, *Vıñnata Politika na Bılgariya*, s. 15.

⁴⁰⁶ Krıstyo Mançev, *Sırbıya i Sıbsko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 346-348.

⁴⁰⁷ Dimitır Kosev, *Vıñnata Politika na Bılgariya*, s. 22-24.

durum resmen mülteci ve sığınmacı hareketine dönüşmüştür. Yunanistan, Lozan Antlaşması dahilinde böyle bir konvansiyon Türkiye ile de imzalamıştır. Yunanistan, Versay Kongresinden sonra komşularıyla imzaladığı bu mübadelelerle sınırları içerisindeki Yunan olmayan etnik ve dini grupları nerdeyse minimuma indirmiştir.⁴⁰⁸

Uluslararası camiadan, özellikle İngiltere ve Fransa tarafından Bulgaristan'daki hükümete yönelik eleştirilerin yoğunluğu ve muhalefetin tepkisi karşısında, hükümet istifasını vermiştir. Yerine gelen Andrey Liyapçev başbakanlığındaki hükümetin öncelikli görevi mülteciler ve kötü durumda olan ekonominin iyileştirilmesi olmuş ve bunun için dış borç alma yoluna başvurmuştur.⁴⁰⁹ Neuilly Antlaşması'nın getirdiği ağır şartlar ve oluşturulan Milletler Cemiyetine bağlı Karma Komisyon'un gözetimi altında olmasından ve özellikle İngiltere ve Fransa'nın baskılarından dolayı, Bulgaristan'ın Makedonya'ya yönelik politikası tarafsız olmak zorunda kalmıştır. Bu dönemlerde VMRO'nun Makedonya'daki faaliyetlerinden dolayı Yugoslavya'nın şikayetleri üzerine Bulgaristan Milletler Cemiyetinin, Fransa ve İngiltere'nin baskılarına maruz kalmıştır. 1926'da Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan Bulgaristan'a topluca nota göndermiş, sınırları içerisindeki VMRO çetelerini silahsızlaştırmasını talep etmişlerdir. Bulgar hükümeti bu yönde önlem almış olsa da, yaptırım olarak 1927-28 yıllarında Yugoslavya Bulgaristan ile sınırını kapatmıştır.⁴¹⁰ Bulgaristan hükümeti VMRO'nun birçok eylemini görmezden gelse de, bazı kısıtlayıcı önlemler almak zorunda kalmıştır.

Kral I. Aleksandır Karacorceviç 1929'da uyruklarını birleştirme çabalarının devamı olarak, ülkenin adını Yugoslavya olarak değiştirmiş, otoriter bir rejim kurup, Anayasayı feshetmiş, parlamentoyu dağıtmıştır. Etnik, dinsel ya da bölgesel ayrımlara dayanan bütün siyasi partileri feshetmiş, devletin yönetsel yapısını yeniden düzenleyerek, ülkede standart bir yasal sistem oluşturmıştır. Bu ortamda ülkedeki Sırp olmayan azınlıkların, özellikle Bulgarlar'ın durumu kötüleşmiştir. Yugoslavya kralı I. Aleksandır zamanla askeri desteğe gereksinim duyan bir polis devleti yaratmıştır. Kral I. Aleksandır Karacorceviç 1934'te Yugoslavya'yı, Bulgaristan'a ve Macaristana yönelik ittifaklar

⁴⁰⁸ Krysto Mançev, *Sırbija i Sıbsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s.342-343.

⁴⁰⁹ Dimitır Kosev, *Vısnata Politika na Bilgariya*, s.21.

⁴¹⁰ Dimitır Kosev, *a.g.e.*, s.120-150.

olarak bilinen Küçük Antant'a ve Balkan Paketi'ne dahil etmiştir. Yine aynı yıl Karacorceviç Bulgaristan'ı ziyaret ederek, ilişkileri yumuşatmaya çalışmıştır.⁴¹¹ Yugoslavya ile görüşmelerde Bulgaristan'ın azınlık konusundan başka bir talebi olmamıştır. Ama aynı zamanda da Neuilly Antlaşması'nın barışçıl yollarla revize etme politikasından da vazgeçmemiştir. Bu bağlamda Bulgaristan, İtalyan-Yugoslav çatışmasının gerçekleşmesini ve Yugoslavya'nın dağılması umutları beslemiş, ancak İtalya ile de bağlanmamıştır. Ayrıca o dönemde Bulgaristan, Türk-Yunan yakınlaşması ile İtalya'nın karşı koymaya çalıştığı Fransa önderliğindeki Küçük Antant arasında sıkışmıştır.⁴¹²

Küçük Antant Bulgaristan'ı yeniden Belgrad ile yakınlaşmaya sevk etmiş, 1929-30 yıllarında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bulgar-Yugoslav Karma Komisyonunun kurulmasıyla çift yönetimli mülkiyetler ve sınır hattı güvenliği konusunda bazı sorunların çözümüne girilmiştir. Bu durum ikili ilişkilerin özünü değiştirmeye yetmese de yakınlaşma sonucu 24 Ocak 1937 tarihinde "Ebedi Dostluk Antlaşması"nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Diğer yandan Antlaşma Yugoslavya'nın Makedonya'da daha rahat hareket edebilmesini sağlamıştır. 1933'ten sonra Yugoslavya ile yakınlaşma Bulgaristan'ın resmi politikası olmuş ve 1941 yılına kadar sürmüştür.⁴¹³ Neuilly Antlaşması savaş öncesi sınırları geri getirerek Bulgaristan'ın Makedonya gayretlerini sonlandırırsa da Makedonya ile ulusal birleşme niyeti İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Özetle, Versay Statükosunun kurulması Bulgaristan için büyük bir hezimettir. Bulgaristan Neuilly Antlaşması ile Rusya'nın kontrolü altına girmekten kurtulmuş, ancak bu antlaşma Bulgar tarihine "İkinci Ulusal Felaket" olarak geçmiştir. Yugoslavya ise, toprak genişliği açısından "büyük" olmayı başarmış, sonraki hedefini de ulusal açıdan da büyük olmak olarak belirlemiştir.⁴¹⁴ Bulgaristan'ın yaşadığı "Ulusal Felaket" Makedon Meselesi'nde köklü değişimlere gitmesine sebep olmuştur. Ulusal birleşme ülküsü rafa kaldırılarak dış politikasının uzun süreliğine hedefi olmaktan çıkmış, dağılmış olan

⁴¹¹ Kristyo Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşenija*, s. 366-367.

⁴¹² Dimitir Kosev, *Vinşnata Politika na Bulgariya*, s. 120-150.

⁴¹³ Kristyo Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşenija*, s.362-364.

⁴¹⁴ Kristyo Mançev, *a.g.e.*, s.340.

ulusun manevi birliği, yani sınırları dışında kalan Bulgarlar'ın asimilasyonuna karşı önlemlerin alınması öncelik kazanmıştır.⁴¹⁵

Makedonya halkı uzun süren savaşlardan, devrimlerden ve baskılardan yorgundur, güvenlik ve refahı her zaman daha çok arzulamıştır. Komintern ve Balkanlardaki komünist hareketlerin Balkan devletlerinin hegemonistik emellerine karşı Makedonizmin galip gelmesi için çalışmıştır. Stoyan Novakoviç ve Krste Misirkov gibi şahısların daha önce ortaya attığı Makedonizmin tohumları Komintern'in ve komünist hareketlerin programı ve felsefesi olmuştur. 1924 yılında yayınlanan Mayıs Manifestosu Makedonya'daki Bulgarlar'dan söz etmemiştir, ancak Balkanlarda ayrı ve bağımsız bir "Makedon ulusu"ndan söz etmiştir. 1930'lardan sonra "Makedonizm" artık Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan komünist partilerinin resmi doktrindir. "*Makedonyalılar Sırp, Bulgar, Yunan vs. değildir, onlar ayrı Makedon millettir. Balkanlardaki diğer milletler gibi, onların da özgür ve bağımsız olma hakları vardır*", yazıyor Yugoslav Komünist Partisinin bir belgesinde. Bulgar Komünist Partisi'nin bir belgesinde ise "*Yugoslavya'da bulunan Makedon milletin çekirdeği, özyönetim hakkını eline aldıktan sonra Bulgaristan ve Yunanistan topraklarında yaşayan Makedonyalıları birleştirecek, Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan arasındaki kardeşlik bağının birleştirici halkasını oluşturacaktır*"⁴¹⁶ diyor. Yunan komünist partisinin propagandaları da bu yöndedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Makedonya ve Kosova yeniden Sırp toprakları olmuş ve Sırplaştırma politikası yeniden başlamıştır. Bu defa temel argüman, buradaki nüfusun eski Sırlar olduğu ve Sırbistan'ın "beşığının" orası olduğu, "gerçek Sırların" (pravi Sırbi) orada yaşadığıdır.⁴¹⁷ Vardar Makedonyası bölgesinde sırplaştırma politikaları kapsamında Bulgar kökenli vatandaşlara yönelik baskılar, tutuklamalar, sürgünler, soy isimlerine "iç" eki getirilmiştir. Aktif propaganda Sırp aileleri bölgeye yerleştirerek, bölgede koloni kurma planları yapmıştır. Bu politikalar, savaşlar öncesi gibi, eğitim, kültür ve silah propagandası yöntemleriyle yapılmıştır. Bölgede Bulgar kurum ve kuruluşları kapatılmış, Bulgar dili ve literatürü

⁴¹⁵ Voin Bojinov, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Geopolitika*, Gutenberg, Sofya, 2017, s. 10-11.

⁴¹⁶ Bkz. Kosta Tsrnuşanov, *a.g.e.*, s.338-343.

⁴¹⁷ Kristyo Mañev, *Balkan Milletleri tarihi...*, s. 270-271.

yasaklanmıştır. Sırbistan bu faaliyetlerini Vardar Makedonyasına gönderdiği askeri birliklerin ve kurduğu çetelerin desteği ile yürütmüştür.⁴¹⁸ Daha Balkan Savaşlarından itibaren, ideolojik propaganda dilinde bölge halkına “Güney Sırlar” ifadesi kullanılırken, topraklarına da “Güney Sırbistan” denmiştir.

2.10. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Avrupa’da 1939’da İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğiinde Sofya-Belgrat ilişkileri yeniden eski halini almaya başlamış, nihayetinde tek bağlantı noktası ortak dış politika çizgisi kalmıştır. Yugoslavya diplomasisi ülkenin bütünlüğünün korunması için Almanya ve İtalya’nın desteğini beklerken, Bulgaristan toprak sınırlarını büyütmek için uygun bir anı beklemiştir.

1939’da tarafsızlığını ilan etse de, 1941’in Mart ayında, Bulgaristan Mihver Pakti’ni imzalamıştır, ancak savaşa hemen girmemiştir. Mihver Pakti’ni Yugoslavya da imzalamıştır, ancak Yugoslav hükümeti paktın imzalanmasından birkaç gün sonra İngiliz yanlısı milliyetçilerin yaptığı bir darbeyle devrilmiştir. Bu duruma karşılık, Almanya, hem Yugoslavya’yı, hem de Yunanistan’ı, 6 Nisan 1941’de eşzamanlı başlayan bir istila ile her iki ülke de bir ay içinde teslim olmuştur.⁴¹⁹ Yugoslavya’daki gelişmeler Bulgaristan’ın Mihver’deki yerini daha emin kılmıştır. 1941’de Balkanlar’ın neredeyse tamamı Alman-İtalyan işgali altında kalmıştır. 7 Nisan’da Yugoslavya Bulgaristan’a savaş ilan etmiş, 15 Nisan’da da Bulgaristan’da Bogdan Filov hükümeti Yugoslavya ile diplomatik ilişkileri kesmiştir. 19 Nisan’da Çar III. Boris’in Hitler ile biraraya gelmesinden sonra, Bulgaristan umutlu bir şekilde harekete geçmiş, Batı Trakya, Vardar Makedonyası, Batı Bölgeleri, Piroto, Vranja vs. gibi kasabaları işgal etme hazırlıkları yapmıştır.⁴²⁰ Bulgar hükümetinin girişimleriyle Makedonya bölgesinde kurulan Bulgar eylem komiteleri, propaganda ve bildiriler yayınlarak, Bulgar ordusunun bölgeye

⁴¹⁸ İvo Banac, *The National Question in Yugoslavia...*, s. 317.

⁴¹⁹ Emanuil Yordanov, *Bulgariya v Poliġtikata na Velikite Sili: 1939-1947* (Büyük Güçlerin Politikasında Bulgaristan: 1939-1947), Universitetsko İzdatelstvo İkiril I Metodiy, Veliko Tırnovo, 2003, s.98.

⁴²⁰ Kristyo Mañev, *Sırbija i Sırbisko-Bulgarските Otnoşeniya*, s.384-388.

girmesini kolaylaştırılmıştır.⁴²¹ Böylece, 19 Nisan 1941'de Bulgar ordusu Vardar Makedonyası'na girdiğinde, karşı koyacak bir komünist direnişi ile karşılaşmamıştır. Yugoslav Komünist Partisi'nin bölge temsilcisi Metodi Şatorov (Şarlo) merkezden gelen direktifleri redederek Bulgar ordusuna karşı direnmemekle kalmamış, Yugoslav Komünist Partisi'nin bölge şubesini Bulgar Komünist Partisi'nin Vardar Makedonyası şubesine dönüşmesini sağlamıştır.⁴²² Böylece, Vardar ve Ege Makedonyası'nı yeniden işgal eden Bulgaristan, 1944 yılına kadar bölgede kalmış, durumu yeniden kendi lehine çevirmiştir. İşgal edilen topraklarda Bulgar yasaları geçerli olmuş, askeri, polis ve idari yönetimler getirilmiş, Bulgar dili resmi dil olmuş, Bulgar öğretmenler ve papazlar görevlendirilmiştir. Hatta mezar taşlarındaki yazılar dahi Bulgarlaştırılmıştır. Ege Makedonyası'nda da Yunan halk sürgün edilip, yerlerine Bulgarlar yerleştirilmiş, mallarına el konulmuş, birçok kişi ise öldürülmüştür. Bu durum karşısında karışıklıklar meydana gelmiş, hatta Drama ve civarında isyan çıkmıştır.⁴²³ Makedonya'nın Sırbistan kısmında durum daha farklıdır. 1941 yılına kadar zorunlu Sırplaştırmaya maruz kalan yerli Slav halkı Bulgar kökenlidir. Bulgar ordusu bölgeye girdiğinde yerel halk Bulgarları kurtarıcı olarak kabul etmiştir. Ancak Bulgarlar, bölgede hızla yayılmaya başlamış olan Makedonizm ideolojisi ile karşılaşmıştır. Bölgede toplum arasında Makedon devletinin, özerk bölgenin veya federasyonun varlığı fikirleri oluşmaya başlamıştır. Böylece ortaya Bulgarizm (Bulgarcılık) ve Makedonizm (Makedonculuk) ilişkileri ve aralarındaki mücadele ortaya çıkmıştır.

Bulgaristan işgal ettiği topraklarda Bulgarlaştırma propagandasına başlamıştır. Bulgaristan'da daha okul çağından itibaren Makedonya topraklarında olup bitenlerin aslında Bulgar tarihinin bir parçası olarak öğretildiği gibi, burada da gayret sarfedilmiştir. Bulgar güçleri, kendi yasalarını, kurumlarını ve personelini entegre etmiş, Sırlara ait herşey Bulgarlaştırılmıştır. Hatta önceki savaşlarda Bulgaristan'a giden göçmenlerin bir kısmı geri getirilmiştir. Tüm araç ve gereçler kullanılarak, Bulgarlaştırmaya yönelik propaganda kampanyası yürütülmüştür. Ancak bunların çok etkisi olmamıştır, çünkü Makedonizm doktrini epeyce yol almıştır. Ayrıca, Bulgarların destekçisi olan Mihver

⁴²¹ Krıstyo Mañev, *a.g.e.*, s. 394-398.

⁴²² Bkz. K. Tsirnuşanov, *a.g.e.*, s.190-212.

⁴²³ Krıstyo Mañev, *Sırbıya i Sırbısko-Bılgarskite Omoşeniya*, s.390-398.

Güçlerin karşısında, Makedonizmi destekleyen Komintern, Balkanlardaki komünist hareket, Sovyetler Birliği ve Hitler karşıtı güçler vardır. Bu güçler Makedonizmi, büyük devletçiliğe ve milliyetçiliğe karşı bir alternatif olarak dayatmıştır. Komünist partileri savaşa Makedonizm tezi ile girmişler ve bölge ülkelerinde faşist karşıtı komünist direnişin tetikleyicisi haline gelmişlerdir.⁴²⁴

Bulgaristan'ın Makedonya ile birleşmesi fikri ABD'nin Bulgaristan ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Çünkü ABD şiddet yoluyla elde edilen bölgesel değişiklikleri tanımama ilkesini benimsemiştir. 24 Nisan 1941'de Bulgar ordusunun Makedonya'ya ve Ege bölgesine girmesinden birkaç gün sonra, Roosevelt Bulgaristan'ı saldırgan olarak tanımlamış, Dışişleri Bakanı ise Avrupa medeniyetinin yok edilmesinde Almanlara suç ortaklığı yapmakla suçlamıştır.⁴²⁵ İşgal dönemi sırasında, BKP ve YKP arasında yerel teşkilatların kontrolü için anlaşmazlıklar çıkmış, Sovyet lideri Stalin'in müdahalesiyle anlaşmazlık YKP lehine sonuçlanmıştır. 1944'te Hitler VMRO lideri İvan Mihaylov'a (Vançe) Makedonya'nın bağımsızlık ilan etmesi talimatı vermiş olsa da, artık çok geçtir. Nitekim 9 Eylül 1944'te Sofya'da iktidar muhalifi olan Oteçestven Front (Vatan Cephesi) koalisyonunun başarılı darbesinden sonra, Bulgaristan Sovyetler Birliği'nin müttefiki olunca cephedeki durum da değişmiştir. Makedonya cephesindeki Bulgar ordusu Almanya'nın bölgeden çıkarılmasına destek olmuştur. 28 Ekim 1944'te Moskova Barış Antlaşması ve 1947 Paris Barış Antlaşması ile Bulgaristan, Güney Doburca hariç, 1939 sınırlarına geri çekilmiştir. Batı Trakya için de dirense de, Churchill ile Stalin'in Balkanlar'ın etki alanlarına bölünmesine ilişkin görüşmesinden sonra, oradan da çıkmak zorunda kalmıştır.⁴²⁶

Savaşın 1941-1944 döneminde, YKP egemenliğindeki Vardar Makedonyası sınırlarında oluşturulan partizan komünist hareket, savaşın bitiminden sonra Yugoslavya'nın yeniden kuruluşunun sebebi olmuştur. Bu dönemde, Makedonya Halk Kurtuluş Ordusu (NORM) bölgede silahlı direnişin en önemli aktörü olarak, Bulgar polisi ve askeriyle mücadele etmiştir. 1944'ten sonra, savaşın yönü Almanya aleyhine

⁴²⁴ Krysto Mançev, *Sırbija i Sıbsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 390-391.

⁴²⁵ Evgeniya Kalinova-İskra Baeva, *Bilgarskite Prehodi: 1939-2005*, 2. Baskı, Paradigma, 2006, s. 19.

⁴²⁶ Evgeniya Kalinova-İskra Baeva, *a.g.e.*, s.44-45.

döndüğünde, birçok Makedonya Bulgarı NORM saflarına katılmıştır.⁴²⁷ 1943'te, Josip Broz Tito'nun Makedonya'daki özel temsilcisi olan Svetozar Vukmanoviç - Tempo gibi YKP Merkez Komitesinin nitelikli teorisyenleri ve eğitmenleri, bölgedeki direnişe verdikleri desteğin yanı sıra, bölgede partizan direnişine destek veren BKP'nin etkisinin ortadan kaldırılmasında ve bölgedeki bazı Makedon aktivistlerin özerklik fikirlerinin bastırılmasında önemli rolü olmuştur. Ayrıca YKP Makedonya İl Komitesi başkanlığı, 13 Mart 1943'te faşist karşıtı ulusal kurtuluş mücadelesi sırasında, Makedon halkının iradesini temsil etmek üzere Makedon Komünist Partisi'ni (MKP) kurmuştur.⁴²⁸

Savaşın sonunda Yugoslavya'da ve Bulgaristan'da iktidara komünistlerin gelmesiyle, Makedonizm doktrini her iki devletin de resmi politikası olmuş, Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'ndeki halkın birleşmesini hedeflere koymuştur. Böylece, Bulgar devletinin resmi sloganı olan "Bulgar ulusunun birleşmesi" sloganı, yeni rejimin politikası ile çelişmiş, Makedon halkının birleşmesi öncelik kazanmıştır. Yani, bağımsızlıktan itibaren Bulgar devletinin ve milliyetçiliğinin bir ülküsü olan ve Makedonya'yı da içinde barındıran "Ulusal kurtuluş ve birlik" sloganı bir anda yok olmuştur.

2.11. Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan-Yugoslavya İlişkileri ve Makedon Meselesi

Bulgaristan'ın Sırbistan ve Yunanistan ile Makedonya'nın aidiyeti konusundaki anlaşmazlıkları 20. Yüzyılın ikinci yarısında da güncelliğini korumuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Makedonya anlaşmazlığına savaştan sonra Arnavutluk ve Makedonya da katılmıştır. Ülkelerin her biri tarihten gelen siyasi miraslarını koruma iddiasını devam ettirmiştir.

Bu dönemde, daha eskiden Osmanlı devletine karşı ulusal hareketlerin ortaya çıkmasıyla doğan Balkanlarda federal yapıda bir devletin kurulması fikri, İkinci Dünya

⁴²⁷ Bkz. K. Tsirnuşanov, *a.g.e.*, s.202-207.

⁴²⁸ K. Mançev, *Sırbija i Sırbsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s.405.

Savaşı'ndan sonra Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerinin gündemine oturmuştur. Savaşın bitmesine yakın, Yugoslavya'nın Halk Özgürlüğü İçin Antifaşist Kongresi ve Bulgaristan'ın Vatan Cehphesi (Oteçestven Front) Makedon halkının coğrafi ve tarihi sınırları içerisinde birleşmesi yönünde görüş birliğine varmıştır. Eski dönemlere ait olan “*Balkanlar Balkan milletlerine aittir*” sloganının gerçekleştirilmesi için iyi bir fırsat doğmuş ve sonları gelmiş imparatorlukların da bir alternatifi gibi kabul edilmiştir. Aynı zamanda, bu fikir bölge halklarının düşmanlıklarına son verebilecek bir devlet yapısı olarak görülmüş ve birçok devrimci ve lider tarafından da benimsenmiştir. Dolayısıyla 1944'te Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin ilanından kısa bir süre sonra, Tito ve Dimitrov üç parçadan oluşan Makedonya bölgelerini birleştirip, Yugoslavya Federasyonu içerisinde Makedonya devleti kurma planları yapmıştır. Bu geniş Yugoslav Federasyonu içerisinde Bulgaristan da yer alacaktır.

Savaşın fiilen son bulmasından sonra, Bulgaristan, Hitler Almanyası'nın eski müttefiki olarak, galip gelen ülkelerle hala bir barış antlaşması imzalamamış ve bundan dolayı da tek başına hareket etme hakkına sahip olmadığından dolayı uluslararası izolasyona düşmüştür. Bu durumda Stalin, önce Bulgaristan ile Yugoslavya arasında diplomatik ilişkilerin yenilenmesini, ardından bir iş birliği antlaşmasının imzalanmasını ve daha sonra da federasyon görüşmelerinin yapılmasını önermiştir. Müzakereler 1944'te başlatılmış olsa da birçok engellerle karşılaşmıştır. Bulgaristan ayrı bir Makedon ulusunun varlığını kabul etse de Yugoslavya tarafından doğrudan “yutulmasını” kabul etmemiş, onun yerine kurulacak olan Güney Slav Federasyonu için ikil/düalistik yönetim şeklini teklif etmiştir. Yani Sofya hükümeti, Belgrat hükümeti ile birlikte, federasyonun eşit koşullarda yönetilmesi taraftarıdır.⁴²⁹

Balkanlar'da uzun süren savaşlar dönemlerinde, federalizm gerçekleştirilmesi gereken bir fikirden ziyade gelecek için bir temenni olmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında federalist hareketlerin ve siyasi akımların ortaya çıkmasıyla durum değişmiştir. Bu hareketlerin en iyi örneği Yugoslav Antifaşist Komünist direnişidir ve Yugoslavizm temelleri üzerine kurmayı düşündüğü Güney Slav Federasyonu'dur. Her ne kadar Soğuk

⁴²⁹ Bkz. Evgeniya Kalinova-İskra Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s.179-183.

Savaş'tan sonra dağılmış olsa da Batı Balkanlarda kurulan Yugoslav Komünist Federasyonu tarihte bir ilktir. Yugoslavya'nın komünist yönetimi federasyonu Marksizm öğretilerinin temelleri üzerine kurmuştur, yani eşitlik, milletlerin egemenliği, özbelirleme hakkı, ulusal ve dini önceliklerin rededilmesi, ulusal azınlıkların ve etnik grupların gelişmesi hakkı vs. gibi.⁴³⁰

Eylül 1944'te Bulgaristan'da iktidarı ele geçiren komünistler de milli meselelere Marksizm öğretileri açısından bakmaktadır, ancak uluslararası hukuk açısından Yugoslavya ve Bulgaristan arasında statü farklılığı vardır. Yugoslavya, savaşta Müttefik Devletlerin, yani savaşı kazananlar safında yer almıştır ve BM'nin kurucuları arasındadır. Bulgaristan ise Almanya'nın eski müttefikidir ve mağluplar safındadır. Her iki devlette de halkçı devrimi gerçekleşmiş, fakat Yugoslavya'da bu devrim faşist karşıtlığı üzerine halk ayaklanması ile olmuştur. Bulgaristan'da ise Sovyet ordusunun gelmesiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca Bulgaristan, Yugoslavya'dan farklı olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında bütün taraflarla savaş halinde olmuştur – ABD, İngiltere, SSCB ve nihayetinde de Almanya ile ve genellikle Makedonya, Sırbistan ve Kosova bölgelerinde savaşmıştır.⁴³¹ Savaşın sonunda, Almanya'ya karşı savaşı, Bulgaristan'a galip devletler safında yer alıp, uluslararası izolasyondan kurtulma umutları verse de, durum farklı olmuştur. Yugoslavya, İkinci Dünya Savaşı döneminde topraklarını genişletme planlarına Bulgaristan'ı da dahil etmiş, Stalin ve Komintern de bu planı desteklemiştir. Bununla birlikte Makedon meselesi yeniden gündeme gelmiştir. YKP, BKP yetkilisi Metodi Şatorov'un 1941'de Vardar Makedonyası'ndaki komünist partisini BKP ile birleştirmesi fikrine karşı çıkmıştır. Zira Yugoslavya Makedon meselesini bir iç mesele olarak değerlendirmiştir. Stalin ve Komintern de bu şekilde düşünmüştür.⁴³²

Savaştan sonra Yugoslavya Vardar Makedonyası kazanımı ile Balkanların büyük devleti olmuş, Makedonya bölgesini Güney Sırbistan'a dönüştürme planları neredeyse gerçekleşmiştir. Ancak, Tito Yugoslavyası bu argümanı redetmiş, onun yerine Vardar, Pirin ve Ege Makedonyaları'nın birleştirilmesini temel amaç edinen Makedonizm

⁴³⁰ Krysto Mañev, *Sırbija i Sıbsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 401-402.

⁴³¹ Krysto Mañev, *a.g.e.*, s. 402.

⁴³² Bkz. Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vıpros*, s. 41-44.

argümanını kullanmıştır. Nitekim Yugoslavya Sırp milliyetçiliğinin dışına çıkamamış, “Büyük Sırbistan” planları doğrultusunda hareket etmiştir. Stalin’in ölümünden sonra bu daha da görünür hale gelmiştir. Yugoslavya’nın Makedonyayı devlet olarak yapılandırması bunun açık bir örneğidir. Yugoslav yönetimi Makedonya’yı kurmakla, bir taraftan, bölge ülkelerine yönelik dış politikasını güçlendirmiş, diğer taraftan da bölge ülkelerinin Makedonya üzerindeki hak iddialarına son vermek istemiştir. Neticede, Makedonizm toprak genişliği anlamında Büyük Sırbistan fikrine hizmet etmemiş, ancak Makedon milliyetçiliğini ve Sırp etkisi altında bir “Büyük Makedonya” fikrini beslemiştir. Dolayısıyla da Makedon devletin yapılandırılması “Güçlü Sırbistan” fikrine ve Sırp milliyetçiliğine hizmet etmiştir.

Bu dönemde Makedonya meselesinin çözümü Sovyetler Birliğinin (SB) ve Balkan komünist partilerinin yetkisi altındadır ve Makedonların ayrı bir ulus olarak tanınması bölge ülkelerdeki komünist partileri arasında ayrışma yaratmıştır.⁴³³ 1943’te AVNOJ’un (Faşist Karşıtı Milli Kurtuluş Meclisi) toplantısında Makedon meselesi tek taraflı olarak Yugoslavya lehine çözülmüştür. Yani Makedonyanın Yugoslavya’nın altı federe devletinden birisi olmasından yana tutum izlemiştir. Bu taleplere BKP karşı çıkmış, 1943’te Oteçestven Front (Vatan Cephesi) bir bildiri ile Makedonya’nın bağımsızlığından yana olduğunu açıklamıştır. Bulgar yönetimi Makedon meselesinin Balkanların savaş sonrası statüsüne ve durumuna göre çözülmesinden yanadır, ancak Yugoslavya bunu kabul etmemiş ve Stalin’in desteğine başvurması sonucu, BKP Yugoslavya’nın kararını kabul etmek zorunda kalmış ve Makedonya Yugoslavya’nın bir federe devleti olmuştur. Ayrıca, Yugoslav Antifaşist koalisyonu BKP üyeleri olan Dimitir Vlahov’u ve Vladimir Poptomov’u, izin alma gereği duymadan, Pirin ve Ege Makedonyası temsilcileri olarak seçmiştir.⁴³⁴

9 Eylül 1944 darbesinden hemen sonra, YKP temsilcileri Svetozar Vukmanoviç-Tempo ve Lazar Kolişevski, Sofya ziyaretinde bulunmuş ve acilen Pirin bölgesinin Vardar bölgesine katılmasını talep etmişlerdir. Kısa süre sonra, Sofya’da Makedonya Halk Cumhuriyetinin geçici temsilciliği açılmış ve Bulgaristan’da yaşayan Makedonların

⁴³³ Bkz. Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vıpros*, s.41-44.

⁴³⁴ Bkz. Stoyan Germanov, *a.g.e.*, s.38-40.

Yugoslavya'nın Makedon meselesine ilişkin politikasına dahil edilmesi ve Pirin Makedonyasındaki halkın Makedon özbilincine sahip olması yönünde karar alınmış ve kimlik oluşturma çalışmaları yürütmeye başlanmıştır. Eşzamanlı olarak, Yugoslav yönetimi Bulgaristan'ın Yugoslavya Federasyonu'nun yedinci federe devleti olması tekliflerinde bulunmuştur. Fakat her iki devletin de bu yönde kendi tezleri ve haklı gerekçeleri vardır. Yugoslavya, İtalya ve Avusturya aleyhine topraklarını genişletme, Balkanlarda büyük bir güç olup, büyük güçler karşısında söz sahibi olma gayretleri peşindedir.⁴³⁵ Bulgaristan açısından, Yugoslavya ile bağlanması uluslararası politikadaki durumunu iyileştirecektir, yani izolasyondan çıkmasına yardımcı olacak, Yunanistan'ın Bulgaristan topraklarına göz dikmesinin önüne geçilecek, dış baskılar karşısında rahatlayacak ve daha karlı ve olumlu bir barış antlaşmasının imzalanması için şartlar oluşacaktır. Her iki ülkedeki komünist partilerin bu fikre yönelik bazı ideolojik gerekçeleri de vardır. Yıllarca federasyon fikrine olumlu bakmış olan komünistlerin böyle bir fikri benimsemeleri ve desteklemeleri anlamlıdır. Ayrıca, SSCB bir federal devlet olarak, buna örnek teşkil etmektedir.⁴³⁶ Diğer yandan, Moskova da Balkanlar'da bir Slav Federasyonunun kurulmasından yanadır. Balkanlarda böyle bir devletin var olması uluslararası politikada Moskova'nın elini güçlendirecektir ve gelecekte Yunanistan ve Türkiye'ye doğru ilerlemesi için bir kolaylık sağlayacaktır. Bu açıdan Stalin böyle bir oluşumun kurulması sürecinin hızlandırılmasını önermiştir. Ancak ABD ve İngiltere buna karşı çıkmıştır.⁴³⁷ Yugoslavya, federasyonun kurulmasının kısa sürede tamamlanması taraftarıdır. Bulgaristan bunun aşamalı olarak yapılmasından yanadır. Ayrıca Bulgaristan, Pirin Makedonyası'nın Vardar Makedonyası ile birleştirilmesini, Batı bölgelerinin Bulgaristan'a dahil edilmesi karşılığında kabul edeceğini bildirmiştir. Fakat Bulgaristan'ın bu isteği savaşı kazanan devletlerle barış antlaşmasının imzalanmasından önce mümkün değildir.⁴³⁸ Böylece, Bulgaristan ne Yugoslavya'nın yedinci federe devleti olmasını, ne de Pirin Makedonyası'nın Vardar ile birleşmesini kabul etmiştir. Fakat Pirin Makedonyası halkının "Makedon" özbilincine sahip olması yönünde çalışmaların

⁴³⁵ Bkz. Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vipros*, s. 43-45.

⁴³⁶ Bkz. İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *Sledvoennoto Desetiletie na Bulgarskata Vinşna Politika: 1944-1955*, Polis, Sofya, 2003, s.181-182.

⁴³⁷ K. Mançev, *Sırbija i Srıbsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 405-406.

⁴³⁸ Bkz. İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *Sledvoennoto Desetiletie na Bulgarskata Vinşna Politika*, s. 182-183.

yapılmasına izin vermiştir. 1946'da Georgi Dimitrov ile Yosip Broz Tito görüşmesine Stalin de katılmış ve Pirin Makedonyası halkına kültürel özerklik verilmesini önermiştir. Bulgar Komünist Partisi bunu kabul etmiş ve bu yönde çalışmalar başlatmıştır.⁴³⁹

Ağustos 1946'da Bulgar İşçi Partisi düzenlediği 10. Kongresinde, Yugoslavya sınırları içerisindeki Makedon halkının Makedonya Halk Cumhuriyeti bünyesinde birleşmesini bir kararla kabul etmiş ve Yugoslavya ile yapılan antlaşma doğrultusunda Pirin bölgesine kültürel özerklik sağlanacağını, daha sonra da bölgenin Vardar Makedonyası ile birleşeceğini bildirilmiştir. Bu tarihten sonra Bulgaristan toprağı olan Pirin Makedonyasında okullarda ve resmi kurumlarda Makedon dili resmileşmiş, okullara Makedonya'dan öğretmenler gelmiş, Makedon kültürünün yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla kültürel faaliyetlere hız verilmiş, geniş çapta yayıncılık ve propaganda faaliyetleri yürütülmüştür.⁴⁴⁰ Bulgar tarihinin bir kısmı Makedon tarihi olarak yazılmış ve okutulmuş, Bulgaristan'daki Makedon Bilim Enstitüsü kapatılmış, arşivleri Yugoslavya'ya gönderilmiş, Gotse Delçev'in mezarı Üsküp'e taşınmış, sayımlar sırasında milli aidiyet kısmına "Makedon" yazılması mecburiyeti getirilmiş, Makedonizm propagandası ve Yugoslavya Komünist Federasyonu övgüyle anılmaya başlanmıştır. Hatta Makedon olmak istemeyip, karşı gelenlere baskı uygulanmış, sürgün edilmiş veya tutuklanmıştır. Pirin Makedonyası için gözünü kapatan Bulgar iktidarı, savaşta Sırbistan sınırlarına dahil olan Batı bölgelerinde bazı imtiyazlar elde etmiştir. Sınırlar nerdeyse açılmış, bölgedeki Bulgarlara ulusal azınlık statüsü verilmiştir. Okullardaki eğitim tamamen Bulgarca olmuş, öğretmenler ise Bulgaristan'dan gönderilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş, kısa süre sonra bölgeye yeniden Sırp politikası hakim olmaya başlamış, sınırlar kapatılmış, Bulgar halkı üzerinde baskılar uygulanmıştır. Sınırların durumu iki ülke ilişkilerinin daima göstergesi olmuştur. Yugoslavya'nın doğu sınırlarını Bulgaristan'a kapatması, bu bölgelerde yaşayan Bugar azınlığı için her zaman olumsuz neticelerle sonuçlanmıştır.⁴⁴¹

⁴³⁹ K. Mançev, *Sırbija i Sıbsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s.406.

⁴⁴⁰ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *Sledvoennoto Desetiletie na Bilgarskata Vinşna Politika*, s.184

⁴⁴¹ K. Mançev, *Sırbija i Sıbsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s.406-408.

Bulgaristan, bulunduğu uluslararası izolasyondan çıkma ümidi ile savaş sonrası Barış Antlaşmasını 10 Şubat 1947’de Paris Konferansı sırasında imzalamıştır. Mihver güçlere karşı ortak savaştan bir devlet olarak tanınmamıştır.⁴⁴² Silahlı kuvvetleri azaltılmış, Batı Trakya üzerindeki iddiası reddedilmiş ve güney sınırını askerden arındırmak zorunda bırakılmıştır. Tazminatlar belirlenmiş, Yunanistan’a 45 milyon dolar tazminat ödeyecektir, Yugoslavya’ya da 25 milyon verilecektir ve tarımsal ürün ve hammadde ile sekiz yılda ödenecektir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, Hitler karşıtı koalisyonu ile olan savaş durumunu sona ermiş ve yeniden egemen bir devlet olmuştur. Bulgaristan, 1940 tarihli Krayova Antlaşması yürürlükte kaldığı için Güney Dobruca sınırları içerisinde kalmış ve böylece savaştan sonra toprak kaybetmemiş, hatta genişletmiştir. Bulunduğu uluslararası izolasyondan çıkmış ve sonraki yıllarda büyük güçlerle diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmiştir.⁴⁴³

Savaşın sonra Bulgaristan’ın yapması gereken en önemli meselelerden birisi komşularla, özellikle Yugoslavya ve Yunanistan ile olan anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmak olmuştur. Sorunlar genellikle eskiden beri çığ topu gibi yuvarlanıp gelen ulusal meseleler ve Makedonya konusudur. Yugoslavya ile Balkan Federasyonu ve Makedonya’ya ilişkin müzakereler yenilenmiş ve 1 Ağustos 1947 tarihinde Slovenya’nın Bled şehrinde Dimitrov ile Tito arasında görüşme yapılmıştır. Görüşme, Pirin Makedonyası’nın Vardar ile birleşip Yugoslavya Federasyonu’nun bir parçası olması, Batı bölgelerinin Bulgaristan’a bırakılması, vize muafiyeti, gümrük birliği gibi maddeleri içeren ortak bir mutabakat ile sonuçlanmıştır. Mutabakata göre, iki ülke sınırları içerisinde Makedonya bölgelerinin fiilen birleşmelerinden önce Pirin bölgesine resmi olarak kültürel özerklik verilecektir. Ayrıntılar üzerinde mutabakata varılması durumunda federasyonun kurulması an meselesidir. Bu konuda Batı devletlerinden bu defa itiraz gelmemiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴² Potsdam Konferansında (17 Temmuz-2 Ağustos 1945) Stalin Bulgaristan’ın Mihver güçlere karşı ortak savaş devlet olarak kabul edilmesini önerse de, Truman ve Churchill, ilk olarak Bulgaristan’ın Yalta Konferansı’nın seçimler düzenleyerek liberal ülkedeki demokrasiyi yeniden tesis etmesi kararlarını uygulamasını ısrar ederek, reddetmişlerdir.

⁴⁴³ Evgeniya Kalinova-İskra Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s.72-73.

⁴⁴⁴ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *Sledvoennoto Desetiletie na Bilgarskata Vinşna Politika*, s.185.

Bulgaristan ile Yugoslavya'nın savaş sonrası durumlarını kıyasladığımızda, Yugoslav Federasyonu çok yönlü bir genişleme politikası yürüttüğü görülmektedir. Bulgaristan ise savaş sırasında işgal ettiği topraklardan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yugoslav yönetimi ülkedeki karşıtlarını kısa sürede saf dışı bırakmış, uluslararası politikada otorite sahibi olmuştur. Bulgaristan ise izolasyondadır ve Uluslararası Kontrol Komisyonu'nun denetimi altındadır. Her iki ülkenin de komünist yönetimleri Stalin'in gölgesi altındadır, fakat Yosip Broz Tito daha bağımsız çalışmaktadır. Georgi Dimitrov ise sadakatının “ödülünü”, Stalin ve Churchill arasında yapılan, Bulgaristan'ın 75%, Yugoslavya'nın ise 50% Sovyet etkisi altında olması sözleşmesiyle almıştır. Bu bağlamda, sözleşme Yunanistan'ı İngiliz etkisi altında bırakmıştır.⁴⁴⁵ Yunanistan'a gelince, daha Rıgas Velestinidis döneminden itibaren Büyük Yunan Devleti (Megali İdea) fikri ile yaşayan Yunanistan için kuzeyde “Slav tehlikesi” mirasını devam etmiş, Bulgaristan ile Yugoslavya'nın tek federe devlette birleşme olasılığını Ege Makedonyası üzerinde oluşacak olan baskıyı büyük tehlike olarak görmüştür. Yunanistan açısından, İkinci Dünya Savaşı öncesi güncel olan “kuzey” tehlikesi, savaş sonrası “Makedon tehlikesi” olarak devam etmiştir.

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı'nda “Bulgar Ulusal Meselesi ve Ülküsü” bir hezimet daha yaşamıştır. Dağılmış olan Yugoslavya, Komünist Federasyonu olarak birleşmiş, Vardar Makedonyası ise altı federe devletten birisi olmuştur. Makedon devletin temelleri Yugoslavya bünyesinde atılmış, Makedonizm ise Yugoslavya'nın ve Makedonya'nın ve hatta Bulgaristan'ın da kısa süreliğine, resmi politikası olmuştur.

2.12. Savaştan Sonra Vardar Makedonya'sında Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Yugoslavya Krallığı'nın Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ne dönüşmesiyle, İkinci Yugoslavya olarak adlandırılan bir dönem başlamıştır.

⁴⁴⁵ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, 2014, s.402.

Daha 1941’de Stalin, İngiliz elçisi Anthony Eden ile Moskova’da yaptığı bir görüşmede, savaştan sonra Bulgaristan-Yugoslav sınırının Bulgaristan’ın aleyhine zarar görmesi gerektiğini ifade etmiştir. 1943 yılında Avrupa’da savaş sonrası sınırları gözden geçirmek için Moskova’da oluşturulan “Litvinov Komisyonu”, “Birleşik bir Makedon devleti” nin kurulmasını önermiştir. Yugoslavya Krallığı’nın Moskova Büyükelçisi Stanoe Simiç, Dışişleri Komiser Yardımcısı Aleksandar Korneyçuk’a “Makedon ulusu” fikrine tepki göstermiş, ayrı bir Makedon ulusunun olmadığını, Vardar Makedonya’da yaşayanların ise çoğunlukla Bulgarlar ve Sırlar olduğunu ifade etmiştir.

Akabinde Makedonya devletinin ilk temelleri, Yugoslavya Krallığı döneminde, 2 Ağustos 1944 yılında, AVNOJ’un bir parçası olarak kurulan Makedonya Faşist Karşıtı Ulusal Kurtuluş Meclisinin (ASNOM) ilk toplantısında atılmıştır. Bu tarih aynı zamanda, 1903’te Osmanlı Devleti’ne karşı düzenlenen İinden ayaklanmasının yıldönümüdür. ASNOM’un bu toplantısında Demokratik Federal Makedonya’nın kuruluşu ilan edilmiş ve Makedonca resmi dili olarak kabul edilmiştir. Toplantıda alınan kararlar arasında, ülke yurttaşlarına ırk, cinsiyet ve inançları ne olursa olsun kanun önünde eşitlik verilmesi olmuştur. Günümüzde 2 Ağustos tarihi Makedonya’nın milli günüdür ve cumhuriyetin kuruluşu olarak kutlanır.

ASNOM’un bu ilk toplantısına ciddi bir Sırp delegasyonu katılım sağlamıştır. Zira Yosip Broz Tito’nun, ASNOM başkanlığında Yugoslavya yanlısı kişilerin hakim olacağına dair beklentileri olmuştur. Toplantıya katılanlar arasında Tito’nun Makedonya temsilcisi Svetozar Vukmanoviç - Tempo, Sırbistan Genelkurmay Başkanı Zivojin Nikoliç-Bırka, Lazar Kolişevski, bağımsızlıktan sonra ilk cumhurbaşkanı olacak olan Kiro Gligorov, Yugoslavya’daki Amerikan ve İngiliz askeri miyon temsilcileri de bulunmuştur. Çeşitli kaynaklara göre, toplantı Yugoslav yanlısı temsilciler tarafından yoğun bir şekilde manipüle edilmiştir. Buna rağmen ASNOM başkanı Metodi Andonov-Çento ve başkan vekili Panko Braşnarov seçilmiştir. YKP’den olabildiğince bağımsız olmak ve Makedonya’nın tamamının tek bir devlette birleştirilmesine öncelik vermek için gayret sarfetmişlerdir. Bazı kaynaklar Çento’nun ABD’nin yardımıyla bağımsız bir Makedon devletinin kurulması yönde çalışmalarından bahsetmektedir.

ASNOM'un bu ilk toplantısında Makedon yazı dilinin oluşturulması kararı alınmıştır. Aynı yıl Üsküp'te dil bilimi toplantıları yapılmış ve Makedon alfabesi ve Makedon edebiyatı yazı dili oluşturulmuştur⁴⁴⁶. ASNOM bünyesinde ise Makedon dilinin standartlaşması üzerine çalışan dil komisyonları kurulmuş ve Makedon tarih bilimi geliştirilmeye başlanmıştır.⁴⁴⁷ Bulgar dil bilimcilerine göre, 1944 sonrası dönemde Makedonya'da konuşulan Bulgar lehçeleri "Makedon dili" yle ayrı bir Makedon edebiyat normu kodlanmıştır. Bu gelişmelerin hemen akabinde de, Bulgaristan'ın Pirin Makedonyası bölgesinde yaşayan halkın Makedonlaşmasına yönelik çalışmalar başlamıştır.⁴⁴⁸ Bu dönemde Makedonya, millet olma ve kimlik inşası yolunda en önemli adımlarını atmıştır. Yugoslavya'nın da desteği ile, Makedon ulusunun, dilinin, edebiyatının, ulusal kimlik bilincinin, tarihini tasdik eden devlet kurumlarının, eğitimin ve kültürünün inşası başlamış ve özellikle Bulgar milliyetçiliğine karşı güçlü bir savunmanın temeli oluşturulmuştur.

Bu toplantıda ASNOM, bağımsız bir Makedonya ilan eden ve gelecekteki cumhuriyetin Makedon dilini resmi olarak tanıyan bir manifesto yayınlamıştır. Bu manifesto Makedonya'daki direniş hareketi içerisinde farklı görüşler arasında bir uzlaşma olarak görülmüştür. Hedef, Yugoslavya ile yakın ilişkileri olan, ancak Yugoslav Federasyonu'na katılmak zorunda olmayan bağımsız bir Makedon devletinin kurulmasıdır. Bu fikrin savunucuları arasında Metodi Andonov-Çento, Pavel Şatev ve Panko Braşnarov gibi isimler vardır. Bunlar Yugoslavya'ya bağlanmayı Makedonya'da Sırp egemenliği olarak görmüştür ve Balkan Federasyonu'nda federe devlet olarak birleşmeyi veya tam bağımsızlığı tercih etmişlerdir. Yugoslavya'ya katılmak isteyenler arasında, Metodi Andonov'un ideolojik muhalifleri, Tito'nun elçisi Svetozar Vukmanovic-Tempo ve yeni kurulan Yugoslav Makedon Komünist Partisi'nin lideri Lazar Kolişevski ve Dimitır Vlahov gibi isimler vardır. Ancak her iki kanadın da bağımsız bir Makedon etnik kimliğinin varlığını desteklediğini altını çizmek gerekir. Bu noktada, birçok kişinin Yugoslavya'ya bağlanma fikrine karşı çıktığını, daha fazla bağımsızlık istediğini, ancak bu politikaya karşı çıkanların yoğun bir zülme ve baskılara

⁴⁴⁶ Andrew Rossos, *Macedonia and the Macedonians...*, s.197-198.

⁴⁴⁷ Andrew Rossos, *Macedonia and the Macedonians...*, s. 251.

⁴⁴⁸ Bkz. Stoyan Germanov, Stoyan, *Makedonskiyat Vipros*, s. 77-85.

maruz kaldığını da belirtmek gerekir. Bu baskıların en ünlü kurbanlarından biri ASNOM'un ilk başkanı Metodi Andonov-Çento'dur. Nitekim 1960'lı yılların başlarında, aralarında Panko Braşnarov, Pavel Şatev, Venko Markovski gibi komünist aktivistler de dahil olmak üzere, önde gelen Bulgar kimliğine sahip on binlerce insan toplama kamplarına hapsedilmiş veya öldürülmüştür.⁴⁴⁹

Almanların Kasım 1944'te Makedonya topraklarından çekilmesinden sonra, 28-30 Aralık tarihleri arasında Üsküp'te Birinci Olağanüstü Toplantı olarak da bilinen İkinci ASNOM toplantısı düzenlenmiştir. Diğer delegelere ek olarak, Yugoslavya'nın Kurtuluşu Ulusal Komitesi başkanı Edward Kardel, eski VMRO üyesi Dimitar Vlahov, Svetozar Vukmanovic - Tempo, Bulgar Vatan Cephesi başkanı Dobri Terpeşev, Sovyet misyonun ve İngiliz-Amerikan askeri misyonları temsilcileri de hazır bulunmuştur. Toplantıda, Makedonya adına veya Makedonların onuruna hakaret eden işgalci işbirlikçilerinin yargılanması için olağanüstü bir mahkeme kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Makedonya Ekonomi Bankası'nın kurulması kararı da alınmıştır.⁴⁵⁰

Ocak 1945'te komünistlerin kontrolüne geçen Makedonya'da şiddetli bir Bulgar karşıtlığı uygulanmaya başlanmıştır. Mareşal Tito'nun emriyle, bölgede faşistlerle mücadele kapsamında Bulgar kimliğine sahip kişiler yargılanmadan öldürülmüştür. Tarihe “Kanlı Noel” olarak geçen olaylar sırasında mahkemeye çıkarılmadan yeni kurulan Makedonya'ya karşı tehdit oluşturdıkları gerekçesiyle, yüzlerce Bulgar infaz edilmiştir.⁴⁵¹ Amaç, Bulgar özbilincini ve kimliğini silmek ve nüfusun Makedonlaşma sürecini hızlandırmaktır.⁴⁵²

ASNOM'un üçüncü toplantısı, aynı zamanda İkinci Olağanüstü Toplantısı, 14-16 Nisan 1945 tarihleri arasında yapılmıştır. Toplantının en önemli kararı, ASNOM Başkanlığı'nın yürütme işlevlerini 16 Nisan'da Lazar Kolişevski başkanlığında kurulan Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Meclisi'ne devredilmesi olmuştur. Meclis bünyesinde

⁴⁴⁹ Andrew Rossos, *Macedonia and the Macedonians...*, s. 225-226.

⁴⁵⁰ Jovan Koçanovski, *Bitolya i Bitolsko vo Narodnoosloboditelna i Antifaşistkata Vojna na Makedonija: 1941-1944*, 2. Cilt: 1944 – 1945, s. 427

⁴⁵¹ Voin Bojinov, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Geopolitika*, s. 40.

⁴⁵² James Horncastle, *The Macedonian Slavs in the Greek Civil War: 1946–1949*, Rowman & Littlefield, 2019, s.107.

çeşitli komiteler seçilmiş ve ASNOM'un Makedonya Ulusal Meclisi olarak çalışmalarına devam etmesine karar verilmiştir. Bu toplantıyla Demokratik Federal Makedonya'nın adı Makedonya Halk Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş, ASNOM ise Makedonya Halk Meclisi olmuştur.⁴⁵³

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1949'a kadar olan dönemde, Makedonya Halk Cumhuriyeti iki önemli süreçte yer almıştır. Birisi, 1944-1948 yılları arasında, Komintern, Tito ve Stalin'in himayesinde ve Georgi Dimitrov liderliğinde, yeni Bulgar komünist iktidarının da onayı ile, Pirin Makedonyası'nın Makedonlaştırılması. Makedon yetkililer Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'ne göndermek üzere öğretmenler ve kitaplar hazırlamış ve Pirin bölgesinin Makedonlaştırılması süreci başlamıştır. Asıl amaç, kasıtlı olarak Makedonlaştırılan Pirin bölgesinin ileriki aşamada daha geniş bir Balkan Federe Cumhuriyeti kurulduğunda bu toprakların Federativ Halk Yugoslavya Cumhuriyetine devredilmesidir. Belirtildiği gibi, federal yapı planı 1948'den sonra, Stalin ile Yugoslav Başbakanı Tito arasındaki ilişkilerde oluşan çatlaktan dolayı çökmüştür.⁴⁵⁴ Diğer, Yunanistan İç Savaşı (1947-1949) sırasında Yunan Komünist Partisinin bayrağı altında Ege Makedonyası'nın Yunanistan'dan ayrılması için savaşan Halk Kurtuluş Cephesine (NOF) destek vermesidir. Esasında NOF Bulgarca konuşanların kurduğu bir komünist örgüttür. Başlangıçta Yunan Komünist partisi ve NOF'un Batı bloğuna geçen Yunan resmi makamlarına karşı yürüttüğü eylemleri memnuniyetle karşılamıştır, ancak daha sonra bu eylemlerin Ege Makedonya'sının koparılıp Bulgaristan veya Yugoslavya'ya katılmasına yol açacağı endişeleri hakim olmuş, Yunan Komünist Partisi NOF'a sağladığı desteği kesmiştir.⁴⁵⁵ YSFC bünyesinde 1944 yılında kurulan Demokratik Federal Makedonya, 1946'da Makedonya Halk Cumhuriyeti, 1963'te ise Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti olmuştur.

⁴⁵³ Andrew Rossos, *Macedonia and the Macedonians...*, s.225.

⁴⁵⁴ Bkz. Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vıpros*, s. 45-70

⁴⁵⁵ Dimitris Livanios, *The Macedonian Question: Britain and the Southern Balkans 1939-1949*, Oxford University Press, 2008, s.217.

2.13. Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan-Yugoslavya İlişkilerinde Makedon Meselesi

Savaş sonrası Barış Antlaşmasını imzaladıktan sonra, Bulgaristan dış politika yapımında resmen özgürleşmiştir. Ancak SSCB ve Kominformbüro'nun etki alanına girmesi nedeniyle Soğuk Savaş koşullarında bu özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Özellikle komşu ülkelerle ve Doğu Bloku ülkeleriyle ikili dostluk, iyi komşuluk ve yardımlaşma anlaşmalarının imzalanmasıyla sosyalist blok siyasi olarak şekillenmiştir.⁴⁵⁶

Bulgaristan, savaş sonrası dönemin ilk yıllarında komünizmin ideallerine kapılıp “Makedonizm” fikrini desteklese de, sonraki yıllarda bu politikadan vazgeçip, yasaklamıştır. Nitekim komünizm ideallerine göre ulusal çıkarların savunulamayacağı anlaşılmıştır. Bulgarların istediği şekilde bir Balkan Federasyonu da kurulamadığına göre, “makedonizmi” savunmanın bir anlamı kalmamıştır. Her ne kadar komünizmin süzgecinden geçmiş olsa da, bu defa Bulgar milliyetçiliği devlet politikası olarak yeniden canlanmıştır.

Bu bağlamda, Bulgaristan'ın “Ulusal Meselesi”ne ilişkin politikası Soğuk Savaş döneminde iki aşamalıdır. Birincisi, savaş sonundan 1950'lerin ortalarına kadar “Komünist Eternasyonalizm” dönemidir. Yani Sovyet modeline göre yürütülen Bulgaristan “Ulusal Mesele” politikaları ülkedeki Makedon ve diğer azınlıkların ve haklarının tanınması yönündedir. İkinci aşama 1950'lerin ortalarından başlayıp 1989 yılına kadardır ve “Komünist milliyetçiliği” dönemidir. Bu dönemde azınlıklara yönelik zorunlu asimilasyon politikası uygulanmıştır. Temel amaç ise homojen yapıda bir milletin oluşturulması ve birleşmiş bir “sosyalist ulus” inşasıdır. Bu politikanın ilk kurbanları olan Müslüman azınlıklarla (Türk, Çingene, Pomak, Tatar vs.) birlikte, Bulgar yönetimi “Makedon Sendromu”nu yenilemiştir.⁴⁵⁷

1947 yılında Yugoslavya'da herşey Sovyet modeline göre gelişmektedir, Tito ise Stalin'in favorisidir. Ancak bu defa, Slav federasyonuna Stalin karşı çıkmıştır. 1948'in

⁴⁵⁶ E. Kalinova-İ.Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s. 105.

⁴⁵⁷ K. Mançev, *Sırbija i Sırbisko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 425.

baharında SSCB ile Yugoslavya yönetimi arasında kriz çıkmıştır. Bled Deklarasyonunun Stalin'in izni olmadan imzalanması üzerine Tito ve Dimitrov Moskova'ya çağırılmıştır. Tito Moskova'ya bizzat gitmemiş, temsilci heyet göndermiş, özeleştirici yapmamış ve özür de dilememiştir. Tito'nun heyeti gelecekte bunun tekrarlanmayacağına söz verse de boş bir vaadin ötesine geçmemiş, Yugoslav yönetimi SSCB'ye itaat etmeyi reddetmiştir. Georgi Dimitrov Moskova'ya bizzat gitmiş, özür dilemiş ve özeleştirici yapmıştır. Ancak Stalin'in memnuniyetsizliğinin temelinde başka sebepler vardır. Tito'nun yurtiçinde ve yurtdışında, diğer ülkelerin komünist partileri nezdinde otoritesi tartışmasızdır, söz sahibidir ve özgüveni büyüktür. Yugoslav yönetimi ve halkı faşizme karşı yürütmüş olduğu mücadeleden dolayı gurur sahibidir ve kurtuluşa kimsenin yardımı olmadan erdiklerine ve bağımsız olmayı hakettiklerine inanmaktadır. Bu durum Stalin'in gururuna dokunmuştur.⁴⁵⁸ Ancak, Stalin, beklenmedik bir şekilde, 1948'de Bulgaristan'a, Yugoslavya'ya ve Arnavutluk'a federasyonun kurulma sürecini hızlandırmaları talimatında bulunur. Stalin, Balkanlar'da bir Slav Federasyonu'nun kurulmasını herşeyin çözümü olduğuna inanır, Tito'yu Dimitrov ile terbiye etmek istemesi de bu plana dahildir. Ancak Tito'nun kurnaz davranması ve federasyonun kurulması için çok erken olduğu cevabını vermesi sonucu, Stalin-Tito krizi daha da ateşlenmiş, federasyon planları iptal olmuştur. Tito-Stalin çatışması tüm Doğu Bloğunu ve dünya politikasını etkilemiştir.⁴⁵⁹ Stalin 1949'da Yugoslavya üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmış ve Bulgaristan da dahil olmak üzere, iki ülkeyi aralarında yapmış oldukları anlaşmaları feshetmeye zorlamıştır. Bu Yugoslavya ile ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Özellikle Makedonya sorunu gerilimi daha da artırmaya devam etmiştir. Yugoslavya'nın SSCB ve uydu ülkelerinden uzaklaştırılması, anlaşmaların fesh edilmesi ve çok yönlü izolasyonda bırakılması, Yugoslavya'nın iç ve dış politikasında dönüşümlere sebep olmuş, Yugoslavya yönünü Batıya çevirmiştir. Bu gelişmeler Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Yugoslavya, Bulgaristan'ın Sovyet nüfuzu ve kontrolü altında olması gerekçesiyle, Güney Slav Federasyonu'nu kurma fikrinden vazgeçmiş ve federasyon

⁴⁵⁸ K. Mançev, *a.g.e.*, s. 409.

⁴⁵⁹ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s. 78.

kurulamamıştır. Ancak, Pirin bölgesinin Makedonya'nın birleştirici bir merkezi olduğu yönde söylem geliştirmiştir.⁴⁶⁰

Pirin bölgesinin Makedonlaştırılması süreci sürdüğü sırada BKP çevrelerinde Makedonizm ve Pirin bölgesindeki süreç ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır. Daha 1948'de, BKP eski yetkililerinden Trayço Kostov “*Sadece Pirin Makedonyası değil, Vardar Makedonyası halkının da bir kısmı kendisini Bulgar tanımlamaktadır ve Bulgarca konuşmaktadır.*” ifadesinde bulunmuştur. Kostov, Bulgar Komünist Partisi adına, Kominformbüro'nun Makedon meselesini ele almasını talep etmiş olsa da, diğer ülkelerin komünist partilerinin desteğini alamamıştır.

Georgi Dimitrov'un 1949'da ölümünden sonra göreve başbakan Vasil Kolarov gelmiştir. 1950'de Bulgaristan bir kez daha Kominformbüro'nun bu konuda ortak bir tutum geliştirmesi konusunda ısrar etse de, kabul ettirememiştir. Bulgar basını, Makedonya Halk Cumhuriyeti'nde Bulgar yanlısı kişilere yönelik şiddet olayları hakkında yazmayı sürdürmüştür⁴⁶¹. 1951'de Yugoslavya BM'ye bir muhtıra sunarak, Pirin bölgesinin nüfusunun Bulgar makamları tarafından zulüm gören ve terörize edilen bir Makedon azınlığı olduğunu ilan etmiştir⁴⁶². Bu dönemde, Moskova, Bulgaristan'a Yugoslavya ile iyi ilişkiler içerisinde olması telkinlerinde bulunmuştur, çünkü SSCB'ye askeri bloklaşmada Batıya karşı faydalı olacaktır. Dolayısıyla bu Makedonya meselesini gündeme getirmemesi anlamına gelmektedir, fakat bu konuda suskun kalması Bulgaristan için kazançlı değildir. Bu dönemde Bulgar yönetimi Pirin Makedonya'sında yürütülen Makedon yanlısı propagandaya son vermiştir. Ancak Kominformbüro Pirin Makedonyası'ndaki halkın Makedon olduğunu iddia eden politikalarına sadık kalmıştır. Bu görüş 1960'lı yılların başına kadar değişmemiş ve daha sonra komünizm milliyetçiliği ile çelişkiye girmiştir⁴⁶³. Aynı zamanda Bulgaristan'da binlerce Bulgar özbilincine sahip Makedonya göçmeni bulunmaktadır ve Pirin bölgesinin Makedonlaştırılmasına karşı çıkmışlardır. Ayrıca bilim ve kültür camiası da bu bölgenin Makedonlaştırılması politikasına karşıdır. Bu açıdan ayrı bir Makedon ulusunun tanınması ve Pirin bölgesinde

⁴⁶⁰ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s.410-411.

⁴⁶¹ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bulgarskite Prehodi...*, s. 106-107.

⁴⁶² E. Kalinova-İ. Baeva, *Bulgarskite Prehodi...*, s. 110.

⁴⁶³ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 426.

yürütülen politika Bulgaristan için birçok olumsuzluklar getirmiştir. Bu bağlamda, 1945 öncesi yapılan sayımlarda Bulgaristan'da Makedon kimliğine mensup hiç kimse bulunmazken, 1956 yılı nüfus sayımına göre 178 862 kişi kendini Makedon olarak tanımlamıştır. Bunların yaklaşık 93 bini (3.3%) Pirin bölgesinde ikamet etmektedir. Bu sebepten dolayı, Bulgaristan, Makedonya konusunda susukunluğuna son vermeye karar vermiştir.⁴⁶⁴

Bulgaristan'ın Balkanlara yönelik dış politikası 1953'ten itibaren değişmeye başlamış ve Stalin'in ölümünden sonra da Sovyet dış politika anlayışı da terk edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, hâlihazırda NATO üyesi olan Yunanistan ve Türkiye, Yugoslavya ile birlikte Balkan Paketi'ni oluşturmuş ve bölgedeki Batı etkisini güçlendirmiştir. SSCB, Bulgaristan'ın Balkanlar'da daha aktif olmasını ve Yugoslavya ile ilişkilerini normalleştirmesini istemiştir.⁴⁶⁵ Yugoslavya'nın 1948'de Doğu Bloku'ndan atılması, 1960'ta Arnavutluk'un isyanı ve 1960'ların sonunda Romanya'nın uzaklaşması gibi gelişmeler Bulgaristan'ı Sovyet modelini takip eden ve SSCB'ye sadık olan tek Balkan ülkesi haline getirmiştir. Bulgar yöneticiler için bu durum bir fırsat olmuş, yararlanmak istemişlerdir. Stalin'den sonra, Bulgar liderlerin ve özellikle Todor Jivkov'un Sovyet liderlerle kişisel ilişkileri gelişmiş, onların güvenini kazanmıştır. Bu faktörler, Bulgar-Sovyet ilişkilerinin devamlılığını ve istikrarını sağlamıştır.⁴⁶⁶

Mart 1963'te Todor Jivkov BKP MK (BKP Merkez Kurulu) Plenumu düzenlemiş, Makedon meselesine ilişkin, daha önceki görüşlere tamamen zıt olan yeni bir görüş ortaya koymuştur. Parti yönetiminin bu görüşü şu yöndedir: *“Ortaçağlarda ve Rönesans döneminde Makedon milleti yoktur, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonya Halk Cumhuriyeti içerisinde Makedon özbülinç oluşturulmaya başlanmıştır... Bulgaristan'da Bulgar özbilincine sahip olmayan Slav vatandaşlar asla olmamıştır ve yoktur. Pirin bölgesinde yaşayan vatandaşlar ulusal azınlık değildir ve olamaz, onlar Bulgar ulusunun bir parçasıdır. Vardar Makedonyası'ndaki Makedon ulusu, Bulgar özbilincine sahip halkın ulussuzlaştırılmasıyla oluşturulmuştur.*

⁴⁶⁴ Gös.yer.

⁴⁶⁵ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s.198.

⁴⁶⁶ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s.147.

Bulgaristan, Bulgar tarihinin ve kültürünün tahrifatına ve değiştirilmesine karşıdır, dolayısıyla da bu tarihin ve kültürün bir kısmının Yugoslavya tarafından gaspedilmesine karşıdır. Bulgar tarihinin tahrifatına karşı mücadele edilmelidir, fakat ihtilaf ve münakaşa ile değil, bilimsel münazara ile yapılmalıdır. BKP'nin Pirin bölgesinde yürütmüş olduğu Makedonlaştırma'ya ilişkin politikaları yalnızdır ve rededilmiştir. Pirin bölgesi halkının Vardar Makedonyası'nda yaşayan "Makedon milleti" ile birleşmesi asla söz konusu değildir..."⁴⁶⁷ Kongrede, Ege Makedonyası'ndaki Bulgarların Helenleştirilmesine ilişkin söz söylenmemiştir. Bu, iki ülke arasındaki ilişkilerinde olumlu yönde değişimlerin olduğunu göstermiştir.

Todor Jivkov'un görev başına gelmesinden sonra, ilk defa tarih kitaplarında "*Makedonya'da ve Trakya'da Ulusal Kurtuluş Mücadelesi*" adı altında ayrı bir altbaşlık yazılmıştır. 1968'de Bulgar Bilimler Akademisi (BAN) Tarih Enstitüsü, Makedon meselesine ilişkin tarihi bir çalışma yapmıştır. Siyasilerin ve bilim çevrelerin daha önce Makedon milleti ve Makedon diline ilişkin yapmış oldukları tüm açıklamalar reddedilmiş, Makedon olarak gösterilen eğitim ve kültür camiası üyeleri Bulgar olarak tanımlanmıştır. 1978'de BAN'ın Bulgar Dili Enstitüsü Makedon dilinin olmadığını, Makedon dilinin Bulgarca'nın bir lehçesi olduğunu iddia eden "*Geçmişten Günümüze Bulgar Dilinin Birliği*" başlıklı makale yayınlamıştır. Makedonya'nın geçmişinin ve günümüzün Bulgar ulusu özellikleriyle aynı olduğunu kanıtlamaya çalışan bilim kurulları oluşturulmuştur. Uluslararası bilimsel konferans ve etkinliklere, Yugoslav ve Makedon akademisyenlerle münazara etmek ve Bulgar tezlerini savunmak üzere bilimsel heyetler gönderilmiştir. Bulgar dili ve kültürünün bir bilim dalı olarak gelişmesine özen gösterilmiş, yabancı ülkelerden akademisyenlerin de desteğine başvurulmuştur. Bunların yanı sıra, Bulgar bilim, kültür ve siyasi çevrelerin söylemlerinde şovenlik ve aşırı milliyetçilik görülmeye başlamış, "vatansever" ve "nihilist" ayrımları ortaya çıkmış, tarihi olayların Bulgar milliyetçiliği bakış açısıyla ve tarzında değerlendirme ihtiyacı çağdaşlığın göstergesi olmuştur. Birçok tarihçi, Bulgar tezini savunmak için gizli servislerin etkisi altına alınmıştır.⁴⁶⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonyalıların var olduğunu yazan bazı Bulgar yazarlar, devlet politikasının değişiminden sonra tersini

⁴⁶⁷ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s.199-201.

⁴⁶⁸ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s.427.

yazmaya başlamış, Makedonya Bulgarlarını kastettiklerini iddia etmişlerdir. Dolayısıyla, tarihi gerçeklerin bilime bağlı olarak değil, devletlerin politikalarına bağlı olarak geliştiği örneği görülmüştür. Yani, kimlik inşasına hizmet eden tarih anlatısı ve kolektif hafıza oluşturulması siyasi seçkinlerin iradesine ve devletin politikalarına bağlı olarak gelişmiştir.⁴⁶⁹

Bulgar politikasının Makedon meselesine bakışının değişmesi Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. İlk yıllarda ilişkilerin iyi gittiği izlenimleri hakimdir. İlişkilere, Dışişleri Bakanları düzeyinde ziyaretler, Mareşal Tito'nun 1965'te Sofya ziyareti, olumlu ve yapıcı görüşmeler, ekonomik ilişkilerin, bilim alanında ilişkiler, sınır hattının daha serbest bırakılması vs. gibi gelişmeler damga vurmuştur. Makedon Meselesi aleni olarak gündeme gelmeyip, öyle bir sorun yokmuş gibi davranılsa da, Yugoslavya'nın "Birleşik Makedonya" tezinin ve Bulgaristan'da ve Yunanistan'da Makedon azınlıklarının haklarının tanınması talepleri geçerliliğini korumuştur. Nitekim 1967'de Makedonya Komünist Birliği Merkez Komitesi Başkanı Krıste Tsrvenkovski, Todor Jivkov ile yapmış olduğu bir görüşmesinde Bulgaristan'da Makedon azınlığının tanınmasını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Jivkov bu talebi kesin olarak reddetse de, daha önce SSCB başkanı Leonid Brejnev'in Yugoslavya ile iyi ilişkilerde olunması telkinleri Bulgaristan'ı müşkil durumda bırakmıştır.⁴⁷⁰

Bu açıdan Bulgar yönetimi itinalı bir şekilde 1963'teki BKP Plenumunda, konuyla alakalı görüşlerini savunurken, Yugoslavya ile iyi ilişkilerini de gözönünde bulundurmuştur. Bu görüşün ve savunmanın ön cephesini tarih kurumları oluşturmuştur. Nitekim, tarihçilerin de devlet siyasetinin görüşlerini savunması, devletin ve rejimin tarihi bakış açısına ve siyasi konjöktüre göre değiştiğini göstermiştir. Buna benzer bir çok örnekler verilebilir. 1955'te yayınlanan, yaklaşık bin sayfalık Bulgaristan Tarihi kitabında Aya İlyas Ayaklanması'ndan (1903) veya Makedonya Bulgarları'ndan hiç bahsedilmemiş, fakat "Makedon milleti", "Makedon halkı", "Makedon halk kitleleri" gibi ifadeler yer verilmiştir. Ancak 1960'lı yıllarda durum farklıdır ve Makedonya'daki

⁴⁶⁹ Bkz. Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vıpros*, s. 187-192.

⁴⁷⁰ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s. 200

Bulgarlar'ın dışında başka hiçbir tezi tanımayan ve kabul etmeyen birçok bilimsel yayınlar sözkonusudur.

Bulgaristan'ın bu tutumu karşısında, Makedonya ve Yugoslavya tarafı da yoğun bir yayıncılık faaliyeti yürütmüş, Bulgaristan'da Makedon azınlığından söz etmiştir.⁴⁷¹ Bu dönemde Bulgar yönetimi eşzamanlı olarak iki yönlü politika izlemeye başlamıştır. Birincisi, Yugoslavya ile, dış müdahale olmadan, toprak iddialarından vazgeçilmesi ve herkese özbelirleme hakkının verilmesine ilişkin ikili anlaşmaya varılmasıdır. Todor Jivkov, 1970'te Tito'ya yazmış olduğu mektupta Blagoevgrad bölgesinde (Pirin bölgesi) yaşayan vatandaşların Bulgaristan'ın bölünmez bir parçası olduğunu, Makedon meselesine ilişkin her türlü kampanyanın ve propagandanın, her iki tarafın parti teşkilatlarının nefret söylemlerini ve halklar arası düşmanlığı aşılayan tutumların terkedilmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak bu yöndeki gayretler boşa çıkmış, zira Yugoslavya "Makedon azınlığı" meselesini gündemden düşürmemiş, siyasiler ve yayın faaliyetleri ise Bulgaristan yönetimi karşıtı propagandayla devam etmiştir. İkincisi, Yugoslavya ile Makedon meselesine ilişkin anlaşmazlıkta, SSCB'nin ve Doğu Blok ülkelerinin desteğini almak olmuştur. Ancak, Bulgaristan bu yönde de başarısız olmuştur. Varşova Paktı ülkeleri açık olarak beyan etmeseler de, gayriresmi olarak Bulgaristan'ın tutumunu milliyetçilik olarak nitelemişlerdir, buna rağmen yüz yüze görüşmelerde takdir etmişler, itibar göstermişlerdir. Tabi, gösterişten ibaret olan bu itibarın arkasında Bulgaristan'ın SSCB'nin Balkanlar'daki en sadık müttefiği olmasının farkındalığı da vardır. Diğer yandan da, Doğu Blok'ta Yugoslavya'nın itibarı ve saygınlığı sözkonusudur. Bu noktada, Bulgaristan'ın her iki yönde de yürütmüş olduğu politikaları sonuçsuz kalmıştır. Yugoslavya Makedon azınlığı meselesini gündemden düşürmemiş, Varşova paktı ülkeleri ise Bulgaristan'a destek vermemiştir. Ayrıca o tarihlerde SSCB'nin Afganistan'a girmesinden dolayı, Balkanlar'da barış ve sükunet istemiştir. Todor Jivkov, sadık ve iyi bir müttefik olarak, bu taleplere uyum sağlamış, Yugoslavya ile ilişkilerini Makedonya meselesinden dolayı, gerilmesine izin vermemiş, münakaşalar sadece bilimsel çervelerde devam ettirilmiştir.⁴⁷² 1970'lerde Bulgaristan, Belgrad'ı, toprak iddiaları ve Makedon meselesine ilişkin mutabakat imzalamaya davet etse de,

⁴⁷¹ Bkz. K. Mañev, *Sırbıya i Sıbsko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s.428-429.

⁴⁷² Bkz. K. Mañev, *Sırbıya i Sıbsko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s.429-430.

başarısız olmuştur. Makedon meselesi konusunda Bulgar tarafı, ne SSCB’den ne de diğer sosyalist ülkelerden destek bulmuştur.⁴⁷³

Uluslararası ilişkilerdeki değişimler ve Helsinki sürecinin başlaması, Bulgar iktidarını, 1971’de yeni bir anayasanın kabulüne sevk etmiştir. Anayasa, sosyo-ekonomik gerekçelerin yanı sıra, sözde insan haklarına özel bir önem vermiştir. İçeriği açısından bakıldığında, yeni anayasa, vatandaşlara verilen sözde hak ve özgürlükler çağın ruhuna uygundur.⁴⁷⁴ Fakat Bulgar yöneticiler öngörülü ve kurnaz davranmış, anayasada ulusal azınlıklara anadillerini öğrenme ve ulusal kültürlerini geliştirme hakkı veren metinleri kaldırmıştır. Aslında, yeni anayasa artık ulusal azınlıklardan değil, sadece vatandaşlardan bahsetmektedir.

Todor Jivkov’un, Bulgaristan’da Makedon ulusal azınlığının tanınmasının Bulgaristan’ın çöküşü ve Sovyet Bloğundan kopması anlamına geldiğini ve bunun da Yugoslavya’nın işine geleceğine ilişkin argümanlarını Leonid Brejnev, 1973’te kabul etmiştir veya bu konuda Bulgaristan’ı desteklemek zorunda kalmıştır. Jivkov, Yugoslavya’nın Pirin bölgesine göz diktiğini, bölgede yaşayan 300 bin vatandaşı Makedon saydığını, bölgeye serbestçe girip-çıkma istediklerini, daha sonra da Yugoslavya’ya katmak istediklerini ve buna izin vermeyeceğini anlatabilmiştir. Brejnev, Jivkov’un bu tutumunu “faydalı milliyetçilik” olarak kabul etmiş ve itibar göstermiştir. Zira Brejnev’e göre, milliyetçilik “tehlikeli bir hastalıktır”, fakat komünizm çıkarları adına olduğu sürece ve Enternasyonalizm ile bağlantıları kopmadığı taktirde, sakınca görmemiştir.⁴⁷⁵ 1974’te Yugoslavya da benzer bir anayasa değişikliğine gitmiştir. Her millete dil ve kültür hakkı tanıyan yeni anayasanın kabulünden sonra komşu ülkelerdeki Yugoslav azınlıklarının korunmasına yönelik dış politika izlemiştir.⁴⁷⁶ Jivkov rejimi, Yugoslavya, Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk ve Romanya gibi komşu ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmayı ve çok taraflı işbirliğini hedeflemiş olsa da, birçok geleneksel meselelerden dolayı 1980’lerin sonlarına kadar başarılı olamamıştır. SSCB’nin tavsiyesi

⁴⁷³ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s. 200-201.

⁴⁷⁴ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi*, s. 163.

⁴⁷⁵ E. Kalinova-İ. Baeva, *a.g.e.*, s. 199-204.

⁴⁷⁶ Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vipros*, s. 219.

ile, uluslararası kuruluşlarda da Balkanlar'da barış ve istikrara yönelik girişimlerde bulunmuştur, ancak bu konuda da başarısız olmuştur.

Yugoslavya ile Bulgaristan ilişkileri ve Balkan siyasetinin eski meseleleri, her iki ülkede iş başında olan güçlü iç siyasi aktörler tarafından belirlenmiştir. 1980'ler boyunca, Yugoslav basını, Bulgaristan'ın Makedon etnisini tanımadığını, etnik olarak Bulgar olduklarında ısrar ettiğini ve Bulgaristan'daki Makedon azınlığının haklarını ihlal ettiğinden dolayı sürekli eleştirmiştir. Jivkov rejimi, Yugoslavya'da yükselen milliyetçiliğin, Makedonya'nın Bulgaristan sınırında özerklik taleplerini de yoğunlaştıracığından korkmuş ve Makedonya meselesine ilişkin Yugoslav propagandasını büyük ölçüde görmezden gelmiştir. 1985'te Jivkov'un SSCB lideri Gorbaçov ile görüşmesi sırasında *"Bizim Ege veya Vardar Makedonyası'na karşı toprak iddialarımız yoktur, fakat Pirin Makedonyasını da kimseye vermeyeceğiz. Orası Bulgaristan toprağıdır. Bu konu kapanmıştır."*, dediği bilinmektedir.⁴⁷⁷

Makedonya konusundaki anlaşmazlık, komünizmin her iki ülke üzerindeki kontrolünü kaybetmesinden sonra da gündemde kalmış ve gelişmiştir. Jivkov rejiminden sonra daha da yoğunlaşan Bulgar milliyetçiliğinin, Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Slav nüfusunun etnik olarak Bulgar olduğu iddialarında ısrarcı olması, doğal olarak Büyük Bulgaristan hayallerini canlandırmıştır. Her iki tarafın milliyetçi coşkularını gidermek adına ve tüm komşularla ilişkilerin iyileştirilmesi politikasına uygun olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk cumhurbaşkanı Jelyu Jeleve, resmi olarak diğer ulusların etnik işlerine karışmamayı savunmuştur.⁴⁷⁸ Bu açıdan bakıldığında, Bulgaristan'ın Pirin bölgesini Yugoslavya'nın niyetlerinden korumaktan başka bir amacının olmadığı görülmektedir.

Vardar Makedonyası'nın sosyalist dönemine ilişkin farklı değerlendirmeleri yapılabilir. Bulgar bakış açısına göre, Yugoslavya'nın bir parçası haline gelmesiyle bölgenin Bulgarsızlaştırılması ve önemli ölçüde ulusal hafıza kaybı sözkonusudur. Kraliyet iktidarı döneminde Belgrad'ın bölgeye yönelik "Güney Sırbistan" projesi başarısız olmuştur, ancak Tito döneminde "Yugoslav Makedonizmi" başarılı olmuştur.

⁴⁷⁷ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bulgarskite Prehodi...*, s.204.

⁴⁷⁸ Stoyan Germanov, *Makedonskiyat Vipros*, s. 252-256.

Başka bir açıdan bakıldığında, Yugoslav modeli ile bölge halkı farklı kazanımlar elde etmiştir. Örneğin, Makedonya Federasyonunun en fakir bölgesi olmasına rağmen, oldukça gelişmiş altyapıya ve hayat şartlarına sahip olmuş, serbest dolaşım ve özellikle Batı ülkelerine seyahat özgürlüğü kısıtlanmamıştır. Bulgaristan ile olan ilişkilerinde daima Belgrad'ın desteğine başvurması, özellikle “Makedonizm” konusunda Sosyalist Makedonya Cumhuriyetine üstünlük sağlamıştır. Ancak aynı zamanda, birçok sorunları da olmuştur. Bunlardan birisi, sınırdaş ülkelerle olan sorunlu ilişkileridir.

Sonuç olarak, Bulgar devleti, kendi sınırları içerisindeki Makedon azınlığını tanımamış, Yugoslavya ise Makedonya'da Bulgar olmadığı iddiaları üzerinde durmuştur. Bu konuda, her iki ülke de Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşünü beklemiştir. Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerinde diğer çözüme ulaşmamış konulardan birisi de Batı Bölgeleri meselesidir. Ancak konu dışında kaldığından dolayı burada değinilmemiştir.

3. BÖLÜM:

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA MAKEDONYA VE MAKEDON MESELESİ

Soğuk Savaş sonrası dönem, Bulgaristan'ın komünizm ideolojisinden vazgeçip demokrasiye geçiş süreci, kimlik politikalarına önem vermesi açısından dönüm noktası olmuştur. Ülkenin yeni dış politikasının şekillendirilmesini ülkede gerçekleştirilen demokratik reformlar belirlemiş ve farklı ülkelerle işbirliği içerisine girmesini ve özellikle Batı'ya yönelmesini sağlamıştır. Bulgaristan'ın ilk demokrat cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu, muhalefet lideri olarak, Batı yanlısı dış politika önceliklerini belirleme konusunda temelleri atmıştır. Aynı zamanda da, Yugoslavya krizinin çıkması ve dağılma sürecine girmesiyle, bölgesel politikalar ve ulusal çıkarlar yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'ni anayasal adıyla ilk tanıyan ülke olmuş, yeni kurulan devletle ilişkiler kurma ve politikalar belirleme fırsatı elde etmiştir.

Bu bakımdan demokrasiye geçiş süreci Bulgaristan için bir nevi özüne dönme fırsatı olarak da nitelenebilir. Bulgar kültürü, dini, dili gibi öğler tekrar gündeme gelip canlanmış, dış politikanın milliyetçiliğin doğasının belirmesiyle dost ve düşman yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Bulgaristan dış politikasında karar alma süreçleri kimlik ve çıkarlar doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Aynı zamanda, diaspora ile de ilişkileri geliştirme imkanları doğmuştur. Bu noktada, Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle ve Bulgaristan'ın yeni devleti tanıyıp, kimliğine, diline ve tarihine karşı çıkmasıyla, ilişkiler farklı bir yol izlemiştir. Aynı zamanda her iki ülke de AB ve NATO üyeliklerini hedeflerine koymuş ve bu yönde çalışmalara hız vermiştir.

Bu dönemde Makedon Meselesi ve Makedonizme ilişkin Makedon ulusu, kimliği, dini, dili, tarihi ve kültürü gibi konularla ilgili tartışmalar akademik, sivil toplum ve siyasi çevrelerde yeniden ivme kazanmış, Bulgar toplumunun ve Bulgaristan politikasında karar alıcıların Makedonya'ya yönelik tutumunu belirlemiştir. Aynı şekilde Makedonya'da da Bulgaristan'a yönelik gündem oluşturulmuş, Makedon

milliyetçiliğinin yükselişe geçmesine ve Bulgar karşıtlığının yükselmesine sebep olmuştur.

Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede yaşanan savaşlar ve krizler Makedonya ve Bulgaristan arasındaki ilişkilerin ihtiyatlı tutulmasını gerektirmiştir. İki ülke başbakanlarının 1999 yılında imzaladığı Ortak Bildirge ve 2017 yılında imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması” kimlik, dil, tarih sorunlarının ve siyasi uyuşmazlıkların giderilmesi ve ikili ilişkilerin gelişimini konusunda önemli kilometre taşları arasındadır. Ancak, varılan anlaşmaların tam manasıyla hayata geçirilmesi ve ihmalsiz olarak fiilen uygulanması kolektif hafıza, tarihi geçmiş, ulusal ve kültürel kimlik aleyhine bazı tavizler ve ödünler gerektirmektedir. Makedonya için bu anlamda verilecek olan tavizler ulusal devlet ve ulusal kimlik inşa süreçlerine zarar verecektir. Bulgaristan açısından da benzer ödünlerle birlikte, Bulgaristan ulusal meselesine bağlamında ulusal çıkarlar ve ulusal ve kültürel kimliğin güvenliği söz konusudur.

3.1. Bulgaristan’da Demokrasiye Geçiş Süreci

Bulgaristan’ın demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçiş süreci, Berlin Duvarı’nın yıkılışının ertesi günü gerçekleşen BKP Merkez Komitesi’nin Kasım Plenumu’ndan sonraki yıllarda, Bulgaristan’da demokrasinin kurulması için toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşüm süreçlerinin genel adıdır. Literatürde bu süreç “Geçiş” veya “Bulgar Geçışı” olarak adlandırılır. Bazılarına göre, geçişin başlangıcı, BKP Merkez Komitesi’nin plenumunun düzenlendiği ve Todor Jivkov’un iktidardan indirildiği 10 Kasım 1989 tarihidir. Bazılarına göre ise, BKP’nin devletteki öncü rolü nedeniyle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasasının 1. Maddesinin yürürlükten kaldırıldığı 19 Ocak 1990 tarihi ile başlamıştır. Ülkede demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişin başlangıcı zor ve sancılı olmuştur. Todor Jivkov’un iktidardan indirilmesinden sonra Bulgaristan, çözmesi gereken yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Doğu Avrupa’nın değişen jeopolitiği ile birlikte ülkenin de değişmesi gerekmiştir. Bu süreç, Sovyet devlet sosyalizminden, çok partili ve tarihsel geleneklere ve toplumun olgunluğuna bağlı olan

bir parlamenter demokrasi ve piyasa ekonomisi sistemine geçiş olarak da tanımlanmaktadır.⁴⁷⁹

Todor Jivkov'un devlet başkanlığından indirilmesinden sonra hala iktidarda olan BKP'ye muhalif birçok siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bunların bazıları Soğuk Savaş öncesi dönemlerde faaliyet göstermiş olan siyasi partilerin varisleri olarak kurulmuş, bir kısmı da yeni oluşumlardır. Bunların en önemlileri arasında SDS (Demokratik Güçler Birliği), BZNS (Çiftçi partisi), DPS (HÖH-Hak ve Özgürlükler Partisi), Oteçestven Sıyuz (Vatan Birliği), VMRO (İç Makedon Devrimci Örgütü) vs. gibidir.⁴⁸⁰ Bu süreçte, BKP egemenliği altındaki totaliter sistem, başarılı bir şekilde siyasi çoğulculuk sistemi ile değiştirilmiş ve 1990'dan 2007'ye kadar, çok sayıda siyasi partinin katılımıyla 12 hükümet iktidara gelmiştir. AB ve NATO üyeliği sağlanmış, Bulgar ekonomisi, devlet merkezli bir planlama sisteminden özel mülkiyete dayalı bir piyasa ekonomisine geçilmiştir. Helsinki Anlaşmaları'ndan sonra rejimin gevşemesi ve özellikle Perestrojka'nın etkisiyle Bulgarista'da 1988'den sonra, genellikle sivil toplum örgütlerinden oluşan bir muhalefetin varlığı mümkün hale gelmiştir.⁴⁸¹

Demokrasiye geçiş döneminin en önemli gelişmelerinden birisi 3 Ocak 1990'da başlayan ve 14 Mayıs 1990 tarihinde son bulan ulusal "Yuvarlak Masa" toplantısıdır. Toplantı, iktidarda olan BKP yetkilileri ile muhalefet temsilcileri arasında ülkenin barışçıl bir şekilde demokrasiye geçişi hakkında müzakere ve istişare toplantısıdır.⁴⁸² Toplantı sonrası Anayasa'nın bazı maddeleri değiştirilmiş ve kabul edilen ilk seçim yasasıyla ilk demokratik seçimler düzenlenmiştir. Yani Bulgaristan'ın siyaset sistemi temelden değişmiş, birçok yeni parti, hareket ve örgüt ortaya çıkmış, yerel özyönetim ve güçler ayrılığına sahip bir parlamenter cumhuriyet olmuştur. Bu noktada, eski rejime ait Bulgar Komünist Partisi (BKP) Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) adını almış ve siyasetteki güçlü ve etkili durumunu koruyabilmiştir.⁴⁸³

⁴⁷⁹ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi*, s. 239-277.

⁴⁸⁰ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *a.g.e.*, s. 254-257.

⁴⁸¹ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *a.g.e.*, s. 231-232.

⁴⁸² Yuvarlak Masa Toplantısı (3.01.1990 - 14.05.1990), Toplantı Tutanakları, http://www.omda.bg/public/bulg/k_masa/content.html, (01.09.2022).

⁴⁸³ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s. 256-259.

Post-totaliter dönemi olarak da bilinen demokrasiye geçiş dönemi, Bulgaristan'da insan hakları mücadelesinin ve siyasi hareketliliğin artmaya başlaması adına önem arz ederken, aynı zamanda hükümetlerin sık değiştiği, çelişkili siyasi dinamiklerin ve istikrarsızlıkların da dönemi olarak bilinmektedir. Dış politikada yönünü Batı'ya çevirmiş olan Bulgaristan'ın Avro-Atlantik kurumlarına üyelik, ülkenin temel hedefleri arasında yer almaya başlamıştır. Bulgaristan'da AB üyeliği sürecinde, her alanda mevzuat değişikliği ve reformların yapılması ve iç hukukun uluslararası standartlara uyarlanması ve etkin bir şekilde uygulanma süreci ağır işlemiştir. Bu noktada, ilkin anayasa olmak üzere komünist rejimin demokrasi ilkeleriyle bağdaşmayan yasaları değiştirilmiş, hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanarak yeni ve demokratik normlar kabul edilerek yasalaşmıştır. Ülkede ilk defa özgür seçimlerden ve insan haklarından bahsedilmeye başlanmış, kimlik hakkına saygı, ülkedeki azınlıkları korumanın bir göstergesi, olmuştur.⁴⁸⁴

Bu dönemde Bulgaristan'ın takip edeceği yön 1990'da yapılan seçim sonuçlarına bağlıdır. Hükümetlerin çözmesi gereken en önemli meseleler ülke ekonomisine ve para politikasına ilişkindir. İlk seçimleri BSP'nin kazanması ülkedeki muhalefeti harekete geçirmiş ve ortam gerginleşmiştir. Ülkedeki siyasi ve toplumsal hayat, protestolar, gösteriler, ekonomik, mali ve toplumsal krizler, hükümetlerin devrilmesi ve sıklıkla yapılan erken seçimlerinin eşlik ettiği dinamik bir sürece girmiştir. Batılı ülkeler ve özellikle ABD, ülkenin siyasi yaşamında giderek daha önemli bir rol oynamıştır. Demokrasi ve komünizm, sağ ve sol, Batı ve Rusya yanlısı siyasetin birbiriyle mücadelesi de bu dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Farklı sivil toplum kuruluşlarının birleşmesiyle oluşan SDS (DGB) partisi ülkenin en güçlü sağcı demokrat partisi olmuştur.⁴⁸⁵

Bu bağlamda, 1991 yılında ülkenin dış politika yönelimi de belirginleşmeye başlamıştır. Bulgaristan, 1991'de parlamento yasasıyla SSCB ile yapılan birlik

⁴⁸⁴ Ali Huseyinoglu-Hayri Emin, "Post-Komünist Süreçte Başmüftülük ve Bulgaristan Türklerinin Dinî Hürriyetleri." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 39 (2021): 247-287, <https://doi.org/10.26650/YTA2021-865431> (15.12.2022).

⁴⁸⁵ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s. 261-262.

anlaşmasını fesheden Doğu Avrupa'nın ilk ülkesi olmuştur.⁴⁸⁶ Doğu Bloğu, Varşova Paktı ve Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (SİV)'in dağılma sürecine girmesi Bulgaristan'ı hazırlıksız yakalamış, ve bu kuruluşların yerini alacak yeni kuruluşlar henüz belirlenememiştir. Bulgaristan, 12 Temmuz 1991'de kabul edilen yeni anayasayla uluslararası yasal taahhütleri ve yeni Avrupa gerçekleriyle uyumlu olduğunu beyan etmiştir.⁴⁸⁷

Demokrasinin ilk yıllarında azınlıklar meselesi, Bulgaristan siyasetini ve toplumunu ayırıştıran tartışmalı konularından birisi olmuştur. Totaliter rejimin azınlıklara karşı yürüttüğü politikaların 1990'lardan sonra Bulgaristan için ağır bir yük haline gelmeye başlaması nedeniyle, özellikle dış politikada imaj düzeltme sürecine gidilmiştir.⁴⁸⁸ Aynı zamanda, değişen dünyada ve konjonktürde özellikle ülkedeki Makedon azınlığı ve Makedonya Meselesine ilişkin yeni politikalar üretmek için bir fırsat olmuştur.

Nitekim 10 Kasım 1989 tarihinde rejim değişikliği sonrası oluşan boşluktan faydalanmak amacıyla, Yugoslavya yönetimi diplomasisini harekete geçirmiş, Yugoslavya'nın Sofya Büyükelçisi Milenko Stefanoviç, Bulgar Dışişleri Bakanlığına Pirin bölgesindeki Makedonların haklarının tanınmasına ilişkin talepte bulunmuştur. Eşzamanlı olarak da Sofya'da ve Yukarı Cuma (Blagoevgrad) bölgesinde Makedon kuruluşları kurulmuş ve Bulgaristan'da Makedon azınlığının varlığını ve hak taleplerini uluslararası platformlarda, özellikle Avrupa kurumları nezdinde ve basında dile getirmeye başlamışlardır. Aynı zamanda, Yugoslavya devlet televizyonu kısa bir sürede Pirin bölgesinde yaşayan Makedon azınlığını ve Jivkov döneminde maruz kaldıkları Bulgar baskılarını ele alan "Bulgaristan'da Makedonların Mücadelesi" başlıklı bir belgeseli hazırlamış ve yayınlamıştır. Demokrasiye geçiş döneminin ilk yılları Üsküp ve Belgrad hükümetlerinin Bulgaristan'a yönelik Makedon azınlığının hak talepleri konusunda oldukça elverişli bir dönemdir. Ancak, sonraki yıllarda, Yugoslavya'da

⁴⁸⁶ E. Kalinova-İ. Baeva, *a.g.e.*, s. 271.

⁴⁸⁷ Bkz. E. Kalinova-İ. Baeva, *a.g.e.*, s. 273-277.

⁴⁸⁸ Ali Huseyinoglu-Hayri Emin, "Post-Komünist Süreçte Başmüftülük ve Bulgaristan Türklerinin Dinî Hürriyetleri." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 39 (2021): 247-287, <https://doi.org/10.26650/YTA2021-865431> (15.12.2022).

yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal krizler Vardar bölgesini de olumsuz etkilemiş ve Üsküp yönetimini iç sorunlarla meşgul olmaya itmiştir.⁴⁸⁹ Bu bağlamda, Bulgaristan'daki Yugoslav diplomatik misyonunun desteği ile, 14 kasım 1989'da Sofya'da ilk Makedon kuruluşu "İlinden-1968" kurulmuş ve 14 Mart 1990'da Bulgaristan'daki Makedon meselesini uluslararası platformlara taşımak amacıyla, 1944 sonrası Pirin Makedonyası bölgesinde Makedonlaştırma faaliyetleri yürüten bir grubun halefi olarak "OMO İlinden" Derneği kurulmuştur.⁴⁹⁰

3.2. 1989'dan Sonraki Hükümetlerin Dış Politika Atılımları

Ekim 1991'de iktidara gelen Filip Dimitrov hükümeti 1989 sonrası iktidara gelen ilk sağcı ve demokrat hükümettir. Filip Dimitrov yönetiminin ana hedefi sosyalizmden miras kalan siyasi ve ekonomik koşulların tamamen değiştirilmesi ve eski rejimin tüm kadrolarını devlet yönetiminden alması olmuştur. Sovyetlerin yüksek diplomat okullarından mezun olan eski ekol diplomatlarını, geçmişin yükü altında olmayan genç deneyimsiz kadrolarla değiştirmeyi hedefleyen bir yol haritası hazırlamıştır, ancak ülke demokrasisi henüz çok gençtir. Dış politikada hükümet ABD ve Batı Avrupa ile yakınlaşma yönünde keskin bir dönüş yapmıştır. Bu dönemde Avrupa entegrasyon süreci de başlatılmıştır. Filip Dimitrov, Mart 1992'de George Bush ile yaptığı görüşme sırasında Bulgaristan'ı Balkanlar'da bir güvenlik faktörü haline getirmeyi amaçladığını beyan etmiştir.⁴⁹¹

Ocak 1992'de, SDS adayı Dr. Jelyu Jeleu'nin, Türk partisi olarak da bilinen HÖH'ün desteği ile kazandığı ilk cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. 15 Ocak 1992'de Bulgaristan, dört eski Yugoslav Cumhuriyeti olan Makedonya Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek egemenliğini tanıyan ilk ülke olmuştur. Aynı yılın Mayıs ayında Bulgaristan Avrupa Konseyi'nin üyesi olmuş, Haziran ayında ise

⁴⁸⁹ Voin Bojinov, *Republika Makedoniya v Suvremennata Geopolitika*, s. 74-75.

⁴⁹⁰ Angel Dimitrov, a.g.e., s. 86.

⁴⁹¹ Svetoslav Malinov, "Bilgarskata Tsentriska Desnitsa – Pobedi, Porajeniya, Transformatsii", Analiz, Fridrich Ebert Vakfi, 2010, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07844.pdf> (19.11.2022).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin kurucuları arasında yer almış, Aralık'ta da Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu dönemde Bulgaristan'ın Makedonya meselesine müdahale etmeme stratejisi, Sırbistan Cumhuriyeti'nin federasyondaki artan egemenliğinden kaçmak amacıyla 1991'de Makedonya Cumhuriyeti Yugoslav federasyonundan bağımsızlık istediğinde daha büyük bir önem kazanmıştır. Bu çaba, Bulgaristan'daki Makedon milliyetçilerinin iki savaş arası dönemde Sırbistan'ın bir parçası olan Yugoslav Makedonyası'na karşı koruyucu tutumunu pekiştirmiştir. Sırbistan'ın 1991'de Yugoslav federasyonunun dağılmasını önlemek için güç kullanması, Sırp yayılmacılığının tamamen yeniden canlanması durumunda Bulgarların Balkanlar'da daha geniş bir istikrarsızlaşma korkusunu tetiklemiştir. 1991'de Bulgaristan'ın Yugoslavya'ya yönelik politikası, Bulgaristan'daki Makedon ulusal gruplarının yenilenmesiyle daha karmaşık hale gelmiştir.⁴⁹²

Başbakan Dimitrov'un ABD yanlısı dış politikasını dengelemeye çalışan cumhurbaşkanı Jeleu, uluslararası siyasette de aktif rol üstlenmiştir. Birçok Batı Avrupa ülkesini ziyaret eden Jeleu, Şubat 1992'de Fransa ile ikili anlaşma imzalamış ve Bulgaristan'ın Frankofon ülkeleri topluluğuna katılımını sağlamıştır. Aynı yılın Ağustos ayında Bulgaristan ile Rusya arasında bir işbirliği anlaşması da imzalanmıştır. Yine bu dönemde Bulgaristan, dağılmakta olan Yugoslavya'ya yönelik uygulanan ticaret ambargosunu da desteklemiştir.⁴⁹³ Filip Dimitrov hükümeti iç siyasette sendikalar ve medya tarafından eleştirilmiş, BSP çevrelerin de desteği ile gerginlik artmıştır. Ekim 1992'de Başbakan Filip Dimitrov tarafından parlamentodan talep edilen güvenoyunun çıkmaması sonucu hükümet istifa etmiştir.

BSP ve HÖH partisinin desteği ile Aralık 1992'de iktidara gelen Lüben Berov'un teknokrat hükümeti, SDS'nin programını devam ettireceğini taahhüt etmesine rağmen, SDS destekçileri hükümet karşıtı protestolar düzenlemiş ve hükümetin istifasını istemiştir. Siyasi ortamı istikrara kavuşturamaması ve daha önce başlatılan reformların devamında başarısız olması nedeniyle, Eylül 1994'te istifa etmiştir. Lüben Berov

⁴⁹² Angel Dimitrov, "Rajdaneto na Edna Nova Dirjava: Republika Makedonia – Mejdu Yugoslavizma I Natsionalizma", Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, Sofya, 2011, s. 143-146.

⁴⁹³ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bilgarskite Prehodi...*, s. 284-288.

hükümetinin dış politikası, Filip Dimitrov'unkisinden farklıdır. Ülkenin Batı yönelimini sürdürmekle birlikte, Rusya ile de iyi ilişkiler içinde olmayı tercih etmiştir.

1995'te iktidara gelen Jan Videnov (BSP) hükümeti piyasa ekonomisine geçiş reformlarını durdurmuş, yeniden merkezi planlama sistemine dönüş yaparak, sosyal ağırlıklı ekonomik politikalara yön vermiştir. Bankaların iflas etmesi ve hiperenflasyonun had safhaya ulaşması sebebiyle, geçiş döneminin en büyük siyasi, ekonomik ve mali krizi de bu dönemde yaşanmıştır. Dış politikada Bulgaristan'ın Avrupa yanlısı politikasını sürdürürken, ABD'den uzaklaşmaya ve daha sonra solcu hükümet tarafından yönetilen Yunanistan ve Yugoslavya ile yakınlaşmıştır. Burada, eski komünistlerin ve BSP çevrelerinin en çok arzu edilen dış ortaklarının, doğuda Rusya, batıda Almanya ve Balkanlar'da da Yunanistan olduğunun altını çizmek gerekir. Bu eğilimin, geçiş süreci boyunca devam etmesiyle birlikte, günümüzde de geçerliliğini kurmakta olduğu söylenebilir. Jan Videnov yönetimindeki bu eğilimin muhalefet çevrelerine, hükümeti Balkanlar'da bir "Ortodoks eksen" kurmaya çalışmakla suçlaması için sebep vermiştir.⁴⁹⁴

Ekim 1996'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini muhalefetin adayı Petır Stoyanov'un kazanması hükümetin istifasını hızlandırmış, BSP'deki iç sorunları da derinleştirmiştir. Hükümet, Şubat 1997 yılında istifasını vermek zorunda kalmıştır. Petır Stoyanov'un cumhurbaşkanı seçilmesi ve 1997'de iktidarı ele alan sağcı ODS hükümeti, başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı kurumları arasındaki çatışmaya son vermiş, nihayet dış politika yapımında uyum sağlanabilmiştir. Mayıs 1997'de SDS'nin öncülüğündeki ODS koalisyonu (SDS, DP ve BZNS-NS) seçimleri kazanmış, İvan Kostov başbakanlığındaki hükümet işbaşına gelmiştir. Hükümet, oluşan krizi kısa sürede önlemiş ve özelleştirme politikalarına ağırlık vermiştir. 26 Nisan 2000'de Halk Meclisi, komünist rejimini (9 Eylül 1944 – 10 Kasım 1989), ülkeyi ulusal felakete sürüklediği gerekçesiyle suçlu ilan etmiş ve ceza yaptırımını olmayan bir yasayı kabul etmiştir.⁴⁹⁵ Dış politikada hükümet, Avrupa ve Balkanlar'daki müttefikleriyle yakınlaşma yolunda ilerlemeye devam etmiştir.

⁴⁹⁴ E. Kalinova-İ. Baeva, *a.g.e.*, s. 292-303.

⁴⁹⁵ Bulgaristan Cumhuriyeti 43. Halk Meclisi, 05.05.2000, <https://www.parliament.bg/bills/43/654-01-8.pdf>

Bulgaristan, bölgedeki NATO girişimlerini desteklemiş ve Pakta üyelik yolunda gerekli düzenlemelere ilişkin tavsiyeleri uygulamıştır. Bu dönemde Bulgaristan'ın dış politikasındaki çözmesi gereken en karmaşık sorun Yugoslavya savaşıyla ilişkin olanı olmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasına eşlik eden Balkan çatışmaları, Bulgaristan için de ciddi sorun teşkil etmiştir. Uluslararası ticari yaptırımlar ticaret imkanlarını kısıtlarken, Batı ülkeleri Bulgaristan'da yasadışı ticareti teşvik etmiş ve yabancı yatırımcıların uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda, Yugoslavya savaşı Bulgar toplumunu kutuplaştırmıştır. Bir grup akademisyen, BSP gibi bazı muhalif güçlerin ve milliyetçi hareketlerin desteği ile, NATO saldırılarına karşı bir protesto hareketi oluşturmuş, gösteriler düzenlemiş ve imza toplanmıştır. Kamuoyunun tepkisine ve ülke için ekonomik kayıplara rağmen, Halk Meclisi Sırbistan'a yönelik saldırılarını desteklemiş, hava ve kara sahasını NATO güçlerine açmıştır⁴⁹⁶. Bunun neticesinde, Aralık 1999'da Helsinki'de düzenlenen AB Zirve toplantısında Bulgaristan NATO üyeliğine davet edilmiştir.

Bu dönemde Bulgar dış politikasının bir başka başarısı da ülkenin 1996'da Orta Avrupa girişimine kabul edilmesidir. Bulgaristan, çok taraflı bölgesel işbirliğinin yeniden başlamasının öncüsü olmuş ve Yugoslavya krizinin sona ermesinden sonra Güneydoğu Avrupa ülkelerinin dışişleri bakanlarının ilk toplantısını 6-7 Temmuz 1996'da Sofya'da düzenleyerek Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci'ni (GDAÜ) başlatmıştır. Bulgaristan'ın Güneydoğu Avrupa'da iyi komşuluk ilişkileri, istikrar, güvenlik ve işbirliğine yönelik girişimi, bölge dışişleri bakanlarının düzenli toplantılar yapmasına yol açmıştır. Bulgaristan'ın ortaya attığı ve başarılı olduğu “İşbirliği ve entegrasyon yoluyla güvenlik ve istikrar” formülü bu dönemde Bulgar dış politikasının en önemli başarısı sayılmıştır. Sofya Deklarasyonu ile harekete geçirilen çok taraflı işbirliği süreci, EYMC (Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti) dahil tüm bölge ülkelerinin desteğini almış ve uluslararası düzeyde de kabul görmüştür. GDAÜ'ye katılan ülkelerin dışişleri bakanlarının 2008 yılında Sofya'da yaptıkları toplantı sırasında, Bölgesel İş Birliği Konseyi'nin (BİK) temelleri atılmıştır. GDAÜ'den farklı olarak, BİK'e uluslararası bir örgüt statüsü verilmiş, ana hedefleri arasında, GDAÜ'nün girişimlerinin desteklenmesi, Avrupa Komisyonu ile temasın sürdürülmesi, bölge için mali desteğin koordine edilmesi

⁴⁹⁶ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bılgarskite Prehodi...*, s.312-313.

ve ayrıca sivil toplumun bölgesel iş birliğine katılımının teşvik edilmesi, nihai olarak da Batı Balkan ülkelerini Avrupa Birliğine katılması olmuştur. Cumhurbaşkanı Stoyanov, 9 Ekim 1997’te Strasburg’ta Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesini imzalamış, ülkede yaşayan, Anayasaya göre “etnik grupların” haklarına ilişkin tartışmalara son vermeyi amaçlamıştır. Temmuz 1998’de ise Orta Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (CEFTA) üyesi olmuştur. Bu dönemde en önemli dış politika girişimi EYMC ile ilişkilerin normalleşmesidir. 22 Şubat 1999’da başbakanlar düzeyinde kimlik, tarih ve siyasi uyuşmazlıkların giderilmesi ve ikili ilişkilerin gelişimi konusunda Ortak Bildirge imzalanmıştır. Ayrıca askeri alanda da bazı anlaşmalar yapılmıştır.⁴⁹⁷

Haziran 2001’deki olağan genel seçimlerini, sürgünden dönen Bulgar kralı Üçüncü Boris’in oğlu Çar Simeon Sakskoburgotski’nin kurmuş olduğu NDSV (İkinci Simeon Ulusal Hareketi Partisi - İSUH) kazanmış ve HÖH partisinin desteği ile koalisyon hükümeti kurulmuştur. Böylece Bulgar siyasetinin geçiş döneminde yeni bir aşama başlamıştır. Başbakan-Çar, siyasette yeni bir ahlak, yeni ekonomik çözümler için yeni fikirler ve yeni insanlarla bir halk hareketine öncülük edeceğini açıklamıştır. Aynı yılın sonbaharında düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerini Georgi Parvanov (BSP) kazanmıştır.⁴⁹⁸ Bu dönemde dış politikaya dair en önemli olaylar, Ekim 2002 raporunda, AK Bulgaristan’ı işleyen bir piyasa ekonomisine sahip ülke ilan etmesi ve 2004’te altı ülke ile birlikte NATO’ya katılması olmuştur.⁴⁹⁹

25 Haziran 2005 tarihli genel seçimler sonucu kurulan “Üçlü Koalisyon” (BSP, NDSV, HÖH) hükümeti, Bulgaristan’ın AB üyeliği sürecine ağırlık vermiştir. Başbakan Sergey Stanişev (BSP) hükümetinin programı Avrupa entegrasyonunu, ekonomik büyümeyi ve sosyal sorumluluğu hedeflemiştir.⁵⁰⁰ AK 2006 yılı raporunda Bulgaristan’ın olumlu gidişatını haber vermiş ve 1 Ocak 2007 tarihinde AB’ye tam üyelik önerisinde bulunmuştur. 2007 yılı sonrasında Avrupa Birliği üyesi olarak Bulgaristan birçok dış

⁴⁹⁷ Gös.yer.

⁴⁹⁸ Bkz. R. J. Crampton, R.J., *A Concise History of Bulgaria...*, s. 247-251.

⁴⁹⁹ R. J. Crampton, R.J., *a.g.e.*, s. 253

⁵⁰⁰ Kalinova-İ. Baeva, *Bulgarskite Prehodi*, s. 360-369.

politika konusundaki pozisyonunu netleştirmesi gerektirmiştir. Özellikle EYMC ile ilişkilerini ulusal çıkarlar bağlamında şekillenmesi sağlamıştır.⁵⁰¹

Bulgaristan, 1989 yılından 2007 yılında AB üyesi olmasına kadarki dönemde EYMC ile istikrarlı ilişkiler tesis edememiştir. Bunun başlıca sebepleri arasında, Bulgaristan'daki, siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklar, BSP ve SDS gibi başlıca siyasi aktörlerin dış politika alanındaki farklı görüşleri ve Bulgaristan'ın Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımasıyla birlikte Makedon milletini ve dilini tanımama politikasının sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, zorlu süreçlerden geçmesine rağmen, uluslararası siyasetteki yerini almış, NATO ve AB üyesi olmuş ve bölgesel politikalarda da etkin rol almıştır. Uluslararası ilişkilerin boşluğu tahammül etmediği ilkesi, Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan için de geçerlidir. SSCB'nin 90'lı yıllardaki boşluğunu ABD doldurmuş, sonraki yıllarda AB, Almanya, Fransa vs. gibi Avrupa ülkeleri de, oluşan boşluktan yararlanarak bölgeye olan geleneksel ilgilerini yenilemiştir. Nihayetinde, 2000'li yıllarda Rusya bölgeye tüm gücüyle yeniden geri dönmüştür. Bu noktada, Bulgaristan'daki iç siyasi aktörlerin dış unsurlardan etkilendikleri bir gerçektir. Bu açıdan, dış politika yapımında devlet kimliğinin etkisi altındaki çıkarlar, dost ve düşman algısı, iktidarda bulunan siyasi aktörlerin dış etkenlere bağlılığı oranında şekillendiği söylenebilir. Dolayısıyla, Bulgaristan siyasetinin Rusya ile olan geleneksel yakınlığı ve otuz yılı aşkın bir süredir Batı devletleriyle derinleşen ilişkiler sebebi ile, iktidarlar dış politika kararlarını alırken dış güçler arasındaki dengeyi de gözetmektedir. Bu durum Makedonya Meselesi için de geçerli olsa da daha az orandadır. Zira Makedonya konusunda Bulgar dış politikası daha milliyetçi bir tutum izlemektedir.

Bulgaristan'ın AB üyeliğinden sonraki dönemde Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'nın en önemli öncelikleri arasında yurtdışındaki Bulgar topluluklarının ve azınlıklarının siyasi, ekonomik ve kültürel haklarını, yerleşik uluslararası standartlar ışığında korumak ve Bulgar ulusal kimliğinin ve kültürünün uluslararası ortama uyarlanması olmuştur. Dış politikanın yalnızca Avrupa dinamikleriyle değil, aynı

⁵⁰¹ Venelin Tsachevski, Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over, Electronic Publications of Pan-European Institute 16/2010, Turun Kauppakorkeakoulu, Turkish School of Economics, Pan European Institute, www.tse.fi/pei, (15.10.2022).

zamanda Balkan Yarımadası'ndaki ikili ilişkilerin ileriye dönük istikrarlı gelişimiyle de uyumlu olması yönde girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle komşu ülkelerle ilişkilere önem verilmiştir. Örneğin Bulgaristan ulusal sorunlarını çözerken, komşu ülkelerle ilişkilerinde sadece tarihi mirasa değil, aynı zamanda modern etnik gerçekliklere ve farklı jeopolitik meselelere de vurgu yapılmıştır.

3.3. Yeni dönemde VMRO

Demokratik değişimlerin ilk yıllarında Bulgaristan'daki Makedon cemiyetlerinin de bir hareketi sözkonusudur. 1989 yılından sonra VMRO yeniden tarih kitaplarında yer almaya başlamış, Makedon Bilim Enstitüsü ise çalışmalarını yenilemiştir. Makedon derneklerinin Sofya ve Varna'daki varisleri olan "Gotse Delçev" harekete geçmiş ve Pirin Makedonyası'nın başkenti olarak bilinen Blagoevgrad (Yukarı Cuma) kasabasında "Vardar" Derneği kurmuşlardır. Daha sonra ülkenin birçok yerinde simgesel isimlerde dernekler kurulmuştur. Örneğin Petriç kasabasında "Todor Aleksandrov" Derneği gibi. 1989'dan sonra bu milliyetçiler "Makedonya" adında gazete çıkarmaya başlamıştır.⁵⁰²

Daha 1988 yılında Sofya ve Veliko Tırnovo Üniversitelerinden öğrenciler Makedon Meselesi etrafında kendi derneklerini kurmuş, başkan olarak da tarih bölümü öğrencisi Krasimir Karakaçanov'u seçmişlerdir. Örgütün bazı eski militanları ve üyeleri, 1990 yılında Roma'da ölümünden önce İvan Mihaylov'un onayını alarak, toplam 23 derneğin katıldığı bir kongrede, eski Makedon Kültür ve Eğitim Dernekleri Birliği (SMKPD) yeniden faaliyete geçirmişlerdir. Komünist rejim döneminde de siyasi bir oluşum olarak faaliyet göstermiş olan SMKPD'nin tescili zor olmamıştır. SMKPD, 1950'lerde rejimin de desteği ile, daha milliyetçi görüşlü komünistler tarafından kurulan teşkilatın varisidir.

⁵⁰² Bkz. Viktor Roudometof, *a.g.e.*, s. 42-43.

16 Aralık 1990'da dernekler biraraya gelerek VMRO-SMD (İç Makedon Devrimci Örgütü-Makedon Dernekleri Birliği) adını almış, eğitim ve kültür faaliyetlerinin yanı sıra siyaset ile de meşgul olması neticesinde siyasi bir oluşuma dönüşmüştür. 1991'den sonra milliyetçi bir tutumla Makedonya Meselesini birçok etkinlikte gündeme getirmeye başlamıştır.⁵⁰³ Ancak, bu dönemde Bulgar milliyetçiliğinin odak noktası Türk meselesi olduğundan ve tüm partilerin ve örgütlerin kaygıları ekonomik reformlar olmasından dolayı, kamuoyu VMRO gibi gruplara önem verilmemiştir.⁵⁰⁴ Bu dönemde, Bulgaristan'da birçok eski örgüt üyesinin anıtları ve heykelleri dikilmiş, isimleri bulvar ve sokaklara verilmiştir. Siyasi oluşum olan VMRO 1990 sonrası dönemde Bulgaristan siyasetinde etkili olmuştur.⁵⁰⁵ VMRO'ya göre, Bulgaristan'ın Makedonya'nın bağımsızlığının tanınması sürecinde devlet yetkilileri üzerinde önemli etksi olmuştur. Sonraki yıllarda, parti politikasını onaylamayan üyeler, partiden ayrılıp sivil toplum kuruluşları olarak birçok VMRO türleri kurulmuştur. VMRO-SMD (Makedon Dernekleri Birliği) adını alan dernek, 1999'da VMRO-BND (Bulgar Ulusal Hareket) olarak adını değiştirmiştir.⁵⁰⁶

Bu yeni dönemde VMRO Bulgaristan'ın siyaset arenasında milliyetçi ve vatansever bir hareket olarak şekillenmiştir. VMRO-BND, tarihi devrimci örgüt VMRO'nun halefi olduğunu iddia etmiştir. Bulgar Ulusal Hareketi açılımı ise partinin siyasi felsefesini ve Bulgar milliyetçiliğini yansıtmaktadır. Bu nedenle milliyetçi çevrelerde partiyi "örgüt" olarak da tanımlamakta olup, parti mensuplarına bir iltifat ifadesi olarak da tarihteki çetecileri anımsatan "voyvodalar" denmektedir. Partinin sembolleri arasında, tarihi Makedonya'yı yabancı esaretten kurtarmak için mücadeleyi anlatan Makedon devrimcileri marşı olan "Özgürlük şafağı"dır.⁵⁰⁷

Resmi belgelerinde amaçlarının Bulgar tarihi hakkındaki gerçeği savunmaya ve Balkanlar'da ve tüm dünyada Bulgar kültürel kimliğini korumaya adadıkları belirtilmektedir. Aynı zamanda, parti tüzüğünde ulusal demokrasi fikirlerini

⁵⁰³ Bkz. Krasimir Karakaçanov, *a.g.e.*, s. 259-262.

⁵⁰⁴ Glenn E. Curtis, *Bulgaria: A Country Study*. Washington, GPO for the Library of Congress, 1992., <http://countrystudies.us/bulgaria/57.htm>, (27.05.2021).

⁵⁰⁵ Krasimir Karakaçanov, *a.g.e.*, s. 254-259.

⁵⁰⁶ Bkz. Krasimir Karakaçanov, *a.g.e.*, s.253-264.

⁵⁰⁷ *VMRO Marşı*, Parti Sayfası, <https://vmro.bg/>, (16.10.2022).

benimsedikleri ifade edilmektedir. Tüzükte yer alan amaçları arasında şunlar yer almaktadır: *Gelecek nesiller için geleneksel Bulgar değerlerinin, geleneklerinin ve inancının korunması ve geliştirilmesi; Miziya, Trakya, Makedonya, Batı bölgeleri ve yurtdışındaki tüm Bulgar topluluklarının manevi birliği; Bulgar ulusal çıkarlarının korunması; demokrasi ve gelişmiş sivil toplum; vatandaşların düzen, güvenlik ve eşitliğinin sağlanması; "Anavatanlar Avrupası" ilkesi üzerine birleşik bir Avrupa inşa etmek; bir piyasa ekonomisi ve özel mülkiyetin dokunulmazlığını inşa etmek vs.*⁵⁰⁸

VMRO partisi kuruluşundan itibaren Bulgaristan siyasetinde varlığını sürdürmüş, çeşitli koalisyonlara girmiş, bazı yerel yönetimlerde ve nadiren de olsa mecliste yer almıştır. Bulgaristan'ın çok partili siyasi sisteme geçişinden sonra, büyük partiler arasında yer alamamıştır, ancak izlediği milliyetçi çizgisiyle ve sürekli olarak Makedonya ve "Bulgar ulusal meselesi" gündemiyle hükümetlerde ve yerel yönetimlerde yer almış, etnik ve dini gruplara yönelik farklı kısıtlayıcı yasaların ve önlemlerin getirilmesinden yana tutum izlemiştir. VMRO'nun bu tutumu çoğu zaman AB yanlısı koalisyon ortaklarının görüşleriyle çelişmiştir. VMRO'nun bir Bulgar ulusal örgütü mü, yoksa Makedonya ulusal kurtuluş hareketi mi tartışmaları Bulgar-Makedon anlaşmazlığının temelini oluşturmuştur. 2000'li yıllara kadar VMRO partisi Birleşik Demokratik Güçlerin (ODS) koalisyonlarında yer almış ve özellikle Türk ve Makedon azınlıkları karşıtı bir politika izlemiştir. Geleneksel olarak kırmızı ve siyah bayraklar ve yanan meşaleler taşıyan genç VMRO üyeleri, vatansever ve milliyetçi mitinglerin kendine özgü unsuru haline gelmişler, 1996-97 kışında komünizm karşıtı gösterilerin de militanları olmuşlardır.

Parti, 2014 yılında 14 farklı milliyetçi parti ve hareket ile birlikte koalisyon anlaşması imzalamış⁵⁰⁹ ve 5 Ekim 2014 tarihinde yapılan erken seçimlere Vatanseverler Birliği adı altında koalisyona katılarak, meclise 8 milletvekili ile girmiştir ve ikinci GERB hükümetinin koalisyon ortağı olmuştur. Aynı şekilde, 2017 yılındaki erken seçimlere

⁵⁰⁸ VMRO Partisi Tüzüğü, Parti Sayfası, <https://vmro.bg/>, (16.10.2022).

⁵⁰⁹ Liçezar Tsvetkov, "VMRO I NFSB şte uçaştvat v predsro"nite izbori kato koalitsiya "Patriotiçen Front", 03.08.2014, <https://bnr.bg/horizont/post/100445052/nfsb-i-vmro-podpisaha-sporazumenie-za-savmestno-avavane-na-predsrochnite-izbori-v-koalicia-patriotichen-front>

Vatanseverler Birliği koalisyonunun bir parçası olarak katılmış⁵¹⁰ ve GERB partisinin kurduğu hükümetin ortağı olmuştur. 2021’de, VMRO-BND’nin parlamento seçimlerinde tek başına seçimlere katılma arzusunu dile getirmesinin ardından, Vatanseverler Birliği koalisyonu dağılmıştır.

1990 sonrası dönemde, Makedonya siyasetinde de aynı çizgide ve isimde bir milliyetçi partinin ortaya çıkışı (VMRO-DPMNE) Bulgaristan ile Makedonya arasındaki ilişkilerde gergin bir gündem yaratmıştır. Kuruluş belgelerinde parti kendini hristiyan-demokrat olarak tanımlamış, ancak milliyetçi bir çizgi izlemiş, sıklıkla Bulgar karşıtlığı, özellikle Balkan Savaşları öncesi Makedonyasının “yeniden birleşmesi” yönde milliyetçi bir söylem oluşturmuştur.⁵¹¹ Makedonya Cumhuriyeti’nin bağımsızlığından sonra VMRO hakkında araştırmalar daha da artmış, eski liderleri hakkında birçok belge ortaya çıkarılmış, Üsküp’te VMRO müzesi açılmıştır. Ancak Makedonya Todor Aleksandrov, İvan Mihaylov, Mara Buneva vs. gibi devrimci örgütün üyelerini kendi kahramanları olarak kabul etmemekle kalmamış, onları sakıncalı bulmuştur, Vardar Makedonyası’nda Bulgarlar tarafından dikilen anıtlara ve heykellere Makedonya milliyetçileri tepki göstermiş, saldırılara maruz kalmıştır.

Özetle, günümüzde VMRO hakkındaki görüşler, her ülkenin kendi çıkarları açısından değerlendirmesinden dolayı, oldukça farklı ve çelişkilidir. Ancak şu bir gerçektir ki, VMRO ve VMRO, özellikle Balkan Savaşlarında sonra, Bulgaristan’ın siyasi ve toplumsal hayatında ve dış politikasında güçlü bir faktör olarak varlığını sürdürmüştür. Bulgar devletinin ve hükümetlerin VMRO ile ilişkileri çelişkili olsa da, çıkarları doğrultusunda desteklemiş ve kullanmıştır. Demokratik değişimlerden sonra Bulgaristan’da ve Makedonya’da, tarihteki örgütün varisleri olarak ortaya çıkan VMRO-BND, VMRO-DPMN gibi siyasi kuruluşlar kendine has milliyetçi ve tarih anlayışlarıyla iki ülkenin siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır.

⁵¹⁰ BNT1, “GERB I Obedinenite patrioti podpisaha koalitsionnoto sporazumenie”, 27.04.2017, <https://bntnews.bg/bg/a/gerb-i-obedinenite-patrioti-podpisakha-koalitsionnoto-sporazumenie>, (16.10.2022).

⁵¹¹ Bkz. Krasimir Karakaşanov, *a.g.e.*, s. 261-264.

3.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Makedonya’da Siyasi Gelişmeler

Soğuk Savaşın sonundan meydana gelen gelişmeler Yugoslavya için bir trajedi olmuştur. Bir yandan, sosyalizmin siyasi ve ekonomik sisteminin ortadan kaldırılması, diğer yandan ise federasyonun dağılması, uzun süren savaşlar eşliğinde gerçekleşmiştir. Makedonya, Yugoslavya Federasyonu’nun dağılması ve yeniden yapılanması sürecinde meydana gelen çatışmaların dışında kalmıştır. Bu ortamda, Yugoslavya Federasyonu bünyesinde kurulan ve egemen bir devlet tecrübesi olmayan Makedonya, bulunduğu durumdan bir çıkış yolu arayışı içerisine girmiştir. Yugoslavya ile bağlantılı olan Sosyalist Makedonya’nın siyasi eliti sürecin barışçıl bir şekilde çözülmesinden yana bir beklentileri olmuştur. Ancak, olayların gidişatı Makedonya’yı Slovenya ve Hırvatistan modeli üzerinde çalışmalara itmiştir.

Bu noktada, 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında Slobodan Milošević gibi Sırp milliyetçi liderler Makedonya’nın Sırbistan ile birlikte yürümesinden başka seçeneğinin olmadığını düşünmüştür. Sırbistan yönetiminin 26 Mart 1990 tarihli, Yugoslavya’nın dağılması sonucu gelişmelerin koordinasyonuna ilişkin toplantısında, Karadağ ile ortak hareket edilmesi ve Makedonya’nın da çaresizliğine güvendiğine ilişkin kararı bulunmaktadır. Koordinasyon Kurulunun kararı şu şekilde özetlenmiştir: “*Makedonya’ya yalvarılmayacak. Eğer Makedonya isterse, önce Birinci Dünya Savaşı’nda verilen kurbanlar için özür dilemesi gerekir (onları işgalci olarak kabul etmektedir) ... Sırbistan Konfederasyonu kabul etmeyecektir*”. Makedonizm fikri babası Stoyan Novaković’in “*Makedonya Sırpların bir projesidir ve etrafında Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk gibi ülkelerin var olması, geleceği için tehlike oluşturmaktadır. Eğer Makedonlar Sırplardan ayrı hareket ederse, hem ulus olarak hem de devlet olarak, Balkanların haritasından silinecektir...*” sözleri 90’lı yılların başında Sırp liderleri için de geçerliliğini korumuştur.⁵¹² Ancak, gelişen olaylar Sırpların öngörülerini doğrulamamıştır.

⁵¹² K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s. 433-434.

Makedonya, Yugoslavya'nın bir projesi olduğu doğrudur, fakat Miloşeviç'in ve Sırbistan'ın asla değildir. Özünde “Makedonizm” sadece Bulgar ve Yunan karşıtlığı değildir, aynı zamanda da Sırp karşıtlığıdır. Dolayısıyla, Makedonya yönetiminin, Sırbistan'ın da Bulgaristan ve Yunanistan kadar Makedon devleti için tehdit oluşturduğu görüşleri doğal gelişmelerin sonucudur.

Nihayet, Temmuz 1991'de Brioni'de, Avrupa Topluluğu'nun desteği ile, altı federatif cumhuriyetin cumhurbaşkanlarının katıldığı toplantının Yugoslavya Federasyonunun geleceği ile ilgili gerçekleştirmek istediği “Gligoroviç-İzzetbegoviç” projesi hakkında görüş ayrılıkları sonucu, Makedonya, diğer cumhuriyetler gibi, kendi kaderini belirleme yolunu seçmiş ve bağımsızlık sürecine girmiştir.⁵¹³

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki gelişmelere benzer bir şekilde, ancak farklı jeopolitik koşullarda gerçekleşen devletleşme sürecinde, Makedonya'nın Sırbistan'ın ve federasyonun himayesinden çıkması, uluslararası camiada meşruluk kazanması, iç politikada çok partili sisteme geçilmesi, yeni devlet yapılanmasının temelini oluşturacak yasaların kabul edilmesi, demokratik sürecin işlevselliğini temin etmesi vs. gibi hedeflere yönelmiştir.⁵¹⁴ Makedonya, her ne kadar YSFC bünyesinde federal bir devlet olarak hayat bulmuşsa da, ulusal ve kültürel kimliğin inşası süreci, oluşan milletin kendi egemenliğini elde ederek yola devam edebilecek kadar olgunlaştığını göstermiştir.

Makedonya, Yugoslavya savaşlarında tarafsız kalarak, federasyondan barışçıl şekilde çıkmayı başarmıştır. Fakat buna rağmen, Makedonya'nın iç ve dış durumu iç açıcı olmamıştır. İlk başlarda tereddütlü olsa da, çok partili seçimler, referandum, yeni anayasa kabulü gibi bazı demokratik süreçler, bu kararsızlığı ortadan kaldırmıştır. 1989'dan sonra, Makedonya Komünist Birliği'nde de demokrasiden bahsedilmeye başlanmasıyla yeni çoğulcu bir siyasi sisteme gidilmiş ve farklı siyasi oluşumların kurulması için koşullar

⁵¹³ Voin Bojinov-Yordanka Toneva, *Republika Makedoniya v Sivrernennata Balkanska Geopolitika i Miastoto na Bilgarskiya Natsionalen İnteres Tam*, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Yay., Diplomasi Enstitüsü, Sofya, 2018, s. 117.

⁵¹⁴ V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sivrernennata Balkanska Geopolitika...*, s. 116-119.

oluşturmuştur. Üsküp yönetiminin toplumsal hayatı liberalleştirme gayretleri, iç siyasette muhalefet partilerinin ortaya çıkmalarına fırsat vermiştir.

Kasım-Aralık 1990'da, eski VMRO'nun takipçisi olarak kurulan VMRO-DPMN, Makedonya'nın iç siyasetinde hızlı bir şekilde yükselmiş ve aynı yıl sonunda düzenlenen parlamento seçimlerini kazanarak, 120 koltuklu meclise 38 milletvekili girmiştir. Bu yeni durum eski komünistlere geri adım attırmış ve 1991'de büyük tartışmalarla sonucu oluşturulan teknokrat hükümetin başına bağımsız olan Nikola Klüsev başbakan olmuştur. Ülkenin gittikçe zor duruma düştüğü bu dönemde, hükümet, 1991 yılının başında Meclisin kabul ettiği bağımsızlık niyet bildirgesinden istifade ederek, bağımsızlık için halk oylaması yapılmıştır. Halk oylamasının düzenlenmesini dönemin en tecrübeli siyasetçilerinden olan Kiro Gligorov, Yugoslav yanlısı çevresi etkilemiş olacak ki, halka şöyle bir soru yöneltmiştir: *“Gelecekte Yugoslavya'nın egemen devletlerinin birliğine katılma hakkına sahip, bağımsız ve egemen bir Makedonya'dan yana mısınız?”*. Bu soru Makedonya siyasi elitinin önemli bir kısmının tam olarak bağımsızlık istemediği şeklinde de anlaşılabilir. Yugoslavya'nın farklı bir şekilde de olsa, hayatta kalıp yoluna devam etmesi umutları tükenmemiştir. Nitekim Kiro Gligorov yapmış olduğu açıklamalarında bunu dile getirmiştir.⁵¹⁵ Milliyetçi gündemle ortaya çıkan VMRO-DPMNE partisi, Makedonya coğrafi bölgelerini tek devlet çatısı altında birleştirmeye yönelik irredentist bir siyasi program kabul etmiştir. VMRO-DPMNE liderleri *“Makedonya'nın üçte ikisinin yabancı işgali altında olduğunu ve hala kurtarılmayı beklediğini”* öne süren açıklamalar yaparken, Makedon milliyetçileri arasında *“Selanik bizimdir”* gibi sloganlar atılmıştır. Ancak 1990'larda ülkenin kötü ekonomik şartlarından dolayı üslubunu yumuşatmıştır. Makedonya'da, 1991'den sonraki hükümetler tarafından dışlanan VMRO-DPMN, 1998'den sonra tercih edilir bir koalisyon ortağı haline gelmiştir.⁵¹⁶ Bu dönemde ilk partiler genellikle Yugoslavya'nın geleceğine ilişkin görüşler etrafında kurulmuş olmasından dolayı, federasyon yanlısı ve ulusalcı olmak üzere iki farklı görüş oluşmuştur. Federasyondan yana olanlar Makedonya Komünistler Birliği (SKM) ve SKM-PDP (Demokratik Dönüşüm Partisi) ve daha sonra ismi Makedonya Sosyal Demokrat Birliği (SDSM) olarak değişmiş olan Makedonya Komünist Partisi'dir. Ulusalcılar (MAAK) ve

⁵¹⁵ V. Bojinov, *a.g.e.*, s. 29-31.

⁵¹⁶ Viktor Roudometof, *a.g.e.*, s. 42.

1990’da kurulan Sırp karşıtı ana muhalefet partisi Makedon Ulusal Birlik için Demokrat Partisidir (VMRO-DPMN). Makedonya’da 1990’da yapılan ilk çok partili seçimlere yaklaşık yirmi siyasi parti katılmıştır. Aralarında en etkili olanlar, eski komünistlerin 1991’de SDSM (Makedonya Sosyal Demokrat Partisi) adını alan SKM-PDP (Makedonya Komünist Birliği-Demokratik Değişim Partisi) ve merkez-sağda yer alan VMRO-DPMN’dir. Makedon partilerinin yanı sıra bazı etnik partiler de kurulmuştur. Bunların en büyükleri arasında Arnavut partileri olan Arnavutların Demokratik Refah Partisi (PPDSH), Demokratik Kalkınma Partisi (PDP) ve Halkçı Demokrat Partisi (NDP)’dir.⁵¹⁷

Hala Sosyalist Cumhuriyet olan Makedonya’da ilk çok partili parlamento seçimleri 11-25 Kasım 1990 tarihleri arasında iki tur olarak yapılmıştır. Birinci turu Makedonya SKM-PDP koalisyonu, ikinci turunu ise Haziran 1990’da kurulan Lübço Georgievski başkanlığındaki VMRO-DPMN kazanarak, 120 milletvekili ile koalisyon hükümeti kurmuştur.⁵¹⁸ Parti lideri “*Bölünmüş Makedon milletinin birleşmesi*”, “*Yunan, Bulgar ve Arnavut işgalinden kurtarılması*”, “*Sırp tehlikesi*”, “*Makedon halkının onurunun yeniden kazanılması*” vs. gibi milliyetçi söylemler geliştirmiştir.⁵¹⁹

Toplumda oluşan olumsuzluklar, 1998 yılında düzenlenen genel seçimlerini Lübço Georgievski başkanlığındaki muhalefet partisi VMRO-DPMN’nin kazanmasını sağlamıştır. Bulgar siyasi ve akademik çevreler bu seçimleri, post-Yugoslavya “Makedonizmi” propagandası ve Makedon milliyetçiliği yapan SDSM ile tarihi gerçeklerin ortaya çıkmasından yana olan Lübço Georgievski başkanlığındaki VMRO-DPMN arasında bir rekabet olarak yorumlamıştır. Bu dönemde, Bulgar siyasetinin VMRO-DPMN partisine yaklaşımı oldukça olumlu olduğunun çizmek gerekir. Zira, parti başkanı Lübço Georgievski, 2006 yılında Bulgaristan vatandaşlığına geçtiği, basına yapmış olduğu açıklamalarında ise kendisini Bulgar yanlısı olarak tanımladığı bilinmektedir. VMRO-DPMN seçimleri Arben Caferi liderliğindeki Arnavut partisinin de desteğini alarak kazanmıştır. Ayrıca 1999 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini yine VMRO-DPMN adayı Boris Traykovski’nin kazanması, eski

⁵¹⁷ K. Mançev, *Balkan Milletleri Tarihi...*, s.374.

⁵¹⁸ *Đirjavna Izborna Kimisiya*, Seçim sonuçları, 1990, http://www.sec.mk/arhiva/1990_parlamentarni/konecni_rezultati_1990.pdf (11.09.2022).

⁵¹⁹ K. Mançev, *Sırbija i Sırbsko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 434-435

komünistlerin etkisini kırmıştır. Branko Tsrvenkovski (SDSM) seçimlerden sonra yapmış olduğu açıklamasında Makedonya Cumhuriyeti'nin Arnavut ve Bulgar kumpasına maruz kaldığını ifade etmiştir.⁵²⁰ VMRO-DPMN genel başkanı Lübço Georgievski 2004 yılında partiden ayrılıp VMRO-Halk Partisini kurmuştur. VMRO-DPMN partisinin başına Nikola Gruevski'nin geçmesiyle parti daha milliyetçi bir çizgi izlemeye başlamıştır. VMRO-DPMN partisi 2006-2016 yılları arasında iktidarda kalmayı başarmıştır.

Makedonya devlet yönetimi ve yapılanması, 8 Ocak 1991'de, Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin ilk çok partili Meclisi'nin kurucu toplantısında, Federal yürütme organının en üst kademelerinde yer almış ve yakın zamana kadar Yugoslavya'nın Irak büyükelçisi olarak deneyim sahibi biri olan Stoyan Andov'un başkan seçilmesiyle başlamıştır. Onun seçimi aynı zamanda Belgrad'a olan sadakatinin de bir işareti anlamını taşımaktadır. Meclis, 25 Ocak 1991'de, Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin Egemenlik Bildirgesini oy birliği ile kabul etmiştir. Bildirge, ülkenin gelecekteki yapılanmasını ve Yugoslavya'nın dağılmasına karşı tavrını belirlemek açısından temel teşkil etmiş ve bağımsızlık ilanı için birkaç ay sonra yapılacak olan referandumun çıkış noktası olmuştur. Bununla birlikte, egemenlik, toprak bütünlüğü, bağımsızlık hakkı, Makedon halkının kendi kaderini tayin hakkı ve federasyondan ayrılma hakkı gibi beyanlar da ilan edilmiştir. Aynı zamanda, Bildirge, devlet olmanın niteliklerinin ve sembollerinin ulusal boyutlarına da değinerek, yeni bir anayasanın kabulüne kadar, "*Meclisin ve Cumhuriyetin, komşu topraklarda ulusal azınlık olarak yaşayan Makedon halkının durumlarını takip etme ve haklarını koruma ve iyileştirme*" görevini de üstlenmiştir. Bildigede, federasyon karşısında, Makedonya devletine öncelik tanınmış, reformların yeni anayasal düzen koşullarında demokratik ve barışçıl yollarla yapılması garanti altına alınmıştır.⁵²¹ Bildirgenin kabulünden sonra, 27 Ocak 1991'de Meclis, Kiro Gligorov'u Makedonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Lübço Georgievski'yi ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak seçmiştir. Göreve gelen cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, VMRO-DPMN'nin teklifiyle ve ulusalcı partilerin desteği ile, 20 Mart 1991'de Nikola Klyüsev'e teknokrat hükümeti kurma yetkisi vermiştir.

⁵²⁰ Bkz. V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika...*, s. 33-35.

⁵²¹ Angel Dimitrov, *a.g.e.*, s. 107-109.

Görev süresinin 17 Ağustos 1992 tarihine kadar olan hükümet, bağımsızlığa giden süreçte önemli rol oynamıştır.

Bu dönemde, Vardar bölgesinde Yugoslav Halk Ordusuna ait birliklerin geri çekilmesi, Slovenya ve Hırvatistan cephelerinde bulunan federasyon ordusundaki Makedon askerlerinin ülkesine dönmesi, Makedonya Ulusal Ordusu'nun kurulması, yurtdışında Makedonya'ya ait diplomatik temsilciliklerin açılması, Antik Makedonya'nın ruhuna uygun "stater"⁵²² olarak adlandırılan kendi para biriminin oluşturulması vs. gibi girişimler devlet bağımsızlığına giden yolun ana çizgileri olmuştur. Slovenya ve Hırvatistan örneğini takiben ve Egemenlik Bildirgesi ruhuna uygun olarak,, VMRO-DPMNE, 1991 yılının Mayıs ayında ülkenin geleceği hakkında bir referandum yapılması teklifinde bulunmuş, ancak, gelenekçilerin ve güneyli reformcuların muhalefetiyle karşılaşmış ve referandumun yapılması ertelenmiştir.⁵²³ Meclisin kuruluş toplantısında kabul edilen Bildirge, 8 Eylül 1991'de yapılan bağımsızlık referandumu ile teyit edilmiştir. Referanduma oy kullanma hakkına sahip vatandaşların 63.32% sandığa gitmiş ve 95.05% bağımsızlıktan yana oyunu kullanmıştır. 17 Eylül 1991 tarihinde Meclis, Makedonya'nın Bağımsızlığı ve Egemenliği Bildirgesini kabul etmiştir.⁵²⁴ 17 Kasım 1991'de Makedonya'nın Anayasası kabul edilmiş, 20 Kasım'da ise Makedonya Cumhuriyeti'nin Anayasal adıyla bağımsızlığı resmi törenle ilan edilmiştir.⁵²⁵ Bu sadece Makedonya için değil, aynı zamanda Balkanlar için de tarihi bir olaydır. Herşeyden önce, yeni bir ulus-devletin ortaya çıkması sözkonusudur. Makedonya açısından, bir yandan toplumun her alanında değişim için gösterilen gayret, diğer yandan da Belgrad'a bağlılığın devam etmesi, ülke siyasetinde Sırp yanlılığı ve karşıtlığı mücadelesini ortaya çıkarmıştır. Bu mücadelede iki parti önemli rol oynamıştır – SDSM ve VMRO-DPMN partileri. Bu siyasi görüş farklılığı içerisinde ise Makedon kimliği meselesi ve Makedonların kim olduğu tartışmaları hız kazanmıştır.⁵²⁶ Makedonların ilkelci bakış

⁵²² Daha sonra adı değiştirilmiş ve "dinar" olmuştur.

⁵²³ Angel Dimitrov, a.g.e., s. 118-119.

⁵²⁴ Novitsa Belyanovski, *Makedonija 1945-1991: Državnost i nezavisimost*, Institut za Natsionalna Istoria, Skopje, 2002, s.358-365.

⁵²⁵ *Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Makedonya Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkileri*, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Sayfası, 23.10.2012, www.mfa.bg, (05.11.2022).

⁵²⁶ Bkz. V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika*, s. 119-122

açısıyla etnik kimlik üzerinde durması ve bu görüşü anayasaya taşıması Makedonya Cumhuriyetini iki uluslu devlet modelinin yolunu çizmiş, Arnavutlara da fırsat vermiştir.

Makedonya'nın bağımsızlık süreci, savaşlar eşliğinde olmasa da rejim, ideoloji ve yönetim değiştiren diğer bölge ülkelere benzer zorluklarla karşılaşmıştır. Herşeyden önce başka bir devletin egemenliği altındaki bir federasyondan ayrılarak ilk defa bir devlet olma süreci söz konusudur. Öncelikle, Belgrad'ın sağlamış olduğu yardımları kesmesi, Yunan ambargosu, istikrarsızlık ve iç sorunlar ekonomiyi ve toplumsal hayatı olumsuz etkilemiştir. Bu açıdan, söz konusu yeni devletin kurumlarını ve siyasi süreçleri yönetecek tecrübeli kişilerin, daha önce başka bir devletin, yani YSFC'nin bünyesinde görev almışlardan başkaları olamazdı. Bu bakımdan, Yugoslavya federasyonundan ayrılıp egemen bir devlet kurmak kolay olmamıştır.

Bağımsızlık ilanından sonra ilk tepki Yunanistan'dan gelmiştir. Anayasa'nın kabulünden sonra Makedonya Cumhuriyeti'nin Anayasasında bulunan ülkenin ismi ve bayrağını belirleyen 3.ve 49. maddelerine karşı itirazda bulunarak, bu maddelerin kendi ülkesine yönelik yayılmacı politikalar ve iddialar içerdiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla, Yunanistan ile isim ve bayrak sorunu, Makedonya'nın uluslararası kuruluşlarda ve dış politikasında izolasyonuna neden olmuştur ve çözmesi gereken en önemli sorunlarından arasında yer almıştır. Bu bağlamda, Makedonya'nın BM üyesi olmasından sonra Dış İşleri Bakanı Risto Nikovski Balkanlar'da yeni bir devletin oluşmasından dolayı 1913 Bükreş Antlaşmasının geçerliliğini yitirdiği yönde açıklamalarda bulunmuştur, zira Antlaşma komşu ülkelerin sınırlarını güvence altına almaktadır. Bu açıklama komşu ülkelerde yayılmacı politikanın işareti olarak algılanmıştır. Bu süreçte, BM'nin ülkeyi 1993 yılında Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (EYMC) ismi ile tanıdığını duyurmasından 2018 yılına kadar bu geçici ismi kullanmıştır.

Bu süreçte ülkenin, çözmesi gereken en önemli iç meselesi anayasal düzen ve etnik meselesidir. Bağımsızlığa giden bu süreçte, özellikle Makedonya Cumhuriyeti'ni ulus devleti olarak kuran Makedonları ve Makedon dilini resmi dil olarak tanıyan 17 Kasım Anayasası, ülkede Arnavut meselesini yeniden gündeme getirmiştir. Arnavutların, Makedon etnisitesiyle birlikte, Anayasaya ikinci devlet kurucu unsur olarak

yazılmamaları nedeniyle Anayasanın kabulunu ve bağımsızlık referandumunu boykot etmişler, ülkedeki gerginliğin giderek artmasına zemin hazırlamıştır. Bağımsızlık referandumunu Yugoslavya'dan ayrılmak istemedikleri için boykot eden diğer unsur ise ülkede yaşayan Sırp olmuştur.⁵²⁷ Bu çerçevede, 1991 yılında yapılan nüfus sayımına göre, ülke nüfusu 2 milyonun çok az üstünde olup, nüfusun %64'ünü Makedonlar, %21'ini Arnavutlar, geri kalan kısım ise başta Türk olmak üzere, Roman, Sırp, Boşnak, Ulah gibi farklı milletler arasında dağılmıştır. Arnavutlar, sayım sonuçlarının doğruyu yansıtmadığını savunarak sonuçlara itiraz etmişler ve kendi nüfus sayımını yapmışlardır. Yapmış oldukları sayım Arnavutların ülke nüfusunun %40'nını oluşturduğunu göstermiştir.⁵²⁸

Makedonya'nın çözmesi gereken diğer bir mesele de Bulgaristan ile ilişkileri ve Bulgar meselesidir. Kısa geçmişine rağmen Bulgaristan ile oldukça karmaşık ve çözülmesi nerdeyse mümkün olmayan ilişkiler kurulmuştur. 15 Ocak 1992'de anayasal adıyla ülkeyi tanıyan ilk devlet olmasına rağmen, dilini ve ulusunu tanımaması, Makedonlar tarafından şüpheyle ve hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Bulgaristan Makedonya'ya iyi niyetini ve geleceğe dair umutlarını göstermiş, ancak diğer yandan da Makedon ulusunu ve dilini tanımadığını beyan ederek, çelişkili mesajlar vermiş, yeni dış politikasının eskisi gibi devam edeceğini göstermiştir. Bu noktada, Bulgaristan'ın temel gerekçesi, Makedon ulusal kimliği ve dili Komintern'nin siyasi nedenlerle uydurmasıdır ve Makedonya'daki Slav halkı özünde Bulgardır. Bu açıdan bakıldığında, Bulgaristan'ın tutumu geçmişin devamının bir örneğidir. Bu bağlamda 1990'dan sonra iki ülke arasında çözülmesi gereken birçok sorun ortaya çıkmıştır. Bunlar öncelikle Makedon ulusunun ve dilinin tanınmasından dolayı çıkan sorunlar, tarihi ve kültürel mirasın tahrif edilmesi ve paylaşımı ile ilgili sorunlar, Bulgar ve Makedon azınlık hakları meselesi, karşı propaganda ve nefret söylemleri gibi anlaşmazlıklar ve bunlardan dolayı Bulgaristan'ın Makedonya'nın AB üyeliğine karşı vetosudur. İkili ilişkilerin ısınması yönünde ciddi bir girişim 1999 yılında imzalanan Kostov-Georgievski Bildirgesi olmuştur. Makedonya'nın

⁵²⁷ V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika...*, s.31

⁵²⁸ Dzihat Aliju, Furkan Abdula, "Etnik çekişmelerin yaşandığı Kuzey Makedonya deneyler ülkesi mi?", Anadolu Ajansı, 01.09.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/etnik-cekismelerin-yasandigi-kuzey-makedonya-deneyler-ulkesi-mi/1959672#>, (11.08.2022).

bağımsızlığını kazanmasından sonra Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın Makedon kimliğini hedef alan tutumları nedeniyle, Makedon milliyetçiliği giderek yükselmiştir.

Yeni kurulan devletin ilk yıllarındaki dış politika önceliği uluslararası meşruluğu ve uluslararası kuruluşlara üyeliği olmuş, 1995'te AGİT, Avroatlantik İşbirliği Konseyi, Avrupa Konseyi, Barış için Ortaklık Programı, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Batı Balkanların Kalkınma İnisiyatifi, Güneydoğu Avrupa Ekonomik Kalkınma İnisiyatifi vs. gibi uluslararası, devletlerarası ve bölgesel kuruluşlara üye olmuştur.⁵²⁹ 1997'de Lüksemburg'ta, Avrupa Topluluğu (AT) üyeleri ile ulaştırma alanında işbirliği sözleşmesi imzalamış, bunun üzerine de Makedonya Meclisi Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin Bildiri kabul etmiştir.⁵³⁰ Ancak, ülkenin dış politikasını ve uluslararası meşruluğunu olumsuz etkileyen Yunanistan ile isim sorunu devam ederken, Nisan 2008'de EYMC'nin NATO üyeliği Yunanistan tarafından veto edilmiş, Kasım ayında da AB üyeliği müzakereleri için tavsiye alınamamıştır. Yine aynı yıl erken genel seçimler yapılmıştır. Kamuoyundaki ortam oldukça gergindir. Yunan vetosundan dolayı VMRO-DPMN partisinin reytingi yükselmiş, parti yine Makedonların tarihine, kimliğine ve jeopolitik konuları içeren milliyetçi söylemlere başvurmuştur. Yunan vetosundan sonra AB üyelik başvurusu ile ilgili Bulgaristan'ın olası vetosu basında sıklıkla yer almış, Makedon dili konusunun vetoya sebep olacağı akıllarda bulundurulmuştur. Ancak araştırmalara göre, Makedonlar için onurlu duruş ve kimliğe sahip çıkılmasının daha önemli olduğu görülmüştür.⁵³¹

Bu dönemde, kararlı bir siyasetçi olmanın ötesinde aynı zamanda vizyoner olarak da bilinen başbakan Nikola Gruevski, Makedon kimliğinin inşasının temelini oluşturacak olan Antik Makedonizm eğilimini harekete geçirmiş ve Makedonların Avrupa'nın en eski millet olduğunu, Makedonya topraklarının ise Avrupa kültürünün beşiği olduğu tezini savunulmasına siyasi bir destek vermiştir. Bu bağlamda "Üsküp 2014" projesi bu politikanın bir tezahürü olmuştur⁵³². Öne sürülen Antik Makedonizm

⁵²⁹ Bkz. V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Suvremennata Balkanska Geopolitika*, 139-142.

⁵³⁰ Bkz. A. Rossos, *Macedonia and the Macedonians*, s.270-272.

⁵³¹ P. E. Mitev, A. Zhelyazkova, G. Stoykovski, *Macedonia at a Crossroads*, s.18-19.

⁵³² "Üsküp 2014" projesi ülkede yolsuzluğun sembolü haline gelmesiyle, proje kapsamında dikilen anıtların hükümet karşıtı göstericileri tarafından farklı renklere boyanmasından dolayı "renkli devrim" adı verilmiştir.

Yugoslav Makedonizmi ile bağlantısı yapılarak, Vardar bölgesinde tüm tarihi olumsuzlukların kaynağının Bulgaristan olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu durum Yunanistan'ın tepkisini çekmiştir. Aynı zamanda, Makedonya'da yeni bir Bulgar karşıtlığı da oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde Sırp'ın Makedon dostu olarak algılanmaları yönünde politikalar izlenmiş, Üsküp-Belgrad ilişkileri altın çağını yaşamıştır. Makedon yönetiminin, sınırlarını açarak Kumanovo savaşının⁵³³ 100. Yıl dönümü vesilesiyle binlerce Sırp vatandaşının Zabrnjak askeri anıtına gelip, Sırp bayrakları dalgalandırarak, anma törenine katılmasına göz yumması bunun bir örneğidir. Törene birçok Makedon ve Sırp hükümet yetkilileriyle birlikte Sırbistan Cumhurbaşkanı Tomislav Nikolić ve Makedonya Cumhurbaşkanı George İvanov da katılmıştır. Yine bu kapsamda, Üsküp'ün merkezinde Sırp Kralı Stefan Dušan'ın heykeli dikilmiş, yerel Arnavutların tepkisini çekmiştir. Bu simgesel olaylarla Makedonlar ile Sırp'ların ortak kökeni olduğu izlenimi verilmeye çalışılmıştır.⁵³⁴

Nikola Gruevski hükümeti giderek yükselen muhalefet baskısına maruz kalmıştır. Hükümet muhalefetin bu baskısını bastırabilmiştir, ancak 2013'ten sonra Zoran Zaev'in (SDSM) hükümetin yolsuzluklara karıştığı iddiası hükümet karşıtlığının yükselmesine sebep olmuş, 2015'te, "renkli devrim"⁵³⁵, hükümete göre ise "Soroscü devrim" gösterileri başlamıştır. Memnuniyetsizlik, özellikle Cumhurbaşkanı George İvanov'un (VMRO-DPMN) hükümeti savunma girişimleriyle daha da şiddetlenmiştir. VMRO-DPMN yönetimi döneminde "Üsküp 2014" projesi başlatılmış ve ülkenin birçok yerinde Antik Makedonya dönemine ait semboller, heykeller ve anıtlar inşa edilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönem, Makedonların, Antik Makedonya ile genetik bağların olduğu propagandasıyla anılmaktadır.

Ülkedeki siyasi gerginlik VMRO-DPMN partisinin bölünmesine yol açsa da, ilk başlarda Gruevski iç muhalefete fırsat vermemiştir. Muhalefet lideri Zoran Zaev'i darbe teşebbüsü ile suçlamış ve ülkedeki Sırp azınlığının ve oluşumlarının da desteği ile,

⁵³³ Askeri anıt Sırp ordusu ile Osmanlı ordusunun 1912 Birinci Balkan savaşında çarpıştığı bölgeye 1937'de savaşın 25. yıldönümü vesilesiyle inşa edilmiştir. 1942'de Bulgar yönetimi döneminde tahrip edilmiştir. Yeniden onarılması 2012'de savaşın 100. Yıl dönümünde yapılmıştır.

⁵³⁴ V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika*, s.39-41

⁵³⁵ V. Bojinov-Y. Toneva, *a.g.e.*, s. 42.

protesto karşıtı protestoların düzenlenmesini desteklemiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı günlerde, Arnavutların yoğun olarak yaşadığı Kumanova kentinde, Arnavut asıllı silahlı kişilerle polis arasında çatışmaların yaşanması sonucu 20’den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Buna ek olarak da hükümet içinden bazı çevrelerin bu silahlı kişilerle işbirliğı içinde olduğı haberleri ülkedeki siyasi ve etnik gerilimi daha da arttırmıştır.⁵³⁶

Avrupa Birliğinin arabuluculuğı ülkedeki iktidar ve muhalefet arasında yapılan Prjino (Przino)⁵³⁷ Anlaşması ile 2016’da yeni parlamento seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.⁵³⁸ Prjino Anlaşması 2 Haziran-15 Temmuz 2015 tarihinde Avrupa Birliğı’nin arabuluculuğunda, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ndeki ana siyasi partiler arasında bir siyasi anlaşmadır. Anlaşma, 2015’te Makedonya’daki siyasi ve kurumsal krizi sona erdirmiş, öngördüğü noktalar arasında ise muhalefet partisi SDSM’nin bakanlıklara katılımı; Ocak 2016’da Başbakan Nikola Gruevski’nin erken istifası ve ülkeyi Haziran 2016’daki genel seçimlere götüreceğ geçici bir hükümetin yanı sıra, telefon dinleme skandalına ilişkin nihai suçlarla ilgili soruştırmaları yürütecek özel savcının atanması vs. gibidir.

Yapılan seçimleri Başbakan Gruevski’nin partisinin kazanmasına rağmen oluşan güçlü muhalefetten dolayı hükümeti kuramamış, i ve dış politikada izolasyona düşmüş ve hükümeti kurma görevi Zoran Zaev’in temsil ettiğı SDSM partisine verilmiştir. Hükümetin ve George İvanov’un temsil ettiğı cumhurbaşkanlığının çıkardığı bütün zorluklara rağmen, Arnavut partilerin de desteğı ile ana muhalefet partisi SDSM gerekli tüm hazırlıkları yaparak hükümeti kurmaya hazır olduğunu göstermiştir. Ayrıca Gruevski ile bağılantılı olan aşırı milliyetçi “Tek Makedonya İçin Birlik” hareketin düzenlediğı

⁵³⁶ Pete Baumgartner, Explainer: Roots Of Macedonia’s Political Crisis Run Deep, Radio Free Europe, Balkan Service, 15.04.2016, <https://www.rferl.org/a/explainer-crisis-in-macedonia-leads-to-violent-protests/27675969.html> (09.09.2022).

⁵³⁷ Statement by Commissioner Hahn and MEPs Vajgl, Howitt and Kukan: Agreement in Skopje to overcome political crisis, European Commission, 15.07.2015, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_15_5372 (09.09.2022).

⁵³⁸ Commission hammers out Macedonia compromise, EURACTİV, 16.07.2015, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/commission-hammers-out-macedonia-compromise/> , (09.09..2022).

“Makedonya’nın bütünlüğü” ve “Soros karşıtı” adı altına gösterilerin yapılması ve Meclise baskın düzenlemesine kadar gitmesi, gerilimi tırmandırmıştır.

Aralık 2016’da, Arnavutluk Başbakanı Edi Rama’nın inisiyatifiyle Makedonya’daki Arnavut siyasi partilerin liderlerinin Tiran’da yaptıkları toplantı sonrası yayınladıkları “Tiran Platformu”⁵³⁹ Bildirisi milliyetçilerin tepkisine yol açmış ve gerilim daha da artmıştır. VMRO-DPMN partisi Tiran Platformuna kesin olarak karşı çıkmıştır. Ancak, hem VMRO-DPMN hem de SDSM partileri Arnavutların desteği olmadan hükümetin kurulması mümkün olmamıştır. VMRO-DPMN, Tiran Platformunun rededilmesi halinde SDSM hükümetini destekleyecekleri yönde açıklamalarda bulunmuştur.⁵⁴⁰ Ayrıca Üsküp’teki ABD ve AB temsilcileri de SDSM’nin Arnavutlarla işbirliğine girilerek hükümeti kurmasından yana olmuşlardır. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Hoyt Brian Yee’nin Üsküp’e yaptığı ziyaretten sonra, Cumhurbaşkanı İvanov hükümeti kurma yetkisini Zoran Zaev’e vermeye karar vermiştir. İvanov, yaptığı açıklamalarında bu yetkiyi Zaev’in Makedonya’nın bir bütün olarak kalacağına dair garanti ve söz vermesi üzerine verdiğini açıklamıştır.⁵⁴¹ SDSM’nın kurduğu hükümete Arnavutların DSİ Partisi ve Arnavut İttifakı Partisi destek vermiştir. Radikal olarak kabul edilen BESA partisi ise izolasyonda kalmıştır.

⁵³⁹ Tiran Platformu Arnavutluk Başbakanı Edi Rama’nın girişimiyle Makedonya’daki Arnavutların siyasi partilerinin DSİ, BESA ve Arnavut İttifakı liderlerinin Tiran’da imzaladıkları ortak bir bildiridir. Belgeye göre, Makedonya Arnavutlarının devlet kurucu unsur statüsüne ilişkin taleplerinin yanı sıra, Ohri Sözleşmesi’nin gerçekte uygulanması ile ilgili sorunların olduğunu, devlet kurucu unsur olarak eşitlik, devlet kurumlarında hala Arnavut dilinin yeterli derecede kullanılmadığı, özellikle devletin güvenlik kurumlarında daha fazla temsiliyetleri, devlet sembollerine ilişkin itirazları ve farklı görüşleri, 1912 ile 1956 yılları arasında Sırların ve Yugoslav rejiminin Arnavutlara yönelik katliamlarının tanınması ve göçe zorlanmaları, Arnavut kökenli vatandaşlara yönelik yürütülen siyasi nitelikte davaların yeniden gözden geçirilmeleri, Arnavutların kültürel faaliyetlerine ve kuruluşlarına devlet desteği, kültür ve dilin korunması için gerekli yasal ve kurumsal altyapı, Yunanistan ile isim anlaşmazlığının Avrupa prensiplerine göre çözülmesi, Gruevski hükümetinin komşu ülkelere yönelik, Bulgaristan dahil, milliyetçi politikaların terkedilmesi, Arnavutluk ve Kosova ile yeni sınır kapılarının açılması, NATO ve AB üyeliği vs. Arben Caferi ve Menduh Taçi’nin temsil ettiği DPA partisi bu platforma katılmamıştır. Ancak buna rağmen belge Makedonya Arnavutlarının yol haritası niteliğindedir.

⁵⁴⁰ Tiran Platformu Reddedilirse SDSM Hükümetini Destekleriz, Yeni Balkan, 02.03.2017, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/tiran-platformu-reddedilirse-sdsm-hukumetini-destekleriz>, (03.12.2022).

⁵⁴¹ Mariana Stamova, *The Republic of (North) Macedonia: The Thorny Road to Euro-Atlantic Integration* (197-222), Novite Predizvikatelstva Pred Balkanite (Balkanların Yeni Zorlukları), Aleksandır Kostov (ed.), Paradigma, 2019, https://www.balkan-challenges.eu/images/docs/Text_2_Novite_Balkani_NEW.pdf, (03.12.2022).

2016 seçimlerinden sonra Kuzey Makedonya’da istikrarsız bir siyasi ve toplumsal ortam meydana gelmiştir. Arnavutların Tiran Platformu ve Gruevski çevresinin desteklediği “Tek Makedonya İçin Birlik” hareketi toplumda Arnavut milliyetçiliği ile Makedon milliyetçiliğinin çizmiş olduğu ciddi bir ayrıştırıcı çizgi oluşturmuştur. VMRO-DPMN ile SDSM seçmeni arasındaki kutuplaşma artmıştır.⁵⁴² 2016’da başlayan siyasi kriz, toplumsal memnuniyetsizlik, “Renkli devrim” adı altında sokaklarda yapılan gösteriler ve darbe girişimleri, ülke yönetimini çıkmaza sokmuştur. ABD ve AB’nin girişimleriyle varılan uzlaşıdan sonra düzenlenen yeni seçimlerle sular durulmuştur.

Özetle, Makedonya’nın AB üyeliği arzularına rağmen, komşu ülkelerle sürtüşmeler, iç siyasetlerindeki Avrupa şüpheciliği siyasi ve toplumsal krizler, eksik olmamıştır. Ayrıca, ülkede yaşayan farklı milletlerin ve büyük bir Arnavut azınlığı meselesi, komşuları tarafından ulusal kimliğinin, dilinin, tarihinin, kilisesinin ve ülkenin adının tartışma konusu olması ve tanınmaması ülkenin ciddi sorunları olarak değerlendirilebilir. Özellikle kimlik tehdidi ile başa çıkabilmek için, Makedonların büyük çoğunluğu tarihteki güçlü Makedonya’da teselli bulmaktadır. Araştırmalara göre, Makedon ulusunun kimliği meselesi, Bulgarlar ile birlikte, Arnavutlar tarafından da tartışmaya alınmış durumdadır. Arnavutlara göre Makedonların kimliği belirsizdir ve bu onlar için sorundur. Yaşlı Arnavutlar Makedonları Bulgar olarak biliyor, çünkü babaları ve dedeleri onlara o şekilde hitap etmiştir. Yapılan bir mülakatta: “İlk önce dedemler Bulgarlarla komşuluk etmişler. İkinci Dünya Savaşı öncesi Makedonlar Sırp olmuşlar, Savaş sırasında tekrar Bulgar olmuşlar, savaştan sonra Makedon olmuşlar.”⁵⁴³

Karmaşık siyasi, jeopolitik ve sosyal bir ortamda bulunan Makedon kimliği dinamik bir konumda olup, iç ve dış müdahalelere açıktır. Bu açıdan, kimlik inşası farklı düzeylerde yapılmaktadır. Birincisi, toplumun kolektif hafızasını oluşturmak açısından tarih anlatıları, kimlik inşası için tarihi argümanların önemi büyüktür. Özellikle Antik Çağ ile yapılan bağlantılar ve Makedonyalı Büyük İskender ile akrabalıkları, Makedonlar için bu şanlı tarih gurur kaynağı teşkil etmektedir. Bu bağlamda, dünyanın en eski yazıtı Makedonlara ait olduğu, hatta Makedonların ilk Hristiyan millet olduğu tezleri de

⁵⁴² V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Suvremennata Balkanska Geopolitika...*, s.42-53.

⁵⁴³ P. E. Mitev, A. Zhelyazkova, G. Stoykovski, *Macedonia at a Crossroads*, s. 30-35.

oldukça yaygındır. En fazla arkeolojik eserlerin olduğu, Balkanların en eski milleti olduğu, Makedonya topraklarının çok zengin olmasından dolayı herkesin gözü orada olduğu iddiaları da sık kullanılanlar arasındadır. İkincisi, siyasi propagandadır. Bununla en yakın komşularını, özellikle Bulgarlar ve Yunanlar, büyük tehdit oluşturmaktadır ve dolayısıyla “şeytanlaştırılmıştır”. Diğer yandan, ülkenin güçlü olmayan ekonomisi, siyasi istikrarsızlık ve belirsiz bir kalkınma perspektiflerinin olması, Makedon kimliğini ve özbilincini olumsuz etkilemiştir. Buna bir de Bulgaristan tarafından sürekli olarak tarih ve kültür ile ilgili göndermeleri eklersek, Makedon kimliğinin inşasının ve pekişmesinin yanı sıra, duraksama ve değişimin de sözkonusu olduğu söylenebilir.⁵⁴⁴

Kiro Gligorov’un, cumhurbaşkanı olarak Makedonya Meclisi’nde yaptığı ilk konuşmasında ülke için en hayati öncelikleri tanımlarken, Makedon devletinin egemenliği, Makedon halkının kaderi ve kiminle ittifak kuracağı konusuna da değinmiş, özellikle Makedon diasporasının önemine, komşu devletlerdeki Makedon azınlığı üzerindeki etkisinin sürdürülmesine, Makedonya’nın uluslararası siyasetteki yerine ve dış politika hedeflerine vurgu yapmıştır. Makedonya Cumhuriyeti’nin, Bulgar Çarı olarak bilinen Samuil’in devleti olduğunu ve Kruşevo Cumhuriyeti’nden sonra ilk defa Makedon halkının egemen devletine kavuştuğunu söyleyen Gligorov, Makedonya’nın Makedon milletinin sadece bir kısmını sınırları içerisinde barındırdığını, gelecekte bir gün Makedonların ortak bir kültürel ve ekonomik alanda yaşamaları ve meşru ulusal hedeflerinin gerçekleştirilmesi umutlarının var olduğu yönde açıklamalar yapmıştır. Konuşmadaki vurgu, anti-faşist direnişin başlangıcı olarak efsaneleştirilen 1941 yılı ve Makedon devletinin kurulmasında komünistlerin rolü üzerine olmuştur. Ayrıca, Makedonya üzerinde hak iddia eden devletlerin Makedon tarihini gasp ettiklerini de dile getirmiş, tehlikelerin hala ortadan kalkmadığının da altını çizmiştir. Konuşmanın bu kısımları özellikle iç siyasete yönelik bir mesaj olması ile birlikte, komşu ülkeler de hedef gösterilmiştir.⁵⁴⁵ Bu konuşma ulus ve kimlik inşası açısından örnek bir konuşmadır. Gligorov, anımsatıcı işleve sahip olayları dile getirerek, grup hafızanın güncellenmesini sağlamaya çalışmıştır. Aynı zamanda “büyük” devlet fikrini içinde barındıran bu milliyetçi tutum, komşu ülkelerdeki Makedon etnik grubunun temsilcilerini birleştirme

⁵⁴⁴ P. E. Mitev, A. Zhelyazkova, G. Stoykovski, *Macedonia at a Crossroads*, s.25-27.

⁵⁴⁵ Angel Dimitrov, *a.g.e.*, s.118.

arzusu ile birlikte, o ülkelere karşı tehdit oluşturmaktadır. Gligorov'un sonraki yıllarda Bulgaristan ile ilişkileri bağlamında yapmış olduğu basın açıklamalarında, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha iyi düzeyde ve iki kardeş ülke gibi olması gerektiğine vurgu yapmış, ancak bazı çevrelerin bunu engellediğini ifade etmiştir. Gligorov, Bulgaristan'da çok sayıda Makedon'un yaşadığını da defalarca belirtmiştir.⁵⁴⁶

Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşından sonra Makedonya topraklarında oluşan bu yeni Balkan ulusu, kimliğini meşrulaştırmak için sürekli olarak prestijli kimlik simgeleri aramıştır. Makedon kimliği, federasyon bünyesinde bulunduğu dönemde iç ve dış etkenli sosyal süreçler tarafından biçimlendirilmiş ve bu yeni döneme gelindiğinde ortaya çıkmış ve sosyal ilişkiler tarafından yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır.

3.4.1. Makedonya'nın Arnavut Meselesi

Balkanlar'daki Arnavut milliyetçiliğinin kökleri, Osmanlı döneminde milli uyanışa ve Arnavutların milli hareketine kadar uzanmaktadır. Günümüzde Kuzey Makedonya'daki Arnavut milliyetçiliği Kosova'daki Arnavut milliyetçiliğinin sosyopolitik etkilerinden beslenmiştir. Makedonya Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'dan ayrılmasından sonra, büyük bir Arnavut azınlığı ile karşı karşıya kalmıştır. Makedonya bölgesindeki Arnavutlar 1948'de 197 389 kişidir, ancak 1991 yılına gelindiğinde 441 104 kişi olmuştur. 2002 ulusal nüfus sayımına göre Kuzey Makedonya'daki Arnavutların sayısı 509 083 olup, nüfusun %25.2'ni teşkil etmektedir. Arnavut azınlık, güneybatıda yer alan küçük topluluk ile çoğunlukla ülkenin batı, kuzey-batı ve kısmen orta bölgesinde yoğunlaşmıştır. En büyük Arnavut toplulukları Kalkandelen (toplam nüfusun %70,3'ü), Gostivar, (%66,7), Debar (%58,1), Struga, (%56,8), Kırçova (% 54,5), Kumanovo, (% 25,8), Üsküp (% 20.4) gibi yerleşim yerlerinde bulunmaktadır.⁵⁴⁷ Makedonya Arnavutları'nın kendine has milliyetçilikleri vardır. Arnavut devletinin açık bir desteği

⁵⁴⁶ Kiro Gligorov: *Farklı İnsanlar Bulgaristan ile Makedonya arasındaki iyi ilişkilere engel oluyor*, 17.01.2010, <https://www.shum.bg/article/43447/>, (25.06.2021).

⁵⁴⁷ Republic of Macedonia, State Statistical Office, Census of Population, Housholds and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002, <https://web.archive.org/web/20100331144129/http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaIX.pdf>

yoktur, ancak Kosova Arnavutlarıyla yakın ilişkileri bulunmaktadır. Nitekim Makedonya Arnavutları Kosova'nın bağımsızlığını desteklemiş, bağımsızlık sürecinde Kuzey ve Batı Makedonya'daki Arnavut azınlığının çoğunlukta olduğu bölgelerini de Kosova sınırları içerisine dahil edilmesi planları yapılmıştır.⁵⁴⁸ 1990'dan sonra ülkede kurulan onlarca Arnavut kuruluş ve siyasi parti temel hak ve özgürlüklerini ve özerklik meselelerini gündeme getirmiştir. Özellikle ülkenin bağımsızlık sürecinde bu talepleri daha yüksek bir sesle gündeme getirmişler, 1991 Anayasası'nın cumhuriyeti Makedon milletinin devleti olarak kurması, Arnavutların devlet kurucu unsur olarak yazılmamış olması ve millet olarak özbelirleme hakkının Makedonlarla eşit düzeyde olmaması, bağımsızlık referandumunu ve yeni Anayasa'nın kabulünü büyük çoğunlukla boykot etmişlerdir. Ülkede yaşayan nüfusun yaklaşık 24%'ünü oluşturan Arnavut azınlığının⁵⁴⁹ memnuniyetsizliğini giderek arttırmıştır. Dolayısıyla da Arnavutlara göre ülkenin bağımsızlığının meşruluğu tartışmalıdır.⁵⁵⁰ Bu durum, giderek artan Arnavutlarının hoşnutsuzluğuna sebep olmuş, ülke içinde Arnavutlar ile Makedonlar arasında sürekli bir gerginlik ve sürtüşme gerekçesi olarak gündeme gelmiştir. Diğer yandan, ülkedeki olaylar ve bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeler, Arnavut milliyetçiliğinin yükselişine neden olmuştur.

Bu gelişmelere bağlı olarak, 1992 yılında Makedonya Arnavutları "İlirida" adında kendi cumhuriyetlerini ilan etmişlerdir. Bu proje destek bulmamıştır, ancak çatışmanın genişlemesinde bir aşama haline gelmiştir. Arnavut siyasi partiler ve örgütler, Makedonya Arnavutları için ikinci bir anayasal halk statüsünü talep etmiştir. Kosova Arnavutlarından etkilenen Makedonya Arnavutların en önemli talepleri Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin sadece Makedonların devleti değil, aynı zamanda Arnavutların ve diğer etnik grupların da devleti olması ve Arnavut topluluğunun ulusal, kültürel ve siyasi özerkliğe sahip olmasıdır.⁵⁵¹ Siyasi alanda Arnavut partileri, İslam'ı ve

⁵⁴⁸ Kristyo Mañev, *Sirbiya i Sribsko-Bilgarskite Otnoşeniya*, s.424.

⁵⁴⁹ European Commission, Political, social and economic background and trends, Republic of North Macedonia: Demographic Situation, <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/republic-north-macedonia/population-demographic-situation-languages-and> , (01.07.2022).

⁵⁵⁰ International Crisis Group (ICG), *The Albanian Question in Macedonia: Implications of the Kosovo Conflict for Inter-Ethnic Relations in Macedonia*, 11 August 1998, <https://www.refworld.org/docid/3ae6a6d04.html> (17.09.2022).

⁵⁵¹ Mariana Stamova, *a.g.m.* s. 197-222.

Müslümanların kültürünün ve kurumlarının koruması şartıyla devletin laik çerçevesini desteklemektedir⁵⁵² Azınlık statüsündeki Arnavutların çoğunluğunun Müslüman olması, Ortodoks Slav Makedon çoğunluğa karşı ulusal ve dini kimliği harmanlamıştır.⁵⁵³ Arnavut milliyetçi yapıları Makedonlar'ı "öteki"ler olarak algılamaktadır. Aynı şekilde Makedon milliyetçilerin de Arnavutlar hakkında benzer görüşleri vardır.⁵⁵⁴ Ayrıca Arnavut milliyetçilerin Makedon etnisitesini Yugoslavlar tarafından suni olarak icat edilmiş olarak görmeleri⁵⁵⁵ de iki etnisite arasındaki çatışma olasılığını arttırmaktadır. Arnavutların talepleri reddedildiğinde, hızla ivme kazanan bir çatışmaya sebep olabilecek anlaşmazlık ortaya çıkmış, 11 Ocak 1992'de toprak özerkliği talebiyle resmi olmayan bir referandum düzenlenmiştir. Dönemin büyük Arnavut partisi Demokratik Refah Partisi'ne göre, yüzde 90'dan fazla etnik Arnavut referanduma katılmış, bunların dörtte üçü özerklik lehine oy kullanmıştır. Ancak referandum Makedon hükümeti tarafından yasa dışı ilan edilmiştir.⁵⁵⁶ Yukarıda geçtiği üzere 1992'de "İlirida Cumhuriyeti" nin ilan edilmesine kadar varılmış ve "Büyük Arnavut Devleti" nin kurulması yoluna ışık tutmuştur. "İlirida Cumhuriyeti" projesi gerçekleşmemiş olsa da, ayrılık tohumu atılmıştır.

Bu çatışmanın bir sonraki aşaması, 1994'te Arnavut paramiliter grupların oluşturulması olmuştur.⁵⁵⁷ Bazı Makedon akademisyenler, Makedonya toprakları üzerinde büyük bir Arnavut devletinin kurulmasından endişeler duymuştur.⁵⁵⁸ Aynı yıl Arnavutların çoğunlukta yaşadığı Kalkandelen'de (Tetovo) Makedonya makamlarının izni olmadan bir Arnavut üniversitesi açılmış, gerginliği yatıştırmak için dış etkenlerin

⁵⁵² İna Merdjanova, *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between nationalism and transnationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2013, s. 47.

⁵⁵³ İna Merdjanova, a.g.e., s. 45.

⁵⁵⁴ Sasho A. Lambevski, "Suck My Nation - Masculinity, Ethnicity and the Politics of (Homo) sex", *Sexualities: Sexualities and their futures*, Keneth Plummer (ed.), London: Routledge, 2002, s. 296–317.

⁵⁵⁵ Ridvan Peshkopia, *Conditioning Democratization: Institutional Reforms and EU Membership Conditionality in Albania and Macedonia*, Anthem Press, London, 2015, s.57

⁵⁵⁶ International Crisis Group (ICG), *The Albanian Question in Macedonia: Implications of the Kosovo Conflict for Inter-Ethnic Relations in Macedonia*, 11 August 1998, <https://www.refworld.org/docid/3ae6a6d04.html>, (15.08.2022).

⁵⁵⁷ Immigration and Refugee Board of Canada, *Macedonia: An Albanian liberation movement that has the goal of establishing the "Republic of Ilirida;" a subgroup called "Unikom" and its activities, particularly near Sturga (1990-1999)*, 7 January 2000, MCD33552.E, <https://www.refworld.org/docid/3ae6ad6868.html>, (12.12.2022).

⁵⁵⁸ Tome Batkovski-Rade Rajkocovski, "Psychological Profile and Types of Leaders of Terrorist Structures - Generic Views and Experiences from the Activities of Illegal Groups and Organizations in the Republic of Macedonia" (84–102), *Perseverance of Terrorism: Focus on Leaders*, Marko Milosevic, Kacper Rekawek, Kacper (eds.), IOS Press, Amsterdam, 2014, s. 95.

müdahalesi gerekmiştir. Makedonya devleti üniversiteyi tanımamıştır, ancak daha sonra resmileşmiş ve halihazırda eğitim kurumu olarak çalışmaya devam etmektedir. Ülkedeki Makedonlar ile Arnavutlar arasındaki buna benzer gerginliklerin tırmanmasına sebep olan birçok olay vardır. Örneğin, 1997’de Gostivar Belediyesi binasında Arnavut bayrağının dalgalandırılması bir provokasyon olarak algılanmıştır. Nitekim, Arnavutlar’ın çoğunlukta yaşadığı bölgelerde Arnavut bayraklarının dalgalanması alışılmış bir durumdur.

Makedonya’yı ciddi bir şekilde sarsan başka bir gelişme de, 1998-1999 yıllarında Kosova’da yaşanan Sırp-Arnavut savaşından kaçıp Makedonya’ya sığınan 300 bin civarında Kosovalı Arnavut mülteci dalgası ve 2001 yılında sınır hattında KKO (Kosovo Kurtuluş Ordusu) ile Makedonya Güvenlik Güçleri arasında yaşanan çatışmaların ülkeyi istikrarsızlaştırmasıdır. Kosova savaşı Makedonya Arnavutlarını da harekete geçirmiş, Ali Ahmeti’nin siyasi önderliğinde UKO (Ulusal Kurtuluş Ordusu) adı altında Arnavutlar kendi yerel silahlı kuvvetlerini kurmuşlardır. Ülkenin kuzeybatı kesiminde, Makedonya’nın Kosova ile sınırı boyunca çatışmalar sürmüştür.⁵⁵⁹ Makedon makamları ülkenin toprak bütünlüğünün tehlikeye girmesi endişesiyle Arnavut hareketini aşırılıkçı ve terorist hareket olarak ilan etmiştir. UKO ile Makedonya Cumhuriyeti güvenlik güçleri arasında çatışmaların yaşanması ülkede iç karşılıklara neden olmuştur.

2000 yılında bir grup Arnavut bilim adamı, “Arnavut Ulusu Meselesi’nin Çözümü Platformu” kurmuştur. Platformda iki siyasi fikir ortaya atılır. Biri Balkanlar’da Arnavutluk’un merkezi olduğu bir Pan-Arnavut Konfederasyonu’nun kurulması, diğeri ise Arnavutluk, Makedonya, Kosova ve Karadağ arasında insanların, malların ve fikirlerin serbest dolaşımının olduğu bir “Pan-Arnavut Entegrasyonu Ekonomik ve Siyasi Alanı” oluşturulması önerisidir.⁵⁶⁰ Ayrıca Platform, komşu ülkelerden toprak alınıp Arnavutluk’a katılmasından bahsetmektedir. Bu durum Makedon devletinin ve özellikle milliyetçilerin huzurunu bozmuştur.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ K. Mançev, *Sırbıya i Sırbısko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 434-435.

⁵⁶⁰ V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sivremennata Balkanska Geopolitika...*, s. 164-165.

⁵⁶¹ K. Mançev, *Sırbıya i Sırbısko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 437-438.

Neticede 13 Ağustos 2001 yılında Makedonya Arnavutlarına Anayasal halk statüsü ve önemli sivil ve siyasi haklar veren Ohri Antlaşmasıyla, Makedonya iki uluslu ve iki dilli bir devlet olmuştur.⁵⁶² Ohri Çerçeve Antlaşması, ülkenin iki büyük Makedon partisi olan VMRO-DPMNE ve SDSM'nin liderleri Lübço Georgievski ve Branko Crvenkovski ve iki büyük Arnavut siyasi partisi DPA ve PSDP'nin liderleri Arben Caferi ve İmer İmeri ile anlaşmanın uluslararası garantörleri olarak ABD özel temsilcisi James Pardew, AB özel temsilcisi Fransoa Leotard ve Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Traykovski (VMRO-DPMN) tarafından Makedonya'nın başkenti Üsküp'te imzalanmıştır. Makedonya'daki Arnavut partilerinin liderleri Demokratik Refah Partisi (PDPA), Arnavut Demokrat Partisi (PDSH) ve Demokratik Halk Partisi (NDP) Makedon devletine sadık kalmakla birlikte, Anayasada değişiklikler yapılmıştır. Uluslararası toplum da bu yönde görüş vermiştir.⁵⁶³ Kısa bir süre sonra Arnavut isyancılar NATO'nun yardımıyla silahsızlandırılmıştır. Ohri Antlaşmasıyla Makedonya artık iki uluslu ve iki dilli bir devlet olmuş, Arnavut dili, nüfusun %30'undan fazlasının Arnavut olduğu bölgelerde, ikinci resmi dil olmuştur. Dil, Makedonya'daki etnik Arnavut kimliğinin önemli bir sembolüdür.⁵⁶⁴ Arnavutça Makedon Ulusal Meclisi'nin genel kurullarında da izin verilmiş, Arnavutların Makedonya devlet kurumlarında nispi temsil sistemi de yürürlüğe konulmuştur.⁵⁶⁵ Anlaşma çatışmalara resmen son verirken, etnik Arnavutların ülkedeki haklarının artırılmasına yönelik bir zemin hazırlamıştır. Anlaşmanın uygulanmasını teminat altına alacak anayasa değişikliği öngörülmüştür.

Son olarak, Kuzey Makedonya'daki Arnavut partileri ülke siyasetinde etkin olarak yer almaktadır. Hükümetler daima Arnavut partilerinin desteği ile kurulmaktadır. Bu durum bugün milliyetçi kanatta yer alan VMRO-DPMN için de geçerlidir. Arnavutların desteğine ihtiyaç olmasa da, ülkedeki barışı korumak adına koalisyon kurulmaktadır. Makedonya, sınırdaş toprakları üzerinde iddiaları ve çıkarları olan ülkelerle sınırlarından başka, bir iç mesele olan ve her an bir çatışmaya dönüşüp belirsiz sonuçlar doğurabilecek bir Arnavut meselsi vardır. Makedonya'nın Arnavut tehlikesini,

⁵⁶² M. Stamova, *a.g.m.*, s. 197-222.

⁵⁶³ K. Mançev, *Sırbıya i Sırbısko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s. 434-435.

⁵⁶⁴ Guiditta Fontana, *Education policy and power-sharing in post-conflict societies: Lebanon, Northern Ireland and Macedonia*, Palgrave MacMillan, Birmingham, 2017, s. 103

⁵⁶⁵ K. Mançev, *Sırbıya i Sırbısko-Bılgarskite Otnoşeniya*, s.436.

Arnavutluk devletinden ziyade, kendi sınırları içerisinde yaşayan büyük bir Arnavut azınlığın var olması oluşturmaktadır. Nitekim, son yıllarda Kosova’da çıkan olaylar Makedonya’yı teyakkuza geçirmiştir. Kosova’da olası bir Sırp-Arnavut çatışması Makedonya’daki Arnavutları ve dolayısıyla da Makedonya’yı ve Arnavutluğu savaşa sürüklemeye potansiyeline sahiptir.

Bulgaristan için Arnavut etnik sorunu Makedonya Sorunu ile doğrudan ilişkilidir ve dolayısıyla Bulgar Ulusal Meselesine etki edecektir. Dolayısıyla Arnavutluk-Kosova-Makedonya üçgeninde yaşanabilecek herhangi bir etnik çatışmanın Bulgaristan’ın ulusal güvenliğini doğrudan etkileyeceği söylenebilir. Bu durumda Arnavut etnik meselesi bütün bölgeyi olumsuz etkileme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

3.4.2. Makedonya’nın Yunanistan ile İsim Sorunu

Makedonya Cumhuriyeti’nin kuruluşu öncelikle ülkenin uluslararası camia tarafından tanınması ve uluslararası kuruluşlara üyeliği ile ilgili sorunları gündeme getirmiştir. İlk olumsuz tepki Yunanistan tarafından gelmiştir. Yunanistan, kendini tarihteki Makedonya’nın Makedonya isminin tek varisi olarak görmektedir. Bu yüzden yeni kurulan devletin adının “Makedonya” olmasını Yunanistan topraklarına yönelik bir iddia olarak algılamıştır. Ayrıca Yunanistan Makedonya’nın bayrağına karşı da çıkmıştır. Onaltı ışıklı yıldızın eski Makedon hanedanı “Virginia’ya ait olduğu gerekçesiyle itiraz etmiştir.⁵⁶⁶

AT üyesi olan Yunanistan uluslararası toplumun Makedonya’yı anayasal adı ve bayrağı ile tanınmasına karşı çıkmıştır. AB’nin 1992’de Lisbon zirve toplantısında ülkenin “Makedonya” ifadesi bulunmayan farklı bir isim seçmesi gerektiğine ilişkin karar almıştır. Bu karar Makedonya’da siyasi krize neden olmuştur. Yunanistan’ın itirazları sonucu AT Konseyi Makedonya’nın tanınması konusunu ertelemiş, Makedonya ve Yunanistan arasında isim sorununun çözümü için ikili görüşmeler yapılmasını önermiştir.

⁵⁶⁶ Evangelos Kofos, “Greek policy considerations over FYROM independence and recognition”, *The New Macedonian Question*, James Pettifer (Ed.), Palgrave Macmillan Press, 1999, s.226-262.

Romanya da buna benzer bir pozisyon almış, ülke cumhurbaşkanı Makedonya'nın tarihi olarak Yunanistan'ın kuzeyinden ibaret olduğunu açıklamıştır. Yunanistan ile ilişkilerinin bozulmaması adına Yugoslavya'nın geride kalan ülkeleri de çekimser bir tavır izlemiştir. Arnavutluk, yeni devletin tanınmasını kendi çıkarlarına bağlamıştır, yani Arnavut azınlığına yerel otonom bir statünün verilmesinden yanadır.⁵⁶⁷

Bu noktada, Üsküp, Yunanistan üzerinde toprak iddiası olmadığı garantisini verse de, Atina'yı ikna edememiştir. Bu yüzden bayrağını dahi değiştirmiş, fakat Yunanistan müzakerelere yanaşmamıştır. Nitekim, Yunanistan'ın itirazlarından dolayı 1993 yılında Birleşmiş Milletler tarafından tanınan ülke, Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (EYMC/FYROM) adıyla üye olabilmıştır. Bu dönemde, Makedonya'nın kendisine yönelik tutumunu gerekçe gösteren Yunanistan 1994'te Makedonya'ya ekonomik ambargo uygulamış, geniş kapsamlı bir Makedon karşıtı propaganda yürütmüştür. Son derece zor durumda kalan Makedonya ABD'nin arabuluculuğuna başvurmuş, müzakereler sonucu Yunanistan'ın ambargoyu sona erdirdiği ve Makedonya'nın anayasasını değiştirmeyi kabul ettiği Yunanistan-Makedonya Anlaşması (13 Eylül 1995) yapılmıştır.⁵⁶⁸ Antlaşmaya göre Yunanistan ambargoyu kaldıracaktır, Makedonya ise anayasasında değişiklikler yapacaktır. Ancak isim sorunu çözülemeden kalmış ve sonraki yıllarda Makedonya'nın NATO ve AB üyeliği için ciddi engel teşkil etmiştir. Nitekim Nisan 2008'de Makedonya'nın NATO üyeliği, Kasım ayında da AB üyeliği müzakereleri Yunanistan tarafından veto edilmiştir. EYMC Yunanistan ile yaşadığı isim sorununu 17 Haziran 2018'de imzalanan Prespa Anlaşması ile çözmüştür ve yoluna Kuzey Makedonya adıyla devam etmiştir. Kuzey Makedonya 2020'de NATO üyesi olmuş ve Avrupa Birliği üyesi olma yolunda çaba göstermektedir. Ancak Bulgaristan ile ilişkilerin ve çözüme ulaşması gereken meselelerin devam etmesi Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği önünde engel teşkil etmektedir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sivrernennata Balkanska Geopolitika...*, s. 139.

⁵⁶⁸ UN Peacemaker, 13.09.1995,

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim%20Accord%20between%20the%20Hellenic%20Republic%20and%20the%20FYROM.pdf

⁵⁶⁹ Bkz. İkinci, Mehmet Uğur, *Makedonya İsim Sorunu Çözülüyor (mu?)*, SETA Perspektif, Sayı 204, Haziran 2018, s. 1-7.

3.4.3. Makedonya'nın AB Üyelik Süreci

Makedonya'nın Avrupa devletleri ile olan ilişkileri Yugoslavya'dan ayrılması ile başlamıştır. Makedonya yöneticileri bağımsızlık ile birlikte ülkenin Avrupa entegrasyonu hedeflerini ilan etmelerine rağmen, üyelik süreci uzun sürmüştür. Makedonya hükümetleri için Avrupa Birliği üyeliği, alternatifi olmayan bir seçenektir ve bu yönde 2004'te Makedonya meclisi tarafından kabul edilen bildiri de bunun göstergesidir. Buna rağmen AT tarafından Makedonya'nın tanınması karmaşık ve çelişkili bir süreç olmuştur. Avrupa Topluluğunun (AT) genel olarak Yugoslavya cumhuriyetlerine yönelik politikasının uzun süre tutarsız kaldığı da denebilir. Bu bağlamda, AT'nin uluslararası siyasi ilişkilerinde ikili sadakati öne çıkmaktadır. Bir yandan Maastricht Antlaşmasıyla ortaya konan ortak Avrupa politikası, diğer yandan da Avrupa güvenliği açısından Transatlantik İttifaka bağlılığın önemine vurgu yapılmaktadır. 19 Aralık 1991'de AT ülkelerinin Dışişleri Bakanları toplantısında “Doğu Avrupa ve SSCB’de Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Bildiri ve “Yugoslavya Bildirisi” kabul edilmiştir. Bu iki bildirinin amacı yeni devletlerin tanınması ile ilgili uluslararası işbirliği ve bu yöndeki uluslararası hukuk kriterlerinin değişmesini amaçlamıştır. Ancak 15 Ocak 1992 tarihinden sonra, “Badenter Komisyonu” kararlarına rağmen uluslararası tanınmanın reddedilmesiyle, AT'nin Makedonya Cumhuriyetine yönelik politikaları eleştirilmeye başlanmıştır. Bu ortamda Bulgaristan'ın Makedonya'nın bağımsızlığını tanıması AT'nin kararsız politikası karşısında oldukça cesur bir adım olmuştur. Makedonya Cumhuriyeti cumhurbaşkanı AT'ye eleştiriler yöneltmiş ve bağımsızlığını tanınamasının büyük riskler taşıdığını, bunun büyük stratejik hata olduğunu vurgulamıştır.⁵⁷⁰ AT'nin kararsız kalmasıyla ABD bölgeye ilişkin meselelerin arabuluculuğunu tek başına üstlenmiştir.

Yunanistan'ın ve Bulgaristan'ın vetoları, komşularıyla olan sorunlarının çözülmesi meselesi, iç siyasetteki sorunlar, siyasi elitin Belgrad ile olan ilişkileri gibi meseleler, AB ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu sorunlardan kaynaklı müzakerelerinin uzun süre ertelenmesinden dolayı Makedonya kamuoyunda AB

⁵⁷⁰ V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sivrernennata Balkanska Geopolitika...*, s.141.

şüphecililiği de artmıştır. Makedonya kamuoyunun AB'ye olan güvensizliğinin artmasına katkıda bulunan sebepler arasında bir de, iç politikanın en önemli sorunlarından birisi olan Arnavut meselesi konusunda AB'nin, ABD'nin çıkarları çerçevesinde hareket etmesi olmuştur. Bu süreçte Makedonya'nın izolasyonu ve Belgrad ile yakınlaşması, bölge ülkeleriyle, özellikle Bulgaristan ile olan ilişkileri bağlamında Sırbistan'ın geleneksel müttefiki olan Yunanistan'ın da işine gelmiştir. Herşeye rağmen, Üsküp bağımsızlıktan sonraki yıllarda insan hakları, sivil özgürlükler ve ulusal eşitlik için uluslararası ve Avrupa standartlarını takip etmeye kararlı olduğunu; bölgesel istikrar ve güvenliğe katkıda bulunacağını; mevzuatını AB mevzuatıyla uyumlu hale getireceğini, Avrupa-Atlantik yapılarının gereksinimleri ile hükümetin eylemlerinin koordinasyonu için bir çalışma organı oluşturacağını vs. beyan etmiştir. Makedonya ile Avrupa Birliği arasında siyasi bir diyalogun başlatılması, AK Üsküp'teki ofisinin açılması ve 1998'de temsilcisinin atanması ile başlamış ve iki yıl sonra da Daimi Temsilcilik düzeyine devam etmiştir.⁵⁷¹

Müzakere sürecini 2001 yılındaki kriz etkilemiştir ve AB ülkeye siyasi konsolidasyonun sağlanması için temsilciler göndermiştir. Yeni devletin ilk yılları, 2001 yılında zirveye ulaşan iç siyasetteki sorunlarla mücadele ile geçmiştir. Akabinde NATO üyeliğine ilişkin engellerin aşılmasına yönelmiştir. Avrupa Birliği 2001'de imzalanan Ohri Barış Antlaşmasının hazırlanmasında ve imzalanmasında yer almış ve uygulamasının garantörü olmuştur⁵⁷². Daha sonra, Antlaşmaya imzasını koyan AB temsilcisi François Lyotard ve ABD temsilcisi James Pardew VMRO-DPMN genel başkanı Lübço Georgievski'nin Makedonya'nın toprak bütünlüğünü tehdit ettiklerine ilişkin eleştiriler yapılmıştır.⁵⁷³ Ancak bu dönemde çeşitli kamusal alanlarda aktif işbirliği yapılmış, bunun sonucunda da AK, İstikrar ve Ortaklık Sürecini (SAP) başlatan ve ardından Nisan 2001'de İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın (SAA) imzalanmasını içeren olumlu bir rapor hazırlanmıştır. Anlaşma 2004 yılında yürürlüğe girmiş ve Makedonya

⁵⁷¹ Bkz. Bojinov, Voin, Toneva, Yordanka S., *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika i Miastoto na Bilgarskiya Natsionalen İnteres Tam*, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Yay., Diplomasi Enstitüsü, Sofya, 2018, s. 152-153.

⁵⁷² North Macedonia In Brief, CRS Report, Congressional Research Service, Updated September 9, 2020, <https://crsreports.congress.gov>, (20.12.2022).

⁵⁷³ V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika...*, s. 79.

Cumhuriyeti ile AB arasındaki ilişkilerdeki köklü değişimi için, mevzuatın kurumsallaşma ile uyumlu hale getirilmesi, siyasi parametreler kapsamında hem ikili hem de bölgesel olarak tam siyasi diyalog için bir çerçeve oluşturulması, siyasi bütünleşme çağrısının yapılması, ekonomik alanda serbest piyasa ekonomisi koşullarına uygun olarak Makedon ürünleri için Avrupa pazarının açılması, reformların başlatılması için Avrupa entegrasyonu sürecinde gerekli bir koşul olan mali yardımın yapılması vs. gibi düzenlemeler yapılmıştır.⁵⁷⁴

2004 yılında yapılan üyelik başvurusunun ardından, 16 Aralık 2005 tarihinde yapılan Avrupa Birliği Konseyi toplantısında alınan tedbirler sonucunda EYMC'ye aday üye devleti statüsü verilmesine karar verilmiştir. Bu statü AB ile EYMC arasındaki ilişkilerde yeni bir aşamanın başlangıcı olmuş ve ülkenin gelecekteki Avrupa-Atlantik kuruluşlarına üyelik yolunu işaret etmiştir. Ancak VMRO-DPMN partisinin yönetimi sırasında yürütülen Antik Makedonizm propagandası Yunanistan ile ilişkilerini gerginleştirmiş ve neticede vetoya maruz kalmıştır⁵⁷⁵. Aralık 2012'de müzakerelerin başlaması Yunanistan'ın ve Bulgaristan'ın aldıkları pozisyonlarından dolayı yeniden ertelenmiştir. Yunanistan isim anlaşmazlığında tavizler beklerken, Bulgaristan iyi komşuluk ilişkileri konulu bir Antlaşmanın imzalanmasında ısrarcı olmuştur.

AB mülteci meselesinin birlik için sorun teşkil etmeye başladığı 2015 yılından sonra Makedonya'ya daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu dönemde yaklaşık 1 milyona yakın mültecinin Makedonya toprakları üzerinden Avrupa'ya geçtiği kaydedilmiş ve Batı Balkanlar ve Makedonya AB'nin gündemine oturmuştur.⁵⁷⁶ AB Makedonya'ya mali yardım desteği sözü vermiş, üst düzey temsilciler ise bu dönemde başlayan Başbakan Gruevski ile muhalefet lideri Zoran Zaev arasında gerilimi yatıştırmak ve iç politikada oluşan çatlakları onarmak için Üsküp'e gelmiştir. 2016 yılında genel seçimlerin yapılmasına dayanak olan Prjino Anlaşması bu şekilde imzalanmıştır. 2016 seçimleriyle, AB ile yakınlaşmadan yana olan Zoran Zaev başkanlığındaki SDSM iki

⁵⁷⁴ Mariana Stamova, *a.g.e.*, s. 197-222.

⁵⁷⁵ Dejan Marolov, *Republic of Macedonia Foreign Policy: Diplomacy in the Middle of the Balkans*, Cambridge Scholars Publishing, 2013, https://www.researchgate.net/publication/258642141_Republic_of_Macedonia_Foreign_Policy_Diplomacy_in_the_Middle_of_the_Balkans, (09.08.2022).

⁵⁷⁶ Mariana Stamova, *a.g.e.*, s. 197-222.

Arnavut partisinin desteğini alarak hükümeti kurmuş, Moskova ile yakınlaşan Nikola Gruevski başkanlığındaki VMRO-DPMN partisi de muhalefette kalmıştır⁵⁷⁷. Gruevski'nin sıklıkla Hırvatistan'da tatil yaptığı ve Macaristan Başbakanı Viktor Orbán'ın da Gruevski'ye olan desteği bilinmektedir. Hırvatistan ve Macaristan Makedonya'nın AB üyeliğine etki edebilecek potansiyele sahiptir. Ancak Almanya Nikola Gruevski ve Cumhurbaşkanı George İvanov karşısında yer almakta olup, SDSM ile Arnavut partilerini desteklemektedir. Bu tutum ABD'nin çıkarlarıyla da örtüşmüştür.⁵⁷⁸ Nikola Gruevski'nin başbakanlığı döneminde Rusya yakınlaşmasına ve Sırbistan ile olan ilişkilerine önem verilmiştir.

Nihayet 2017'de Makedonya'daki seçimlerden sonra iki ülke ilişkileri yumuşama dönemine girmesiyle ve olumlu yönde gelişmeye başlamasıyla, sorunların ve anlaşmazlık meselelerin çözümüne yönelik bir dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşmasının hazırlığı içerisine girilmiştir. VMRO'nun Avrupa parlamentosu Milletvekili Angel Cambazski, 14 Haziran 2017'de EYMC'nin 2016 yılı Raporu'nun tartışılması sırasında Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliğine desteğini açıklamış ve “*Bu raporu destekledim, çünkü Makedonya Cumhuriyeti'ndeki birçok soruna rağmen, bizim kardeşimiz olan bu ülkenin Avrupa ailesinde yeri vardır*”⁵⁷⁹ ifadeleri ilişkilerin durumunu daha iyi özetlemektedir.

Ancak Ağustos 2017'de imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması” sorunların çözülmesi yönde yetersiz kalmıştır. Makedonya'nın Bulgaristan ile olan anlaşmazlık meselelerinin çözilememesi ve Bulgar karşıtlığından dolayı ilişkileri de olumsuz yönde ilerlemiş, 2020 yılına gelindiğinde AB üyeliğine başlama müzakereleri veto edilmiştir. Bulgaristan Cumhuriyeti, Batı Balkanlar'daki tüm ülkelerin ve öncelikli olarak komşu Makedonya Cumhuriyeti'nin Avrupa entegrasyonunun hızlandırılmasını aktif olarak destekleyen AB üye ülkeleri arasındadır. Perspektif olarak, Bulgaristan Cumhuriyeti, üyelik kriterlerinin yerine getirilmesine uygun olarak, Avrupa-Atlantik

⁵⁷⁷ EURACTİV, Macedonia's nationalists, Social Democrats, almost tied in parliamentary vote, 12.12.2016, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonias-nationalists-social-democrats-almost-tied-in-parliamentary-vote/>, (10.10.2022).

⁵⁷⁸ Bkz. V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sivremennata Balkanska Geopolitika...*, s. 77-81

⁵⁷⁹ Avrupa Parlamentosu, KMC 2016 Raporu, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-06-14-INT-3-350-0000_BG.html (15.03.2022).

yapılarına entegrasyon yolunda Makedonya Cumhuriyeti'ni destekleme politikasını izlemektedir. Bu tutum Bulgaristan'ın bölgesel dış politikasının bir çizgisidir, özellikle Batı Balkanlar'ın istikrarı ve güvenliği Bulgaristan'ın da huzuru anlamına gelmektedir. Ancak bu destek, iki ülke arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı ilişkilere gölge düşüren olaylar sebebiyle ve özellikle sürekli canlılığını koruyan Makedonizm, her iki ülkede de “nefret söylemi” ve karşı propaganda nedeniyle koşulsuz değildir. Bulgaristan, hem kendi topraklarında hem de Makedonya topraklarında Bulgar karşıtı her türlü tezahürün son bulması, Bulgar vatandaşlarının çıkarlarını korumak için anlaşmalar çerçevesinde çaba gösterilmesi, Bulgar karşıtı propagandanın durulması, tarih ve kimlik tahrifatı gibi meseleleri Makedonya'nın AB üyeliğini desteklemesinin koşulları arasına koymuştur.⁵⁸⁰

Bu konuda Makedonya tarafından bazı olumlu adımlar atılmış, Bulgaristan Cumhuriyeti ile iyi komşuluk ilişkilerini sürdürme arzusunu dile getirmiştir. Bu adım, olumlu bir dönüşüm için gerçek bir şans ve Makedonya Cumhuriyeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti arasında yeni, daha iyi bir ilişki başlatmak için bir fırsattır. Bulgaristan, 2018 yılının ilk yarısında Avrupa Birliği Konseyi Başkanlığı döneminde Makedonya'nın AB üyeliği için kulis yapacak, iki ülke arasındaki gelecekteki ilişkiler, ideolojik yönelimleri ve mensubiyetleri ile iktidar/muhalefet ikilemi karşısındaki konumları ne olursa olsun, her iki ülkedeki siyasi seçkinlerin bir tür sorumluluk sınavı olacaktır.⁵⁸¹

Bu süreçte, Yunanistan ile yaşanan isim sorunu 2018'de imzalanan Prespa Anlaşmasıyla çözülmüş, Makedonya isminin “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti” olarak değişmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır. İki ülkenin dışişleri bakanlarının imzaladığı anlaşmanın parlamentolar tarafından da onaylanarak, Şubat 2019'da yürürlüğe girmiştir.

3.4.4. Makedonya'da Dış Aktörler

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinden sonra, bölgede belli başlı etkili aktörler Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi Avrupa'nın büyük devletleridir.

⁵⁸⁰ V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sivrernennata Balkanska Geopolitika*, s. 156

⁵⁸¹ Bkz. V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sivrernennata Balkanska Geopolitika*, s.151-157

Sonraki dönemlerde, özellikle Soğuk Savaş'tan sonra, bölgenin en önemli aktörleri arasında ABD de yerini almıştır. Dış politika faktörü, Balkan siyasetinde daima belirleyici olmuştur. Bu jeopolitik alanda ABD, AB, Rusya gibi küresel güçlerin ve bölgesel güç olarak Türkiye'nin ve Vişegrad Grubunun çıkarlarının çatıştığını da belirtmek gerekir.

Makedonya'nın ABD tarafından tanınması hemen olmamıştır, zira bölgeye ilişkin bakışı ve siyaseti o dönemlerde değişkendir. İlk yıllarda Yugoslavya'nın bütünlüğünün yana olan ABD, daha sonra ayrılan milletlerin ve devletlerin kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğu görüşünü benimsemiştir. Ancak Makedonya'nın bağımsızlığını tanıırken dahi, ayrı bir bildiri ile Washington ile Üsküp arasındaki diplomatik ilişkilerin tesisinin Yunanistan ile aralarındaki sorunların giderilmesine yönelik teminatlara ve çalışmalara bağlı olduğu beyan edilmiştir. Makedonya 7 Mayıs 2008 yılında da ABD ile Stratejik Ortaklık anlaşması imzalamıştır. Anlaşma, Yunanistan'ın Makedonya'yı NATO üyeliğine veto etmesi sonucu gerekli görülmesi, ABD bu anlaşmayla Makedonya'nın güvenliğini garanti altına almıştır.⁵⁸² ABD'nin bölgedeki temel amacı Rusya'nın bölgeden uzaklaştırılması ve bölgede tek söz sahibi olmasıdır. Bunun için de Makedonya'nın NATO ve AB üyesi olması önemlidir. ABD Kongre üyesi Dana Tyrone Rohrabacher bir açıklamasında Makedonya'nın devlet olma sürecinin başarısız olduğunu, Bulgaristan ile Kosova arasında paylaşılması gerektiğine ilişkin açıklaması Makedonya'da tepkiye yol açmıştır.⁵⁸³ Bu açıklama bazıları için saçma gelse de, tesadüf değildir ve zemin yoklaması niteliğindedir. Açıklama sonrası Makedonya Washington'dan konuya ilişkin resmi görüş talebinde bulunmuştur. AB de kayıtsız kalmamış, Makedonya'nın bütünlüğünü ve egemenliğini desteklediği açıklamaları yapmıştır. AB'nin bu konuda arabuluculuğunun yanı sıra, bölgede yeni bir çatışmanın çıkmasını önlemek amacıyla ülkenin bir an önce AB üyelik sürecine

⁵⁸² Declaration of Strategic Partnership and Cooperation Between the United States of America and the Republic of Macedonia, US Department of State, 7 Mayıs 2008, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/104441.htm>, (05.07.2022).

⁵⁸³ Robie Gramer, *GOP Lawmaker Says Macedonia 'Is Not a Country,' Macedonia Goes Ballistic*, Foreign Policy, 09.02.2017, <https://foreignpolicy.com/2017/02/09/gop-lawmaker-says-macedonia-is-not-a-country-macedonia-goes-ballistic-dana-rohrbacher-congress-balkans-diplomatic-controversy/>, (25.11.2022).

başlamasından yanadır. Bu doğrultuda Yunanistan ve Bulgaristan ile anlaşmazlıkların çözülmesi konusunda arabulucu rolünü üstlenmiştir.

Olanlar aslında bölgede Amerikan etkisinin arttığını göstermektedir. Rusya bundan rahatsızdır, bölgenin askeri olarak bağımsız olmasından yana olup, bölge ülkelerinin NATO'ya girmesine karşıdır. Rusya'nın bölgedeki en yakın müttefiki olan Sırbistan'ın Makedonya ve diğer bölge ülkelerin politikasını Moskova desteklemektedir. Sırbistan'ın Makedonya'da hala önemli etkisi bulunmaktadır. Makedonlara göre, Balkanlardaki en önemli müttefikleri birinci sırada Sırplardır ve diğer eski Yugoslav Cumhuriyetleri gelmektedir. İkinci sırada Yunanistan, üçüncü sırada Türkiye, Bulgaristan ise dördüncü sırada gelir, zira önemi AB üyeliğinden sonra artmıştır. Arnavutluk ve Kosovo sıralamalarda yoktur. Makedonya'nın komşularıyla anlaşmazlıkları, özetle, Sırbistan ile Makedonya kilisesinin ve patrikhanenin bağımsızlık meselesi, Yunanistan ile giderilmiş olan isim sorunu ve bazı tarihi konular, Bulgaristan ile Makedon kimliği ve dilinin kökeni meselesidir.⁵⁸⁴ Bulgaristan'ın Makedonya'daki varlığı ve etkisi Sırbistan ve Yunanistan'a göre daha azdır. Bunun da başlıca sebepleri arasında Makedonların Bulgaristan'a ve Bulgarlara yönelik tutumu gelmektedir. Sırbistan, Makedonya ile Bulgaristan arasında istikrarsız ilişkilerden faydalanmaktadır. Sırbistan'ın Makedonya'da varlığı genellikle kültürel ve ideolojiktir. Özellikle, Sırbistan'ın kültür dış politikası Makedonya'da iyi yürümektedir. Son yıllarda Makedonya ile birlikte birçok alanda ortak çalışmalar ve işbirlikleri yürüttüğü bilinmektedir. İki ülkenin ortak gelenek ve bayram kutlamaları, ülkedeki Sırp azınlığı ve kuruluşları, Sırp Ortodoks Kilisesinin Makedonya Ortodoks Kilisesinin iç işlerine müdahalesi vs. gibi. Yunanistan'ın Makedonya'daki nüfuzu AB ve NATO üyesi olarak, jeostratejik amaçlar doğrultusundadır, özelde de genellikle ekonomiktir. Güçlü bir ekonomik varlığı söz konusudur, Bulgaristan'la kıyasladığımızda yaklaşık iki kat daha fazla yatırımları vardır ve ihracatı Bulgarlara göre kat kat fazladır. Makedonya'nın NATO ve AB üyeliğini veto etmiştir. Arnavutluğun etkisi ise, ülkedeki Arnavutlar üzerindendir ve etniktir, iç siyasette oldukça etkilidir. Özellikle Tiran Platformunun imzalanmasından sonra Tiran'ın Makedonya Arnavutlarının siyasi eliti ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye

⁵⁸⁴ Bkz. Mitev, Zhelyazkova, Stoykovski, *Macedonia at a Crossroads*, s. 30-35.

başlamıştır. Daha doğrusu, Tiran Platformu ile bu ilişkilerin ve Arnavutluk etkisinin boyutu daha net görülmüştür. Makedonya Arnavutları Kosovalı soydaşları tarafından da ciddi destek bulmaktadır. Türkiye'nin Makedonya'daki varlığı ise siyasi ve ekonomik olarak güçlüdür.⁵⁸⁵

Almanya, Berlin Sürecinin devamı olarak bölgeye yönelik “Berlin Plus” adlı finans ve ekonomik kalkınma planı geliştirmiştir. Altyapı inşası, iş dünyasını teşvik etme, ekonomi teknolojilerini geliştirme ve bölge ülkelerinin ekonomik istikrarı için fonların kurulmasını öngörmektedir. Avusturya projeye daha geç katılmıştır ve kendi stratejilerini sunmuştur. Asıl amaç, Avrupa Birliğine karşı önyargıların ve olumsuz düşüncelerin değişmesini, siyasi krizlerin yatışmasını ve ülkenin ve bölgenin güvenliğini sağlamaktır, aynı zamanda da çıkarlar bağlamında bölgede yatırımlar yapmaktır. Bu doğrultuda bölgede AB üyesi olan ülkelerle, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile de işbirliği yapılmaktadır.

3.4.5. Makedon Ortodoks Kilisesi

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra gündeme gelen Makedonya Kilisesi'nin nereye bağlanacağı konusu ortodoks dünyası için oldukça önemli olmuştur. Makedonya Ortodoks Kilisesi Ohri Başpiskoposluğu, 1967'den bu yana kanonik düzene, yani kutsal kilise kanunlarına uygun olarak tanınması ve kiliseler hiyerarşisinde yer alabilmesi için yol arayışına girmiştir. Günümüzde Makedon kimliğinin sembollerinden biri olan Makedon Ortodoks Kilisesi'nin statüsü anayasa ile düzenlenmiştir.

1991-1999 arasında Bulgaristan'ın Makedon Kilisesini tanıması konusu gündemde olmuştur. Ancak Yugoslavya'nın dağılmasından sonra kontrol sağlamaya çalışan Sırp Ortodoks Kilisesi'nin sert tepkisiyle karşılaşmış ve Makedon Kilisesi-Ohri Piskoposluğunda bölünmelere yol açmıştır.⁵⁸⁶ Kasım 2017'de Makedonya Ortodoks

⁵⁸⁵ Bkz. V.Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika*, s.198-205

⁵⁸⁶ *OFF News*, Vselenskiyat Patriarh: BPC Niama parvo da Bıde Tsırkva Mayka na KPC (İstanbul Rum Patriği: BOK'nın Makedon Kilisesine Ana Kilise Olmaya Hakkı Yok) 13.04.2018,

Kilisesi, Bulgar Ortodoks Kilisesi'nden kendi "Ana Kilisesi" olmasını yazılı olarak talep etmiş, ancak Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin aldığı karar olumsuz olmuştur. Böyle bir dönemde, bu kadar önemli bir konu hakkında olumsuz kararın alınmasını bazı uzmanlar büyük hata olarak değerlendirmiş, Bulgar Kilisesi'nin tutumunun Rusya ve Sırbistan Kiliseleri çıkarlarına hizmet ettiğini yorumlamıştır.⁵⁸⁷ Nitekim, İstanbul'daki Fener Rum Patriği Bartholomeos da buna karşı çıkmıştır. Bulgar Kilisesi, Bartholomeos'un sert açıklamasından sonra Makedonya Kilisesi'nin kanonik statüsünü belirlemek için gerekli işlemleri yapacağını, ancak kendisine bağlanamayacağını, Ana Kilise olmayacağını açıklamış, 2018'de Makedonya'daki kilise meseleleri üzerine bir komisyon kurmuştur.

Zira Yunanistan ile imzalanan Prespa Anlaşması, Makedon kimliği algısının Antik dönemlerdeki Makedonlarla ilgilerinin olmadığı konusunu da içermekte olduğundan, değiştirilmesi söz konusu olmuştur. Böylece Prespa Anlaşması'yla Makedon Kilisesi Fener Rum Patrikhanesine yönlendirilmiştir. Buna göre Bulgar Ortodoks Kilisesi Üsküp'teki kiliseye dönük resmi bir onaya girişecek olursa, anlaşma Bulgaristan tarafından sabote edilmiş sayılacaktır. Eski Başbakan Zoran Zaev, isim anlaşması için görüşmeler sürerken, Fener Rum Patriği Bartholomeos'a konuyla ilgili bir mektup yazmış ve Makedonya Kilisesi'nin tanınması talebini iletmıştır. Böylece Makedon Ortodoks Kilisesinin İstanbul Patrikhanesine bağlanmaktan başka çaresi olmamıştır. Balkan ülkeleri Ortodoks Kiliseleri, Sırlar hariç, kilise kanunu bağlamında birer milli kilisedir, ancak ayinlerde İstanbul Patrikhanesi anılarak tarihsel bağ onurlandırılır.⁵⁸⁸

Bu bağlamda, 21 Haziran 2022'de Bulgar Ortodoks Kilisesi nihayet Makedon Ortodoks Kilisesi üzerinden shizmayı kaldırarak resmen tanımıştır.⁵⁸⁹ Makedonya Ortodoks Kilisesi, özellikle şimdi Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ismiyle birlikte,

https://m.offnews.bg/news/Obshtestvo_4/Vselenskiiat-patriarh-BPTc-niama-pravo-da-e-tcarkva-majkana-makedons_678628.html, (10.08.2022).

⁵⁸⁷ Goran Blagoev, Viara i Obshtestvo, BNT, 06.03.2021, <https://bnt.bg/bg/a/priznava-li-makedonskata-arkhiepiskopiya-blgarskata-patriarshiya-za-tsarkva-mayka>, (08.08.2022).

⁵⁸⁸ Gözde Kılıç Yaşın, "Yeni Makedon kimliğinin inşası için Makedonya Kilisesi formülü", *MİSAK*, 16.03.2019, <https://millidusunce.com/misak/yeni-makedon-kimliginin-insasi-icin-makedonya-kilisesi-formulu/>, (09.09.2022).

⁵⁸⁹ BNR, "Bılgaskata Patriarşia İma Rezervi kim İmeto "Ohridska Arhiepiskopia" v Severna Makedonia, (Bulgar Patrikhanesi Kuzey Makedonya'daki "Ohri Başpiskoposluğu" ismine karşı çekinceleri var), 22.06.2022, <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/101665890/balgarskata-patriarshia-ima-rezervi-kam-imeto-ohridska-arhiepiskopia-v-severna-makedonia>, (10.09.2022).

Makedon kimliğinin yeniden tanımlanması sürecinde önemli bir görevi bulunmaktadır. Geleneksel olarak halkların kimlik inşası görevini üstlenen kiliseler, bugün de yeni bir kimlik oluşturma ve milli duyguların geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Zira Ortodoks dünyasında milli kilisenin varoluş nedenlerinden birisinin ayinlerini kendi dillerinde yapmalarıdır. Osmanlı döneminde Bulgarların Rum Patrikhanesi'nden ayrılıp kendi bağımsız kiliselerini kurup, din adamlarının Makedonya'da Bulgar kimliğini Rumlardan koruma mücadelesi yürütmeleri de bu yüzdendir. Diğer taraftan, Rusya Ortodoks Kilisesi'nin etki alanını da gözardı etmemek gerekir. Bölgede son derece önemli nüfuz alanına sahip olan Rusya, kiliseler üzerinde de etkisi tartışılmazdır. Özellikle üst düzey din adamların Rusya'ya olan bağlılığı Balkan ülkelerinde oldukça yaygındır. Sonuç olarak, Balkan ülkelerinin ve özelde Kuzey Makedonya'nın NATO ve AB üyeliği ABD ve AB için ne derecede önemli ise, bölgedeki Ortodoks Kiliselerinin nereye bağlı olduğu meselesi de bir jeopolitik ve jeostratejik meseledir. Bu açıdan baktığımızda Bulgaristan'ın Makedonya'ya yönelik AB üyeliği vetosu belirli bir zaman sonra daha büyük çıkarlara engel teşkil edeceği düşünülmektedir.⁵⁹⁰

3.5. Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile İlişkileri

Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın Makedonya devleti ile ikili ilişkilerin başlangıcı, Makedonya Cumhuriyeti'nin YSFC'den ayrılıp bağımsızlığının ilanından sonra kurulmuştur. Bu dönemden önce sadece Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerinden bahsedilebilir. İki ülke ilişkileri çok farklı dönemlerden geçerek, inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bir yandan, hükümet yetkilileri ve siyasileri iki ülke arasında işbirliği açıklamaları yapmış, ikili sözleşmeler imzalanmış, diğer yandan da ilişkilerin soğumasına ve hatta gerilemesine sebebiyet veren tarihi geçmişin, Makedon kimliğinin ve dilinin kökenine ilişkin konuları gündeme getirmişlerdir. Dolayısıyla 1990'dan sonraki yıllarda, Makedonya Cumhuriyeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri karartan başlıca tartışmalı konular kimlik, dil ve Bulgar tarihi ve şahsiyetleri bağlamında istikrarsız bir dış politikanın geliştirilmesidir. Bu bağlamda Bulgaristan ve Kuzey

⁵⁹⁰ Bkz. Gözde Kılıç Yaşın, *a.g.m.*

Makedonya arasındaki ilişkiler, her birinin kendine has özellikleri olan dönemlerle tanımlanabilir.

Uzun yıllar boyunca, Bulgaristan-Makedonya ilişkilerinin gelişimi, hem tarihi hem de siyasi karaktere sahip faktörlerin etkisiyle engellenmiştir. İki ülke arasında miras kalan izolasyon durumu, sürekli olumsuz mitlerin sürdürülmesi ve temas eksikliği, ikili işbirliğinin önünde ciddi bir engel haline gelmiş, ikili ilişkilerin geliştirilmesi için hiçbir olumlu çerçeve oluşturulamamıştır. Bu nedenlerle, 90'lı yılların başında Bulgaristan'ın Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıma kararı, ikili ilişkilerin gelişmesinin önündeki engelleri aşmak için yeterli olmamıştır. Geçmişten miras kalan bu engellerin yanı sıra, 1992-1998 döneminde, Yugoslavya'dan ayrılma sonrası siyasi elitin egemen olduğu Makedon yetkililerin ikili ilişkilerin gelişimini teşvik etme konusundaki isteksizliğinin güçlü bir etkisi de hissedilmiş, bu ilişkilerin gelişmesini engelleyebilecek sebepler sürekli olarak aranmıştır. Bulgaristan tarafında da Makedonya'ya yönelik politikasının oluşturulmasında önemli hatalar yapılmıştır. Dil ve millet konularının ikili ilişkiler söylemine girmesi diyalogu oldukça zorlaştırmıştır.

Bu dönemde, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde inşacı kuramın da etkisiyle, ilişkilerin “biz” ve “ötekiler” anlayışı üzerinden dış politika inşa sürecinde Bulgaristan'ı değer ve normlara dayanan politikalar izlemeye itmiştir. Bu kimlik inşası politikasının kendine has doğası Bulgaristan'ın ve Makedonya'nın inşa edilmiş olan devlet kimlikleri çıkışlı dış politika inşa süreçlerine tesir etmiştir. Bulgaristan, yeni dönemde belirli değerlere dayanan kimlik inşa etmeye başlamış ve inşa ettiği bu devlet kimliği ile paralellik arz eden dış politika üretmiştir. Bu süreçlere etki eden unsurlar arasında Bulgaristan'ın karar alıcılarının sahip olduğu değerlere dayanan dış politika kararları ile birlikte, jeopolitik dinamikler ve iç politikadaki aktörler de vardır. Makedonya konusunda irredentist duygularla hareket eden milliyetçi çevreler zaman zaman Makedon milliyetçilerini de harekete geçirmiş, kimlikler arasında karşılıklı etkileşimi tetiklemiştir.

Bulgarlar için Makedonya meselesinin manevi ve duygusal değeri son derece büyüktür, özellikle milliyetçi çevrelerin romantik hayallerini süsleyen, hatta milliyetçi olmayanları dahi vatanseverliğe sevkeden bir konudur. Ancak günümüzün siyasi ve

jeopolitik gerçekleri çok fazla duygusallığa izin vermemiş, Kuzey Makedonya'yı Bulgaristan'dan uzak tutmuş, Bulgaristan'ı da Makedonya'ya fazla yaklaştırmamıştır. Bulgaristan'ın uluslararası ve bölgesel siyasetteki önemi bir miktar Makedonya ile ilişkilerine bağlı olduğu bir gerçektir.

Bulgaristan, 15 Ocak 1992 tarihinde Meclis kararı ile Makedonya Cumhuriyetini, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek ile birlikte, anayasal adıyla tanıyan ilk ülke olmuştur.⁵⁹¹ Ancak bununla birlikte ayrı bir Makedon ulusunun varlığını ve ayrı bir Makedon dilini tanımayı reddetmesi, sonraki yıllarda Makedonya ile ilişkilerini belirleyen etkenlerden biri olmuştur. Bu dönemde Makedonya'nın bağımsızlığının tanınması Bulgaristan açısından önemli ve riskli bir dış politika kararıdır. Bu dönemde Yugoslavya hala uluslararası bir aktör olarak tanınmaktadır ve bu yüzden, özellikle ABD ve Batı devletleri devletin resmi adında bulunan "Makedonya" ifadesinin bulunmasından dolayı çekimser davranmışlardır. Bulgaristan'dan sonra Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıyan ülkeler arasında Türkiye, Rusya, Sırbistan ve Yugoslavya Federasyonu hariç, Slovenya, Hırvatistan, Litva gibi ülkeler olmuştur. Sırbistan Makedonya'yı 1996'da tanımıştır. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu, Rusya'yı da aynısını yapmaya ikna etmeyi başarmış ve Ağustos 1992'de Rusya da bağımsızlığı tanıyan ülkelerden olmuş ve Atina'nın hayal kırıklığına sebebiyet vermiştir.⁵⁹² Bulgaristan'ın Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıması sadece Yunanistan açısından değil, aynı zamanda diğer komşu ülkeler ve büyük güçler açısından da sorun teşkil etmiştir.⁵⁹³ Diğer yandan, Batı devletlerinin kararsız kaldığı bir dönemde böyle bir kararın alınması, Bulgaristan'ın uluslararası ilişkilerdeki prestijine katkı sağlamış ve bölgedeki krizin büyümesini önlemiştir. Bu eylem şiddetli tepkilere ve çelişkili değerlendirmelere neden olsa da, Bulgaristan'ın çıkarları açısından kesinlikle haklı olduğu söylenebilir. Kısa sürede, eski Yugoslavya topraklarında yeni bir egemen devletin ortaya çıkması ve hızlı bir şekilde uluslararası alanda tanınması, Makedonya'nın Yugoslavya savaşına karışmasını engellemiş ve buna bağlı olarak savaş alanını Bulgaristan'dan uzak

⁵⁹¹ Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Makedonya Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkileri, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Sayfası, 23.10.2012, www.mfa.bg. (05.11.2022).

⁵⁹² Jelyu Jeleu, *V Golyamata Politika* (Büyük Politikanın İçerisinde), 1. Baskı, Trud, Sofya, 1998, s. 151.

⁵⁹³ V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika*, s. 140.

tutmuştur. Daha küresel bir perspektifte, yeni cumhuriyetin devlet yapısının ve toprak bütünlüğünün sağlamlaştırılması, ülkedeki siyasi ve ekonomik durumun istikrara kavuşturulması ve tüm komşularıyla iyi ilişkiler kurulması, Makedonya etrafında oluşabilecek yeni “nifak tohumları” ve tarihi miras kavgalarının yeniden başlaması karşı önemli bir teminat olarak görülmüştür. Bu dış politika eylemi Bulgaristan’ın iç politikası üzerinde de olumlu yansımaları olmuştur. Böyle bir adım, bu dönemde siyasi olarak oldukça kutuplaşmış olan Bulgar toplumundaki tüm ana siyasi aktörler arasında gerçek fikir birliğinin bir ifadesi sayılmıştır. Demokrasinin başında bulunan Bulgaristan’ın iç siyasetteki kutuplaşmaya rağmen başlıca siyasi partilerin bu konuda birleştirmesi iç siyaset için önem teşkil etmiştir. Ancak, sonraki yıllarda bu dış politika eyleminden çok fazla çıkar elde edememiş, Makedon ulusunun ve dilinin tanınmaması ilişkileri soğutmuştur.⁵⁹⁴

Cumhurbaşkanı Jeleu Bulgaristan’ın resmi görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: *“Ortak bir tarihimiz, ortak bir dilimiz, ortak bir dinimiz var... Bulgar toplumunun ve tarihçilerinin çoğuna göre Makedonya bir ulus devleti değildir. Siyasi olarak Makedonlara ulusal kimlik dayatması yapamayız. Onlar kendi kimliklerini seçme hakkına sahiptir, bu demokrasinin verdiği birey hakkıdır...”*⁵⁹⁵. Bulgaristan bu konuda, devletlerin dilleri ve ulusları tanıma yetkilerinin olmadığı ilkesine bağlı kalmış, devletin tanıma eylemi ile ikili ilişkilerin gelişmesi için tüm koşulların mevcut olduğu görüşünü beyan etmiştir. Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya’nın bağımsızlığının hızlı ve koşulsuz olarak tanınması yurtiçinde ve yurtdışında farklı siyasi değerlendirmelere sebep olmuştur. Böyle bir eylemin başka önemli bir nedeni ise Bulgarlar ile Makedonlar arasındaki akrabalığı vurgulama arzusundan kaynaklanmıştır. Cumhurbaşkanı Jeleu, Bulgaristan’ın devleti tanıdığını, ancak dili ve ulusu tanımadığını belirtmiştir. Makedonya ise Pirin bölgesi ve Bulgar tarihinin bir parçası üzerinde hak iddia etmeye devam etmiştir. Bu yöndeki karşılıklı ithamlar ve eleştiriler memnuniyetsizlikleri arttırmış, mevcut sorunlara yenilerinin eklenmesi için zemin oluşturmıştır.⁵⁹⁶ Bulgaristan’ın bu hamlesi bir yakınlaşma umudu taşımaktadır, aynı zamanda da Belgrad’ın Üsküp üzerindeki

⁵⁹⁴ K. Mañev, *Sırbija i Srbsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 437.

⁵⁹⁵ Bkz. Jelyu Jeleu, *a.g.e.*, s.170-180.

⁵⁹⁶ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bulgarskite Prehodi*, s. 286.

etkinliğinin zayıflaması ve hatta Sırbistan'ın yörüngesinden çıkıp uzaklaşması beklentilerini barındırmaktadır. Bu Bulgaristan için tarihi bir fırsat olmuştur. Böylece Bulgar-Slav nüfusunun bilinci uyanacaktır. Fakat bu tanıma Üsküp hükümeti tarafından coşkuyla karşılanmamış, hatta şüpheyile bakılmıştır. Diğer yandan, Belgrad'ın bu eyleme karşı olumsuz bakması Üsküp'ü de etkilemiştir.⁵⁹⁷

Bağımsızlığını tanımasından sonra bu olumsuzlukların yanısıra, ikili ilişkilerde hareketlilik başlamış, Makedonya yönetimi ve özellikle Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, Bulgar mevkidaşı Jelyu Jeleu ile yoğun temaslarda bulunmuştur. Farklı düzeylerde karşılıklı resmi ziyaretler yapılmaya başlanmış, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması, çeşitli ticari ve ekonomik anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca, iki devlet arası yeni bir barış ve iyi komşuluk ilişkileri anlaşması hazırlığına gidilmiştir. Ekim 1992'de karşılıklı konsolosluklar açılması kararlaştırılmış, Kasım 1993'te ise Konsolosluk Sözleşmesi imzalanmış, Aralık ayında da Üsküp'te ve Sofya'da Büyükelçilikler açılarak diplomatik ilişkiler resmen başlamıştır.⁵⁹⁸ Bu hareketliliğe rağmen ilişkilere soğukluk hakim olmuş, çok fazla yakınlaşma olmamıştır. İlişkilerin gelişmesine yönelik adımlara her iki taraftan da provokatif eylemler eşlik etmiştir. Ancak bu dönemlerde, Makedonya'nın Bulgaristan ile ilişkilerini hukuki bir zemine oturtması ihtiyacı da bulunmaktadır. Makedonya'nın başlıca arzusu, yapılan ikili anlaşmaların Bulgarca'nın yanı sıra, Makedon dilinde de yazılması ve imzalanması olmuştur. Bulgaristan'ın bunu kabul etmemesi ve Makedonya'nın da Makedon dilinde ısrar etmesinden dolayı iki ülke arasında anlaşma yapılamaz duruma gelinmiştir. Bulgaristan'a göre, Makedon dili kabul edilemez, Makedonya'da konuşulan dil Bulgarca'nın bir lehçesidir ve tarihte bölgenin çoğunluğu Bulgardır, Makedonyalı diye bir millet yoktur. Tek başına ayrı bir dilin tanınması diplomasi uygulamasında olmadığı gerekçesi belirtilmiştir. Bulgar Bilimler Akademisi de bu görüşü destekleyici yayınlara ağırlık vermiştir.

⁵⁹⁷ K. Mançev, *Sırbija i Srpsko-Bulgarskite Otnoşeniya*, s. 438.

⁵⁹⁸ Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ile İlişkiler, *Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Sayfası*, <https://www.mfa.bg/bg/3117>, (16.09.2022).

Dil anlaşmazlığının mahiyeti, 1994'te Yunanistan'ın Makedonya'ya yönelik uyguladığı ekonomik ambargo sırasında yürütülen ticari ve kültür alanındaki müzakerelerin dahi sonuçsuz kalması örneğinde de görülmüştür. Bu dönemde Kiro Gligorov'un Sofya ziyareti sırasında imzalanması planlanan ikili anlaşmanın Makedonca ve Bulgarca olarak iki dilde hazırlanması talebinden dolayı anlaşma olmamıştır, ancak ilişkiler de kesilmemiştir. Bu noktada, daha önce Makedonya'nın Yunanistan ile yapmış olduğu anlaşmaların Yunanca ve İngilizce olarak imzalanmasının da altını çizmek gerekir.⁵⁹⁹ Bulgar Başbakanı ve aynı zamanda da Dışişleri Bakanı Lüben Berov, ikili ilişkilerin ilerlemesi adına anlaşmaların İngilizce imzalanması önerisinde bulunmuştur. Yunanistan'ın makedonya'ya yönelik ambargosu Bulgaristan'ı çıkarları adına Makedonya'ya ticari ve ekonomik destek sağlamasını teşvik etmiş, Makedon tarafı için ise ambargonun yarattığı sıkıntıların daha kolay atlatılması için bir umut olmuştur. Bulgaristan, Yunanistan ambargosu sırasında Makedonya'ya önemli ekonomik yardımlarda bulunmuş ve uluslararası kuruluşlara tam üye olarak kabul edilmesi yönde destek vermiştir. Bunun karşılığında Makedon makamlarından insan hakları alanında uluslararası standartlara bağlılık göstermeleri ve tüm vatandaşların ulusal, dini ve kültürel kimliklerini ifade etme fırsatı sağlamalarını beklemiştir. Ancak Makedon basınında ve resmi çevrelerde Bulgar karşıtı kampanya başlatılmış ve Bulgar dış politikasının diyalog girişimleri çarpıtılarak yayınlanmıştır. Bulgar tarihi ve kültürüne yönelik iddialar yoğunlaşmış, buna paralel olarak, Bulgar bilincine sahip Makedonya vatandaşlarının gelenekleri ve kültürel faaliyetlerini sınırlayan bir dizi idari önlem uygulanmıştır.⁶⁰⁰

Jan Videnov döneminde de anlaşmaların imzalanması sözkonusu olmuş, ancak dil sorunundan dolayı uzlaşmaya varılamamıştır. Videnov hükümeti döneminde, Aralık 1996'da iki ülke arasında elektrik enerjisi satışı anlaşması İngilizce olarak imzalanmıştır. Ayrıca 1997'de göreve gelen Stefan Sofiyanski başbakanlığında geçici hükümet döneminde Makedonya vatandaşlarının Bulgaristan devlet üniversitelerine Bulgar vatandaşlarında aranan şartlar ile kabul edilmesi kararname ile düzenlenmiştir. Bu

⁵⁹⁹ Nikola Avreyski, *Vınşna Politika na Republika Bulgariya: Regionalni İzmerenia* (Bulgaristan Cumhuriyeti Dış Politikası: Bölgesel Boyut), 1. Bölüm, Za Bukvite, Sofya, 2019, s. 157.

⁶⁰⁰ Georgi Dimitrov, Goran Yonov, Zlastin Tripkov, "Vınşnata Politika na Bulgariya: 1990-1997" (Bulgaristan Dış Politikası: 1990-1997), *Mejdunarodni Otnoşeniya (Uluslararası İlişkiler) Dergisi*, XXVII, Sofya, Nisan 1998, s.15-36.

politika 2000 yılında kabul edilen “Bulgaristan Cumhuriyeti Dışında Yaşayan Bulgarlar Kanunu” ile yasalaşmıştır. Bu kanun, Bulgaristan vatandaşı olmayan ve Bulgaristan dışında yaşayan Bulgarların ülkede çalışma hakkını da düzenlemektedir.

1990’ların ortalarında EYMC’nin Bulgaristan’a yönelik ulusun ve dilinin tanınması konusunda ısrarcı olması ve daha sert tutum izlemeye başlaması ile ilişkilerin yeniden soğumaya ve gerilmeye başladığı kaydedilmiştir.⁶⁰¹ Her iki ülkede de karşı tarafa nefret söylemleri, milliyetçi hareketler ve basın haberleri ikili ilişkilerin ve Makedon Meselesi’nin olumlu yönde çözülmesine ilişkin umutları suya düşmüştür. Bulgaristan’ın Makedon dilini ve ulusunu tanımamakta ısrarcı olması Üsküp’te bazı milliyetçi reaksiyonlarına sebep olmuştur. Ekim 1995’te Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov’a yönelik suikast girişimi sonrası Üsküp tarafının tutumu Bulgaristan’ın dış politikasında Makedonya konusu önceliğini yitirmiştir. Makedonya İçişleri Bakanı Lübomir Friçkovski’nin yapış olduğu kamuoyu açıklamaları, suikastin azmettiricisinin Bulgaristan’ın da olabileceği zanlarını uyandırmıştır. Ancak 2002 yılında Makedonya İçişleri Bakanı Lübe Boşkoski Sofya ziyareti sırasında Bulgaristan’ın olayla ilgisinin olmadığı açıklamaları yapılmıştır.⁶⁰² İkili ilişkilerin normalleşmesi 1998’de Kuzey Makedonya’da iktidara gelen Lübço Georgievski (VMRO-DPMNE) hükümeti ve 1999’da göreve gelen Cumhurbaşkanı Boris Traykovski ile mümkün olmuştur.⁶⁰³ Genel seçimlerin arifesinde Makedonya’da tarihi figürlerin Bulgar asıllı olduklarını gösteren borşürler basılmıştır.⁶⁰⁴

1998-1999’da başlayan Kosova Savaşı ve 2001 yılında Makedonya’da ortaya çıkan etnik kriz, sadece Makedonya’nın iç siyasetini değıl, ikili ilişkileri de olumlu yönde değıştirmiş ve yeni umutlar vermiştir. Ancak Kosova Savaşı sırasında, büyük bir Arnavut azınlığına sahip olan Makedonya, egemenliği, güvenliği ve bütünlüğü konusunda tedirginlik yaşamış ve son derece zor durumda kalmıştır. Bu ortamda, iki ülke arasında

⁶⁰¹ N. Avreyski, *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁰² BTV Haber, Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorova’a yönelik yapılan suikastın zanlısı yakalandı, 28.03.2002, <https://btvnovinite.bg/4382-Zaloven-e-izvarshitelyat-na-atentata-sreshtu-makedonskiya-prezident-Kiro-Gligorov.html>, (10.10.2022).

⁶⁰³ E. Kalinova-İ. Baeva, *Bulgarskite Prehodi...*, s.312.

⁶⁰⁴ N. Avreyski, *a.g.e.*, s. 160.

1999 yılında dil sorununa yön verecek olan bir bildirinin imzalanması yeni bir dönem başlatmıştır. Bulgaristan'da İvan Kostov başbakanlığında ODS-DGB koalisyonunun iktidara gelişi ile Makedonya'da Lübčo Georgievski başbakanlığındaki VMRO-DPMN'nin yönetimine denk gelmesi ilişkilerin ilerlemesine katkı yapmıştır. 22 Ocak 1999 tarihinde Makedonya başbakanı Lübčo Georgievski ve birçok bakanın oluşturduğu heyet ile Sofya'ya yaptığı resmi ziyareti sırasında imzalanan “*İyi Komşuluk İlişkilerini Geliştirme Ortak Bildirisi*”⁶⁰⁵ ile birlikte birçok alanda işbirliği protokolleri imzalanmıştır. Bu sayıda ticari ilişkiler, 8 No'lu Ulaştırma Koridorunun inşa edilmesi, organize suçlarla ortak mücadele, vergilendirme alanında, askeri alanda, Bulgaristan iyi niyetini göstermek için Makedonya'ya 150 adet T-55 tank ve 142 adet top sistemleri hibe etmiştir. Ortak Bildiri, kimlik, tarihi ve siyasi uyuşmazlıkların giderilmesi ve ikili ilişkilerin gelişimi konusunda kararlılık teşkil etmiştir.⁶⁰⁶

Şubat 1999'da her iki ülkenin başbakanları tarafından imzalanan Ortak Bildirge, ilişkilerin mevcut gelişimini engelleyen kötüleşen tarihi ve siyasi anlaşmazlıkları fiilen çözmüştür. Sofya ve Üsküp'ün iki ülke anayasalarında yer alan resmi dillerde anlaşmalar imzalama kararı, iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişmesini hızlandırmıştır. En az dil sorunu kadar önemli olan diğer konu ise karşılıklı azınlık haklarından feragat edilmesi meselesidir. 1999 Bildirgesi, iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel iş birliğinin gelişmesinde niteliksel olarak yeni bir aşamanın ön koşullarını oluşturmuştur.

Bu Bildirinin imzalanması, ikili ilişkilere dair Bulgar diplomasisinin en büyük başarısı olarak değerlendirilmiştir. Bildirinin içeriğinde, ülkelerin siyasi işbirliğini Avrupa entegrasyonu ve uluslararası hukuk bağlamında ilerletmesine, bölgedeki istikrarın tesisi için çalışacaklarına, turizm, ticari, ekonomik ve mali ilişkileri geliştireceklerine, ulaştırma ve altyapı projelerini iyileştireceklerine, eğitim ve kültür alanında değişim, basın ve medya alanlarında işbirliğinin yapılmasına dair noktalar bulunmaktadır. İki ülkenin de ayrılıkçılığı ve bölücülüğü teşvik eden örgütlerin çalışmalarına izin vermeyeceklerine ilişkin taahhütleri önemlidir ve özellikle Makedonya

⁶⁰⁵ V. Bojinov-Y.Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika*, s. 190.

⁶⁰⁶ Bkz. N. Avreyski, *a.g.e.*, s. 161-162.

Cumhuriyeti Anayasasında yer alan maddenin Bulgaristan içişlerine müdahale için bir temel teşkil edecek şekilde yorumlanmayacağını ve gelecekte de Makedonya Cumhuriyeti vatandaşı olmayan kişilerin statülerini ve haklarını korumak adına dahi, asla içişlerine müdahale temeli teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. Belgedeki ana vurgular, iki ülkenin birbirine karşı toprak iddiasının olmaması beyanıyla ifade edilen toprak iddialarından feragat edilmesi; bildirgeyi imzalayan her iki tarafın siyasi yapılar ve örgütlerle ilgili olarak vesayet dayatmasının rededilmesi; dil ve dil normlarının anayasal düzenlemesi yoluyla dil anlaşmazlığını çözmek için bir uzlaşma arayışı yapılması gibidir. Bildiri metnine göre, Bulgaristan, Makedon dilini sadece Makedonya topraklarının dili olarak tanımaktadır. Bu ifade açmazları kırmak için bir adım olsa da, sorun nihai olarak çözülmemiştir, çünkü Bulgaristan resmi olarak ne Makedon dilini ne de Makedon ulusunu tam olarak tanımıştır.⁶⁰⁷ Buna ek olarak, iki taraf, kurum ve kuruluşların kötü niyetli propagandayı önlemek için etkili önlemler alacaklarını ve özel kuruluşların Bulgaristan Cumhuriyeti ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere zarar verecek şiddet, nefret veya benzeri eylemleri ve söylemleri teşvik etmeye yönelik faaliyetlerine izin vermeyeceklerini temin etmişlerdir. Son olarak, Bildirinin her iki ülkenin resmi dillerinde - Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasasına göre Bulgarca ve Makedonya Cumhuriyeti Anayasasına göre Makedonca, ve her iki tarafın da eşit güce sahip olarak imzalanması önem arz etmektedir. Bildirde Bulgaristan'da "Makedon azınlığı" ndan bahsedilmemiştir. Diğer yandan bu Bildirge Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyelik yolunda ilerlemesine katkıda bulunan unsurlardan biri olmuştur. Bildiri 22 Ocak 2008 yılında ortak bir memorandum ile yenilenmiştir.⁶⁰⁸ Bu ikili mutabakat Bulgaristan'ın 2008 yılından itibaren üzerinde çalıştığı ve lobicilik yaptığı Bulgaristan ile Makedonya arasında 2017 yılında imzalanan "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması" nın temelini teşkil etmiştir. Ayrıca 1999 Bildirisi sayesinde Bulgaristan ve Makedonya arasındaki ilişkilerin kökten değiştiği koşullarda, karşılıklı güven ve işbirliğini güçlendiren bir dizi siyasi eylem yapılmıştır. Kosova savaşının devam ettiği ve barış arayışı döneminde imzalanan Bildiri Batı devletleri tarafından da olumlu görülmüş ve ikili ilişkiler farklı bir düzeye gelmiştir.

⁶⁰⁷ Bkz. V. Bojinov-Y.Toneva, *Republika Makedoniya v Suvremennata Balkanska Geopolitika*, s. 95-97.

⁶⁰⁸ Bkz. V. Bojinov-Y.Toneva, *a.g.e.*, s. 226-229.

1990'lı yıllar boyunca Makedonya Cumhuriyeti ile istikrarlı ilişkilerin tesis edilmesi Bulgaristan açısından son derece önemli olmuştur, ancak gerek Makedon makamlarının isteksizliği sebebiyle, gerekse Bulgaristan karar alıcılarının istikrarlı politikalar üretememesinden dolayı, iki ülke arasındaki ilişkiler zor dönemlerden geçmiştir. Kimlik, dil, ulus, kültür ve azınlık konularının ikili ilişkilerin söylemini etkilemiş, diyalogu oldukça zorlaştırmıştır. Bulgaristan'da Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanınmasının ardından, Vardar bölgesi ile ilgili tarihi gerçeklerin hakim olabileceği umudu doğmuştur. Bulgar tarafının, bir gün gelir de “küçük çocuk” hatasını anlar ve yeniden “ana vatanına” dahil olur düşünceleri doğrulanmamış, ilişkileri çıkmaza sokmuştur. Makedon milliyetçiliğinin temelini oluşturan ve Bulgarların ifade ettiği Makedonizm doktrini ciddi boyutlara ulaştığı ve ulus inşasının tüm hızıyla devam ettiği gerçeği kabul edilmeye başlanmıştır. Başka bir deyişle, Bulgaristan'dan farklı, ayrı ve bağımsız bir Makedon devleti kurulmuştur. Makedonya Cumhuriyeti'nin ve Üsküp'teki yöneticilerin, Bulgarların istediği gibi Makedonya'nın Balkanlar'daki “diğer Bulgar devleti” olduğu fikrini kabul edeceklerine dair hiçbir belirti yoktur.⁶⁰⁹

Üsküp'ün İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da oluşturulmaya çalıştığı Makedon azınlığı ve kuruluşlarının 1990 sonrası dönemde de Bulgaristan ile olan ilişkilerinde bir dış politika aracı olarak kullanması ilişkilere en fazla gölge düşüren olaylar arasındadır. Bu, Bulgaristan'da Makedon azınlığını temsil ettiğini iddia eden Birleşik Makedonya Örgütü (OMO) “İlinden-Pirin” siyasi partisi, kısaca OMO-İlinden, faaliyetleriyle bağlantılıdır. Aynı şekilde Kuzey Makedonya'da Bulgar bilincine sahip vatandaşların kendi derneklerini kurma girişimleri makedon makamlarınca engellenmesi ikili ilişkileri olumsuz etkileyen en önemli olaylar arasında gelmektedir.

2000'li yıllarda ikili ilişkiler atılan adımlara ve ülkedeki siyasi değişikliklere rağmen devam etmiştir. 2001 yılında makedonya'da iç çatışmaların başlamasıyla Bulgaristan, Makedonya'yı önemli askeri techizat ve araçlarla desteklemiştir. Ancak bu sırada yapılan bazı siyasi söylemler ve açıklamalar ilişkilerde diplomatik krizlere sebep olmuştur. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov'un Makedonya'ya asker

⁶⁰⁹ Bkz. V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika*, s. 98-99.

gönderilmesi gerektiğine ilişkin açıklamaları Avrupa'nın tepkisine yol açmıştır. Bu açıklama Makedonya'yı da tedirgin etmiştir. Makedonya hükümeti ise Arnavutlarla mücadelesinde Sırbistan'dan, ekonomik kalkınması için de Yunanistan'dan yardım talep etmiştir.⁶¹⁰

Bulgar ekonomisindeki iyileşme ve ülkenin Avrupa Birliği'ne katılma başvurusu, Makedonya için daha çekici hale getirmiş, onu potansiyel bir ortak olarak görmüştür. Her iki ülkenin üst düzey siyasetçileri arasındaki toplantılar daha sık yapılmaya başlanmış ve çok sayıda anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar arasında yeni bir sınır kapısının açılması (Nevestino-Delchevo Anlaşması - 18 Ekim 2004); Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk başbakanları arasında Burgaz'dan Üsküp üzerinden Vlorë'ye uzanan bir petrol boru hattı için imzalanan üçlü mutabakat (28 Aralık 2004); 2005 yılında Bulgaristan ve Makedonya'nın karşılıklı olarak başkentlere Kültür merkezlerinin açılması; 2005 yılında Sofya Askeri Okulunda Makedon askerlerine eğitim programının başlatılması vs. gibi alanlarda anlaşmalar yapılmıştır.⁶¹¹ Varılan anlaşmalara rağmen ilişkiler inişli-çıkışlı olmaya devam etmiş, devlet başkanlarının dostane ilişkileri ve iyi niyetlerine bağlı kalmıştır.

Bulgar Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov (2002-2012) ile Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Traykovski (1999-2004) 1999'da Ortak Bildiri ile varılan düzeyi devam ettirmeye çalışmıştır. Hatta Traykovski BM'nin Güney Afrika'daki toplantısına Bulgar heyetinin uçağı ile yolculuk yaptığı bilinmektedir. İki devlet lideri Bulgaristan'ın Melnik kasabasında Yane Sandanski'nin anıtına birlikte çelenk koymuştur. Traykovski'nin ölümünden sonra 2004 yılında göreve gelen Cumhurbaşkanı Branko Tsrıvenkovski (SDSM) döneminde ilişkilerde gerileme kaydedilmiştir.⁶¹² Makedonya'da Nikola Gruevski (VMRO-DPMN) başbakanlığındaki hükümet, 2006 yılında iktidara gelmesinden sonraki dönemde ilişkilerdeki talihsizlikler daha sık görülmüştür. Bu dönemde “Spaska Mitrova” olayı, Ohri gölünde “İlinden” teknesinin batması sonucu hayatını kaybeden Bulgar turistlerle ilgili açılan mahkeme davasının ilginç sonuçlanması,

⁶¹⁰ Bkz. V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika...*, s. 96-97.

⁶¹¹ N. Avreyski, *a.g.e.*, s. 173.

⁶¹² Bkz. V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika...*, s.97.

Bulgar Büyükelçisi İvan Petkov'un Gotse Delçev'in mezarını ziyareti sırasında fiziki saldırıya uğraması vs. gibi olaylar ilişkilerin gerilmesine sebebiyet vermiştir.⁶¹³ Ancak 2000'li yıllarda, Bulgaristan'ın Makedonya'ya yönelik dış politikası daha özgüvenli olmuştur. Her şeyden önce Bulgar diplomasisinin 90'lı yılların başından itibaren çok yol katetmiş olması, 2004'te NATO üyesi olması, ABD ile bölgede yakın ortaklıklarda bulunması ve AB üyeliğinin de kısa süre sonra gerçekleşeceği beklentileri Bulgaristan'a bir özgüven vermiştir.

Bulgaristan'ın Makedonya'nın bağımsızlığını koşulsuz ve şartsız olarak tanınması konusu Bulgaristan'daki siyasi ve akademik çevrelerce sıklıkla gündeme getirilmiş ve hatırlatılmıştır. Bu noktada, sonraki dönemlerde de Bulgaristan'ın, Makedonya'ya ilişkin belirli konulardaki pozisyonları karşılıksız olmuştur. Aslında son 30 yıldır Bulgaristan, Makedonya ile iletişimde olmadan ilişkilerle ilgili kararlar aldığı gözlemlenmiştir. Hatta birçok konuda karşılıksız ve hiçbirsey talep edilmeden destek verdiği de görülmüştür. Ancak çoğu zaman bu destek ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bu açıdan, özellikle 2006'dan sonra Makedonya'yı her konuda şartsız ve koşulsuz destekleme dönemine son vermiştir. Bağımsızlık ilanından itibaren Bulgar bilim, siyaset, medya, sivil toplum çevrelerinin ve genel olarak kamuoyunda Makedonya'ya yönelik yaptırım ve haddini bildirme arzuları ve duyguları hakim olmuştur. Büyük ölçüde, Bulgaristan'ın Makedonya konusunda, özellikle tarihi miras ve azınlık meselelerinde, karşılığını almadan tek taraflı destek politikası izlediği düşünülmektedir.

Bu bağlamda, Bulgaristan, EYMC'ye yönelik dış politikasının boşluklarını ve hatalarını değerlendirmesi ve gelecekteki ilişkilerin yönünü belirlemesi adına AB ve NATO üyeliği sonrası dönemde yeni bir tutum izlemiştir. Bu noktada, 2006 yılında Cumhurbaşkanı Georgi Parvanov ve ayrı olarak da Dışişleri Bakanı Ivaylo Kalfin, açıklamalarında iyi komşuluk ilişkilerine riayet edilmesini, Makedon resmi yetkililerin Bulgar milletine ve tarihine yönelik saldırılarına son vermesi konusunda ısrarcı davarnacaklarını ifade etmişlerdir. Gelecekte, Bulgaristan'ın Makedonya Cumhuriyeti'nin AB ve NATO üyeliğine vereceği desteğin şartlı olacağı ve tamamen

⁶¹³ Gös.yer.

Makedonya Cumhuriyeti'nin tam teşekküllü iyi komşuluk politikasına ve katılım öncesi başarı arzusuna bağlı olacağı açıklanmıştır.⁶¹⁴ Makedonya'nın bağımsızlığından sonra, belki de ilk kez, Bulgaristan'ın bir dışişleri bakanı, verilecek siyasi desteği açıkça tarih ve kültür meseleleriyle ilişkilendirmiştir. Kalfin'in bu açıklamaları Üsküp'te tepki yaratmış, diplomasi kanalıyla açıklama talep edilmiştir. Bu yönde başka bir adım ise, Bulgaristan'ın ikili ilişkilere yönelik bakış açısının değişmesi ve ABD'nin bölgede önemli bir aktör olması ile ilgilidir. ABD Başkanı George Bush'un Sofya'ya yaptığı resmi ziyareti sırasında, Cumhurbaşkanı Parvanov ve Başbakan Sergey Stanişev'in, Makedonya'da kasıtlı kötü komşuluk politikası ve Bulgar karşıtlığının sık tezahürleri ile ilgili sorunları dikkatine sunmuşlardır.⁶¹⁵ Ancak ilerleyen süreçlerde Makedonya ile olan ihtilaflardaki haklılığı ve özellikle Bulgaristan'da bir Makedon azınlığın bulunmadığı konusunda ABD'yi ikna edemediği görülmüştür.

Makedonya'nın AB üyelik müzakerelerinin başlamasının Bulgaristan tarafından bloke edilmesi konusu 2008'de Yunanistan'ın ülkenin adı ile ilgili vetosundan sonra Makedonya kamuoyunda daha fazla konuşulmaya başlanmıştır. Nitekim 2007'de VMRO-BND Genel Başkanı Krasimir Karakaşanov Makedonya'nın NATO üyeliğinin engellenmesi gerektiği yönde açıklamalarda bulunmuştur. 2009'da ise Bulgaristan dışişleri bakanı Makedonya'nın üyeliğinin gözden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁶¹⁶ Bu dönemde ikili ilişkileri olumsuz etkileyen örnek olaylardan birisi, 29 Temmuz 2009'da çıkan "Spaska Mitrova" skandalıdır. Spaska Mitrova, kendini Bulgar olarak tanımlayan ve Bulgar vatandaşı olan Makedonyalı bir bayandır. Mitrova'nın dramı Sırp asıllı eşinden ayrıldıktan sonra şiddete maruz kalması ve Makedon makamları tarafından turuklanıp 3 ay hapse mahkum edilmesi, çocuk velayeti konusunda yürütülen mahkeme davası ile ilgilidir. İlk başlarda bir aile kavgası olarak başlayan skandal, daha sonra siyasileşmiş ve iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyecek boyutlara kadar gelmiştir. Bu olaya, Mitrova'nın kimliği ve vatandaşlığı sebebiyle Bulgaristan basını ve hükümet yetkililerinin olağanüstü bir ilgi göstermesi sonucu olay uluslararası bir boyut almıştır. Bulgaristan, olaya kendi vatandaşını koruyan bir taraf gibi tepki vermekle kalmamış,

⁶¹⁴ Bkz. Dejan Marolov, *Republic of Macedonia Foreign Policy...*

⁶¹⁵ V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika...*, s. 192.

⁶¹⁶ Bkz. Dejan Marolov, *Republic of Macedonia Foreign Policy...*

Bulgar hükümeti bunun Makedonya'nın AB üyeliği yolundaki ilerlemesinin bir kriteri olarak değerlendireceğini bildirmiştir.⁶¹⁷

Yine 4 Ağustos 2009'da Kuzey Makedonya'da Bulgaristan vatandaşları ve Kuzey Makedonya vatandaşları üzerinde bulunan Bulgar nüfus cüzdanları ile ilgili olarak uygulandığı iddia edilen idari, adli ve diğer türden baskılarla bağlantılı olarak, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından, “Bulgaristan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Avrupa entegrasyonuna izin verecek değişiklikleri yapmaya ülkenin hazır olup olmadığını değerlendirecek kriterlerden biri olarak, bu gibi durumlarda Makedon tarafının yaklaşımını inceleyecektir” açıklaması gelmiştir.

Makedonya Bilimler Akademisi'nin tartışmalı bir ansiklopedi yayınlamasına tepki gösteren Bulgaristan, NATO ve AB üyeliğine aday bir ülkenin Soğuk Savaş dönemi ideolojisine özgü terminolojiye başvurmasının kabul edilemez olduğu, ansiklopedinin komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesine ve nefret söyleminin engellenmesine hiçbir katkı sağlamadığı ifadeleriyle uyarılmıştır. Bulgaristan'ın Üsküp Büyükelçiliği konu ile ilgili basın açıklaması ve kınama bildirisi yayınlamıştır.⁶¹⁸ Makedonya Başbakanı Nikola Gruevski ansiklopedinin Makedonya'nın ulusal, siyasi ve kültürel geçmişinin bir vizyonu olduğunu ve Makedonlar hakkında objektif ve kapsamlı bilgi verdiğini açıklamıştır.⁶¹⁹

Yine bu bağlamda 15 Ocak 2021'de Struga yakınlarındaki Vevçani köyünde düzenlenen bir geneleksel karnaval sırasında Bulgar bayrağı yakılmıştır. Bu eylem, Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanı Stevo Pendarovski ve Bulgaristan Dışişleri Bakanı Ekaterina Zaharieva tarafından şiddetle kınanmıştır. Bulgaristan'ın Üsküp Büyükelçisi Angel Angelov Kuzey Makedonya Dışişleri Bakanlığına sözlü olarak diplomatik girişimde bulunmuştur. Olayı her iki ülke makamları da kınamış, Kuzey Makedonya

⁶¹⁷ Dnevnik, MVnR se namesi po sluçaya “Spaska Mitrova”, 04.08.2009, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/08/04/765976_mvnr_se_namesi_po_sluchaia_spaska_mitrova_v_makedonija/, (13.08.2022).

⁶¹⁸ News Bg, “Sofya zakleyimi makedonskata entsiklopediya”, 24.09.2009, <https://news.bg/politics/sofiya-zakleyimi-makedonskata-entsiklopediya.html>, (13.08.2022).

⁶¹⁹ Dnes, Bilgariya Protiv makedonskata “entsiklopediya”, 25.09.2009, <https://dnes.dir.bg/politika/makedonia-5122702>, (13.08.2022).

savcılığı soruşturma başlatmıştır.⁶²⁰ Kuzey Makedonya’da Bulgar bayrağının yakılması olayları daha önce de yaşanmıştır. Bu ve buna benzer olaylar iki ülke arasındaki ilişkilerin kırılganlığını ve ulusal meselelerin ve sembollerin önemini ve hassasiyet düzeyini ortaya sermektedir. Diğer yandan Bulgaristan’ın Makedonların kimliklerinden ve tarihlerinden vazgeçmesi veya taviz vermesi taleplerinin ne kadar anlamsız olduğunu ve sonuç vermeyeceğini göstermektedir.

3.5.1. Bağımsızlığının Tanınmasından Sonra İmzalanan Bazı İkili Anlaşmalar

- Şubat 1999’da iki ülkenin başbakanları İvan Kostov ve Lübčo Georgievski Ortak İyi Komşuluk İlişkileri Bildirgesi;
- Mart 1999’da Bulgaristan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı ile Makedonya Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında işbirliği anlaşması,⁶²¹
- Nisan 1999’da Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti ile Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti arasında askeri teçhizat ve mühimmatın ücretsiz sağlanmasına ilişkin anlaşma;
- Mayıs 1999’da Bulgaristan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı ile Makedonya Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında Kosovalı mültecilere yönelik insani operasyonun lojistik desteğine katılım konusunda anlaşma;
- Kasım 1999’da, Bulgaristan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı ile Makedonya Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında askeri tıp alanında işbirliğine ilişkin protokol;
- 2000’de Bulgaristan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı ile Makedonya Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında askeri personel eğitimi alanında işbirliği protokolü;

⁶²⁰ Dnes.Bg, Pendarovski osidi izgarqneto na bilgarskoto zname, 15.01.2021, <https://www.dnes.bg/balkani/2021/01/15/pendarovski-osydi-izgarianeto-na-bylgarskoto-zname.476615>, (15.10.2022).

⁶²¹ Bkz. Savunma Bakanlığı - https://www.mod.bg/bg/cooperation_bilateral_agreements.html (18.08.2022).

- 2001’de Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti ile Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti arasında muharebe malzemelerinin, mühendislik mülkünün ve yedek alet ve aksesuarların ücretsiz sağlanmasına ilişkin anlaşma;
- 2005’te Bulgaristan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı, Arnavutluk Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı ve Makedonya Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında askeri eğitim, teknoloji ve bilim alanlarında işbirliği Anlaşması;
- 2007’de Bulgaristan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı ile Makedonya Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında "Ulusal Kodlama Aracı "BULKOD" yazılım ürününün ücretsiz kullanım hakkının sağlanmasına ilişkin anlaşma;
- 1 Ağustos 2017 tarihinde Bulgaristan Cumhuriyeti ile Makedonya Cumhuriyeti arasında “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. 14 Şubat 2018 tarihinde Dışişleri Bakanları arasında onay belgelerinin teatisi ile yürürlüğe girmiştir.

3.6. Avrupa Birliği Perspektifinden Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya Politikası

Ocak 2007’de Bulgaristan AB üyesi olduktan sonra, Makedonya’ya yönelik politikası farklı bir döneme girmiştir. Özellikle ulusal çıkarları konusundaki öncelikleri ve istikrarlı bir şekilde uygulamasına bağlı olarak şekillenmiştir. Her şeyden önce, Bulgaristan’ın komşusu Makedonya’dan bir adım önde olduğuna dair özgüveni, Makedonya Cumhuriyeti’ne yönelik bazı özel şartlar koymak için bir fırsat olarak değerlendirmiş ve daha sonra müzakere sürecini başlatmak için gerekli koşullara dönüşmüştür. İki ülke arasındaki sorunların bir kısmı daha üst platforma taşınarak Avrupa kurumlarının gündemine girmiştir. Dış politikada bu değişim 2007-2008 döneminde Bulgaristan’ın ikinci defa Güneydoğu ve Doğu Avrupa İş Birliği Süreci’nin dönem başkanlığı sırasında daha iyi fark edilmiştir.

Kuzey Makedonya da NATO ve AB üyeliği yolunda ilerleme gayretleri içerisinde olup, bu konuda Bulgaristan’ın da desteğine ihtiyacı vardır. Bulgaristan, Makedon Meselesini ve Makedonya’nın bugüne kadar kabul etmek istemediği tarihi

gerçekleri, Makedon ulusu, dili ve kimlik meselelerini Makedonya'nın NATO ve AB üyeliğini desteklerken bir önşart olarak ortaya koyması gündeme gelmiştir. Ancak Bulgaristan, Makedonya'nın NATO üyeliğini şartsız olarak desteklemiştir.⁶²² Buna karşın, 2004 yılında AB üyeliğine başvuran Makedonya, Kasım 2020'de AB üyeliği için müzakere sürecinin başlaması vetosu ile karşılaşmıştır.

Kasım 2007'de iki ülke arasında içişleri bakanlığı görevlileri ve öğrencilerinin eğitimi alanında işbirliği protokolü imzalanmış, ardından Ocak 2008'de Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı Lüboimir Küçükov ve Makedon mevkidaşı Zoran Petrov, Bulgaristan ile Makedonya arasında Avro-Atlantik entegrasyonu alanında bir işbirliği mutabakat zaptı imzalamışlardır.⁶²³ Bu mutabakat zaptının imzalanması, hem ikili ilişkiler, hem de Batı Balkanlar'ın genel perspektifi açısından önemli bir belge sayılmıştır. Aynı zamanda, 2008 yılında Yunanistan Makedonya'nın NATO üyeliğini veto etmesi, Makedonya'yı Bulgaristan ile ilişkilerini iyileştirmesine sevk etmiştir. Özellikle, 2009 yılında Bulgaristan'da iktidara gelen GERB (Bulgaristan'ın Avrupalı Gelişimi İçin Vatandaşlar) hükümeti ve Başbakan Boyko Borisov ikili ilişkileri normalleştirme gayretine girmiş ve Makedonya'nın NATO üyeliği konusunda şartsız ve koşulsuz destek vermiştir. İkili ilişkilere destek vermek amacıyla AB, Bulgaristan ile Makedonya arasında Sınır Ötesi İşbirliği Programına⁶²⁴ önem vermiştir. Yine AB'nin öncülüğünde iki ülke arasında birçok alanda işbirliği protokolü imzalanmıştır.⁶²⁵

Diğer yandan, her iki ülkede de karşı propaganda ve provokatif eylemler devam etmiş ve sıklıkla iç siyaset malzemesi olarak kullanılmıştır. Örneğin, Makedonya'da Mara Buneva'nın⁶²⁶ heykeli başında her yıl anma töreni düzenlenmesi, Bulgar asıllı işadamı Dragi Karov'un Veles'teki evinin bahçesine diktiği İvan Mihaylov ve Todor

⁶²² V. Bojinov-Y. Toneva, *Republika Makedoniya v Suvremennata Balkanska Geopolitika*, s. 156.

⁶²³ N. Avreyski, *a.g.e.*, s.174.

⁶²⁴ European Commission, Bulgaria – the former Yugoslav Republic of Macedonia IPA Cross-border Co-operation Programme 2007-2013, Brussels, 28 January 2009, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_09_38 , (13.03.2022).

⁶²⁵ N. Avreyski, *a.g.e.*, s.174-175.

⁶²⁶ Mara Buneva – 1902 Tetovo doğumlu, VMRO üyesi, 1928'de Üsküp'te bir Sırp devlet yetkilisine suikast düzenledikten sonra intihar etmiştir. Bulgar milliyetçileri için bir kahramandır.

Aleksandrov⁶²⁷ büstlerinin açılışına Bulgar VMRO-BND partisi lideri Krasimir Karakaçanov'un ve sempatizanlarının⁶²⁸ ve aşırı milliyetçi BNS örgütü üyelerinin katılması,⁶²⁹ Makedonya'da milliyetçilerin harekete geçmesine sebep olmuştur. Makedonlar için bunlar açık provokasyondur ve yetkili makamlar işadamı Karov hakkında soruşturma ve adli süreç başlatmıştır. İlişkilerin gerilmesine büyük ölçüde her iki ülkedeki milliyetçi partiler ve örgütler de katkı yapmıştır. Özellikle Bulgaristan'da VMRO ve BNS gibi siyasi örgütler Makedonya konusunu kendi çıkarları ve iç politika malzemesi için her fırsatta kullanmışlardır.

3.6.1. Dostluk, İyi Komşuluk ve İş birliği Antlaşması ve İkili İlişkiler

Bulgaristan, AB üyesi olmasından sonra Makedonya ile daha istikrarlı ilişkiler kurma ve sorunların giderilmesi yönde iyi komşuluk ilişkileri konulu bir antlaşmanın imzalanmasının gerekliliğini sıklıkla gündeme getirmiştir. Bulgaristan'ın resmi görüşleri Makedonya'nın iyi komşuluk ilkelerine aykırı davrandığı yönündedir. Bu doğrultuda 2012 yılında Bulgaristan, Makedonya ile istikrarlı ilişkilerin tesis edilmesi için resmi olarak üç nokta belirlemiştir. Bunlar, iyi komşuluk ilişkileri ve iş birliği konulu bir anlaşmanın imzalanması; kilit alanlarda ilişkileri güçlendirmek için ortak çalışma gruplarının oluşturulması ve yıllık hükümetler arası toplantılar şeklinde üst düzey bir Konsey'in oluşturulması gibidir. Bulgaristan'ın görüşü iyi komşuluk anlaşmasını dönemin başbakanları Ivan Kostov ve Lübço Georgievski tarafından 1999 yılında imzalanan Ortak Bildirgeye dayanması gerektiği yönündedir. Ancak, Makedonya Dışişleri Bakanı Nikola Poposki, Bulgaristan'ın iki ülke arasında iyi komşuluk anlaşması imzalama talebini resmen reddetmiştir.

⁶²⁷ Petir Dobrev, Dragi Karov: Makedonskite Bilgari Sami Vdignahme Pametnik na Todor Aleksandrov, 12.04.2008, <https://e-vestnik.bg/3693/> (01.11.2022).

⁶²⁸ VMRO Ortkriva Pametnik na Todor Aleksandrov vıv Veles (VMRO Veles'te Todor Aleksabdrow'un Heykelini Dikiyor), 07.03.2008, <https://www.youtube.com/watch?v=58Qh9KUw2o0>, (01.11.2022).

⁶²⁹ Otkriha Pametnik na İvan Vançe Mihaylov vıv Veles (Velse'te İvan Mihaylov'un heykelini Diktiler), 03.03.2010, <https://coreni.net>, (01.11.2022).

Bulgaristan'ın 44. Halk Meclisi, 4 Mayıs 2017 tarihinde GERB Partisi Genel Başkanı Boyko Borisov'u yeni hükümetin başbakanı olarak onaylamasıyla, "3. Borisov" hükümeti göreve başlamıştır. Bu dönem VMRO-BND partisinin de aralarında bulunduğu Vatanseverler Koalisyonu (VMRO-BND, NFSB ve ATAKA Partileri) ve VOLYA Partisi hükümet ortaklarıdır. BSP ve HÖH partileri muhalefette kalmıştır.⁶³⁰ Diğer yandan, Üsküp'teki yöneticilerin Bulgar karşıtı söylemleri 2017 yılının ilk yarısında Üsküp'teki iktidar değişikliği ile biraz yumuşamıştır. Bu değişimin temel sebepleri büyük ölçüde ABD ve AB'nin oluşturduğu dış aktörlerdir ve bölgedeki çıkarlarını, Rusya'nın etkisini azaltmayı, Makedonya Cumhuriyeti'nin NATO ve AB üyeliği yolundaki ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Makedonya Cumhuriyeti'ndeki siyasi krizin çözülmesi sürecinde, Bulgar hükümeti ile önde gelen Makedon partilerinin liderleri arasında yoğun temaslar yapılmış ve Bulgaristan'ın ülkenin bulunduğu kritik durumdan barışçıl bir şekilde çıkması yönündeki tutumu açık olarak ifade edilmiştir. Üsküp'te 2017'de hükümetin kurulmasından sonra, Bulgaristan'ın dengeli pozisyonu Bulgaristan ve Kuzey Makedonya arasında karşılıklı ziyaretlerin üst düzeyde gerçekleşmesinin yolunu açmıştır. Bulgar diplomasisinin girişimiyle, daha önce başlatılan ve sonuçsuz kalan ikili anlaşmanın imzalanması için müzakereler yeniden başlamıştır. Bulgaristan ve Makedonya arasındaki anlaşma son derece hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.⁶³¹ İki ülke arasında imzalanacak olan anlaşmaya karşı Makedonya'da ve Bulgaristan farklı muhalif görüşler olmuştur. Üsküp'te VMRO-DPMN Antlaşmaya kesin olarak karşı çıkmış, Başbakan Zoran Zaev ve iktidar çevreleri hain olarak nitelenmiş, Antlaşma Bulgaristan ve Bulgar çıkarlarını daha fazla savunan ve avantaj sağlayan bir belge olduğu tezini savunan güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Antlaşmanın imzalanmasına karşı farklı görüşler ve muhalefet Bulgaristan için de geçerli olmuştur. Önde gelen uluslararası faktörlerin görüşleri, atılan adımların ve girişimlerin hızlandırılması ve sonuçlandırılmasından yana olmuş, iki komşu ülkenin tartışmalı konularının çözülmesi ve Üsküp'te hükümetin kurulmasından sonra Avro-Atlantik entegrasyonuna yönelik gerçek adımların atılmasından yana olmuştur. Anlaşmanın imzalanması için de

⁶³⁰ Evgeniya Marinova, "Koy Koy e v Kabineta Borisov-3", 03.05.2017, <https://www.investor.bg/a/332-ikonomika-i-politika/238695-koy-koy-e-v-kabineta-borisov-3> (05.09.2022).

⁶³¹ V. Bojinov-Y. Toneva, Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika..., s. 185-198

teşviklerde bulunmuşlardır. Nitekim böyle bir anlaşma NATO'nun Makedonya'ya yönelik önşartları arasındadır.

Bu yeni dönemde siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik kalkınma konuları da nitel olarak yeni bir aşamanın önkoşullarını oluşturmuştur. Bulgaristan için büyük fırsat teşkil eden bu dönemde, ikili ilişkileri olumsuz etkileyen konuların AB politikaları çerçevesinde çözüme ulaştırma konusunda kararlı olduğunu da göstermiştir. Bu çerçevede Bulgaristan, Makedonya'nın AB'ye katılım desteği sağlamak için iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkilerini garanti altına alan bir anlaşma imzalamayı önermiştir.⁶³² Nihayet, 2017 yılında Makedonya'daki siyasi gelişmeler ve yeni hükümetin kurulmasından sonra, iki ülke arasında imzalanan “*Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması*” ile yeni bir döneme girilmiştir. 1 Ağustos 2017 tarihinde imzalanan Antlaşma önemli ölçüde 1999 yılında imzalanan Kostov-Georgievski Bildirisiyle aynıdır. Antlaşma her iki tarafın da uzmanları ve çalışma grupları tarafından hazırlanmıştır. Antlaşma 14 maddeden ve bir ek'ten ibaret olup, iki ülkenin ilişkilerinin ana hatlarını belirlemektedir. Belirli konularda ülkelerin temel pozisyonlarını içeren Antlaşma maddeleri, çıkarlarını ve hedeflerini işbirliği içinde sürdürmelerini, tarih, kültür ve kimlikle ilgili sorunların doğrudan siyasi iletişimden uzak tutarak Bulgar-Makedon uzmanlara devredilmesini öngörmüş ve Antlaşma çerçevesinde, önde gelen tarihçiler ve bilim adamlarından oluşan bir Ortak Multidisipliner Tarih ve Eğitim Meseleleri Uzmanlar Komisyonu kurulmuştur (Madde 8). Ayrıca, Antlaşmanın 12. maddesine göre, dışişleri bakanlarının eşbaşkanları olduğu ve Antlaşma kapsamındaki sorunların çözülmesi yönündeki ilerlemeleri takip etmek üzere, belirli periyotlarda toplanacak bir Ortak Hükümetlerarası Komisyon kurulmuştur. Bu Hükümetlerarası Komisyonların toplantılarında varılan anlaşmalar protokol olarak imzalanacak ve ilişkilerdeki ilerlemeleri oluşturacaktır. Bu çerçevede, Dostluk Anlaşması'nın imzalanması, Bulgaristan Cumhuriyeti'nin, Makedonya Cumhuriyeti'ne yönelik taleplerini birkaç maddede toplama fırsatı vermiştir. Antlaşma her iki ülkenin çıkarlarını savunur, diğer ülkenin topraklarında bulunan vatandaşların korunma hakkından özellikle bahseder. Her iki ülkenin de, diğer ülkedeki, vatandaşlık hakkı, genel demokratik kurallar ve insan

⁶³² İliana Yotova: “2017 Godina e Nov Etap v otnoženiyata ni sis Severna Makedoniya”, *Trud*, 14.12.2017, <https://trud.bg/>, (11.10.2022).

hakları, vatandaşların kimliğine ve benliklerine saygı kuralları dışında, özel korumadan yararlanan belirli toplulukları veya kurumsal grupları destekleme iddiasında olmadığını belirtmektedir. Anlaşma, her iki ülkenin resmi dillerinde imzalanmış ve Bulgaristan, Makedonya'nın bağımsız ve egemen bir devlet olarak hem dilinin özünü belirleme hem de kendisini dilsel ve ulusal olarak egemen bir devlet olarak tanımlama hakkına saygı duymuştur.⁶³³ Kostov-Georgievski Bildirisinin Bulgarca, Makedonca ve İngilizce dilinde imzalanması, yani iki ulusun anayasal dillerinde bir uzlaşma seçeneği olarak kullanılan bu format, 2017 Antlaşmasında da kullanılmıştır. Makedon azınlık talepleri sorunu da aynı şekilde çözülmüştür. Madde 11, fıkra 5, 1999 Bildirgesi'nde yazılanları tekrar eder: "Makedonya Cumhuriyeti, Anayasasında yer alan hiçbir maddenin, Bulgaristan Cumhuriyeti'nin işlerine müdahale için bir temel oluşturamayacağını ve yorumlanamayacağını ve Makedonya vatandaşı olmayan kişilerin statülerini ve haklarını koruma amacıyla hiçbir zaman bir temel teşkil etmeyeceğini teyit etmiştir. Bu metin, Yunanistan ve Bulgaristan'daki Makedon azınlıkların haklarını gözetmekle yükümlü olduğu Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 49. maddesi nedeniyle gerekli görülmüştür. İkili ilişkilerdeki en karmaşık konusu genel tarihtir. Antlaşma metnine göre, özgün ve meşru tarihi kaynakların incelenmesi, müfredat ve yardımların yeniden yazılması için raporların hazırlanması gibi konular Ortak Komisyona devredilmiştir. Yabancılaşmanın ve karşılıklı güvensizliğin (yalnızca devletler arasında değil, aynı zamanda insanlar arasında da engeller oluşturan) üstesinden gelmeye yönelik bir adım olarak, "Avrupa değerleri ruhu içinde iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlayan ortak tarihi olayların ve kişilerin ortak kutlamaları" fikiri öngörülmüştür. İki ülke vatandaşları arasındaki temaslar ortak gelenekleri, kültürü ve değerleri canlandıracak, birlikte yaşama ve karşılıklı anlayış için bir köprü oluşturacaktır. Sözleşme, iki ülke arasındaki altyapının inşasını ve modernizasyonunu da sağlamaktadır. Bunun eksikliği, tam teşekküllü iletişim, ticaret, turizm ve bilgi alışverişinin gelişmesinin ve insanlar arasında iletişim fırsatı önünde bir engeldir. Mevcut ulaşım, enerji iletimi ve iletişim ağları yetersiz, mantıksız ve normal devletlerarası temasları ve ilişkileri zorlaştırmaktadır. Tarihsel kaynakların gerçekliği ve "tarihi olayların bilimsel yorumu" çağrısı sorunu

⁶³³ Bulgar Halk Meclisi, Aostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması, Meclis Kararı ve Yasası, 18.01.2018, <https://parliament.bg/bg/bills/ID/77866> (08.08.2022).

çözmemiştir. Böyle bir yaklaşım, metindeki ifadeleri göreceleştirmektedir ve uygulama sürecini belirsiz zamanlara ertelemektedir. Antlaşma'nın 9. Maddesi "bilginin serbest dolaşımı"ndan bahsetmektedir. Toplum içinde demokratik bir temel olduğu gerçeği göz önüne alındığında, isteğe bağlı değil, zorunlu bir ön koşul olması gereken bir şeydir.⁶³⁴

Bulgar kültürel mirasının restorasyonu ve ulusal kurtuluş ve birlik savaşlarında hayatlarını kaybeden binlerce Bulgara gereken saygının gösterilmesi; kendilerini Bulgar olarak tanımlayan Makedonya vatandaşlarının maruz kaldığı baskılara (poliste sorgulamalar, işten çıkarılmalar, fikirlerin baskı altına alınması vs.) son verilmesi. Buna paralel olarak Bulgaristan, Makedonya'ya yönelik dış politika önceliklerini yeniden tanımlamalıdır.⁶³⁵ Antlaşma'nın kısa sürede imzalanmış olması, Makedonya'nın komşularıyla çözülmemiş sorunlarını çözmesi, izolasyondan çıkması ve mümkün olan en kısa sürede NATO ve AB üyeliği yolunda ilerlemesi için bir fırsattır. Bulgaristan-Makedonya ikili ilişkilerinde, Antlaşma ile çözüm aranan en hassas konular Makedon dilinin tanınması, ortak tarih sorunları ve Üsküp'ün Bulgaristan'da bir Makedon azınlığa yönelik iddialarıdır.⁶³⁶

Antlaşma iki ülke parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra, tarihi ve eğitim sorunlarını çözmek amacıyla kurulmuş olan Ortak Komisyonlar çalışmalarına başlamıştır. Tabi, uzlaşılması en zor konular tarihi ve kimlik, ayrıca da Makedonya'da Bulgar karşıtlığı konuları olmuştur ve pek fazla ilerleme kaydedilememiştir. Antlaşmanın imzalanması iki ülke arasındaki sorunların ve anlaşmazlıkların çözülmesi için yeterli olmamıştır, ancak iyi bir zemin oluşturduğu tartışmasızdır. Taraflar ikili ilişkilerin daha iyi bir düzeye gelmesinden yana olduğunu böylece göstermiştir, fakat ülkelerin çıkarlarından vazgeçmeleri mümkün değildir.

Makedonya parlamentosunun Antlaşmayı onaylamak için yaptırdığı oturum sırasında VMRO-DPMNE milletvekilleri oylamayı boykot etmiştir.⁶³⁷ Sonraki dönemde

⁶³⁴ Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması, *Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Sayfası*, <https://www.mfa.bg/bg/3117>, (08.08.2022).

⁶³⁵ V. Bojinov-Y.Toneva, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika...*, s.185-198.

⁶³⁶ Bkz. N. Avreyski, *a.g.e.*, s.178-179.

⁶³⁷ Katerina Blajevska, "Boykotit na VMRO-DPMNE podava ujasen signal" (VMRO-DPMNE'nin boykotu kötü işaretler veriyor), *DW*, (15.01.2018), <https://www.dw.com/bg>, (19.09.2022).

ise Antlaşmanın referandum ile iptal edilmesi yönünde girişimlerde bulunmuştur.⁶³⁸ Diğer yandan, Bulgaristan VMRO-BND partisi yetkilileri de Makedonya'yı Antlaşma'yı ihlal etmekle suçlamışlardır. Bunun bir örneği 2021 yılında VMRO Başkan Yardımcısı ve Avrupa Parlamentosu milletvekili Angel Cambazki'nin Avrupa Parlamentosuna yazılı şikayet göndermesidir.⁶³⁹

3.7. Bulgaristan ile Kuzey Makedonya Arasındaki Anlaşmazlık Meseleleri

Bulgaristan, Makedon kimliğini, dilini ve tarihini tanımamaktadır. 1971'de CIA'nin hazırlamış olduğu "Makedon Sendromu" başlıklı raporunda ele alınan Bulgaristan-Yugoslavya ilişkilerinde Makedon Meselesi ve çözilemeyen sorunlar günümüzün jeopolitik farklılığına rağmen hala güncelliğini korumaktadır. Kuzey Makedonya'nın Bulgaristan ile ilişkilerini istikrarsızlaştıran konular aynı zamanda ülkenin AB üyeliği yolunda da engel teşkil etmektedir. Bulgaristan'ın KM'ye uyguladığı koşullar AB'ye kabulü için resmi kriterlerinin sınırını aşmakta olduğu bir gerçektir. AB'ye katılmak için, daha önce başvuru yapan hiçbir ülke tarihinin yeniden yorumlanması, kimliğinin ve dilinin köklerinin yeniden tanımlanması gibi sonsuza kadar çözilemeyecek konularda başka bir ülkenin taleplerine boyun eğmeye zorlanmadığı da doğrudur. Ancak Bulgaristan 2007'de AB'ye üye olmasıyla KM karşısında daha güçlü bir konumda olduğu bir gerçektir.

⁶³⁸ *Trud Online*, "VMRO-DPMNE: Dogovorit za dobrososedstvo I priyatelstvi s Bilgariya e v osnovata na vsički problem" (VMRO-DPMNE: Bulgaristan ile imzalanan Dostluk ve İyi komşuluk antlaşması bütün sorunların temelidir), 13.09.2022, <https://trud.bg>, (14.09.2022).

⁶³⁹ Avrupa Parlamentosu, Parlamento sorusu: E-001980/2021, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001980_BG.html, (16.09.2022).

3.7.1. Tarih Meselesi

Bulgaristan’a göre, Makedon tarihi Bulgar tarihi ile aynıdır, tarihi olaylar ve şahıslar sınırın bir tarafında Bulgardır, diğer tarafında ise Makedondur. Bu yüzden Bulgaristan, Kuzey Makedonya’yı tarihini gaspetmesi ile suçlamaktadır. Birçok tarihi olay ve şahıs iki ülkenin de tarihinde mevcuttur. Örneğin Slav ve Kiril Alfabelerinin ataları olan Kiril ve Metodiy kardeşler, Çar Samuil, Osmanlı döneminde Makedonya ve Trakya’da yaşamış olan Makedon Devrimci Örgütün liderlerinden Gotse Delçev, Yane Sandanski vs. 2017 Antlaşması’nda kurulması öngörülen komisyon önemli bir başarıdır. Kuruluşunun ilk yılında ortaçağ dönemine ilişkin önemli yol kateden komisyon, sıra XIX ve XX yy. dönemlerine geldiğinde teklemeye başlamıştır. Bu dönemlere ait Gotse Delçev’in Bulgar mı, yoksa Makedon mu konusu komisyonun çalışmalarını frenlemiştir. Bununla birlikte Bulgar tarihçileri basın açıklamalarında Kuzey Makedonya meslektaşlarının ortak çalışmalar yapmak istemediklerine yönelik açıklamalarda bulunmaya başlamıştır. Kuzey Makedonya tarihçileri ise siyasi baskıdan söz etmektedirler. Bu olaya 2019’da iktidar ortağı olan Bulgar VMRO Partisi de dahil olmuş, Kuzey Makedonyalı tarihçilere yönelik suçlamalar artmıştır. Nihayetinde gerginlik 2020 yılındaki Bulgaristan’ın vetosuna kadar gitmiştir. Olayların bu gidişatı ise iki ülke arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilemiş, Kuzey Makedonya tarihçileri ise yeniden ortaçağ tarihine dönüş yapmışlardır. Sonuç olarak Bulgaristan, Üsküp’ün Bulgarların tarihsel ve coğrafi olarak Makedonya ile bağdaşmadığı şeklindeki milliyetçi doktrinini kabul edememiştir. Cumhurbaşkanı Petar Stoyanov’un 27 Nisan 1997’de Strasbourg’da Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde “*Makedonya tarihi, Bulgaristan tarihinin en romantik kısmıdır...*”⁶⁴⁰ ifadeleri bunun iyi bir örneğidir. Sonraki dönemlerde ve günümüzde tüm devlet ve hükümet yetkilileri bu görüşü paylaşmaktadır. Nitekim Bulgaristan Kuzey Makedonya’yı tarihi gerçekleri kabul etmemekle suçlamakta, Üsküp ise Dostluk Antlaşmasında yazdığı gibi tarihçiler tarihi meseleleri siyasi baskı yapılmadan çözmesi gerektiğine inanmaktadır.

⁶⁴⁰ BNT News, Petar Stoyanov’un konuk olduğu program, <https://bntnews.bg/bg/a/petr-stoyanov-v-yarvam-v-edno-novo-blgarsko-vzrazhdane> (20.09.2021).

Üsküp’e göre Sofya’nın öne sürdüğü tezler, İkinci Dünya Savaşı’nda Vardar Makedonyası’nın işgali sırasında uygulamış olduğu asimilasyon politikalarının yansımasıdır. Bulgaristan ise “işgal” kavramını kabuledilemez bumaktadır. Ayrıca Bulgaristan, Kuzey Makedonya’daki tarih ve ders kitaplarında yer alan “faşist Bulgarlar” ve “işgalci güçler” ifadelerinin yer almasından son derece rahatsızlar, savaş sırasında bölgeyi sadece yönettiklerini iddia etmektedirler. Bu zıt görüşler ilişkileri ve ortak komisyonların çalışmalarını zora sokmaktadır. Yine de Bulgaristan, Kuzey Makedonya’nın bu sorunları çözmekte daha fazla çaba göstermesinden yanadır.

Esasında Bulgaristan tarihin ortak olmasından yanadır, ancak bunu iki tarafın da tanıması ve kabul etmesi gerekmektedir. Eski Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov konuşmacı olarak katıldığı bir toplantıda şunları dile getirmiştir: “*Bölge halklarının birbirine en yakın olduğu görüşün temelinde ortak bir tarih anlayışı yatmaktadır. Asıl soru ortak tarih kavramının tanımıdır. Böyle bir durumda, diğer soruların çözümünün engeli kalkacaktır. Bu konuda çeşitli yaklaşımlar ve görüşler vardır.*

1. Ortak bir tarihin olduğunu ve herkes kendi tezlerini tartışmadan geliştirileceği yönde beyanda bulunulmalı.

2. Zaman zaman genel kutlamalar yapılacaktır ve bu kutlamalar milliyetçi tezahürlerden uzak olmalı.

3. Siyasetçiler gerçekten de tarihi tarihçilere bırakmalıdır”. Bu bağlamda, Makedonluğun içerisindeki Bulgar karşıtı unsurun yok edilmesi son derece önemli olduğunu öne sürmüştür.⁶⁴¹

Bu noktada “Gotse Delçev” olayı iyi bir örnek teşkil etmektedir. Gotse Delchev’in (1872-1903) ölümü günümüz araştırmacıları tarafından VMORO için en ağır kayıplardan biri olarak nitelenmektedir. Günümüzde Gotse Delçev, Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasındaki tarih tartışmalarının bir parçasıdır. Esasında Gotse Delçev Makedonya-Edrine kurtuluş hareketindeki sol akımın bir destekçisidir ve anarşi-sosyalist

⁶⁴¹ Georgi Pırvanov, “Bılgariya i Republika Severna Makedoniya – aktualni aspekti na otnoşeniyata ni”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, sayı 2, 2022

ve cumhuriyetçi inançlara sahip biridir. Makedonya ve Trakya meselesinde, iki bölgenin Bulgaristan Prensliği'ne ilhak edilmesi yoluyla çözümünü desteklememiştir. Makedonya ve Edirne vilayetlerinin, içinde yaşayan tüm milletlere eşit haklar verilerek, Osmanlı İmparatorluğu içinde bağımsız ve özerk birimler olmaları gerektiği fikrinin arkasında durmuştur. Bir sonraki aşama olarak, bu birimlerin gelişimini gelecekteki bir Balkan federasyonu veya konfederasyonu bağlamında bir cumhuriyet olarak da görmüştür⁶⁴². Aynı zamanda Doğu Rumeli örneğini izleyerek Makedonya-Edirne Özerk Bölgesi'nin Bulgaristan'a katılması olasılığını da kabul etmiştir. Delçev, Makedonya ve Edirne'deki Slav nüfusu kadar kendisini de Bulgar olarak tanımlamıştır. Bulgaristan'daki resmi görüş, Gotse Delçev ve diğer VMORO devrimcileri Bulgar etnisitesindendir. Günümüzde Gotse Delçev, Makedonya ve Edirne Trakyasını "özgürleştirmek" için hayatını ortaya koyan en büyük devrimcilerden biri olarak kabul edildiği Bulgaristan'da, ulusal bir kahraman olarak görülmektedir. Kuzey Makedonya Delçev'i Makedonya'nın bağımsızlığı için mücadele etmiş Makedon etnisitesinden bir kahraman olarak tanımlamaktadır. Kuzey Makedonya'nın milli marşında da adı geçmektedir. Kuzey Makedonya'daki bu yorumlara argümanlar vermemek için, 25 Nisan 1991'de Bulgaristan'daki Gotse Delçev ilçesinin belediye meclisi, vatandaşların desteğiyle, kasabanın eski adı olan Nevrokop adının şehre geri verilmesine karar vermiş, ancak dönemin cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu bu kararı onaylamamıştır.⁶⁴³

Gotse Delçev'in naaşı, İkinci Balkan Savaşı sırasında (1913), Baniçe'ye defnedilmiştir. Delçev'in memleketi olan Kılıkış ve mezarının bulunduğu Baniçe Yunan ordusu tarafından yakılmış, halkı ise Bulgaristan'a sürülmüştür. Gotse Delçev'in mezarı Birinci Dünya Savaşı sırasında Mihail Çakov tarafından önce İskeçe'ye, sonra Filibe'ye ve son olarak da Sofya'ya nakledilmiştir. 1946 yılına kadar "İlinden Teşkilatı" tarafından korunmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Gotse Delçev'in mezarı monarşi hükümeti tarafından onarılmıştır. Ancak 1943'te bazı entelektüeller ve Gotse Delçev'in kız kardeşleri, Baniçe'deki toplu mezarlığa Gotse Delçev'in de adının yer aldığı bir anıt

⁶⁴² Dino Kyosev, *Gotse Delçev: Pisma i Drugi Materiali – Biografičen Oçerk*, Voin Bojinov (ed.), Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Sofya, 1967, s.33-35.

⁶⁴³ İvaylo Diçev, "Preimenuvam, Sledovatelno ne Sıştestvuvam", 24.08.2014, <https://webcafe.bg/analiz/919098970-preimenuvam-sledovatelno-ne-sashtestvuvash.html#!/current>, (25.08.2022).

dikmişlerdir. Ancak 1944'ten sonra iktidara gelen komünistler döneminde Bulgaristan'ın Makedonya meselesine bakışının değiştiği sırada, Gotse Delçev'in mezarı Üsküp'e taşınmıştır.⁶⁴⁴

3.7.2. Makedon Kimliğinin ve Dilinin Tanınması

Çözüme ulaştırılamayan en önemli konular Makedon kimliği ve dili ile ilgilidir. Hâlihazırda Bulgaristan'da siyasi ve akademik çevreler Makedon kimliğine ilişkin birden fazla kimlikten söz etmektedir. Bunlar siyasi kimlik, yani ulusu siyasi bir varlık olarak kabul etmek, etnik kimlik ve bölgesel kimliktir. Bulgaristan'daki seçkinler siyasi kimlik görüşü üzerinde hemfikirler. Böylece Makedon devleti ile tarih, ulus ve kültürel özellikler alanlarında anlaşmazlıklar söz konusu olmayacak, aynı zamanda da Makedonya ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürecektir. Ancak Makedonya Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşmaya başlayan etnik kimlik tercihi üzerinde durmuştur. Makedonların siyasi kimliği, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinin uygulanması ile bağlantılı olarak 19. yüzyılın sonunda Makedonya kurtuluş hareketinin aktörleri arasında doğan Makedonya'nın bağımsız siyasi ayrılığı görüşü, bütünlüğüne zarar vermeden Makedonya'nın bağımsızlığı için tek olası yol olarak ortaya atılmıştır. Farklı güdülerle ve farklı bağlamlarda otonomi talepleri içerisinde yer alan siyasi özerklik fikirleri farklı evrimler geçirmiştir. Makedon siyasi topluluğun kimliği bölgenin özerklik hareketlerinde görmek mümkündür. Aynı zamanda uzun yıllardır devam eden bu süreçte siyasi ve etnik kimlik arasında bir örtüşmenin olmadığı da vurgulanmalıdır. Makedon devrimci hareketinin babaları ve daha sonraki dönemlerin aktörleri kendilerini Bulgar olarak tanımlamışlardır. Örneğin İvan Mihaylov "Makedonya: Balkanlar'ın İsviçresi" adlı kitabında birleşik, siyasi olarak bağımsız, çok etnisiteli ve sonuç olarak kantonlaştırılmış bir Makedonya görüşünün ifade etmiştir. Aynı zamanda, 1925 yılında Komintern'in güçlü etkisi altında kurulan VMRO-Birleşik, ana hedefini "Balkan

⁶⁴⁴ Mihail Çakov, "Dnevnik Na Revolyutsionniya mi Jivot", *Almanak Yantra*, Sayı 4, 1983, s.174-201, <http://macedonia-history.blogspot.com/2010/01/mihail-chakov-dnevnik-na-revoliucionnia.html>, (11.08.2022).

Federasyonu'nda bağımsız Makedonya" olarak şekillendirmekle birlikte, kuruluş belgelerinde Makedonya'daki Slavların Bulgar olduğunu vurgulamıştır ve "Makedon halkı"nın Makedonya'da yaşayan tüm milliyetlerin toplamı anlaşılması için "Makedonlar" ifadesinin kullanıldığı belirtilmiştir. Nihayet 1944'te ASNOM'un ilk toplantısında temelleri atılan Makedon kimliği, 1991'de bağımsızlık referandumu ile kendi devletini kurmuştur.

Bu görüşe göre Makedon etnik kimliği, Makedon siyasi kimliğiyle birlikte gelişmiştir, ancak önemli ölçüde gecikmiş bir yoğunluk derecesi sözkonusudur. Bu sürecin seyrini belirleyen unsurların bazıları yukarıda da belirtildiği gibi, Stoyan Novakoviç'in fikirleri ve 1886'da İstanbul'da kurduğu "Sırp-Makedonlar Derneği", Kraste Misirkov'un fikirleri ve faaliyetleri, Komintern'in ve bölgedeki komünist partilerin, özellikle BKP'nin faaliyetleri vs. gibidir. Her halükarda, bugün Kuzey Makedonya Cumhuriyeti nüfusunun yanı sıra Arnavutluk ve Yunanistan nüfusunun bir kısmı için Makedon etnik kimliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Makedon bölgesel kimliği coğrafi bölgenin tamamında oldukça yaygındır ve siyasal ve etnik kimlikle ilgisi olmadan ayrı olarak gelişmiştir. Bölgesel kimlik Makedonya coğrafi bölgesinde yaşayan halkların yöresel özelliklerini tanımlar. Örneğin Pirin Makedonya'sındaki halkların Makedonca konuşmaları, yöresel örf ve adetleri onlara bölgesel kimlik verir. Ayrıca kökeni Makedonya ile bağlantılı olan Bulgaristan'daki nüfusun büyük bir bölümünde Makedon bölgesel kimliğinin bir türü de gözlemlenebilir. Ege Makedonya'sında, devlet propagandası mekanizmaları da dahil olmak üzere güçlü bir Makedon bölgesel kimliği oluşturulmuştur. Selanik'te her yerde "Makedonya" adı bulunur. Eski Makedon krallığının bir sembolü olan Virgina'nın yıldızı, otobüs biletlerinde ve madeni paraların arkasında yer almaktadır. Yunanistan'ın Trakya ve Makedonya bölgesi 1912'den beri özel yönetim statüsündedir ve bölge için bir genel vali yönetimi altında bulunmuştur, 1955'te Yunan hükümetinde bölge için bakan bulunmaktadır.

Bu noktada, Bulgarlar açısından Makedon ulusunun varlığının tartışılması, etniye dayanan bir ulus olarak anlaşılması hem Bulgar etnik özbilincine sahip olanların hem de kendilerini Makedon olarak tanımlayanların ortak Bulgar etnik kökenine sahip olmaları ile ilgilidir. Öte yandan Makedonya Cumhuriyeti'nde, Makedonya coğrafi

bölgesinin üç bölümüne yayılmış belirli bir etnisiteden oluşan ulus fikrine dayalı görüş yaygındır. Bu tez, bu coğrafi bölgenin üç parçasının birleştirilmesi meselesi gündeme geldiğinde, önemli bir siyasi anlam kazanmaktadır. Bu açıdan, günümüzde Bulgaristan'ın Fransız modelini örnek alarak ulusunu siyasi bir varlık olarak tanıması ile azınlıklarını tanımak zorunda kalmayıp, açık bir etnik muhalefetin çatışma potansiyelini azaltmak veya yok etmek istemiştir. Nitekim kimlik meselesine ile ilgili tartışmalar genellikle Yugoslav propagandası sonucu mu, yoksa doğal olarak Bulgar kimliğine paralel olarak mı oluşmuştur sorusu etrafında dönmektedir.

Dile gelince, bir yandan, Makedonya Cumhuriyeti'nde, Bulgar edebi standardı ile aynı dil temelinde olsa da, bağımsız bir Makedon edebi dil standardı oluşturulmuştur. Öte yandan Bulgaristan vatandaşlarının ana dillerinin Makedonca olduğunu beyan ettiklerinde ise akıllara soru işaretleri gelmektedir. Çünkü, kural olarak, biri Makedonca konuştuğunu söylediğinde, aslında yaşadığı yörenin veya bölgenin dilini konuştuğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, aynı bölgede yaşayan ve aynı dili konuşan, ancak Bulgar olduklarını ve ana dillerinin Bulgarca olduğunu beyan eden bir insan vardır. Aslında Bulgaristan'ın Pirin bölgesinde yaşayan herkes, Müslümanlar dahil, aynı lehçeyi konuşur. Bu nedenle Bulgaristan Makedon dilsel azınlığının varlığını kabul etmez. Benzer şekilde, Bulgaristan'da bir Makedon etnik azınlığının BM'nin ve diğer uluslararası kuruluşların belgelerine göre, ayırt edici özellikleri olmadığı gerekçesiyle kabul etmez. Zira kendilerini Makedon etnisitesine mensup olduklarını söyleyenler, Bulgar etnik grubuyla aynı geleneklere, kültüre, dile ve dine sahiptirler. Bu açıdan Bulgaristan'daki Makedonların uluslararası hukuk çerçevesinde tanınmaları meselesi karmaşık ve zordur. Doğası gereği kendini tanımlama sübjektif bir kriterdir ve uluslararası azınlık hakları belgelerinde bu azınlığın korumasına hak kazanmak için tek başına yeterli değildir. Yine de bu kişilerin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin tüm Bulgar vatandaşlarına güvence altına alınan hak ve özgürlüklerden tam ve etkin bir şekilde yararlandıklarını yinelemek gerekir. Bulgaristan'ın Makedon dilini sadece KM sınırları içerisinde tanıması da bu yüzdendir. Zira Makedon dilini tanıması, zımnen de olsa, bu ayırt edici özellikten dolayı Bulgaristan bir Makedon etnik azınlığını da tanıması anlamına gelecektir. Nitekim Bulgaristan resmi olarak, kendini Makedon olarak tanımlayan bireyleri tanımaktadır. Örneğin 2011 sayımlarına göre 1609 kişi Makedon olarak tanımlanmış, ancak bunların

401'i anadillerinin Bulgarca olduğunu söylemiş.⁶⁴⁵ Bulgaristan Anayasası tüm Bulgaristan vatandaşlarını, öz tanımlamalarına bakmaksızın, Bulgar siyasi ulusu veya topluluğu mensubu olarak tanımlar.

Konu ile ilgili Bulgar dil bilimcisi ve Blgar-Makedon Dstluk Klübü üyesi Aleksandr Kösev katıldığı bir televizyon rogramnda şunları söylemiştir: *Bulgar siyasetçilerin yanlış politikaları ve Batı Balkanlara yönelik tutarsız politikalar sebebiyle KMC'nin ne zaman AB üyesi olacağı bilinmiyor. Bulgaristan, KM'nin entegrasyon sürecini durdurdu ve ardından KM'de Bulgar karşıtı söylemler yoğunlaşmıştır. Bu durum uzun yıllar devam edebilir. Bulgaristan iki halk arasında daha ciddi çatışmalara yol açabilecek bazı eski mitlerin ve travmaların ortaya çıkmasını tetiklemiştir... İki milletin birbiriyle kavgalı olmasında ve Batı Balkan ülkelerinin NATO ve AB üyeliklerine karşı gelen özellikle Rusya'nın ve Sırbistan'ın çıkarları söz konusudur. Balkanların Batı etkisinden koparılmaya çalışılması jeopolitik bir entrikadır ve Rusya'nın maksatlı politikasıdır... Bulgar siyasetçiler bu konuda Rusya'nın oyununa geldiler... KM'deki Bulgarların Anayasaya dahil edilmesi konusunda özel bir başarı elde edilemeyecektir...". Kösev dil konusunda şunları da eklemiştir: *Bulgar Dil Enstitüsünde hala eski anlayışlı, dil konusunda romantik bakan bilim insanları var. Bölgede zaman içerisinde farklı lehçelerden farklı diller oluşmuş ve kodlanmaktadır. Şu anki Makedon dili bir Bulgar lehçesi değildir, çünkü lehçeler kamusal yaşamın her alanına hizmet edemez, bu açıdan Makedon dili bir lehçe değil, edebi bir dildir. Dolayısıyla, resmî kurumlarda ve okullarda lehçe kullanılamaz... İkinci Dünya Savaşında Makedonya işgal ettiğimiz sırada hatalarımızın olduğu da bir gerçektir... Tarih dersi kitaplarımızın ciddi bir revizyona ihtiyacı vardır. Şu anki kitaplar 19. Yüzyıla ait eski bir milliyetçilik ruhuyla yazılmışlardır. Kitapların travmatik milliyetçilikten farklı olarak modern yurtseverlik ruhuyla yazılması gerekir.... Vatanseverlik, ülkenizle gurur duymak yerine onu sevmektir. Sadece gurur duymak sözde vatanseverliktir. Bu konuda manevi bir devrim yapılmalıdır...*⁶⁴⁶*

Bu bağlamdaki meseleler, altta yatan daha geniş siyasi meselelerin bir yansıması

⁶⁴⁵ Ulusal İstatistikler Kurumu, <https://censusresults.nsi.bg/census/reports/2/2/r9.aspx>, (15 Mart 2021).

⁶⁴⁶ Euronews Bulgaria, <https://www.vbox7.com/play:99c0668916?pos=relend>, (20.07.2022).

olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Bulgarlar resmi görüşmelerde, lüzum olmadığı gerekçesiyle tercüman kullanmayı reddetmektedir. Buradaki ima, Makedon dilinin Bulgarca'nın aynı olduğudur. Makedonlar buna genellikle karşı çıkmaktadır. Bu durum iki millet arasındaki farklı görüşleri öne çıkarmaktadır. Bu örnekler, mevcut olan siyasi ve kültürel mücadele sorununun sadece küçük bir bölümünü temsil etmektedir ve temel tartışma Bulgarların ve Makedonların Makedon kimliğine dair yorumlarını ortaya koymaktadır. Bugüne kadar Bugaristan Makedon dilini kabul etmemiştir, fakat bu mesele Kuzey Makedonya AB üyesi olmadan önce çözülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Bulgaristan kamuoyuna göre Makedon dili Bulgarca'nın bir lehçesidir, bugünkü Kuzey Makedonya halkı ise esasında Bulgardır. Üsküp için bu görüş asla kabul edilemez.

3.7.3. Azınlıklar Meselesi

Kuzey Makedonya Bulgarları'nın Anayasada görünürlüğü sağlamak basit gibi gözükse de kolay olmadığı anlaşıyor. Makedonya'nın mevzuatı, Bulgarlar'ın "Makedonizm" ideolojisi olarak nitelediği Makedon ulusunun ve Makedon dili'nin tarihsel köklerinin varlığını iddia eden varsayımlar üzerine hazırlanmıştır. Makedonya anayasası, Makedonya'nın diğer milletlerle bir arada var olan bir Makedon ulusunun ulus-devleti olduğunu belirtmiştir. İmzalanan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin ekinde, Makedon tarafı "ulusal azınlıklar" teriminin tam olarak ülke anayasasında yazıldığı şekilde ele alındığına işaret etmektedir.⁶⁴⁷ Anaysaya göre ülkedeki azınlıklar Arnavut, Türk, Ulah, Roman ve Sırp azınlıklarıdır. Anayasaya göre bu azınlıklar, nüfusun çoğunluğunu oluşturdıkları bölgelerde kendi ulusal dillerini resmi dil olarak kullanabilirler. Ayrıca ulusal kimliklerini beyan etmelerine, ana dillerini öğretmelerine ve kendi kültür ve eğitim kurumlarını kurmalarına izin verilir. Ancak Makedonlara göre Bulgar ulusu bir azınlık olarak mevcut değildir.⁶⁴⁸ Eski Yugoslavya'daki duruma benzer Makedonya devletinin bu yorumu, azınlık meselelerini

⁶⁴⁷ Bkz. Council of Europe, FCNM, <https://www.coe.int/en/web/minorities/north-macedonia> (10.03.2022).

⁶⁴⁸ Kuzey Makedonya Anayasası (17 Kasım 1991), <https://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk> (10.03.2022).

düzenleyen bu yasal çerçevenin, azınlık milliyetçiliğini yönetmek veya azınlık haklarını korumak için yeterli olmadığını göstermektedir. 2021’de ülkedeki Bulgar kuruluşları Başbakan Zoran Zaev’e Bulgarların Anayasal olarak tanınması çağırısında bulunmuşlardır. Fakat Kuzey Makedonya siyasilerinin Bulgarların Anayasada yer almaları taraftarı olmadıkları açıktır, Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya devletine ve Makedon kimliğine bakış açısını hesap ederek, bunun gelecekte sorun teşkil edeceği düşüncesindedirler.

Konuyla ilgili Makedonya Dışişleri Bakanı Buyar Osmani, Bulgarların anayasaya girmesinde bir sakınca olmadığını belirtirken, Sofya’nın “iki devlette bir millet” anlayışından fiilen vazgeçmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁹ Başbakan Zoran Zaev bunun AB üyeliği karşılığında bu mümkün olabileceği yönde açıklamalar yapmıştır. Ayrıca, Anayasa değişikliği Makedon Meclisinde 2/3 çoğunluk gerektirmektedir. Eğer iktidar partileri bu çoğunluğu sağlayamazsa bu yine mümkün değildir. Özellikle parlamentodaki sağcı muhalefet VMRO-DPMN Bulgaristan karşısında hiçbir taviz vermekten yana değildir. Parti genel başkanı Hristiyan Mitskoski, anayasa değişikliklerini Bulgar anayasasında “Makedon azınlığın” da yer alacağı karşılıklı değişikliklerle ilişkilendirmiştir.

Yukarıda da adı geçen “OMO İlinden-Pirin” oluşumu, “OMO İlinden”in iki kanadının birleşmesiyle, 1997 yılında Bulgaristan’da yaşayan Makedon azınlığını temsil etmek ve haklarını savunmak üzere siyasi parti olarak kurulmuştur. 1999’da siyasi parti tescili almayı başarmış ve aynı yıl yerel seçimlerinde Blagoevgrad’da yaklaşık 4 bin oy almıştır. Seçimlerden sonra, BSP’nin girişimleriyle ve DGB gibi partilerin de desteği ile, toplam 61 milletvekili Anayasa Mahkemesine “OMO-İlinden” partisinin yasaklanması için başvuruda bulunmuştur. Mahkeme, 28 Şubat 2000 tarihinde partinin anayasal düzene aykırı faaliyetlerde bulunması, etnik nefreti teşvik ettiği ve ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit ettiği gerekçesiyle, yasadışı ilan etmiş ve yasaklamıştır.⁶⁵⁰ Bulgaristan’ın tescil etmek istemediği Makedon örgütü “OMO-İlinden”, olayı uluslararası kuruluşlara ve

⁶⁴⁹ Trud Online, “Buyar Osmani: Bulgaristan bir millet-iki devlet anlayışından vazgeçmeli”, 08.10.2021, <https://trud.bg/>, (11.10.2021).

⁶⁵⁰ N. Avreyski, *a.g.e.*, s. 160.

AIHM’e taşımıştır. Makedonya, ikili ilişkilerde bir “azınlık sorunu” olduğunu her fırsatta uluslararası topluma duyurmayı ihmal etmemiştir. Bu mahkeme kararı Makedonya kamuoyunda son derece olumsuz karşılanmış, Bulgar ve Bulgaristan karşıtlığı yeniden yükselişe geçmiştir.⁶⁵¹

Sözkonusu azınlığın yıllar içerisinde kurmuş oldukları “OMO İlinden” Partisi kapatılmış, STK’ları ise tescil edilmemiştir. Makedonlara göre, Bulgar makamları asimilasyon uygulamaktadır. Bu durum tüm uluslararası kuruluşların insan haklarına ilişkine belgelerinde ayrımcılık olarak değerlendirilmektedir. Sadece STK’ların tescil edilememsi konusunda AIHM Mahkemesinde Bulgaristan’a karşı 14 dava açılmıştır. Aslında 2017’de imzalanan antlaşmayla ülkelerin içişlerine müdahale meselesi çözülmüştür, azınlıklar meselesi AB ve BM standartlarına göre değerlendirilmesi öngörülmüştür. Bulgaristan’a göre bu kuruluşlar Kuzey Makedonya tarafından desteklenen, Pirin bölgesini Makedonlaştırma ve Bulgaristan’da Makedon azınlığının var olduğunu gösterme amacı gütmektedir. Bunlara benzer kuruluşlar Yunanistan ve Arnavutluk’ta da bulunmaktadır, ancak orada da başarılı sayılmazlar.

Buna benzer bir ayrımcılık uygulaması Üsküp tarafından da uygulanmıştır. 2000 yılında Ohri şehrinde kurulan “RADKO”⁶⁵² derneğinin tescili reddedilmiştir. Makedonya’daki Bulgarların kimliğini korumayı amaçlayan “RADKO” derneği 2001 yılında Üsküp’teki Anayasa Mahkemesi, Makedon ulusal kimliğine yönelik tehdit oluşturduğu gerekçesiyle tescili reddetmiştir. Dernek, bu kararın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni ihlal ettiği gerekçesiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne taşımıştır. Strasbourg’daki mahkeme, derneğin kaydını reddetmek için hiçbir neden olmadığına karar vermiş ve Makedon makamlarından karar hakkında açıklama talep etmiştir. Dernek 15 yıl boyunca tescil edilmeye devam etmiş, mahkeme her seferinde yeni gerekçelerle reddetmiştir.⁶⁵³

⁶⁵¹ Çavdar Marinov, *a.g.e.*, s. 236-241.

⁶⁵² Radko İvan Mihaylov’un (Vançe) takma adıdır.

⁶⁵³ Milen Mihov, “*Prisiedinyavane na Republika Severna Makedoniya Kim Evropeyski Sıyuz: İstoriçeski Pregled na Vzaimootnoşeniyata na Republika Severna Makedoniya s Republika Bulgariya i Priçinite za Bulgarskoto Veto*” (KMC’nin Ab Üyeliği: İkili İlişkilerin Tarihsel Arka Planı ve Bulgaristan’ın Vetosu), New Direction, 2022, s. 33.

2008’de yapılan bir araştırmaya göre Makedonya’da yaklaşık 1000 kadar aile kendilerini Bulgar olarak tanımlamaktadır. Onlara Makedonyalılar “tatar” diye hitap ederler, bu olumsuzluk içeren bir ifadedir, gayriresmi olarak da Bulgar derler. Bulgarlar sıklıkla saldırılara ve ayrımcılığa maruz kalırlar. Sürekli olarak takip edilirler. Bulgarlar’a göre ülkedeki Bulgarların sayısı yaklaşık 100 bin kadardır, ancak Bulgar olduklarını gizlemektedirler veya gizlemek zorunda kalmaktadırlar. Bir kısmı ise Bulgar oldukları gerçeğini kabul etmek istemezler. Makedonya’daki Bulgar karşıtlığı oranı yüksektir. Geçmişte Sırplar her aileden birisini muhakkak öldürmüştür. Toplumun eğitilmiş kısmını yok etmiştir. Birçok yerde toplu mezarlıklar bulunmuştur. RADKO kuruluşu için Makedonizm “kanseri” oluşumudur, Makedonya’da Bulgar olarak yaşamak zordur. Kuruluşa göre Bulgarlar kimliğini açık olarak ifade etmek sakıncalıdır.⁶⁵⁴ Aynı zamanda Üsküp Bulgar Kültürü Kulübü temsilcileri Bulgarların Makedonya Anayasası’nda azınlık olarak yer almalarının doğru olmadığı görüşündedir, çünkü Bulgarlar ile Makedonlar arasında etnik, kültürel veya dini fark olmadığını, tek farkın birilerinin kendilerini Bulgar, diğerlerinin de Makedon olarak tanımlaması olduğu görüşündedir.

Makedonyada’ki Bulgarlara ve RADKO kuruluşu yönetimine göre veto konusunda en önemli mesele Makedonya’daki Bulgarların haklarıdır ve ülkenin demokratikleşmesidir. Bu açıdan onlara göre Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya’ya yönelik daha aktif ve agresif politika yürütmesi gerekmektedir. Kuzey Makedonya’daki Bulgar topluluğu VMRO-DPMN eski başkanı Lübço Georgievski’ye karşı Bulgar asıllı ve vatandaşı olmasından dolayı ve başbakanlığı döneminde UDB arşivlerinin açılması ve herkese dosyasını görme imkânı vermesinden dolayı sempati beslemektedir. Makedonya Bulgarlarının Bulgaristan’dan talepleri, Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya’ya ve Bulgarlara yönelik net kültürel, ekonomik, sosyal vs. politika yürütmesidir. Bulgaristan’ın manevi, maddi ve siyasi olarak arkalarında durmasını, hak ihlali konusunda AB’de Bulgaristan’dan ötürü desteklemesini, Bulgaristan’ın gücünü, arkalarında hissetmek ve haklarını savunduğunu görmek istemektedirler. İş sahaları açmasını, kültürel faaliyetler yapmasını, Bulgarca eğitim çalışmaları ve okullar, çocukların eğitimi, Bulgar dilinin resmi dillerden birisi olmasını istemektedirler ve AB’den

⁶⁵⁴ Bkz. P. E. Mitev, A. Zhelyazkova, G. Stoykovski, *Macedonia at a Crossroads*, s. 42-43.

daha fazla ilgi bekledikleri anlaşılıyor vs. Gelecekte Bulgaristan’a sorun çıkarmamaları açısından Bulgaristan’daki Makedon azınlığı ile ilgili tartışmalara girilmesinden yana olmadıkları anlaşılıyor.⁶⁵⁵

Konunun daha vahim kısmı ise ülkedeki Bulgarların sayısıdır, çünkü her iki ülkenin bu konudaki görüşleri oldukça farklıdır. 2002 yılı sayımlarında Bulgarların 1500 kişi olduğu ortaya çıkmıştır. 2021 sayımları sonuçlarına göre ise bu rakam 3504’tür. Bulgar Cumhurbaşkanı Rumen Radev basın açıklamalarında Kuzey Makedonya’da yaşayan 120 bin Bulgar’dan bahsetmektedir. Bulgar VMRO Partisi yetkililerine göre ise 1 073 299 kişidir, yan, nüfusun % 54,25’i.⁶⁵⁶ Makedonya’daki Bulgar kuruluşları 2021 sayımlarının gerçeği yansıtmadığı görüşündedir.⁶⁵⁷ Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı da resmi bir bildiri ile rakamların gerçeği yansıtmadığını ifade etmiş, son yıllarda Bulgar aslını kanıtlayan yaklaşık 100 bin Kuzey Makedonya vatandaşının Bulgaristan vatandaşlığı aldığını da hatırlatmıştır.⁶⁵⁸ 2008 yılında bu sayı yaklaşık 10 bindir. Birçoğu ekonomik nedenlerden dolayı Bulgaristan vatandaşlığına geçmiştir.⁶⁵⁹ Bulgaristan’da yükseköğrenim gören öğrencilerin % 80’i Bulgaristan’da kalmayı tercih ediyor. Dışişlerinin söyledikleri doğru olabilir, ancak Bulgar vatandaşlığı başvurusu yapanların çoğunun Avrupa Birliği içerisinde seyahat edebilme amacı olduğunu, başvuru sırasında Bulgar oldukları beyannamesi imzalamış olduklarını da hesaba katmak gerekir. Görüldüğü gibi bu oldukça karmaşık bir konudur.

Bulgaristan’ın sıklıkla gündeme getirdiği, yapılan baskı ve ayrımcılıklardan dolayı Bulgar etnik kimliğini gizleme ihtiyacı duyulması meselesi Makedonya’da provokasyonlara neden olan meselelerin ilk sırasında gelmektedir ve Bulgarlar’ın anayasal olarak tanınmasını erteleme potansiyeli taşıyan konulardandır. Dolayısıyla,

⁶⁵⁵ P. E. Mitev, A. Zhelyazkova, G. Stoykovski, *Macedonia at a Crossroads*, s.23-41.

⁶⁵⁶ Kristian Şkwarek, “Na prebroyavaneto v Makedoniya Bıgariste ne sa 3504, a 1 073, 299 ili 54,25% ot naselenieto”, *Trud Online*, 31.03.2022, <https://trud.bg>, (10.10.2022).

⁶⁵⁷ Sega, “Bılgarite v makedoniya pitat: Kak taka izcheznahe?”, 01.04.2022, <https://www.segabg.com/hot/category-foreign-country/bulgarite-rs-makedoniya-pitat-kak-taka-izcheznahe>, (09.10.2022).

⁶⁵⁸ Bulgaristan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sayfası, İzyavlenieto na MVnR vıv vrızka s obyavenite na 30 mart rezultati ot prebroyavaneto na naselenieto v RSM, provedeno prez 2021 g.”, 31.03.2022, <https://www.mfa.bg/bg/news/33480>, (09.10.2022).

⁶⁵⁹ Bkz. P. E. Mitev, A. Zhelyazkova, G. Stoykovski, *Macedonia at a Crossroads*, s. 42-43.

karşılık olarak Bulgaristan da, Pirin bölgesindeki Makedon azınlığını tanımayı reddetmektedir. Ancak Kuzey Makedonya'daki Bulgar azınlığı konusunda Bulgaristan ısrarcıdır ve bu konuda AB üyelik vetosu örneğinde olduğu gibi baskı uygulamaktadır. Aslında Bulgaristan'daki insan hakları savunucuları Bulgaristan'da Makedon azınlığının varlığını kabul etmektedir. Ancak Bulgaristan bunu kesinlikle reddetmektedir. Bu durum Yunanistan için de geçerlidir.⁶⁶⁰

Her ne kadar Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği müzakere süreci kapsamında değerlendirilmese de, Bulgaristan'ın Pirin bölgesinde kendilerini Makedon olarak tanımlayan bir grup vardır ve Bulgar devleti bunları Todor Jivkov'un iktidara gelmesinden beri tanımayı reddetmektedir. Esasında Bulgaristan'ın içişlerine karışma konusu karşılıklıdır denebilir. Zira bu mesele Bulgaristan'da yaşayan, fakat Bulgaristan'ın hiçbir koşulda tanımak istemediği, kendilerini Makedon olarak tanımlayan Bulgar vatandaşlarıdır, yani Bulgaristan Makedonları. Bulgaristan'da 2011 sayımlarına göre ülkede 1654 Makedon vardır, 2001 yılı sayımlarında ise bu rakam 5071'dir. Kıyaslamak gerekirse 1946 yılında Pirin bölgesindeki Makedonların sayısı 160 541'dir ve asimilasyon iddiaları da buna dayanmaktadır. Ancak o yıllarda, önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, Bulgar Komünist iktidarının bölgeye yönelik farklı bir politikası vardır ve o dönemde Makedon olmanın manasını da analizlere dahil etmek gerekir.

Günümüzde Pirin bölgesindeki Makedon azınlık mensupları bölge toplantıları ve etkinlikleri yapmaya devam etmektedir. Nisan 2022'de Melnik kasabasında düzenlenen toplantı, 19. Yüzyılda yaşamış devrimci Yane Sandanski anıtı önünde yapılmış, Bulgaristan'ın anayasasını değiştirmesi ve Makedon azınlığının tanınması çağırısında bulunulmuştur. Bu konuyu Kuzey Makedonya Başbakanı Dimitır Kovaçevski Bulgar mevkidaşı Kiril Petkov ile görüşmesi sırasında da dile getirmiştir.⁶⁶¹ Asıl soru Bulgaristan bununla yetinecek midir, yoksa Kuzey Makedonya'nın Bulgaristan'daki Makedon azınlığından vazgeçmesini mi talep edecektir.

⁶⁶⁰ Viktor Roudometof, a.g.e., s.40-43.

⁶⁶¹ 24 Çasa, "OMO-İlinden iska kato Kovaçevski promyana v Bylgarskata konstitutsiya I makedonskoto maltsinstvo, 17.04.2022, <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/11386850> , (10.10.2022).

3.7.4. Komünist Rejimi Mağdurları Meselesi

İkinci Dünya Savaşı sırasında komünist direnişçiler tarafından öldürülen etnik Bulgarlar ve daha sonra Makedonya Yugoslav Cumhuriyeti döneminde yine komünist rejiminin kurbanlarına hak ettikleri saygıyı göstermek meselesi. Yugoslavya rejimi Makedonya ile Bulgaristan arasının açılması konusunda oldukça sert ve planlı bir politika izlemiş, Bulgar bilincine sahip vatandaşlarına büyük baskılar uygulamıştır. Bu durum Yugoslavya ile SSCB'nin arasının bozulmasından sonra daha da vahim boyutlara ulaşmıştır. Savaş sonrası bölge ülkelerinde komünist iktidarların hakim olmasıyla Bulgaristan'ın Yugoslavya ile ilişkileri iyidir ve 1946'da Sofya hükümeti Belgrad'a, 1903'te Osmanlı askeri ile çatışma sırasında öldürülen devrimci komitacı Gotse Delçev'in naaşını gönderir. Ancak 1948'de Yosif Broz Tito'nun Stalin ile arası açılınca, Bulgaristan ile ilişkileri de bozulur. Bu dönemden sonra Batı bölgelerinde ve Makedonya'da Bulgarlar resmi makamlar tarafından cezaevlerine, kamplara gönderme, işkenceler, cinayetler vs.gibi baskılara maruz kalmış, bölgede Bulgarsızlaştırma politikası uygulanmıştır. Yugoslavya devlet güvenliği kurumu OZNA rejim karşıtlarıyla birlikte, Bulgarların da izini sürmüş, hain muamelesi yapmıştır. 2008 yılında Kuzey Makedonya eski gizli servislerde görev almış kişilerin açığa çıkması ve kamu görevlerinin almamasına ilişkin lustrasyon yasası çıkarmış, fakat eski rejim mağdurları ve kurbanlarının durumu ele alınmamıştır. Yurtiçi ve yurtdışından gelen yoğun eleştiriler ve baskılar sonucu, 2015 yılında süreç durdurulmuştur. Ayrıca olaylara ışık tutacak olan eski gizli servislerine ait arşivler Sırbistan'da muhafaza edilmektedir. Burada Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'dan tam olarak ne isteyeceği ve süreleri önemlidir.

3.7.5. Bulgar Karşıtlığı

Bulgaristan sürekli olarak Makedonya'da Bulgar karşıtlığı ve nefret söylemlerinden şikayetçidir. KM basınında ve sosyal medya ortamında sıklıkla Bulgar karşıtlığına rastlamak mümkündür. Bulgaristan'ın son derece rahatsız olduğu ve Bulgar karşıtlığı olarak nitelediği meseleler arasında Kuzey Makedonya'daki Bulgar azınlığına

yönelik baskılar ve ayrımcılıktır. Bulgarlara karşı olumsuz tutumların sebeplerinden birisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler Almanyası müttefiki olarak Bulgar ordularının Makedonya işgali sırasında büyük katliamlar yapmasıdır ve bu tarihi olayların Kuzey Makedonya eğitim müfredatında var olmasıdır. Bu bağlamda da 1940'lı yıllarda Makedonya Yahudilerin sınır dışı edilmeleri de Bulgar yönetime yüklenmektedir. Bugün Bulgaristan makamları ve yetkililerin son derece rahatsız olduğu konulardır ve sürekli olarak bunların müfredattan kaldırılmasını istemektedir. Bunu Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği şartları arasına koymuştur. Kuzey Makedonya'da Bulgarların sıklıkla nefret söylemlerine ve nefret olaylarına maruz kalmaları Bulgar makamlarını sıklıkla harekete geçirmektedir. Bu konuda Kuzey Makedonya'yı ülkede yaşayan Bulgarlar ve Bulgaristan karşıtı nefret söylemlerini önlemek adına hiç birşey yapmadığı düşüncesindedir. Bulgaristan, Makedonlardaki bu zihniyetin Yugoslavya döneminden miras kaldığı, Makedonya Cumhuriyeti'nin 90'lı yıllarda bağımsızlığına kavuşması sırasında ise Makedon ulusal kimliğini yaşatmak ve güçlendirmek amacıyla “düşman Bulgarlar” tezi uyguladığı görüşündedir. Bulgarlara göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında Bulgar ordularının Vardar Makedonyası bölgesini yönetmeleri ile ilgili kullanılan “Bulgar faşist işgalci gücü” kavramı ise bunu kanıtlayan iyi bir örnektir. Üsküp yönetimi, tüm Bulgar milletini suçlamamak için sözkonusu kavramdan “Bulgar” ifadesini çıkarıp “faşist işgalci güçler” kalmasını kabul etse de, Bulgaristan daha da yumuşatılmasından yanadır ve “Bulgar yönetimi” ifadesini teklif etmektedir. Bulgaristan'ın sözkonusu dönemde Hitler Almanyası'nın müttefiki olması ve bölgede binlerce sivilin öldürülmesi gerçeği, Üsküp'ün tavizkar davranmasını imkansız yapabilir. Bunun yanında Sofya, Kuzey Makedonya'da birçok Bulgarlara ait anıt ve kutsal yerlere yapılan tecavüzü ve saygısızlığı kanıtlayabilir. Bu minvalde Kavadartsi'de Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden Bulgar askerleri mezarlığı ve buna benzer başka örnekler gösterebilir. Özellikle devletin finansal desteği ile çekilen “*Üçüncü Yarı*”, “*Üsküp'ün Kurtuluşu*” vs. gibi filmler, Bulgar düşmanlığının tetiklenmesine katkı yapmıştır. Filmler, savaşlar döneminde bölgenin Bulgarların yönetimi sırasında uygulanan zulmü konu almaktadır. “Üçüncü Yarı” filmi 2012 yılında yayınlanan İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman güçlerin Makedonya'nın işgalini canlandıran bir filmidir. Filmde Alman birlikleriyle birlikte Bulgar ordusu da Makedonya'ya girmektedir ve faşist işgalciler olarak yansıtılmaktadır. Bulgaristan'ın bir

grup Avrupa parlamentsou milletvekili filme tepki göstermiştir. Olay diplomatik ilişkilere yansımış. Filmin yönetmeni Bulgar siyasetçilerini neofaşizmle itham etmiştir. Aynı zamanda, Makedonya da Bulgaristan'daki Makedon karşıtlığından yakınmaktadır. Bu konularda uzlaşmaya varmak oldukça zor görünüyor, ancak herşey iki tarafın ne kadar taviz verebileceğine bağlıdır. Bu sorunlar iki komşu ülke arasında olağan sorunlar gibi gözüксе de, tarihi ve siyasal nitelik taşımaları ve her ülkenin farklı yaklaşım prensipleri, bu sıradan sorunları çıkmaz sokağa götürerek, iki ülke arasındaki gerginliğin tırmanmasına sebep olacaktır.

3.7.6. Ülkenin İsmiinin Yazılışı Konusu

Bulgaristan tüm resmi belgelerde Kuzey Makedonya'nın isminin “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti” olarak yazılmasında ısrarcıdır. Böylece, Bulgaristan'ın da bir kısmını kapsayan Makedonya coğrafi bölgesi değil, ülke sözkonusu olduğu anlaşılması gerekmektedir. İsim sorunu Yunanistan ile Kuzey Makedonya arasında anlaşmazlık meselesi olarak 27 yıl sürmüştür ve ülkenin adının değişmesiyle ve Anayasa değişikliği ile sonuçlanmıştır. Bunun temel amacı gelecekte bir gün komşu ülkelere yönelik toprak iddiası konusunun garanti altına alınmasına yöneliktir.

3.8. Kuzey Makedonya'nın AB Üyeliğine Bulgaristan'ın Vetosu

Bulgaristan'ın 2018 yılının ilk yarısında üstlenmiş olduğu Avrupa Birliği Konseyi'nin dönem başkanlığı Boyko Borisov (GERB) hükümetinin 3. dönemine denk gelmiştir. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği Konseyi'nin dönem başkanlığı ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli olmuştur. Bu dönemde düzenlenen bir dizi etkinlik arasında Batı Balkanların AB üyeliği de resmen gündeme konulmuştur. Bulgaristan Makedonya'nın NATO üyeliğini ve Yunanistan ile aralarındaki anlaşmazlığın

giderilmesini desteklemiş, AB'ye katılımı için verdiği desteği sürdüreceğini belirtmiştir.⁶⁶²

Bulgaristan Makedonya'nın NATO'ya üyeliği sürecinde verdiği destek gibi, AB üyeliği sürecinin de başarıyla tamamlanmasından yana olduğunu, fakat bu desteğin şartsız olmadığını göstermiştir. Bulgaristan'ın ilk AB Konseyi Dönem Başkanlığı'ndan sonra yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre, Bulgaristan vatandaşları bölge ülkelerinden en fazla Makedonya'nın AB üyesi olmasından yanadır. İkinci sırada çok az farkla Sırbistan gelmektedir. Bulgaristan'ın dönem başkanlığı süresinde elde edilen en büyük başarı ise Batı Balkanların AB üyelik süreçlerine desteği olarak görülmüştür.⁶⁶³

Her iki ülke için de büyük fırsat teşkil eden bu dönemde, zorlu konular sıklıkla gündeme gelmiş, ilişkilerde tıkanma noktasına gelinmiştir. Çünkü her iki taraf da pozisyonlarından ödün vermek istememiştir. Bulgaristan, Makedonya'nın tarihini gaspettiği, dilinin Bulgar dili olduğu, geçmişini de Bulgar etnisitesiyle, ulusuyla bağlantılı olduğu görüşlerinde ısrarcı olmuş, Makedonya'nın Bulgar azınlığını kabul etmesini istemeye devam etmiştir. Bulgaristan'ın öne sürdüğü bu şartları Makedonya kabul edilemez bulmuştur. Kabul edilmesi Makedonya'nın varlığı ile ilgili bir meseledir. Bu şartları kabul etmemekle birlikte, Makedonya Bulgaristan'da bir Makedon azınlığının varlığının tanınmasını da talep etmeye devam etmiştir. Bulgaristan'ın Makedonya'daki Bulgar azınlığının anayasal olarak tanınması taleplerinde ısrarcı olması haklı bir taleptir. Fakat aynı zamanda Makedonyalıları Bulgar olarak görmeleri, ülkenin çoğunluğunun Bulgar olduklarının söylenmesi ve milliyetçilerin sürekli olarak "Makedonya Bulgaristan'dır" söylemleri, azınlık taleplerini anlamsızlaştırmaktadır.

Dönemin Başbakanı Boyko Borisov Makedonya Başbakanı Zoran Zaev ile dostane ilişkileri içindedir. Ancak Zaev'in ikinci döneminde ülkede Bulgar karşıtlığı artmaya başlamıştır. Ayrıca GERB partisinin hükümet ortağı olan VMRO baskı yaparak hükümetin Makedonya konusunda daha sert tutum izlemesini istemiştir. Bulgaristan,

⁶⁶² Avrupa Birliği Konseyi, Dönem Başkanlıkları Sayfası, <https://www.consilium.europa.eu/bg/council-eu/presidency-council-eu/timeline-presidencies-of-the-council-of-the-eu/>, (16.09.2022).

⁶⁶³ Natsionalen Tsentr Za Parlamentarni İzsledvaniya (NCPC), AB Konseyi Dönem Başkanlığından Sonra Kamuoyunun AB'ye Bakışı, Temmuz 2018, https://parliament.bg/pub/ncpi/Euopredsedatelstvo_July_2018_23_07_final.pdf, (16.09.2022).

Makedonya'nın "Bulgar karşıtı ideoloji" olarak gördüğü bir dizi talebi yerine getirmediği takdirde AB'ye katılım sürecinin engellenmesi konusunda uyarıda bulunmuş, hükümetinin bu yönde belirlediği "Çerçeve Pozisyonu" 44. Meclis tarafından onaylamıştır. Bu pozisyonun içeriğinde kısaca şöyle denmektedir: *"2017 yılında imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması'nın onlarca yıllık sorunları çözmesi ve ikili ilişkilerin gelişmesine ivme ve yeni bir bakış açısı kazandırması bekleniyordu. Bu Antlaşmanın imzalanması ve uygulanması, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin NATO ve AB üyeliğine verdiği desteğin bir şartıydı. Bu bağlamda, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ile Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması'nın lafzının ve ruhunun geri döndürülemezliğini garanti edecek şekilde katı ve eksiksiz bir şekilde uygulanması son derece önemlidir ve ülkenin AB'ye katılım sürecinde ilerlemesi için bir ön koşul olmaya devam edecektir. Bu bağlamda Bulgaristan, tutarlılığını korumakla birlikte, 15 Ekim 2019 tarihinde düzenlenecek olan AB Konseyi toplantısının nihayi belgesinin metninde, İyi Komşuluk Antlaşması'nın uygulanmasının, üyelik için geçerli olan koşulluluğun bir parçasını oluşturacağının net bir şekilde yansıtılması konusunda ısrar edecektir. Bulgaristan ayrıca Konsey'in vardığı sonuçlara ek olarak, mevcut Çerçeve Pozisyonunu temel alacak bir Ulusal Bildiri sunacaktır..."*⁶⁶⁴

Bulgaristan, müzakereler çerçevesinde öngörülen "Hükümetlerarası Toplantılara" katılımını, antlaşmanın harfiyen uygulanmasına ve bu konuda ilerlemelere bağlayacağını bildirmiştir. Buna göre, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Genel hükümler bölümünde: *"Hangi biçimde olursa olsun, Bulgaristan'daki "Makedon azınlığı"nın tanınmasına yönelik iddiaları destekleme ve teşvik etme politikasını izlemeyi bırakmalıdır ve bundan kaçınmalıdır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, İyi Komşuluk Antlaşması'nın 11. Maddesi uyarınca uluslararası örgütler ve toplantılarındaki tutumlarını ve eylemlerini kayıtsız şartsız ve acilen uyumlu hale getirecek ve Bulgaristan Cumhuriyeti topraklarında herhangi bir vatandaş grubu için azınlık statüsü kazanmasına dair tarihsel ve demografik gerekçe olmadığını açıkça beyan edecektir. Avrupa Konseyi'nin çok taraflı formatları ve izleme mekanizmaları, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti tarafından azınlık*

⁶⁶⁴ Bulgaristan Cumhuriyeti Halk Meclisi Sayfası, Ulusal Birldiri, 10.10.2019, <https://parliament.bg/bg/declaration/ID/157188>, (10.10.2022).

gruplarına mensup kişilerin haklarıyla ilgili konularda Bulgaristan'a baskı yapmak için kullanılmamalıdır;

- Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Prespa Anlaşması uyarınca anayasasında yapılan değişikliklere bağlılığın, Bulgaristan Cumhuriyeti ile yapılan Antlaşmaya sıkı sıkıya bağlı kalmaya paralel olarak yürütüleceğini BM üye ülkelerine sözlü bir nota ile beyan edecektir. Bu Antlaşmanın "dil maddesi" için de geçerli olacaktır;

- Prespa Anlaşmasında öngörülen kısa adın kullanımı, bir kısmı Bulgaristan sınırları içinde bulunan Kuzey Makedonya coğrafi bölgesini değil, yalnızca Kuzey Makedonya Cumhuriyeti siyasi varlığını ifade eden bölge kastedilecektir;

- Bulgar öz farkındalıkları nedeniyle bastırılan Yugoslav komünist rejiminin kurbanlarının rehabilitasyon sürecini başlatılacaktır.

- Bugünkü Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki eski Yugoslavya'nın güvenlik servisleri işbirlikçilerinin işa edilmesi süreci başlatılacaktır;

- "Bulgar faşist işgalcileri" gibi ifadeleri içeren ve Bulgaristan'a karşı açıkça nefret uyandıran metinlerin anıtlar, levhalar ve binalar üzerindeki işaret ve yazılardan kaldırılması için sistematik önlemler alınacaktır.

Tarih ve Eğitim Sorunları Ortak Multidisipliner Uzman Komisyonunun faaliyetinde:

- Ortak tarihin 1944'e kadar olan dönemiyle ilgili olarak, Hükümetler Arası Ortak Komisyon tarafından doğrulanan Komisyon çalışmasında: Gotse Delçev, VMORO-VMRO ve Aya İlyas Ayklanması gibi konularda belirli sonuçlara ulaşılması ve bir anlaşmaya varılması;

- bilgi levhalarının ve diğer işaretlerin değiştirilmesi dahil, tarihi eserler ve kültürel anıtlar hakkında, bugüne kadar mutabık kalınan metinlerin yerine getirilmesi;

- *üzerinde anlaşmaya varılan olayların ve kişilerin genel olarak anma etkinlikleri için belirli tarihler üzerinde anlaşmak;*

- *üzerinde anlaşmaya varılan olay ve kişileri anarken, siyasi figürler, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki devlet kurumlarının temsilcileri ve devlet bütçesinden finanse edilen medya, resmi açıklamalarını ve yorumlarını Komisyonun üzerinde mutabık kaldığı metinlere dayandırmak.*⁶⁶⁵

Müzakere Çerçevesinin ilk Hükümetlerarası Toplantısı'nda oynalanmasından dolayı, Bulgaristan ancak ülke açısından hassas olan konuların bu çerçevede uygun şekilde yansıtılmasından sonra onay vereceğini açıkça belirtmiştir. Bulgar hükümetinin belirlediği Çerçeve Pozisyonu Kuzey Makedonya'da tepkiyle karşılanmıştır. Bir grup akademisyen ve vatandaş hayal kırıklığı ifade eden bir bildiri yayınlayarak Bulgaristan'ın taleplerinin gerçekçi olmadığını savunmuştur.⁶⁶⁶ Aynı zamanda bildiri sosyal medyaya sunularak imza kampanyası açılmıştır.⁶⁶⁷

Mart 2020'de Avrupa Birliği Konseyi Kuzey Makedonya'nın katılım müzakerelerine başlaması kararını onaylamıştır.⁶⁶⁸ Ekim 2020'de Bulgaristan, bir uzlaşma teklifinde bulunmuştur ve Kuzey Makedonya'nın tarihsel olarak Bulgar köklerine sahip olduğunu kabul etmesi halinde, Makedon dilini ve Makedon kimliğini tanımayı kabul edeceğini açıklanmıştır. Dışişleri Bakanı Ekaterina Zaharieva, *"tıpkı bizim gerçeği kabul etmeye hazır olduğumuz gibi, onlar da geçmişi kabul etmeleri gerekiyor"*, ifadelerinde bulunmuştur. Bu öneri Kuzey Makedonya tarafından reddedilmiştir.⁶⁶⁹ İkili ilişkilerin çıkmaza girmesi her iki ülkedeki muhafazakar ve

⁶⁶⁵ Bulgaristan Cumhuriyeti Halk Meclisi Sayfası, Ulusal Birldiri, 10.10.2019, <https://parliament.bg/bg/declaration/ID/157188> , (10.10.2022).

⁶⁶⁶ Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile ilgili Pozisyonu Yeni Bir Ayrışma Hattıdır, 10.10.2019, <https://www.mediapool.bg/balgarskata-pozitsiya-za-severna-makedoniya-e-nova-razdelitelna-liniya-news298837.html> , (10.10.2022).

⁶⁶⁷ FB, 10.10.2019, <https://www.facebook.com/stefan.detchev/posts/10220327998490779> , (10.10.2022).

⁶⁶⁸ European Council, Council of the European Union, 25.03.2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/25/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/25/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/> , (10.10.2022).

⁶⁶⁹ Ventsislav Mihaylov, "Ekaterina Zaharieva: Skopje Triabva da Priznae istoricheskata Istina, Fakti, 31.10.2020, <https://fakti.bg/bulgaria/524603-ekaterina-zaharieva-skopje-trabva-da-priznae-istoricheskata-istina> , (09.09.2022).

milliyetçi grupların harekete geçmesine zemin oluşturmuş, Kuzey Makedonya’da Bulgar karşıtlığı yoğunlaşmıştır. Bulgaristan’ın girişimleriyle bu konuda üst düzey görüşmeler yapılmıştır.

Sonuç olarak, 17 Kasım 2020’de Bulgaristan, Kuzey Makedonya’nın AB üyeliği müzakerelerine başlamasını etkin bir şekilde veto uygulayarak engellemiştir ve iki ülke arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı olmuştur. Bir taraftan 2017’de varılan anlaşmanın gerektirdiği diyalog devam ederken anlaşmazlıkların çözülmesine yönelik adımlar atılmaya çalışılmış, diğer taraftan ise karşılıklı provokasyonlar sebebiyle gerekli ilerleme kaydedilememiştir. Bulgaristan vetosu her iki ülkede de iç siyasetin malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu süre boyunca da, karşılıklı olarak varılan anlaşmaların yerine getirilmemesine ilişkin suçlamalar devam etmiştir. Bulgaristan’a göre Kuzey Makedonya tarihi konularda taviz vermeye hazır değildir. Veto, bazı entelektüeller tarafından kınanmış ve uluslararası gözlemcilerden de eleştiriler almıştır. Ekim 2020’de kamuoyu araştırma şirketi Alpha Research’ın Kuzey Makedonya’nın AB üyelik müzakerelerine başlama süreci ile ilgili yapmış olduğu anketi, Bulgarların % 83,8’inin Kuzey Makedonya’nın AB’ye katılımına karşı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Kuzey Makedonya’nın günümüzdeki kimliğinin temellerini üzerine inşa ettiği Bulgar karşıtlığından vazgeçmesi durumunda 67.2% müzakerelerin başlamasını desteklemektedir. Bulgaristan’ın komşu ülkelerinden hangisinin Bulgaristan’a en yakın, en yardımsever olduğunu düşünüyorsunuz? Sorusunun cevaplarında Kuzey Makedonya sonuncu sırada gelmektedir.⁶⁷⁰

Cumhurbaşkanı Rumen Radev ve Başbakan Boyko Borisov arasında iç siyasetten dolayı gerginlikler artınca, hükümet Kuzey Makedonya konusunu ertelemiştir. Bu arada Kuzey Makedonya kendi propagandasını yapmış ve Avrupa Birliğinde kendi tezlerinin haklılığını her fırsatta farklı platformlarda dile getirmiştir. Kasım 2020’de Bulgar medyasına verdiği röportajda Başbakan Zoran Zaev, her iki halkın ortak tarihi hakkında Kuzey Makedonya’da onlarca yıldır değiştirilen ve gizlenen birçok tarihi gerçeği kabul ettiğini söylemesi üzerine, ülkede şok etkisi yaratmış ve

⁶⁷⁰ Alpha Research, Ekim 2020, https://alpharesearch.bg/api/uploads/Articles%202020/Oct%20-%20North%20Macedonia/Oct20_North_Macedonia_Report.pdf , (11.12.2022).

ardından Üsküp'te bir milliyetçilik dalgası yayılmış, Zaev'in istifasını isteyen protestolar düzenlenmiştir. Makedonların Bulgar olduğu tezini savunan eski Makedonya Başbakanı Lubčo Georgievski'nin görüşüne göre, bu tepkiler cehaletin ve ikiyüzlülüğün sonucudur. Kuzey Makedonya'daki "derin devlet" in iki ülke arasındaki normal ilişkileri bozduğunu, bu anlayışın Bulgaristan'a kin ve düşmanlık beslediğini ifade etmiştir. Öte yandan, Zaev'in 2020'de Bulgaristan Başmüzakerecisi olarak atadığı eski Başbakan Vlado Buçkovski Makedonların ve Bulgarların 20. Yüzyılda Yugoslav politikasıyla kasıtlı olarak ayrılmış tek bir halk olduğunu, Kuzey Makedonya'daki Bulgar karşıtlığının ve Üsküp'te Bulgar karşıtı protestoların Rusya kaynaklı olduğunu da ifade etmiştir.⁶⁷¹ Güçlü Bulgar yanlısı görüşleriyle bilinen Buçkovski başmüzakereci görevinden Ocak 2023'te alınmıştır. İki ülke arasındaki müzakereler devam ederken Üsküp'te ana muhalefet partisi VMRO-DPMNE ülkenin Bulgaristan ile müzakerelerine ilişkin bir pozisyon belirlemesini ve kabul etmesini parlamentoya teklif ederken, Sofya'da bir grup tarihçi ve kanaat önderi kişilerden oluşan bir inisiyatif komitesi ülkedeki partilerin Üsküp'e yönelik şartlar içeren bir bildiri imzalamalarını talep etmiştir. VMRO-DPMNE Partisinin girişimi ülkedeki çoğu partinin desteğini almıştır. Bulgaristan'da Georgi Markov önderliğindeki akademisyenlerden oluşan inisiyatif komitesinin beyanı VMRO, BSP ve vatansever ve milliyetçi partiler tarafından destek görmüştür. Her iki belge de Sofya ve Üsküp'ün müzakerelerdeki tutumlarını pekiştirmeyi ve tavizleri önlemeyi amaçlamıştır. Bulgarların inisiyatif komitesi, yaklaşan seçimlere katılacak tüm partilerin birer deklarasyonla Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya Cumhuriyeti konusundaki pozisyonunlarını beyan etmelerini ve dış baskılara karşı olduklarını Bulgar kurumlarına bildirmelerini talep etmiştir. Öte yandan VMRO-DPMNE, Kuzey Makedonya parlamentosunun Makedon devletinin Avrupa entegrasyonu konusundaki tutumunu tanımlayan bir karar metni kabul etmesini tavsiye etmiştir.⁶⁷²

⁶⁷¹ News.Bg, "Vlado Buçkovski: Rusiya Stoi Zad Antibalgarskata isteriya v RS Makedoniya, 19.09.2022, <https://news.bg/politics/vlado-buchkovski-rusiya-stoi-zad-antibalgarskata-isteriya-v-rs-makedoniya.html> , (11.12.2022).

⁶⁷² Nikolay Lalov, "Skaçenite "çerveni" linii v Bılgariya I Severna Makedoniya", *Mediapool*, 06.07.2021, <https://www.mediapool.bg/skachenite-cherveni-linii-v-bulgaria-i-severna-makedoniya-news323854.html> , (09.09.2022).

Talepler büyük ölçüde her iki hükümetin resmi görüşleriyle uyumludur, ancak ikili ilişkilere ve anlaşmazlık meselelerine çok faydası olmamıştır.

Slovenya’da 6 Ekim 2021’de yapılan “AB-Batı Balkanlar” zirve toplantısı sırasında Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev, Kuzey Makedonyalı mevkidaşı Stevo Pendarovski ve Başbakan Zoran Zaev ile görüşmelerinden sonra basın açıklamasında, iki ülke arasında bir protokolün hazırlandığını bildirmiş, vetonun kaldırılması için bazı talepleri yeniden dile getirmiştir. Bu taleplerin bazıları, Kuzey Makedonya’da yaşayan Bulgar azınlığının devlet kurucu unsuru olarak anayasada yer alması, sayımların adil, şeffaf ve hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde yapılması, Bulgarların ulusal azınlık olarak kabul edilmesi ve Bulgaristan ile ilişkilerinde tarihi gerçeklerinin itiraf edilmesi gibidir. Bulgar azınlığı, 1940’lı yıllardan sonraki tüm sayımlarda neredeyse yok denecek kadar az gösterilmiştir ve ülkenin anayasasında, diğer azınlık grupları ile birlikte yer almamaktadır.⁶⁷³

Bulgaristan’da koalisyon hükümetinin düşürülmesinden sonra oluşan siyasi kriz sonucu 2021 yılında yapılan üç genel seçim kampanyaları sırasında Kuzey Makedonya ve veto konusu oldukça popüler olmuştur. Geçici hükümetler vetoyu devam ettirmiş, siyasi partiler ise Kuzey Makedonya konusunu seçim malzemesi olarak kullanmıştır. Örneğin İTN (İma Takiv Narod-Böyle bir millet var) Partisi ABD’ye vizesiz seyahat ve Şengen üyeliği karşılığında vetoyu kaldırma sözü vermiştir.⁶⁷⁴ Fakat 2022’de Kuzey Makedonya ile müzakerelerin yenilenmesini bahane ederek iktidar ortaklığından ayrılmıştır. Aralarında dışişleri bakanının da bulunduğu İTN partisi bakanları istifa etmiş ve muhalefet ile birlikte hükümete karşı cephe almıştır.⁶⁷⁵

2021 yılının üçüncü genel seçimlerini kazanan PP (Prodıjavame Promyanata/Değişime Devam) Partisi yanına 4 koalisyon olarak hükümeti kurabilmiştir.

⁶⁷³ BTA, Cumhurbaşkanı Rumen Radev’in Slovenya’dan yaptığı açıklama, 06.10.2021, <https://www.bta.bg/bg/videos/10607> , (13.06.2022).

⁶⁷⁴ Svobodna Evropa, “Slavi Trifonov postavi usloviya za podkrepa na členstvoto na Severna Makedoniya v ES”, 3 Ocak 2022, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31637343.html> (13.06.2022).

⁶⁷⁵ BNT News, “Slavi Trifonov: Napuskam pravitelstvoto zaradi Makedoniya, 12.06.2022, <https://bntnews.bg/news/slavi-trifonov-napuskam-pravitelstvoto-zaradi-makedoniya-1197947news.html> , (13.06.2022).

İktidara gelen Başbakan Kiril Pekov (PP) iki ülke arasındaki ilişkilere bir umut ışığı olmuştur. Yine Aralık 2021’de Kuzey Makedonya’da yapılan yerel seçimlerin kötü sonuçları sebebiyle Başbakan Zoran Zaev (SDSM) istifa etmiştir. Böylece iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni başkanlar dönemi başlamıştır.

Başbakan Petkov iktidara gelince Makedon mevkidaşı Dimitır Kovaçevski ile sıklıkla görüşmüş ve imajlarını iyileştirici küçük faaliyetlerde bulunmuştur. Ocak 2022’de Bulgar Başbakanı Kiril Petkov Kuzey Makedonya’yı ziyaret ederek yeni Başbakan Dimitır Kovaçevski ile ilk görüşmesini yapmıştır. Görüşmenin gündemi ekonomi, ortak ulaştırma projeleri, eğitim ve inovasyon olmuştur. Bulgar Başbakan Kiril Petkov, Kuzey Makedonya ile ilişkilerin ilerlemesi ve sorunların çözülmesine yönelik “yeni bir yaklaşım” izleneceği, Kuzey Makedonya konusu dış politikanın en önemli önceliği olacağı açıklamaları, Kuzey Makedonya’da da umutla karşılanmıştır. Başbakan çözümün odak noktasının tarih değil, ekonomi olması gerektiği düşüncesindedir. Başbakan Petkov yeni çalışma komisyonların oluşturulmasını, sadece tarihçilerin değil, iş dünyası ve kültür çevrelerin de biraraya getirilmesini birçok kez dile getirmiştir. Yeni başkan ilişkilerin olumlu yöne çevrilmesi gerektiğini ve sorunları çözmeye kararlı olduğunu birçok kez dile getirmiştir. Üsküp ziyareti sırasında Sofya-Üsküp arasında doğrudan uçak seferlerinin açılması da gündeme gelmiştir. Ayrıca, Ortak Komisyonların aldığı kararlar doğrultusunda Kiril ve Metodiy kardeşleri, Aziz Kliment ve Aziz Naum heykellerine çelenk koymuşlar, Bulgar Telegraf Ajansının Üsküp temsilciliğinin açılışına katılmışlardır.⁶⁷⁶ Yaklaşık iki hafta sonra 24 Ocak 2022’de Kuzey Makedonya Başbakanı Dimitır Kovaçevski, Bulgar mevkidaşının daveti üzerine, Sofya ziyaretinden bulunmuştur. Ziyareti sırasında hükümetlerarası toplantı düzenlenmiş, 3 yeni işbirliği protokolü imzalanmış, Sofya’da Makedon Haber Ajansı açılmıştır. İşbirliği protokolleri tarım, ulaştırma - Sofya-Üsküp arasında demiryolu projesi ve KOBİ’lere teşvik ve işbirliği alanlarındadır.⁶⁷⁷ Başbakan Petkov imzalanan protokollerin bölgenin

⁶⁷⁶ *Bulgaristan Cumhuriyeti Başbakanlık Sayfası*, “Premier Kiril Petkov: Dobrosiedstvoto şte se izmerva v realni rezultati, 18.01.2022, <https://www.gov.bg/bg/prestentar/novini/premierat-petkov-v-skopie-dobrosasedstvoto-shte-se-izmerva-v-realni-rezultati> , (10.09.2022).

⁶⁷⁷ *Bulgaristan Cumhuriyeti Başbakanlık Sayfası*, “Bilgariya I Severna Makedoniya zadilboçavat otnoşeniyata si v sferite na zemedelieto, transporta I razvitiето na malki I sredni predpriyatiya”, 25.01.2022, <https://www.gov.bg/bg/prestentar/novini/balgariya-i-republika-severna-makedoniya->

kalkınmasına yönelik olduğunu, son yıllarda iki ülke arasında ilişkilerin ihmal edildiğini, telafi edilmesi gereken birçok meselenin olduğunu da ifade etmiştir.⁶⁷⁸

Başbakan Kiril Petkov, ekibi ve yakın çevresi Kuzey Makedonya ile ilişkilere önceki hükümetlere göre daha farklı bir tutumu olmuş, tarih, kimlik ve kültürel konuları ikinci plana bırakmış, pragmatik bir yaklaşım izlediğini göstermeye çalışmıştır. Bu farklı tutumun arkasında belirli ölçüde, başbakanın uzun yıllar Kanada’da yaşamış olması, Harvard Üniversitesi’nde eğitim görmesi, demokrat ve liberal bir siyasi görüşe sahip olması, diğer siyasi figürlere göre daha genç nesli temsil etmesi yatmaktadır. Bu açıdan, Kuzey Makedonya ile daha ilk temaslarında ülkedeki geleneksel muhafazakar siyasi çevreler tarafından eleştirilmiş, çoğu kez “Amerikan ve Batı uşağı” olarak suçlanmış, dolayısıyla da Kuzey Makedonya konusunda, özellikle muhalif çevrelerce “hainlik” ile itham edilmiştir.

Bulgar hükümetinin asıl amacı, Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya’dan taleplerinin Avrupa Birliği’nin üyelik kriterlerine dönüşmesi olmuştur. Dolayısıyla, Kuzey Makedonya’nın Bulgar talepleri AB üyelik kriterleri haline gelecek ve bu yolda ilerlemesini de AK takip edecektir. Bunu Petkov hükümeti nispeten başarmıştır. Esasında, AB Kuzey Makedonya’ya Bulgaristan’ın şartlarını yerine getirmesini istemiştir. Bunun gerçekleşebilmesi için de süreyi uzatmıştır.⁶⁷⁹

Bulgaristan siyasetinde Kuzey Makedonya’nın AB üyesi olmasının ABD ve Avrupa’nın çıkarları ile bağlantılıdır. Böylece ülke Rusya’nın nüfuzundan tamamen çıkarılmış olacaktır. Diğer taraftan Kuzey Makedonya’nın AB’ye girmesini engelleyen unsurların Rusya’nın bölgedeki çıkarlarına hizmet ettiği görüşleri de hakimdir. Bu noktada, hazır olmadıkları halde, Romanya ve Bulgaristan’ın NATO ve AB üyesi

[zadalbochavat-satrudnichestvoto-si-v-sferite-na-zemedeliето-transporta-i-razvitiето-na-malkite-i-srednite-predpriyatia](https://www.24chasa.bg/mneniya/article/11851568) , (10.09.2022).

⁶⁷⁸ Bulgaristan Cumhuriyeti Başbakanlık Sayfası, Premierit Kiril Petkov: “Podpisanite memorandum mejdu dvete strain tselyat ikonomicheskoto razvitie na tseliya region”, 25.01.2022, <https://www.gov.bg/bg/prestentar/novini/premierat-kiril-petkov-podpisanite-memorandumi-s-republika-severna-makedoniya-tselyat-ikonomicheskoto-razvitie-na-tseliya-region> , (10.09.2022).

⁶⁷⁹ 24 Çasa, “İstinata za Severna Makedoniya: Kiril Petkov Promeni ES, <https://www.24chasa.bg/mneniya/article/11851568> , (13.06.2022).

olmalarının sebeplerine bakacak olursak, ABD ve Rusya çıkar mücadelesini burada da görmek mümkündür.

Dolayısıyla, Kuzey Makedonya'nın AB'ye üyelik müzakerelerine Bulgar taleplerini yerine getirmeden başlaması, yani vetonun kaldırılması, Bulgar milliyetçi çevreleri açısından vatana ihanet suçu niteliğindedir. Herşeyden önce, Makedonya Meselesi Bulgaristan'ın kuruluşundan bu yana Ulusal Mesele ve kırmızı çizgidir. Bu açıdan, Başbakan Kiril Petkov'un Kuzey Makedonya yaklaşımına Bulgaristan'da muhalif ve milliyetçi çevrelerde şüpheyile bakılmış, AB ve ABD'nin bu konuda hükümet üzerinde baskı yaptığı görüşleri hakim olmuştur ve baskılarına boyun eğme olarak kabul edilmiştir. Petkov hükümeti, birçok partiden oluşması nedeniyle, son derece hassas dengeler üzerinde kurulmuş bir hükümet olduğu da söylenebilir. Diğer yandan, Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in Kuzey Makedonya ile ilişkilere bakışı daha farklıdır. Vetonun kalkmasının ve ilişkilerin çözülmesinin Kuzey Makedonya'nın tüm Bulgar taleplerini yerine getirmesinden geçtiği görüşündedir ve bu konuda hükümeti tavizkar davranmakla eleştirmiştir.

Diğer yandan AK, Ekim 2021'de yayınladığı raporunda Kuzey Makedonya'nın müzakerelere başlamak için hazır olduğunu bildirmiştir ve Bulgaristan'a veto konusunda baskı yapmıştır.⁶⁸⁰ Bulgaristan'ın uyguladığı veto Kuzey Makedonya ile birlikte müzakerelere alınacak olan Arnavutluk'u da olumsuz etkilemiş, AB üyelik müzakereleri durdurulmuştur. Bu nedenle, Arnavutluk, müzakerelere tek başına devam etme yolları aramaya başlamıştır. Avrupa kurumları Bulgar vetosunun Batı Balkan ülkelerine ve AB ile olan ilişkilerine zarar verdiği ve güvensizliğe sebep olduğu görüşündedir.

Böyle bir ortamda, Fransa'nın Avrupa Birliği Konseyi Başkanlığı döneminde (Ocak-Haziran 2022), iki ülke arasındaki anlaşmazlığı giderip Kuzey Makedonya'ya üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için "Fransa Önerisi" olarak bilinen bir öneri sunmuştur. Esasında "Fransa Önerisi" Bulgaristan'ın 2020'de uyguladığı veto ile tıkanan

⁶⁸⁰ European Commission, North Macedonia Report 2021, 19.10.2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/north-macedonia-report-2021_en , (18.08.2022).

bu yolun açılması için bir öneridir ve Bulgaristan'ın talepleri Kuzey Makedonya için AB üyeliği şartları haline gelmesi öngörülmüştür.

Söz konusu öneri, Kuzey Makedonya'nın müzakere çerçevesi örneğini, ek protokolleri ve Üsküp ile ilk Hükümetlerarası Konferansın düzenlenmesine ilişkin AB Konseyinin nihayi kararından oluşmaktadır. Öneri ilk önce iki ülke parlamentoları tarafından onaylanacak, ardından Kuzey Makedonya'nın müzakerelere başlaması için anayasasında Bulgar azınlığına ilişkin değişiklikler yapacak ve süreci AK takip edecektir. Esasında AK, Kuzey Makedonya'nın uyması gereken şartları müzakere çerçevesine taşımıştır, böylece kriterilerin yerine getirilmesine garantör olacaktır. Öneriye göre, anayasa değişiklikleri ile birlikte Kuzey Makedonya Bulgar karşıtı nefret söylemleri ile mücadele konusunda sorumluluk üstlenecek ve önlem alacaktır; Makedon dili konusunun Bulgar görüşüyle zıt olmayacak şekilde çözülmesi vs. gibi noktaları da içermektedir. Bulgarların şu ana kadar talep ettikleri, fakat karşılığını alamadıkları isteklerin tamamı “Fransa Önerisi”ne eklenmiştir. Ayrıca, AK Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği yolundaki engellerin aşılmasına ilişkin komşu ülkelerle imzaladığı sözleşmelerin yerine getirilmesini de takip edecektir. Örneğin, Yunanistan ile imzaladığı Prespa Antlaşması (2018) ve Bulgaristan ile “Dostluk, İyi komşuluk ve İşbirliği Antlaşması” (2017) uygulanmalarını AK çift taraflı olarak yapacaktır. Aynı zamanda AK, Sofya ve Üsküp arasında düzenlenen Hükümetlerarası Ortak Komisyon toplantılarında varılan anlaşmalara ilişkin imzalanması gereken protokolleri de dikkate alacaktır. Söz konusu önerinin uygulamaya geçilmesi için iki ülke arasında ortak protokol imzalanacak ve Kuzey Makedonya eylem planı kabul edecektir.⁶⁸¹

Önerinin en kritik noktalarından birisi Makedon dilinin tanınmasıdır. Bulgaristan Makedon dilini kesin olarak reddetmektedir. Bu açıdan AB önerisine göre, her iki ülke Makedon diline ilişkin bildiriler kabul etmeleri gerekecektir. Böylece, diğer anlaşmazlık konuları uzlaşya varıncaya kadar Sofya'nın pozisyonu sabit kalacaktır. Ancak Üsküp bu duruma yanaşmamıştır, çünkü ona göre müzakere belgesinde “Makedon

⁶⁸¹ Metodi Yordanov-Lyubomir Gigov, French Proposal for Unblocking Skopje's EU Accession Talks Start Reaches Parliament's Foreign Policy Committee, BTA, 17.06.2022, <https://www.bta.bg/en/news/bulgaria/283855-parliament-s-foreign-policy-committee-receives-french-proposal-for-unblocking-sk>, (18.06.2022).

dili” ifadesi yer almalıdır. Makedon dili konusu Üsküp’ün kırmızı çizigilerinden birisidir, zira bu konu kimlik ve aidiyet meselesidir. Aynı zamanda Bulgar Dışişleri Bakanı Teodora Gençovska’nın açıklamalarına göre, Bulgaristan Makedon dilini hiçbir koşulda, etnik ve tarihi bağlamda kabul etmeyecektir.⁶⁸² Bulgaristan Cumhurbaşkanı Yardımcısı İliyana Yotova basına yaptığı açıklamalarında şöyle demektedir: “Kuzey Makedonya’daki Bulgarlar anayasada azınlık olarak değil, devlet kurucu unsur olarak geçmelidir ve bundan taviz verilmeyecektir. Geri adım atmayacağımız diğer konu ise tarihimizle ilgili dört şartımızdır”.⁶⁸³

Sözonusu “Fransa Önerisi” Kuzey Makedonya’da tepkiyle karşılanmıştır. Bulgaristan’da ise kurumlararası ve siyasi partiler arası suçlamalara neden olmuştur. Bundan dolayı, Bulgaristan Meclisi ilk başlarda öneriyi gündeme alamamıştır. AB’nin bu projesi her iki ülkede de Bulgaristan’a verilmiş büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiş olsa da, Bulgaristan siyasetinde de gerginliğe neden olmuştur. Muhalefet ve iktidar ortağı olan İTN partisi, başbakanı ve hükümetin Kuzey Makedonya politikasını Fransa’ya boyun eğmekle itham etmiş, Batı’nın istekleriyle vetoyu kaldırmayı amaçladığını ve ulusal çıkarlara karşı çalıştığı yönde eleştirilerde bulunmuş, bunu bahane ederek de iktidar ortaklığından ayrılmıştır. Bu tutumun asıl sebebinin Kuzey Makedonya olmasa da, neticede bahane olarak bile gösterilmesi tezin konusu için önemlidir. Ancak ilerleyen günlerde kamuoyunda “Fransa Önerisi”nin şu ana kadar Bulgaristan’a gönderilmiş bu konuda en iyi öneri olduğu değerlendirmeleri yapılmıştır. Bunu hem cumhurbaşkanı, hem ise muhalefet çevreleri itiraf etmiştir.⁶⁸⁴

Avrupa Birliği Konseyi’nin 23-24 Haziran 2022’de Brüksel’de düzenlediği Liderler Zirvesi Toplantısında Kuzey Makedonya ve Arnavutluk’un müzakere sürecini

⁶⁸² *Dnevnik*, “Franskoto predlojenie: kak šte pregovaryq Skopie s ES I kakvo oznaçava tova”, 17.06.2022, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2022/06/17/4359396_franskoto_predlojenie_kak_shte_pregovaria_skopie_s_es/, (17.06.2022).

⁶⁸³ *Sega*, “Franskoto predlojenie za Severna Makedoniya e veçe v Narodnoto Sibranie”, 17.06.2022, <https://segabg.com/hot/category-foreign-country/franskoto-predlozhenie-za-severna-makedoniya-veche-e-ns> (17.06.2022).

⁶⁸⁴ BG ONAİR, “Radev: franskoto predlojenie e nay dobroto”, 20.06.2022, <https://www.bgonair.bg/a/2-bulgaria/269556-radev-franskoto-predlozhenie-e-nay-dobroto-i-nay-spravedlivoto-do-momenta> (21.06.2022).

onaylamış ve “Fransa Önerisi” konusunda iki ülkenin onayını beklediğini teyit etmiştir.⁶⁸⁵ Kuzey Makedonya parlamentosu “Fransa Önerisi”ni 16 Temmuz 2022’de muhalefetin boykotuna rağmen onaylamıştır. Bulgaristan parlamentosu da 24 Haziran’da öneriyi, milliyetçi partilerin red oylarına rağmen, kabul etmiştir.⁶⁸⁶ Kuzey Makedonya müzakerelerden önce anayasasında gerekli değişiklikleri yapması beklenmektedir.

Kuzey Makedonya önerinin Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilmediği sürece yorum yapılmayacağını söylese de bazı görüşler ifade edilmiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Stevo Pendarovski Bulgar talepleri konusunda taviz vermeyeceklerini daha önce belirttiklerini, Bulgaristan’ın, Kuzey Makedonya’daki Bulgarlar azınlığına ilişkin maddenin anayasanın Gerekçeler kısmına değil, ana metninde yer almasını istemelerinin mümkün olmadığını, Arnavutların dahi ana metinde yer almadıklarını, bunun tarihten bazı olaylara yönlendirme anlama geldiğini ifade etmiştir. *“Eğer bu bir uzlaşma anlamına geliyorsa, uzlaşabiliriz. O halde ikili meseleler ne anlam taşıyor? Bulgaristan, anayasal değişikliklerden sonra “otomatik” olarak “Fransa Önerisi”nde, müzakerelerin başlamasına ilişkin maddenin değişmesi dahil, değişikliklerin yapılması için beş yeni talep daha eklemiştir. Bu yüzden başbakan Dimitir Kovaçevski’nin Brüksel’deki AB-Batı Balkanlar Zirve Toplantısına katılmamasını tavsiye ettim.”*⁶⁸⁷ Pendarovski açıklamalarında, Bulgaristan’ın, KM’yi Yunanistan’ın dahi yapmadığı kadar aşağıladığını, çünkü Yunanistan’ın asla Makedon kimliğini konu etmediğini, ifade etmiştir.⁶⁸⁸

Kuzey Makedonya’da VMRO-DPMN gibi muhalefet partileri “Fransa Önerisi”ne karşı çıkmış, meydanlarda protesto gösterileri düzenlemiş, öneriyi

⁶⁸⁵ European Council conclusions on Wider Europe and the Conference on the Future of Europe, 24.06.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/24/european-council-conclusions-on-wider-europe-and-the-conference-on-the-future-of-europe-23-june-2022>, (30.06.2022).

⁶⁸⁶ Bulgaristan Cumhuriyeti Halk Meclisi, “Narodnoto Sıbranie dade mandate na MS za odobrenie na frenskoto predlojenie”, 24.06.2022, <https://www.parliament.bg/bg/news/ID/5521>, erişim: 30.06.2022.

⁶⁸⁷ Darik News-Balkans, “Pendarovski: Bulgaria talks about Macedonian Bulgarians and wants to be included in the normative part of the constitution”, 21.06.2022, <https://darik.news/en/pendarovski-bulgaria-talks-about-macedonian-bulgarians-and-wants-to-be-included-in-the-normative-part-of-the-constitution-balkans.html>, (30.06.2022).

⁶⁸⁸ Novinite, “President of North Macedonia: Bulgaria has Humiliated us more than Greece in 20 years of Negotiations”, 22.06.2022, <https://www.novinite.com/articles/215595>, (30.06.2022).

“Makedonya’nın Bulgarlaştırılması” ve “Diplomatik nakavt” olarak değerlendirmiştir.⁶⁸⁹ Aynı zamanda Bulgaristan milliyetçileri, özellikle VMRO partisi, müzakerelerin başlamasına ve önerinin parlamento tarafından kabul edilmesine karşı gösteri yapmıştır.⁶⁹⁰ Bulgaristan milliyetçilerine göre KM’deki Bulgar azınlığının anayasaya alınması “kutsal davanın” kaybedilmesi anlamı taşımaktadır. Çünkü onlara göre Makedonya halkının tamamı Bulgardır. Bulgaristan Parlamentosu’nun KMC’nin müzakerelere başlama vetosunu kaldıran kararın ve belgenin oylanması sırasında parlamentodaki milliyetçi parti “Vızirajdane” vekilleri “*Makedonya Bulgaristan’dır*” yazan pankartlar açmıştır. Parti başkanı Kostadin Kostadinov parlamento konuşmasında “*Söylememiz gereken tek şey şudur: Makedonya Bulgaristan’dır, Bulgaristan Makedonya’dır. Makedonya Trakya’dır, Makedonya Dobruja’dır ve Bulgar ulusal çıkarlarının ihanete uğramasına asla izin vermemeliyiz*”, ifadelerini kullanmıştır.⁶⁹¹ Aynı zamanda tribünlerde konuşan bazı milletvekiller de sözlü olarak bunu ifade etmişlerdir. KM dışişleri bakanlığı olayı şiddetle kınamış, Bulgaristan dışişlerine nota vererek Bulgar makamlarından da kınama bekledikleri ifade edilmiştir.⁶⁹² Görüldüğü gibi, KM’nin AB üyelik yolu, Bulgaristan’ın taleplerinden vazgeçmediği sürece, oldukça uzun ve hatta imkansız olduğu söylenebilir. Esasında KM’nin en önemli talebi önce AB üyelik müzakerelerinin başlaması, daha sonra da Bulgar taleplerini yerine getirmesidir. Bulgaristan ise tersini düşünmektedir.

İki ülke arasındaki ilişkileri bozabilecek potansiyele sahip yeni bir kriz 16 Nisan 2022’de Bitola’da çıkmıştır. Aslında 2009 yılında kurulan “*Ivan Mihaylov Kültür Merkezi*” nin resmi açılışı Bulgaristan’ın resmi heyetinin KM ziyareti tarihlerine denk getirilmiş ve Başbakan Kiril Petkov, Cumhurbaşkanı Yardımcısı İliyana Yotova, Dışişleri

⁶⁸⁹ Webcafe, “Što e to frensko predlojenie za vetoto na Makedonia” (Makedonya’nın vetosuna ilişkin fransa önerisi nedir?), 21.06.2022, <https://webcafe.bg/analiz/shto-e-to-frenskoto-predlozhenie-za-vetoto-nad-severna-makedoniya.html> , (30.06.2022).

⁶⁹⁰ 24 Časa, “VMRO na protest pred doma na Borisov zaradi Severna Makedoniya” (VMRO Borisov’un evi önünde Kuzey Makedonya için protesto yapıyor), 22.06.2022, <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/11875215> , (30.06.2022).

⁶⁹¹ Svobodna Evriopa, “Ezikyt na omrazata: Severna Makedoniya poiska Bılgariya da osıdı dumite na K. Kostadinov” (Nefret söylemi: KM Bulgaristan’ın K. Kostadinov’un ifadelerini kınamaya davet etti), 25.06.2022, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31914948.html> (30.06.2022).

⁶⁹² Kınama Metni, *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sayfası*, 25.06.2022, <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/3020/ministerstvoto-za-nadvoreshni-raboti-so-osuda-na-govorot-na-omraza-vo-narodnoto-sobranie-na-bugarija>, (30.06.2022).

Bakanı Teodora Gençovska, bazı bakanlar, Bulgar Büyükelçisi Angel Angelov vs. gibi yetkililer açılışa katılmıştır. Kuzey Makedonyalı hiçbir resmi yetkilinin açılışa katılmaması dikkat çekicidir. Bu durum KM’de tepkiye yol açmıştır. Zira İvan Mihaylov’u (Vançe) Birinci Dünya Savaşından sonra, genellikle Makedonya’da faaliyet gösteren Bulgar yanlısı VMRO örgütünün liderlerinden birisi olarak bölgede birçok silahlı eylemde bulunmuş, Hitler Almanyası müttefiki olan Bulgaristan’a hizmet etmiştir. Bugün Makedonya devleti Vançe Mihaylov’u terörist kategorisinde birisi olarak kabul etmektedir. Bu sebeple de kültür merkezinin açılışına hiçbir Makedon yetkilisi katılmamış, ülke kamuoyu bu açılışa tepki göstermiştir. Kuzey Makedonya’da bazı siyaset yormcuları bu açılışı iki ülke arasının bozulması için bir Sırp-Rus provokasyonu olarak değerlendirmiştir.⁶⁹³ Kısa süre sonra, 3 Haziran 2022’de yeni açılan kültür merkezi, kimliği belirsiz kişiler tarafından kundaklanmıştır. Olayı her iki ülke yetkilileri de kınamıştır. Bulgaristan dışişleri bakanlığı olayı şiddetle kınamış ve Üsküp’ün Sofya Mazlahatgüzarını bakanlığa çağırmıştır.⁶⁹⁴ Olayı KM makamları da kınamış, zanlıların yakalanması için çaba göstereceklerini ifade etmişlerdir. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev, olayı yıllardır KM’de var olan Bulgar karşıtlığının, heykel ve anıtları yıkan, mezarlıklara ve kutsal mekanlara saldıran ve saygısızlık eden bir zihniyetin provokasyonu olarak değerlendirmiştir. Kuzey Makedonya’nın AB üyeliği yolunda ilerleyebilmesi için Bulgaristan’ın koyduğu şartlardan birisi olan Bulgar karşıtlığının önlenmesi da hatırlatılmıştır.⁶⁹⁵

İki ülke arasında buna benzer olaylar sürekli olarak gerginliği tırmandırmış, ilişkilerin ilerlemesine engel olmuştur. Bulgaristan’ın 2021 yılının ortalarından itibaren içerisinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık KM’ye yönelik dış politikasını da olumsuz etkilemiş ve hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Dostluk Anlaşması’nın üzerinden 5 yıl geçmesine rağmen, her iki taraf da diğerinin sözleşmeyi uygulamadığı iddialarında

⁶⁹³ Blagoy Atanasoski, “Klubit Vanço Mihaylov e maslo na rusko-srpski tajni slujbi, *Sloboden Peçat*, Mayıs 2022, <https://www.slobodenpecat.mk/klubot-vancho-mihajlov-e-maslo-na-srpsko-ruski-tajni-sluzhbi-tvrdi-analiticharot-atanasovski/>, (10.10.2022).

⁶⁹⁴ *Bulgaristan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sayfası*, “Vremennno upravliavaštijat posolstvoto na Severna Makedonya be izvikan na razgovor v MVnR”, 04.06.2022, <https://mfa.bg/bg/news/34167>, (10.10.2022).

⁶⁹⁵ *Trud Online*, “Radev: Palejt v Bitolya e provokatsiya, vprisvašta se v dilgogodišnata anti-bilgarska kampanja v Severna Makedoniya”, 04.06.2022, <https://trud.bg>, (10.10.2022).

bulunmuştur. Bulgaristan'a göre, yeri geldiğinde, bu sözleşme AB ile KM arasında bir sözleşmedir. Fakat AB kurumlarının konuyla ilgili görüşleri daha farklıdır. AB için Makedonya ve Arnavutluğun üye olmaları Bulgaristan'ın şahsi meselelerinden daha önemlidir. Bu açıdan, AB Bulgaristan'a acele etmesini, anlaşmazlıkların çözümünü üyelikten sonraya bırakması tavsiyelerinde bulunmuştur. Nitekim, KM'nin AB üyesi olması, böylece bölgede daha istikrarlı ve güvenli bir ortamın hakim olması açısından Bulgaristan için de önemlidir. Ancak veto meselesi de, Bulgar taleplerinin yerine getirilmesi için bir fırsattır ve Bulgaristan bunu sonuna kadar kullanacaktır. Makedon Meselesine ve Makedonizm bağlamında belirlenen ulusal çıkarlar hedefleri ve devlet kimliğinin değişmesi kolay bir süreç değildir. Daha da önemlisi, Bulgaristan KM politikasını ve dış politika kararlarını uluslararası konjonktüre ve jeopolitik dinamiklere göre değiştirse de ulusal çıkarlarını ve devlet kimliğini değiştirme hedefleri koymamıştır.

Bu bağlamda, çözüm bekleyen önemli meselelerin üyelikten sonraya bırakılması, asla çözülmeyecek anlamı da taşımaktadır. Yunanistan'ın KM'ye yönelik uyguladığı baskıcı politikalar sonucu Prespa Antlaşmasıyla elde ettiği talepler, Bulgar diplomasisi için örnek teşkil etmiştir ve çıkarlarını aynı şekilde savunabileceği umutları doğmuştur. Fakat Bulgaristan için Makedonya konusu Yunanistan'ın durumu ile aynı değildir. Kıyaslanacak olursa, Bulgarların Makedonya Meselesine bakışında daha romantik ve duygusal yüklem söz konusudur. Farklı bir açıdan baktığımızda, Bulgaristan'daki milliyetçiler KM'yi kendisinden bir parça olarak görmektedir ve bir gün kavuşma ve birleşme umutları taşımakta olup, KM'yi "küçük kardeşi" gibi algıladığı da söylenebilir. Bunun bir örnek tezahürü VMRO-BND Partisinin Şubat 2022'de düzenlediği kongresinde kabul edilen bildirinin metninde, Kuzey Makedonya ve Bulgaristan kurumlarının ve siyasi partilerinin biraraya gelip bir federasyon kurmaları yönünde öneride bulunmasıdır.⁶⁹⁶ VMRO-BND Partisinin görüşleri Bulgaristan devletinin resmi politikalarını yansıtmadığı doğrudur, fakat Makedonya Meselesi

⁶⁹⁶ VESTİ, "VMRO predlaga federatsiya mejdu Bulgariya I Severna Makedoniya", 13.02.2022, <https://www.vesti.bg/bulgaria/vmro-byulgariia-i-makedoniia-da-napraviat-federaciia-6137967>, (10.10.2022).

konusunda devletin politikası ile VMRO partisinin görüşleri önemli ölçüde örtüştüğü bilinmektedir.

Nitekim, Avrupa Birliği üyeliğinden sonra belirli bir konum ve güç elde eden Bulgaristan, Kuzey Makedonya'ya yönelik paternalistik dış politika tutumu izlediği kaydedilmiştir. Kuzey Makedonya'dan önce AB üyesi olması Bulgaristan'ın daha güçlü pozisyon elde etmesini sağlamış ve üyelik desteği karşılığında taleplerini kabul ettirmeye çalıştığı açıktır. Aynı zamanda, Bulgaristan dış politika kararlarını, önemli ölçüde iç politikanın etkisi altında kalan tarih ve kimlik konularından etkilenerek aldığı görülmektedir. Örneğin, veto öncesi ilişkilerin günden güne iyileşmesi sözkonusuyken, veto sonrası KM'de aşırı bir Bulgar karşıtlığı ortamı hakim olmuştur. Makedonya'daki Bulgar karşıtlığı Bulgaristan'da aşırı bir Makedon karşıtlığı oluşturmuştur. Bu noktada, Bulgar ve Makedon kimlikleri sosyal olarak bir inşa süreci içerisinde bulundukları söylenebilir. Bulgaristan'da bazı önde gelen akademik ve siyasi çevreler, KM ile ilişkilerin karşılıklılık ve eşitlik ilkesine dayanması gerektiği görüşündedir, fakat dış politika kararları iç siyasetin dinamikleri ile birlikte bölge devletlerinin politikalarından da etkilenmektedir. Kuzey Makedonya devletinin ve siyasi seçkinlerinin Bulgar karşıtı olduklarını, siyasi güçlerin Bulgar karşıtı politikalar yürüttüğünü öne süren Bulgaristan'daki bazı çevrelerin propagandası, daha baskın geldiğinin de altını çizmek gerekir. Aynı zamanda, Kuzey Makedonya'nın akademik ve siyasi çevrelerinde de Bulgaristan'ı dost olarak gören ve ilişkilerin daha da kötüye gitmesine karşı çabalar sarfetmekte birçok kişi bulunmaktadır. Tabi, ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesini isteyen çevreler Bulgaristan'da da oldukça fazladır, ancak karar mekanizmalarını etkileme güçleri zayıftır.

4. BÖLÜM:

ULUSAL KİMLİK İNŞASI VE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA MAKEDONYA KONUSUNUN ANALİZİ

Bu bölümde Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne yönelik dış politikasının sosyal inşacı bakış açısıyla analizi yapılacak, kimliğin dış politika üzerindeki etkisi ele alınacaktır. İnşacı yaklaşımların merkezinde bulunan kimliğin etkisini ortaya çıkarabilmek amacıyla bu bölümde Bulgar devleti kimliğinin inşa süreci, kavramsallaştırılarak dış politikasında Makedonya Meselesi analiz edilecektir. Kimlik ve çıkarların nasıl inşa edildiği süreç içerisinde izlenen yöntemler ve araçlar ele alınacaktır. İnşacı yaklaşımda kimlik ve çıkarların etkileşim sürecinde inşa edildiğinden dolayı, Bulgar devletinin dış politika eylemlerini açıklamak için çıkarlarını, bunun için de öncelikle kimliğini anlamak gereklidir.

4.1. Bulgar Ulusal Kimliğinin İnşası, Milliyetçilik ve Milliyetçi Söylem

Devletin kimliği genel olarak devlet inşasıyla eşzamanlı olarak ele alınan bir süreç olduğu için, Bulgaristan'ın devlet olarak kimliği de Bulgaristan'ın kuruluşuyla birlikte tarihlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla devletin kimliğinin nasıl inşa edildiği bağlamında yapılacak bir analizin tarihsel geçmiş göz ardı edilerek hedefine ulaşması mümkün değildir. Bu çerçevede Bulgaristan'ın devlet kimliğinin inşasının başlangıcını şartlı olarak 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması ile başladığı varsayımında bulunabiliriz. Nitekim 3 Mart tarihi ve Ayastefanos Barışı Bulgar ulusal kimliğinin inşası ve dolayısıyla da bileşik devlet kimliğinin temellerinin atılması açısından oldukça önemlidir. Bu tarihte imzalanan Ayastefanos Antlaşması Bulgaristan'ın Makedonya politikasını belirleyen en temel faktörlerden birisidir. Bulgar ulusal kimliğini ve devlet kimliğini şekillendiren Bulgar Ulusal Meselesi ve Ulusal Birleşme Mücadelesi gibi

milliyetçi fikirler Ayastefanost'ta vaat edilen ve Berlin Kongresi ile kaybedilen kazanımlar üzerine kurulmuş ve günümüze kadar sürdürülmüştür. Bu noktada Makedonya Bulgar Ulusal Meselesinin bir parçasını oluşturduğunu ve Ulusal Birleşme Mücadelesinin bir bölümü de Vardar ve Ege Makedonya'larında kalan Bulgar nüfusuna ilişkin olduğunu söylemek mümkündür.

Bu açıdan, modern çağda Bulgaristan'ın ulus inşası, 1908 yılında bağımsızlığını kazanmış Bulgaristan'ın anayasal düzeni, siyasi ve idari kurumları, ortak semboller ve değerleri ile egemen devletin sınırları içinde bir araya geldiği süreçtir. Bulgar ulusunun inşası, Anthony Smith'in ulus tanımlamasına göre, etnik, dinsel veya diğer sınırlara bakılmaksızın bölünmüş topraklardaki nüfusu tanımlama girişimlerini de içermektedir. Bu doğrultuda Ernst Gellner'in işaret ettiği gibi, ulusal kimliğin inşasının ilk şartı geçmiş tarihsel hafıza ve bu hafızanın yaşandığı müşterek topraktır. Ulusal kimlik halk üzerine inşa edilir, vatan fikri de tarihsel bellekle kamu kültürünün birleşiminden tezahür eder. Nitekim Bulgarlar için Makedonya coğrafi bölgesi tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan'ın bir parçası olmuştur ve orada yaşayan Slav halkının çoğunluğu Bulgar ırkına aittir. Ayrıca Bulgarların Orta çağ devletleri ve özellikle 18-19 yüzyıllara ait tarihi geçmişinin önemli bir kısmı Makedonya bölgesi ile bağlantılıdır.

Bu noktada, ulusal kimlikler inşa edilirken etkin biçimde milli eğitim sisteminin önemli rol oynadığı dölünebilir. Bulgarların uluslaşma ve bağımsızlık mücadelesi dönemlerinde Rusya'nın etkisi altında yazılan tarih kitaplarına göre, Bulgarlar köklü ve ihtişamlı bir tarihi geçmişe sahip Slavlardır ve Rusların en yakın akrabalarıdır. Tanya Nedelçeva Bulgar ulusal kimliğinin inşasının iki ana yönünden bahseder. Birincisi, 19. Yüzyılda bağımsız bir kilise için verilen mücadeledir. İkincisi, ulusal kurtuluş mücadelesidir. Bu nedenle, bu iki unsur, etnik öz farkındalık ve Hristiyan dinine ait olma, destekleyici yapıyı oluşturur. Prensip olarak, etnisite ve din Bulgar öz bilincinde çok sıkı bir şekilde iç içe geçmiştir ve bugün dahi bazen birbirlerinden ayırmak zordur. Bulgar ulusal kimliğinin diğer bir ikilemi de siyasi ve sosyo-kültürel, en geniş anlamda etnik, katmanlarıdır. Nedelçeva, bu iki katmandaki öğelerin birinin anlam vurgusunun değişmesi, bu olguların mevcut durumunu belirleyeceğini öne sürer. Bulgar ulus devletinin ortaya çıkışının tarihsel ve kültürel özellikleriyle bağlantılı olarak, etniklik ve

ulusallık birbirine oldukça yakındır ve ortak köklere sahiptir.⁶⁹⁷ Bu noktada, siyasi elitlerin ulus ve devlet kimliği inşası süreçlerinde oynadığı rol son derece önemlidir.

Tarih yazımı dinamik bir süreçtir ve ulus inşası sürecinin en önemli unsurudur. Tarihsel anlatıların kurumsallaşması da siyasi irade ile ilişkili olması nedeniyle, bu anlatılar kimlik siyasetinin içsel alanda onaylanması noktasında önemli rol oynarlar. Bu nedenle de Bulgaristan'ın ulusal kimliği tarihsel milliyetçi özelliklere sahiptir. Smith'in ve Hobsbawn'un ulus ve milliyetçilik fikirleri, Rönesans dönemindeki Bulgar milliyetçiliğinin analizi ve modern bir ulusal devletin oluşumu için oldukça uygundur, çünkü tarihteki Bulgar devletlerinin ve krallıklarının, daha sonra Bizans ve Osmanlı Devleti dönemleri ve nihayetinde kültürel uyanışları, ulusal öz farkındalığın yükselişi ve buna bağlı yeni kahramanlar ve ulusal kurtuluş mücadelesi gibi sürecin keşfedilmesini mümkün kılmıştır. Bulgar ulus devletinin inşası farklı dönemlerden geçmiştir. Rönesans döneminde Bulgar toplumunun seçkinleri, toplumun birliğini yeniden tasavvur etmiş ve uygun bir edebi söylem yaratarak, ulusun tarihi geçmişini yeniden inşa etmiştir. Bu konuda en iyi örneklerden birisi Paisiy Hilendarski'nin 18. yüzyılda kaleme aldığı ve Bulgar milli bilincinin inşasının gerçekleşmesinde önemli rol oynayan “Slav Bulgar Tarihi” eseridir. Paisiy bu manifesto değerindeki eserinde Bulgar tarihinden ziyade, Bulgar ulusal karakterinin ne olması gerektiğine ilişkin önerilerde bulunmuştur. Aynı şekilde, 18. ve 19. yüzyılda Bulgar uyanışı döneminde millet olma bilincinin oluşması süreçlerinde önemli rol oynayan Vasil Levski, Hristo Botev, İvan Vazov, Georgi Rakovski, Lüben Karavelov gibi isimler, günümüz resmi Bulgar tarihinde de kutsallığını korumaktadır ve milliyetçiliğin tüm kademelerine ışık tutmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, 19. yüzyıl sonunda Bulgar milliyetçiliği ideolojiktir, asırlar süren “esarete” karşı bir tepki olarak yeni bir ideoloji inşa edilmiştir. Özgürlük veya en azından özerklik, kilise özerkliğinin çözülmesiyle başlamış, zira o dönemlerde dini inanç ve kilise, milliyeti meşrulaştırmanın yolu ve biçimlerinden biridir. Özellikle savaşlar döneminde agresif milliyetçiliğe kadar varan, farklı siyasi ve milliyetçi stratejiler sözkonusudur.⁶⁹⁸ Bu süreçlere, Bulgar Ulusal Meselesi ve bu bağlamda da Makedonya Meselesi oldukça önemli unsurlardır. Yeni kurulan bir devlet olarak Bulgaristan'ın ulusal tarihi

⁶⁹⁷ Tanya Nedelçeva, “Natsiya i etnos”, *Etnosotsiologičeski studii*, Askoni, Sofya, 2007, s. 15-52.

⁶⁹⁸ M. Todorova, a.g.e., s. 150-157.

Makedonya'ya daha fazla önem vermiş ve farklı yorumlar getirerek zamanla milliyetçilerin kutsal bir değeri haline gelmiştir. Anthony Smith'in de ifade ettiği gibi, milliyetçilik söz konusu olduğunda yaşanan geçmişin kendisi kadar nasıl yorumlandığı da önemlidir. Zira ulusal kimlik inşası ideolojik altyapı gerektiren karmaşık bir süreçtir. Tarih kolektif/toplumsal hafızanın canlı tutulması için olmazsa olmazdır ve bu bir çeşit ulus inşası stratejisidir. Ama aynı zamanda da ötekinin inşasını da sürekli olarak tetikler. Özetle, bu ulus inşası stratejilerini daha önce kurulmuş olan devlet belirler. Dolayısıyla devletin kimliği de ortaya konulan ideolojilere ve değerlere sahip çıkan seçkinler tarafından belirlenir.

Komünist rejimlerin çöküşünden sonra Doğu Avrupa'da postmodern milliyetçiliğin yeni biçimlerinden bahseden Brubaker, Bulgaristan'ı “millileşen ulus devlet” olarak nitelemiştir. Yani etnik açıdan heterojen ulus-devletin yönetici elit için her alanda, her şeyden önce din, dil ve kültürde ulusal çoğunluğun hegemonyası öncelik taşımaktadır. Aynı zamanda Bulgaristan, yurtdışındaki diasporasıyla bağlarını sürdürdüğü için “dış vatan” kategorisine girmektedir.⁶⁹⁹ Yine de Bulgar milliyetçiliğinin tanımlanması, birçok etken sebebiyle değişkenlik göstermesinden dolayı, kolay değildir. Ancak Bulgar milliyetçiliğinin evrelerini Nedelçeva “İlkel topluluk dönemi, “ulusal uyanış”, kültürel-dilbilimsel ilginin artması, elitist milliyetçilik; “ulusal fikrin” yayılması, kitlesel milliyetçiliğin yaratılması, ulus inşası çerçevesinde siyasi ajitasyon ve sosyo-politik faaliyetler, kurtuluş mücadelesi, Balkan Yarımadası'nda ulusal devletlerin oluşumu” şeklinde sıralamıştır. Balkan milliyetçiliğinin olumlu boyutları, kendi devletlerinin yaratılmasıyla ilgilidir, ancak aynı zamanda komşularına karşı saldırgan olma enerjisini de içerir, çünkü Bulgaristan dahil, tüm Balkan milletleri “Büyük devlet” fikrine tabidir. Balkan milliyetçilikleri geçmişin efsanelerine ve geleceğin hayalleri ile desteklenmeleri, özünde bir milliyetçilik “romantizm” i bulunan Balkan ülkelerinin temel özellikleri, rövanşist eğilimleri, kendi etnisitesine ve milletine mensup herkesi biraraya toplama ve sınırları genişletme arzusu, komşularından korkular vs. gibi özellikleriyle bilinirler. Bu noktada, tüm Balkan devletlerin komşu ülkelerde yurttaşları bulunmaktadır ve bu açıdan aynı etnik grubun tüm temsilcilerinin birleşmeleri arzusu gibi hayalleri

⁶⁹⁹ R. Brubaker, “*Nationalism reframed...*”, s. 80-86.

vardır.⁷⁰⁰ Bu örnek, geçmişte Bulgaristan'ın Makedonya serüveni bağlamında verilebileceği gibi, günümüz koşullarında da, farklı yöntemlerle de olsa, geçerliliğini korumaktadır.

Bu noktada, 1990'lı yılların başlarında siyasi ve toplumsal dönüşüm süreçleri geçiren Bulgaristan, yeni kimlik arayışları içerisine girmesiyle toplumda da kimlik ve aidiyet ikilemleri yaşandığını da belirtmek gerekir. Bulgaristan'ın Uluslararası ilişkilerde kendini konumlandığı yer, izlediği siyaset ve yeni dış politika yönelimi ve yaklaşımı içsel süreçlerle etkileşim haline girmiş, toplumdaki kimlik zıtlıklarını ve kutuplaşmalarını de tetiklemiştir. Bu yeni dönemde gözlemlenen kimlik, kültür ve aidiyet hareketliliğinin temelinde uluslararası siyasetteki dönüşümlerin içsel dinamikler üzerindeki etkisi olduğu söylenebilir. Devletin komünist ideolojisinden vazgeçip demokratik değerlere yönelmesi toplumun bir kısmının rejim öncesi dini ve milli değerleri yeniden sahiplenmesine neden olmuş, diğer yandan Batı değerlerinin ve kültürünün yaygınlaşması mümkün olmuştur. Bu dönemin bütünleştirici eğilimleri, kültürel ve tarihi mirasın, derin etnik unsurların ve karakteristik devlet geleneklerinin eşzamanlı olarak korunmasıyla birlikte yeni kimlik biçimlerinin inşasına yol açmıştır. Zira Bulgaristan'daki kimlik dönüşümü süreci döneminde ortaya çıkan farklı siyasi partiler ve oluşumların ve akademik çevrelerin Makedonya Meselesine ve ikili ilişkilerdeki çıkmazlara yönelik farklı bakışları olduğu söylenebilir.

Önceki bölümlerde de söz edildiği gibi, tarihte Bulgar milliyetçiliğinin Makedonya konusunda irredentist ve revizyonist boyutlarını da görmek mümkündür. Özellikle bağımsızlığını kazanmasından sonraki yıllarda bölgesel dış politikasında izlediği irredentist-milliyetçilik çizgisi Bulgaristan'ı felaketlere sürüklemiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan antlaşmalar ile Bulgaristan Çarlığı büyük çaplı toprak kaybı yaşamış ve yöneticiler dış politika stratejisini ve Makedonya politikasını farklı bir şekilde sürdürmek zorunda kalmıştır. İzolasyon yıllarında Makedonya'daki varlığını VMRO örgütü üzerinden devam ettirmiş, İkinci Dünya Savaşında bölgeyi işgal etme fırsatı elde etmiştir. 1944'te ülkede komünistlerin iktidarı ele

⁷⁰⁰ T. Nedelçeva, “*Etnisite ve Ulus...*”, s.15-52.

geçirmesinden sonra Makedonya'ya yönelik siyaseti büyük bir değişikliğe uğramış, hatta Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Pirin Makedonya'sını Balkan Federasyonunun kurulması adına gönüllü olarak kaybetmenin eşiğine gelmiştir. Bu durum Todor Jivkov'un iktidara gelmesinden sonra değişse de Yugoslavya Federasyonu bünyesinde federe devlet olarak varlığını sürdürmesinden dolayı Makedonya'ya ile doğrudan irtibatı olmamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra Bulgaristan'da inşa edilen Makedon kimliği sebebiyle oluşan Makedon azınlığı ve Vardar Makedonyası'nda var olan Bulgar azınlığı meseleleri Yugoslavya ile ilişkiler üzerinden yürütülmüştür. Bulgaristan, Makedonya'ya yönelik girişimlerini 1991'de bağımsızlığının ilanından sonra yenilese de ileri görüşlü bir politika geliştirememiştir. Bu örnekte Bulgaristan'ın iç güçlerin dış politika kararları üzerindeki etkisi sözkonusudur. Bunu tetikleyen etkenler arasında, yukarıda da değinildiği gibi, Ayastefanos'un yarattığı "Büyük Bulgaristan" fikridir. Çünkü Bulgaristan milliyetçiliği geçmişin efsanelerine ve geleceğin hayalleri ile desteklenen ve özünde bir "romantizm" bulunan, rövanşist eğilimleri olan, Bulgar etnisitesine ve milletine mensup herkesi biraraya toplama ve sınırları genişletme arzusu olan bir milliyetçilik türüdür.

Bulgaristan milliyetçiliğinin bu örneği günümüz koşullarında geçerliliğini yitirmiş olsa da, özündeki ideoloji, fikirler ve motivasyon değişmemiştir. Bu bağlamda geçmiş, aynı zamanda bugünkü siyasi çıkarlara referans yapılarak eylem ve söylemlerine meşruiyet kazandırmak için sıklıkla kullanılmaktadır. Bulgar siyasetçilerinin yapmış olduğu söylemlerde kimlik, tarihsel miras ve kültür vurguları süreklilik teşkil etmektedir. Söylemlerde öncelikle Makedonya bölgesinin tarihsel olarak Bulgarlara ait olduğu, ancak zaman içerisinde yerlerinden edilen ve baskılara ve zulme maruz kalan Bulgarların nüfus yapısında meydana gelen değişimden bahsedilmektedir. Ayrıca bölgede yaşanan nüfus değişimlerinin ortaya çıkış şekli ve şiddeti düşünüldüğünde ciddi bir değişim olarak kabul edilmesi gerektiği dile getirilmektedir. Bulgar siyasi ve akademik çevrelerin söylemleri sürekli olarak Makedonya'daki Bulgar azınlığının haklarını ve anayasadaki tanınırlıklarından söz ederken, milliyetçi çevreler daha da ileri giderek Makedonya halkının neredeyse tamamının Bulgar asıllı olduğuna vurgu yapmaktadır. Böylece, hem mevcut durumun hem de tarihsel olarak bölgede yaşanan

nüfus ve kimlik değişiminin meşru görülmediği Bulgar siyasi ve toplumsal temsilcilerin söylemlerinde açıkça fark edilmektedir.

Bu bağlamda, her iki ülkenin iç siyasetindeki milliyetçi çevreler provokatif söylemler ve eylemlerden vazgeçmediği görülmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan’da Makedonya ile ilgili hakim olan bazı değişmeyen görüşler vardır. Makedonya’nın Bulgaristan’ın bir parçası olduğu iddiasında bulunan milliyetçi söylem iki ülke arasında çıkan kriz dönemlerinde daima iç siyaset malzemesi olarak kullanılır. Özellikle her iki ülkede de tarihteki oluşumun halefleri olarak varlığını sürdüren VMRO partileri gibi siyasi oluşumların tutumları “Büyük Devlet” hayallerini işaret etmektedir. Bu görüş Bulgaristan siyasetinde Balkan Savaşları’ndan beri devam eden bir eğilimdir. Bulgaristan siyasetinde başka bir görüş ise Makedonya’nın bağımsızlığını kabul eder, bir itirazı yoktur, ancak Makedon milletini, dilini, kimliğini kabul etmez. Makedon ulusunu ve kimliğini yok sayarak, Slav dilinde konuşan Makedonyalıları Bulgar addeder, dilinin Bulgarca’nın bir lehçesi olduğunu itiraf etmesi gerektiği yöndedir. Bulgar milliyetçileri için olduğu kadar, iki ülkenin kamuoyu, Makedon ulusunun Soğuk Savaş’ın ideolojik bir oluşumu ve Tito’nun Güney Balkanlara yayılmacı politikasının bir ürünü olduğu görüşündedir. Halihazırda Bulgar siyasetinde bu görüş hakimdir. Başka bir görüş de, Makedonya’yı ayrı bir devlet olarak kabul etmekle beraber, ulus kimliğini ve dilini de kabul etmektedir. Tarihinin Bulgarlarla aynı olduğunu düşünse de, bunun AB üyeliği için engel olmadığını düşünür, anlaşmazlık konularının çözümünü daha sonraya bırakılmasından yanadır. İlk iki görüş Bulgaristan vetosunu sabitlerken, üçüncü görüş vetonun kaldırılması taraftarıdır. Nihayetinde bu görüşlerin hepsi Bulgaristan’ın ve bölgenin istikrarının Makedonya’nın AB üyeliğinden geçtiği görüşündedir. Aynı zamanda Kuzey Makedonya’da yaşayan Bulgar azınlığının hak ve hukukları konusunda görüş birliğindedirler. Bu farklı görüşler, sadece Kuzey Makedonya konusunda değil, birçok farklı konularda da Bulgaristan siyasetini istikrarsızlaştırmaktadır.

Siyasi liderlerin birçok konuşmasında karşılaşıldığı gibi, karar vericilerin kendi kültürel kodlarını dahil ettikleri dış politika söylemleri üretmeleri söz konusudur. Nickolas Onuf’un kuramında da belirtildiği gibi, söz eylemlerin tekrarı oldukça önemlidir, çünkü söz eylemlerinin tekrar edilmesi kurallaşmasına hizmet

etmekte ve böylece gerçeklik inşa edilmektedir. Bu söylemin kendisi Makedonya Meselesinin Bulgar dış politikasında kimlik ve kültür odaklı bir mesele olarak var olduğunu açıkça ortaya koyamaktadır. Bulgar siyasi iktidar, Makedonya Meselesinde Bulgaristan'ın mevcut tavrını Bulgar Ulusal Meselesi vurgusuyla tarihten gelen sorumluluğa ve milli ve etnik kimliğe dikkat çekerek açıklamakta ve farklı bir tavır alışın aynı gerekçeler ile mümkün olmadığını işaret etmektedir. Bu söylem, karar vericilerin Bulgar dış politika davranışlarında milliyetçi kültürel kodların açıklayıcı etkisini ortaya koymaktadır. Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasında yaşanan tarih tartışmalarındaki zıtlıklar ve gerginlikler, bu konunun güçlü duygusal hassasiyetini göstermektedir. Tarihçilerin ve diplomatların bu işlere büyük ölçüde müdahil olması, durumu daha da vahim yapmaktadır, çünkü tarihçilerin ve yöneticilerin çoğu zaman en milliyetçi bakış açılarını benimsemek için profesyonel nedenleri vardır. Böyle bir durumda, ulusal tarih anlatılarının doğruluğunu destekleyen kolektif inançları onayladıkları için onlara prestij ve güç sağlar. Bu doğrultuda 1989'dan sonra yeniden canlanan VMRO-BND, Bulgaristan ile Makedonya arasında “yeniden birleşme” konusunu açıkça gündeme getiren bir siyasi parti olmuştur.

Dış politika işbirliğinde kimlik oluşumunda dil her zaman önemli olmuştur. Bulgaristan dış politikasının son otuz yıldır varoluş nedeni olan bu dilin kurucu özelliklerini siyasi beyanatlar ve açıklamalar ile diplomatik sınırlamalar oluşturmaktadır. Ancak birçok analist ve uygulayıcı için, ortak bir Bulgar dış ve güvenlik politikasının evrimi için en önemli üretken özellik bilgidir. Bilgiyi paylaşmak için oluşturan bir yapının geliştirilmesi, ortak bir dış politika kimliğinin ortaya çıkmasının ana nedenidir. Bu dil, ortak düşünce biçimleri ve fikirlerin yanı sıra, Bulgar dış politikasının kolektif kimliğini ve maddi varlığını dayandırdığı ortak algılar ve ortak değerlerin, yapanların ve dış politika karar alıcılarının kimliklerini etkilediği dildir. Bu bağlamda doğru ve istikrarlı dış politikanın geliştirilmesi, bir kimliğin ne anlama geldiğini ve ana bileşenlerinin hangileri olduğunun anlaşılması ve dolayısıyla da normların ve bireysel inançların kimliklerin bu belirli nitelikleri üzerindeki kurucu etkilerinin incelenmesiyle mümkündür. Başka bir deyişle, bir kimliği tanımlayan ırk, milliyet, etnisite, kültür, dil, din vs. gibi unsurların, dolayısıyla da toplumda ortak algılar, baskın inançlar veya ulusal siyasi sistemin ne olduğu belirleyicidir.

Makedonya üzerindeki sembolik çatışmaya dahil olan bölge ülkeleri, milliyetin ulus inşası için temel bileşen olduğu varsayımıyla hareket etmiştir. Ülkeler, değer verdikleri ulusal anlatılarını ulusal kimlikleri için temel bir unsur olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte, bu ulusal anlatılar, Makedonya'yı yalnızca kendi tarafları için talep etme eğiliminde olarak, birbirlerinin anlatılarını redetmiştir. Örneğin, Yunanlılar için Makedonya, modern Yunan kimliğinin vazgeçilmez bir parçası olan bir isim ve bölgedir. Makedonlar için, onları tarihsel olarak Bulgarlardan ayıran en önemli unsuru teşkil etmektedir. Bulgarlar için Makedonya, yüz yıldan fazla bir süredir modern Bulgaristan'ın hak iddia ettiği "kurtarılmamış toprak" tır. Dahası, Bulgaristan'daki Makedon azınlığı ile ilgili sorun, sadece ulusal anlatılarla meşkul olan akademik bir konu değildir, aynı zamanda önemli siyasi sonuçları olan bir faaliyettir. Makedonya için siyasi mitingler ve diğer diplomatik ve kültürel mücadele biçimleri, birbirini dışlayan ulusal anlatılara dayanmaktadır. Bu ulusal anlatılar çatışmasının diplomatik tartışmalara dönüşmesi, devlet kimliğinin ve kültürünün bir ulusal çıkar olarak dış politika tarafından korumaya çalışılmasının bir tezahürüdür. Yine de, ulusal meşruiyet meseleleri modern ulus-devletlerin merkezinde yer alır ve ikili ilişkilerin iyi gelişmesi için bu tür konuların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu açıdan, ulusal kimliğin gelişimi, insanların kendilerinde bulunan bir niteliğin doğal gerçekleşmesi değil, bilinçli bir toplumsal inşanın ürünüdür.

Bu çerçevede, Soğuk Savaş sonrası dönemde Uluslararası politika alanında kültürel faktörlerin potansiyel çatışmalarda önemli rol oynama potansiyeline sahip olduğu fikri birçok analizin içerisinde önemli yer tutmuştur. Bu noktada Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" başlıklı eseri önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Bulgar dış politikasının kendi ilkeleri, normları, kuralları ve belirli alanlarda karar alma prosedürleri vardır ve genel olarak Bulgar dış politikası karar alıcılarının Makedonya'ya ilişkin yapmış oldukları söylemlerin çeşitli kültürel hassasiyetler içerdiği görülmektedir. Söylemler içinde bazen açık bazen de kapalı olarak var olan bu kimlik temelli kültürel kod ve hassasiyetler, Bulgar dış politikasında ulusal kimlik ve milliyetçilik olguları ön plana çıkmaktadır. Onuf'un inşa kuramı ve Durrheim'in söylem analizi yöntemi açısından bakıldığında söz eylemleri üretenler, yani yapanların bu söz eylemleri aracılığı ile kurallar oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu kurallar ise

doğrudan iç ve dış politikayı etkileme gücüne sahiptir. Bu bağlamda Bulgar dış politika karar vericilerinin ürettikleri söz ve eylemleri ile yeni kuralların oluşmasına katkı sağladıkları söylenebilir. Böylece Makedonya Meselesinde Bulgar dış politikası karar vericilerinin söylemleri aracılığı ile dış politika davranışını tayin ettiği ve bu söylemlerin kültürel kodlarla yakından ilişkili olduğu açıkça görülmektedir.

Bulgar dış politikası gündeminde yer alan daha derin süreci açıklamamız ve üzerinde durmamız gereken inşacı nokta, kuralların Bulgar dış politikasındaki yapanların kimliklerini ve çıkarlarını nasıl inşa ettiğini, bu süreci hangi kurucu kuralların etkilediği ve normların Bulgar siyasetindeki kurucu etkilerini açıklayan ve Bulgar dış politikasının yapılandırmacı bir modelini geliştiren bu hayati konuların ne olduğunu anlamaktır. Wendt ve Katzenstein gibi inşacılar, normları belirli bir kimlik için uygun davranışla ilgili kolektif beklentiler olarak tanımlamış ve normların kurucu ve düzenleyici doğasına vurgu yapmıştır. Bu, bazen normların bir kimliği tanımlayan kurallar gibi işlediği ve dolayısıyla kurucu etkilere sahip olduğu, bazen de uygun davranış için standartlar olarak işlediği ve dolayısıyla düzenleyici etkilere sahip olduğu anlamına gelir.⁷⁰¹

Makedonya Meselesine ilişkin söylemler üzerinden Bulgar dış politikasının en önemli motivasyonunun etnik kimlik, tarihsel miras ve kültürün bir parçası olarak dil vurgusunda olduğu görülmektedir. Üretilen söylemler bölgenin Bulgaristan Çarlığı'nın parçası olmasına ve Bulgar Bulgar Ulusal Meselesi'nden kaynaklanan duruma atıfta bulunulması ön plana çıkmaktadır. Dış politika karar alıcılarının sosyal gerçekliği söylem aracılığı ile ve tekrarlama yoluyla kurallara göre kurumlaşan ve böylece insan eyleminin anlamını ve bağlamını inşa eden yapanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Makedonya konusunda siyasi liderlerin kullanmış oldukları söylemlerdeki vurgular ve her defasında tekrarlanmaları sosyal gerçekliği inşa edişi açıkça görülmektedir. Bu konuda Bulgar siyasi ve akademik camiyanın bir kısmının söylemleri birbiri ile tutarlı gözükmemektedir. Bu noktada, kültürü, tarihi, dili ve sembolleri ile birlikte ayrı bir Makedon devleti ve milletin varlığının önemi ve değeri Bulgar perspektifinden bakıldığında farklı

⁷⁰¹ R. L. Jepperson, A. Wendt, and P. Katzenstein, "Norms, Identity, and Culture in National Security" (in:) P. Katzenstein ed., *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1996, s. 54

anlamlar taşımakta olduğundan, farklı teamüllere ve farklı dış politika tercihlerine neden olmaktadır. Bu noktada, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya dış politikası sosyal ilişkiler, teamüller ve anlayışlar tarafından oluşturulmuş sosyal bir gerçektir.

Bu çerçevede, her devletin kimliği temelde içeride kimlik yaratma uygulamalarının bir ürünüdür. Kimlik yaratma uygulamaları devletlerin uluslaşma süreçleriyle, yani hem yeni bir devletin siyasal varlık olarak kuruluşu, hem de bir ulusal kimliğe sahip olma duygusunu yaratma süreçleriyle ilgilidir. Bu süreçlerde kolektif hafıza çok önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü kimlik, kolektif hafızayı oluşturan sembol, mit, inanç, alışkanlık ve bilgiler yoluyla inşa edilir. Kimlik bir kere inşa edildikten sonra devletler bir yandan bu kimliklerini içsel ve uluslararası alanda kurumsallaştırmaya çalışırlar, diğer yandan da bu içsel ve uluslararası alanın yarattığı etkiler kimlikleri şekillendirmeye başlar. Sonuç olarak, inşacı bir bakış açısıyla tarihsel deneyimler, Bulgaristan'ın Makedonya politikasını kimlik odaklı, milliyetçi ve irredentist dış politika geleneği oluşturmuştur.

4.2. Bulgaristan Bakış Açısından Makedon Ulus Kimliği

Ulus kavramını, sosyal etkilerin değişen dengeleri ile birlikte farklılaşan ve hiçbir zaman anlamı sabit olmayan bir oluşum olarak görmemiz gerekir. Ulus kavramıyla yakından bağlantılı olarak kimlik de zaman içerisinde değişen, şartlara göre yeniden kurgulanan bir olgudur. Teorisyenlerin de vurguladığı gibi, kimlik her zaman değişen ve sürece bağlı olan, biraz kendiliğinden üretilmiş olan, biraz başkaları tarafından tanınmış bir statü olabilen anılar toplamıdır.

Bulgaristan'ın kuruluşundan itibaren devlet kurumlarının sürekli olarak ülkede yaşayan Bulgar ulusunu inşa etme sürecinde Makedonya'daki Bulgarlar (veya Makedonlar) bu sürecin dışında kaldığı ve bir topluluk olarak başka koşullarda oluşturulmuş farklı bir topluluk haline geldiği söylenebilir. Ulusun oluşması kendi devletine ve bu yönde tüm araç ve gereçleri seferber eden kurumlarına kavuşmasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla Makedonlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ulus inşasının

gereçlerini kullanacak kurumlara sahip değildir. Ancak 1944'te Yugoslavya Federasyonu bünyesinde kurulan Makedonya'nın Ulusal Tarih Enstitüsü'nün Makedonların ulusal tarihini yazması mümkün olmuştur. Bu dönemde kurumda çalışan tarihçilerin çoğu Ege ve Pirin bölgelerinden Vardar Makedonyasına kaçan komünist aydınlarıdır ve mağdur edilen bir halkın tarihini ortaya çıkarmak için ahlaki bir misyon duygusuyla çalışmışlardır. Dolayısıyla, 1944'ten sonra Makedonya Halk Cumhuriyeti özenle yoğurulmuş sosyalizm ve milliyetçilik karışımı bir temel üzerine inşa edilmiştir. Bunun meşrulaşması Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinin kuruluşu sırasında 1903 ayaklanmasına benzetilerek "İkinci İinden" olarak ifade edilmiştir. Ancak 1945 sonrası Makedon sosyalist tarihçiliğine göre ilk İinden Ayaklanması (2 Ağustos 1903) özünde bir burjuva-demokratik devrimidir ve kitleleri entegre edemediği için başarısızlığa uğramıştır. Bunun aksine "İkinci İinden" (1944) başarılıdır, çünkü komünistler kitleleri mücadelelerinde birleştirebilmişlerdir. Bu dönemde Halk Meclis Başkanı Lazar Kolişevski'nin yapmış olduğu anma konuşmasında cumhuriyetin bilimsel ve Marksist bir tarihi açıklamaya muhtaç olduğunu savunmuştur.⁷⁰²

Soğuk Savaş döneminde Yugoslav Federasyonu sınırları içerisinde yürütülen ulus inşası çabaları dikkate alındığında, Makedonya halkının kendi kaderini tayin etme hakkı konusunda güçlü argümanlara sahiptir. Makedon dili, edebiyatı, üniversiteler ve diğer kurumların yanı sıra savaş sonrası dönemde büyüyen nesil de vardır. Bu, Makedon halkının önemli bir kısmının Makedon ulusal kültürü içerisinde sosyalleştiğini ve Makedon Meselesi hakkında kişisel tecrübesi olmadığını da göstermektedir. 1989 sonrası dönemin uluslararası siyasi konjonktürü, Makedon ulusal kimliğinin uluslararası tanınmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlık bildirgesinin Sovyetlerin dağılmasına denk gelmesi ve Yugoslavya'dan savaşız bir şekilde ayrılması Makedonya'nın kimlik inşası açısından olumlu gelişmelerden sayılmıştır.

Makedon tarih yazarları, Orta Çağ'da Slavların Makedonya kırsalını işgal ettiklerini, Bulgarların Bulgar Orta çağı tarihi olarak kabul ettikleri ve Çar Samuil'in

⁷⁰² Viktor Roudometof, *a.g.e.*, s. 61.

hükümdarlığı dönemi de dahil olmak üzere, Makedonlar tarafından Makedonya tarihinin bir parçası olarak görmektedir. Ayrıca Slav halkları arasında ilk olarak Makedonların bir yazı dilini, yani Kiril alfabesini geliştirdiklerini iddia etmektedirler. Dahası, Ohri'nin yerel otosefal Başpiskoposluğunu yerel Makedon kimliğinin emanetçisi olarak görmektedir ve bölgedeki dini kurumların gelişimini ulusal terimlerle anlatmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, 18. yüzyıl sonlarında Ohri'deki otosefalliğin kaldırılması gibi tarihi olaylar, yerel Makedonların Helenizme uyum sağlamasını amaçlayan düşmanca eylem olarak görülmektedir. Bu bilincin modern tezahürü açısından İlinden Ayaklanması bu ulusal bağımsızlık mücadelesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bununla birlikte, Makedon tarihçiler milliyetçi faaliyetlerin izini 18. yüzyıla kadar sürmektedir. Bu bağlamda, kısa ömürlü Kruşevo cumhuriyetinin kurulması, Makedon devletinin bağımsız statüsünün bir öncüsü olarak kabul edilmektedir ve 1893'te Selanik'te kurulan VMORO'nun faaliyetleri, ulusal kurtuluş yolundaki en belirleyici adımı temsil etmektedir. Makedon tarihçiliği için Makedonarı Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar arasında bölen 1912-13 Balkan Savaşları bir ulusal felakettir. Makedon tarih yazımında Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar Makedonya'daki yerli halkı asimile etmeye çalışmakla suçlanmaktadır ve Büyük Bulgaristan'ın kurulması arzusuna vurgu yapılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Bulgar ordusunun Vardar bölgesine girmesi olaylarını Kuzey Makedonya'nın tarih kitaplarına "Bulgar işgali" olarak yazılmıştır. Bu bağlamda, ulusal anlatılar ciddi bir efsane oluşturma unsuru içerdiklerinden dolayı eleştirisiz kabul edilmemelidir. Makedon ulusal anlatısı da bir istisna değildir. Bununla bağlantılı olarak hem Yunan hem de Bulgar tarihçiliği onun olgusal temelini sorgulamaktadır. Bu noktada, "Makedon" ifadesi 19. yüzyılın ikinci yarısında sadece bölgesel değil, aynı zamanda ulusal bir tanımlama olarak kullanılması ve bölgedeki Slav nüfusunun çoğunluğunun ayrılıkçı hareketle, yani Bulgar, Yunan veya Sırp'lardan ayrı olarak özdeşleşmesi günümüzde tartışmalı konular arasındadır.

Bu bağlamda, Makedon ulusal kimliğine baktığımızda tarihi olaylar kimliğin merkezi bir konumuna yerleştiği görülmektedir. Bir toplulukta travmatik olaylar yaşandıysa acının paylaşılması, olayların ortak toplumsal hafızaya alınarak hatırlanması ve yas tutulması olağan bir tutumdur. Kolektif hafızaya yerleşmiş olan bu olaylar grup kimliği inşa edilirken de önemli bir yer tutmaktadır. Grubun ortak kimliği acıyı

paylaşmak olurken grup dışında kalanlara ve acıya sebebiyet verenlere yönelik düşmnlük beslenmesi söz konusudur. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, Makedon ulusal kimliğinin Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti tarafından meşrulaştırılmasının ve Makedonların bir ulus olarak onaylanmasının mutlaka komünistlerin bir uydurması veya mutlak yalanı anlamına gelmediğini de belirtmekte fayda var. Böyle bir tezi savunmak için, devlet kurumlarının kendi isteklerini halka empoze etme ve içinde faaliyet gösterdikleri kültürel ve kurumsal bağlama bakılmaksızın hareket etme gücüne sahip olduklarını da varsaymak gerekir.

Bu çerçevede, sosyal inşacı bakış açısı ile Makedon kimliğinin inşa edilmesi kuramsal olarak mümkün olmuştur ve bağımsızlık sonrası dönemde Makedonya’da mevcut olan siyasi, ekonomik ve sosyal şartlar içerisinde gerçekleştirilmiştir. Ulusal kimliğin inşa edilmesinde kurumsal olmayan yöntemlerin başında sadece o devlete ait olan semboller gelmektedir. Devletlerin siyasi sembolleri, ortak değerleri yansıtmaları ve o ülkede yaşayan insanların paylaştığı ortak mirası göstermesi açısından son derece önemlidir. Ülkede yaşayan kişiler tarafından paylaşılan ortak değerler ya da ortak bir miras olmasa bile bu sembollerin kabul edilmesi, hissedilmesi ortak değerlerin zaman içerisinde benimsenmesini sağlayabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, siyasi sembollerin en önemli fonksiyonunun geleceğe dönük olarak verdikleri vaatlerdir. Bu anlamda vaatler, bir anlamda umudu ve bir gelecek vizyonunu ortaya koymaktadırlar. Makedonya devleti de, 1991’de bağımsızlığını ilan ederken bayrak, milli marş ve diğer sembollerin, ilkelci bir yaklaşım izleyerek, Makedon etnitesinin ve ulusunun bu topraklarda derin tarihi köklerine vurgu yaparak seçilmiştir. Aynı şekilde, 19. yüzyılda Bulgar ulus devleti ve ulusal kimliği kurulurken ve günümüzde Kuzey Makedonya ile ilişkilerde de sembollerin önemli rolü vardır.

Nitekim, Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasında 2017’de imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk ve İş Birliği Antlaşması” kapsamında kurulan Ortak Tarih ve Kültür Komisyonlarında yer alan akademisyenlerin tartıştığı konulardan birisi Makedon ulusunun oluşumu ve Bulgar ulusu ile bağlantısı olup olmadığı konusudur. Bu bağlamda, Bulgar akademisyenler genellikle, Friedman’ın da iddia ettiği gibi, Makedon ulusunun ve

dilinin 18. yüzyıldan günümüze kadar inşa edildiğini⁷⁰³, Bulgarlar’dan ayrı bir etnik kökene sahip olduklarına ilişkin tezlerini redetmektedir ve Bulgar kültürel kimliğinin Makedonya topraklarında yüzyıllar boyunca süreklilik içinde var olduğu görüşünü savunmaktadır. Bulgarlara göre, Bulgarlara göre Makedon kimliği dış müdahale ile inşa edilmiştir ve modern Makedon devleti kimliğindeki Bulgar izlerini silmeye çalışmaktadır. Makedon akademisyenlere göre, Makedon-Bulgar anlaşmazlığında etnik birliğin tarihsel dönemlerinden söz edilebilir ama bir etnik topluluktan veya ortak bir ulustan söz edilemez. Bu noktada, Smith ulus tanımında, ulusun her şeyden önce “bir topluluk” olduğu yönde ısrar eder. İnsanların doğru ya da yanlış, belirli bir bölgenin kendilerine ait olduğuna inandıkları fikrine dayanan bir topluluktur. Ayrıca topluluğun diğer uluslarinkinden farklı mitler, anılar, semboller, gelenekler vs. gibi özelliklere sahip olması ve ritüelleri, törenleri, kamusal davranış kurallarını içeren bir kamusal kültürü geliştirilmesi, milleti başka bir millettten ayıran semboller, bayraklar, marşlar gibi özellikleri olması önemlidir. Nitekim Makedonya devleti tüm bu özelliklere sahiptir, ancak ortada ciddi bir sorun vardır. Sahip olunan tüm bu özellikler ve semboller Yunanistan ve Bulgaristan gibi komşu ülkelere aittir. Anlaşmazlıkların çıktığı nokta da tam burasıdır. Yunanistan bu sorunları 2018 yılında Prespa Antlaşmasıyla nispeten çözmüştür, ancak Bulgaristan ile 2017 yılında varılan “Dostluk, İyi Komşuluk ve İş Birliği Antlaşması” yetersiz kalmıştır, çünkü Bulgaristan’ın talepleri Makedonya’nın 1944 yılından sonra başlattığı ayrı bir etnik kökene ve ayrı bir tarihi mirasa sahip ulus inşası sürecini boşa çıkarması anlamına gelmektedir.

Bu açıdan, Yugoslav Makedonyası ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler tarihin farklı yorumlanmasından dolayı gölgelenmiştir. 1960’larda, iki devlet arasındaki ilişkiler oldukça sorunludur, çünkü tarihi figürlerin, olayların ve anıtların Makedon olarak ilan edilmesi Yugoslavya ile Bulgaristan arasında bir sürtüşme noktası haline gelmiş ve hala devam etmektedir. Neticede iki ülke arasında, belirli bir ulusun geçmişinin bir parçası olarak tarihin gaspedilmesi diğer tarafların şiddetle karşı çıkmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, tarih bir topluluğun kültürel farklılığını ve kimliğini gösteren bir soyağacı sağladığı için özel bir öneme sahiptir. Tarihsel kayıtların kullanımı politiktir, yani kültürel

⁷⁰³ Bkz. Victor A. Friedman, Macedonian Language and Nationalism During the Nineteenth and early Twentieth centuries, Macedonian Review, 16(3), 1986, s. 280-295.

uyum yaratmak için belirli ulusluk kavramlarını bir halkın temellerine yerleştirme çabasıdır. Smith'in de işaret ettiği gibi, hiçbir yeni ulus başka bir ulusun türevi olmayı kabul edemez, böyle bir öncül ulus inşasının asıl amacını geçersiz kılar. Aksine, her ulusun benzersiz ve onurlu bir soy efsanesine ihtiyacı vardır. Böylece tarih, ulusal bilinci beslemek, birlik ve bağlılık duygusu yaratmak için kullanılan bir araç haline gelir.

Sonuç olarak, Bulgaristan Makedon ulusunun ve Kuzey Makedonya'nın egemen bir devlet olarak var olmasına karşı değildir. Bulgaristan'ın sorguladığı ve kabul etmek istemediği mesele Makedon ulusunun ayrı bir tarihi etnik kökene sahip bir ulus olarak inşa edilmesidir. Fransız ulusçuluğu anlayışı ile bir sivil topluluk olarak var olması Bulgaristan'ı rahatsız etmemekte, hatta kolayca kabul edeceği bir yaklaşımdır.

4.3. Bulgaristan'da Devlet Kimliği ve Dış Politikada Makedonya Konusu

Aktörlerin, çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini anlayabilmek, uluslararası olguları açıklayabilmek adına temel önemde olan kimlik ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir başka konu, birçok açıdan dış politika tercih ve davranışlarının üzerinde biçimlendirici etkisi olan ulusal kimlik ve devlet kimliği kavramlarıdır. Siyasetin konusu olarak karşımıza çıkan ulusal kimlikler ile uluslararası ilişkilerin ilgilendiği devlet kimliği toplumsal kimliğin bir boyutu olarak ele alınabilir. Bu açıdan, kimlik Uluslararası İlişkilerde devlet ile özdeşleştirilir. Bu bağlamda kimlik hem ulusun, hem de devletin inşa edilmiş biçimlerini ifade eder, fakat buna rağmen iki kavram arasında ayırım yapmak gerekir. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, devlet kimliği, devletin belirli bir uluslararası bağlamda özelliği ve farklılığı konusunda sahip olduğu veya ne olduğu ve neyi temsil ettiği ile ilgili bir kavramsallaştırmadır. Ulusal kimlik ise, bir ulusa mensup olmakla ilgili toplumsal bir kavramsallaştırmadır. Bu noktada, ulusal kimlik ve devlet kimliği benzerlikleriyle birlikte birbirini karşılıklı olarak inşa etmektedir. Bu bağlamda inşacı bakış açısına göre, kimlikle dış politika arasında doğrudan nedensel bağ olmadığı kabul edilse de kimliğin kurucu özelliğinden dolayı dış politika çıkarları üzerine odaklanır,

çıkarlar ise eylemleri belirler. Yani kimlikler çıkarlara göre, çıkarlar da kimliklere göre belirlenir. Çıkarlar, hangi perspektiften bakılırsa bakılsın dış politika davranışlarının, amaçlarının ve bu amaçlar doğrultusunda kullanılacak yöntem ve araçların en önemli belirleyicisidir.

Kimliklerin ve kültürel faktörlerin dış politika yapımını önemli ölçüde etkileyen değişkenler olduğunu gösteren dönüşümlerin özellikle 1990'lı yıllardan itibaren giderek artması, birçok farklı etmene bağlı olarak şekillenmiştir. Uluslararası sistemin değişen doğası, devlet-dışı aktörlerin etkinliği ve uluslararası aktörler arasında yoğunlaşan etkileşim bu etmenlerin başında gelmektedir. Sosyal inşacı uluslararası ilişkiler paradigması bu noktada dış politikaya dair katkısını sunmuş ve kimlik ve kültür kavramlarının analitik çerçevede daha önemli yer almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Bulgar toplumunun içselleştirdiği kültürel değerler, değer sistemleri ve çoğu zaman efsaneleşen tarihsel anlatıları Bulgar kimliğinin inşasında önemli rol oynamıştır. Bu noktada kültür ile ulusal kimlik birbiriyle yakından bağlantılıdır, çünkü ulusal kimlik dinamik sosyal söylem süreçleri ile oluşturulur. Yukarıda da belirtildiği gibi, ulusal tarih anlatımı ulusal kimlik inşası açısından hayati önemdedir. Ulusal kimlik oluşumu ise tarihin nesiller aracılığıyla aktarımı biçiminde şekillenir. Anlatılar oluşturulan ortak bir “biz” duygusu ve bunun “öteki” üzerinden tanımlanması hikâyenin eksenini şekillendirir. Bu anlatılar bireylerin bir ulusun mensubu oldukları algılarını olgunlaştırır ve ulusun devletlerarası ilişkilerdeki rolü ve dış politikadaki tercihleri konusunda beklentilerinin şekillenmesini sağlar. Daha net bir ifadeyle, ulusal tarih anlatımı ve kültür aracılığıyla oluşan ulusal kimlik, aynı dış politika kararlarının farklı toplumlarda farklı biçimlerde yankılanmasına yol açar. Dolayısıyla, uluslararası ve devletlerarası ilişkilerde devletlerin izledikleri çizgi ulusal tarihin ve kültürün etkisi altındadır. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya dış politikası bağlamında karar alıcıların en önemli kaygılarının başında, Makedonya konusunda devlet çıkarları ile birlikte, kendi toplumu nezdinde Makedonya Meselesine ilişkin kararların göreceği desteğin boyutudur. Bu noktada, bir dış politika tercihinin meşru bir zeminde kabul edilmesi ve desteklenmesi, iç politikaya yönelik kaygılarla yakından ilgili olmasının dışında, hem devletin bu noktadaki kararlılığını güçlendirmesi hem de gelecek benzer olaylarda da tutarlı pozisyon alabilmesini sağlaması için kritik önemde olduğunun ve bu da ancak toplumsal algıya,

yani toplum nezdinde yaygın biçimde içselleştirilmiş olan ulusal kimlik algısına uygun tercihlerin geliştirilmesine sebep olduğunun alatını çizmek gerekir. Bu konuda çalışma içerisinde de verilen örnek arasında Kuzey Makedonya'nın AB üyelik müzakereleri vetosu, vetonun kaldırılmasına ilişkin dayatılan şartlar, tarih ve dil gibi konulara ilişkin siyasetçilerin ve liderlerin söylemleri vs. gibidir. Bununla ilgili verilebilecek başka bir örnek ise, Bulgaristan'ın bir yandan Kuzey Makedonya, diğer yandan da Rusya ile ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde, Slav Yazısı ve Kültürü olarak kutlanan 24 Mayıs 2017 tarihinde Vladimir Putin'in Makedonya'da mevkidaşı George İvanov'un Moskova ziyareti sırasında, Rusya'nın da kullanmış olduğu Kiril alfabesinin Makedon topraklarından çıktığını dile getirmesi Bulgaristan'da büyük tepki oluşturmıştır, Rusya'nın Sofya Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığına çağırılmıştır. Putin'in bu provokatif ve farklı anlamlar niteliğinde olan açıklaması Rusya Dışişleri bakanlığı tarafından “yanlış anlaşılma” olarak yorumlanmış, Bulgaristan'da bazı çevreler de yanlış yorumlamadan kaynaklanan bu açıklamayı “Kiril yazıtı çıktığında Makedonya toprakları Bulgaristan krallığına ait olduğu yönde açıklamalar yapmıştır. Dolayısıyla bu örnek Makedonya konusunun Bulgaristan için ne denli hassas bir mesele olduğunun anlaşılması açısından önemlidir. Aynı zamanda da Rusya'nın bölgedeki nüfuzu ve Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkilerine etki edebileceğini de göstermektedir.

Bulgaristan'ın Doğu Blok'tan ayrılmasından sonra Makedonya Cumhuriyeti ile tesis edilen ilişkiler yeni oluşan bir devlet kimliği çerçevesinde gelişmiştir. Bu dönemde bölgede tezahür eden gelişmeler koşullarında Bulgaristan'ın izlediği dış politika Makedonya'yı bir kardeş ülke olarak yeniden kazanma yöndedir. Ancak yeni kurulan Makedonya Cumhuriyeti'nde son 50 yıldır gelişen olaylar, bölgedeki dengeler, ülkedeki ulus inşası süreçleri ve devlet kimliğinin boyutlarını hesap edememesinden kaynaklı olacak ki, bu dış politika tutumu başarısızlığa uğramıştır. Bulgar dış politikasının bu tutumu, Bulgar etnik kökeninden farklı bir etnisiteye, kökene ve tarihsel gelişim sürecine dayandığı anlatılarıyla inşa edilen bir millet ve devlet için kabul edilemez bir durumdur. Dahası, Makedonya'daki ulus kimliği inşası süreci, Bulgar etnisitesinin ve ulusunun dost olmayan, hatta “düşman” kategorisinde algılanarak gerçekleşmiştir. Bu düzlemde kurulan ilişkilerin istikrarsızlığı günümüzde daha da artmış, Bulgaristan'ın bölgesel dış politikalarını olumsuz etkilemiştir.

Bu çerçevede, dış politika ile kültür arasındaki ilişkinin boyutları hakkındaki farklı görüşler ne olursa olsun, kültür dış politikanın temellerinden birisini ve kaynağını oluşturmakta olduğu konusunda teorisyenler hemfikirdir. Yani kültürel faktörlerin ve kimlik yapılarının dış politikanın belirlenmesinde önemli rolü vardır. Dolayısıyla, devletlerin dış politika ve uluslararası alanı algılamaları, büyük ölçüde kimliklerinin özelliklerine bağlıdır. Bu bağlamda, Bulgar dış politika davranışlarının kimlik ve kültür algıları doğrultusunda yorumlanan çıkar anlayışı ile şekillenmektedir. Bu bağlamda, devletin sahip olduğu kimlik algısı ile birlikte diğer aktörlere atfettiği kimlikler de dış politika davranışıyla yakından ilişkilidir. Bulgaristan'ın Makedon ulusunu, dilini ve tarihini tanımayı reddetmesi, AB üyelik müzakerelerine veto uygulaması veya Bulgar milliyetçilerinin Makedonları Bulgar asıllı olarak algılaması, ilişkilerin gidişatını önemli biçimde etkileyecek kararların alınmasında önemli rol oynamıştır. Kısacası, devletlerin uluslararası düzlemde ortaya çıkan olayları, olguları, sorunları algılayıp yorumlaması ve bu durumlara karşı tercihlerini şekillendirmesi noktasında kültür ve kimlikle ilişkili kararlar önemlidir. Bu da bizi dış politika ve karar alma üzerine gerçekleştirilen çalışmalar için kültürel faktörler ve kimliğin önemini gösteren noktaya getirmektedir.

Bu noktada, özellikle son yıllarda Bulgaristan'da ve Kuzey Makedonya'da iç ve dış politika gündeminin en önemli konuları arasında seyreden ikili ilişkiler meselesi, her iki ülkenin de toplumları nezdinde içselleştirildiği gözlemlenmektedir. Tabi her iki ülkede toplumsal hassasiyetler farklı düzeyde olduğu da bir gerçektir. Örneğin Bulgaristan kamuoyunda Makedonya konusu siyasiler ve tarihçiler tarafından sıklıkla gündeme getirilmesine rağmen hassas konularda söz konusu olduğunda meydanlara kalabalık olmayan milliyetçi siyasi parti ve kuruluşların az sayıda mensubunu görebiliyorken, Kuzey Makedonya'da benzer durumlarda meydanların dolup taşıdığını görmek mümkün. Bu iki devletin iç ve dış politikasındaki farklı eğilimler oldukça dikkat çekicidir. Bu farklılaşan eğilimleri, iki devletin zıt kuruluş hikayelerinin yanı sıra, ulus inşasının bulunduğu süreç ve tarih anlatılarına bağlı olarak geliştirilen tehdit ve güvenlik algıları da söz konusudur. Bir başka deyişle, aktörlerin algılarının inşa edilmesi sırasındaki anlatılan koşulların etkileri kitleler ve devletlerin karar mekanizmaları üzerinde yönlendirici ve belirleyici etkisi vardır.

Devlet kimliğinin iç boyutu, devletin kendi içindeki seçkinler ve genel halk tarafından sahip olunan temsillere ve buna karşılık gelen inançlara atıfta bulunurken, diğer devletlerdeki seçkinler ve halk arasındaki bu devlete ilişkin temsiller ve inançlar, devlet kimliğinin dış boyutuna aittir. Yani devlet kimliği siyasetine katılanlar devletin hem içinden hem de dışından gelir. Yurtiçi siyasi aktörler, dış kimliğin farkındadır ve onu etkilemeye çalışırken, dış aktörler de benzer şekilde iç kimlik siyasetinin farkındadır ve etkilemeye çalışırlar. Bulgaristan örneğinde olduğu gibi, dış kimliğe yönelik etkileme girişimlerini içsel kimliği hedef alanlardan ayırmak zor olabilir. Devlet kimliğinin hem iç hem de dış boyutları, zorunlu olarak, devletin uygun davranışına ilişkin çoklu, genellikle çelişkili temsilleri ve inançları içerir. Baskın temsilleri ayırt etmek genellikle mümkün olsa da, önerilen kimlik kavramsallaştırması, baskın olmayan etkili temsilleri de içerir. Bu tür baskın olmayan temsiller, devlet kimliği siyaseti sürecinde siyasi desteği veya muhalefeti harekete geçirmek için kullanılır ve zamanla mevcut hakim temsillerin yerini alabilir.

Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmesiyle diplomatik ilişkiler kurma girişimlerinde bulunan Bulgaristan, dış politikasının merkezine milliyetçi eksenli güçlü bir kimlik politikası yerleştirmiştir. Bu noktada, Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan ve Makedonya ilişkilerine gölge düşüren ve sonraki yıllardaki gidişatı belirleyen ilk olay Bulgaristan'ın Makedonya Cumhuriyetinin bağımsızlığını tanımasıyla birlikte ulusunu ve dilini tanımak istememesi olmuştur. Bu durum Makedonya'nın Bulgar devleti için ne olduğu ve nerede durduğunu açıkça göstermiştir. Bu noktada egemen bir devlet yolunda ilerleyen Makedonya Cumhuriyeti ulusunu inşa ederken Bulgaristan ile etkileşim sürecine girmiş, devletin inşa sürecinde kurucu bir öteki olarak varlığını ortaya koymuştur ve bu şekilde devam etmiştir. Kendi kimliğini “öteki” üzerinden yapılandıran “ben”lik, bu bağımlı ilişkinin doğası gereği kendisini sürekli yeniden üretmekte, ayakta kalabilmek için bir anlamda özünü sürekli olarak yenilemektedir. Wendt'in yaklaşımında olduğu gibi, Bulgaristan'ın dış politika eylemlerini açıklamak için çıkarlarını, bunun için de yine öncelikle kimliğini anlamak gerekmektedir. Bu noktada Bulgaristan'ın çıkarlarını, dolayısıyla dış politika eylemlerini belirleyen kimliği aynı zamanda içsel süreçlerce de belirlenmektedir. Wendt'in analizi bağlamında Bulgaristan Makedonya ile olan etkileşim sürecindedir ve bu etkileşimin sonucunda

ortaya çıkan öznelarası anlamlara göre eylemlerini ortaya koymaktadır ve kimlik, dolayısıyla da çıkarların değişimini sağlayacak olan, bu süreçte aktörlerin ortaya koyacakları stratejik uygulamalardır. Dolayısıyla, Bulgaristan ve Kuzey Makedonya'nın dış politika davranışlarını yönlendiren devlet kimliği olup devlet kimliğinin oluşumunu etkileyen unsurların ortaya konulması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan Kuzey Makedonya dış politikasını etkileyen yöntemler, aktörler ve aktörlerin kimliklerinden kaynaklanan özellikleridir.

Soğuk Savaş'tan sonraki yıllarda Bulgaristan'ın dış ve güvenlik politikasının geleceği ile ilgili tartışmalar oldukça canlıdır. Bir yandan bu tartışmalar Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası Avrupa entegrasyonuna odaklanmış, diğer yandan da NATO üyeliğinin gerekliliği tartışılmıştır. Bu durum uluslararası siyasetin doğasıyla ilgili rasyonalist değerlendirmelere dayansa da Soğuk Savaş sonrası dünyanın gerçekliği ve özelde Bulgaristan'ın kimliğiyle ve gelecekte Avro-Atlantik yapılarıdaki konumu ve rolü ile ilgilidir. Bu nedenle, sosyal bilimin nesnel rasyonel söyleminde sık sık kullanılmakla birlikte, yeni dış politika yönelimleri ile ilgili tartışmalar, Bulgarların kim olduğu ve nereye gideceği tanımlaması son derece siyasileştirilmiştir. Bu bağlamda, 1990'lı yıllar boyunca Bulgaristan bölgesel politikalarını şekillendirme girişimleri, özellikle komünizm geçmişiyile ilintili olduğundan değişen kimliğine sıkça vurgu yapılmıştır. Bu değişim süreci ulusal kimlik tanımlarındaki Batı ile ilişkiler kurma eğilimlerle birlikte, Bulgaristan'ın kimliğinin değiştiğine dair argümanları sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bulgar dış politikasının kaynağı olarak Bulgar devleti kimliğinin inşası temelde batılılaşma olgusu ve Avro-Atlantik kurumlara üyelik ile ilintili olduğu varsayılan demokrasi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan'ın etkili öteki'si olarak Batı'yla etkileşimleri, devletin inşa sürecinde ele alındığı biçimde, bir yandan inşa edilen kimliğin bir unsuru, diğer yandan ise kimliği inşa edici bir unsur olarak işlemiştir. Bu bağlamda, 1990'lardan bu yana Bulgaristan'ın siyasi, ekonomik ve sosyal hayatındaki neredeyse sürekli değişimlerin Bulgar kimliğini de etkilemiş ve dönüştürmeye başlamıştır. Aynı zamanda yurtdışına göçler, Avrupa Birliği üyeliği ve küreselleşme süreçleri vatandaşların kimlik ve aidiyet sorunlarını arttırmıştır ve yeni kimlik biçimlerinin inşası gündeme gelmiştir. Bulgar ulusunun inşasında kullanılan unsurların, geleneksel kimliğinin, kültürel ve tarihi mirasın, derin etnik unsurların ve karakteristik devlet geleneklerinin devlet

kurumlarında ve devlet politikalarında muhafaza edildiğini görmekteyiz. Özellikle Kuzey Makedonya'ya yönelik Bulgar dış politikasının milliyetçi doğasının ön plana çıkması bu tezi doğrulamaktadır.

Bulgaristan ile Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti arasında 1999 yılında varılan anlaşma ve bu dönemlerde yapılan diğer anlaşmalar yeni samimi ilişkilerin inşasına açıkça işaret etmiş, her iki ülkenin de ikili çıkarlarının farkına varmasını sağlamıştır. Özellikle aşılması zor olan dil sorununun giderilmesi yönde çabalar gösterilse de sonraki yıllarda gerek Makedonya'nın Bulgar azınlığına ve Bulgaristan'a karşı tahrik edici tutumu gerek ise iki ülke arasında gerginliği tırmandıran gelişmelerin yaşanması ve Bulgaristan'ın AB üyesi olmasından sonraki dönemde Makedonya'nın AB üyeliğinin şartsız olmayacağı yönde açıklamaları, ilişkilerin boyutlarını değiştirmiştir. İlgili yetkililer tarafından fark edilmesinin ardından, ilişkileri istikrara kavuşturmak için güçlü nedenler ortaya çıkmıştır. İlişkilerin gelişmesi yönde yürütülen diplomatik adımlar ve gayretler sonucu 2017 yılında imzalanan "Dostluk, İyi Komşuluk ve İş birliği Antlaşması" ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde ilişkilerin istikrara kavuşması beklenirken gerek siyasi söylemler gerek ise milliyetçi çevrelerin tutumları gerginliği tırmandırmış, imzalanan antlaşma rafa kaldırılmış, Bulgaristan ise daha ileri giderek Kuzey Makedonya'nın AB üyeliğinin müzakere sürecini veto etmiştir.

Nitekim, Bulgar devletinin kimliği siyasi seçkinler ve karar alıcılar tarafından inşa edilmiş ve yıllar içerisinde kurumsallaşmıştır. Bundan dolayı da dış politikadan sorumlu yapıların gelenekleri ve teamülleri yapılandırılmış ve kurumsallaşmış kimliğe göre muhafazakar ve kolayca değişmeyecek bir şekil almıştır. Bunun da başlıca nedenleri arasında devlet kimliğini oluşturan elitlerin, iktidarlarda bulunan karar alıcıların, siyasi partilerin ve yönetimlerin ait oldukları öznel kimlikleri ve değerlerdir. Bu anlamda, söz konusu dış politika eylemlerin doğrudan devlet tarafından değil, onun işleyişini biçimlendiren insan tarafından yapıldığının da altını çizmek gerekir. Bir başka deyişle, insan faktörü, kültürel etmenleri ve kimliksel aidiyetleri yapılandırmakta olup, dış politika kararlarını bu yapılar çerçevesinde alınmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla devletin dış politika alanındaki rasyonelliği ve objektifliği, bu konuda karar alan bireylerinkiyle sınırlıdır. Buna göre devlet, kendisini meydana getiren bireylerin kültürel

değer ve inanışlarından etkilenmek suretiyle hareket edebilir. Bu anlamda kültürel faktörler ve kimlik, yalnızca devletin davranışlarını etkileyen unsurlar değil, aynı zamanda onun yapısını şekillendiren etmenler olarak da karşımıza çıkar. Dış politikada karar alma süreci çerçevesinde temel aktör dış politikayı yapan ve uygulayan bireydir, ancak bireyin ait olduğu kültür ve kimlik onun alacağı kararlarını ve karar alma yöntemlerini belirler. Kısacası, bireylerin uluslararası ortamı algılayışı, yorumlayışı ve bunun karşısında geliştirdiği davranış ve yöntem tercihleri, doğrudan veya dolaylı olarak kültür ve kimlik faktörlerin etkisiyle şekillenmektedir. Dolayısıyla, devlet kimliği, bu kimliklere ve değerlere göre şekillendirilmiş yapılar aracılığı ile oluşturulmuştur. Bu Bulgar kolektif kimliğini inşa eden toplumsal hafızasına dayanan uzun bir kimlik inşası süreci ile olmuştur.

Son olarak, Bulgar dış politikasının dünya siyasi sisteminin daha geniş alanı içinde bir sosyal inşa olarak analiz edilmesi ve Bulgar dış politika aktörlerinin kimliklerini ve çıkarlarını sorunsallaştırılması ve kavramsallaştırılması yönde çalışmalar önemlidir. Devletlerin çıkarları politika yapıcılarının kimliklerine göre şekillenir ve kimliklerin sosyalleşme yoluyla çıkarlarını inşa eder. Devletlerin farklı kimlikleri eylemlerine ve davranışlarına yansımaktadır, çünkü devletlerin çıkarları kimliklerine göredir ve davranışlarını ona göre etkiler. Bu noktada kimliklerin kurucu özellikleri kabul edilerek, eylemler çıkarlar üzerine odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, normların kurucu etkileri ve seçkinlerin bireysel inançları, bu yaklaşım için çok önemli analitik araçlardır. Bulgar dış politika yapanlarının çıkarları, onların kimlikleri tarafından şekillendirilir ve dolayısıyla içsel olarak üretilir. Zincirleme olarak kurallar, normlar ve bireysel algılar kimlikleri, kimlikler de çıkarları oluşturur.

SONUÇ

Çalışmanın temel amacı 1991-2022 yılları arasında uluslararası sistem konjonktürünün ve bölgesel ve ulusal düzeydeki gelişmelerin etkisiyle, sosyal bir inşa sürecinde, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya ile yaşadığı çıkmazlar sosyal inşa kuramı çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda belirtilen varsayımlar ile ilişkili olarak Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikası ve ikili ilişkileri sosyal inşacı perspektifinden ele alınıp, sosyal boyutunu da kapsayarak kimlik-dış politika ilişkisi bağlamında analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın amacına ulaşmasının en önemli görevi, ulusal ve bölgesel çıkarlar bağlamında Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası Kuzey Makedonya dış politikasında temel çizgilerini ve amaçlarını araştırmak olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya politikası ve ikili ilişkiler sosyal inşacı bakış açısıyla ana hatlarını çizilmiş ve analiz edilmiştir.

Dış politikanın belirli bir devlet kimliği çerçevesinde yürütülmesine ve kimlik inşasına katkı yapan etkenler ülkedeki elitler, iktidarlarda bulunan karar alıcılar, siyasi partiler ve hükümetlerin büründükleri kimlikler ve değerlerdir. Devlet kimliği de bu etkenlerin kimliklerine ve değerlerine göre şekillendirilmiş yapılar aracılığı ile oluşturulmuştur. Bu Bulgar toplumsal kimliğinin inşa sürecinde önemli rolü olan tarihsel anlatılar ve kolektif hafıza ile olmuştur. Tezin içerisinde de görüldüğü gibi, bu süreç içerisinde Makedonya konusu içselleştirilerek bir milli mesele haline gelmiş, dolayısıyla da en temel ulusal çıkar konuları arasında yer almakla kalmamış, bir ulusal ülkü haline gelmiştir.

Bu çalışmada da ortaya konduğu üzere son 30 yıldır Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik politikaları siyasi konjoktüre, iç ve dış etkenlere bağlı olarak değişmiştir. Aynı zamanda, Bulgaristan'ın 19. Yüzyılda başlayan ve günümüze kadar devam eden “Makedon Sendromu”, sadece Bulgaristan'ın dış politikasını değil, aynı zamanda iç siyaseti de etkisi altına almış, devletin Makedonya Meselesine bakışında değişim gözlemlenmemiştir. Bu bakış açısının değişmemesi ve Makedonya konusunun hala milliyetçilerin romantik hayallerini süslemesinin altında yatan temel neden kimlik inşasının sürekliliğidir. Bunun en önemli araçları, daha küçük yaşlardan itibaren kolektif

hafızayı besleyen tarih ve edebiyat kitapları ve farklı düzeylerdeki anlatılardır. Bunun son noktasını ve en etkili kısmını siyasi söylemler ve eylemler gerçekleştirmiştir.

Tez çalışmasında Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikasının dinamiklerini analiz etmek için kullanılan sosyal inşa teorisi esas alınmıştır. Sosyal inşa teorisi, Bulgaristan'ın Soğuk Savaş son rası dönemde Kuzey Makedonya ile olan ilişkileri konusunda seçtiği yolun araştırılması için kavramsal çerçeveyi çizme fırsatı sunduğundan, dış politikadaki önceliklerini etkileyen iç ve dış faktörler sosyal inşa teorisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Dış politikanın kendine has sosyal karakterini hesaba katarak, sosyal inşa teorisinin analitik ve yorumlayıcı önceliklerini sunmaktadır. Bulgaristan-Kuzey Makedonya ikili ilişkilerinin kimlik-dış politika bağlamında kapsamlı bir analizini yapabilmek için kimlik faktörünü analizlerinin merkezine koyarak düşünsel unsurları ön plana çıkaran sosyal inşacılığın uygun bir yaklaşım olduğu şüphesizdir.

Çalışmada kapsamında ortaya çıkan bulgularda Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkilerindeki istikrarsızlığın ve kırılganlığının ana nedenlerinden birisinin tarihsel süreç içerisinde Makedon kimliğinin ve ulus inşasının Bulgaristan'ın çıkarlarına aykırı olarak gerçekleşmiş olması sebebiyle, Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik dış politikası, sosyal inşa süreci bağlamında yeniden tanımlandığı görülmüştür. Bulgaristan'ın ve ülkedeki iktidarlar başta olmak üzere, belli başlı siyasi ve entellektüel elitlerin karşılaştığı en kabul edilemez mesele, Makedonya'nın ulus kimlik inşası sürecinde kolektif hafıza oluşturmak için kullandığı tarih anlatılarının, Bulgar tarihine ait olanlarıyla aynı olmasıdır. Makedon ulusunun ve devletinin, bir yandan Bulgar karşıtlığı üzerine inşa edilmesi, diğer yandan da bu süreçte Bulgar tarihine ait olan olayları ve kahramanları Makedon tarihi olarak kullanması, ikili ilişkileri çıkmaza süreklemiş, hem Bulgaristan dış politikasının, hem de Kuzey Makedonya'nın bir sorunsalı haline gelmiştir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında dış politika araştırmasının hem teori, hem devletlerin siyasetinde uygulaması ve örnek olaylar olarak, tarih bilimi ve siyaset bilimlerinin birbirini tamamlayıcılığı ve bütünselliği sağlanmış olup, Bulgar ve Makedon kimlikleri tarihsel süreç içerisinde inşa edildiği de gözlemlenmiştir.

Tezin içerisinde de gördüğümüz gibi, bu kimlik inşası süreç içerisinde Makedonya konusu içselleştirilerek bir milli mesele haline gelmiş, dolayısıyla da en temel ulusal çıkar konuları arasında yer almıştır. Makedonya Cumhuriyeti 1991’de bağımsızlığını ilan ettiğinde, Bulgaristan’ın bu ülkenin bağımsızlığını tanıyan dünyanın ilk ülkesi olması, bununla beraber Makedon dilini ve kimliğini tanımayı reddetmesi, meselenin hassasiyetini ve önemini göstermiştir. Bu bir yandan ulusal çıkar meselesidir, Bulgaristan’ın kırmızı çizgisidir, diğer yandan ise konunun ne kadar içselleştirilerek özümsemişliğinin bir yansımasıdır. Bulgaristan-Kuzey Makedonya ilişkilerine ve Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya’ya yönelik dış politikasına yön veren faktör kimliktir. Dolayısıyla ikili ilişkiler, her iki ülkedeki siyasi ve akademik seçkinlerin ve özellikle milliyetçi grup temsilcilerinin kimlik odaklı milliyetçi söylemlerinin gölgesinde kalmış, dış politika kararları da bu içsel gelişmelerden çoğu zaman etkilenmiştir. Bu doğrultuda ulusal kimlik ile devlet kimliği arasında sürekli olarak bir inşa süreci içerisinde olup Bulgaristan’ın dış politika davranışlarına yön veren devlet kimliği olduğu ortaya çıkmıştır.

Benzer bir ulus ve kimlik inşası süreci eşzamanlı olarak Kuzey Makedonya’da gerçekleşmektedir. Ancak buradaki farklı olan Makedon devletinin ve milletinin oldukça yeni olmasıdır. Milletin ve kimliğin inşa sürecinde aidiyetlerin ve bilinçlerin beslenmesi için şanlı bir tarih, din, dil, düşman gibi unsurlar kullanılmış, Makedon milliyetçiliğinin ve Makedonizm doktrininin temel taşları haline gelmiştir. Makedonya devlet olarak ortaya çıktığında kendi topraklarında yazılmış olan tarihi ve oralarda yaşamış olan kahramanları Makedonların saymıştır. Aynı şekilde Makedon dilinin kodlanması İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Yugoslavya’nın desteği ile gerçekleşmiştir. Kuzey Makedonya’nın ulus inşası ve ulusal devletin egemenliği gayretleri, Bulgaristan’daki ulus kimliğini ve inşasını etkilemiş, bir süreklilik oluşturmuştur. Bu açıdan, tezin de konusu olan Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya’ya yönelik dış politikasını sosyal inşa yaklaşımı ile açıklamak uygun olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan Makedonya Cumhuriyeti’ne (daha sonra Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti) yönelik dış politikasını dönemim şartlarına göre yeniden yapılandırması gerekmiştir. Zira, artık bağımsızlığını ilan etmiş, tüm emareleriyle bir ulus devletinin varlığı sözkonusudur.

Günümüzde Kuzey Makedonya kendi ulusu, tarihi, kültürü ve diliyle bağımsız bir devlettir. Soğuk savaş sonrası gelişen şartlar Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya yönelik politikasında dönüşüm için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu konuda Bulgaristan, dış politika bağlamında Kuzey Makedonya'ya yönelik tutumu, kimliklerin aynı kökene ve etnisiteye dayandığı gerekçesiyle bir “anavatan” gibi hareket etmesi, jeopolitik konjunktürün ve dış faktörlerin de etkisiyle, Kuzey Makedonya devleti ile ilişkilerin istikrarsızlaşmasına neden olmuştur.

Makedonya Cumhuriyeti'nin 1992'de bağımsızlığını ilk tanıyan devletin Bulgaristan olmasına rağmen tarih ve dil konuları ilişkilere gölge düşürmüştür. Makedonya Cumhuriyeti'nin bir devlet olarak tanınması, Makedonya ulusunun cumhuriyet sınırları içinde birleşmiş, ülkelerini korumak ve geliştirmek için ortak arzuları olan etnik kimliklerine bakılmaksızın bir grup insanın, siyasi bir ulus olarak varlığının tanınmasına eşdeğerdir. Ancak, Makedonları ayrı etnik kökene sahip bir ulus olarak tanımayı reddetmiştir. Hatta Makedonların aslında Bulgar olduğu görüşünde ısrar etmiştir. Makedonların Bulgar ulusunun bir grubu olduğunu ve Makedonca dilin Bulgarca'nın bir lehçesi olduğunu iddia etmiştir. Tek başına ayrı bir dilin tanınması diplomasi uygulamasında olmadığı gerekçesi belirtilmiştir. Bulgaristan'ın Makedon ulusunu ve dilini tanımak istememesi ikili ilişkileri sıklıkla zora sokmuş, diplomatik girişimleri de engellemiştir. Bu sebeple de yeni dönemde iki ülke arasında birçok alanda ikili anlaşma imzalanamamıştır.

Avrupa yapılarına entegre olma konusundaki ortak istekleri ikili gerilim tehlikesini ortadan kaldırmaktadır, çünkü birleşik bir Avrupa'da sınırların önemi azalmaktadır ve bu da herhangi bir yayılmacı etno-milliyetçiliği anlamsızlaştırır. Her iki ülke başbakanlarının 1999'da imzaladıkları bildiri ve 2017'de imzalanan antlaşma bu anlayışın ifadesidir. İmzalanan bu antlaşmalar ikili ilişkilerde önemli dönüm noktalarıdır. Ancak ilişkileri etkileyen kalıtsal durum, tecrit, negatif efsaneler sürekliliği, olumsuz olaylar ve iletişim eksikliği iki ülke arasında işbirliğinin ciddi bir engeli olmuş, uzun yıllar boyunca ikili ilişkilerin gelişmesi yönünde çerçeve oluşturulamamıştır. Karşılıklı olarak imzalanan antlaşmaların ihlal edilmesi yönünde suçlamalarda bulunulmuş, 2020 yılında Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'nın AB üyelik müzakerelerine başlamasını veto

etmesiyle sonuçlanmıştır. Nihayet Fransa'nın AB Konseyi dönem başkanlığı sırasında hazırlanan müzakerelere başlama tasarısı iki ülkenin parolmentoları tarafından onaylanmıştır.

Her iki ülkedeki siyasi seçkinlerin, akademik ve milliyetçi çevrelerin milli kimlik odaklı milliyetçi söylemleri sıklıkla gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, etkili çevrelerin, siyasi partiler ve liderlerin tarih ve kimlik merkezli söylemleri sadece milliyetçilerin değil, daha geniş kitlelerin duygularını ve tutumlarını etkilemektedir. Dolayısıyla, dış politika kararları da çoğu zaman, özellikle hükümet seçimleri dönemlerinde, bunların etkisi altında kalmaktadır. Bu noktada, çalışmada Bulgaristan'ın karar alıcılarının ve çıkar gruplarının söylemleri, inançları ve değerleri kimlikleriyle ilişkili olduğu bulguları da ortaya çıkmıştır. Ayrıca Bulgaristan'da ve Kuzey Makedonya'da aktörlerin ve çıkar gruplarının öznelarası paylaştıkları normlar, değerler ve kimliklerle karşılıklı olarak etkileşime dayanan bir süreç içerisinde inşa edildiği gözlemlenmiştir.

Esasında Bulgaristan Kuzey Makedonya'nın ayrı bir devlet olmasına ve Makedonların siyasi bir varlık olarak ayrı bir ulus olmalarına karşı değildir. Başka bir deyişle, Fransız ulusçuluğu olan ulusun oluşumunun devletin oluşumundan önce gelmiş olması ve ulusun sivil bir topluluk olarak inşa edilmiş olması fikrine karşı değildir. Ancak, Makedonların Bulgar kökenlerini rededip, kendilerini etno-kültürel bir topluluk olarak inşa etmiş olmaları, ayrı bir dil kodlamaları ve üstelik Bulgar tarihi mirasını sahiplenmeleri, Bulgarlar için kabul edilemez bir durumdur. Bu açıdan Bulgaristan Makedonların Bulgar etnik kökenlerini, dilinin Bulgarca'nın bir lehçesi olduğunu ve tarihi mirasın ortak olduğunu itiraf etmelerini beklemektedir.

Bu noktada, ortak tarih, kültür ve dile sahip ayrı ülkelerin dost olarak varlığını sürdüren ülkeler örnek verilebilir. Bulgaristan ile Kuzey Makedonya'da bu şekilde bir uzlaşıya varabilir mi, sorusu da akılları meşgul etmektedir. Teorik olarak bu mümkündür. Ancak, Bulgaristan-Kuzey Makedonya bağlamında bunun gerçekleşmesi için geniş çaplı bir uzlaşı gerektiği anlaşılmaktadır. Öncelikle her iki ülkedeki seçkinler buna karar verecek, daha sonra bu yönde tüm araçlar kullanılarak bir inşa süreci başlatılacaktır. Bu

süreçte, dış etkenlerin de müdahale etmesine izin verilmemeli, zira bölge ülkeleri ve belli başlı aktörler olayların bu şekilde gelişmesini kendi çıkarlarına karşı olduğunu varsayarak karşı çıkacaktır. Bunun gerçekleşmesi, gelecekte bölgede “Büyük Bulgaristan” devletinin temellerinin atılması anlamı olarak yorumlanacaktır.

Son olarak, Bulgaristanla ve Yunanistanla olan sorunlara rağmen Kuzey Makedonya’da ulus inşası ve devletin kuruluşu başarılı bir şekilde gerçekleşmiş ve Balkanlarda yeni bir ulus ortaya çıkmıştır. Ancak Bulgar Ulusal Ülküsü’nün hala geçerli olduğunu Bulgaristan’ın Makedonya dış politika tutumu ifşa etmiştir. Günümüzde, 19. Yüzyılda kurulan bu ülkünün içeriğinin değişmesi gerektiğini, bugünün gerçekleriyle ve Bulgaristan’ın geleceğine dair umut ve inancın yeni bir yorumu gerektiğinin, Bulgar makamları dahil, herkes farkındadır. Yukarıda da sözü edildiği gibi, bu gelişmeler ve ilişkilerdeki istikrarsızlık düşman algısı yaratarak Kuzey Makedonya’nın ulus inşa sürecini desteklerken, Bulgaristan’ın çıkarlarına zarar verdiği söylenebilir. Sonuç olarak, Bulgaristan’ın etnik ve ulusal kimlik temelli milliyetçi dış politikası Kuzey Makedonya’yı kendinden uzaklaştırarak Balkanlar’da elde etmek istediği istikrarlı dış politika girişimlerini baltalamıştır.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar:

Adler, Emanuel, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics,” *European Journal of International Relations*, 1997.

Aleksandrov, Evgeni, *Vınşnata Poltika na Bulgariya sled 10.11.1989* (10.11.1989 Sonrası Bulgaristan Dış Politikası), NİMİ, Friedrich Ebert Vakfı, Sofya, 1997.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM, Bursa, 2013.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1789-1914*, 14. Baskı, İstanbul, 2014.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, 19. Baskı, Timaş, İstanbul, 2014.

Avreyski, Nikola, *Vınşna Politika na Republika Bulgariya: Regionalni İzmerenia* (Bulgaristan Cumhuriyeti Dış Politikası: Bölgesel Boyut), 1. Bölüm, Za Bukvite, Sofya, 2019.

Baeva, İskra - Kalinova, Evgeniya, *Sledvoennoto Desetiletie na Bulgarskata Vınşna Politika: 1944-1955* (Savaş Sonrası Bulgaristan Dış Politikasının On Yılı. 1944-1955), Polis, Sofya, 2003.

Banac, İvo, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, Cornel University Press, Ithaca and London, 1984.

Batkovski, Tome - Rajkocevski, Rade, “Psychological Profile and Types of Leaders of Terrorist Structures - Generic Views and Experiences from the Activities of Illegal Groups and Organizations in the Republic of Macedonia”, *Perseverance of*

Terrorism: Focus on Leaders, Marko Milosevic, Kacper Rekawek, Kacper (eds.), IOS Press, Amsterdam, 2014.

Beçev, Dimitir, *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*, The Scarecrow Press Inc., Lanham, Maryland, Toronto, Plymouth, 2009.

Belyanovski, Novitsa, *Makedonija 1945-1991: Državnost I nezavisimost* (Makedonya 1945-1991: Devletçilik ve Bağımsızlık), Institut za Natsionalna İstoria, Skopje, 2002.

Bilyarski, Tsoço, “*VMORO Prez Pogleda na Neynite Osnovateli: Spomeni na Damyan Gruev, Hristo Tatarçev, İvan hacinikolov, Anton Dimitrov, Petir Poparsov*” (Kurucularının Gözünden VMORO: Damyan Gruev, Hristo Tatarçev, İvan Hacinikolov, Anton Dimitrov, Petir Poparsov Hatıratları), Todor Petrov (der.), Voenno İzdatelstvi, 2002.

Bilyarski, Tsoço, *Knjajestvo Bulgariya I Makedonskiyat Vipros: Protokoli ot Kongresi na VMORO 1895-1905* (Bulgaristan Prensliği ve Makedon Meselesi: VMORO Kongresi Protokolleri (1895-1905), 1. Cilt, İvray, Sofya, 2002.

Bojinov, Voin, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Geopolitika* (Modern Jeopolitikte Makedonya Cumhuriyeti), Gutenberg, Sofya, 2017.

Bojinov, Voin - Toneva, Yordanka, *Republika Makedoniya v Sıvremennata Balkanska Geopolitika I Miastoto na Bilgarskiya Natsionalen İnteres Tam* (Modern Balkan Jeopolitiğinde Makedonya Cumhuriyeti ve Bulgaristan Ulusal Çıkarların Oradaki Yeri), Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı Yayınları, Diplomasi Enstitüsü, Sofya, 2018.

Bölükbaşı, Yusuf Ziya, *Milliyetçilik ve Dış Politika: Türkiye'nin Kuzey Irak ve İsrail Politikalarına Teorik Bir Bakış*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

Chary, Frederick B., *The History of Bulgaria*, Greenwood, ABC-CLIO, LLC, 2011.

Checkel, Jeffrey T., “Social Constructivism in Global and European Politics: A Review Essay”, *Review of International Studies*, vol. 30, No.2, Cambridge University Press, 2004.

Chrissanthos, Stefan G., *Warfare in the ancient world: From the Bronze Age to the fall of Rome*, Praeger, London, 2008.

Cramton, R., “Was the First World War the Turning Point at Which Bulgarian History Failed to Turn?”, *Balkan Legacies of the Great War*, Othon Anastasakis, David Madden, Elizabeth Roberts (Eds.), Palgrave Macmillan, 2016.

Crampton, Richard. J., *A Concise History of Bulgaria*, Second Edition, Cambridge University Press, 2005.

Danforth, Loring, *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World*, Princeton University Press, NJ, 1995.

Danforth, L. M., “Ancient Macedonia National Symbols”, *A Companion to Ancient Macedonia*, Joseph Roisman, Ian Worthington (Ed. J.), Wiley-Blackwell, UK, 2010.

Debrix, Francois, *Language, Agency and Politics in a Constructed World*, M. E. Sharpe, 2003.

Dimitrov, Angel, *Rajdaneto na Edna Nova Dırjava: Republika Makedonia – Mejdu Yugoslavizma I Natsionalizma* (Yeni bir Devletin Doğuşu: Yugoslavizm ile Milliyetçilik Arasında Makedonya Cumhuriyeti), Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, Yayınevi, Sofya, 2011.

Dinev, Angel, *İlindenska Epopeya: Razvoja na Makedonskoto osvoboditelno Dvijenje* (İlinden Destanı: Makedonya Kurtuluş Hareketi), 1. Cilt, Narodna Peçat, Sofya, 1946.

Doty, Roxanne L., “Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations”, *European Journal of International Relations*, Cilt 3, No. 3, 1997.

Doynov, Stefan, *Bilgarite v Ukrayna I Moldova prez Vizrajdaneto: 1751-1878* (Rönesans Döneminde Ukrayna ve Moldova’daki Bulgarlar: 1751-1878), Akademično İzdatelstvo Marin Drinov, Sofya, 2005.

Ekinci, Mehmet Uğur, *Makedonya İsim Sorunu Çözülüyor (mu?)*, SETA Perspektif, Sayı 204, Haziran 2018.

Engels, Johannes, “Macedonians and Greeks”, *A Companion to Ancient Macedonia*, J. Roisman, I. Worthington (Eds.), Massachusetts, Wiley-Blackwell, 2010.

Fischer, F., *Reframing Public Policy: Discursive Politics and Deliberative Practices*, OUP Oxford, 2003.

Flockhart, Trine, “İnşacılık ve Dış Politika”, *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Eds.), Nasuh Uslu (çev.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Ankara, 2016.

Fontana, Guiditta, *Education policy and power-sharing in post-conflict societies: Lebanon, Northern Ireland and Macedonia*, Palgrave MacMillan, Birmingham, 2017.

Friedrichs, Jörg, *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*, Routledge, London, 2004.

Geşov, İvan E., “Balkanski Sıyuz” (Balkan Birliği), *Bilgarska İstoria*, ilk baskı Mayıs 1915, Sofya, 2018.

Germanov, Stoyan, *Makedonskiyat Vipros: Viznikvane, Evolyutsiya, Sivremennost - 1944-1989* (Makedon meselesi: köken, evrim, modernite – 1944-1989), İkinci baskı, Makedonski Nauçen Institut, Sofya, 2014.

Goldstein, Joshua S., Pevehouse, Jon C., *Uluslararası İlişkiler*, Çeviren: Haluk Özdemir, BB101, Ankara, 2015.

Gotsev, Dimitır, “Makedoniya po Vreme na Voynite 1912-1918” (Savaşlar Döneminde Makedonya 1912-1918), *Makedonia – İstoria I Političeska Sıdba 1912-1941* (Makedonya – Tarih ve Siyasi Kader 1912-1941), Petır Petrov (Ed.), 2. Cilt, Znanie, Sofya, 1998.

Gotsev, Dimitır, “Makedoniya Sled Pırvata Svetovna Voyna” (Birinci Dünya savaşından Sonra Makedonya), *Makedonia – İstoria I Političeska Sıdba 1912-1941* (Makedonya – Tarih ve Siyasi Kader 1912-1941), Petır Petrov (Ed.), 2. Cilt, Znanie, Sofya, 1998.

Gözen, Ramazan, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim yayınları, İstanbul, 2014.

Grebenarov, Aleksandır, *Legalni I Tayni Organizatsii na Makedonskite Bejantsi v Bılgariya: 1918-1947* (Bulgaristan’da Makedon Mültecilerinin Yasal ve Yasadışı Örgütleri: 1918-1947), Makedonski Nauçen İnstitut, Sofya, 2006.

Gruev, Mihail, “Nasilie I İdentıçnot: Pirinska Makedonia v Etnonatsionalnite Politiki na Komunistiçeskiya Rejim v Bılgariya” (Şiddet ve Kimlik: Bulgaristan’da Komünist Rejimin Etnik ve Ulusal Politikalarında Pirin Makedonyası), *Nasilie, Politika I Pamet (Şiddet, Siyaset ve Hafıza)*, Editörler: M. Gruev, V. Tepaviçarov, P. Grueva, V. Popova, M. Kostadinova, Sofya, 2011.

Guzzini, Stefano, *Power, Realism and Constructivism*, Routledge, London, 2013.

Hammond, N.G.L., “İlyrs, Epirus and Macedonia”, *The Cambridge Ancient History: The Expansion of the Greek World, Eighth to Sixth Centuries BC*, John Boardman and N. G. L. Hammond (Eds.), Volume 3, Part 3, Cambridge University Press, 2008.

Hristov, Hristo, “Sanstefanski Miren Dogovor I Berlinski Kongres” (Ayastefanos Barış Antlaşması ve Berlin Kongresi), *İstoria na Bulgariya: Bilgarsko Vızrajdane: 1856-1878* (Bulgaristan Tarihi: Bulgar Uyanışı: 1856-1878), Krumka Şarova ve Kolektif (Eds.), 6. cilt, Bulgar Bilimler Akademisi, 1987.

Horncastle, James, *The Macedonian Slavs in the Greek Civil War: 1946–1949*, Rowman & Littlefield, 2019.

Jepperson, R.L., Wendt, A. and Katzenstein, P. “Norms, Identity, and Culture in National Security” (in:) P. Katzenstein ed., *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1996.

Jelaviç, Barbara, *İstoria na Balkanite – XX vek*, (Balkanlar Tarihi – XX yy), Mirela Hristova (ter.), 2. cilt, AMAT-AH, Sofya, 2012.

Jelaviç, Barbara, *İstoria na Balkanite: XVIII-XIX yy.* (Balkanlar Tarihi: XVIII–XIX yy), Mirela Hristova (çev.), 1. cilt, Sofya, 2012.

Jelaviç, Barbara, *İstoria na Balkanite XIX. Vek*, 1. Cilt, (“Balkanlar Tarihi XIX yy”, 1. cilt), AMAT-AH, Sofia, 2012.

Jelev, Jelyu, *V Golyamata Politika* (Büyük Politikanın İçerisinde), 1. Baskı, Trud, Sofya, 1998.

Kalinova, Evgeniya - Baeva, İskra, *Bilgarskite Prehodi: 1939-2005* (Bulgar Geçiş Dönemleri: 1939-2005), İkinci Baskı, Paradigma, 2006.

Karakaçanov, Krasimir, *VMRO-İstoria na Edna Borba* (VMRO- Bir Mücadelenin Tarihi), VMRO Vakfı, Zahariy Stoyanov, Sofya, 2013.

Karakasidu, Anastasia, *Jitni Polya Kırvavi Hulmove: Prehodi Kym Natsionalnoto v Gritska Makedoniya 1870-1970* (Buğday Tarlaları Kan Tepeleri: Yunan Makedonyasında Millet Olma Aşamasına Geçiş Sğreçleri 1870-1970), Aleksandır Nikolov (terc.), Ciela, Sofya, 2008.

Kınçov, Vasil, *Makedonya: Etnografya ve İstatistik*, Birinci Baskı, Bilgarsko Knijovno Drujestvo, Sofya, 1900.

Kočanovski, Jovan, *Bitolya I Bitolsko vo Narodnoosloboditelnata I Antifaşistkata Vojna na Makedonija: 1941-1944* (Ulusal Kurtuluş ve Faşist Karşısı Savaş Sırasında Bitolya ve Bitolsko Bölgesi: 1941-1944), 2. Cilt: 1944 – 1945.

Kofos, Evangelos, *Greek policy considerations over FYROM independence and recognition*, The New Macedonian Question, James Pettifer (Ed.), Palgrave Macmillan Press, 1999.

Kosev, Dimitir, “Borba za Samostoyatelna Natsionalna Tsirkva” (Bağımsız Ulusal Kilise Mücadelesi), “*İstoria na Bulgariya: Bulgarsko Vizrajane: 1856-1878*” (Bulgaristan Tarihi: Bulgar Uyanışı: 1856-1878), Krumka Şarova ve Kolektif (Eds.), 6. cilt, Bulgar Bilimler Akademisi, 1987.

Kosev, Dimitir, *Vınşnata Politika na Bulgariya pri Upravlenieto na Andrey Liyapçev: 1926-1931* (Andrey Liyapçev Hükümeti Dönemi Bulgaristan Dış Politikası: 1926-1931), Zahariy Stoyanov, Sofya, 2014.

Kratochwill, Friedrich, *Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Kubalkova V., “Foreign Policy, International Politics and Constructivism”, Vendulka Kubalkova (Ed.), *Foreign Policy in a Constructed World*, M. E. Sharpe, NY-London, 2001.

Kubalkova, Vendulka; Onuf, Nicholas; Kowert, Paul, “Constructing Constructivism,” Kubalkova, Vendulka; Onuf, Nicholas; Kowert, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World*, New York M. E. Sharpe, 1998.

Küçük, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ramazan Gözen (ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Kyosev, Dino, *Gotse Delçev: Pisma i Drugi Materiali – Biografiçen Oçerk* (Gotse Delçev: Hayatını Anlatan Mektuplar ve Belgeler), Voin Bojinov (ed.), Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Sofya, 1967.

Laclau, Ernesto, *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*, (ter. Ahmed Fethi), Köprü kitapları, İstanbul, 2015.

Lambevski, Sasho A., "Suck My Nation - Masculinity, Ethnicity and the Politics of (Homo) sex", *Sexualities: Sexualities and their futures*, Keneth Plummer (ed.), Routledge, London, 2002.

Larsen, Henrik, *Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe*, Routledge, London, 1997.

Livanios, Dimitris, *The Macedonian Question: Britain and the Southern Balkans 1939-1949*, Oxford University Press, 2008.

Mançev, Kristyo, *Sırbiya I Srıbsko-Bılgarskite Otnoşeniya: 1804-2010* (Sırbistan ve Sırp-Bulgar İlişkileri: 1804-2010), Paradigma, Sofya, 2014.

Marinov, Çavdar, *Makedonsko Praşane od 1944 do Dnes: Komunizmot i Natsionalizmot na Balkanot* (1944'ten günümüze Makedon Meselesi: Balkanlar'da Komünizm ve Milliyetçilik), Darko Stojanov, Petar Todorov (çev.), FOOM, Üsküp, 2013.

Markov, Georgi, *Pokuşeniya, Nasilie I Politika w Bylgariya: 1878-1947* (Bulgaristan'da Suikastler, Şiddet ve Siyaset: 1878-1947), Voenno İzdatelstvo, Sofya, 2003.

Markov, Georgi, *Balkanizatsiyata: Geopolitiçesko yavlenie v Konfliktoznanieto* (Balkanlaşma: Çatışma Biliminde Jeopolitik Olgu), Voenno İzdatelstvo, Sofya, 2011.

Mançev, Kristyo, *İstoria na Balkanskite Narodi: 1945-1990* (Balkan Milletlerinin Tarihi: 1945-1990), 4. Cilt, Paradigma, Sofya, 2006.

Merdjanova, İna, *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between nationalism and transnationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Mihov, Milen, “*Priestedinyavane na Republika Severna Makedoniya Kim Evropeyski Sıyuz: İstoriçeski Pregled na Vzaimootnoşeniyata na Republika Severna Makedoniya s Republika Bulgariya i Priçinite za Bulgarskoto Veto*” (KMC’nin Ab Üyeliği: İkili İkişkilerin Tarihsel Arka Planı ve Bulgaristan’ın Vetosu), New Direction, 2022.

Mitev, P. E.; Zhelyazkova, Antonina; Stoykovski, Goran *Macedonia at a Crossroad*, Iztok-Zapad, Sofia, 2008.

Nedelçeva, Tanya, “Etnisite ve Ulus”, *Etno-sosyolojik yayınlar içinde*, Sofya, 2007.

Nedev, Nedyu, *Tri Dirjvni Prevrata ili Kimon Georgiev I Negovoto Vreme* (İç Devlet Darbesi: Kimon Georgiev ve Dönemi), Ciela, Sofya, 2007.

Nicol, Donald M., *The Last Centuries of Byzantium: 1261-1453*, Second edition, Cambridge University Press, 1993.

Onuf, Nickolas, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia, 1989.

Onuf, Nickolas, “Constructivism: A User’s Manual”, Vendulka Kubalkova, Nicholas G. Onuf and Paul Kowert (der.), *International Relations in a Constructed World*, Armanak, New York, M.E. Sharpe, 1998.

Ortaylı, İlber, *İmperatorluğun Son Nefesi: Osmanlı’nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, Timaş, İstanbul, 2014.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Pandev, Konstantin, *Natsionalnoosvoboditelno Dvijenie v Makedoniya I Odrinsko 1878-1903* (Makedonya ve Edirne Bölgelerinde Ulusal Kurtuluş Hareketi: 1878-1903), Gutenberg, Sofya, 2000.

Pantev, Andrey - Genov, Rumen, *William Gladston ve Bulgarlar: Politika na Pravedna Strast*, (William Gladston ve Bulgarlar: Haklı Dava Politikası), Tangra Tanakra, Sofya, 1999.

Perry, Duncan, *The Politics of Terror: The Macedonian Liberation Movements (1893-1903)*, Durham, Duke University Press, 1988.

Peshkopia, Ridvan, *Conditioning Democratization: Institutional Reforms and EU Membership Conditionality in Albania and Macedonia*, Anthem Press, London, 2015.

Petrov, Todor, *Viorijenata Borba na VMORO v Makedonia i Odrinsko 1904-1912* (VMORO'nun Makedonya ve Edirne Bölgelerinde Silahlı Mücadelesi: 1904-1912), Voenno İzdatelstvo, Sofya, 1991.

Pırvanova, Zorka, “Vızstanovyavane na Viorijenata Borba I Vızstanovyavane na VMORO” (Silahlı Mücadelenin Yenilenmesi ve VMORO'nun Yenilenmesi), *Natsionalnoosvoboditelno Dvijenie na Makedonskite I Trakiyskite Bulgari 1878-1944* (Makedonya ve Trakya Bulgarları'nın Ulusal Kurtuluş hareketi 1878-1944), 3. Cilt, Makedonski Nauçen İnstitut, 1994.

Radev, Simeon, *Diplomatiçeska İstoria na Osvobovjdenieto na Bulgariya* (Bulgarışstan'ın Kurtuluşunun Diplomatik Tarihi), Yayınlanmamış El Yazısı, Sky Print, Sofya, 2016.

Ristovski, Blaje, *Makedonskiot narod i makedonskata natziya* (Makedon milleti ve Makedon ulusu), Misl, Üsküp, 1983.

Rosenau, James, “The Study of Foreign Policy”, *World Politics: An Introduction*, James Rosenau ve diğerleri (Eds.), The Free Press, New York, 1976.

Rossos, Andrew, *Macedonia and the Macedonians: A History*, Hoover Institution Press, Standford University, California, 2008.

Roudometof, Viktor, *Collective Memory, National Identity and Ethnic Conflict: Greece, Bulgaria and the Macedonian Question*, Praeger, London, 2002.

Ruggie, John Gerard, *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalism*, London, Routledge, 1998.

Ruggie, John Gerard, "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge," *International Organization*, 52/4, 1998.

Smith, Anthony D., *National Identity*, Harmondsworth: Penguin, 1991.

Smith, Anthony D., *Nationalism in the Twentieth Century*, ANU Press, 1979.

Snegarov, İvan, *Ohri Başpiskoposluğu tarihi*, Birinci cilt, İkinci baskı, Marin Drinov yayınları, 1995.

Sönmezoğlu, Faruk, "*Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*", DER Yayınları, İstanbul, 2014.

Statelova, Elena - Grınçarov, Stoyço, *Yeni Bulgaristan Tarihi: 1878-1944*, 3. Cilt, Anubis, Sofya, 1999.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, "Makedonya'daki Osmanlı Evrakı", Yayın No: 29., Ankara, 1996.

Todorova, Mariya, *Bulgariya, Balkanite, Svetıt: İdei, protsesi, Sıbitiya (Bulgaristan, Balkanlar, Dünya: Fikirler, Süreçler, Olaylar)*, Prosveta, Sofya, 2010, s.28-29.

Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, 1997.

Trifonov, Stayko, *İstoriya na Bulgariya: 1878-1944* (Bulgaristan Tarihi: 1878-1944), Bulvest 2000, 1994.

Tročki, Lev, *Balkanlar ve Balkan Savaşları* (çev. Vladimir İgnatovski) (Балканите и Балканската Война), İztok-Zapad, 2015. .

Tsırnuşanov, Kosta, *Makedonizm ve Makedonya'nın Ona Karşı Direnişi*, Sofya Üniversitesi yayınları, Sofya, 1992.

Tsvetkov, Plamen, *Svetit na Megamitovete: Niyakoi Politiceski I İstoriografski Mitove na XX vek* (Megaefsaneler Dünyası: XX yüzyılın Bazı Siyasi ve Tarihi Yalnız Kanıları), NBU yayınları, Sofya, 2008.

Tülekov, Dimitır, *Obreçeno Rodolyubie: VMRO V Pirinsko – 1919-1934* (Kaderine Terk Edilmiş Vatan Sevgisi: VMRO Pirin Bölgesinde – 1919-1934), Neofit Rilski, Blagoevgrad, 2001.

Vanderspoel, John, “Provincia Macedonia”, *A Companion to Ancient Macedonia*, Joseph Roisman, Ian Worthington (Ed.), Blackwell Publishing, 2010.

Velev, Grigor, *İstoria na Bulgarite ot Makedoniya: Drevnost I Srednovekovie*, (Makedonya Bulgarları'nın Tarihi: Antik ve Ortaçağ), Birinci cilt, İztok-Zapad, 2016.

Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, Şirin Tekeli (çev.), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Yordanov, Emanuil, *Bulgariya v Politikata na Velikite Sili: 1939-1947* (Büyük Güçlerin Politikasında Bulgaristan: 1939-1947), Universitetsko İzdatelstvo İkiril I Metodiy, Veliko Tırnovo, 2003.

Zehfuss, Maja, “Constructivism in International Relations: The Politics of Reality”, Cambridge University Press, 2002.

Waever, ole, "The Rise and Fall of The Inter-Paradigm Debate," Smith, Steve; Booth, Ken; Zalewski, Marysia (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge Uni. Press, 1996.

Walt, Stephen M., "International Relations: One World, Many Theories", Foreign Policy, No.110, Washington post-Newsweek Interactive, LLC, 1998.

Weber, Cynthia, "International Relations Theory: A Critical Introduction", Routledge: London, 2005.

Wendt, Alexander, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", Vol. 46, No. 2, MIT Press, 1992.

Wendt, Alexander, "Constructing International Politics," "International Security", MIT Press, v. 20/1, 1995.

Wendt, Alexander, "Social Theory of International Politics", Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Makaleler:

Arslan, Ali, "Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2003, cilt 0, sayı 4, 2013.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/952/10726>.

Altıntaş, Ahmet, *Makedonya sorunu ve Çete Faaliyetleri*, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 7, sayı 2, 2005.

Aretov, Nikolay, "Bilgarskoto Vızrajane I Svetovnata Tsivilizatsiya: Paisiy Hilendarski I Yeroshimonah Spiridon" (Bulgar Uyanışı ve Dünya Medeniyeti: Paisiy Hilendarski ve Yeroshimonah Spiridon), *Proglas Dergisi*, 8. Cilt, sayı 1, 1994.

Aydın, Mithat, “Osmanlı Makedonyasına Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri”, *Belgi Dergisi*, C.2, sayı 18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2019.

Bayraktar, Kaya, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Bilig*, 2014, sayı 69.

Dimitrov, Georgi, Yonov, Goran, Tripkov, Zlatin, “Vınşnata Politika na Bılgariya: 1990-1997” (Bulgaristan Dış Politikası: 1990-1997), *Mejdunarodni Otnoşeniya (Uluslararası İlişkiler) Dergisi*, XXVII, Sofya, Nisan 1998, s.15-36.

Güllü, E. R., “Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (1), 350-361, 2018.

Huseyinoglu, Ali - Emin, Hayri, “Post-Komünist Süreçte Başmüftülük ve Bulgaristan Türklerinin Dinî Hürriyetleri.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 39 (2021), <https://doi.org/10.26650/YTA2021-865431> (15.12.2022).

Malinov, Svetoslav, “*Bilgarskata Tsentriska Desnitsa – Pobedi, Porajeniya, Transformatsii*” (Bulgar Merkez Sağcıları – Zaferler, Mağlûbiyetler, Dönüşümler), Analiz, Fridriech Ebert Vakfı, 2010, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07844.pdf> (19.11.2022).

Marolov, Dejan, *Republic of Macedonia Foreign Policy: Diplomacy in the Middle of the Balkans*, Cambridge Scholars Publishing, 2013, https://www.researchgate.net/publication/258642141_Republic_of_Macedonia_Foreign_Policy_Diplomacy_in_the_Middle_of_the_Balkans, (09.08.2022).

Palan, Ronen, “A World of Their Making: an evaluation of the constructivist critique in international relations”, *Sussex Research Online*, 2000, <http://sro.sussex.ac.uk/12407/1/S0260210500005751a.pdf>.

Pirvanov, Georgi, “Bılgariya i Republika Severna Makedoniya – aktualni aspekti na otnoşeniyata ni” (Bulgaristan ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti – ilişkilerimizin güncel tarafları), *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, sayı 2, 2022

Saylak, Sevilya Aslanova, “Osmanlı - Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)”, *Akademik Bakış*, cilt 10, sayı 19, 2016.

Saygılı, Hasip, “Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya’da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti”, *Güvenlik Stratejileri dergisi*, Yıl 11, Sayı 21, 2015.

Schmidt, V.A., C. Radaeli; “Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse”, *Annual Review of Political Science*, Vol.11:303-326, 15 June 2008.

Tsachevski, Venelin, “Bulgaria’s EU membership: the adaptation to the new status is not over”, *Electronic Publications of Pan-European Institute*, 16/2010, Turun Kauppakorkeakoulu, Turki School of Economics, Pan European Institute, www.tse.fi/pei, (15.10.2022).

Tasiç, Dimitar, “Deystviyata na VMRO v Kralstvoto na Sırbi, Hırvatı I Sloventsi Prez Esenta na 1920 g.” (1920’nin Sonbaharında VMRO’nun Yugoslavya Krallığı’ndaki Faaliyetleri), *Askeri Tarih Derlemesi*, Sayı 4, 2007.

Wiener, Antje, “Constructivism: The Limits of Bridging Gaps” *Journal of International Relations and Development*, 2003.

Yarcı, Güler, Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913), *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.4, Sayı 1, 2013.

İnternet tabanlı kaynaklar:

Aliju, Dzihat - Abdula, Furkan, “*Etnik çekişmelerin yaşandığı Kuzey Makedonya deneyler ülkesi mi?*”, Anadolu Ajansı, 01.09.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/etnik-cekismelerin-yasandigi-kuzey-makedonya-deneyler-ulkesi-mi/1959672#>, (11.08.2022).

Alpha Research, Ekim 2020, https://alpharesearch.bg/api/uploads/Articles%202020/Oct%20-%20North%20Macedonia/Oct20_North_Macedonia_Report.pdf, (11.12.2022).

Atanasoski, Blagoy “Klubıt Vanço Mihaylov e maslo na rusko-srpski tajni slujbi, (Vanço Mihaylov Kulübü Rus-Sırp Gizli servslerin işi), Sloboden Peçat, Mayıs 2022, <https://www.slobodenpecat.mk/klubot-vancho-mihajlov-e-maslo-na-srpsko-ruski-tajni-sluzhbi-tvr-di-analiticharot-atanasovski/>, (10.10.2022).

Baumgartner, Pete, “Explainer: Roots of Macedonia’s Political Crisis Run Deep”, Radio Free Europe, Balkan Service, 15.04.2016, <https://www.rferl.org/a/explainer-crisis-in-macedonia-leads-to-violent-protests/27675969.html> (09.09.2022).

Blagoev, Goran, “Viara I Obshtestvo”, BNT, 06.03.2021, <https://bnt.bg/bg/a/priznava-li-makedonskata-arkhiepiskopiya-blgarskata-patriarshiya-za-tsarkva-mayka>, (08.08.2022).

Blajevska, Katerina, “Boykotıt na VMRO-DPMNE podava ujasen signal” (VMRO-DPMNE’nin boykotu kötü işaretler veriyor), DW, 15.01.2018, <https://www.dw.com/bg>, (19.09.2022).

BNR, “Bılgaskata Patriarşia İma Rezervi kım İmeto “Ohridska Arhiepiskopia” v Severna Makedonia, (Bulgar Patrikhanesi Kuzey Makdonya’daki “Ohri Başpiskoposluğu” ismine karşı çekinceleri var), 22.06.2022, <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/101665890/balgarskata-patriarshia-ima-rezervi-kam-imeto-ohridska-arhiepiskopia-v-severna-makedonia>, (10.09.2022).

BNT News, “Slavi Trifonov: Napuskam pravitelstvoto zaradi Makedoniya (Hükümetten Makedonya’dan dolayı istifa ediyorum), 12.06.2022, <https://bntnews.bg/news/slavi-trifonov-napuskam-pravitelstvoto-zaradi-makedoniya-1197947news.html>, (13.06.2022).

BNT1, “GERB I Obedinenite patrioti podpisaha koalitsionnoto sporazumenie” (GERB ve Birleşmiş Vatanseverler koalisyon sözleşmesini imzaladılar), 27.04.2017, <https://bntnews.bg/bg/a/gerb-i-obedinenite-patrioti-podpisakha-koalitsionnoto-sporazumenie>, (16.10.2022).

BTA, Cumhurbaşkanı Rumen Radev’in Slovenya’dan yaptığı açıklama, 06.10.2021, <https://www.bta.bg/bg/videos/10607>, (13.06.2022).

BTV Haber, Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorova’a yönelik yapılan suikastın zanlısı yakalandı, 28.03.2002, https://btvnovinite.bg/4382-Zaloven_e_izvarshitelyat_na_atentata_sreshtu_makedonskiya__prezident_Kiro_Gligorov.html, (10.10.2022).

Bulgaristan Cumhuriyeti Başbakanlık Sayfası, AB’nin genilemesi ve İstikrar ve Ortaklık Sürecine ilişkin Çerçeve Pozisyonu, 09.10.2019, <https://www.gov.bg/bg/prestsentar/novini/ramkova-pozitsia>, (10.10.2022).

Bulgaristan Cumhuriyeti Başbakanlık Sayfası, “Bulgariya I Severna Makedoniya zadılboçavat otnoşeniyata si v sferite na zemedeliето, transporta I razvitiето na malki I sredni predpriyatıya” (Bulgaristan ve Kuzey makedonya tarım, ulaştırma ve KOBİ geliştirme alanlarındaki ilişkileri derinleştiriyor), 25.01.2022, <https://www.gov.bg/bg/prestsentar/novini/balgariya-i-republika-severna-makedoniya-zadalbochavat-satrudnichestvoto-si-v-sferite-na-zemedeliето-transporta-i-razvitiето-na-malkite-i-srednite-predpriyatia>, (10.09.2022).

Bulgaristan Cumhuriyeti Başbakanlık Sayfası, “Premierit Kiril Petkov: Dobrosıedstvoto şte se izmerva v realni rezultati (Başbakan Kiril Petkov: İyi komşuluk ilişkileri gerçek sonuçlarla ölçülecek), 18.01.2022,

<https://www.gov.bg/bg/prestsentar/novini/premierat-petkov-v-skopie-dobrosasedstvoto-shte-se-izmerva-v-realni-rezultati>, (10.09.2022).

Bulgaristan Cumhuriyeti Başbakanlık Sayfası, Premierit Kiril Petkov: “Podpisanite memorandum mejdu dvete strain tselyat ikonomichesko razvitie na tseliya region” (Başbakan Kiril Petkov: iki ülke arasında imzalanan memorandumlar bütün bölgenin ekonomik kalkınmasını hedefliyor), 25.01.2022, <https://www.gov.bg/bg/prestsentar/novini/premierat-kiril-petkov-podpisanite-memorandumi-s-republika-severna-makedoniya-tselyat-ikonomicheskoto-razvitie-na-tseliya-region>, (10.09.2022).

Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı Sayfası, Bulgaristan Cumhuriyeti’nin Makedonya Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkileri, 23.10.2012, www.mfa.bg, (05.11.2022).

Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı Sayfası, “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması”, <https://www.mfa.bg/bg/3117>, (08.08.2022).

Bulgaristan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Sayfası, İzzyavlenieto na MVnR vıv vrızka s obyavenite na 30 mart rezultati ot prebroyavaneto na naselenieto v RSM, provedeno prez 2021 g.” (Dış İşleri bakanlığının 2021’de KMC yapılan nüfus sayımı sonuçları ile ilgili açıklaması), 31.03.2022, <https://www.mfa.bg/bg/news/33480>, (09.10.2022).

Bulgaristan dış İşleri Bakanlığı, Kınama Metni, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Sayfası, 25.06.2022, <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/3020/ministerstvoto-za-nadvoreshni-raboti-so-osuda-na-govorot-na-omraza-vo-narodnoto-sobranie-na-bugarija>, (30.06.2022).

Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı Sayfası, “Vremenno upravliavaşıyat posolstvoto na Severna Makedonya be izvikan na razgovor v MVnR” (Kuzey Makedonya’nın diplomatic Temsilcisi Dış İşleri bakanlığına çağırıldı), 04.06.2022, <https://mfa.bg/bg/news/34167>, (10.10.2022).

Bulgaristan Cumburiyeti Halk Meclisi, “Narodnoto Sıbranie daje mandate na MS za odobrenie na frenskoto predlojenie” (Halk Meclisi Fransa Önerisini onaylaması için Başbakanlığa yetki verdi), 24.06.2022, <https://www.parliament.bg/bg/news/ID/5521>, erişim: 30.06.2022.

Bulgaristan Cumhuriyeti Halk Meclisi Sayfası, Ulusal Birldiri, 10.10.2019, <https://parliament.bg/bg/declaration/ID/157188>, (10.10.2022).

Bulgaristan Savunma Bakanlığı - https://www.mod.bg/bg/cooperation_bilateral_agreements.html (18.08.2022).

Carnegie Report, Report of the International Commission to Inquire Into the Causes and Conduct of the Balkan Wars, Carnegie Endowment for International Peace, Division of Intercourse and Education, Publication No.4, Washington D.C., 1914, <http://www.pollitecon.com/html/ebooks/Carnegie-Report-on-the-Balkan-Wars.pdf> (15.10.2022).

Coreni.net, “Otkriha Pametnik na İvan Vançe Mihaylov vıv Veles” (Velse’te İvan Mihaylov’un heykelini Diktiler), 03.03.2010, <https://coreni.net>, (01.11.2022).

CRS Report, North Macedonia in Brief, Congressional Research Service, Updated September 9, 2020, <https://crsreports.congress.gov>, (20.12.2022).

Curtis, Glenn E., ed. “Bulgaria: A Country Study”, Washington: GPO for the Library of Congress, 1992., <http://countrystudies.us/bulgaria/57.htm>, (27.05.2021).

Çakov, Mihail, “Dnevnik Na Revolyutsionniya mi Jivot” (Devrimci Hayatımın Günlüğü), *Almanak Yantra*, Sayı 4, 1983, s.174-201, <http://macedonia-history.blogspot.com/2010/01/mihail-chakov-dnevnik-na-revoliucionnia.html>, (11.08.2022).

Darik News-Balkans, “Pendarovski: Bulgaria talks about Macedonian Bulgarians and wants to be included in the normative part of the constitution”, 21.06.2022, <https://darik.news/en/pendarovski-bulgaria-talks-about-macedonian->

bulgarians-and-wants-to-be-included-in-the-normative-part-of-the-constitution-balkans.html, (30.06.2022).

Declaration of Strategic Partnership and Cooperation Between the United States of America and the Republic of Macedonia, US Department of State, 7 Mayıs 2008, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/104441.htm>, (05.07.2022).

Đirjavna Ėzborna Kimisiya (K. Makedonya Devlet Seçim Komisyonu), Seçim sonuçları, 1990, http://www.sec.mk/arhiva/1990_parlamentarni/konecni_rezultati_1990.pdf (11.09.2022).

Điçev, Ėvaylo, “Preimenuvam, Sledovatelno ne Sıştestvuvam” (Adımı Değıştiriyorum, Dolayısıyla Yokum), 24.08.2014, <https://webcafe.bg/analiz/919098970-preimenuvam-sledovatelno-ne-sashtestvuvash.html#!/current>, (25.08.2022).

Dnes.Bg, Bulgariya Protiv makedonskata “entsiklopediya” (Bulgaristan Makedon ansiklopedisine karşı), 25.09.2009, <https://dnes.dir.bg/politika/makedonia-5122702>, (13.08.2022).

Dnes.Bg, Pendarovski osıdı izgarqneto na bılgarskoto zname (Pendarovski Bulgar bayranın yakılmasını kınadı), 15.01.2021, <https://www.dnes.bg/balkani/2021/01/15/pendarovski-osydi-izgarianeto-na-bylgarskoto-zname.476615>, (15.10.2022).

Dnevnik, “Frenskoto predlojenie: kak şte pregovaryq Skopie s ES I kakvo oznaçava tova” (Fransa Önerisi: Üsküp AB ile nasıl müzakere edecek ve bu ne anlama gelir?), 17.06.2022, https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2022/06/17/4359396_frenskoto_predlojenie_kak_shte_pregovaria_skopie_s_es/, (17.06.2022).

Dnevnik, “MVnR se namesi po sluçaya “Spaska Mitrova” (Dış İşleri Bakanlığı “Spaska Mitrova” olayı ile ilgili açıklama yaptı), 04.08.2009,

https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/08/04/765976_mvnr_se_namesi_po_sluchaia_spaska_mitrova_v_makedoniia/, (13.08.2022).

Dobrev, Petir, “Dragi Karov: Makedonskite Bilgari Sami Vdignahme Pametnik na Todor Aleksandrov” (Dragi Karov: Makedon Bulgarları Todor Aleksandrov’un Heykelini kendi imkanlarımızla yaptık), 12.04.2008, <https://e-vestnik.bg/3693/> (01.11.2022).

EURACTIV, “Commission hammers out Macedonia compromise”, 16.07.2015, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/commission-hammers-out-macedonia-compromise/>, (09. 09.2022).

EURACTIV, “Macedonia’s nationalists, Social Democrats, almost tied in parliamentary vote”, 12.12.2016, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonias-nationalists-social-democrats-almost-tied-in-parliamentary-vote/>, (10.10.2022).

Euronews Bulgaria, <https://www.vbox7.com/play/99c0668916?pos=relend>, (20.07.2022).

European Commission, Bulgaria – the former Yugoslav Republic of Macedonia IPA Cross-border Co-operation Programme 2007-2013, Brussels, 28 January 2009, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_09_38, (13.03.2022).

European Commission, Political, social and economic background and trends, Republic of North Macedonia: Demographic Situation, <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/republic-north-macedonia/population-demographic-situation-languages-and>, (01.07.2022).

European Commission, Statement by Commissioner Hahn and MEPs Vajgl, Howitt and Kukan: Agreement in Skopje to overcome political crisis, 15.07.2015, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_15_5372 (09.09.2022).

European Commission, North Macedonia Report 2021, 19.10.2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/north-macedonia-report-2021_en, (18.08.2022).

European Council, “Conclusions on Wider Europe and the Conference on the Future of Europe”, 24.06.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/24/european-council-conclusions-on-wider-europe-and-the-conference-on-the-future-of-europe-23-june-2022>, (30.06.2022).

European Council, Council of EU Chairmanship, <https://www.consilium.europa.eu/bg/council-eu/presidency-council-eu/timeline-presidencies-of-the-council-of-the-eu/>, (16.09.2022).

European Council, Council of the European Union, 25.03.2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/25/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/>
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/25/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/>, (10.10.2022).

European Parliament, Parlamento sorusu: E-001980/2021, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001980_BG.html, (16.09.2022).

FB, 10.10.2019, <https://www.facebook.com/stefan.detchev/posts/10220327998490779>, (10.10.2022).

Gramer, Robie, GOP Lawmaker Says Macedonia ‘Is Not a Country,’ Macedonia Goes Ballistic, Foreign Policy, 09.02.2017, <https://foreignpolicy.com/2017/02/09/gop-lawmaker-says-macedonia-is-not-a-country-macedonia-goes-ballistic-dana-rohrbacher-congress-balkans-diplomatic-controversy/>, (25.11.2022).

International Crisis Group (ICG), The Albanian Question in Macedonia: Implications of the Kosovo Conflict for Inter-Ethnic Relations in Macedonia, 11 August 1998, <https://www.refworld.org/docid/3ae6a6d04.html>, (15.08.2022).

Jovanosvski, Vladimir, “Veruvam vo Natsionalniot Ĭmunitet na Makedonetsot” (Makedonların Ulusal Bağışıklığına İnanıyorum), İvan Katirciev ile Mülakat, *Kotle Forum*, <http://kotle.ca/ekskluzivno/item/345-veruvam-vo-nacionalniot-imunitet-na-makedonecot>, (11.11.2022).

Lalov, Nikolay, “Skaçenite “çerveni” linii v Bılgariya I Severna Makedoniya” (Bulgaristan’da ve K. Makedonya’da birbirine bağılı “kırmızı” çizgiler), *Mediapool*, 06.07.2021, <https://www.mediapool.bg/skachenite-cherveni-linii-v-bulgaria-i-severna-makedoniya-news323854.html>, (09.09.2022).

Macedonian Heritage: An online review of Macedonian Affairs, History and Culture, The Events of 1903 in Macedonia, as Presented in European Diplomatic Correspondence, <http://www.macedonian-heritage.gr/OfficialDocuments/events.html> (18.08.2022).

Marinova, Evgeniya, “Koy Koy e v Kabineta Borisov-3”, (Borisov-3 Hükümetinde Kim Kimdir), 03.05.2017, <https://www.investor.bg/a/332-ikonomika-i-politika/238695-koy-koy-e-v-kabineta-borisov-3> (05.09.2022).

Mediapool.bg, Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya ile ilgili Pozisyonu Yeni Bir Ayırışma Hattıdır, 10.10.2019, <https://www.mediapool.bg/balgarskata-pozitsiya-za-severna-makedoniya-e-nova-razdelitelna-liniya-news298837.html>, (10.10.2022).

Mihaylov, Ventsislav “Ekaterina Zaharieva: Skopie Triabva da Priznae istoričeskata İstina (Ekaterina zaharieva: Üsküp Tarihi Gerçeğı İtiraf Etmeli), *Fakti*, 31.10.2020, <https://fakti.bg/bulgaria/524603-ekaterina-zaharieva-skopie-trabva-da-priznae-istoricheskata-istina>, (09.09.2022).

Natsionalen Tsentr Za Parlamentarni İzsledvaniya (NCPC), AB Konseyi Dönem Başkanlığından Sonra Kamuoyunun AB’ye Bakışı, Temmuz 2018, https://parliament.bg/pub/ncpi/Europredsdatelstvo_July_2018_23_07_final.pdf, (16.09.2022).

News Bg, “Sofya zakleyimi makedonskata entsklopediya” (Sofya Makedonya Ansiklopedisini Kınadı), 24.09.2009, <https://news.bg/politics/sofiya-zakleyimi-makedonskata-entsiklopediya.html>, (13.08.2022).

News.Bg, “Vlado Buçkovski: Rusiya Stoi Zad Antibılgarskata isteriya v RS Makedoniya (Vlado Buçkovski: Kuzey Makedonya’daki Bulgar karıştıılığının arkasında Rusya var), 19.09.2022, <https://news.bg/politics/vlado-buchkovski-rusiya-stoi-zad-antibalgarskata-isteriya-v-rs-makedoniya.html>, (11.12.2022).

Novinite, “President of North Macedonia: Bulgaria has Humiliated us more than Greece in 20 years of Negotiations”, 22.06.2022, <https://www.novinite.com/articles/215595/>, (30.06.2022).

OFF News, Vselenskiyat Patriarh: BPC Niama parvo da Bıde Tsırkva Mayka na KPC (İstanbul Rum Patriği: BOK’nin Makedon Kilisesine Ana Kilise Olmaya Hakkı Yok) 13.04.2018, https://m.offnews.bg/news/Obshtestvo_4/Vselenskiiat-patriarh-BPTc-niama-pravo-da-e-tcarkva-majka-na-makedons_678628.html, (10.08.2022).

Refworld, Immigration and Refugee Board of Canada, Macedonia: An Albanian liberation movement that has the goal of establishing the "Republic of Ilirida;" a subgroup called "Unikom" and its activities, particularly near Sturga (1990-1999), 7 January 2000, MCD33552.E, <https://www.refworld.org/docid/3ae6ad6868.html>, (12.12.2022).

Sega, “Bılgarite v makedoniya pitat: Kak taka izçeznahme?” (KMC Bulgarlar soruyor: nasıl kaybolduk?), 01.04.2022, <https://www.segabg.com/hot/category-foreign-country/bulgarite-rs-makedoniya-pitat-kak-taka-izcheznahme>, (09.10.2022).

Sega, “Frenskoto predlojenie za Severna Makedoniya e veçe v Narodnoto Sıbranie” (Kuzey Makedonya için Fransa Önerisi artık mecliste), 17.06.2022, <https://segabg.com/hot/category-foreign-country/frenskoto-predlozhenie-za-severna-makedoniya-veche-e-ns> (17.06.2022).

Shum.Bg, “Kiro Gligorov: Farklı İnsanlar Bulgaristan ile Makedonya arasındaki iyi ilişkilere engel oluyor”, 17.01.2010, <https://www.shum.bg/article/43447/>, (25.06.2021).

Stamova, Mariana, *The Republic of (North) Macedonia: The Thorny Road to Euro-Atlantic Integration (197-222)*, *Novite Predizvikatelstva Pred Balkanite* (Balkanların Yeni Zorlukları), Aleksandır Kostov (ed.), Paradigma, 2019, https://www.balkan-challenges.eu/images/docs/Text_2_Novite_Balkani_NEW.pdf, (03.12.2022).

Svobodna Evropa, “Ezikyt na omrazata: Severna Makedoniya poiska Bilgariya da osıdı dumite na K. Kostadinov” (Nefret söylemi: KM Bulgaristan’ın K. Kostadinov’un ifadelerini kınamaya davet etti), 25.06.2022, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31914948.html> (30.06.2022).

Svobodna Evropa, “Slavi Trifonov postavi usloviya za podkrepa na členstvoto na Severna Makedoniya v ES” (Slavi Trifonov Kuzey makedonya’nın AB üyeliği desteği için şart koydu), 3 Ocak 2022, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31637343.html> (13.06.2022).

Şkvarek, Kristian, “Na prebroyavaneto v Makedoniya Bıgariste ne sa 3504, a 1 073, 299 ili 54,25% ot naselenieto” (Sayım sonuçlarında olduğu gibi Makedonya’daki Bulgarlar 3504 kişi değildir, 1 073, 299 kişidir, yani nüfusun 54,25%), *Trud Online*, 31.03.2022, <https://trud.bg>, (10.10.2022).

Tsoço Bilyarski, “Petko Raçev Slaveykov I Skandala po Makedonskiya Vıpros v Bilgarskiya Vızrojdenski Peçat Prez 70-te Godini na XIX v.” (Petko Raçev Slaveykov ve 1870’lerde Bulgar Uyanışı Basınında Makedon Meselesine İlişkin Skandal), *Site Bulgari Zaedno*, <http://www.sitebulgarizaedno.com>, (10.10.2021).

Temelski, Hristo, *Pravoslavieto v Bulgariya* (Bulgaristan’da Ortodoks Hristiyanlığı), *Bulgar Patrikhanesinin resmi sayfası*, <https://bg-patriarshia.bg/history>, (03.10.2022).

Trud Online, “Buyar Osmani: Bulgaristan bir millet-iki devlet anlayışından vazgeçmeli”, 08.10.2021, <https://trud.bg/>, (11.10.2021).

Trud Online, İliana Yotova: “2017 Godina e Nov Etap v otnoženiyata ni s Severna Makedoniya” (2017 yılı Makedonya ile İlişkilerde Yeni Bir Dönemdir), *Trud*, 14.12.2017, <https://trud.bg>, (11.10.2022).

Trud Online, “VMRO-DPMNE: Dogovorit za dobrososedstvo I priyatelstvi s Bılgariya e v osnovata na vsıçki problem” (VMRO-DPMNE: Bulgaristan ile imzalanan Dostluk ve İyi komşuluk antlaşması bütün sorunların temelidir), 13.09.2022, <https://trud.bg>, (14.09.2022).

Trud Online, “Radev: Palejit v Bitolya e provokatsiya, vpisvašta se v dılgogodišnata anti-bılgarska kampanya v Severna Makedoniya” (Botilya’daki kundaklama Kuzey Makedonya’da yıllardır yürütülen Bulgar karşıtlığının devamıdır), 04.06.2022, <https://trud.bg>, (10.10.2022).

Tsuhlev, Dimitır, *Bulgar Kilisesi Tarihi: Birinci Dönem (864-1186)*, 1. cilt, Sveta Sofia Yayınevi, 1911, https://www.pravoslavieto.com/history/BPC_history_864-1186_Tsuhlev.htm#gen1, (02.10.2022).

VESTİ, “VMRO predlaga federatsiya mejdu Bılgariya I Severna Makedoniya” (VMRO Bulgaristan ile KM arasında federasyon önerisinde bulunuyor), 13.02.2022, <https://www.vesti.bg/bulgaria/vmro-bylgariia-i-makedoniia-da-napraviat-federaciia-6137967>, (10.10.2022).

VMRO Marşı, Parti Sayfası, <https://vmro.bg>, (16.10.2022).

VMRO Ortkriva Pametnik na Todor Aleksandrov vıv Veles (VMRO Veles’te Todor Aleksandrov’un Heykelini Dikiyor), 07.03.2008, <https://www.youtube.com/watch?v=58Qh9KUw2o0>, (01.11.2022).

VMRO Partisi Tüzüğü, Parti Sayfası, <https://vmro.bg>, (16.10.2022).

Webcafe, “Što e to frensko predlojenie za vetoto na Makedonia” (Makedonya’nın vetosuna ilişkin fransa önerisi nedir?), 21.06.2022, <https://webcafe.bg/analiz/shto-e-to-frenskoto-predlozhenie-za-vetoto-nad-severna-makedoniya.html>, (30.06.2022).

Yaşın, Gözde Kılıç, “Yeni Makedon kimliğinin inşası için Makedonya Kilisesi formülü”, *MİSAK*, 16.03.2019, <https://millidusunce.com/misak/yeni-makedon-kimliginin-insasi-icin-makedonya-kilisesi-formulu/>, (09.09.2022).

Yeni Balkan, Tiran Platformu Reddedilirse SDSM Hükümetini Destekleriz, Yeni Balkan, 02.03.2017, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/tiran-platformu-reddedilirse-sdsm-hukumetini-destekleriz>, (03.12.2022).

Yordanov, Metodi-Gigov, Lyubomir, French Proposal for Unblocking Skopje’s EU Accession Talks Start Reaches Parliament’s Foreign Policy Committee, *BTA*, 17.06.2022, <https://www.bta.bg/en/news/bulgaria/283855-parliament-s-foreign-policy-committee-receives-french-proposal-for-unblocking-sk>, (18.06.2022).

Yuvarlak Masa Toplantısı (3.01.1990 - 14.05.1990), Toplantı Tutanakları, http://www.omda.bg/public/bulg/k_masa/content.html, (01.09.2022).

24 Çasa, “İstinata za Severna Makedoniya: Kiril Petkov Promeni ES (Kuzey Makedonya gerçekleri: Kiril Petkov AB’yi değiştirdi), <https://www.24chasa.bg/mneniya/article/11851568>, (13.06.2022).

24 Çasa, “OMO-İlinden iska kato Kovaçevski promyana v Bylgarskata konstitutsiya I makedonskoto maltsinstvo (OMO-İlinden Kovaçevski gibi Bulgaristan Anayasasında ve Makedon azınlığı konusunda değişiklikler istiyor), 17.04.2022, <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/11386850>, (10.10.2022).

24 Çasa, “VMRO na protest pred doma na Borisov zaradi Severna Makedoniya” (VMRO Borisov’un evi önünde Kuzey Makedonya için protesto yapıyor), 22.06.2022, <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/11875215>, (30.06.2022).